

Clàssics del Federalisme

Pierre-Joseph Proudhon
**El principi federatiu
i altres textos**

Estudi introductori d'Alex Prichard

Generalitat de Catalunya
Departament de Governació
i Relacions Institucionals
Institut d'Estudis Autònoms

Clàssics del Federalisme

El principi federatiu i altres textos

Pierre-Joseph Proudhon
**El principi federatiu
i altres textos**

Generalitat de Catalunya
Departament de Governació
i Relacions Institucionals
Institut d'Estudis Autònoms

Consell Editor

Carles Viver Pi-Sunyer
Mercè Corretja Torrens
Mireia Grau Creus

Consell Assesor

Xavier Arbós Marín
Miquel Caminal Badia
Ramón Máiz Suárez
Ferran Requejo Coll
Miquel Àngel Cabellos Espiérrez

Primera edició: desembre 2012

© 2012 Generalitat de Catalunya. Institut d'Estudis Autònoms

Traducció: Beatriu Krayenbühl

Disseny de la col·lecció: Carlos Cubeiro

Maquetació electrònica: Addenda (www.addenda.es)

ISBN: 978-84-393-8989-7

Dipòsit legal: B-32128-2012

No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre, inclòs el disseny, ni l'emmagatzement ni la transmissió per qualsevol forma o mitjà sense l'autorització prèvia del titular del copyright.

Índex

Estudi introductorí	
Pierre-Joseph Proudhon: Un filòsof per al nostre temps	
Alex Prichard	7
I. Del principi federatiu	
Primera part: Del principi federatiu i de la necessitat de reconstituir el partit de la revolució	49
II. Del principi federatiu	
Segona part: La política unitària	129
III. La federació i la unitat a Itàlia. Nova edició, 1862	201
Mazzini i la unitat italiana	207
Garibaldi i la unitat italiana	233
La premsa belga i la unitat italiana	259
Notes	309
IV. Noves observacions sobre la unitat italiana	341
V. I si els tractats de 1815 haguessin deixat d'existir?	385
VI. Obres pòstumes	481
Contradiccions polítiques. Teoria del moviment constitucional al segle XIX (L'imperi parlamentari i l'oposició legal)	483
De la capacitat política de les classes obreres	557
França i el Rin	589

Estudi introductori

Pierre-Joseph Proudhon: Un filòsof per al nostre temps

Alex Prichard

Professor de Relacions Internacionals
a la Universitat d'Exeter, Regne Unit

Introducció

Durant la consolidació dels estats nació més nous d'Europa i el començament del final de la dissolució dels seus vells imperis, l'anarquista Pierre-Joseph Proudhon va escriure el següent:

Arribarà un dia, i potser no trigarà gaire, que aquest moviment de concentració es convertirà en un moviment oposat: això succeirà quan l'experiència del sistema parlamentari burgès esdevingui general i les grans qüestions econòmiques s'hagin posat a l'ordre del dia. Llavors la revolució social, que va fracassar el febrer de 1848, tindrà lloc a tot Europa. Per ara, la incontestable opinió sobre tots els punts és majoritàriament unitària.¹

1. Proudhon, Pierre-Joseph. *La guerre et la paix. Recherches sur la principe et la Constitution du droit des gens.* (Nouvelle ed.) 2 vol. París: Editions Tops, 1998, p. 219.

Els textos recollits aquí es relacionen bàsicament amb aquesta tendència unitarista en la història de la política europea. Aquesta tendència era el mantra dels nacionalistes revolucionaris del període en què pretenien aixecar els estats nació unificats de les cendres dels imperis. Ara aquests imperis han desaparegut, i al seu lloc han nascut les «democràcies totalitàries»,² després els estats feixistes i les autocràcies liberals, les democràcies militars, les monarquies constitucionals —i mescles de tot això. Les democràcies liberals eren l'excepció i no la regla a mitjan segle xx, i fins i tot aquestes democràcies es basaven en la subjugació de minories diferents: els gal·lesos, els escocesos, els irlandesos, els bretons, els catalans, els nadius americans... i la llista continua. Al final de la Segona Guerra Mundial, els grans poders europeus es van veure obligats a renunciar a les seves colònies d'ultramar a mesura que el clamor per l'autodeterminació nacional es feia més fort a dins de casa. Al mateix temps, la tendència a la unificació europea va veure un mitjà pel qual el mateix estat nació podia ser rescatat d'un enfonsament gairebé segur.³ Durant aquest procés, l'estat del benestar va aconseguir contentar les masses amb un nou pacte democràtic social, però els antics ordres van reconstituir els vells privilegis i els van donar formes institucionals noves. A Grècia, Portugal i Espanya, les dictadures van persistir, però aquests són només els exemples més flagrants de greu desigualtat social.

Des del final de la guerra freda, però, les coses van començar a canviar altre cop. La Unió Europea es va metamorfosejar en una cosa que els seus arquitectes tecnòcrates originals no preveïen. Va esdevenir, alhora, més democràtica i responsable,

2 Talmon, J. L. *The Origins of Totalitarian Democracy*. Londres: Secker and Warburg, 1952.

3 Milward, Alan S., George Brennan i Federico Romero. *The European Rescue of the Nation-State*. Londres: Routledge, 1992.

però va continuar sent en gran mesura una institució tecnocràtica, tal com hem comprovat en els seus tractes amb Grècia i Itàlia durant l'actual crisi del deute sobirà i tal com s'ha manifestat en el dèficit democràtic en el cor de la forma de govern europea. En altres llocs, el públic considera que la democràcia que estan cridats a legitimar o a rebutjar un cop cada quatre o cinc anys és buida. El problema —amb una esquerra desorganitzada i l'autoritat moral de l'estat esmicolada— és que queda molt poc on agafar-se. El capitalisme i l'estatisme, per no parlar del comunisme d'estat, han superat la seva «data de caducitat», però les alternatives anarquistes han passat a la història. Ja no tenim un marc per entendre com podríem organitzar la democràcia, ni uns ordres més equitatius en anarquia sense estat i sense capitalisme. És en aquest context, en què ens acostem ràpidament a la caiguda, que Proudhon esdevé un filòsof del nostre temps.

Tal com ell va preveure, la desagregació dels estats nació d'Europa és imminent. Per exemple, avui dia hi ha una forma de govern més regional i amb diversos nivells, la subsidiarietat està constitucionalitzada (però innecessàriament restringida), hi ha més protecció per a les minories i per a les llengües de les minories, el sufragi universal és la norma, el sufragi europeu i les consecucions limitades de l'estat del benestar garanteixen que no puguin tornar les autocràcies que van caracteritzar l'ordre social durant les primeres dècades del segle xx. A primera vista, la societat és més meritocràtica, hi ha lleis contra les pràctiques discriminatòries que van ser un lloc comú ben bé fins a la dècada dels seixanta: des del racisme fins al sexisme o la discriminació sobre la base de la sexualitat i de les creences polítiques. Amb la institució del Tribunal de Justícia europeu, el Tribunal dels Drets Humans europeu i el Tribunal Penal Internacional hi ha una sèrie de cossos supraestatals als quals

els individus poden apel·lar per obtenir una reparació legal (si tenen temps i diners). Els estadistes ja no tenen garantida la immunitat judicial, si bé les polítiques que ha seguit la justícia han demostrat que són molt pocs els condemnats. El poder polític ha estat pluralitzat. La globalització pot haver homogeneïtzat els nostres àmbits cultural, econòmic i polític, però també ha proveït els mitjans a través dels quals el particularisme i el localisme poden ser reafirmats, la diferència i la hibriditat es converteixen en la norma, el futur sembla més obert, l'anarquia és amb nosaltres i, en canvi, la societat sembla més reticent i més ordenada del que semblava fa tot just cinquanta anys.

Al mateix temps, però, els ciutadans d'arreu estan més governats que abans. Irònicament, les paraules de Proudhon sonen més certes avui dia que no pas en una època en què els circuits tancats de televisió, la vigilància i el manteniment de l'ordre eren comparativament rudimentaris. «Ser GOVERNAT», com bé va constatar Proudhon, és

ser vigilat, inspeccionat, espiat, dirigit, guiat per la llei, numerat, regulat, inscrit, adoctrinat, sermonejat, controlat, comprovat, calculat, valorat, censurat, manat per individus que no tenen el dret, la saviesa ni la virtut per fer-ho... Ser GOVERNAT és ser, en cada operació, en cada transacció, anotat, registrat, comptat, gravat amb impostos, segellat, mesurat, comptat, avaluat, aprovat, autoritzat, amonestat, impedit, prohibit, reformat, corregit, castigat. Amb el pretext de la utilitat pública i en nom de l'interès general, ser obligat a pagar impostos, sotmès, esquilat, explotat, monopolitzat, extorquit, espremut, enganyat, robat; i llavors, a la mínima resistència, a la primera paraula de queixa, ser reprimat, multat, vilipendiat, fustigat, buscat, maltractat, copejat, desarmat, subjectat, asfixiat, empresonat, jutjat, condemnat, afusellat, deportat, sacrificat, venut, traït; i, per arrodonir-ho: burlat,

ridiculitzat, menyspreat, ultratjat, deshonorat. Això és el govern; això és la seva justícia; això és la seva moralitat.⁴

Del que Proudhon era testimoni era de la consolidació i el desenvolupament de l'estat nació. Avui dia assistim a la seva anul·lació. Aquest procés és desigual, sovint perseguit en nom del capital, i la forma concreta que adopta aquesta revocació s'explica en gran part en funció del desenvolupament del capitalisme en el mateix període. La resocialització del capital just després de la Segona Guerra Mundial, tornant a encastar el mercat en la societat, com diria Polanyi,⁵ i el desenvolupament paral·lel de les polítiques socials arreu d'Europa per estimular la regeneració, en última instància van salvar el capitalisme. Aquest pacte va resultar minvat durant la dècada dels setanta. El desmantellament del sistema de Bretton Woods en la dècada de 1970 va precipitar el declivi de l'estat del benestar en la dècada dels vuitanta i la privatització dels serveis públics propietat de l'estat. Irònicament, la fallida del 2008 va revertir aquesta tendència mentre els estats es reafirmaven davant l'enfonsament del mercat. En cada fase, però, els diners públics es desplacen a interessos privats, i el mercat esdevé, altra vegada, progressivament més desarrelat. Per cap concepte no ens donen a nosaltres, el poble, més control sobre aquests processos. Les decisions continuen sent competència de les elits i les conseqüències les suporta la majoria, el 99% que va impulsar els recents moviments Occupy d'arreu del món.

4 Proudhon, P. J. *General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century* (traduït per John Beverley Robinson amb introducció de Robert Graham). Pluto Libertarian Critique. Londres: Pluto Press, 1989. Scott, James C. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, Conn. Londres: Yale University Press, 1998.

5 Polanyi, Karl. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston, MA: Beacon Press, 2001.

Però la vella opció de control dels processos econòmics per part dels sindicats com a alternativa a l'estat o al capital sembla cada vegada més utòpica. Durant aquest mateix període, la mà d'obra sindicada arreu del món durant les dècades de 1920 o 1930, en primer lloc delmada per la guerra, va continuar reafirmant la seva força al llarg de les dècades de 1950 i 1960. Però amb cada fallida, els sindicats han estat rebutjats per un estat intervencionista que externalitza i privatitza els sistemes d'atenció i benestar socialitzats, el servei civil i la infraestructura nacional i la política, i els interessos privats controlen la política de masses. Continua semblant que no tinguem alternatives, però, un cop més, oblidem l'anarquisme. L'anarquisme admet la violència al carrer i la protesta, la desobediència civil i l'extremisme. La presó i els canons d'aigua esperen els anarquistes, i ratifiquen simplement el que Proudhon defensava l'any 1863: «[la] unitat actual i des de 1815 és purament una forma d'explotació burgesa sota la protecció de les baionetes».⁶

Els escrits que recollim aquí ens mostren una part important del procés que ens ha dut fins a aquest punt, però també ens poden ajudar a informar i guiar l'acció actual oferint una alternativa realista. Aquest és el moment ideal per recuperar els escrits de Proudhon. En aquesta introducció exposaré no tan sols la manera com Proudhon entenia les relacions internacionals, sinó també per què les entenia d'aquesta manera. Aquest context és vital perquè puguem entendre contra què està actuant i el significat de l'observació de Madeleine Amoudruz, segons la qual el que va passar el segle següent al de la mort de Proudhon va ser justament el «contrari» del que ell

6 Proudhon, Pierre-Joseph. *La fédération et l'unité en Italie*. París: E. Dentu, 1862, p. 28.

havia defensat.⁷ Si, com argumentaré, la visió de Proudhon de la política va ser superada pels esdeveniments, serà una enorme vergonya si no aprenem res d'un segle del que Talmon anomenava «democràcia totalitària» i no ens adonem de l'error dels nostres mètodes. És a dir, tal com defensaré a la conclusió, si hem d'evitar els errors del passat, faríem bé de fixar-nos en l'època de l'anarquisme.

El que queda d'aquest assaig es divideix en quatre parts.⁸ Després d'un breu comentari sobre la vida de Proudhon, la primera està dedicada a la teoria de la justícia de Proudhon. Publicada el 1858 i novament el 1861, *De la justice dans la révolution et dans l'Église* [De la justícia en la revolució i dins l'Església] és, sens dubte, la seva obra *magna*. Amb més de 2.500 pàgines, és realment una obra ingent, difícil de manejar, colossal i impressionant. Entendre aquest text és essencial per poder entendre com els textos recollits aquí s'ajusten a l'obra de la seva vida com un tot, i poder veure la profunditat filosòfica d'aquests mateixos textos. En resum, Proudhon sostenia que no hi havia *telos* per a la història ni per a la justícia, sinó més aviat que els sistemes d'ordre i de justícia eren immanents a la història i proclius a esfondrar-se quan no tenien un suport actiu. En la segona part abordo la discussió de Proudhon sobre l'alienació econòmica i política, i sobre les característiques entròpiques de la política. Aquestes idees es desenvolupen en els textos recollits aquí, en particular a *Du principe fédératif* (1863) i *Contradictions politiques* (1870), però també tenim motius per abordar un altre cop la *Philosophie du pro-*

7 Amoudruz, Madeleine. *Proudhon et l'Europe. Les idées de Proudhon en politique étrangère*. París: Éditions Domat Montchrestien, 1945, p. 20, 78.

8 Els temes d'aquest capítol es desenvolupen amb tot detall al meu llibre *Justice, Order and Anarchy: The International Political Theory of Pierre-Joseph Proudhon*. Routledge 2012.

grès (1853) i *De la justice*. Segons Proudhon, és a causa de l'existència de l'alienació i l'explotació que els ordres polítics són inherentment inestables i tendeixen cap a la «dissolució». Els ordres més estables i justos són els que proporcionen una participació voluntària més àmplia, perquè cap ordre polític pot tenir una legitimitat transcendent. L'entropia, sembla que argumenta, es troba al cor de la política i l'economia modernes. Però l'objectiu de Proudhon no era el d'aturar el curs de la dissolució, sinó proporcionar una fórmula o principi que encoratjaria les institucions polítiques que poguessin abordar el flux constant, el canvi, la crisi i la dissolució: el principi federatiu. El federalisme era tant una alternativa institucional i una solució per a l'unitarisme i l'estatisme com per a la falta de fonaments del cosmos. Com deia a *Philosophie du progrès*:

Tota teoria social comença necessàriament amb una teoria de la raó i una solució del problema cosmoteològic. A cap filosofia li ha faltat aquest requisit. Això explica per què els partidaris de la jerarquia social i política comencen tots a partir d'una idea teosòfica, mentre que, en general, els demòcrates s'inclinen per una emancipació absoluta de la raó i la consciència. A fi de democratitzar la raça humana, insisteix Charles Lemaire, cal democratitzar l'Univers.⁹

Proudhon va portar-ho més lluny. Molts republicans contemporanis seus van veure que la missió de la modernitat adoptava formes socials fins i tot més elevades que duïen a terme un ordre polític que faria efectiu el pla de Déu i aturaria la història; un sistema que eliminaria la corrupció i la dissolu-

9 Proudhon, *Philosophy of Progress* (Trans Shaun Wilbur), p. 31, n. <http://libertarian-labyrinth.org/booklets/philosophyofprogress.pdf> [s'hi pot accedir a partir de l'11.04/12]

ció en la política. Però Proudhon considerava que l'anarquia es trobava al nucli de la política, de la història i del cosmos, i que un ordre transcendent era impossible. Així, doncs, el seu anarquisme era la filosofia política més adient per guiar la institucionalització de l'anarquia, mentre que l'estatisme es considerava un bloc no natural sobre la diversitat, la diferència i el canvi, les condicions principals del progrés. Les obres bàsiques són, en aquest cas, *La guerre et la paix* (1861), *Du principe fédératif* (1863) i *De la capacité politique des classes ouvrières* (1865).

De quina manera aquesta filosofia política es manifesta com una crítica social constitueix la tercera part d'aquesta introducció, on parlo de la posició de Proudhon sobre la Santa Aliança, de l'equilibri europeu, de la unificació de Polònia i d'Itàlia i dels probables fracassos del nacionalisme revolucionari. Si en la secció anterior ens hem centrat en el principi federatiu, ara comentarem l'alternativa política que ens dóna la visió proudhoniana del federalisme. Els textos fonamentals són *France et Rhin* (1867), *Fédération et l'unité en Italie* (1862), *Nouvelles observations sur l'unité italienne* (1865) i *Si les traités de 1815 ont cessé d'exister* (1863). Tanco aquesta introducció mostrant com els nacionalistes revolucionaris contra els quals argumentava Proudhon van ser absorbits per les forces contra les quals lluitaven, i que el que realment va passar, des del Segon Imperi fins al final de la Segona Guerra Mundial, era el contrari del que Proudhon havia defensat. Sóc de l'opinió que ara ens trobem en una cruïlla històrica i que podem agafar diferents camins: o bé reculem cap al passat i revivim la catàstrofe del segle xx o bé avancem cap a una direcció diferent. Aquest conjunt històric d'escrits de Proudhon ens pot ajudar a redefinir els termes per mitjà dels quals es podria articular un possible conjunt de solucions.

Un breu esbós biogràfic¹⁰

Fill d'un toneler i una cuinera, el jove Proudhon es va criar en la pobresa a la ciutat de Besançon, a la França oriental. L'any 1817, la fam va causar estralls a la regió, i el negoci del seu pare va fer fallida perquè es va negar a aprofitar-se de la desesperació dels seus clients, un enigma moral que va desconcertar el jove. Pierre-Joseph anava a l'escola descalç i sense llibres. Humiliat i menyspreat pels seus companys més rics, va abandonar el batxillerat a l'últim moment per ajudar la seva família. Finalment, després d'haver completat l'escolarització el 1827, va fer el primer viatge per França i de retorn va aconseguir un aprenentatge exclusiu de caixista en un important diari local que publicava obres religioses bàsiques al costat de les del radical Charles Fourier, també nascut a Besançon.

Aquesta feina va nodrir el seu intel·lecte precoç. Va aprendre grec, hebreu i llatí, i va desenvolupar passió per la filologia. El 1838 va guanyar una beca de la fundació Suard que li va permetre anar a París, on va assistir a les conferències de l'historiador Jules Michelet (entre altres) i el va immersir en la commoció intel·lectual del període de la Restauració. El seu rendiment literari durant el període de la beca va ser considerable. Entre altres, va escriure un tractat sobre la celebració del Sabbath i tres assajos sobre la propietat (1839-1841), entre els quals hi havia la seva obra més coneguda, *Qu'est-ce que la propriété?* (1840). En aquesta obra, Proudhon va definir els amplis límits de la filosofia política que va desenvolupar durant els cinc anys següents: l'anarquisme. Les obres posteriors més importants, *De la création de l'ordre dans l'humanité* (1843) i

10 El text d'aquesta secció és una adaptació de l'entrada «Proudhon, Pierre-Joseph» del *Cambridge Dictionary of the History of Political Thought*. Terrance Ball (ed.), Cambridge: Cambridge University Press. De pròxima publicació.

Système des contradictions économiques, ou philosophie de la misère (1846), plantejaven crítiques fourieristes contra el racionalisme kantian i crítiques socialistes radicals contra les iniquitats i contradiccions de l'economia burgesa. Aquestes crítiques van atreure l'atenció de països llunyans. L'any 1843, tant Karl Marx com Michael Bakunin van passar llargues temporades amb Proudhon. El 1848 va ser elegit, per un marge bastant considerable, membre de la revolucionària Assemblea Nacional de França. El seu temperament no casava amb l'ambient sufocant i elitista, i la seva probitat i bel·licositat provincianes van provocar que el polític Felix Pyat el reptés a un duel, que va resultar inofensiu, per haver-li clavat un cop de puny a la cara als passadissos de l'Assemblea com a represàlia per un insult. Durant aquest període també va crear un desafortunat banc del poble, precursor de la banca mutualista, i va fundar el primer de molts diaris i periòdics: *Le Peuple*. El 1849 va ser empresonat per haver atacat públicament el President de la República Louis Bonaparte, per considerar-lo un imperialista reaccionari. Mentre era a la presó, va escriure dos llibres més, un d'ells el famós *Idée générale de la Révolution au XIXème siècle* (1851), es va casar i va tenir el seu primer fill. El 1851 encara era a la presó quan Louis Napoleon va pujar al poder el 2 de desembre després d'un cop d'estat; un any més tard, es coronaria Emperador i declararia nuls els tractats aliats de 1815, corroborant així tot el que Proudhon havia escrit sobre ell.

Quan va sortir de la presó, Proudhon es va posar a preparar el quart volum de la seva obra magna, *De la justice dans la révolution et dans l'Église* (1858), que centrarà la secció següent. El llibre va ser censurat i li va comportar l'amenaça de tornar a la presó, i la família Proudhon es va veure obligada a exiliar-se a Bèlgica. Mentrestant va escriure sis llibres sobre política europea, la majoria dels quals s'inclouen en aquesta

col·lecció, i el més important dels quals va ser *La guerre et la paix* (1861). En aquesta obra duu a terme una anàlisi històrica i sociològica del paper de la guerra i de la força en l'establiment dels drets de les nacions. En conèixer aquesta obra, Leo Tolstoi va obtenir una invitació escrita d'Alexander Herzen i va conèixer Proudhon a principi de 1861 a Brussel·les, on van parlar del seu interès mutu per les campanyes napoleòniques i la filosofia de la història. Aquesta trobada va fer que Tolstoi adoptés el títol de l'obra de Proudhon per a la seva pròpia obra, però la influència va anar més enllà i tot, com ho testimonia l'última part de la vida de Tolstoi. Proudhon va morir a París, en braços de la seva esposa, el 1865.

La influència posterior de Proudhon en el pensament polític europeu va ser profunda i àmplia. Va afectar les primeres idees dels pluralistes anglesos Harold Laski i G.D.H Cole, així com també el funcionalista David Mitrany, els sociòlegs francesos Celestin Bouglé i George Gurvitch, i el sociòleg espanyol Ramón de la Sagra. Als Estats Units, els escrits de Proudhon van conformar les primeres idees del reporter Charles Dana i van estar presents en els escrits dels anarquistes, individualistes i orientats al mercat. Amb tot, el seu llegat més durador va ser en el pensament anarquista, on, a través de les accions i idees de Michael Bakunin, Peter Kropotkin i molts altres, les doctrines socialistes de l'antiestatisme i l'anticapitalisme es van convertir en una tradició central, si bé maleïda i amplament ignorada en la història del pensament polític.

La justícia com a equilibri immanent

El marc general del debat intel·lectual dins del qual es van desenvolupar les idees de Proudhon inclou tres aspectes rellevants

per a la nostra discussió: jacobinisme, positivisme i neokantianisme. Tots tres s'haurien de considerar variants d'una qüestió republicana. Els neokantians van des dels monàrquics políticament imperialistes fins als constitucionals, els federalistes i els municipalistes.¹¹ Els jacobins es van basar lliurement en els escrits de Rousseau i van forjar una filosofia política estadista liberal que era explícitament xovinista.¹² Al centre de la filosofia política, tant del neokantianisme com del jacobinisme, hi havia la defensa de l'autonomia de l'individu, l'autonomia moral de l'estat, la santedat del raonament moral, l'elevació dels principis morals a l'estatus de lleis universals i la defensa d'un estat vinculat per la llei. Però el que distingia el jacobinisme del neokantianisme era el grau amb què els jacobins exigien l'alienació política per a l'individu i el grau fins al qual l'individu es fusionava, en última instància, amb la col·lectivitat a través de diverses inflexions de la teoria del contracte social i de la voluntat general. En canvi, els neopositivistes eren una mescla estranya. Els primers socialistes utòpics saint-simonians eren panteistes, feministes, comunalistes i apassionadament compromesos amb la ciència i la psicologia. Les encarnacions posteriors del neopositivisme van ser, com els jacobins, socialistes i filantròpics militants, i no pas menys autoritaris. El «legislador» de Rousseau va trobar ressò en el «Summe Sacerdot de la Humanitat» de Comte, mentre que la religió de la humanitat positivista és semblant a la idea de religió civil de Rousseau. On Comte va ser més honest que Rousseau és a reconèixer que, en el seu sistema, la voluntat lliure era una farsa sense sentit. Tots hem d'admetre, sostenia Comte, que som esclaus

11 Vegeu, per exemple, Barni, Jules. *La morale dans la démocratie*. París: Germer Ballière, 1868.

12 Vegeu, per exemple, Lobère, Leo A. *Louis Blanc: His Life and His Contribution to the Rise of French Jacobin-Socialism*. Northwestern University Press, 1961.

dels dictats de la ciència, i hauríem d'acceptar-ho per voluntat pròpia. Més tard, els deixebles de Comte van trencar amb la seva bogeria,¹³ però l'esperit bàsic subjacent del jacobinisme, el kantianisme i el positivisme va definir el segle següent, i unes quantes paraules sobre els detalls d'aquests sistemes són vitals per explicar la mateixa posició de Proudhon.¹⁴

A pesar de les clares diferències en els escrits d'aquests tres homes, cada un es decantava per una manera de comprendre la naturalesa i la font de justícia. A risc d'una simplificació excessiva, Kant i els seus seguidors consideraven que la justícia derivava de la raó i la defensaven per mitjà de l'aplicació racional de la llei. Rousseau i els seus seguidors pensaven que la justícia era primordial i necessitaven les constitucions republicanes per permetre que prosperés la veritable naturalesa de l'home, i Comte creia que l'acció moral correcta es deduïa dels descobriments de la ciència, però també necessitava les institucions polítiques adequades per garantir l'harmonia social i la prosperitat intel·lectual: «ordre i progrés». Malgrat tot, per a cada un d'ells, la llei moral es donava de manera transcendental, és a dir, es donava en les estructures de la història, en les estructures de les nostres naturaleses o del cosmos. Com a tal, la llei moral, igual que una llei científica, un cop descoberta, tindria una validesa universal i per a totes les èpoques. El repte

13 Emille Littré, per exemple. Per a una bona discussió de cada una d'aquestes tendències, vegeu Hazareesingh, Sudhir. *Intellectual Founders of the Republic: Five Studies in Nineteenth-Century French Political Thought*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

14 Pocs han contextualitzat els escrits de Proudhon intel·lectualment. Vincent, per exemple, pretén explicar el socialisme republicà de Proudhon i considera que Rousseau i Montesquieu són influències fonamentals en Proudhon. El nostre objectiu aquí és explicar el pensament de Proudhon sobre la política europea, i els autors que comento són la clau d'aquest context particular. Vegeu Steven Vincent *Pierre-Joseph Proudhon and the Rise of French Republican Socialism*, Oxford: Oxford University Press, 1984.

era, alhora, descobrir aquesta llei i després garantir que l'estat la reforçés. Tal com el baró Turgot, consumat *filòsof*, va dir al tombant del segle XIX: «Conèixer la veritat per fer l'ordre social conforme a ella és l'única font de felicitat pública».¹⁵

Al tombant del segle XIX molt pocs eren ateus, i la majoria desitjava reconciliar la seva fe en la ciència amb la seva fe en Déu. El que també trobem és que hi va haver un lliscament entre les aproximacions teistes i les positivistes. Per exemple, la qüestió que animava el pensament de la majoria en aquell temps era la següent: si Déu o la natura tenen un *telos* diví o transcendent i el nostre destí és fer la seva voluntat a la terra i/o il·luminar-nos, per què estan tan esteses la guerra, les catàstrofes i les pestes? Les respostes a aquestes preguntes acabaven cada vegada més emmarcades com a teodictes seculars, és a dir, com a intents d'explicar l'existència del mal en un món que havia de tenir una racionalitat i un ordre subjacents, si no és que, com va dir Kant en broma, Déu «es permetia entregar-se a un joc infantil només en el cas de l'home».¹⁶ El que Rousseau, Kant i Comte van demostrar, cada un a la seva manera, era que la pau perpètua emergiria de la guerra perpètua, el bé del mal, i la raó de la superstició, i que aquest procés era progressiu, en el sentit que la il·lustració era un procés temporal lineal que conduïa del salvatgisme a la il·lustració amb el temps, amb un futur inevitablement millor que el passat. El caràcter revolucionari d'aquesta filosofia residia en la crítica de l'ortodòxia religiosa i filosòfica que suggeria que l'home estava atrapat en un «retorn etern», i que el progrés només es trobaria en l'altra vida i no a la terra.

15 Citat a Manuel, Frank E. *The Prophets of Paris: Turgot, Condorcet, Saint-Simon, Fourier, Comte*. Nova York: Harper and Row, 1965, p. 42.

16 Kant, Immanuel. «Idea for a Universal History with a Cosmopolitan Purpose.» A *Kant: Political Writings*, editat per Hans Reiss. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 43.

Per a cada un, doncs, la guerra era providencial i l'estat republicà seria el cim d'aquest procés. Com que els homes s'organitzaven en ordres polítics republicans (tots tres negaven a la dona una mediació política), la guerra entre aquestes repúbliques seria menys probable, però només si s'unien per a un fi comú. Per a Rousseau, això era una unió federal encara més estreta en què l'autoritat es concentrava fins i tot més densament en una elit totpoderosa i cada vegada més minoritària, i amb la uniformitat religiosa, política i legal imposada en la federació.¹⁷ Kant, havent presenciat com era l'imperialisme d'inspiració rousseauiana en les doctrines de Robespierre i les primeres guerres contra Prússia, va defensar una confederació més limitada d'estats similars que respectés la diferència i l'autonomia.¹⁸ Comte estava d'acord amb Kant i creia que les repúbliques completament autònomes de la mida de Portugal o Bèlgica eren ideals, però havien d'estar totes unides sota una «Religió positivista de la Humanitat» universal i, amb ell, Comte com el seu «Summe Sacerdot».¹⁹

No ens hauria de sorprendre que aquests temes dominin els escrits de Proudhon sobre justícia, guerra i relacions internacionals, però el sorprenent és la manera única com articulava els seus *via media*. La filosofia política de Proudhon va partir d'una posició que anomenava «ideorealisme», que era una mescla autoconscient d'idealisme neokantianista i de realisme

17 Rousseau, Jean Jacques *A Lasting Peace through the Federation of Europe and The State of War*, traduït per C. E. Vaughan. Londres: Constable and Co., 1917. Disponible a: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1010&Itemid=27 [accessible a partir de l'11/04/12]

18 Kant, Immanuel. «Perpetual Peace: A Philosophical Sketch.» *A Kant: Political Writings*, editat per Hans Reiss. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, p. 93-130.

19 Comte, Auguste. *The Catechism of Positive Religion*. Traduït per Richard Congreve. Londres: John Chapman, 1858.

comtià. Del primer, Proudhon va adoptar la noció que les idees eren el que animava l'acció política, i que les idees falses conduïen a una acció política defectuosa. De Comte, en canvi, va desenvolupar la posició que les idees no eren ideals sinó reals. Estaven bàsicament modelades alhora tant pel nostre medi ambient social i ecològic com per la nostra consciència i la nostra raó. Al contrari que Comte i Kant, però ara més pròxim a Rousseau, Proudhon creia que la nostra consciència, el nostre instint de justícia, es trobava al cor del que ens feia humans i, igual que Kant però per unes raons diferents, teoritzava que les persones eren, per tant, 'finalitats en elles mateixes' més que no pas mitjans per als fins dictats per la ciència comtiana o per l'estat jacobí.²⁰

De Kant i Comte, Proudhon també en va extreure la idea que el conflicte era al centre de la nostra existència social, i de Rousseau la idea que les revolucions eren centrals per al canvi polític, si bé a això últim va donar-hi la seva pròpia inflexió, com veurem més endavant. Proudhon argumentava que el conflicte era clau per desenvolupar les nostres idees, però que aquest conflicte era tant un conflicte intern, a dins nostre, com un conflicte modelat per la interacció amb els nostres veïns companys i col·legues, o amb el medi en què vivim. Per exemple, el nostre sentit instintiu i subracional del que és correcte podria estar en conflicte amb el que ens han ensenyat a creure que és correcte, o podria estar internament en conflicte amb

20 La *General Idea of the Revolution* (1851) de Proudhon és l'exposició més atrevida d'aquestes aspectes individualistes del seu pensament, i va ser una influència enorme per al moviment llibertari americà. Desgraciadament, els aspectes més comunitaris i associatius d'aquest pensament en tots els llibres que van seguir després no van ser traduïts a l'anglès, de manera que el mite que Proudhon era individualista persisteix. Els textos recollits aquí demostren el seu camí del mig entre l'individualisme i l'associació, en particular *Du principe fédératif* (1863) i *De la capacité politique* (1865).

les lleialtats a la família i als amics. En cada etapa, la resolució temporal, immanent a aquest *agonisme*, és la manifestació de la justícia. Contemporani de Nietzsche però desconixedor dels seus escrits, Proudhon també argumentava que «actuar és combatre», i actuar és estar en un procés constant d'autoformació contra els dictats de la moralitat convencional.

El caràcter social i les normes socials van desenvolupar-se de manera semblant, de la mateixa manera que el caràcter individual és el producte emergent d'aquesta confluència de voluntats individuals en un context social i mediambiental. Mentre que Comte i els idealistes hegelians alemanys van suggerir que el grup sobrevé l'individu i que, per tant, l'individu és moralment redundant, Proudhon va seguir Kant en reafirmar l'autonomia de l'individu. Tal com va exposar, aquesta «raó col·lectiva» emergent és molt diferent —sovint bastant contrària a les conclusions de l'individu «Jo» [...]. I aquesta conversió, com veurem, no condemna la individualitat, sinó que la pressuposa.»²¹ Ni es poden reduir tampoc els individus a uns grups més amplis, ni els grups es poden reduir als individus. Hi ha una relació emergent entre tots dos perquè la individualitat i la identitat de grup es formen relacionament amb el temps.

Com que la seva teoria social no era reductiva, Proudhon no veia cap jerarquia de formes socials. Els individus no són ni més ni menys importants que els grups que formen. En realitat, tant els individus com els grups tenen els seus propis papers relatius, i el seu poder és relatiu al context. Tampoc no hi ha cap jerarquia de la raó sobre l'instint, ni de les idees sobre les forces materials, defensava Proudhon. Com mostra amb gran efectivitat a *La guerre et la paix*, en una de les descripcions sociològi-

21 Proudhon, P. J. i Rose Marie Ferenczi. *De la Justice dans la révolution et dans l'église*, Corpus des Œuvres de philosophie en langue française. [París]: Fayard, 1988. Vol III, p. 1261. Cursiva afegida.

ques més fascinants de la guerra, totes les idees són reals i totes tenen el seu lloc i els seus papers asimètrics en la constitució de la societat al llarg del temps. És precisament el flux lliure de la confluència d'aquestes idees el que dóna caràcter als individus i als grups, i és la inevitabilitat del conflicte, o agonisme, el que dóna un impuls vital a aquest procés. Per a Proudhon, la guerra no era sinó una forma de conflicte social, un conflicte que es troba al centre mateix del canvi social. Però, més que veure l'estat com el mitjà per suprimir la guerra o el punt final en l'evolució social de l'home, el veia com el mitjà pel qual els conflictes socials eren institucionalitzats i els ordres particulars (més que no pas els universals) respectats. La guerra social persisteix i es consolida a través de l'estat i del capitalisme, tal com passa amb el cristianisme i la religió en un sentit més ampli.

Els altres dos conceptes són vitals per entendre els últims escrits de Proudhon: la raó col·lectiva i la força col·lectiva.²² La raó col·lectiva fa referència a les normes socials àmplies en què hem nascut i que ens modelen, i contra les quals hem de lluitar per afirmar la individualitat. La força col·lectiva es refereix a les estructures materials que ens modelen i ens obliguen, tant si són mediambientals com tecnològiques. Les forces col·lectives són els instruments materials a disposició de diversos actors, i, com més intricada és la tecnologia, més desenvolupada ha de ser la força col·lectiva per poder sostenir aquesta forma. Per exemple, sostenir les formes capitalistes de producció moderna requereix una varietat infinita de forces

22 Per a més informació sobre aquestes qüestions, vegeu, per exemple, Gurvitch, Georges. *Proudhon: Sa vie, son oeuvre avec une exposé de sa philosophie*. París: Presses Universitaires de France, 1965; and Chambost, Sophie. *Proudhon et la norme: pensée juridique d'un anarchiste*. Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2004. Per a una bona biografia actualitzada de Proudhon, vegeu Chambost, Anne-Sophie. *Proudhon: L'enfant terrible du socialisme*. París: Armand Colin, 2009.

col·lectives coordinades però nominalment lliures, i se sosté en un aparell ideològic o en la raó col·lectiva. Com més complexa és la divisió del treball, més depèn cada part de la gestió regulada i autònoma de les accions de les altres parts. Segons Proudhon, com més lliure sigui la divisió del treball en una societat cada vegada més complexa, més desenvolupada serà una civilització. Perquè, des del moment que un poble ha de treballar com un esclau sota la bota d'un opressor, aquesta civilització és retrògrada. Però la lliure associació no necessàriament ha de pressuposar el progrés tecnològic. Les societats lliures poden ser societats ascètiques. No obstant això, en les societats industrialitzades modernes i tecnològicament avançades, el potencial per a la dominació és exponencialment més alt i, per tant, l'empremta de la «civilització» d'aquesta societat és el grau fins al qual pot operar *sense* dominació.²³ Per a Proudhon, l'ideal és un sistema en què totes les parts actuen lliurement. L'anarquia, més que no pas la jerarquia, seria el cim de la civilització. L'anarquisme seria la raó col·lectiva que impulsa la cooperació de les parts lliures.

L'ordre és, doncs, immanent a la societat: no és una cosa que es pugui imposar des de fora ni que reflecteixi un *telos* subterrani o transcendental. És l'equilibri manifest entre les forces col·lectives que s'oposen internament i externament i les raons col·lectives, que se sostenen totes en un equilibri dinàmic. La justícia, diu Proudhon, no té una qualitat transcendent, però això no la denigra en absolut, sinó que més aviat emergeix de la confluència de forces i d'idees, i és sacrosanta

23 Aquesta posició sobre la dominació col·loca Proudhon directament dins de la tradició republicana més àmplia. Vegeu, per exemple, McCormick, *John P. Mac-hiavellian Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011; Pettit, Philip. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford: Clarendon, 1997.

precisament per la raó següent: hem hagut de lluitar per aconseguir-la. Per a Proudhon, la justícia és un *equilibri immanent*. No hi ha un equilibri ideal. Tal com va dir a *Philosophie du progrès*, el progrés no és tant un estat al qual es pot aspirar com una condició necessària per concretar el canvi.²⁴ Institucionalitzar el progrés per mitjà del principi federatiu comportava institucionalitzar els mitjans i les condicions que més bé s'adaptaven al canvi, la diversitat i la dissolució, o a la diversitat, la llibertat i el conflicte. Sense aquest dinamisme, aquesta llibertat i aquest agonisme, la mateixa història arribaria a un punt mort, que era naturalment el que Rousseau, Kant i Comte desitjaven.

Federació i qualitats entròpiques de la política

Tal com exposa extensament a *Du principe fédératif*, a pesar dels millors esforços d'autòcrates i monàrquics, republicans i positivistes, tots els ordres polítics són propensos a la *dissolució*. En conseqüència, les institucions polítiques o constitucions han de poder enfrontar-se a aquest fet. Proudhon, per defensar aquesta idea, comença amb el grup més petit: la família. Tot-hom, excepte el pare patriarcal, deia, ha d'alienar la seva autonomia fins a un cert punt, delegar la seva autoritat fins a un cert punt i tenir les seves opinions representades pels altres. El sexisme de Proudhon es basava en aquesta concepció patriarcal de la família. Si bé aquestes concepcions són censurables, també són il·lustratives d'aquesta filosofia política més àmplia.

Tal com Proudhon ho veia, l'únic lloc on es podia exercir l'autoritat directament era la família. En qualsevol altre grup, l'autoritat s'havia de delegar i, com afirma a *Du principe fédératif*,

24 Proudhon. *Philosophy of Progress*.

així que la llibertat d'acció penetra la vida política, la puresa o el caràcter directe dels ordres polítics inevitablement es malmeten. Als últims dos *études* de *De la justice*, defensa que la família és *sui generis* i els llaços de l'amor, la reciprocitat i l'equitat que trobem en la família no es poden reproduir en cap altre lloc. Fixem-nos, però, que aquesta diferència qualitativa entre la família i la societat va directament al cor de la teoria proudhoniana de democràcia i participació política. És perquè aquests lligams familiars no són en cap altre lloc, i perquè no tenim el mateix caràcter directe de la relació social fora de la família, que la democràcia directa i la igualtat formal són tan importants en tots els dominis socials. El patriarcat polític és un primer intent equivocat de reproduir la família en la societat. Això, objecte de la crítica de Locke en endavant, és fonamentalment explotador i injust. A més, com Proudhon escriu al capítol introductori de *Du Principe fédératif*, tots els ordres patriarcal tendiran a la dissolució de l'autoritat patriarcal precisament perquè el patriarca no és omnipotent i ha de delegar, distribuir i compartir l'autoritat. A mesura que aquesta autoritat s'estén, la marca del despotisme s'hi aferrarà per buscar quixotescaament uns mitjans de control cada cop més elevats i exigir i forçar unes zones més àmplies de complicitat i l'alienació de l'autonomia de les poblacions subjectes. Però fins i tot l'autonomia del monarca està constituïda a dins i a través d'unes relacions socials que tan aviat són constrictives com potenciadores. No hi ha un reialme pur de la llibertat ni cap manera no mediada d'expressar-se un mateix, de viure; fins i tot el llenguatge és un mitjà heretat i contingent que restringeix el que es pot dir i el que no.

Si aquest era el problema, quina era, doncs, la solució? Per entendre la posició de Proudhon, pot ser útil començar comparant-la amb la teoria de l'alienació més famosa del seu

temps: la teoria de la voluntat general de Rousseau. Com és sabut, Rousseau defensava que, en entrar a la societat civil, l'home aliena els seus poders; són apropiats, extrets d'ell per mitjà de sistemes d'iniquitat, despotisme i corrupció. El vell ordre era vil i explotador, dominava tot sentit negatiu del terme. El propòsit de la societat civil d'una constitució republicana era que aquesta alienació deixés de ser una extorsió forçada per l'aristocràcia per convertir-se en una alienació voluntària de la «comunió de conciutadans» d'un individu, «[per] trobar una forma d'associació que defensarà i protegirà la persona i els béns de cadascú associats a la força comuna plena i per mitjà de la qual, unint-se amb tots, i no obstant obeir només a ell mateix i continuar tan lliure com abans.»²⁵ Això va ser un impuls lloable, però traït, com va argumentar Proudhon, per l'exigència que la unitat republicana en l'estat fos l'expressió d'una voluntat general. Rousseau assumia que tota voluntat individual es podia fer coincidir amb cada una de les altres. En absència d'una unitat com aquesta, la religió civil i el poder del legislador podrien aconseguir que el poble es conformés i acabar conduït a la guillotina. Com Rousseau va plantejar al *Contracte Social*:

Hi ha, doncs, una professió de fe purament civil i correspon al sobirà fixar-ne els articles, no precisament com a dogmes de religió sinó com a *sentiments de sociabilitat* sense els quals és impossible ser bon ciutadà o súbdit lleial. Sense poder obligar ningú a creure'ls, el sobirà pot expulsar de l'Estat qualsevol que no els cregui, el pot desterrar, no com a impietós sinó com a insociable, com a incapaç d'estimar sincerament les lleis, la justícia, i d'immolar, en

25 Rousseau, Jean Jacques. «Of the Social Contract or Principles of Political Right», a Gourevitch, Victor (ed.) *Rousseau: The Social Contract and Other Later Political Writings*. Cambridge, Cambridge University Press, pp. 49-50.

cas necessari, la seva vida al seu deure. I si algú, després d'haver reconegut públicament aquests mateixos dogmes, es comporta com si no hi cregués, que sigui castigat amb la mort perquè ha comès el més greu dels crims: mentir davant la llei.²⁶

En l'anàlisi final, doncs, l'estat republicà de Rousseau exigeix una obediència completa a les lleis: no hi havia d'haver cap divisió interna. Tal com va aconsellar als futurs líders de Polònia, s'havien de prohibir els diners, imposar una única religió, utilitzar les competències nacionals per entusiasmar les masses en un sentit del deure patriòtic i eradicar qualsevol subdivisió política. La conversió dels homes agrupats, segons les seves mesquines gelosies, com a ciutadans units per uns vincles cívics i sota una mateixa llei era simplement l'elisió d'aquesta societat diferenciada per mitjà de la institucionalització de l'individualisme liberal. Rousseau i els estatistes que el van seguir creien fonamentalment que, sense aquesta unitat en la individualitat davant una llei universal, l'ordre republicà sempre estaria amenaçat en la seva mateixa essència. Però immediatament va sorgir un problema: si els estats eren grups unitaris, què posaria fre a les mesquines gelosies dels estats republicans en les relacions entre ells? La solució era una república universal en perpètua ampliació: primer la unió europea, i després el domini mundial, per protegir els assoliments de la revolució contra els bàrbars de les fronteres. L'imperialisme era el nucli de la defensa del republicanisme liberal.

Per contrast, l'enfocament sociològic de Proudhon el va dur a veure la societat com a inevitablement constituïda per innumbrables «grups naturals» i el federalisme estava dissenyat per institucionalitzar i regular el seu *agonisme* mutu. Tal com co-

26 Ibid., p. 150.

menta a bastament a *Contradictions politiques*,²⁷ aquests grups eren tots aquells que, «tant si volen com si no», s'autoimposen algunes condicions de solidaritat... cosa que aviat es constituïx en una ciutat o un organisme polític, s'afirma en la seva unitat, la seva independència, la seva vida o el seu propi moviment (*autokinesi*) i la seva autonomia».²⁸ Ciutats, regions, pobles, tallers, famílies, clubs, gremis, etcètera, eren expressió de «força col·lectiva» amb la seva pròpia «raó col·lectiva», els seus caràcters modelats per la col·lecció particular d'individus de què constaven, i no obstant això irreductibles a ells, ja que les ciutats i els clubs també tenen formes institucionals, diferents poders materials, etcètera. Els individus poden ser membres de molts grups, tenir «lleialtats dividides» o perseguir finalitats contradictòries com a membres de grups contradictoris. Això és el que atorga als grups el caràcter individual. Però sovint aquests interessos de grups poden topar, i la seva coacció, tant si és benèfica com si no, és el que en última instància dóna caràcter a la societat. Com a grups neixen per a un propòsit comú, i la «raó col·lectiva» esdevé encara més important per modelar i dirigir la seva empresa conjunta. Com més complexa i autodirigent sigui, més unificadora ha de ser la ideologia, mentre que al mateix temps permet la diversitat de propòsits i funciona perquè no es perdi l'autonomia i l'autodirecció dels grups socials. Així, doncs, la individualitat no s'ha de considerar un portador de drets, en l'aire abstracte d'un estat liberal, sinó en grups molt units que configuren la vida social de cadascú.

És més, no van ser gelosies mesquines el que provocava el conflicte social segons Proudhon, sinó el capitalisme com a estructura social basada en un sistema de propietat privada.

27 Proudhon, Pierre-Joseph, *Contradictions politiques. Théorie du mouvement continueuse au XIXem siècle*, París, Lacroix Verboeckhove et co., 1870, p. 127-128

28 Citat a Vincent, *Pierre-Joseph Proudhon*, p. 218.

Com Proudhon ha defensat des de la seva primera memòria sobre la propietat,²⁹ sota el sistema de propietat privada, el capitalista conserva la titularitat del producte manufacturat per l'obrer. Amb l'esclavitud, el treballador no rep res per la seva feina; amb el capitalisme, als treballadors se'ls paga individualment però menys del valor total de la seva feina, de manera que el capitalista se n'embutxaca la diferència, la plusvàlua, com a benefici. Els esclaus perden tota la seva feina i autonomia. Els treballadors assalariats perden la plusvàlua de la seva feina, una plusvàlua que només hauria estat possible per mitjà de l'esforç col·lectiu. A diferència de Marx, que reduïa el conflicte resultant a dues classes principals, l'enfocament sociològic de Proudhon diferenciava tota una multitud de divisions polítiques i socials que tenien interessos oposats.³⁰ L'estat, la burgesia, el proletariat, les subdivisions de tots tres i, bàsicament i originalment, els *poders exteriors*, tots competien per garantir que la plusvàlua del treball es distribuís d'una manera més adequada als interessos particulars de cada grup. Uns grups col·laboren i comparteixen, altres són parasitaris. Els grups parasitaris, com els estats, fan cada vegada més difícil que altres grups socials s'autoorganitzin i se sustentin. Cada vegada s'extreu més plusvàlua per part dels estats o de la burgesia, amb la qual cosa els grups s'empobreixen i s'enfronten entre ells, i sovint culpen els déus per les seves desgràcies quan, en realitat, és el despotisme qui els roba. A mesura que els grups parasitaris s'alineaven i realineaven i els electorats locals s'alineaven amb els poders exteriors, es va desenvolupar

29 Proudhon, Pierre-Joseph. *What is property? Or, an inquiry into the principle of right and of government*. Traduït per Donald. R. Kelley i Bonnie. G. Smith. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

30 Per a més informació sobre aquest tema vegeu Proudhon, Pierre-Joseph. *Si les Traités de 1815 ont cessé d'exister*. París: E. Dentu, 1863, capítol VI.

el mapa polític d'Europa. Quan sorgien grups nous i guanyaven consciència d'ells mateixos, per exemple, les nacions o la classe treballadora,³¹ exigien el retorn dels seus poders alienats dels imperis regionals o dels capitalistes, fet que provocava més conflictes. En opinió de Proudhon, però, era aquesta relació econòmica el que animava la història.

Vist des d'aquest angle, la política moderna va esdevenir l'art de suprimir grups, de fomentar individus egoistes i de presentar les conclusions dels negocis d'elit com a manifestos polítics entre els quals s'espera que triem. L'alternativa a l'individualisme liberal és el funcionalisme. Com Proudhon va dir: «Si el dret polític és inherent a l'home i al ciutadà, aleshores el sufragi ha de ser dirigit i el mateix dret també és inherent *a fortiori* a cada grup de ciutadans format naturalment, a cada corporació, a cada municipalitat o ciutat; i el sufragi en cada un d'aquests grups ha de ser *dirigit*.»³² Només a través de la democràcia directa, dels districtes electorals formats segons la funció i de la interrelació progressiva d'aquests grups per mitjà de la federació es pot garantir l'ordre. La pregunta és: com s'institucionalitza un nombre potencialment infinit de grups i allora es protegeixen els drets de l'individu?

La teoria proudhoniana del principi federatiu és la que estableix uns contorns amplis del pacte associatiu entre les individus com a productors i consumidors i tots els altres grups naturals de què es compon la societat. Al centre d'aquesta visió hi ha el principi del contracte, però aquesta teoria del contracte és bastant diferent en la formulació anarquista. Com ha assenyalat Yves Simon, la teoria del contracte de Proud-

31 Per a més informació sobre aquest tema, vegeu Proudhon, Pierre-Joseph. *De la capacité politique des classes ouvrières*. París: Slatkine, 1982.

32 *Ibid.*, p. 268 (les cursives són meves).

hon s'arreglera amb la tercera forma aristotèlica de justícia.³³ Aristòtil distingia entre justícia legal, justícia distributiva i justícia commutativa. La primera defineix les relacions de les parts amb el tot; la segona, la relació del tot amb les parts —o, per dir-ho més fàcilment, la relació de l'estat amb la resta de la societat—, mentre que la tercera governa les obligacions recíproques i pressuposa que no hi ha centre ni sobirà. Aquesta última concepció de la justícia es troba al nucli del que Proudhon considerava que era la justícia, perquè corresponia més estretament a aquesta visió de societat. Citant Pascal, deia: «Amb el meu sistema, el centre és a tot arreu, la circumferència enlloc. Això és unitat.»³⁴ El federalisme havia d'institucionalitzar aquest ordre sense centre.

Com he dit abans, per a Proudhon, la societat (a diferència de la família) no tenia un centre natural, ni un ordre o una forma transcendental. Les concepcions distributiva i legal de la justícia serien, doncs, falses o parcials si s'imposessin. En segon lloc, els contractes commutatius són unilaterals però recíprocs, i per tant, si ja no exerceixen la seva funció, deixen de ser vinculants. En conseqüència, són contingents i mal-leables, però corresponen al que és una realitat inherentment complexa i la regulen. Resumint, Proudhon ho exposa de la manera següent:

A fi que el contracte polític compleixi les condicions sinal·lagmàtica i commutativa que suggereix la idea de democràcia; a fi que, circumscribint-se a uns límits assenyats, sigui avantatjós i còmode per a tots, cal que el ciutadà, entrant en l'associació, 1. rebi tant de l'estat com el que ell sacrifica; 2. conservi tota la seva

33 Simon, Yves. «A Note on Proudhon's Federalism.» *A Federalism as Grand Design: Political Philosophers and the Federal Principle*, edited by Daniel J. Elazar, 223-34. Lanham: University Press of America, 1987, p. 228.

34 Citat a Vincent, *Pierre-Joseph Proudhon*. p. 215.

llibertat, la seva sobirania i la seva iniciativa, tret del que és relatiu a l'objecte especial per al qual s'ha fet el contracte i del qual es demana garantia a l'estat. Regulat i entès d'aquesta manera, el contracte polític és el que anomeno una *federació*.³⁵

Aquest esperit bàsic és un llarg camí des de les federacions altament centralitzades per les quals es lluitava als EUA en la seva època fins a arribar molt a prop del sistema *Bund*, que uneix Alemanya i la Confederació Helvètica, les quals ell considerava prototipus d'una organització social anarquista més àmplia. Amb això, el que Proudhon vol dir és:

FEDERACIÓ, del llatí *fœdus*, genitiu *fœderis*, és a dir, pacte, contracte, tractat, aliança, conveni, etc., un conveni pel qual un o diversos caps de família, una o diverses comunitats, un o diversos grups de comunitats o estats, s'obliguen recíprocament i equitativament els uns i els altres per a un objecte particular o per a diversos, la càrrega dels quals incumbeix especialment i, per tant, exclusivament, als delegats de la federació.³⁶

A la nota a peu de pàgina, prossegueix:

En la teoria de J.-J. Rousseau, que és la de Robespierre i els jacobins, el Contracte social és una *ficció* de legista imaginada per justificar, d'una manera diferent a la del dret diví, l'autoritat paterna o la necessitat social, la formació de l'estat i les relacions entre el govern i els individus. Aquesta teoria, manllevada als calvinistes, va ser un avenç l'any 1764 [... però] [en] el sistema

35 Proudhon, Pierre-Joseph. *Du principe fédératif et de la nécessité de reconstituer le parti de la révolution (i) Si les traités de 1815 ont cessé d'exister: Actes du futur congrès*. Ernest Flammarion, 1870, p. 46.

36 *Ibid.*, p. 47.

federatiu, el contracte social és més que una ficció: és un pacte positiu, efectiu, que ha estat realment proposat, discutit, votat i adoptat, i que es modifica regularment segons la voluntat dels contractants. Entre el contracte federatiu i el de Rousseau i el del 1793, hi ha tota la distància que separa la realitat de la hipòtesi.³⁷

Implícitament, Proudhon defensa que les divisions i els grups polítics nacionals i internacionals i les forces socials més àmplies han de ser recalibrats *internament* per aconseguir un millor equilibri entre llibertat i autoritat, per resoldre el desequilibri entre producció i consum, i que la millor manera d'aconseguir la justícia és federar els grups naturals de la societat per contracte commutatiu. També sosté que aquest procés no és només evident en les relacions entre estats, sinó que les relacions entre estats són el veritable model per als ordres polítics mutualistes. Els estats no reconeixen cap superior, i la seva igualtat formal i la seva jerarquia informal *es constitueixen en anarquia*. Com comenta llargament a *Si els tractats...* i com assenyala al final de *De la capacitat...*, «[el] que es coneix particularment com *el pacte de garantia* entre estats no és res més que una de les aplicacions més brillants de la idea de mutualitat, la qual, en política, esdevé la idea de federació.»³⁸

Federació o unitat a Europa?

La filosofia de Proudhon estava sempre pensada per a l'aplicació pràctica. Els textos recollits a continuació constitueixen

37 Ibid.

38 Proudhon. *De la capacité politique*. p. 404.

l'actiu més elaborat de la seva teoria política. Que el focus clau siguin els drets dels pobles (*droit des gens*) no hauria de sorprendre. El que és sorprenent és l'extrem fins al qual Proudhon va comentar la política europea. Des de Grotius, ningú no havia concedit a les relacions entre estats l'atenció que els va atorgar Proudhon. No va ser fins a l'obra *L'imperialisme: la fase superior del capitalisme* de Lenin que els socialistes van tornar a veure la política internacional, la guerra i el capitalisme com a conceptes vinculats. Els llibres que recollim aquí són, doncs, enormement importants tant des del punt de vista històric com polític.

La qüestió clau que unifica el criteri de Proudhon amb la política europea és el debat sobre el concepte d'unitat nacional. Els republicans revolucionaris d'Europa, com ara els italians Garibaldi i Mazzini, l'hongarès Kosuth i altres, buscaven la unitat nacional com un mantra revolucionari contra la pressió del poder imperial, ja fossin els espanyols o l'imperi austríac a Itàlia, l'imperi austríac a Hongria, etcètera. Així mateix, a Polònia, un país que va ser dividit tres vegades entre els grans poders veïns cap a mitjan segle XIX, el debat republicà se centrava en el desenvolupament d'una consciència nacional sobre la qual construir un estat polonès unificat i per mitjà de la qual poder canalitzar el discurs antiimperialista.

Proudhon discrepava bàsicament de la gran majoria dels seus contemporanis republicans pel que fa a aquestes qüestions i, en conseqüència, va ser molt criticat i marginat. Pel que sembla, probablement tenia raó.³⁹ Arreu d'Europa, els nacionalistes republicans van fer intents d'apoderar-se de l'estat,

39 Aquí només puc abordar aquest complex conjunt de debats de manera superficial. Per a més informació, vegeu Prichard: «Deepening Anarchism: International Relations and the Anarchist Ideal» a *Anarchist Studies* i Prichard. *Justice Order and Anarchy*. cap. 3.

de derrocar els imperis. La reacció va ser brutal i els resultats diversos. Quan Napoleó III va prendre el poder amb el cop de 1851 i es va abandonar la Segona República de 1848, els socialistes republicans francesos van ser obligats a exiliar-se, i això va provocar restriccions del republicanisme i reivindicacions de les llibertats nacionals. Aleshores, Napoleó III va assumir el lideratge imperial del seu oncle i un cop més va començar a proclamar els drets imperials de França a Europa. Els estadistes europeus de tot el continent van començar a tremolar. Al mateix temps, l'estat francès va iniciar un gran projecte de treballs socials i va construir vies de ferrocarril per enllaçar tot França amb un eix central, i també va desenvolupar la ciutat de París per adequar-la millor a les maniobres militars, mentre que l'estat consolidava el desenvolupament del que equivocadament es considerava l'exèrcit de terra més formidable i un poder naval a Europa. Aviat els prussians eclipsarien els francesos també a terra. Proudhon va anomenar aquest procés *militarisme*, i va ser el primer d'utilitzar aquesta paraula.⁴⁰ Era un model d'estat que va comportar la militarització de la indústria i la societat, la limitació del sufragi i l'emancipació de la burgesia industrial. Aquest model va ser emulat a tot arreu, però ningú no ho va fer amb més eficàcia que Bismarck. Tant a Prússia com a França un sistema dictatorial va imposar l'ordre des del centre, i immediatament els estats unificats i emergents van plantejar la pregunta rousseauiana: Com es podia garantir l'ordre intern si els bàrbars eren a la porta? La guerra va arribar gairebé a l'instant. La tràgica ironia era que els estats a l'avantguarda d'aquest revisionisme eren els tecnocràtics, altament burocratitzats i jeràrquics que havien

40 Berghahn, Volker R. *Militarism: The History of an Intellectual Debate 1861-1971*. Leamington Spa: Berg Publishers, 1981, p. 1.

estat lloats per Comte, més que no pas les democràcies liberals imaginades per Kant i per Rousseau.

Aquesta història no va començar amb la Revolució Francesa sinó amb l'acord reaccionari posterior a les guerres napoleòniques. Els tractats firmats durant el Congrés de Viena de 1815 reflectien el canvi del paisatge polític d'Europa. L'acord de Viena, com se'l coneixia aleshores, va admetre la França derrotada amb una monarquia instaurada de nou i uns termes relativament generosos, i va establir la Santa Aliança com el primer baluard contra el republicanisme revolucionari i nacionalista a Europa. Amb tot, al llarg d'aquest període i a fi d'apaivagar les poblacions rebels, els estats imperials europeus van anar introduint reformes republicanes, garantint el sufragi limitat, restringint el poder dels sobirans i desenvolupant una llei de tractat entre nacions, amb la qual cosa recalibraven els equilibris polítics nacionals i internacionals sobre uns principis al marge del dret diví i del despotisme aristocràtic.

Al llarg del segle següent es va desenvolupar el republicanisme nacionalista i liberal, i es va començar a posar cada vegada més en dubte l'acord reaccionari de 1815. Tres qüestions clau van trastornar Europa a la segona meitat del segle. Lluís, nebot de Napoleó Bonaparte, va pujar al poder amb un cop d'estat el 2 de desembre de 1851, un fet que immediatament va preocupar els poders europeus. Després, amb la declaració de guerra contra l'hegemonia russa a Crimea (1853-1856), les coses van tornar a alterar l'equilibri europeu. Rússia semblava debilitada i França tornava a envalentir-se, però la maniobra política clau la va dur a terme el comte de Cavour, primer ministre del regne italià del Piemont, que va aconseguir negociar un lloc en la Conferència de Pau de París després de la guerra de Crimea i va utilitzar aquesta oportunitat per forçar la decisió de l'imperialisme austríac a la península itàlica. La qües-

tió italiana tornava a agreujar-se. Amb el menyspreat príncep Metternich, exiliat de feia poc, després de la Primavera de les Nacions de 1848, el sistema d'equilibris de poder que, segons deien, ell havia establert amb unes directrius conservadores profundes, es trobava greument amenaçat.

Amb Rússia i Àustria afeblides, i una majoria que creia —erròniament, tal com es va poder comprovar— que Prússia era un país estancat, subdesenvolupat, la segona qüestió clau que animava el debat sobre la política europea en aquell temps era què s'havia de fer amb Polònia. Havent estat tres vegades dividida entre aquells tres poders regionals des de mitjan segle XVIII, la perspectiva que Rússia resultés debilitada i Àustria mortalment ferida animava els nacionalistes republicans revolucionaris d'Itàlia i Polònia, per no parlar també dels d'Àustria. Giuseppe Mazzini i Giuseppe Garibaldi van encapçalar la lluita a Itàlia, mentre que Joseph Kosuth atia el nacionalisme i el republicanisme hongaresos. Els revolucionaris polonesos eren pocs i dispersos, però la causa polonesa era una pedra de toc per als republicans de tot Europa. Prússia, que no era més que un estat poderós dins una confederació germànica o *Bund*, no era considerada una amenaça per ningú, i al sistema alemany se'l considerava particularment republicà.

Tot això va canviar quan Napoleó III va proclamar que l'ordre de 1815 havia deixat d'existir. Això era el que els republicans xovinistes esperaven sentir feia temps. Per als liberals i els que estaven cansats de la guerra, això era una catàstrofe. Llavors Napoleó III va començar a redibuixar el mapa d'Europa per adaptar les ambicions imperials reinstaurades de nou que pretenien desplegar-se del sud cap al nord-est d'Itàlia, a l'est cap als Pirineus i, al nord, cap a la riba esquerra del Rin, i revivint espiritualment la reivindicació de França a Roma. Tot això va rebre un impuls quan es van concretar les «fron-

teres naturals» de França i el seu lloc legítim al cor d'Europa, una reivindicació que Proudhon va trobar absurda i que estudia amb detall a *France et Rhin* (1867). Les ambicions de Napoleó III van començar a fer-se realitat quan ell i Cavour van conspirar per desafiar l'hegemonia austríaca a Itàlia. La Segona Guerra d'independència d'Itàlia a Solferino, el 1859, va ser una guerra que la coalició piemontesa-francesa va guanyar amb penes i treballs, però que segurament va marcar el començament del final de l'imperi austríac.

El que veiem en els escrits de Proudhon sobre aquesta qüestió, detallat a *La fédération et l'unité en Italie* (1862), a *Si les traités de 1815 ont cessé d'exister* (1863) i a *Nouvelles observations sur l'unité italienne* (1865), és una polèmica raonada contra les ambicions imperials de França i contra el nacionalisme mal orientat dels revolucionaris republicans. La doctrina de la unitat nacional adoptada per Mazzini i Garibaldi, nominalment una doctrina antiimperial per rebutjar les ambicions de França i d'Àustria, estava, tanmateix, fonamentalment desencaminada en relació amb Proudhon. Com va detallar a bastament en un manuscrit inèdit sobre Polònia i al resum dels últims capítols de *Si els tractats...*, els revolucionaris polonesos, i entre ells el seu company anarquista Michael Bakunin, no estaven pas menys equivocats. La idea d'unitat nacional a Polònia i Itàlia era, segons ell, una contradicció de termes. No hi havia cap nació italiana ni cap nació polonesa i, per tant, la unitat era una fantasia. El que hi havia a Polònia era més aviat una pluralitat de règims dirigits per una noblesa voluble i explotadora que es negava a garantir cap llibertat a la seva població amb predomini de serfs; i, a la península itàlica, un mosaic de pobles dividits culturalment, políticament i lingüísticament. Per il·lustrar el que acabem de dir: quan Garibaldi va proclamar la victòria i va alliberar Sicília i Nàpols, va cridar 'Viva

Italia! i la multitud el va aclamar pensant-se que es referia a l'esposa del rei Victor Emmanuel. La idea d'una Itàlia unida era una fantasia del Risorgimento, el qual, com bé va predir Proudhon, es va convertir, en última instància, en un sistema d'explotació burgesa «sota la protecció de les baionetes».

Aquest era un exemple viu de la teoria proudhoniana de l'ordre social. Itàlia estava dividida per una pluralitat de línies: religioses, geogràfiques, topogràfiques, lingüístiques i polítiques, i l'objectiu del nacionalisme revolucionari era *unificar*. Però la força necessària per mantenir Itàlia unida com un sol estat —defensava Proudhon— suggeria que un pacte federal entre les diferents regions, ciutats i poblacions hauria estat més adequat per a l'estabilitat i l'ordre italians. Però el federalisme era anatema per a les ambicions despòtiques de Cavour i de Victor Emmanuel. Se suposava que el Tractat de Villafranca, firmat entre França i el Piemont després de la batalla de Solferino, havia d'institucionalitzar una federació, però el tracte va fracassar perquè Napoleó III no era prou fort per resistir l'imperialisme de Cavour. Alhora, Cavour va atiar el foc de la resistència a l'imperialisme francès a la península, cosa que va provocar que Garibaldi i Mazzini encapçalassin la lluita contra França. Els francesos van perdre el control de les seves fronteres meridionals, després van perdre el control de Mèxic, quan Maximilià I, entronitzat per Napoleó III, va ser executat pels republicans. Llavors, el 1871, van perdre el control de tot quan Prússia va envair París i va desfil·lar directament cap als afores de la ciutat, fet que va provocar la revolta de la Comuna. Adolphe Thiers, primer ministre de Napoleó III, va organitzar les tropes i 20.000 *communards* van ser massacrats en nom de l'estat imperial. Abans de complir-se els cinquanta anys de la mort de Proudhon, va emergir el feixisme, encapçalat per Mussolini. Els prussians, sota el comandament

d'Otto von Bismarck, van dissoldre el *Bund* i van unir Alemanya sota el control prussià. Aviat serien envaïdes Bèlgica i Polònia, i això aniria seguit de dues guerres mundials, mentre que Àustria-Hongria acabaria esfondrat. L'imperi espanyol estava esmicolat, l'imperi britànic en declivi terminal, i Prússia, ara un *Reich* alemany unit, estava en una posició única per desafiar el domini mundial després d'haver dominat les reformes institucionals i militars proposades en primer lloc per Napoleó. És en aquest context que caldria entendre els escrits de Proudhon sobre les virtuts de l'anarquisme, el federalisme i el mutualisme, sobre la guerra i les fronteres naturals i sobre la capacitat política de les classes treballadores. El federalisme era, alhora, una filosofia política de l'ordre en l'anarquia i un projecte polític per garantir que ningú dominés en el present. Les seves idees són importants per a nosaltres avui dia, precisament perquè les alternatives han fracassat i Proudhon ja ho havia previst.

Conclusió: Proudhon, un filòsof per al nostre temps?

Com amb qualsevol autor políticament compromès durant dues dècades d'escrits i de debats, el detall dels treballs de Proudhon caduca ràpidament i sempre hi ha evolucions i canvis d'opinió al llarg dels seus cinquanta volums de llibres, notes i cartes publicats. Sovint cal rastrejar les pàgines de discussió per trobar l'espurna de percepció o la peça que falta per completar el trencaclosques intel·lectual. Però, al costat d'això, també hi ha punts en què el que escriu Proudhon ens repelleix. El seu sexisme i antisemitisme eren inexcusables. Tot i els errors inevitables, els textos recollits aquí són particularment vitals, no únicament per entendre i repensar la filosofia políti-

ca de Proudhon i els contorns del seu pensament, sinó també per pensar a través de les transformacions en marxa en l'ordre mundial actual i buscar l'origen aquestes transformacions. Cent cinquanta anys després de la seva mort, la comunitat política europea torna a experimentar uns canvis sísmics. El final de la guerra freda —el primer canvi important en l'equilibri de poder que ha tingut lloc sense una gran guerra— ha precipitat una reinstitucionalització fonamental de l'ordre mundial, aquesta vegada en benefici dels Estats Units, que eren un recés província a l'època de Proudhon. Els EUA continuen sent l'única superpotència, i les institucions intergovernamentals de l'ordre mundial i els instruments multilaterals per a la gestió de l'economia mundial estan decantats a favor seu. A pesar del creixement de la Xina, sembla que res no pot amenaçar gaire el domini mundial dels EUA en el futur immediat.

I malgrat tot, el domini dels EUA és sistemàticament atacat, en gran part per la traïdoria que comporten els atroços actes de terrorisme d'estat que aquest país endega en nom d'uns valors universals.⁴¹ Després de la desil·lusió generalitzada amb la modernitat posterior a la Segona Guerra Mundial i l'holocaust, la gent s'aparta de les seves pretensions d'oferir a la resta del món la imatge del seu futur, però el cert és que no tenen cap altre lloc al qual acudir. L'estat —l'antic eix del nostre univers moral— es desmunta. Arreu, els estats renuncien a la sobirania, per la banda alta en pro de les organitzacions supranacionals i per la banda baixa en pro d'un increment de l'autonomia. No és probable que aquest procés condueixi cap a l'esfondrament de l'estat nació com a unitat organitzativa bàsica per a la política mundial en el futur pròxim, però no hi

41 Chomsky, Noam. *Hegemony or Survival?: America's Quest for Global Dominance*. Londres: Penguin, 2007.

ha hagut mai tanta urgència per aprendre les lliçons del passat i pensar en alternatives que puguin protegir l'autonomia. Amb la revifada del nacionalisme en el món en vies de desenvolupament i la revifada de les propostes d'un «estat mundial», tant des de les Nacions Unides com des de molts altres llocs, necessitem més que mai els anarquistes del segle XIX. D'altra banda, la multitud d'experiments en horitzontalisme que han aparegut els últims vint anys, des dels zapatistes fins al Campament per a l'Acció Climàtica [Climate Camp], el moviment d'Ocupació i altres, necessiten tornar a ser vinculats a les seves arrels històriques.

Els moviments socials d'avui dia pretenen materialitzar allò nou en la closca d'allò vell i, en general, l'esquerra radical ha desistit de les visions de la utopia escatològiques o extrasocietals. Recordem que Comte, Rousseau i Kant, els pares de la filosofia científica i de la política moderna, creien que havien descobert la forma transcendental d'història i la inevitable forma del futur. Ara veiem que el racionalisme, el positivisme i el jacobinisme són utòpics. En la mesura que això sigui cert, Proudhon esdevé un filòsof del nostre temps. Com va dir el famós revolucionari rus Alexander Herzen sobre Proudhon en la dècada de 1850:

Els francesos hi busquen solucions experimentals i, no trobant plans per al Falansteri ni per a la comunitat d'Icària, arronsen les espatlles i deixen el llibre [...] Proudhon és el primer d'una nova fornada de pensadors. La seva obra marca un període de transició, no únicament en la història del socialisme sinó també en la història de la lògica francesa.⁴²

42 Jackson, John Hampden. *Marx, Proudhon and European Socialism*. English Universities Press: Londres, 1958, p. 115.

El significat d'aquesta perspectiva se'ns escaparia sense el context d'aquest debat, un context que aquí he esbossat de passada. La filosofia política de Proudhon era antifundacionista (per utilitzar un terme contemporani): era una filosofia oberta, una filosofia irreductible a qualsevol principi polític d'ontologia general. La seva va ser la primera filosofia política postmoderna.⁴³ Que Rousseau, Kant, Comte, Cabet i Fourier fossin profetes de la seva època és igualment significatiu. L'estatisme, la bel·licositat, el científisme i el domini del liberalisme burgès i social que defensava cada un d'ells van passar, i amb unes conseqüències desastroses. Les plagues del feixisme i del totalitarisme potser queden molt lluny del que volia qualsevol d'aquests homes, però la tragèdia de l'estatisme en el segle xx és que ningú podia concebre la política sense ell. Ja no tenim aquest luxe. És un imperatiu de la nostra època repensar la política i l'economia amb el vigor i la visió dels nostres avantpassats, no tenir por de reivindicar una cosa millor. Per a aquest propòsit, Proudhon és un guia segur.

A *Philosophie du progrès*, Proudhon defensava que el progrés no és el moviment d'un estat al següent, perquè un estat secundari com aquest no pot estar determinat a ser progressiu, tret de la referència a una filosofia o ideologia externa, en el fons sense fonaments. Més aviat el progrés era, per a ell, l'eliminació de les barreres al canvi i a l'obertura. Segons això, el progrés és el desenvolupament dels ordres polítics que més afavoreixin que un canvi com aquest tingui lloc. L'anarquia és una filosofia política d'obertura, de crítica, de no-dominació i d'ordre. El principi federatiu de Proudhon és més aviat un principi d'interacció mutualista que obre i deixa obert el reallineament infinit de les relacions socials. L'estatisme, el positi-

43 Jun, Nathan J. *Anarchism and Political Modernity*. Londres: Continuum, 2012.

visme, el federalisme republicà neokantià, etcètera, afirmaven que la forma final de l'ordre polític es podia deduir de les estructures de lògica o dels processos de la història. Segons ell, la història no ens mostra res d'això. El que ens mostra la història és que les coses canvien, i que els intents per aturar-ho són antiprogressistes.

No necessitem cap altre «avantprojecte». El que necessitem és la confiança per deixar anar sola la societat. El mutualisme, l'anarquisme, el principi federatiu —anomeneu-ho com vulgueu— proporciona matèria de reflexió abundant. Els textos recollits aquí són dels millors de la seva obra i han proporcionat un aliment estimulant per al pensament. El seu potencial per tornar-ho a fer està fora de dubte, però aquesta vegada necessitem ser conscients que la història ens ofereix tantes lliçons com la filosofia.

I

Del principi federatiu

Primera part

**Del principi federatiu i de la necessitat
de reconstituir el partit de la revolució**

CAPÍTOL I

Dualisme polític. Autoritat i llibertat: oposició i relació entre aquestes dues nocions

Abans de dir què entenem per *federació*, convé recordar en unes poques pàgines l'origen i la filiació d'aquesta idea. La teoria del sistema federatiu és completament nova, i fins i tot crec que puc dir que encara no ha estat presentada per ningú. No obstant això, està íntimament lligada a la teoria general dels governs i, ras i curt, n'és la conclusió necessària.

Entre tantes constitucions que la filosofia proposa, que la història ens mostra i que han estat sotmeses a prova, una sola reuneix les condicions de justícia, ordre, llibertat i durada, fora de les quals la societat i l'individu no poden viure. La veritat és una, com la naturalesa, i seria estrany que no fos així pel que fa a l'esperit i la seva obra més grandiosa: la societat. Tots els especialistes han admès aquesta unitat de la legislació humana, i, sense negar la varietat de les aplicacions que exigeixen la

diferència dels temps i dels llocs, i el geni propi de cada nació, i sense ignorar que en tot sistema polític cal guardar un espai per a la llibertat, tots han fet un esforç per adaptar-hi les seves doctrines. Tinc la intenció de fer veure al lector que aquesta constitució única —l'esforç més gran de la raó dels pobles serà el fet d'haver-la reconegut finalment— no és cap altra que el sistema federatiu. Tota forma de govern que se n'allunyi ha de ser considerada com una creació empírica, un principi d'estructura provisional, més o menys còmoda, dins la qual la societat troba un breu refugi, i que, com una tenda d'àrab, es desmunta al matí després d'haver-la muntat al vespre. Això requereix, doncs, una anàlisi molt rigorosa, i la primera veritat que importa que el lector tregui d'aquesta lectura, i que a més n'estigui convençut, és que la política, infinitament variable, com ho és un art d'aplicació, és, pel que fa als principis que la regeixen, una ciència de demostració exacta, ni més ni menys que la geometria i l'àlgebra.

L'ordre polític es basa fonamentalment en dos principis contraris, l'*autoritat* i la *llibertat*: la primera és iniciadora i la segona, determinadora; aquesta última té com a corol·lari la raó lliure, i aquella, la fe que obeeix.

No crec pas que cap veu s'oposi a aquesta primera proposició. L'autoritat i la llibertat són tan antigues en el món com ho és la raça humana. Naixen amb nosaltres i es perpetuen en cadascun de nosaltres. Observem només una cosa que pocs lectors notarien per si mateixos: aquests dos principis formen, per dir-ho d'alguna manera, una parella, els dos termes de la qual, indissolublement vinculats l'un a l'altre, són nogensmenys irreductibles l'un a l'altre, i, fem el que fem, mantenen una lluita perpètua. L'autoritat suposa indefectiblement una llibertat que la reconeix o la nega; i, al seu torn, la llibertat, en el sentit polític del terme, implica també una autoritat que

tracta amb ella, la refrena i la tolera. Si suprimiu una de les dues, l'altra perd el seu sentit. L'autoritat, sense una llibertat que discuteixi, resisteixi o se sotmeti, és una paraula vana; la llibertat sense una autoritat que l'equilibri és una desraó.

El principi d'autoritat, principi familiar, patriarcal, magistral, monàrquic, teocràtic, que tendeix a la jerarquia, a la centralització, a l'absorció, ve donat per la naturalesa, i, per tant, és fonamentalment fatal o diví, com vulguem. La seva acció, combatuda i obstaculitzada pel principi contrari, pot ampliar-se o reduir-se indefinidament, però sense que mai no pugui ser anihilada.

El principi de llibertat, personal, individualista i crític; element de divisió, elecció i transacció, ve donat per l'esperit. Així doncs, es tracta d'un principi fonamentalment arbitral, superior a la naturalesa de la qual se serveix i a la fatalitat que domina; és il·limitat en les seves aspiracions i susceptible, com el seu contrari, de poder ser ampliat o reduït, però tan incapaç com aquest d'esgotar-se pel desenvolupament, com ho és d'anihilar-se per la coacció.

D'això resulta que, en tota societat, fins i tot la més autoritària, es deixa necessàriament una part a la llibertat, de la mateixa manera que, en tota societat, fins i tot la més liberal, una part es reserva a l'autoritat. Aquesta condició és absoluta; cap combinació política no s'hi pot sostroure. Malgrat l'enteniment, l'esforç del qual tendeix incessantment a resoldre la diversitat en la unitat, els dos principis romanen presents i sempre oposats. El moviment polític resulta de la seva tendència ineluctable i de la seva reacció mútua.

Confesso que tot això potser no és cap cosa gaire nova, i més d'un lector em demanarà si això és tot el que li haig d'ensenyar. Ningú nega ni la naturalesa ni l'esperit, per molta opacitat que els envolti, com tampoc no hi ha cap periodista que tingui la intenció d'oposar-se a l'autoritat i la llibertat, per bé

que la seva conciliació, la seva separació o la seva eliminació semblin igualment impossibles. Però on vull anar a parar tot insistint en aquest lloc comú?

Bé, doncs us ho diré: el fet és que totes les constitucions polítiques, tots els sistemes de govern, inclosa la federació, poden reduir-se a aquesta fórmula: *l'equilibri de l'autoritat amb la llibertat i a l'inrevés*; per tant, que les categories adoptades des d'Aristòtil per moltíssims autors, amb l'ajuda de les quals es classifiquen els governs, es diferencien els estats i es distingeixen les nacions, *monarquia, aristocràcia, democràcia*, etc., tret aquí de la federació, es redueixen a construccions hipotètiques, empíriques, en les quals la raó i la justícia només obtenen una satisfacció imperfecta; que totes aquestes construccions, basades en els mateixos elements incomplets, que únicament es diferencien en els interessos, els prejudicis i la rutina, en el fons s'assemblen i són equivalents; que d'aquesta manera, si no fos pel malestar ocasionat amb l'aplicació d'aquests sistemes falsos, les passions enceses, els interessos danyats i els orgulls decebutos dels quals s'acusen els uns als altres, seríem, pel que fa al fons de les coses, molt a la vora de poder-nos entendre; i que, finalment, totes aquestes divisions entre els quals la nostra imaginació obre abismes, totes aquestes opinions contràries que ens semblen irresolubles, tots aquests antagonismes de fortunes que ens semblen no tenir remei, trobaran més endavant la seva equació definitiva en la teoria del govern federatiu.

Quantes coses hi ha —direu— en una oposició gramatical: autoritat-llibertat!... Doncs bé, sí. He observat que les intel·ligències ordinàries, que els nens copsen millor la veritat quan aquesta es redueix a una fórmula abstracta que no pas quan és explicada en un volum ple de dissertacions i fets. També he volgut compendiar aquesta anàlisi per a aquells que no poden

llegir llibres, i fer-la més convincent tot treballant amb nocions simples. Autoritat, llibertat, dues idees oposades l'una a l'altra, però condemnades a viure lluitant o a morir juntes. Heus aquí quelcom que realment no és gaire difícil. Tingueu només la paciència de llegir-me, amic lector, i si heu entès aquest primer i molt breu capítol, després em direu la vostra impressió al respecte.

CAPÍTOL II

Concepció a priori de l'ordre polític: règim d'autoritat, règim de llibertat

Coneixem els dos principis fonamentals i antitètics de tot govern: autoritat i llibertat.

En virtut de la tendència de l'esperit humà a reduir totes les idees a un únic principi, i, per tant, a eliminar les que li semblen inconciliables amb aquest principi, *a priori*, d'aquestes dues nocions primordials es poden deduir dos règims diferents, segons la preferència o predilecció atribuïda a l'una o l'altra: el *règim d'autoritat* i el *règim de llibertat*.

A banda d'això, i atès que la societat està formada per individus, i que la relació de l'individu amb el grup es pot entendre, des d'un punt de vista polític, de quatre formes diferents, de tot plegat resulten quatre formes governamentals, dues per a cada règim:

I. Règim d'autoritat:

- A) govern de tots per un de sol: monarquia o patriarcat;
- b) govern de tots per tots: panarquia o comunisme.

La característica fonamental d'aquest règim en les seves dues variants és la *indivisió* del poder.

II. Règim de llibertat:

B) govern de tots per cadascú: democràcia;

b) govern de cadascú per cadascú: anarquia o *self-government*;¹

La característica fonamental d'aquest règim en les seves dues variants és la *divisió* del poder.

Ni més ni menys. Aquesta classificació donada *a priori* per la naturalesa de les coses i la deducció de l'esperit és matemàtica. I atès que se suposa que la política resulta d'una construcció sil·logística, com ho suposarien naturalment tots els antics legisladors, aquesta no pot quedar-se aquí ni anar més enllà. Aquest simplisme és notable: ens mostra, des de l'origen i en tots els règims, com els caps de l'Estat esmercen esforços en deduir les seves constitucions d'un únic element. En política, la lògica i la bona fe són primordials, però precisament aquí es troba la trampa.

Observacions

I. Ja sabem com s'estableix el govern monàrquic, expressió primitiva del principi d'autoritat. El senyor De Bonald ens ha dit: és per l'autoritat paterna. La família és l'embrió de la monarquia. Els primers estats generalment van ser famílies o tribus governades pel seu cap natural, espòs, pare, patriarca i, finalment, rei.

Sota aquest règim, l'Estat es desenvolupa de dues maneres: 1) amb la generació o multiplicació natural de la família, tribu o raça; 2) amb l'adopció, és a dir, la incorporació voluntària o

1 Nota de la traductora: En anglès en l'original, autogovern.

forçada de les famílies i tribus circumveïnes, però de tal manera que les tribus reunides només formin una sola família amb la tribu mare, una mateixa unitat domèstica. Aquest desenvolupament de l'Estat monàrquic pot assolir unes proporcions immenses, fins abastar centenars de milions d'individus, distribuïts en centenars de milers de quilòmetres quadrats.

La panarquia, pantocràcia o comunitat es produeix de forma natural amb la mort del monarca o cap de família i la declaració dels súbdits, germans, fills o associats, de mantenir-se en la indivisió sense elegir un nou cap. Per bé que podem trobar-ne exemples, aquesta forma política és molt poc habitual, atès que el pes de l'autoritat es fa sentir més i els individus estan més oprimits que en cap altra. Gairebé només ha estat adoptada per les associacions religioses, que, a tots els països i en tots els cultes, han tendit a aniquilar la llibertat. Però això no vol pas dir que la idea no es doni *a priori*, com la idea monàrquica; i aquesta trobarà la seva aplicació en els governs de fet. L'havíem d'esmentar si més no per recordar-la.

Així doncs, la monarquia, basada en la naturalesa i justificada consegüentment en la seva idea, té legitimitat i moralitat, i el mateix succeeix amb el comunisme. Però més endavant veurem que aquestes dues variants del mateix règim, malgrat la seva base concreta i la seva deducció racional, no es poden mantenir en la rigorositat del seu principi i la puresa de la seva essència, i que, per tant, estan condemnades a romandre sempre en estat d'hipòtesi. De fet, malgrat el seu origen patriarcal, el seu temperament bonàs, i els seus aires d'absolutisme i de dret diví, la monarquia i la comunitat, com que conserva en la seva evolució la sinceritat del seu model, no es troben enlloc.

II. I com s'estableix al seu torn el govern democràtic, expressió espontània del principi de llibertat? Jean-Jacques Rousseau i la Revolució ens ho han ensenyat: amb el contracte. Aquí la

fisiologia ja no és res; l'Estat apareix com el producte, ja no de la naturalesa orgànica, de la carn, sinó de la naturalesa intel·ligible que és l'esperit.

Sota aquest altre règim, el desenvolupament de l'Estat té lloc per accessió o adhesió lliure. De la mateixa manera que, suposadament, tots els ciutadans han d'haver signat el contracte, a l'estranger que entra a la ciutat també li toca adherir-s'hi, i és amb aquesta condició que obté els drets i prerrogatives de ciutadà. Si l'Estat ha d'estar en guerra i esdevé conqueridor, el seu principi el duu a atorgar a les poblacions sotmeses els mateixos drets dels quals gaudeixen els seus propis súbdits nacionals; és allò que s'anomena *isonomia*. Entre els romans, aquesta era la concessió del dret de ciutadania. Fins i tot se suposa que els nens han de retre jurament al pacte quan assoleixen la majoria d'edat; en realitat, el fet que siguin fills de ciutadà no comporta que esdevinguin ciutadans ells mateixos com succeeix a la monarquia, en la qual els fills dels súbdits ja són súbdits en nàixer, o com a les comunitats de Licurg i Plató, en què pertanyien a l'Estat. Per ser membres d'una democràcia cal en dret, i independentment de la qualitat d'*ingenu*, haver elegit el sistema lliberal.

El mateix succeirà pel que fa a l'accessió d'una família, d'una ciutat, d'una província; la llibertat sempre n'és el principi i el motiu.

D'aquesta manera, al desenvolupament de l'Estat autoritari, patriarcal, monàrquic o comunista s'oposa el desenvolupament de l'Estat liberal, contractual i democràtic. I atès que no existeix cap límit natural a l'ampliació de la monarquia, la qual cosa en tots els pobles i en tots els temps ha suggerit la idea d'una monarquia universal o messiànica, tampoc no existeix cap límit natural a l'ampliació de l'Estat democràtic, la qual cosa suggereix també la idea d'una democràcia o república universal.

Com a variant del règim liberal, he esmentat l'anarquia o govern de cadascú per ell mateix, en anglès, *self-government*. I atès que l'expressió *govern anàrquic* implica una certa contradicció, la cosa sembla impossible, i la idea, absurda. Però, de fet, aquí només cal corregir la llengua: en política, la noció d'*anarquia* és tan racional i positiva com qualsevol altra. Consisteix en el fet que, atès que les funcions polítiques s'han reduït a les funcions industrials, l'ordre social resultaria del sol fet de les transaccions i els intercanvis. Aleshores, cadascú podria erigir-se en autòcrata d'ell mateix, el que constitueix l'extrem invers de l'absolutisme monàrquic.

A més, de la mateixa manera que la monarquia i el comunisme, basats en la natura i la raó, tenen la seva legitimitat i la seva moralitat, sense que mai es puguin realitzar en el rigor i la puresa de la seva noció; la democràcia i l'anarquia, basades en la llibertat i en el dret, i perseguint un ideal relacionat amb el seu principi, tenen la seva legitimitat i moralitat. Però també veurem que, en créixer i desenvolupar-se la seva població i el seu territori, i malgrat el seu origen jurídic i racionalista, tampoc no poden mantenir-se en el rigor i la puresa de la seva noció, i estan condemnades a mantenir-se en l'estat de *desiderata* perpetus. Malgrat el poderós atractiu de la llibertat, ni la democràcia ni l'anarquia no s'han constituït enlloc en la plenitud i la integritat de la seva idea.

CAPÍTOL III

Formes de govern

I, tanmateix, va ser amb l'ajuda d'aquestes eines metafísiques que es van poder establir, des del començament del món, tots els governs de la terra, i, per poc que ens hi vulguem esforçar,

serà amb això que aconseguirem treure l'entrellat de l'enigma polític. Així doncs, perdoneu-me que hi insisteixi, com fem amb els nens quan els ensenyem els elements de la gramàtica.

En tot el que hem vist fins ara, no podreu trobar ni una paraula que no sigui absolutament exacta. Així és com es raona en la matemàtica pura. El principi dels nostres errors no es troba pas en la utilització de les nocions, sinó en les exclusions que, amb el pretext de la lògica, ens permetem fer-hi en l'aplicació.

- a) *Autoritat – Llibertat*: heus aquí els dos extrems de la política. La seva oposició antitètica, diametral i contradictòria ens garanteix clarament que un tercer terme és impossible, que no existeix. Entre el sí i el no, de la mateixa manera que entre el ser i el no ser, la lògica no admet res.²
- b) També es demostren la relació entre aquestes mateixes nocions, la seva irreductibilitat i el seu moviment. Una no pot anar sense l'altra; no es pot suprimir aquesta o aquella, ni reduir-les a una expressió comuna. Pel que fa al seu moviment, n'hi ha prou amb posar-les l'una davant de l'altra perquè, atès que tendeixen a absorbir-se mútuament i a desenvolupar-se l'una a expenses de l'altra, de seguida entrin en acció.
- c) D'aquestes dues nocions resulten, per a la societat, dos règims diferents que hem anomenat *règim d'autoritat* i *règim de llibertat*, cadascun dels quals pot prendre posteriorment dues formes diferents, ni més ni menys. L'autoritat només es mostra en tota la seva grandesa en

2 Per molt que ho hagin dit certs filòsofs, més místics que profunds, l'*esdevenir* no és un terme mitjà entre el ser i el no ser; l'*esdevenir* és el moviment de l'ésser; és l'ésser en la seva vida i les seves manifestacions.

la col·lectivitat social; així doncs, no pot expressar-se ni actuar com no sigui a través de la col·lectivitat mateixa o d'una persona que la representi; de forma similar, la llibertat no és perfecta fins que és garantida a tots, bé sigui que tots participin en el govern, bé sigui que aquesta responsabilitat no hagi estat delegada en ningú. Resulta impossible escapar a aquestes alternatives: *govern de tots per tots* o *govern de tots per un de sol*, heus aquí pel que fa al règim d'autoritat; *govern amb la participació de tots per cadascú* o *govern de cadascú per ell mateix*, heus aquí pel que fa al règim de llibertat. Tot això és fatal, com la unitat i la pluralitat, la calor i el fred, la llum i les tenebres. Però —em direu— s'ha vist mai que el govern no estigui reservat a una part més o menys considerable de la nació, tot excloent-ne la resta: *aristocràcia*, govern de les classes altes; *oclocràcia*, govern de la plebs; *oligarquia*, govern d'una facció?... L'observació és encertada, i això ja s'ha vist, però aquests governs són governs de *fet*, actes d'usurpació, de violència, de reacció, de transició, d'empirisme, en els quals tots els principis són adoptats simultàniament i són posteriorment violats, ignorats i barrejats. I ara ens trobem amb els governs *a priori*, concebuts segons la lògica i basats en un únic principi.

Un cop més, no hi ha res que sigui arbitrari en la política nacional, que més tard o més d'hora s'acabarà confonent amb la política pràctica. L'arbitrarietat no és producte ni de la naturalesa ni de l'esperit; no l'engendren ni la necessitat de les coses ni la dialèctica infal·lible de les nocions. Sabeu de qui és filla l'arbitrarietat? El seu nom us ho ha dit: del lliure *arbitri*, de la llibertat. Quina cosa admirable! En el fons, l'únic enemic

respecte del qual la llibertat ha d'estar en guàrdia no és l'autoritat, que tots els homes adoren com si fos la justícia, sinó la llibertat mateixa, llibertat del príncep, llibertat dels grans, llibertat de les multituds, amagada sota l'aparença de l'autoritat.

De la definició *a priori* de les diverses classes de govern, passem ara a les seves *formes*.

S'anomena *formes* de govern a la manera com el poder es distribueix i s'exerceix. Naturalment i lògicament, aquestes formes estan relacionades amb el principi, la formació i la legislació de cada règim.

De la mateixa manera que el pare en la família primitiva o el patriarca en la tribu és alhora el cap de la casa, del carro o de la tenda, *herus, dominus*, propietari de la terra, dels ramats i de les seves cries, llaurador, industrial, gestor, comerciant, summe sacerdot o guerrer, en la monarquia, el príncep és alhora legislador, administrador, jutge, general o pontífex. Té el domini suprem sobre la terra i les rendes; és el cap de les arts i oficis, del comerç, de l'agricultura, de la marina, de la instrucció pública, està investit de tot dret i tota autoritat. En resum: el rei és el representant de la societat, la seva encarnació; l'Estat és ell. La *reunió o indivisió dels poders* és el caràcter de la reialesa. Al principi d'autonomia que distingeix el pare de família i el monarca se li afegeix, com a corollari, el principi de la universalitat d'atribucions. Un cap militar com Josuè; un jutge com Samuel; un sacerdot com Aaron; un rei com David; un legislador com Moisès, Soló, Licurg, Numa, tots aquests títols reunits en una mateixa persona: heus aquí l'esperit de la monarquia, heus aquí les seves formes.

Ben aviat, amb l'abast donat a l'Estat, l'exercici de l'autoritat ultrapassa les forces d'un sol home. Aleshores el príncep es fa ajudar per consellers, militars o ministres, escollits per ell, els quals actuen en representació seva, com els seus

mandataris i apoderats envers el poble. Aquests enviats, sàtrapes, procònsols o prefectes, com el príncep al qual representen, acaparen durant els seus mandats tots els atributs de l'autoritat. Però està entès que han de retre comptes de la seva gestió al monarca, el seu senyor, en interès i en nom del qual governen, de qui reben la direcció, i que els fa vigilar per tal d'assegurar-se sempre la summa possessió de l'autoritat, l'honor del comandament i els beneficis de l'Estat, i de preservar-se de tota usurpació i sedició. Pel que fa a la nació, aquesta no té dret a demanar comptes, i els agents del príncep no li n'han de retre cap. En aquest sistema, l'única garantia dels súbdits és en interès del sobirà, el qual, altrament, no reconeix altra llei que el seu *desig*.

En el règim comunitarista, les formes de govern són les mateixes, és a dir, el poder és exercit indivisiblement per la col·lectivitat social, de la mateixa manera que abans ho era pel rei tot sol. Així és com en els Camps de Maig dels germànics,³ el poble sencer, sense distinció ni d'edat ni de sexe, deliberava, jutjava; així és com els cimbres i els teutons, acompanyats per les seves dones, lluitaven contra Màrius; i atès que no sabien res d'estratègia ni de tàctica, què n'havien de fer, dels generals? A causa d'una resta d'aquest comunisme, a Atenes els judicis contra els criminals eren emesos per la massa completa dels ciutadans; a causa d'una inspiració d'aquesta mena, la República de 1848 es va atribuir nou-cents legisladors, i tot lamentant-se de no poder reunir en la mateixa assemblea els deu milions d'electors, es va haver d'accontentar amb convocar un escrutini. Els projectes de *legislació directa*, per *sí* i per *no*, que es proposen actualment, es van originar en allò.

3 *Nota de l'ed.*: En referència a les assemblees de guerrers de l'època del regnat dels Francs a la Gàl·lia (s. v - vi). També se'ls anomena «Camps de març».

Les formes de l'Estat liberal o democràtic també corresponen al principi de formació i a la llei de desenvolupament d'aquest Estat. Conseqüentment, difereixen radicalment de les de la monarquia. Consisteixen en el fet que, en comptes de ser exercit col·lectivament i individual com en la comunitat primitiva, el poder és distribuït entre els ciutadans, cosa que es fa de dues maneres. Es tracta d'un servei que pot ser compartit materialment, i com en la construcció d'una carretera, el comandament d'una flota, la policia d'una ciutat, l'educació de la joventut, es distribueix el treball per seccions, la flota per esquadres o fins i tot per vaixells, la ciutat en barris, l'ensenyament en classes, i al capdavant de cadascun d'aquests s'estableix un empresari, un comissari, un almirall, un capità o un mestre. Durant les seves guerres, els atenencs tenien el costum de nomenar deu o dotze generals, cadascun dels quals comandava per torns durant un dia, un costum que avui semblaria força estrany; però la democràcia atenenca no consentia res més. Si la funció és indivisible, es deixa sencera i, sia es nomenen uns quants titulars, malgrat el precepte d'Homer que diu que tenir molts comandants és quelcom negatiu, raó per la qual, allà on enviem un ambaixador, els antics n'enviaven una companyia, sia ens acontentem per a cada funció amb un únic funcionari que s'hi dedica i a poc a poc en fa la seva professió, la seva especialitat. Això tendeix a introduir en el cos polític una classe particular de ciutadans, és a saber, els funcionaris públics. A partir d'aquest moment, la democràcia es troba en perill: l'Estat es distingeix de la nació; progressivament, el seu personal torna a estar com estava sota la monarquia, més consagrat al príncep que a la nació i l'Estat. Per contra, ha sorgit una gran idea, una de les més grans de la ciència, la idea de la *divisió o separació dels poders*. Gràcies a aquesta idea, la societat adopta una forma decididament orgànica; les revo-

lucions poden succeir-se com les estacions, però en ella hi ha quelcom que ja no morirà, i és aquesta constitució ben conformada del poder públic per categories: justícia, administració, defensa, finances, culte, ensenyament públic, comerç, etc.

L'organització del poder liberal o democràtic és més complicada, més il·lustrada, amb una pràctica més laboriosa i menys fulgurant que la del govern monàrquic, i, per tant, és menys popular. Gairebé sempre les formes del govern lliure han estat tractades d'aristocràtiques per les masses, que han preferit més l'absolutisme monàrquic que no pas aquestes. A causa d'això, heus aquí la mena de cercle viciós dins del qual donen i donaran voltes durant molt de temps encara els homes de progrés. Naturalment, els republicans reclamen llibertats i garanties per tal de millorar el destí de les masses, i, per tant, han de mirar de rebre el suport del poble. Malgrat això, el poble, per desconfiança o indiferència envers les formes democràtiques, sempre posa traves a la llibertat.⁴

Les formes de l'anarquia són indistintament, segons la voluntat de cada individu i dins del límit dels seus drets, les de la monarquia o les de la democràcia.

4 El que realment cal retenir de tot això és que els governs es distingeixen per la seva essència, i no pas pel títol atribuït al magistrat. Així doncs, l'essència de la monarquia es troba en la *indivisió* governamental i administrativa, en l'*absolutisme* del príncep, un de sol o un de col·lectiu, i en la seva *irresponsabilitat*. En canvi, l'essència de la democràcia es troba en la *separació dels poders*, la *distribució* dels llocs de treball, el *control* i la *responsabilitat*. La corona i l'herència mateixa aquí no són res més que accessoris simbòlics. Clarament, la monarquia esdevé visible als ulls a través del pare-rei, l'herència i el sacre, la qual cosa ha fet creure a la plebs que sense símbol, la monarquia ja no existia. L'any 1793, els fundadors de la democràcia van creure que actuaven molt correctament quan van tallar el cap del rei, mentre decretaven la centralització. Però aquest és un error que ja no ha d'enganyar ningú. A Venècia, el Consell dels Deu era un vertader tirà, i la república, un despotisme atroç. I, inversament, doneu un príncep amb títol de rei a una república com Suïssa, i, si la constitució no canvia, serà com si haguéssiu posat un capell de feltre a l'estàtua d'Enric IV.

Aquests són, en els seus principis i en les seves formes, els quatre governs elementals que concep *a priori* l'enteniment humà per servir de material a totes les futures construccions polítiques. Però, ho repeteixo, aquests quatre models, per bé que són suggerits alhora per la naturalesa de les coses i el sentiment de la llibertat i del dret, no estan cridats a realitzar-se en ells mateixos i segons el rigor de les seves lleis. Són concepcions ideals, fórmules abstractes segons les quals es constituïran empíricament i intuïtivament tots els governs de fet, per bé que elles mateixes no podrien assolir l'estatus de fets. La realitat és complexa per la seva naturalesa; el que és simple no surt pas de l'estadi ideal i no arriba pas a l'estadi concret. En aquestes fórmules antitètiques trobem les bases d'una constitució regular, de la futura constitució de la humanitat. Però caldrà que passin segles, que tingui lloc una sèrie de revolucions abans que la fórmula definitiva emani del cervell que l'ha de concebre i que és el cervell de la humanitat.

CAPÍTOL IV

La transacció entre els principis: origen de les contradiccions de la política

Atès que, d'una banda, els dos principis en què es basa qual-sevol ordre social, l'autoritat i la llibertat, són contraris l'un a l'altre i sempre estan en lluita, i que, de l'altra, no es poden excloure ni reduir a un de sol, resulta inevitable una transacció entre ells. Sigui quin sigui el sistema preferit, monàrquic o democràtic, comunista o anàrquic, la institució només s'aguantarà un cert temps si ha sabut buscar suports, en una proporció més o menys considerable, en els fonaments del seu antagonista.

Per exemple, ens equivocaríem d'una forma estranya si imaginàvem que el règim d'autoritat, amb el seu caràcter paternalista, els seus hàbits familiars i la seva iniciativa absoluta, podria satisfer, només amb la seva energia, les seves pròpies necessitats. Per poc que l'Estat s'ampliï, aquesta paternitat venerable degenera ràpidament en impotència, confusió, desraó i tirania. I atès que el príncep és incapaç de donar cap a tot, ha de delegar en agents que l'enganyen, el roben, el desacrediten, fan que l'opinió pública deixi de creure en ell, el suplantent i finalment el destronen. Aquest desordre inherent al poder absolut, la desmoralització que se'n deriva i les catàstrofes que l'amenacen constantment, són la plaga de les societats i els Estats. També podem establir com a norma que com més reduïdes són les dimensions del govern monàrquic i més s'acosten a les de la família, més benigne, moral, just, suportable, i per tant durable —faig abstracció aquí de les relacions exteriors—, és; i, a l'inrevés, com més s'hagi ampliat l'Estat, més incapaç, opressiu, odiós per als seus súbdits i consegüentment inestable serà aquest govern. La història ha conservat el record i els segles moderns han proporcionat exemples d'aquestes monarquies terribles, monstres informes, vertaders mastodons polítics, que una civilització millor ha de fer desaparèixer progressivament. En tots aquests Estats, l'absolutisme està en proporció directa a la massa, i es manté pel seu propi prestigi. Contràriament, en un Estat petit la tirania només es pot sostenir un moment amb tropes mercenàries; vista de la vora, s'esvaeix.

Que la democràcia es multipliqui tant com vulgui, amb els seus funcionaris, garanties legals i mitjans de control, que re vesteixi els seus agents de formalitats, i que cridi constantment els ciutadans a l'elecció, a la discussió, al vot; de grau o per força els seus funcionaris són homes d'*autoritat*, una paraula ja ha estat reconeguda; i si entre aquesta plantilla de funcio-

naris públics es troben un o alguns encarregats de la direcció general dels negocis, aquest cap del govern, individual o col·lectiu, és allò que Rousseau mateix anomenava *príncep*, i per qualsevol petita cosa esdevindrà rei.

Podem fer observacions anàlogues respecte al comunisme o l'anarquia. No ha existit mai un exemple d'una comunitat perfecta; i és poc probable que, malgrat el grau de civilització, de moralitat i de prudència que assoleixi el gènere humà, qualsevol vestigi de govern i d'autoritat hi desaparegui. Però, mentre la comunitat roman el somni de la major part dels socialistes, l'anarquia és l'ideal de l'escola econòmica, que tendeix obertament a eliminar qualsevol institució governamental i a constituir la societat sobre les úniques bases de la propietat i el treball lliure.

No aportaré més exemples. El que acabo de dir ja és suficient per demostrar la veritat de la meva proposició, és a saber: que, atès que la monarquia i la democràcia, el comunitarisme i l'anarquia no es poden materialitzar ni l'una ni l'altra en tota la puresa del seu ideal, es veuen reduïdes a completar-se l'una a l'altra amb manlleus recíprocs.

És ben cert que amb això ja n'hi ha prou per humiliar la intolerància dels fanàtics que no poden ni sentir a parlar d'una opinió contrària a la seva sense sentir una mena d'horror. Doncs que aprenguin, aquests desgraciats, que són ells mateixos necessàriament infidels al seu principi, que el seu credo polític està farcit d'inconseqüències, i tant de bo que el poder no hagi de veure més, en la discussió dels diversos sistemes de govern, cap pensament facciós! Tot convenent-se d'una vegada per totes que aquests termes de monarquia, democràcia, etc. només expressen concepcions teòriques, força allunyades de les institucions que semblen materialitzar-les, el realista mantindrà la calma davant les expressions *contracte social*,

sobirania del poble, sufragi universal, etc.; i quan senti parlar de dinastia, de poder absolut, de dret diví, el demòcrata mantindrà la sang freda mentre somriu. No hi ha cap monarquia genuïna, no hi ha cap democràcia genuïna. La monarquia és la forma primitiva, fisiològica i, per dir-ho d'alguna manera, patronímica de l'Estat; viu al cor de les masses, i es manifesta amb força davant nostre a través de la tendència general a la unitat. Mentrestant, la democràcia batega per tot arreu; fascina les ànimes generoses, i arreu arrossega l'elit de la societat. Però a la nostra època, la dignitat exigeix que renunciem finalment a aquestes il·lusions que massa sovint degeneren en mentides. Els tribuns populars juren, sense adonar-se, per la monarquia; els reis, per la democràcia i l'anarquia. Després del coronament de Napoleó I, les paraules *República Francesa* es van poder llegir durant molt de temps en una de les cares de les monedes que, a l'altra duia, amb l'efígie de Napoleó, el títol d'*Emperador dels francesos*. L'any 1830, Lluís Felip va ser designat per Lafayette com *el millor rei de les repúbliques*; no se'l va sobrenomenar també *el rei dels propietaris*? Garibaldi ha fet el mateix favor a Víctor Manuel que Lafayette a Lluís Felip. És cert, però, que posteriorment va semblar que Lafayette i Garibaldi se n'havien penedit; però hem de fer constar la seva confessió, atès que qualsevol retractació seria il·lusòria. Cap demòcrata es pot confessar lliure de tot monarquisme, ni cap partidari de la monarquia es pot vanagloriar d'estar exempt de tot republicanisme. Està entès que, atès que la democràcia no ha semblat fer-li fàstics a la idea dinàstica, ni tampoc a la idea unitària, els partidaris dels dos sistemes no tenen dret a excloure's, i la tolerància els incumbeix mútuament.

I doncs, què és ara la política, si a una societat li és impossible de constituir-se exclusivament sobre la base del principi que més li plau; si, faci el que faci el legislador, el govern, que aquí és

suposadament monàrquic i allà democràtic, és per sempre més un compost poc clar en el qual els elements contraris es barregen en proporcions arbitràries segons els capricis i els interessos; on les definicions més exactes condueixen fatalment a la confusió i la promiscuïtat; i, consegüentment, on totes les adhesions, totes les defeccions poden ser admeses i on la versatilitat passa per ser honorable? Quin camp obert al xarlatanisme, a la intriga, a la traïció! Quin Estat podria subsistir en condicions tan desintegradores? L'Estat encara no està pas constituït i ja porta el seu principi de mort en la contradicció de la seva idea. Heus aquí una creació estranya, on la lògica roman impotent, mentre que només la inconseqüència sembla ser pràctica i racional!⁵

CAPÍTOL V

Governos de fet: dissolució social

Atès que la monarquia i la democràcia, per centrar-me d'ara endavant només en aquestes, són dues idealitats facilitades per la teoria, però irrealitzables en el rigor dels seus termes, no ha quedat més remei que —com ho acabo de dir— resignar-se en la pràctica a les transaccions de tota mena: d'aquestes transaccions forçoses han sorgit tots els governos de fet. Aquests go-

5 Seria interessant escriure una obra sobre les *contradiccions polítiques* que acompanyés les *Contradiccions econòmiques*. Hi he pensat més d'una vegada; però, descoratjat per la mala acollida de la crítica, i ocupat en altres feines, hi he renunciat. La impertinència dels qui es dediquen a la ressenya de llibres encara s'hauria esplaiat a expenses de l'*antinòmia*, la *tesi* i l'*antítesi*; l'esperit francès, a voltes tan penetrant i encertat, s'hauria mostrat, per mitjà dels senyors periodistes, molt fatu, molt ridícul i molt neci; la ximpleria *welche* (*Nota de la traductora*: forma pejorativa que significa *estranger que parla una llengua llatina*) hauria comptat amb un nou triomf, i tot hauria quedat clar. I jo hauria evitat una mistificació als meus compatriotes tot donant-los d'entrada la solució que sempre els hauria hagut de donar de tota manera si hagués exposat davant seu les dificultats del problema.

verns, obres de l'empirisme, infinitament variables, són doncs, fonamentalment i sense excepció, governs compostos o mixtos.

Respecte d'això, observaré que els periodistes s'han equivocat i han introduït en la política una dada tan falsa com perillosa, quan, incapaços de distingir entre la pràctica i la teoria, la realitat i l'ideal, han posat en el mateix rang els governs de pura concepció, no realitzables en el seu simplisme, com la monarquia i la democràcia pures, i els governs de fet o mixtes. Ho repeteixo, la veritat és que els governs del primer tipus només poden existir en teoria, i tot govern de fet és necessàriament mixt, tant si l'anomenem monarquia com si l'anomenem democràcia, indistintament. Aquesta observació és important, perquè per si mateixa redueix les in comptables decepcions, corrupcions i revolucions de la política a un error de dialèctica.

Tots els diversos governs de fet o, dit d'una altra manera, totes les transaccions governamentals assajades o proposades des dels temps més antics fins a l'actualitat es redueixen a dues classes principals, que designaré, tot emprant els seus noms actuals, com a *imperi* i *monarquia constitucional*. Això requereix una explicació.

Puix que la guerra i la desigualtat de les fortunes han estat des dels orígens la condició dels pobles, la societat es divideix naturalment en un cert nombre de classes: guerrers o nobles, sacerdots, propietaris, comerciants, navegadors, industrials i camperols. Allà on la reialesa existeix, aquesta forma per si mateixa una única casta: la dinastia.

La lluita de classes, l'antagonisme dels seus interessos, la manera en què aquests interessos s'alien, determinen el règim polític i, consegüentment, la tria del govern, les seves in comptables varietats i les seves mutacions encara més in comptables. A poc a poc, totes aquestes classes es redueixen a dues: una superior, aristocràcia, burgesia o patriciat, i una inferior, plebs

o proletariat, entre les quals papalloneja la reialesa, òrgan de poder i expressió de l'autoritat. Si l'aristocràcia s'uneix a la reialesa, el govern resultant serà una monarquia moderada, que actualment s'anomena constitucional; si el que s'alia amb l'autoritat és la plebs, aleshores el govern serà un imperi, o democràcia autocràtica. La teocràcia de l'edat mitjana era un pacte entre el cos sacerdotal i l'emperador; el califat era una monarquia religiosa i militar. A Tir, Sidó i Cartago, la reialesa va rebre el suport de la casta mercantil, fins que aquesta va fer seu el poder. Sembla que, a Roma, la reialesa va tenir a ratlla els patricis i els plebeus, però, posteriorment, i un cop les dues classes es van aliar contra la corona, la reialesa va ser abolida i l'Estat va adoptar el nom de república. No obstant això, el patriciat va mantenir l'hegemonia. Però aquesta constitució aristocràtica va ser tan tempestuosa com la democràcia atenenca; el govern va viure tot fent tripijocs, i mentre que la democràcia atenenca va sucumbir al primer enfrontament en la guerra del Peloponès, la conquesta del món va ser el resultat de la necessitat en què es va trobar el senat romà de mantenir el poble ocupat. Un cop la pau establerta al món, la guerra civil va fer estralls sense treva; per acabar, la plebs va nomenar un cap, va destruir el patriciat i la república, i va crear l'imperi.

Hom s'estranya que el govern fundat sota els auspicis d'una burgesia o d'un patriciat, i d'acord amb una dinastia, sigui generalment més liberal que aquell fundat per la multitud sota els auspicis d'un dictador o d'un tribú. Realment, això encara deu semblar més sorprenent, atès que, en el fons, la plebs està més interessada i s'inclina de fet més per la llibertat que la burgesia. Però aquesta contradicció, dificultat de la política, s'explica per la situació dels partits, una situació que, en el cas d'una victòria popular, fa que la plebs raoni i actuï de manera autocràtica, i, en el cas que la burgesia sigui preponderant, fa que aquesta

raoni i actüi de manera republicana. Tornem, però, al dualisme fonamental, autoritat i llibertat, i ho comprendrem.

De la divergència d'aquests dos principis neixen fonamentalment, i sota la influència de les passions i els interessos oposats, dues tendències inverses, dos corrents d'opinió oposats: els partidaris de l'autoritat tendeixen a deixar el mínim espai possible a la llibertat, tant si és individual com corporativa o local, i a explotar, sobre aquesta base, per al seu benefici personal i en detriment de la multitud, el poder del qual formen l'escorta. Inversament, els partidaris del règim liberal, tot tendint a limitar al màxim l'autoritat i a vèncer l'aristocràcia amb la delimitació constant de les funcions públiques, dels actes del poder i de les seves formes. A causa de la seva posició, a la humilitat del seu destí, el poble busca la igualtat i la llibertat en el govern; per una raó contrària a aquesta, el patriciat propietari, capitalista i emprenedor s'inclina més per una monarquia protectora de les grans personalitats, capaç de garantir l'ordre en benefici seu, i que, consegüentment, deixi el màxim espai a l'autoritat i el mínim a la llibertat.

Siguin quines siguin les seves raons i reserves, tots els governs es redueixen, doncs, a l'una o l'altra d'aquestes dues fórmules: *subordinació de l'autoritat a la llibertat*, o *subordinació de la llibertat a l'autoritat*.

Però la mateixa causa que enfronta, l'una contra l'altra, la burgesia i la plebs, ben aviat les fa fer mitja volta. Per assegurar el seu triomf, la democràcia, altrament ignorant de les condicions del poder, s'atribueix un líder absolut, davant l'autoritat del qual desapareix tot privilegi de casta; la burgesia, que tant tem el despotisme com l'anarquia, prefereix consolidar la seva posició amb la instauració d'una reialesa constitucional. Tant és així que, finalment, el partit és el que més necessita la llibertat i l'ordre legal que l'absolutisme crea; i aleshores, el

partit del privilegi és el que instaura el govern liberal, tot sancionant-lo amb la restricció del dret polític.

Amb això veiem que, tot fent abstracció de les consideracions econòmiques que pesen sobre el debat, burgesia i democràcia, imperialisme i constitucionalisme, o qualsevol altre nom que vulgueu donar a aquests governs antagonistes, són equivalents, i que les següents preguntes: si el règim de 1814 no era pas millor que el de 1804; que si per al país no seria beneficiós deixar la Constitució de 1852 i tornar a la de 1830; que si el partit republicà es dissoldrà dins del partit orleanista o si es vincularà a l'imperi...; totes aquestes preguntes, deia, són puerils des de la perspectiva del dret i els principis. I dic això perquè, segons les informacions que tenim, un govern només val pels fets que l'han instaurat i els homes que el representen, i tota disputa teòrica a aquest respecte és vana i només pot conduir a aberracions.

Les contradiccions de la política, els canvis sobtats dels partits, la inversió perpètua dels papers entre uns i altres, són tan freqüents en la història, ocupen un lloc tan important en els afers humans, que no puc deixar d'insistir-hi. El dualisme autoritat-llibertat proporciona la clau a tots aquests enigmes: sense aquesta explicació primordial, la història dels Estats constituïria la desesperança de les consciències i l'escàndol de la filosofia.

L'aristocràcia anglesa va fer la Carta Magna; els puritans van produir Cromwell. A França, la burgesia és la que posa les bases imperibles de totes les nostres constitucions liberals. A Roma, el patriarcat va organitzar la república; la plebs va permetre l'establiment dels cèsars i dels pretorians. Al segle XVI, la Reforma va ser primer aristocràtica, atès que la massa va romandre catòlica o es va donar messies a la manera de Joan de Leiden; això era justament el contrari del que s'havia vist quatre-cents anys abans, quan els nobles cremaven els albigeos.

Quantes vegades —aquesta observació és de Ferrari— no s'ha vist a l'edat mitjana com els gibel·lins es feien güelfs i els güelfs esdevenien gibel·lins! L'any 1813, França lluitava pel despotisme, la coalició per la llibertat, precisament el contrari del que va succeir el 1792. Ara, els legitimistes i els clericals defensen la federació, mentre que els demòcrates són unitaris. No acabàriem mai de trobar exemples com aquests, la qual cosa no impedeix que les idees, els homes i les coses no s'hagin de distingir sempre per les seves tendències naturals i els seus orígens, que *els blaus no siguin els blaus, i els blancs sempre els blancs*.⁶

Pel fet mateix de la seva inferioritat i misèria, el poble sempre formarà l'exèrcit de la llibertat i del progrés; el treball és republicà per naturalesa, i el contrari implicaria una contradicció. Però, a causa de la seva ignorància, als seus instints primitius, a la violència de les seves necessitats i la impaciència dels seus desigs, el poble s'inclina per formes sumàries d'autoritat. El que busca no són pas garanties legals, de les quals no té ni idea ni en concep la força. No es tracta pas d'una combinació d'engranatges, d'una ponderació de forces, de les quals per a ell mateix no sap què fer-ne; confia en la paraula d'un líder, les intencions del qual conegui i que es consagri als seus interessos. A aquest líder li atorgarà una autoritat il·limitada, un poder irresistible. I atès que el poble considera just tot el que pensa que li pot ser d'utilitat, i com a poble que és, es burla de les formalitats i no fa cap cabal de les condicions imposades als dipositaris del poder. Predisposat a la sospita i la calúnnia, però incapaç d'una discussió metòdica, en definitiva el poble només creu en la voluntat humana, només té esperança en l'home, només confia en les seves criatures, *in*

6 Nota de l'ed.: En referència a *Els blancs i els blaus*, novel·la d'Alexandre Dumas (pare), 1867.

principibus, in filiis hominum; dels principis, els únics que el podrien salvar, no n'espera res; no té pas la religió de les idees.

D'aquesta manera, la plebs romana, després de set-cents anys d'un règim progressivament liberal i un seguit de victòries guanyades per ella sobre el patriciat, va creure que acabaria bruscament amb totes les dificultats amb l'anihilació del partit de l'autoritat, i, tot exagerant el poder dels tribuns, va donar a Cèsar la dictadura perpètua, va fer callar el senat, va cloure els comicis, i, per un mesuró de blat, l'*annona*, va establir l'autocràcia imperial. El que resulta curiós és que aquesta democràcia estava sincerament convençuda del seu liberalisme, i es vanagloriava de representar el dret, la igualtat i el progrés. Els soldats de Cèsar, idòlatres del seu emperador, estaven plens d'odi i menyspreu pels reis, i si els assassins del tirà no van ser immolats a l'instant va ser perquè Cèsar havia estat vist la vigília mentre s'emprovava la diadema reial sobre el seu front calb. De la mateixa manera, els companys de Napoleó I, que havien sortit del club dels jacobins i eren enemics dels nobles, dels sacerdots i dels barons, trobaven extremadament fàcil atorgar-se títols de baró, de duc, de príncep, i de fer la cort a l'emperador, i no li van perdonar mai el fet d'haver-se casat amb una princesa de la Casa dels Habsburg.

Lliurada a si mateixa o conduïda pels seus tribuns, la multitud no ha fundat mai res. Sempre mira cap endarrere, i en ella no es forma cap tradició; no té cap perseverança, cap idea que adquireixi força de llei. De la política només comprèn la intriga; del govern, només les prodigalitats i la força; de la justícia, només la venjança; de la llibertat, només la facultat d'erigir-se ídols que tot seguit tira per terra. L'arribada de la democràcia inaugura una era de retrocés que duria la nació i l'Estat a la mort si no s'escapolien de la fatalitat que els amenaça amb una revolució en el sentit invers, i que ara cal valorar.

Mentre que la plebs, que viu al dia, sense propietats, sense empreses i al marge de la funció pública, està a l'abric dels riscos de la tirania i no la tem massa, la burgesia, que posseeix, trafica i produeix, àvida de terres i remuneracions, té interès a prevenir les catàstrofes i assegurar-se la devoció del poder. La necessitat d'ordre la fa tornar a les idees liberals, i d'aquí surten les constitucions que imposa als seus reis. Al mateix temps que revesteix de formes legals el govern que ha triat i el sotmet al vot d'un parlament, limita el dret polític a una categoria de censataris i aboleix el sufragi universal, però té cura de no tocar la centralització administrativa, contrafort de la feudalitat industrial. Si bé la separació dels poders li és útil per equilibrar la influència de la corona i fer fracassar la política personal del príncep, i si bé, altrament, el privilegi electoral també li és absolutament útil contra les aspiracions populars, la centralització no li és menys preuada: en primer lloc, pels llocs de treball que necessita i que fan que la burgesia participi en el poder i els impostos, i, en segon lloc, per les facilitats que ofereix per a l'explotació pacífica de les masses. Sota un règim de centralització administrativa i de sufragi restringit en el qual la burgesia manté el control del govern amb les seves majories, i en el qual qualsevol forma de vida local és rebutjada i tota agitació és fàcilment reprimida —deia—, la classe treballadora, confinada als seus tallers, es veu naturalment condemnada a viure d'un salari. La llibertat existeix, però només en l'àmbit de la societat burgesa i cosmopolita com els seus capitals. Pel que fa a la multitud, aquesta ja ha tirat la tovallola, i no només en l'àmbit polític sinó també en l'econòmic.

Cal que afegeixi que l'eliminació o el manteniment d'una dinastia no canviaria res al sistema? República unitària i monarquia constitucional són una sola i única cosa; només s'ha canviat el nom i s'ha tret un funcionari.

I si l'absolutisme democràtic és inestable, el constitucionalisme burgès encara ho és més. El primer era retrògrad, no tenia fre ni principis, menyspreava la justícia, era hostil a la llibertat i destructiu de qualsevol mena de seguretat i confiança. Al cap i a la fi, el sistema constitucional, amb les seves formes legals, el seu esperit jurídic, el seu temperament contingut i les seves solemnitats parlamentàries, apareix clarament com un vast sistema d'explotació i intriga, en el qual la política va acompanyada de l'agiotatge, on els impostos no són altra cosa que el pressupost assignat només a l'ús d'una casta, i on el poder monopolitzat és l'auxiliar del monopoli. El poble no té una idea clara d'aquest immens espoli: les *garanties constitucionals* l'afecten poc, i particularment l'any 1815 es va poder veure que preferia el seu emperador, malgrat les seves infidelitats, que els seus reis legítims, malgrat tot el seu liberalisme.

El fracàs alternatiu, reincident, de la democràcia imperial i de la constitucionalitat burgesa té com a resultat la creació d'un tercer partit, el qual, arbora la bandera de l'escepticisme, no jura per cap principi, immoral intrínsecament i sistemàtica, i tendeix a regnar, com ja s'ha dit, a través del *sistema de bàscula*,⁷ és a dir, la ruïna de qualsevol autoritat i llibertat; en una paraula, a través de la corrupció. És allò que s'ha anomenat el sistema *doctrinari*. Molt mal rebut al començament per l'odi i l'execració dels antics partits, aquest sistema, però, va tenir èxit ràpidament a causa del suport procedent del descoratjament creixent i justificat en certa manera per l'espectacle de la contradicció universal. En poc temps ha esdevingut el credo secret del poder, al qual el pudor i la conveniència sempre impediran fer professió pública d'escepticisme; però també

7 *Nota de la traductora:* Fig. El sistema de bàscula és un sistema que consisteix a donar satisfaccions alternatives a cadascun dels partits polítics que es reparteixen les influències. (Dicc. Littré)

és el credo confés de la burgesia i el poble que, sense sentir-se ja retinguts per cap consideració, deixen que esclati la seva indiferència i se'n vanaglorien. Aleshores, un cop l'autoritat i la llibertat s'han perdut en les ànimes, i considerades la justícia i la raó com paraules buides, la societat es dissol i la nació està de capa caiguda. El que subsisteix no és altra cosa que matèria i força brutes; davant del risc de mort moral, la revolució esdevé imminent. Però què en resultarà, d'això? La història és aquí per respondre, i n'hi ha milers d'exemples. Al sistema condemnat li succeirà, gràcies al moviment de les generacions oblidadisses per bé que sempre rejoyenides, una nova transacció que tindrà el mateix recorregut, i un cop aquesta també s'hagi consumit completament i es vegi compromesa per la contradicció de la seva idea, tindrà el mateix final. I això continuarà fins que la raó general hagi descobert la manera de dominar els dos principis i equilibrar la societat mitjançant la regularització mateixa dels seus antagonismes.

CAPÍTOL VI

Situació del problema polític. Principi de solució

Si el lector ha seguit amb una certa diligència l'exposició anterior, la societat humana li deu semblar com una creació fantàstica, plena de sorpreses i misteris. Recordeu breument els diferents termes:

- a) l'ordre polític es basa en dos principis interrelacionats, oposats i irreductibles: l'autoritat i la llibertat;
- b) d'aquests dos principis es dedueixen paral·lelament dos règims oposats: el règim absolutista o autoritari i el règim liberal;

- c) les formes d'aquests dos règims són tan diferents entre elles, tan incompatibles i irreconciliables, com ho són les seves naturaleses; les hem definit amb dues paraules: indivisió i separació;
- d) malgrat això, la raó indica que qualsevol teoria s'ha de desenvolupar seguint el seu principi, i tota existència s'ha de realitzar segons la seva llei; la lògica és la condició tant de la vida com del pensament. Però el que es manifesta en la política és justament el contrari: ni l'autoritat ni la llibertat no es poden constituir individualment i produir un sistema que sigui exclusivament propi de cadascuna. Lluny d'això, estan condemnades, en les seves institucions respectives, a fer-se mútues i perpètuas concessions;
- e) la conseqüència és que, atès que la fidelitat als principis no existeix en política si no és com a ideal, i que la pràctica ha de comportar transaccions de tota mena, el govern es redueix, en última anàlisi i malgrat la millor voluntat i tota la virtut del món, a una creació híbrida, equívoca, a una promiscuïtat de règims que la lògica rigorosa repudia, i davant la qual la bona voluntat retrocedeix. Cap govern escapa a aquesta contradicció.
- f) Conclusió: a causa que l'arbitrarietat penetra fatalment en la política, la corrupció esdevé ben aviat l'ànima del poder, i la societat es veu abocada, sense treva ni perdó, al pendís infinit de les revolucions.

El món es troba en aquesta situació, i no és pas el resultat d'una malícia satànica, ni d'una imperfecció de la nostra naturalesa, ni d'una condemna de la providència, ni d'un caprici de la fortuna o d'una decisió del destí: les coses són així, i res més. Ara ens toca a nosaltres de treure el millor partit d'aquesta situació singular.

Considerem que des de fa més de vuit mil anys —els records de la història no es remunten més enllà—, totes les varietats de govern, totes les combinacions polítiques i socials han estat successivament provades, abandonades, recuperades, modificades, tergiversades, exhaurides, i la manca d'èxit ha recompensat constantment el zel dels reformadors i decebut l'esperança dels pobles. Des de sempre, la bandera de la llibertat ha servit per encobrir el despotisme; des de sempre, les classes privilegiades s'han envoltat, en interès mateix dels seus privilegis, d'institucions liberals i igualitàries; des de sempre, els partits han mentit al seu programa, i atès que, des de sempre, la indiferència ha succeït a la convicció, i la corrupció a l'esperit cívic, els Estats han sucumbit a causa del desenvolupament de les nocions en les qual s'havien fonamentat. Les races més vigoroses i més intel·ligents s'han esgotat en aquesta tasca; la història conté incomptables relats de les seves lluites. A vegades, un seguit de triomfs ha creat il·lusions sobre la força de l'Estat, i hom ha pogut creure en l'excel·lència d'una constitució o en la saviesa d'un govern que no existia. Però, un cop arribava la pau, els vicis del sistema apareixien brusquement, i els pobles descansaven en la guerra civil de les fatigues de la guerra contra l'enemic exterior. I així la humanitat ha anat de revolució en revolució; les nacions més cèlebres, les que han tingut un recorregut més llarg, només s'han mantingut així. Entre tots els governs coneguts i exercits fins ara, no n'hi ha cap que, en el cas de veure's condemnat a subsistir per la seva pròpia virtut, visqués tants anys com els de la vida d'un home. I, cosa estranya, els caps d'Estat i els seus ministres són els homes que menys creuen en la durada del sistema que representen; fins que arribi la ciència, el que sosté els governs és la fe de les masses. Quan els grecs i els romans, dels quals hem heretat les institucions amb els seus exemples,

van assolir el moment més interessant de la seva evolució, van enfonsar-se en la desesperança; i sembla que a la societat moderna també li ha arribat l'hora de l'angoixa. No us feu pas de la paraula dels agitadors que criden *llibertat, igualtat i nacionalitat*; no en saben res, ells; són morts que pretenen ressuscitar altres morts. El públic se'ls escolta un instant, com ho fa amb els bufons i els xarlatans, i després passa, amb la ment buida i la consciència afligida.

Un signe clar que la nostra dissolució s'acosta i començarà una nova era es pot veure en la confusió del llenguatge i les idees que ha arribat a un punt tal que el primer nouvingut es pot confessar republicà, monàrquic, demòcrata, burgès, conservador, igualitarista, liberal, i tot això alhora i com li plau, sense haver de témer que algú el persuadeixi que es tracta d'una mentida o un error. Els prínceps i els barons del Primer Imperi ja havien donat moltes proves del seu *sans-culottisme*. La burgesia de 1814, sadollada de béns nacionals —l'única cosa que va comprendre de les institucions del 1789—, era liberal, fins i tot revolucionària. El 1830 va fer que tornés al conservadorisme. El 1848 la va convertir en reaccionària, catòlica, i més que mai, monàrquica. Actualment, els que serveixen la reialesa de Víctor Manuel són els republicans de febrer, mentre que els socialistes de juny es declaren unitaris. Antics amics de Ledru-Rollin s'alien a l'imperi com a la vertadera expressió *revolucionari* i a la forma més *paternalista* de govern; també es veritat que n'hi ha d'altres que els tracten de *venuts*, però donen curs a la seva fúria contra el federalisme. I heus aquí l'estropell sistemàtic, la confusió organitzada, l'apostasia permanent i la traïció universal.

Es tracta de saber si la societat pot assolir quelcom que sigui regular, igualitari i estable, que satisfaci la raó i la consciència, o si estem eternament condemnats a aquesta roda d'Ixíon. Té

solució aquest problema? Una mica de paciència, lector, i si malgrat tot no aconseguixo treure-us de l'entrellat, tindreu dret a dir que la lògica és falsa, que el progrés és un enganyifa i que la llibertat és una utopia. Digneu-vos tan sols a raonar amb mi encara uns quants minuts, per bé que, en un assumpte com aquest, raonar sigui exposar-se a enganyar-se un mateix i a perdre l'esforç i la raó.

1. Observareu primer que els dos principis, l'autoritat i la llibertat, d'on prové tot el mal, apareixen en la història en una successió lògica i cronològica. L'autoritat, com la família, com el pare, *genitor*, apareix la primera: porta la iniciativa i és l'afirmació. La llibertat que filosofa ve després: és la crítica, la protesta i la determinació. El fet d'aquesta successió resulta de la definició mateixa de les idees i la naturalesa de les coses, i tota la història ho testifica. En això, cap inversió és possible i no hi trobem el mínim vestigi d'arbitrarietat.
2. Una altra observació igualment importat és que com més nombrosa és la família, la tribu o la ciutat, com més creix l'Estat en població i territori, més s'allunya el règim autoritari, paternal i monàrquic del seu ideal, de tal manera que, com més espai ocupa l'autoritat, més intolerable esdevé. Heus aquí la raó de les concessions que es veu obligada a fer a la llibertat. Inversament, com més creix l'Estat en població i territori, com més es multipliquen les relacions i més terreny guanya la ciència, més s'acosta el règim de llibertat al seu ideal, tot multiplicant les seves possibilitat d'èxit. Al principi es tracta d'una *constitució* reclamada per totes les parts; posteriorment serà la descentralització. Espereu una mica més i veureu com sorgeix la idea de federació. Així doncs, podem dir de la llibertat i de l'auto-

ritat allò que Sant Joan Baptista deia d'ell mateix i de Jesús: *Illam oportet crescere, hanc autem minui*.

Aquest moviment doble, l'un cap endarrere i l'altre cap endavant, i que es redueix a un fenomen únic resulta també de la definició dels principis, de la seva posició relativa i dels seus papers; en aquest cas tampoc pot tenir lloc cap equívoc, i no es deixa cap espai a l'arbitrarietat. Aquest és d'una evidència objectiva i d'una certesa matemàtica absolutes; és el que s'anomena una llei.

3. La conseqüència d'aquesta llei, que podem considerar necessària, és ella mateixa necessària. Perquè, atès que el principi d'autoritat apareix el primer, i que a la llibertat, la raó i el dret els serveix de matèria o subjecte d'elaboració, aquest es veu progressivament subordinat al principi jurídic, racionalista i liberal. El cap de l'Estat, originalment inviolable, irresponsable i absolut, com el pare en la família, ha de respondre dels seus actes davant la raó, esdevé primer subjecte de la llei i, finalment, un simple agent, instrument o servidor de la llibertat mateixa.

Aquesta tercera proposició és tan certa com les dues primeres i no està sotmesa ni a cap equívoc ni a cap contradicció, i ha estat demostrada a fons per la història. En la lluita eterna entre els dos principis, la Revolució Francesa, a l'igual que la Reforma, apareix com una era diacrítica. Marca el moment en què, dins de l'àmbit polític, la llibertat ha deixat oficialment enrere l'autoritat, de la mateixa manera que la Reforma va marcar el moment en què, en l'àmbit religiós, el lliure examen va prevaler sobre la fe. Des de Luter, arreu, la fe ha esdevingut racional. Tant l'ortodòxia com l'heretgia han pretès conduir l'home cap a la fe a través de la raó; el precepte de sant Pau, *rationabile sit obsequium vestrum* («que la vostra obediència sigui racio-

nal»), ha estat molt comentat i aplicat; Roma ha començat a discutir com Ginebra; la religió ha tendit a esdevenir ciència, i la submissió a l'Església s'ha envoltat de tantes condicions i reserves que, tret de la diferència en els articles de fe, ja no ha existit cap diferència més entre el cristià i el no creient. No tenen la mateixa opinió, res més; altrament, el pensament, la raó i la consciència es comporten de igual manera en els dos. Des de la Revolució Francesa, el respecte a l'autoritat també s'ha debilitat; la deferència envers les ordres del príncep és ara condicional; al sobirà se li han exigit reciprocitats i garanties; el temperament polític ha canviat; els realistes més fervents, com ara els barons de Joan sense Terra, han volgut tenir les seves cartes, i els senyors Berryer, De Falloux, De Montalembert, etc. es poden considerar tan liberals com els nostres demòcrates. Chateaubriand, el bard de la Restauració, es vanagloriava de ser filòsof i republicà, i a través d'un simple acte del seu lliure arbitri s'havia erigit en el defensor de l'altar i del tron. I ja sabem el que va succeir amb el catolicisme violent de Lamennais.

Per tant, mentre l'autoritat, cada vegada més precària, periclita, el dret es concreta i la llibertat, sempre sospitosa, esdevé tanmateix més real i més vigorosa. L'absolutisme resisteix com pot, però se'n va; i sembla que la República, eternament combatuda, deshonorada, traïda i desterrada, s'acosta cada dia més. Quin profit traurem d'aquest fet cabdal per a la constitució del govern?

CAPÍTOL VII

Naixement de la idea de federació

Atès que, en la teoria i en la història, l'autoritat i la llibertat se succeeixen com si fos per una mena de polarització; atès que la

primera es redueix insensiblement i es retira, mentre la segona creix i es fa visible; atès que d'aquest doble progrés resulta una mena de subordinació, en virtut de la qual l'autoritat es veu progressivament més i més sotmesa al dret a la llibertat; atès que, dit en altres termes, el règim lliberal o contractual preval cada cop més sobre el règim autoritari, hem d'interessar-nos en la idea de contracte com la idea predominant en la política.

Primer de tot, què entenem per *contracte*?

El Codi civil, en l'article 1.101, estableix que el contracte és una convenció per la qual una o més persones s'obliguen, envers una o més persones, a fer o no fer alguna cosa.

Art. 1.102. És *sinal·lagmàtic* o *bilateral* quan els contractants s'obliguen recíprocament els uns envers els altres.

Art. 1.103. És *unilateral* quan una o més persones estan obligades envers una o més persones, sense que hi hagi cap compromís per part d'aquestes últimes.

Art. 1.104. És *commutatiu* quan cadascuna de les parts es compromet a donar o fer una cosa que es considera com l'equivalent d'allò que se li dóna o es fa per a ella.

Quan l'equivalent consisteix en l'oportunitat de guany o pèrdua per a cadascuna de les parts, i a partir d'un esdeveniment incert, el contracte es *aleatori*.

Art. 1.105. El contracte de *beneficència* és aquell en què una de les parts procura a l'altra un benefici purament gratuït.

Art. 1.106. El contracte a títol *onerós* és el que obliga cadascuna de les parts a donar o fer alguna cosa.

Art. 1.371. S'anomenen *quasicontractes* els fets voluntaris de l'individu, dels quals resulta un compromís de qualsevol tipus envers un tercer, i a vegades un compromís recíproc de les dues parts.

A aquestes distincions i definicions del Codi civil, relatives a la forma i les condicions dels contractes, hi afegiré una últi-

ma que té a veure amb el seu objecte: segons la naturalesa de les coses de les quals es tracta o l'objecte que hom es proposa, els contractes són *domèstics*, *civils*, *comercials* o *polítics*.

Ara abordarem aquesta última classe de contracte, el contracte polític.

La noció de contracte no és pas totalment aliena al règim monàrquic, com tampoc ho és a la paternitat i la família. Però després del que hem dit sobre els principis d'autoritat i llibertat, i del seu paper en la formació dels governs, podem comprendre que aquests principis no intervinguin pas de la mateixa manera en la formació del contracte polític; per tant, que l'obligació que uneix el monarca als seus súbdits, una obligació espontània, no escrita, que resulta de l'esperit de família i de la qualitat de les persones, és una obligació *unilateral*, atès que, en virtut del principi d'obediència, el súbdit encara està més obligat envers el príncep que aquest envers el súbdit. La teoria del dret diví estableix expressament que el monarca només és responsable davant Déu. També pot succeir que el contracte de príncep a súbdit degeneri en un contracte de pura *beneficència* quan, a causa de la ineptitud o idolatria dels ciutadans, se li demani al príncep que s'apoderi de l'autoritat i es faci càrrec dels seus súbdits, inhàbils per governar-se i defensar-se, com un pastor fa amb el seu ramat. I això encara és pitjor en els llocs on s'admet el principi d'hereditat. Un conspirador com el duc d'Orleans, posteriorment Lluís XII, un parricida com Lluís XI, una adúltera com ara Maria Stuart, conserven, malgrat els seus crims, el seu dret eventual a la corona. Atès que el naixement els fa inviolables, podem dir que, entre ells i els fidels súbdits del príncep al qual han de succeir, existeix un *quasicontracte*. En resum, per la mateixa raó que l'autoritat és preponderant, en el sistema monàrquic, el contracte és desigual.

El contracte polític només assoleix tota la seva dignitat i moralitat a la condició 1) de ser *sinal·lagmàtic* i *commutatiu*; 2) d'estar tancat, respecte al seu objecte, dins d'uns certs límits, dues condicions que suposadament existeixen en el règim democràtic, però que, fins i tot en aquest, sovint només són una ficció. Podem dir que en una democràcia representativa i centralitzadora, en una monarquia constitucional i censatària, i encara més en una república comunista, a la manera de Plató, el contracte polític que vincula el ciutadà a l'Estat sigui igual i recíproc? Podem dir que aquest contracte, que treu als ciutadans la meitat o les dues terceres parts de la sobirania i la quarta part del seu producte, estigui tancat dins d'uns límits justos? De fet, seria més encertat dir, com l'experiència massa sovint ens confirma, que, en tots aquests sistemes, el contracte és exorbitant, *onerós*, perquè en una part més o menys considerable, no té compensació, i *aleatori*, perquè l'avantatge promès i ja insuficient ni tan sols està garantit.

Perquè el contracte polític compleixi la condició sinal·lagmàtica i commutativa que suggereix la idea de democràcia; perquè, tot tancant-se en uns límits prudents, continuï sent avantatjós i còmode per a tots, cal que, en entrar en l'associació, el ciutadà 1) hagi de rebre de l'Estat el mateix que ell li sacrifica; 2) que conservi tota la seva llibertat, sobirania i iniciativa, menys allò que té a veure amb l'objecte especial per al qual s'estableix el contracte, la garantia del qual es demana a l'Estat. Un cop així establert i entès, el contracte polític és allò que anomeno una *federació*.

Federació, del llatí *fœdus*, genitiu *fœderis*, és a dir, pacte, contracte, tractat, conveni, aliança, etc., és una convenció per la qual un o més caps de família, un o més municipis, un o més grups de municipis de l'Estat, s'obliguen recíprocament i de forma equivalent els uns envers els altres per a un o més

objectes específics, la càrrega dels quals incumbeix aleshores particularment i exclusiva als delegats de la federació.⁸

Però tornem a aquesta definició.

El que constitueix l'essència i el caràcter del contracte federatiu, i sobre això crido l'atenció del lector, és que, en aquest sistema, els contractants, caps de família, municipis, cantons, províncies o Estats no només s'obliguen sinal·lagmàticament i commutativament els uns envers els altres, sinó que es reserven individualment, tot formant un pacte, més drets, més llibertat, més autoritat i més propietat que els que cedeixen.

Però aquest no és el cas, per exemple, de la societat universal de béns i guanys, autoritzada pel Codi civil, altrament anomenada comunitat, una imatge en miniatura de tots els Estats absolutistes. La persona que s'implica en una associació d'aquesta mena, sobretot si aquesta és perpètua, es troba amb més entrebancs i es veu sotmesa a més responsabilitats que no pas la iniciativa que conserva. Però això també és el que constitueix la raresa d'aquest contracte, i que en totes les èpoques ha fet que la vida cenobítica fos insuportable. Tot compromís, fins i tot si aquest és sinal·lagmàtic i commutatiu que, tot exigint dels membres associats el màxim dels seus esforços, no deixa cap espai a la seva independència i els sacrifica per com-

8 En la teoria de J.-J. Rousseau, que és la de Robespierre i els jacobins, el Contracte social és una ficció de jurista, imaginada per explicar les raons d'una altra manera que pel dret diví, l'autoritat paterna o la necessitat social, de la formació de l'Estat i de les relacions entre el govern i els individus. Aquesta teoria, manllevada als calvinistes, era un avenç l'any 1764, atès que tenia com a finalitat reduir a una llei racional el que fins aleshores s'havia considerat com una propietat de la llei natural i religiosa. En el sistema federatiu, el contracte social és més que una ficció; és un pacte positiu, efectiu, que realment ha estat proposat, debatut, votat i adoptat, i que es modifica regularment segons la voluntat dels contractants. Entre el contracte federatiu i el de Rousseau i el del 1793, hi ha la mateixa distància que entre la realitat i la hipòtesi.

plet a l'associació, és un compromís excessiu, que repugna per igual al ciutadà i a l'individu.

Segons aquests principis, i atès que el contracte federatiu té per objecte, en termes generals, garantir als Estats confederats la seva sobirania, el seu territori, la llibertat dels seus ciutadans, resoldre les seves discrepàncies, proveir, amb mesures generals, a tot allò que té a veure amb la seguretat i la prosperitat comunes, aquest contracte —deia—, i malgrat l'amplitud dels interessos implicats, és fonamentalment limitat. L'autoritat encarregada de la seva execució mai no pot prevaler sobre les parts que la conformen; vull dir que les atribucions federals mai no poden excedir en nombre i en els fets les de les autoritats municipals o provincials, de la mateixa manera que aquestes no poden excedir en els drets i les prerrogatives de l'home i el ciutadà. Si això no fos el cas, el municipi seria una comunitat; la federació tornaria a una centralització monàrquica; l'autoritat federal, com a simple mandatària i funció subordinada que ha de ser, seria considerada com preponderant; per comptes d'estar limitada a un servei especial, tendria a abastar tota activitat i iniciativa; els Estats confederats esdevindrien prefectures, intendències, delegacions o administracions. El cos polític, així transformat, es podria anomenar república, democràcia o el que vulgueu: ja no seria un Estat constituït en la plenitud de les seves autonomies, ja no seria una confederació. I això encara succeiria més si, per una falsa raó d'economia, per deferença o per qualsevol altra causa, els municipis, els cantons o els Estats confederats encarregaven a un d'ells l'administració i el govern dels altres. La república deixaria de ser federativa i esdevindria unitària; aniria cap al despotisme.⁹

9 La Confederació Helvètica està formada per vint-i-cinc estats sobirans (dinou cantons i sis mig-cantons), per a una població de 2.400.000 habitants. Així doncs, es regeix per vint-i-cinc constitucions, anàlogues a les nostre cartes o

En resum, el sistema federatiu és el contrari de la jerarquia o centralització administrativa i governamental per la qual es distingeixen, *ex æquo*, les democràcies imperials, les monarquies constitucionals i les repúbliques unitàries. La seva llei fonamental, característica, és la següent: en la federació, els atributs de l'autoritat central s'especialitzen i es restringeixen, disminueixen en nombre, en immediatesa, i m'aventuro a dir en intensitat, a mesura que la confederació es desenvolupa amb l'adhesió de nous Estats. Inversament, en els governs centralitzats, els atributs del poder suprem es multipliquen i s'amplien, la seva immediatesa augmenta, i els assumptes de les provín-

constitucions de 1791, 1793, 1795, 1799, 1814, 1830, 1848 i 1852, més una constitució federal, l'equivalent de la qual no tenim a França. L'esperit d'aquesta constitució, conforme als principis establerts més amunt, deriva dels articles següents:

«Art. 2. La Confederació té per objecte garantir la independència de la pàtria contra els estrangers, mantenir la tranquil·litat i ordre interiors, protegir la llibertat i els drets dels confederats, i incrementar la seva prosperitat comuna.

Art. 3. Els cantons són sobirans sempre que la seva sobirania no estigui limitada per la sobirania federal, i, com a tals, exerceixen tots els drets que no hagin estat delegats al poder federal.

Art. 5. La Confederació garanteix als cantons el seu territori, la seva sobirania dins dels límits fixats per l'art. 3, les seves constitucions, la llibertat i drets dels ciutadans, així com els drets i les atribucions que el poble ha assignat a les autoritats.»

Així doncs, una confederació no és precisament un Estat; es tracta d'un grup d'Estats sobirans i independents, vinculats per un pacte de garantia mútua. Una constitució federal tampoc és el que a França entenem per carta o constitució, i que és el compendi del dret públic del país; aquest és el pacte que conté les condicions de la lliga, és a dir, els drets i les obligacions recíproques dels Estats. El que finalment s'anomena autoritat federal tampoc és un govern; és una agència creada pels Estats per a la prestació comuna de certs serveis dels quals cada Estat es descarrega i que esdevenen així atribucions federals. A Suïssa, l'autoritat federal està formada per una assemblea deliberant, elegida pel poble dels vint-i-dos cantons, i d'un consell executiu format per set membres nomenats per l'Assemblea. Els membres de l'Assemblea i del Consell Federal són nomenats per tres anys; i atès que la Constitució Federal pot ser revisada en tot moment, les seves atribucions són, a l'igual que les seves persones, revocables. D'aquesta manera, el poder federal és, en el ple sentit de la paraula, un mandatari que està a disposició dels seus poderdants, que poden al seu gust augmentar o limitar el seu poder.

cies, els municipis, les corporacions i els particulars s'apleguen sota la competència del príncep en proporció directa a la superfície territorial i el nombre d'habitants. Heus aquí d'on prové aquest pes sota el qual desapareix tota llibertat, i no només municipal i provincial, sinó fins i tot individual i nacional.

Una conseqüència d'aquest fet, amb la qual posaré punt final a aquest capítol, és que, atès que el sistema unitari és l'oposat al sistema federatiu, una confederació entre grans monarquies, i encara més entre democràcies imperials, és quelcom impossible. Estats com ara França, Àustria, Anglaterra, Rússia i Prússia poden establir tractats d'aliança o de comerç. El fet que es federalitzin no agrada, primer, perquè el seu principi n'és contrari, i els oposaria al pacte federal; i perquè, consegüentment, els caldria cedir una petita part de la seva sobirania i reconèixer que pel damunt seu, si més no en alguns casos, se situava un àrbitre. La seva naturalesa no és ni transigir ni obeir, sinó manar. Els prínceps que l'any 1813, amb el suport de la insurrecció de les masses, lluitaven per les llibertats d'Europa contra Napoleó, i que posteriorment van formar la Santa Aliança, no eren confederats: l'absolutisme del seu poder els prohibia usurpar-ne el títol. Eren, com l'any 1792, *coalitzats*; la història no els atribuirà cap altre nom. No podem pas dir el mateix de la Confederació Germànica, que actualment s'està reformant, el caràcter de llibertat i nacionalitat de la qual amenaça amb fer desaparèixer un dia les dinasties que l'obstaculitzen.¹⁰

10 El dret públic federatiu planteja diverses preguntes prou difícils. Per exemple, un Estat que té esclaus pot formar una confederació? Semblaria que no, com en el cas d'un Estat absolutista, perquè l'esclavatge d'una part de la nació és la negació mateixa del principi federatiu. En aquest aspecte, i atès que els Estats Units del Nord no tenen pas la intenció d'acordar, si més no de seguida, als negres emancipats, el gaudi dels drets polítics, els Estats Units del Sud tindrien raons més ben fonamentades per demanar la separació. Tanmateix, veiem com Washington, Madison i els altres fundadors de la Unió tampoc han estat d'acord amb això; han admès en el pacte federal els Estats que tenien esclaus. També

CAPÍTOL VIII

La constitució progressiva

La història i l'anàlisi, la teoria i l'empirisme, ens han dut, a través de les efervescències de la llibertat i del poder, a la idea d'un contracte polític.

és cert que veiem com ara aquest pacte contra natura es trenca i els Estats del Sud tendeixen a una constitució unitària per conservar la seva explotació, mentre que els del Nord decreten la deportació dels esclaus per mantenir la Unió.

La Constitució Federal Suïssa, reformada l'any 1848, ha resolt aquest assumpte en el sentit de la igualtat; el seu article 4 estableix que: «Tots els suïssos són iguals davant la llei. A Suïssa no hi ha ni súbdits, ni privilegis de lloc, de naixement, de persones o de famílies.» De la promulgació d'aquest article, que ha purgat Suïssa de tot element aristocràtic, data la vertadera Constitució Federal Helvètica.

En el cas d'interessos contraposats, pot la majoria confederada oposar la indissolubilitat del pacte a la minoria separatista? La negativa va ser defensada l'any 1846 pel *Sunderbund* contra la majoria helvètica; avui l'és pels confederats del Sud de la Unió americana contra el federals del Nord. Crec que la separació és de ple dret si es tracta d'una qüestió de sobirania cantonal que s'ha deixat fora del pacte federal. No m'ha semblat que estigui demostrat que la majoria suïssa hagi extret del pacte el seu dret contra el *Sunderbund*; la prova és que la Constitució Federal va ser reformada l'any 1848, precisament a causa del litigi que havia dut a la formació del *Sunderbund*. Però pot succeir que per consideracions *de commodo et incommodo*, les pretensions de la minoria siguin incompatibles amb les necessitats de la majoria, i que, a més, l'escissió comprometi la llibertat dels Estats; en aquest cas, la qüestió es resol pel dret de la guerra, la qual cosa significa que la part més considerable, la ruïna de la qual comportaria els danys més greus, ha de predominar sobre la més feble. Això és el que va tenir lloc a Suïssa i que també es podria practicar als Estats Units si, tant als Estats Units com a Suïssa, no es tractés només d'una interpretació o d'una millor aplicació dels principis del pacte, com de millorar progressivament la condició dels negres fins al nivell de la dels blancs. Malauradament, el missatge de Lincoln no deixa cap dubte en aquest aspecte. El Nord, ni més ni menys que el Sud, no té la intenció de parlar d'una vertadera emancipació, la qual cosa fa irresoluble aquesta dificultat, fins i tot per la guerra, i amenaça amb aniquilar la confederació.

En la monarquia, *tota justícia emana del rei*; en una confederació, aquesta emana exclusivament, i per a cada Estat, dels seus ciutadans. Així doncs, la institució d'un alt tribunal federal seria, en principi, una derogació del pacte. El mateix succeiria amb un tribunal suprem perquè, atès que cada Estat és sobirà i legislador, les legislacions no són uniformes. Nogensmenys, de la mateixa manera que hi ha interessos federals i afers federals, que es poden cometre

Tot aplicant immediatament aquesta idea i mirant d'adonar-nos-en, hem reconegut que el contracte social per excel·lència era un contracte federatiu, que hem definit amb les paraules següents: *un contracte sinal·lagmàtic i commutatiu, per a un o més objectes determinats, la condició fonamental del qual, però, és que els contractants es reserven sempre una part de sobirania i d'acció més gran que la que cedeixen.*

Això és precisament el contrari del que té lloc en els antics sistemes, monàrquics, democràtics i constitucionals, en els quals, obligats per les situacions i empesos pels principis, suposadament, els individus i els grups han de deixar a les mans d'una autoritat imposada o elegida tota la seva sobirania, i obtenen menys drets, conserven menys garanties i iniciativa que les càrregues i deures que pesen sobre ells.

Aquesta definició del contracte federatiu significa un pas immens que ens proporcionarà la solució que tant buscàvem.

Hem dit al capítol I que el problema polític, reduït a la seva expressió més simple, consisteix en trobar l'equilibri entre dos elements contraris, l'autoritat i la llibertat. Qualsevol fals equilibri es tradueix immediatament, per a l'Estat, en desordre i ruïna, i, per als ciutadans, en opressió i misèria. Dit d'una altra manera, les anomalies o perturbacions de l'ordre social resulten de l'antagonisme dels seus principis, i desapareixeran quan els principis siguin coordinats de tal manera que ja no es puguin perjudicar més.

Equilibrar dues forces és sotmetre-les a una *lleï* que, tot fent que es mantinguin a ratlla l'una a l'altra, les posi d'acord. Qui ens proporcionarà aquest nou element, superior a l'autoritat i a la llibertat, que pel seu consentiment mutu hagi esdevingut

delictes i crims contra la confederació, per a aquests casos particulars trobem tribunals federals i una justícia federal.

la dominant del sistema? Doncs el contracte, el contingut del qual fa llei, i s'imposa igualment a les dues potències rivals.¹¹

Però, en una naturalesa concreta i viva, com ara la societat, el dret no es pot pas reduir a una noció purament abstracta, una aspiració indefinida de la consciència, la qual cosa ens faria recaure en les ficcions i els mites. Per fundar la societat, cal enunciar no només una idea sinó un acte jurídic, concebre un vertader contracte. Els homes del 1789 així ho sentien quan van decidir donar una constitució a França, i tots els poders que els han succeït han sentit el mateix. Malauradament, si bé la voluntat era bona, les llums no eren suficients; fins ara, per redactar el contracte ha faltat el notari. Sabem quin n'ha de ser l'esperit; mirem ara de fer l'esborrany del seu contingut.

Tots els articles d'una constitució poden reduir-se a un únic article, el que té a veure amb el paper i la competència d'aquest gran funcionari que duu per nom Estat. Les nostres assemblees nacionals han abordat, cadascuna millor que l'anterior, la distinció i la separació dels poders, és a dir, el poder d'acció de l'Estat; pel que fa a la competència de l'Estat en si mateixa, el seu abast, el seu objecte, no veiem pas que ningú se n'hagi

11 Hi ha tres maneres de concebre la llei segons el punt de vista on se situa l'ésser moral i la qualitat que adopta ell mateix, com a creient, com a filòsof i com a ciutadà. La llei és el *mandat* íntim íntimat a l'home en nom de Déu per una autoritat competent: és la definició de la teologia i del dret diví.

La llei és l'*expressió de la relació* de les coses: és la definició del filòsof donada per Montesquieu.

La llei és l'*estatus arbitral* de la voluntat humana (*De la justice dans la révolution et dans l'Église*, vuitè estudi): és la teoria del contracte i la federació.

Atès que la veritat és una, per bé que és d'aspecte variable, aquestes tres definicions estan entrelaçades i han de ser considerades en el fons com idèntiques. Però el sistema social que engendren no és pas el mateix: amb la primera, l'home es declara súbdit de la llei i del seu autor o representant; amb la segona, es reconeix part integrant d'un ampli organisme; i amb la tercera fa seva la llei i s'allibera de tota autoritat, fatalitat i dominació. La primera fórmula és la de l'home religiós; la segona, la d'un panteïsta; i la tercera, la del republicà. Només aquesta és compatible amb la llibertat.

preocupat gaire. Es va pensar en *el repartiment*, com deia ingènuaament un ministre de 1848; pel que fa a allò que s'havia de repartir, generalment ha semblat que com més n'hi hauria, més bonica seria la festa. I, tanmateix, la delimitació del paper de l'Estat és una qüestió de vida o mort per a la llibertat, col·lectiva i individual.

Només el contracte de federació, el fonament del qual és preservar sempre més als ciutadans que no pas a l'Estat, i a les autoritats municipals i provincials més que no pas a l'autoritat central, podia posar-nos en el camí de la veritat.

En una societat lliure, el paper de l'Estat o del govern és, per excel·lència, un paper de legislació, d'institució, de creació, d'inauguració, d'instal·lació; és el menys possible un paper d'execució. Pel que fa a això, el nom de *poder executiu*, amb el qual es designa un dels aspectes del poder sobirà, ha contribuït particularment a desvirtuar les idees. L'Estat no és pas un empresari de serveis públics, la qual cosa seria posar-lo al mateix nivell que els industrials que s'encarreguen de les tasques de la ciutat per un preu fix. Tant si decreta, com si actua o controla, és el generador i el director suprem del moviment; i si a vegades intervé en la actuació és per donar impuls i exemple. Un cop la creació s'ha materialitzat, i la instal·lació o inauguració s'ha fet, l'Estat es retira, deixant a les mans de les autoritats locals i els ciutadans l'execució del nou servei.

L'Estat és qui fixa els pesos i les mesures, que proporciona el motllo, el valor i les divisions de les monedes. Un cop s'han presentat els prototips i ha finalitzat la primera emissió, la fabricació de les peces d'or, de plata i de coure deixa de ser una funció pública, una ocupació de l'Estat, una atribució ministerial; és una indústria que s'ha traspasat a les ciutats, i a la que, si s'escaïés, res no impediria, com passa amb la fabricació de les balances, bàscules, botes i ampolles, ser totalment

lliure. En això, l'única llei és el millor preu. Què es requereix a França perquè la moneda d'or i plata tingui la reputació de ser de llei? Doncs una desena part d'aliatge i nou desenes parts de metall fi. No m'oposo al fet que hi hagi un inspector que segueixi i supervisi la fabricació, però el paper de l'Estat s'acaba aquí.

El que dic de les monedes, ho torno a dir d'una munió de serveis, abusivament deixats a les mans del govern: carreteres, canals, estancs, correus, telègrafs, trens, etc. Si s'escau, comprenc, admeto i reclamo la intervenció de l'Estat en totes aquestes grans creacions d'utilitat pública, però no veig pas la necessitat de mantenir-les a les seves mans un cop aquestes han estat lliurades a l'ús públic. Crec que una concentració com aquesta constitueix un vertader excés d'atribucions. El 1848 vaig demanar la intervenció de l'Estat en la creació de bancs nacionals, institucions de crèdit, de previsió, d'assegurança, com en el cas dels trens. Mai no m'ha passat pel cap que l'Estat, un cop completada la seva obra de creació, hagi de romandre per sempre més com a banquer, assegurador, transportista, etc. Certament, no crec pas en la possibilitat d'organitzar l'educació del poble sense un gran esforç per part de l'autoritat central, però no per això sóc menys partidari de la llibertat d'ensenyament, com de totes les llibertats.¹² Vull que l'escola estigui tan radicalment separada de l'Estat com de l'Església mateixa. I que hi hagi un tribunal de comptes, així com un institut d'estadística, creats per aplegar, verificar i divulgar totes les informacions, totes les transaccions, totes les operacions financeres a tot el territori

12 Segons la Constitució Federal Suïssa de 1848, «la Confederació té dret a crear una universitat suïssa». Aquesta idea va ser enèrgicament combatuda perquè es va considerar un element que atemptava contra la sobirania dels cantons, i considero que això va ser un exemple de bona pràctica política. Ignoro si aquest projecte ha tingut continuïtat.

de la República, i ja era hora. Però per què totes les despeses i recaptacions haurien de passar per les mans d'un tresorer, recaptador o caixer únic, ministre de l'Estat, quan l'Estat, per la naturalesa mateixa de la seva funció, només ha de prestar pocs o cap servei, i, per tant, tenir poca o cap despesa?¹³ Realment, també és necessari que els tribunals depenguin de l'autoritat central? Des de sempre, fer justícia ha estat la més alta atribució del príncep, ho sé, però aquesta atribució és una resta del dret diví, i no podria ser reclamada per un rei constitucional, i encara menys pel cap d'un imperi establert per sufragi universal. Així doncs, a partir del moment en què la idea del dret, que torna a ser humana, esdevé preponderant en el sistema polític, la independència de la magistratura en serà la conseqüència necessària. Repugna que la justícia sigui considerada com un atribut de l'autoritat central o federal; només pot ser una delegació feta pels ciutadans en l'autoritat municipal, i, com a molt, en la provincial. La justícia és l'atribut de l'home que cap raó d'Estat no li pot treure. A aquesta regla ni tan sols li faig excepció del servei de guerra; les milícies, els dipòsits i les fortaleses només passen a mans de les autoritats federals en cas de guerra i per a la finalitat específica de la guerra; tret d'això, els soldats i l'armament romanen sota el control de les autoritats locals.¹⁴

En una societat regularment organitzada, tot ha de créixer contínuament: ciència, indústria, treball, riquesa, salut pública; la llibertat i la moralitat han d'anar al mateix pas. En ella, el moviment, la vida, no s'aturen ni un moment. Com a òrgan principal d'aquest moviment, l'Estat sempre està en acció,

13 A Suïssa hi ha un pressupost federal, administrat pel Consell Federal, però que només abasta els assumptes de la Confederació, i no té cap relació amb el pressupost dels cantons i les ciutats.

14 Constitució Federal Suïssa, art. 13: «La Confederació no té dret a mantenir exèrcits permanents». Proposo als nostres republicans unitaris que reflexionin sobre aquest article.

atès que constantment té noves necessitats que ha de satisfer, noves qüestions que ha de resoldre. I si bé la seva funció de primer motor i director suprem no para mai, les seves obres, en canvi, no es repeteixen. És l'expressió suprema del progrés. Però què succeeix quan, com passa a tot arreu, com s'ha vist gairebé sempre, l'Estat persisteix a conservar els serveis que ell mateix ha creat i cedeix a la temptació de l'acaparament? De fundador passa a ser operari; ja no és el geni de la col·lectivitat, que la fecunda, la dirigeix i l'enriqueix sense imposar-li cap molèstia; esdevé una gran companyia anònima, amb 600.000 empleats i 600.000 soldats, organitzada per poder fer de tot, i que, per comptes d'ajudar la nació, per comptes de servir els ciutadans i els municipis, els desposseeix i escanya. Ben aviat, la corrupció, la malversació, el relaxament, s'introdueixen en aquest sistema, i aleshores, tan ocupat com està en sostenir-se, en augmentar les seves prerrogatives, en multiplicar els seus serveis i engrossir el seu pressupost, el poder perd de vista el seu vertader paper, cau en l'autocràcia i l'immobilisme; el cos social pateix, i la nació, contra la seva llei històrica, inicia la seva decadència.

¿No hem pas posat de relleu en el capítol VI que, en l'evolució dels Estats, l'autoritat i la llibertat es troben en una successió lògica i cronològica?, ¿que, a més, la primera decreix constantment mentre la segona creix?, ¿que el govern, expressió de l'autoritat, es veu imperceptiblement subordinat pels representants o òrgans de la llibertat, és a saber: el poder central, pels diputats dels departaments o les províncies; l'autoritat provincial, pels delegats dels municipis; i l'autoritat municipal pels habitants?, ¿que d'aquesta manera la llibertat aspira a ser preponderant, l'autoritat a ser serventa de la llibertat i el principi contractual a substituir en tots els assumptes públics el principi autoritari?

Si aquests fets són certs, la conseqüència no pot ser dubtosa, perquè, segons la naturalesa de les coses i el joc dels principis, i atès que l'autoritat ha de retrocedir i que la llibertat li agafa cada vegada més espai, però de tal manera que les dues se segueixen l'una a l'altra sense topar mai, la constitució de la societat és fonamentalment progressiva, és a dir, cada cop més liberal, i que aquest objectiu només es pot assolir en un sistema en què, en comptes de situar la jerarquia governamental en el vèrtex, aquesta estigui àmpliament situada sobre la seva base, vull dir en el sistema federatiu.

Tota la ciència constitucional rau en això. La resumeixo en tres proposicions:

- 1) Formar grups d'una dimensió mitjana, respectivament sobirans, i unir-los amb un pacte de federació.
- 2) A cada Estat federal, organitzar el govern seguint la llei de separació dels òrgans; vull dir: separar en el poder tot allò que es pot separar, definir tot allò que pot ser definit, distribuir entre els diversos òrgans o funcionaris tot allò que hagi estat separat i definit; no deixar res individit; i envoltar l'administració pública de totes les condicions de difusió i control.
- 3) En comptes d'absorbir els Estats federats o les autoritats provincials i municipals en una autoritat central, reduir les atribucions d'aquesta a una simple funció d'iniciativa general, de garantia mútua i de vigilància, els decrets de la qual només siguin executats a partir del vistiplau dels governs confederats i per agents a les seves ordres, com passa amb la monarquia constitucional, en què qualsevol ordre emana del rei, i que per poder ser executada ha de dur la contrasignatura d'un ministre.

Segurament, la separació dels poders, tal com es practicava segons la Carta de 1830, és una institució magnífica i d'ample abast, però resulta pueril limitar-la als membres d'un gabinet. Si no volem que la vida política abandoni els extrems pel centre i que el marasme guanyi la nació esdevinguda hidrocefala, el govern d'un país no s'ha de distribuir pas entre set o vuit homes escollits d'una majoria parlamentària i criticats per una minoria opositora, sinó de les províncies i els municipis.

El sistema federatiu és aplicable a totes les nacions i en totes les èpoques, atès que la humanitat progressa en totes les generacions i en totes les races, i que la política federativa, que és per excel·lència la política del progrés, consisteix a tractar cada població, i quan sigui necessari, segons un règim d'autoritat i centralització decreixents corresponent a l'estat dels ànims i els costums.

CAPÍTOL IX

El retard de les federacions: causes del seu ajornament

La idea de federació sembla tan antiga en la història com les de monarquia i democràcia, tan antiga com l'autoritat i la llibertat mateixes. I com podria ser d'altra manera? Tot allò que la llei del progrés emergeixi successivament en la societat troba les seves arrels en la natura mateixa. La civilització avança acompanyada dels seus principis, precedida i seguida pel seu seguici d'idees, que no deixen d'envoltar-la. Basada en el contracte, expressió solemne de la llibertat, la federació no podria faltar a la crida. Més de dotze segles abans de Jesucrist aquesta apareix en les tribus hebràiques, separades en les seves valls, però unides, com les tribus ismaelites, per una mena de pacte fonamentat en la consanguinitat. Es manifesta gairebé de se-

guida en l'amficionia grega, impotent —cal dir-ho— per sufo-
car les discòrdies i prevenir la conquesta, o, el que és el mateix,
l'absorció unitària, però testimoni vivent del futur dret de
gents i de la llibertat universal. No hem oblidat pas les lligues
glorioses dels pobles eslaus i germànics, que retrobem avui en
les constitucions federals de Suïssa, Alemanya, i fins i tot en
aquest imperi d'Àustria format per tantes nacions heterogèni-
es, però malgrat tot inseparables. Aquest contracte federal és
el que, en constituir-se progressivament en un govern regular,
ha de posar fi arreu a les contradiccions de l'empirisme, elimi-
nar l'arbitrarietat i fundar la justícia i la pau en un equilibri
indestructible.

Durant molts segles, la idea de federació semblava estar
oculta i en reserva; la causa d'aquest ajornament es troba en la
incapacitat original de les nacions i en la necessitat de formar-
les mitjançant una disciplina ferma. Però aquest és el paper
que, per una mena de consell sobirà, sembla haver estat atri-
buït al sistema unitari.

Calia dominar i fixar les multituds errants, indisciplinades
i tosques; formar en grups les ciutats aïllades i hostils; i fun-
dar progressivament, a través de l'autoritat, un dret comú, i
establir, en forma de decrets imperials, les lleis general de la
humanitat. No podríem pas imaginar cap altra significació per
a aquestes grans creacions polítiques de l'antiguitat, a les quals
van succeir posteriorment, i alternativament, els imperis grecs,
romans i francs; l'Església cristiana, la rebel·lió de Luter, i, fi-
nalment, la Revolució Francesa.

La federació no podia complir aquesta missió educativa, en
primer lloc, perquè és en si mateixa la llibertat; perquè exclou
la idea de constrenyiment i es basa en la noció de contracte
sinal·lagmàtic, commutatiu i limitat; i, finalment, perquè el
seu objectiu és garantir la sobirania i l'autonomia als pobles

que uneixi aquells que precisament calia tenir sotmesos al començament, a l'espera que fossin capaços de governar-se ells mateixos per la raó. En resum: com que la civilització havia d'anar progressant, en els seus orígens això entrava en contradicció amb la implantació d'un govern federatiu.

Un altre motiu d'exclusió provisional del principi federatiu es troba en la feble expansió dels Estats agrupats sota les constitucions federals.

Límits naturals dels Estats federatius. En el capítol II hem dit que la monarquia, per si mateixa i en virtut del seu principi, té un desenvolupament il·limitat, i que el mateix succeeix amb la democràcia. Aquesta capacitat d'expansió ha permès passar dels governs simplistes, o *a priori*, als governs mixtes o de fet, democràcies i aristocràcies, imperis democràtics i monarquies constitucionals, que, en aquest aspecte, han obeït totes fidelment el seu ideal. D'aquí han sorgit els somnis messiànics i tots els intents de monarquia o de república universal.

En aquests sistemes, l'expansió és il·limitada; aquí podem dir que la idea de *frontera natural* és una ficció, o, encara millor, una superxeria política; aquí, els rius, les muntanyes i els mars es consideren, no ja com a límits territorials, sinó com a obstacles que la llibertat del sobirà i de la nació han de vèncer. I la raó del principi així ho vol: la facultat de posseir, acumular, manar i explotar és indefinida, l'únic límit n'és l'univers. L'exemple més conegut d'aquest acaparament de territoris i poblacions, malgrat les muntanyes, els rius, els boscos, els mars i els deserts, ha estat el de l'imperi romà, que tenia el seu centre i capital en una península, al bell mig d'un mar vast, i les seves províncies tot al voltant, tan lluny com podien arribar els seus exèrcits i agents fiscals.

Tot Estat és annexionista per naturalesa. Res no atura la seva progressió invasora, com no sigui la topada amb un altre

Estat, tan invasor com ell i capaç de defensar-se. Els predicadors més enfevorits de la nacionalitat no dubten a contradir-se, si s'escau, quan estan en joc els interessos, i encara més, la seguretat del seu país. En la democràcia francesa, qui hauria gosat protestar contra la unió de la Savoia i Niça? Fins i tot no és estrany veure com les annexions són afavorides pels annexionats mateixos, que mercadegen amb la seva independència i autonomia.

En el sistema federatiu, això no succeeix. Perfectament capaç de defensar-se si l'ataquen, i els suïssos bé prou que ho han demostrat i més d'una vegada, una confederació roman sense força per a la conquesta. Tret del cas, molt poc habitual, en què un Estat veí sol·licités adherir-se al pacte, podem dir que, pel fet mateix de la seva existència, ella mateixa es nega qualsevol ampliació. En virtut del principi que, tot limitant el pacte de federació a la defensa mútua i a algunes finalitats d'utilitat comuna, garanteix a cada Estat el seu territori, la seva sobirania, la seva constitució, la llibertat dels seus ciutadans, i, a més, li reserva més autoritat, iniciativa i poder que el que cedeix, la confederació es limita de si mateixa i encara més estretament com més i més s'allunyen les unes de les altres les poblacions admeses en l'aliança; de tal manera que aviat arribem a un punt en què el pacte perd el seu objecte. Suposem que un dels Estats confederats concebi individualment projectes de conquesta, que desitgi annexionar-se una ciutat veïna o una província fronterera al seu territori, o que vulgui immiscir-se en els afers d'un altre Estat. No només no podrà comptar amb el suport de la confederació, que respondrà que el pacte ha estat establert exclusivament amb l'objecte de mútua defensa, i no pas de creixement individual, sinó que fins i tot es veurà obstruït en la seva empresa per la solidaritat federal, que no vol pas que tots s'exposin a la guerra per l'ambició d'un de

sol. Així doncs, una confederació és alhora una garantia per als seus propis membres i per als seus veïns no confederats.

D'aquesta manera, al contrari del que succeeix en els altres governs, la idea d'una confederació universal és contradictòria. En això es manifesta un cop més la superioritat moral del sistema federatiu sobre el sistema unitari, sotmès a tots els inconvenients i a tots els defectes del que és indefinit, il·limitat, absolut i ideal. Europa encara seria massa gran per a una única confederació, i només podria formar una confederació de confederacions. Amb aquesta idea al cap, en la meua última publicació indicava que el primer pas que calia fer en la reforma del dret públic europeu era el restabliment de les confederacions italiana, grega, batava, escandinava i danubiana, preludi de la descentralització dels grans Estats, i, posteriorment, del desarmament general. En aquest cas, tota nacionalitat recuperaria la llibertat; i aleshores es realitzaria la idea d'un equilibri europeu, previst per tots els experts i homes d'Estat, però impossible d'assolir amb les grans potències que tenen constitucions unitàries.¹⁵

Així, condemnada a una existència pacífica i modesta, tot fent en l'escena política el paper més modest, no és estrany que la idea de federació hagi romàs fins ara com perduda enmig

15 Moltes vegades, entre els demòcrates de França s'ha parlat d'una confederació europea, o, amb altres paraules, dels Estats Units d'Europa. Amb aquest nom sembla que mai s'hagi entès altra cosa que una aliança de tots els Estats, grans i petits, que hi ha actualment a Europa, sota la presidència permanent d'un congrés. Se sobreentén que cada Estat conservaria la forma de govern que millor li convingués. Però, atès que cada Estat disposaria en el congrés d'un nombre de veus proporcional a la seva població i el seu territori, en aquesta suposada confederació els petits Estats aviat es trobarien sotmesos als grans; i encara us dic més: si aquesta nova Santa Aliança es veiés impulsada per un principi d'evolució col·lectiva, veuríem com ràpidament degenerava, després d'una conflagració interna, en una potència única, o en una gran monarquia europea. Una federació com aquesta no seria doncs altra cosa que un parany o no tindria cap sentit.

de l'esplendor dels grans Estats. Fins avui, prejudicis i abusos de tota mena han pul·lulat i fet estralls amb la mateixa intensitat en els Estats federatius i en les monarquies feudals o unitàries, amb prejudicis de noblesa, privilegis de burgesia, autoritat de l'Església, han donat com a resultat l'opressió del poble i la servitud de l'esperit, i la llibertat ha romàs tancada en una camisa de força i la civilització enfonsada en un *statu quo* invencible. La idea federalista es mantenia desaperebuda, incomprendible, impenetrable, a voltes per una tradició sacramental, com a Alemanya, on la confederació, sinònim d'imperi, era una coalició de prínceps absoluts, uns laics i els altres eclesiàstics, sota la sanció de l'Església de Roma, i a voltes per la força de les coses, com a Suïssa, on la confederació estava formada per algunes valls, separades les unes de les altres i protegides contra els estrangers per serralades infranquejables, per a la conquesta de les quals no hauria pas pagat la pena refer l'empresa d'Hanníbal. Era un vegetal polític aturat en el seu creixement, del qual el pensament filosòfic no podia aprendre res, l'home d'Estat no podia adoptar cap principi, les masses del qual no n'havien d'esperar res, i que, lluny de poder oferir el més mínim socors a la Revolució, n'esperava ell mateix el moviment i la vida.

Un fet assumit en la història és que la Revolució Francesa ha intervingut en totes les constitucions federals existents, que les ha esmenat, inspirat del seu propi alè i proporcionat el millor del que contenen; en resum, les ha posat en situació d'evolucionar sense haver-ne rebut res a canvi, si més no, fins ara.

Els americans havien estat vençuts en vint encontres i la seva causa semblava perduda quan l'arribada dels francesos va fer canviar la situació i va obligar el general anglès Cornwallis a capitular el 19 d'octubre de 1781. Després d'aquest cop, Anglaterra va consentir a reconèixer la independència de les colònies, que van poder així començar a treballar en les seves

constitucions. Bé, doncs!, i quines eren aleshores les idees dels americans en matèria política? Quins van ser els principis del seu govern? Doncs un vertader embolic de privilegis; un monument d'intolerància, d'exclusió i d'arbitrarietat, on brillava, com un astre sinistre, l'esperit d'aristocràcia, de reglamentació, de secta i de casta, la qual cosa va provocar la reprovació dels francesos, i va motivar que els americans fossin el blanc d'observacions extremadament humiliants. Podem dir que el poc liberalisme genuí que va penetrar aleshores a Amèrica va fer-ho a través de la Revolució Francesa, que semblava preludejar, en aquella platja llunyana, la renovació del món antic. Fins ara, la llibertat a Amèrica ha estat un efecte de l'individualisme anglosaxó, projectat en unes solituds immenses, més que no pas de les seves institucions i tradicions; la guerra actual n'és un exemple prou palès.¹⁶

16 Segons l'opinió de ments lúcides, els principis de la Constitució Americana anuciaven una decadència prematura. Turgot, un amic actiu de la causa americana, es queixava:

- 1) que els hàbits dels anglesos eren imitats sense cap utilitat;
- 2) que el clergat, exclòs del dret d'elegibilitat, havia esdevingut un cos aliè dins l'Estat, per bé que en aquest cas no pogués ser una excepció perillosa;
- 3) que Pennsilvània exigia un jurament religiós als membres del cos legislatiu;
- 4) que Jersey exigia la creença en la divinitat de Jesucrist;
- 5) que el puritanisme de Nova Anglaterra era intolerant i que els quàquers de Pennsilvània consideraven il·legal la professió de les armes;
- 6) que a les colònies meridionals hi havia una gran desigualtat de fortunes, i que els negres, malgrat que eren lliures, formaven amb els blancs dos cossos diferenciats dins d'un mateix Estat;
- 7) que l'estat de la societat a Connecticut era un estat intermedi entre les nacions salvatges i les civilitzades, i que a Massachussets i Nova Jersey, la més mínima intriga exclouïa els candidats del nombre dels representants;
- 8) que de l'emancipació dels negres resultarien diverses dificultats;
- 9) que no s'havia d'atorgar cap títol de noblesa;
- 10) que el dret de primogenitura havia de ser abolit, i que calia establir la llibertat de comerç;
- 11) que l'abast de la jurisdicció s'havia de calcular segons la distància del lloc de residència;
- 12) que no s'havia establert una distinció suficient entre els que eren terratinents i els que no l'eren;

Un cop més, és la Revolució la que ha provocat que Suïssa es desprengués dels seus vells prejudicis d'aristocràcia i burgesia, i refés la seva confederació. L'any 1801, la Constitució de la República Helvètica va ser modificada per primera vegada; l'any següent, la mediació del primer cònsol va acabar amb els desordres. I hauria acabat amb la nacionalitat si la unió de Suïssa i l'imperi hagués format part del projectes de Napoleó. Però no: «No en vull saber res, de vosaltres», els va dir. Del 1814 al 1848, Suïssa va ser constantment pertorbada pels seus

13) que el dret a regular el comerç estava implícit en la constitució de tots els Estats, així com el dret de prohibició;

14) que no hi havia cap principi adoptat per als impostos, i que, consegüentment, cada Estat tenia dret a establir els impostos com vulgués;

15) que Amèrica podia privar-se del vincle amb Europa, i que una població prudent no havia de deixar que els mitjans de defensa escapessin al seu control.

«El cèlebre Mirabeau va trobar en la La Société de Cincinnatus, formada per oficials de l'exèrcit de la Revolució, el principi de les distincions hereditàries. Altres objeccions van ser fetes per Price, Mably i altres escriptors estrangers. Els legisladors americans han sabut aprofitar-se'n, tot modificant *alguns accessoris*, però conservant tots els materials de l'edifici republicà que, *per comptes de degradar-se com hom havia profetitzat, ha millorat amb el temps i promet una llarga vida.*» (*Description des États-Unis*, Warden, traduïda de l'anglès. París, 1820; volum V, p. 255)

El passatge següent del mateix escriptor és certament tan revelador com l'anterior: «Jefferson i els que actuaven de comú acord amb ell estaven persuadits que els intents de millora que s'havien fet per a la felicitat del gènere humà, sense tenir en compte les opinions i els prejudicis, rarament aconseguien un resultat positiu, i que les millores més palpables no s'havien pas d'introduir per la força en la societat. Així doncs, no es va proposar cap nova mesura, sense que l'opinió fos prou madura per provar-la.»

Aquesta política de Jefferson i dels seus amics és certament digna de tots els nostres elogis. La glòria de l'home i del ciutadà és fer seves la veritat i la justícia abans de sotmetre's a les lleis d'aquestes. *Tots som reis*, deien els ciutadans d'Atenes. I no ens ha dit també la Bíblia que érem déus? Com a reis i com a déus, només devem obediència a nosaltres mateixos. Però tanmateix, de l'opinió de Jefferson també es deriva que, sota la seva presidència, del 1801 al 1805, el poble americà potser va ser el poble menys liberal del món, i que, sense aquesta llibertat negativa que ofereix l'escassetat de població en un territori d'una increïble fecunditat, més hauria valgut viure sota el despotisme de Lluís XV o de Napoleó que a la república dels Estats Units.

elements retrògrads, perquè allà, la idea federativa es confonia molt amb la idea d'aristocràcia i privilegi. Però els principis del sistema federatiu no es van establir clarament fins al 1848, en la Constitució del 12 de setembre. I tanmateix, aquests principis van ser tan poc compresos que de seguida va sorgir una tendència unitària, que va tenir els seus representants fins i tot a l'assemblea parlamentària.

Pel que fa a la Confederació Germànica, tothom sap que l'antic edifici va ser enderrocat per la mediació de l'Emperador mateix, que no va ser tan afortunat en el seu projecte de restauració. Actualment, el sistema de la Confederació Germànica és de nou objecte d'estudi per als pobles. Tant de bo Alemanya pugui sortir finalment, lliure i forta, d'aquesta agitació com si només es tractés d'una crisi saludable.

L'any 1789, doncs, encara no s'havia fet la prova del federalisme, i la idea encara no havia estat adoptada; per tant, el legislador revolucionari no en podia treure cap conclusió. Era necessari que les confederacions, fossin les que fossin, que palpitaven en alguns racons del món antic i del nou món, animades pel nou esperit, aprenguessin primer a caminar i definir-se, i que, en desenvolupar-se, el seu principi fecundat mostrés la riquesa del seu organisme; calia també que, sota el nou règim d'igualtat, es fes una última experimentació del sistema unitari. En aquestes condicions, només la filosofia podia argumentar, només la Revolució podia concloure, i, alhora que la idea s'anava generalitzant, la República dels pobles podria finalment sortir del seu misticisme amb la forma concreta d'una federació de federacions.

Sembla que ara els fets poden donar lliure curs a les idees; i sembla que, sense presumpció ni orgull, podem, d'una banda, deslligar les masses dels seus símbols funestos, i, de l'altra, proporcionar als polítics el secret dels seus errors.

CAPÍTOL X

L'idealisme polític: eficàcia de la garantia federal

En general, una observació que cal fer sobre les ciències morals i polítiques és que la dificultat dels seus problemes prové sobretot de la manera figurada com la raó primitiva n'ha concebut els elements. En la imaginació popular, la política, com també la moral, és una mitologia. En ella tot esdevé ficció, símbol, misteri, ídol. I és aquest idealisme el que, adoptat confiadament pels filòsofs com a expressió de la realitat, els planteja posteriorment tantes dificultats.

En la vaguetat del seu pensament, el poble es veu com una existència gegantina i misteriosa, i, en el seu llenguatge, tot sembla fet per mantenir-lo en la creença de la seva unitat indivisible. S'anomena el poble, la nació, és a dir, la multitud, la massa; és el vertader sobirà, el legislador, el poder, la dominació, la pàtria, l'Estat; té les seves convocatòries, manifestacions, pronunciament, plebiscits, la seva legislació directa, a vegades els seus judicis i execucions, oracles, la seva veu, semblant a la del tro, la gran veu de Déu. Però de la mateixa manera que se sent infinit, irresistible, immens, també té pànic de les divisions, de les escissions, de les minories. El seu ideal, el seu somni més delectable, és la unitat, identitat, uniformitat i concentració; i maleeix, com quelcom que atempta contra la seva majestat, tot allò que pot dividir la seva voluntat, tallar la seva massa i crear en ell diversitat, pluralitat i divergència.

Tota mitologia pressuposa ídols, i d'aquests al poble mai no li en falten. Com ara Israel al desert, s'improvisa déus quan ningú té cura de proporcionar-los-hi; té les seves encarnacions, els seus messies, els seus déus. És el cabdill venerat, el rei gloriós, conqueridor i magnífic, semblant al sol, o fins i tot el tribú revolucionari: Clodoveu, Carlemany, Lluís XIV, Lafayette, Mi-

rabeau, Danton, Marat, Robespierre, Napoleó, Víctor Manuel, Garibaldi. Quants n'hi ha que per tal de pujar al pedestal només esperen un canvi d'opinió, un cop d'ala de la fortuna! D'aquests ídols, la major part dels quals estan tan mancats d'idees, tan desposseïts de consciència, com ell mateix, el poble n'és el defensor i els acapara; no suporta que els qüestionin, que els contradiguin, i, sobretot, no vacil·la pel que fa al seu poder. No toqueu pas els seus ungits o us tractarà com a sacríleg.

Curull de mites i considerant-se com una col·lectivitat fonamentalment indivisa, de quina podria el poble copsar tot d'una la relació entre el ciutadà i la societat? De quina manera, inspirats per ell, els homes d'Estat que el representen podrien proporcionar la vertadera fórmula de govern? Allà on regna en la seva ingenuïtat el sufragi universal, podem afirmar per endavant que tot es farà en el sentit de la indivisió. Atès que el poble és la col·lectivitat que conté tota l'autoritat i tot el dret, el sufragi universal, per ser sincer en la seva expressió, haurà de ser tant com pugui ell mateix indivís, és a dir, que les eleccions s'hauran de fer per escrutinis de llista. L'any 1848 fins i tot hi va haver unitaris que demanaven que només hi hagués una sola llista per als vuitanta-sis departaments. D'aquest escrutini indivís, va sorgir, doncs, una assemblea indivisa, deliberant i legisladora com una sola veu. En cas de divisió del vot, la majoria és la que representa, sense cap disminució, la unitat nacional. D'aquesta majoria sortirà al seu torn un govern indivís que, en rebre els seus poders de la nació indivisible, està cridat a governar i administrar col·lectivament i indivisa, sense esperit ni interès localistes.

I heus aquí com el sistema centralista, imperialista, comunista, absolutista —totes aquestes paraules són sinònimes— deriva de l'idealisme popular; heus aquí com, en el pacte social, concebut a la manera de Rousseau i dels jacobins, el

ciudadà dimiteix de la seva sobirania, mentre que el municipi, i pel damunt del municipi el departament i la província, absorbits per l'autoritat central, ja no són altra cosa que agències sota la direcció directa del ministeri.

Però les conseqüències no tarden massa a fer-se sentir: un cop desposseïts el ciudadà i el municipi de tota dignitat, les usurpacions de l'Estat es multipliquen i les càrregues del contribuent creixen proporcionalment. Ja no és el govern el que està fet per al poble, sinó el poble que està fet per al govern. El poder ho envaeix tot, s'apodera de tot, s'arroga tot, a perpetuïtat, per sempre, per sempre més: guerra i marina, administració, justícia, policia, educació pública, obres i reparacions públiques; bancs, borses, crèdit, assegurances, auxili, estalvis, beneficència; boscos, canals, rius; cultes, finances, duanes, comerç, agricultura, indústria i transports. I per damunt de tot això, uns impostos enormes, que arrabassen a la nació la quarta part del seu producte brut. Al ciudadà no li queda cap altre remei que fer la seva petita feina en el seu petit racó, rebent un petit salari, educant la seva petita família, i, per a qualsevol altra necessitat, recórrer a la providència del govern.

Amb aquesta disposició dels ànims, enmig de potències hostils a la Revolució, quin podia ser el pensament dels fundadors del 1789, amics sincers de la llibertat? Sense gosar trencar el feix de l'Estat, s'havien de preocupar sobretot de dues coses: 1) contenir el poder, sempre a punt d'usurpar; i 2) contenir el poble, sempre a punt de deixar-se arrossegar pels seus tribuns i a substituir els hàbits de la legalitat pels de l'omnipotència.

En efecte, fins ara, els autors de constitucions com ara Syeyès, Mirabeau, el Senat de 1814, la Cambra de 1830, l'Assemblea de 1848, van creure, i amb raó, que l'aspecte cabdal del sistema polític era contenir el poder central, tot deixant-li, però, la màxima llibertat d'acció i la màxima força. Però, què

es feia per assolir aquest objectiu? En primer lloc, com ja hem dit, es dividia el poder en categories de ministeris; posteriorment, es distribuïa l'autoritat legislativa entre la corona i les cambres, a la majoria de les quals encara se sotmetia l'elecció dels ministres per part del príncep. Finalment, les cambres, que aprofitaven aquesta ocasió per revisar els actes del govern, votaven els impostos per un any.

Però mentre que s'organitzava el debat de les cambres contra els ministres, s'equilibrava la prerrogativa reial amb la iniciativa dels representants i l'autoritat de la corona amb la sobirania de la nació; mentre que s'oposaven paraules a d'altres paraules, ficcions a d'altres ficcions, s'adjudicava al govern, i sense cap reserva, sense cap altra compensació que una vana facultat de crítica, la prerrogativa d'una administració immensa; es posaven totes les forces del país a les seves mans; per a una major seguretat, se suprimien les llibertats locals, s'aniquilava amb un zel frenètic *l'esperit localista*, i, finalment, es creava una potència immensa, aclaparadora, contra la qual hom es complaïa a fer una guerra d'epigrames, com si la realitat fos sensible a les personalitats. I què passava aleshores? L'oposició acabava per vèncer les persones; els ministeris queien els uns sobre els altres; s'enderrocava una dinastia, i després una altra; se substituïa la república amb l'imperi, i el despotisme centralitzador, anònim, no parava de créixer, mentre la llibertat disminuïa. Aquest ha estat el nostre progrés des de la victòria dels jacobins sobre el grup girondí. I heus aquí el resultat inevitable d'un sistema artificial, on es posava, d'una banda, la sobirania metafísica i el dret de crítica, i, de l'altra, totes les realitats del domini nacional, tots els poders d'acció d'un gran poble.

En el sistema federatiu, aquests recels no podrien existir. L'autoritat central, més iniciadora que executiva, només posseeix una part força limitada de l'administració pública, la que

afecta els serveis federals. La controlen els Estats, amos i senyors absoluts d'ells mateixos, que en tot allò que els afecta respectivament gaudeixen de l'autoritat més completa, legislativa, executiva i judicial. El poder central encara es troba més subordinat pel fet que se'l confia a una assemblea formada pels delegats dels Estats, que tot sovint són també membres dels seus governs respectius, i que, per aquesta raó, exerceixen un vigilància encara més estreta i severa sobre els actes de l'assemblea federal.

Per contenir les masses, les dificultats dels juristes també eren notables, els mitjans que aquests empraven igualment il·lusoris i el resultat igualment desafortunat.

El poble també és uns dels poders de l'Estat; les seves explosions són les més terribles. Aquest poder necessita un contrapès: la democràcia mateixa es veu obligada a admetre-ho, perquè l'absència d'aquest contrapès, que, en abandonar el poble a les agitacions més perilloses i deixar que l'Estat es veiés exposat a les insurreccions més colossals, ha fet caure dues vegades la república a França.

S'ha cregut que el contrapès a l'acció de les masses es trobava en dues institucions, una més onerosa per al país i plena de perills, i l'altra igualment perillosa però sobretot feixuga per a la consciència pública. Són aquestes: 1) l'exèrcit permanent i 2) la limitació del dret de sufragi. Des del 1848, el sufragi universal ha esdevingut una llei estatal, però, atès que el perill d'agitació democràtica ha augmentat proporcionalment, també ha estat necessari ampliar l'exèrcit i donar més nervi a l'acció militar. Per tant, per protegir-se de la insurgència popular i segons el sistema dels fundadors del 1789, és peremptori incrementar la força del poder al mateix temps que també s'agafen precaucions contra aquest. Així doncs, el dia en què el poder i el poble es donin les mans, tota aquesta estructura s'esfondrarà. Heus aquí un sistema ben estrany, en el qual el

poble no pot exercir la sobirania sense exposar-se a rompre el govern, ni el govern pot fer ús de les seves prerrogatives sense dirigir-se vers l'absolutisme!

El sistema federatiu posa fi a l'efervescència de les masses, a totes les ambicions i agitacions de la demagògia: s'acaba el règim de plaça pública, els èxits dels tribuns i l'absorció de les capitals. París ja pot fet les revolucions dins les seves muralles; de què serviran si Lió, Marsella, Tolosa, Bordeus, Nantes, Rouen, Lilla, Estrasburg, Dijon, etc., si els departaments, amos i senyors d'ells mateixos, no les segueixen? París haurà perdut el temps... D'aquesta manera, la federació esdevé la salvació del poble, perquè, tot dividint-lo, el salva alhora de la tirania dels seus capitosts i de la seva pròpia follia.

La Constitució de 1848, traient d'una banda el comandament dels exèrcits al president de la República i, de l'altra, declarant-se ella mateixa reformable i progressiva, havia mirat de conjurar aquest doble perill de la usurpació del poder central i de la insurrecció del poble. Però la Constitució de 1848 no especificava en què consistia el progrés i en quines condicions es podia fer. En el sistema que havia establert seguia subsistint la distinció de classes: burgesia i poble. Això s'havia vist quan es discutia el dret al treball i la Llei de 31 de maig, que limitava el sufragi universal. El prejudici unitari era més viu que mai; i atès que París marcava la pauta, les idees i la voluntat als departaments, era fàcil veure que, en cas de conflicte entre el president i l'Assemblea, el poble seguiria més aviat el seu elegit i no pas els seus representants. Els esdeveniments han confirmat aquestes previsions. El 2 de desembre ha demostrat el que valen unes garanties purament legals contra un poder que al suport popular li afegeix el poder de l'administració, i que també té el seu dret. Però si, per exemple, al mateix temps que la Constitució republicana de 1848 s'hagués establert i posat en vigor l'organitza-

ció municipal i departamental; si les províncies haguessin après a recuperar una vida pròpia; si haguessin tingut la seva bona part de poder executiu; si la multitud inert del 2 de desembre hagués significat alguna cosa dins l'Estat a banda de l'escrutini, certament, el cop d'Estat hauria estat impossible. I atès que el camp de batalla estava delimitat per l'Elisi i el Palau Borbó, la indignació del poder executiu hauria arrossegat com a molt la guarnició de París i el personal dels ministeris.¹⁷

No acabaré aquest apartat sense citar les paraules d'un escriptor el públic del qual ha pogut apreciar-ne algunes vegades en *Le Courrier du Dimanche* l'esperit de moderació i profunditat, el senyor Gustave Chaudey, advocat a l'Audiència de París. Serviran per ajudar a comprendre que no parlem aquí d'una vana utopia, sinó d'un sistema vigent actualment, la idea viva del qual es desenvolupa cada dia:

L'ideal d'una confederació seria el pacte d'aliança respecte del qual podríem dir que només aporta a les sobiranes individuals dels Estats federats unes restriccions que, en mans de l'autoritat federal, esdevenen unes garanties ampliades per a la llibertat dels ciutadans, és a dir, un augment de protecció per a la seva activitat individual o col·lectiva.

17 Algunes persones van imaginar-se que, sense el vot del 24 de novembre de 1851, que va donar raó a la presidència contra la dreta i va assegurar l'èxit del cop d'Estat, s'hauria salvat la República. En aquella ocasió es va malparlar molt contra els membres de la Muntanya que s'havien pronunciat contra la dreta. Però resulta evident que, segons la llei de les contradiccions polítiques (vegeu més amunt, capítols VI i VII) i segons els fets, si la presidència hagués estat vençuda i tenint en compte que el poble es va abstenir, el principi burgès hauria guanyat, la república unitària s'hauria transformat sense la més mínima dificultat en monarquia constitucional, i el país hauria tornat, no pas a l'*statu quo* de 1848, sinó a un règim potser més rigorós que el del 2 de desembre, atès que a una força si més no igual en el govern hi hauria afegit, per la preponderància decisiva de la classe mitjana i la limitació ja mig establerta del dret de sufragi, la decadència merescuda de les masses.

Només per això ja es pot comprendre l'enorme diferència que hi ha entre una autoritat federal i un govern unitari; dit amb altres paraules, un govern que només representa una única sobirania.

La definició del senyor Chaudey es d'una precisió perfecta; i el que ell anomena *ideal*, no és altra cosa que la fórmula proporcionada per la teoria més rigorosa. En la federació, la centralització es veu limitada a certs objectes especials que s'han tret a les sobiranies cantonals i que suposadament els haurien de retornar; així doncs, és *parcial*; i inversament, en el govern unitari la centralització ho abasta tot i mai no en retorna res, és *universal*. La conseqüència d'això és fàcil de preveure:

En el govern unitari, la centralització —prosegueix Chaudey— és una força immensa que està a disposició del poder, la utilització de la qual, en un sentit o un altre, depèn únicament de les diferents voluntats personals que espremen el poder. Canvieu les condicions d'aquest poder i canviareu les condicions de la centralització. Liberal avui amb un govern liberal, demà esdevindrà un instrument colossal d'usurpació per a un poder usurpador, i després de la usurpació, un instrument colossal de despotisme; i sense comptar que per això mateix constitueix una temptació perpètua per al poder i una amenaça perpètua per a les llibertats dels ciutadans. Davant d'un força com aquesta, no hi ha cap dret individual o col·lectiu que tingui garantit el seu futur. En aquestes condicions, la centralització es podria anomenar el desarmament d'una nació a benefici del seu govern, i la llibertat està condemnada a lluitar incessantment contra la força.

El que té lloc en el cas de la centralització federal és justament el contrari. Per comptes d'armar el poder amb la força del *tot* contra la *part*, arma la *part* amb la força del *tot* contra els abusos del seu propi poder. Un cantó suís les llibertats del qual es veiessin amenaçades pel

seu govern pot oposar-hi la força dels vint-i-dos cantons i no només la seva: no compensa això prou bé el sacrifici del dret a revolucionar-se que els cantons han establert en la nova Constitució de 1848?

La llei del progrés, fonamental en les constitucions federatives i impossible d'aplicar en una constitució unitària, és prou ben reconeguda per l'escriptor abans esmentat:

La Constitució federal de 1848 reconeix a les constitucions cantonals el dret a modificar-se i a reformar-se elles mateixes, però hi posa una doble condició: vol que els canvis es facin segons les regles establertes per les constitucions respectives dels cantons, i que, a més, aquests canvis expressin progressos i no pas retrocessos. Vol que un poble modifiqui la seva constitució per avançar i no pas per retrocedir... Als pobles suïssos els diu: si no voleu canviar les vostres institucions per incrementar les vostres llibertats, aleshores gairebé no mereixeu el que teniu; conserveu-les. Ara bé, si és per incrementar les vostres llibertats, aleshores sou dignes d'avançar: avanceu sota la protecció de tot Suïssa.

La idea de garantir i assegurar una constitució política, gairebé com assegurem quelcom contra els incendis o un camp contra la pedra, és, en efecte, la idea cabdal i certament més original del sistema. Els nostres legisladors del 1791, 1793, 1795, 1799, 1814, 1830 i 1848 només van saber invocar, a favor de les seves constitucions, el patriotisme dels ciutadans i el sacrifici de les guàrdies nacionals; la Constitució del 1793 fins i tot exigia la crida a les armes i el dret a la insurrecció. L'experiència ha demostrat com en són, d'il·lusòries, garanties com aquestes. La Constitució de 1852, gairebé exacta que la del Consolat i del Primer Imperi, no té cap garantia, i no seré

pas jo que li ho retregui. Fora del contracte federatiu, quina garantia podria invocar? La clau del misteri es troba, però, en dividir la nació en províncies independents, sobiranes, o que, si més no, tot administrant-se elles mateixes, disposin d'una força, d'una iniciativa i d'una influència suficients perquè les unes protegeixin les altres.¹⁸

Una aplicació excel·lent d'aquests principis es troba en la constitució de l'exercit suís:

Arreu es troba una protecció més gran—diu el senyor Chaudey—; *el perill d'opressió no es troba enlloc*. Quan passen sota la bandera federal, els contingents cantonals no obliden pas la terra paterna; ans al contrari, obeeixen la pàtria perquè aquesta els demana que serveixin la Confederació. Per què haurien de tèmmer els cantons que els seus soldats esdevinguessin contra ells els instruments d'una conspiració unitària? Això no succeeix pas en el cas dels altres Estats d'Europa, on el soldat només és tret del poble per ser-ne separat i esdevenir posteriorment en cos i ànima un home del govern.¹⁹

El mateix esperit predomina en la Constitució Americana, a la qual tanmateix se li pot retreure el fet d'haver multiplicat exageradament les atribucions de l'autoritat federal. Els poders atribuïts al president americà són gairebé tan amplis com els atribuïts a Lluís Napoleó per la Constitució de 1848: aquest excés d'atribucions no ha estat aliè al pensament d'ab-

18 Constitució federal Suïssa de 1848, art. 6: «S'atorga la protecció de la Confederació a les constitucions cantonals sempre que: a) aquestes constitucions no incloguin res que sigui contrari a les disposicions de la Constitució federal; b) que garanteixin l'exercici dels drets polítics segons unes formes republicanes, representatives o democràtiques; i c) que hagin estat acceptades pel poble i que puguin ser revisades quan la majoria absoluta dels ciutadans així ho requereixi.»

19 Le Républicain Neuchâtelois, 19 i 31 d'agost - 1r de setembre de 1852.

sorció unitària que es va manifestar en els Estats del Sud, i que avui també arrossega els del Nord.

La idea de federació és la més alta assolida fins ara pel geni polític. Supera de bon tros les constitucions franceses promulgades des de fa setanta anys malgrat la revolució, la curta vida de les quals honora tan poc el nostre país. Resol totes les dificultats que planteja l'acord entre la llibertat i l'autoritat. Amb ella ja no hem de tenir por de perdre'ns en les antinòmies governamentals; de veure com la plebs s'*emancipa* tot proclamant una dictadura perpètua, com la burgesia manifesta el seu *liberalisme* tot extremant la centralització, com l'esperit públic es corromp en aquesta intemperància de la llicència que copula amb el despotisme, com el poder recau sempre en les mans dels *intrigants*, com els anomenava Robespierre, i com la revolució, com deia Danton, *roman sempre en mans dels més malèvols*. Ara, finalment, la raó eterna està justificada, i s'ha vençut l'escepticisme. L'infortuni dels homes ja no es podrà atribuir als errors de la naturalesa, la ironia de la providència o la contradicció de l'esperit; ara, finalment, l'oposició dels principis apareix com la condició de l'equilibri universal.

CAPÍTOL XI

La sanció econòmica: la federació agrícola-industrial

Tanmateix, encara no s'ha dit l'última paraula. Per molt irreprotxable que sigui la Constitució federal en la seva lògica, per molt que ofereixi garanties en la seva aplicació, només es podrà sostenir ella mateixa mentre no trobi en l'economia pública raons constants de dissolució. Dit amb altres paraules: al dret polític li cal trobar el contrafort del dret econòmic. Si la producció i la distribució de la riquesa es deixa a l'atzar,

si l'ordre federatiu només serveix per protegir l'anarquia capitalista i mercantil, i si, a causa d'aquesta falsa anarquia, la societat es troba dividida en dues classes, una de propietaris-capitalistes-empresaris i l'altra de proletaris assalariats, una de rics i l'altra de pobres, l'edifici polític seguirà sent inestable. La classe obrera, la més nombrosa i la més pobre, acabarà no veient-hi altra cosa que un desengany; els treballadors s'aliaran contra els burgesos, que, per la seva banda, s'aliaran contra els obrers; i, si el poble és el més fort, veurem com la confederació degenera en democràcia unitària, i si la burgesia guanya, en una monarquia constitucional.

Per prevenir aquesta eventualitat d'una guerra social es van constituir, com ja hem dit en el capítol anterior, els governs forts, objecte d'admiració dels periodistes, per als quals les confederacions semblen bicoques incapaces de sostenir el poder contra l'agressió de les masses, la qual cosa significa les empreses del govern contra els drets de la nació. Perquè, un cop més —no ens enganyem—, tot poder està establert, tota ciutadella construïda i tot exèrcit organitzat contra l'interior, si més no, tant com contra l'exterior. Si la missió de l'Estat és la d'esdevenir amo i senyor absolut de la societat, i el destí del poble servir d'instrument a les seves empreses, haurem de reconèixer que el sistema federatiu no aguanta la comparació amb el sistema unitari. En aquell, ni el poder central per la seva dependència, ni la multitud per la seva divisió, no poden, l'un més que l'altre, fer res contra la llibertat pública. Després de les seves victòries contra Carles el Temerari, els suïssos van ser durant molt de temps la primera potència militar a Europa. Però, atès que formaven una confederació capaç de defensar-se contra els estrangers, tal com ho havien demostrat, però incapaços de conquerir i patir cops d'Estat, han romàs una república pacífica, l'Estat més inofensiu i més emprendedor de tots. Amb el nom

d'imperi, la Confederació Germànica també ha viscut segles de glòria, però, a causa del fet que el poder imperial no ha gaudit ni d'estabilitat ni de centre, la Confederació ha estat trossejada, dislocada, i la nacionalitat, compromesa. En estar en contacte amb les potències centralitzades, la Confederació dels Països Baixos també ha desaparegut, i és inútil esmentar la Confederació Italiana. Doncs bé, si la civilització, si l'economia de les societats, hagués de mantenir l'antic *statu quo*, certament, més valdria per als pobles la unitat imperial que no pas la federació.

Però tot sembla palesar que els temps han canviat, i que després de la revolució de les idees ha d'arribar, com la seva conseqüència legítima, la revolució dels interessos. El segle xx inaugurarà l'era de les federacions,²⁰ en la qual la humanitat tornarà a començar un purgatori de mil anys. De fet, el problema real que hem de resoldre no és pas el problema polític, sinó el problema econòmic. Amb aquesta última solució, el 1848, els meus amics i jo proposàvem de prosseguir l'obra revoluci-

20 En algun lloc he escrit (*De la Justice dans la Révolution et dans l'Église*, estudi 4t, edició belga, nota) que l'any 1814 havia inaugurat l'era de les constitucions a Europa. La mania de contradir ha fet que aquesta proposta fos esbrancada per persones que, barrejant a tort i a dret la història i la política, els afers i la intriga en les seves divagacions quotidianes, ignoren fins i tot la cronologia del seu segle. Però ara mateix això no m'interessa. L'era de les constitucions, molt real i perfectament anomenada, troba el seu anàleg en l'era actiaca, marcada per August després de la victòria contra Antoni a Actium, i que coincideix amb l'any 30 abans de Crist. Aquestes dues eres, l'era actiaca i l'era de les constitucions tenen en comú el fet que van marcar una renovació general en la política, l'economia política, el dret públic, la llibertat i la sociabilitat general. Totes dues van inaugurar un període de pau, i totes dues són testimoni de la consciència que els contemporanis tenien de la revolució general que s'esdevenia aleshores i de la voluntat dels caps de les nacions de participar-hi. Tanmateix, l'era actiaca, deshonorada per l'orgia imperial, va caure en l'oblit; ha estat completament arraconada per l'era cristiana, que ha servit per marcar, d'una manera molt més grandiosa, moral i popular la mateixa renovació. El mateix succeirà amb l'era anomenada constitucional: desapareixerà al seu torn davant l'era federativa i social, la idea profunda i popular de la qual ha d'abrogar la idea burgesa i moderantista de 1814.

onària de febrer. La democràcia era al poder; per triomfar, el govern provisional només havia d'actuar, i un cop feta la revolució en l'àmbit del treball i la riquesa, no havia de ser gens difícil de fer-la tot seguit en l'àmbit del govern. La centralització, que posteriorment s'hauria hagut de trencar, hauria estat momentàniament una ajuda molt important. Altrament, en aquella època, ningú, tret potser de qui escriu aquestes línies i que des del 1840 s'havia declarat *anarquista*, pensava a atacar la unitat i demanar la federació.

Però els prejudicis democràtics no han volgut que fos així. Les polítiques de la vella escola van sostenir, i encara sostenen avui, que, pel que fa a la revolució social, la via que cal agafar és la de començar pel govern, sense que això impedeixi, després i com es vulgui, fer la del treball i la propietat. Un cop suplantada la burgesia i expulsat el príncep, la democràcia es va declarar incompetent, i aleshores va passar el que havia de passar. L'imperi va arribar al poder per imposar silenci a aquests xarlatans sense projectes; la revolució econòmica s'ha fet en el sentit invers a les aspiracions de 1848 i la llibertat s'ha vist compromesa.

Com hom pot imaginar, pel que fa a la federació, no presentaré pas ara el quadre de la ciència econòmica ni mostraré de forma detallada tot el que s'hauria de fer en aquest àmbit. Dic simplement que, després d'haver reformat l'ordre polític, el govern, com a complement necessari, ha de fer una sèrie de reformes en l'ordre econòmic. Heus aquí en poques paraules en què consisteixen aquestes reformes.

De la mateixa manera que, des del punt de vista polític, dos o més Estats independents poden confederar-se per tal de garantir-se mútuament la integritat dels seus territoris o la protecció de les seves llibertats, des del punt de vista econòmic també es poden confederar per a la protecció recíproca del comerç i la indústria; és allò que s'anomena la *unió duanera*.

Es poden confederar per a la construcció i el manteniment de les vies de comunicació, carreteres, canals, vies fèrries, i per a l'organització del crèdit i les assegurances, etc. L'objectiu d'aquestes federacions específiques és sostraure els ciutadans del Estats contractants a l'explotació capitalista i bancocràtica, tant de l'interior com de l'exterior. Formen conjuntament, en oposició a la feudalitat financera avui predominant, el que anomenaré la *federació agrícola-industrial*.

No aprofundiré gens en aquest tema. El públic que des de fa quinze anys ha seguit més o menys la meua feina ja sap prou bé el que vull dir. La feudalitat financera i industrial té per objecte consagrar, amb la monopolització dels serveis públics, el privilegi de l'ensenyament, la parcel·lació del treball, l'interès dels capitals, la desigualtat de l'impost, etc., i la degradació política de les masses, el vassallatge econòmic dels assalariats, en poques paraules, la desigualtat de les condicions i de les fortunes. Inversament, la federació agrícola-industrial tendeix a acostar-se cada cop més a la igualtat a través de l'organització, a un cost més baix i en altres mans que les de l'Estat, de tots els serveis públics; amb la mutualitat del crèdit i les assegurances, amb la perequació de l'impost, amb la garantia del treball i de l'ensenyament, i amb una combinació dels treballs que permeti que cada treballador passi de ser un simple manobre a industrial i artista, i d'assalariat a patró.

Una revolució com aquesta, evidentment, no podria ser l'obra d'una monarquia burgesa o d'una democràcia unitària; és l'obra d'una federació. No correspon al contracte *unilateral* o de *beneficència*, o a les institucions de *caritat*; correspon al contracte sinal·lagmàtic i commutatiu.²¹

21 Un simple càlcul ho demostrarà. La mitjana d'ensenyament que en un Estat lliure s'ha d'oferir als dos gèneres no pot abastar un període menor a deu a dotze anys, la qual cosa inclou aproximadament la cinquena part de la població total,

Considerada en si mateixa, la idea d'una federació industrial que complementi i sancioni la federació política rep la confirmació més clamorosa dels principis de l'economia. És l'aplicació en l'escala més alta dels principis de mutualitat, divisió del treball i solidaritat econòmica que la voluntat del poble hauria transformat en lleis de l'Estat.

Que el treball segueixi sent lliure i que el poder, més mor-tífer per al treball que la comunitat mateixa, s'abstingui de fer-hi res, ja era hora. Però les indústries van juntes; les unes són desmembraments de les altres, i una no pot patir sense que les altres pateixin. Bé, doncs, que es federin, no pas per absorbir-se i barrejar-se, sinó per assegurar-se mútuament les condicions de prosperitat que els són comunes, el monopoli de les quals cap es pot arrogar. En formar un pacte com aquest no atemptaran pas contra la seva llibertat, sinó que només li

és a dir, a França, 7.500.000 individus, nois i noies, d'un total de 38.000.000 habitants. Als països on els casaments comporten molts descendents, com a Amèrica, aquesta proporció encara és més considerable. Es tracta, doncs, de 7.500.000 individus dels dos sexes als quals es tracta d'oferir, en una mesura raonable però que sens dubte no tindria res d'aristocràtic, un ensenyament literari, científic, moral i professional. Però, quin és el nombre a França d'individus que freqüenten les escoles secundàries i superiors? Segons l'estadística del senyor Guillard, en són 127.474. Tots els altres, els 7.370.525 (la diferència exacta és 7.372.526, l'última xifra no és molt important, però la quarta xifra és diferent i correspon als milers...) restants, estan condemnats a no passar mai de l'escola primària. Però cal que hi vagin tots: els comitès de reclutament (suposo que es refereix al reclutament dels soldats...) constaten que cada any hi ha més analfabets. I jo pregunto: què farien els nostres governants si hagues-sin de resoldre aquest problema d'un ensenyament mitjà que caldria donar a 7.370.525 individus, a més dels 127.474 que emplen les escoles? Quin paper poden fer aquí el pacte unilateral d'una monarquia burgesa, el contracte de beneficència d'un imperi paternalista, les fundacions de caritat de l'Església, els consells previsors de Malthus i les esperances del lliure canvi? Malgrat la seva força revolucionària, tots els comitès de salut pública hi fracassarien. Un objectiu com aquest només es pot assolir amb una combinació d'aprenentatge i escolarització que permeti que cada alumne esdevingui productor, la qual cosa implica una federació universal. No conec cap fet més indiscutible per a l'antiga política que aquest.

donaran més certesa i més força. Amb elles passarà el mateix que als Estats els passa amb els poders, i en l'animal amb els òrgans, la separació dels quals els proporciona precisament la potència i l'harmonia.

I, d'aquesta manera —cosa admirable—, la zoologia, l'economia política i la política es posen aquí d'acord per dir-nos el següent: la primera, que el animal més perfecte, millor servit pels seus òrgans i consegüentment més actiu, més intel·ligent i millor constituït per al domini, és aquell les facultats i els membres del qual estan més ben especialitzats, disposats i coordinats; la segona, que la societat més productiva, més rica i millor protegida contra la hipertròfia i el pauperisme és aquella on el treball està més ben dividit, la competència és més absoluta, l'intercanvi és més lleial, la circulació més regular, el salari més just, la propietat més igual, i on totes les indústries estan més ben garantides les unes per les altres; i, finalment, la tercera, que el govern més lliure i més moral és aquell en el qual els poders estan més ben dividits, l'administració més ben distribuïda, la independència dels grups més ben respectada, i les autoritats provincials, cantonals i municipals estan més ben servides per l'autoritat central, és a dir, el govern federatiu.

Així doncs, de la mateixa manera que el principi monàrquic o d'autoritat té com a primer corol·lari l'assimilació o incorporació dels grups que s'annexiona, dit d'una altra manera, la centralització administrativa, allò que també podríem anomenar la comunitat de la família política, com a segon corol·lari, la indivisió del poder, és a dir, l'absolutisme, i com a tercer corol·lari, la feudalitat terratinent i industrial, el principi federatiu, liberal per excel·lència, té com a primer corol·lari la independència administrativa de les localitats unides, com a segon corol·lari, la separació dels poders a cada Estat sobirà, i com a tercer corol·lari, la federació agrícola-industrial.

En una república constituïda sobre aquests fonaments, podem dir que la llibertat es troba elevada a la tercera potència, mentre que l'autoritat es veu reduïda a la seva arrel cúbica. En efecte, la primera creix amb l'Estat, i, dit amb altres paraules, es multiplica amb les federacions, mentre que la segona, subordinada de grau en grau, només es troba sencera en la família, on és temperada pel doble amor conjugal i patern.

Certament, el coneixement d'aquestes grans lleis només es podia adquirir a través d'una experiència llarga i dolorosa. També podria ser que, abans d'assolir la llibertat, la nostra espècie hagués de passar per les forques caudines de la servitud. A cada edat li correspon la seva idea, i, a cada època, les seves institucions.

Ha arribat el moment. Tot Europa demana a grans crits la pau i el desarmament. I, com si la glòria d'un benefici tan gran ens hagués estat reservada, els desitjos es dirigeixen cap a França; de la nostra nació s'espera el senyal de la felicitat universal.

Si ens els agafem al peu de la lletra, els prínceps i els reis pertanyen al passat remot; ara ja els hem *constitucionalitzat*. S'acosta el dia en què ja no seran altra cosa que simples presidents federals. I aleshores ja s'haurà acabat amb les aristocràcies, les democràcies i totes les *kraties*, gangrenes de les nacions i espantalls de la llibertat. Però aquesta democràcia que es creu liberal i que no sap fer altra cosa que anatemitzar el federalisme i el socialisme, com l'any 1793 ho van fer els seus pares, té tan sols la idea de la llibertat? Però la prova s'ha d'acabar. Heus aquí que comencem a raonar sobre el pacte federal, i no crec que sigui massa suposar que puguem atribuir el retorn de la justícia al cataclisme que s'endurà l'esmussament de la generació actual.

Pel que fa a la meua persona, de qui una certa premsa ha decidit ofegar la paraula, bé sigui amb un silenci calculat, bé sigui amb la tergiversació i la injúria, desafio els meus adversaris:

- Totes les meves idees econòmiques elaborades des de fa vint-i-cinc anys es poden resumir amb les paraules: *federació agrícola-industrial*.
- Totes les meves opinions polítiques es redueixen a una fórmula semblant: *federació política* o *descentralització*.
- I, atès que de les meves idees no en faig pas un instrument de partit ni un mitjà d'ambició personal, expresso totes les meves esperances, actuals i futures, amb aquest tercer terme, corollari dels dos altres: *federació progressiva*.

Desafio qui sigui que faci una professió de fe més clara, d'un abast més alt i alhora d'una major moderació que la meua; i encara més, desafio qualsevol amic de la llibertat i del dret a rebutjar-la.

II

Del principi federatiu

Segona part
La política unitària

CAPÍTOL I

La tradició jacobina: la Gàl·lia federalista i la França monàrquica

La Gàl·lia, habitada per quatre races diferents, els gals, els kimris, els vascons i els lígurs, subdividits al seu torn en més de quaranta pobles, formava, com la Germània, la seva veïna, una confederació. La naturalesa li havia donat la seva primera constitució, la constitució dels pobles lliures; la unitat li va arribar amb la conquesta, i va ser obra dels cèsars.

Generalment, a la Gàl·lia se li assignen els límits següents: al nord, el mar del Nord i el canal de la Mànega; a l'oest, l'oceà Atlàntic; al sud, els Pirineus i el mar Mediterrani; a l'est, els Alps i el Jura, i al nord-est, el Rin. No discutiré pas ara aquesta circumscripció, pretesament natural, per bé que les conques del Rin, el Mosel·la i l'Escalda pertanyen més aviat a la Germània i no pas a la Gàl·lia. El que tan sols vull indicar és que el territori comprès dins d'aquest pentàgon immens, de

fàcil aglomeració, tal com ho van demostrar ara els romans i adés els francs, també està ben situat per a una confederació. El podem comparar a una piràmide truncada, els pendents de la qual, units en les seves carenes i abocant les seves aigües en mars diferents, garanteixen així la independència de les poblacions que els habiten. La política romana, que, forçant ja la natura, havia unificat i centralitzat Itàlia, va fer el mateix amb la Gàl·lia, de tal manera que el nostre pobre país, que va patir un cop darrere l'altre la conquesta llatina, la unitat imperial, i, poc després, la conversió al cristianisme, va perdre per sempre més la seva llengua, el seu culte, la seva llibertat i la seva originalitat.

Després de la caiguda de l'imperi d'Occident, la Gàl·lia, conquerida pels francs, va recuperar, amb la influència germànica, una aparença de federació que, en desvirtuar-se ràpidament, va esdevenir el sistema feudal. L'establiment de municipis hauria pogut revifar l'esperit federalista, sobretot si s'haguessin inspirat en els municipis flamencs més que no pas en els municipis romans, però van ser absorbits per la monarquia.

Malgrat tot, la idea federativa, originària de l'antiga Gàl·lia, vivia com un record al cor de les províncies quan la Revolució va esclatar. Podem dir que la federació va ser la primera idea del 1789. Un cop abolits a França l'absolutisme monàrquic i els drets feudals, i tot respectant la delimitació provincial, tot-hom va pensar que França es reestructuraria en un Estat confederat i sota la presidència hereditària d'un rei. Els batallons enviats a París des de totes les províncies del regne van ser anomenats *federats*, i els plecs de condicions presentats pels *Estats* que es van apressar a recuperar la seva sobirania contenen els elements del nou pacte.

Malauradament, l'any 1789, érem, com sempre i malgrat el nostre ardor revolucionari, un poble imitador més que no

pas un poble iniciador. No teníem al nostre abast cap exemple de federació que fos mínimament notable. Ni la Confederació Germànica, basada en el *Sant Imperi Apostòlic*, ni la Confederació Helvètica, completament imbuida d'aristocràcia, no constituïen models que poguessin servir d'exemple. El 3 de març de 1789, la vigília de la inauguració dels Estats Generals, s'acabava de signar la Confederació Americana. I ja hem vist a la primera part com n'eren de rudimentaris, aquests inicis. I a partir del moment en què renunciàvem a desenvolupar el nostre antic principi, no era pas massa demanar que d'una monarquia constitucional, basada en la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà, n'esperéssim més llibertat, i sobretot més ordre, que no pas de la constitució dels Estats Units.

L'Assemblea Nacional, quan va usurpar tots els poders i es va declarar *constituent*, va desencadenar la reacció contra el federalisme. A partir del jurament del Jeu de Paume, aquesta ja no va ser una reunió de diputats quasi federals contractant en nom dels seus Estats respectius, sinó els representants d'una col·lectivitat indivisa, que començaven a reformar a fons la societat francesa, a la qual van ser els primers en dignar-se atorgar una carta. Per consolidar definitivament aquesta metamorfosi, les províncies van ser dividides i van adquirir una aparença totalment desconeguda; tot vestigi d'independència provincial va ser aniquilat amb una nova divisió geogràfica, els departaments. Syeyès —que la va proposar i que posteriorment va proporcionar el model de totes les constitucions invariablement unitàries que des de fa setanta-dos anys han governat el país—, imbuit de l'esperit de l'Església i de l'imperi, va ser el veritable autor de la unitat actual; va ser ell qui va reprimir en el seu germen la confederació nacional, disposada a renéixer si tan sols hagués trobat un home capaç de definir-la. Les necessitats del moment i la salvaguarda de la Revolució

van ser l'excusa de Syeyès. Mirabeau, que el va secundar amb tota la seva força en aquesta creació departamental, va adherir-se amb més entusiasme encara a aquesta idea de Syeyès, puix que temia que en les franquícies provincials s'originés una contrarevolució; i, a banda del fet que la divisió territorial en departaments li semblés encertada per fonamentar la nova monarquia, també li semblava excel·lent com a tàctica contra l'antic règim.

Després de la catàstrofe del 10 d'agost, l'abolició de la reialesa va reconduir els esperits cap a les idees federalistes. No s'estava satisfet amb la Constitució del 1791 que s'havia tornat impracticable. La gent es queixava de la dictadura de les dues últimes assemblees i de l'absorció dels departaments per part de la capital. Es va convocar una nova reunió dels representants de la nació, i, de forma prou significativa, se la va anomenar *Convenció*. Es tractava d'una refutació oficial de les idees unitàries de Syeyès, que havia de provocar, però, uns debats terribles i dur a unes proscripcions sagnants. Com havia succeït a Versalles després de la inauguració dels Estats Generals, el federalisme va ser vençut a París per segona vegada el 31 de maig de 1793. A partir d'aquella data nefasta, tot vestigi de federalisme ha desaparegut del dret públic dels francesos; fins i tot la idea mateixa ha esdevingut sospitosa, sinònim de contrarevolució, i d'un pèl ha anat que no en digués traïció. La noció s'ha esborrat de les intel·ligències, i a França ningú sap què significa la paraula federació, que podríem creure manllevada del vocabulari sànscrit.

¿Es van equivocar els girondins en voler —en virtut del seu mandat *convencional*— apel·lar contra la decisió dels departaments de la república una i indivisible dels jacobins? Tot admetent que en teoria tinguessin raó, era oportuna la seva política? Certament, l'omnipotència de la nova assemblea, elegida amb

un esperit fonamentalment antiunitari, la dictadura del Comitè de Salvació Pública, el triumvirat Robespierre - Saint-Just i Couthon, el poder tribunicí de Marat i Hébert, la judicatura del tribunal revolucionari, tot això no era gaire tolerable, i justificava a més la insurrecció dels setanta-dos departaments contra la municipalitat de París. Però els girondins, incapaços de definir el seu propi pensament i formular un altre sistema, incapaços de dur el pes dels afers públics i d'encarar-se amb el perill de la pàtria que tant havien denunciat, ¿no eren culpables d'una agitació maldestra i d'una greu imprudència?... Altrament, si els jacobins, que s'havien quedat sols al poder, van poder gloriificar-se en certa mesura d'haver salvat la Revolució i vençut la coalició a Fleurus, ¿no els podríem retreure amb la mateixa raó d'haver creat, en part, ells mateixos el perill per conjurar-lo tot seguit, i amb el seu fanatisme, amb un terror de catorze mesos i la reacció que aquest va provocar, d'haver esgotat la nació, crebantar la consciència pública i desacreditar la llibertat?

La història imparcial jutjarà aquest gran procés amb els principis més ben compresos, les revelacions dels contemporanis i els fets.

Crec que si, mentre espero la sentència definitiva, se'm permet expressar una opinió personal (i de què es constitueixen els judicis de la història si no és del resum de les opinions?), diré francament que la nació francesa, constituïda des de fa catorze segles en una monarquia de dret diví, no es podia transformar tot d'una en una república qualsevol; que la Gironda, acusada de federalisme, representava millor que els jacobins el pensament revolucionari, però que hauria estat insensata si hagués cregut en la possibilitat d'una conversió sobtada; que la prudència —avui en diríem la llei del progrés— governava els temperaments, i que la desgràcia dels girondins va ser el fet d'haver compromès el seu principi tot oposant-lo alhora a

la monarquia de Syeyès i de Mirabeau, i a la democràcia dels *sans-culottes*, que en aquell moment actuaven de forma consensuada. Pel que fa als jacobins, afegiré amb la mateixa franquesa que, en apoderar-se del poder i exercint-lo amb totes les atribucions monàrquiques, es van mostrar, en aquella circumstància, més sagaços que els *homes d'Estat* de la Gironda; però que, en restablir, amb un excés d'absolutisme, el sistema de la reialesa amb el nom de *república una i indivisible*, i després d'haver consagrat aquesta república amb la sang de l'últim rei, van sacrificar el principi mateix de la revolució i van fer prova d'un maquiavel·lisme del més sinistre auguri. Es podia admetre una dictadura temporal; un dogma, que havia de dur a consagrar totes les invasions del poder, i anul·lar la sobirania nacional constituïa un vertader atemptat. La república una i indivisible dels jacobins ha fet quelcom més que destruir el vell federalisme provincial, potser inoportunament evocat per la Gironda; ha fet que la llibertat no tingués cap possibilitat d'implantar-se i que la revolució fos il·lusòria. L'any 1830 encara podíem dubtar de les conseqüències funestes de la victòria guanyada pels jacobins, però avui el dubte ja ha desaparegut.

El debat entre la federació i la unitat acaba de repetir-se respecte d'Itàlia, i en unes circumstàncies que mostren una certa similitud amb les del 1793. L'any 1793, a la idea federativa, que alguns confonien amb la democràcia i que d'altres acusaven de reialista, s'hi van oposar una època malaurada, l'oblit i la incapacitat de la nació. El 1859, els seus adversaris van ser les intrigues d'un ministre, la fantasia d'una secta i la desconfiança hàbilment atiada dels pobles. Es tracta de saber si el prejudici que des del 1789 ens ha fet constantment fora dels camins de la revolució per abocar-nos als de l'absolutisme encara aguantarà durant molt de temps davant la veritat, que finalment es demostrarà, i els fets.

En la primera part d'aquest escrit he mirat de proporcionar la deducció filosòfica i històrica del principi federatiu, i de posar de relleu la superioritat d'aquesta concepció, que podem afirmar que és pròpia del nostre segle, sobre totes les que l'han precedit. Acabo d'explicar per què els esdeveniments que s'han succeït i les circumstàncies que han concorregut han permès que la teoria contrària s'apoderés dels esperits. Ara demostraré quin ha estat en aquests últims anys el comportament de la democràcia sota aquesta influència deplorable. En reduir-se si mateixa a l'absurd, la política d'unitat es confessa acabada i deixa pas a la federació.

CAPÍTOL II

La democràcia des del 2 de desembre

La democràcia francesa, si més no tal com és representada per certs diaris als quals el govern imperial ha decidit d'atorgar o mantenir el privilegi de publicació, regna des de fa deu anys i sense control sobre l'opinió pública. Només ella ha pogut parlar a les masses, i els ha dit el que ha volgut; les ha dirigit segons els seus punts de vista i els seus interessos. Però, quines han estat les seves idees i les seves accions? Ara pot ser útil recordar-ho.

Per tal com ha jutjat el cop d'Estat, la democràcia l'hi ha donat la seva aprovació. Si l'empresa del president de la República va ser positiva, a la democràcia també cal agrair-li la part que li pertoca d'aquest honor, i si va ser negativa, que també assumeixi la seva part de responsabilitat. Quin va ser el pretext del cop d'Estat, i contra qui anava particularment dirigit? Les raons que van donar suport al cop d'Estat davant l'opinió pública i que van assegurar, tres anys abans, el seu èxit, van ser

les següents: el risc que comportaven per al país les noves teories i la guerra social amb què amenaçaven el país. Però, qui ha acusat més el socialisme a banda de la democràcia? Qui l'ha perseguit més? Qui el persegueix encara avui de forma més aferrissada? A falta de Lluís Napoleó o del príncep de Joinville, el candidat designat per a la presidència en les eleccions de 1852, el cop d'Estat contra la democràcia socialista hauria estat fet per la democràcia no socialista, és a dir, per la república unitària, que no és altra cosa, com ja ho hem demostrat, que una monarquia constitucional disfressada. Des de fa deu anys, els diaris d'aquesta suposada república han maniobrat tan hàbilment, que un nombre elevat d'obers, que l'any 1848 participaven en totes les manifestacions socialistes, han acabat dient, com els seus patrons, que sense el socialisme hauríem conservat la república! I quina seria aquesta república, insensats, ingrats que sou? Una república d'exploadors! Vertaderament, no en mereixeu cap altra, i només sou dignes de servir-li de sagristans!

En primer lloc, la democràcia va negar-se a prestar jurament a l'Emperador, i per què? Posteriorment l'hi va prestar, fins i tot tractant de mals ciutadans els que es negaven a fer-ho; i, un cop més, per què? Com pot ser que allò que era considerat una vergonya el 1852 esdevingués un deure, un acte de salvació pública, el 1857?

La democràcia s'ha adherit al moviment industrial que ha tingut lloc en el sentit invers a la reforma econòmica després del cop d'Estat. Amb el zel més edificant, s'ha implicat en aquesta feudalitat financera, la invasió de la qual ja havia anunciat el socialisme vint anys abans. No ha pronunciat ni una paraula contra la fusió de les companyies dels ferrocarrils; això hauria estat un atemptat contra la unitat de la república! Ha obtingut la seva part de subvencions i s'ha reservat la seva

part d'accions. Quan els escàndols de la Borsa van ser denunciats pel socialisme, que, segons el testimoni del senyor Oscar de Vallée, va ser el primer d'arborar en aquesta circumstància la bandera de la moral pública, la democràcia va declarar que aquests enemics de l'agiotatge eren enemics del progrés. Qui es va encarregar, per odi al socialisme, de defensar la moral maltusiana, presentada davant tota l'Acadèmia? Qui ha fet de mecenes de la literatura carrinclona, de l'excés romàntic i de tota la bohèmia literària? Doncs aquesta democràcia retrògrada i menyspreada pel cop d'Estat.

La democràcia va aplaudir l'expedició de Crimea, i era natural que ho fes. No intento pas fer aquí un judici de la política imperial, que queda fora de l'abast de la meua crítica. El govern de l'Emperador va fer el 1854 i 1855 respecte a l'imperi Otomà tot el que li va semblar, però argumentar sobre les seves raons seria massa arriscat per a mi. Els nostres soldats es van comportar com uns herois, i no dubto a afegir la meua fulla de llorer a les seves corones. Però sí que puc dir que hi va haver un moment en el que la política de contemporització representada pel senyor Drouin de Lhuys, que aleshores, com ara, era ministre d'Afers Estrangers, va estar a punt de prevaler, i que, si la veu poderosa de la democràcia hagués donat suport a aquest home d'Estat, França s'hauria estalviat els 1.500 milions i 120.000 soldats —no conec exactament les xifres— que es van aportar per donar suport a la nacionalitat turca. Una democràcia imbuïda d'un vertader esperit republicà, més preocupada per les llibertats que no pas per l'exaltació del poder central, i volent estalviar la sang del poble, s'hauria adherit amb entusiasme a totes les possibilitats de pau. Però el zel unitari dels nostres ciutadans periodistes no ha volgut que fos així. El seu patriotisme bel·ligerant ha fet que la balança es decantés cap a... Anglaterra. La guerra contra Rússia, deien, és

la revolució! Aquests sempre parlen de revolució, no saben fer més. El 1854 encara no havien comprés aquest fet, que tanmateix és tan evident, que el dia següent al 2 de desembre, Lluís Napoleó havia esdevingut, obligat per la situació, per la inevitable significació atribuïda al cop d'Estat, el cap dels conservadors a Europa. Així és com ha estat rebut pels emperadors i els reis, i, per què no dir-ho, per les repúbliques mateixes. Bé, doncs, que ningú acusi ara la nació francesa de lleugeresa. L'imperi és l'obra de tot Europa. Els nostres demòcrates se'n devien adonar quan les potències aliades van decidir que la guerra no passaria de ser una guerra *política*, que estaria *circumscrip*ta, i que, consegüentment, es rebutjaria l'ajuda de tots els valents provinents de tots els estatges d'Europa.

I la democràcia ha cridat *bravo!* a l'expedició de la Llombardia, i, segons ella, la guerra contra Àustria també era la revolució. Més endavant abordarem aquesta qüestió. Però puc dir per endavant que sense la democràcia, que va donar, per dir-ho d'alguna manera, l'*exequatur* a la demanda d'Orsini, molt probablement Napoleó III no s'hauria embolicat en aquesta trifulga, al servei de la qual hem perdut, a causa de la manera de veure les coses del senyor De Cavour, 500 milions i 40.000 homes.

Després d'haver censurat la intervenció del govern en els afers de Mèxic, la democràcia ha volgut l'expedició actual, a la qual potser el govern imperial hauria renunciat, després de la moció de Jules Favre, si hagués vist que aquest orador rebia el suport enèrgic de la premsa. Però no, la premsa democràtica ha pretès que el govern, fins i tot després d'haver reconegut que s'havia equivocat pel que feia als sentiments de la població mexicana, després d'un fracàs, només podia negociar a Mèxic *de manera honorable*. També era la revolució la que ens cridava a participar a Mèxic? No, en absolut. Els mexicans miren

de constituir-se en república federal; no volen cap príncep, ni alemany ni espanyol; i es dóna la circumstància que el seu president actual, Juárez, és el més capaç, més honest i més popular que han tingut mai. Uns republicans dignes d'aquest nom haurien entès que, per a un govern tan fort com el nostre, la vertadera dignitat consistia a reconèixer el seu error, fins i tot després d'un fracàs, i haurien insistit en què es produís la retirada. Però a la república, tal com l'entenen els nostres demòcrates, l'esborrona el federalisme, i és particularment primmirada pel que fa al punt d'honor.

En efecte, la democràcia és fonamentalment militarista; sense ella, la política pretoriana ja hauria desaparegut. Els seus oradors i escriptors es poden comparar amb els soldats de la Vella Guàrdia del Primer Imperi, els *grognaards*, que sempre criticaven les empreses del gran home, però que en el fons es consagraven en cos i ànima als seus propòsits, sempre a punt de defensar-lo amb les mans, el pensament i el cor. Per molt que els demostreu que els exèrcits permanents només són instruments d'opressió i objectes de desconfiança, i, amb xifres i arguments, que les conquestes no serveixen absolutament de res per al destí de les nacions; que les annexions costen més del que aporten; i que, si s'apliqués segons la seva vertadera naturalesa, el dret de la guerra mateix, el dret de la força, decidiria acabar amb la guerra i utilitzar la força en altres àmbits, no hi ha res a fer. No escolten aquestes raons i diuen que Napoleó I va ser l'espasa de la revolució. Però l'espasa també té el seu mandat revolucionari, que no es compleix ni de bon tros!

La democràcia ha donat la mà al lliure canvi, la brusca aplicació del qual, si calculem bé, equivaldria a una d'aquestes glorioses campanyes del Primer Imperi invariablement subsegüents a una nova demanda d'homes i diners. D'aquesta manera, amb totes les nostres fanfarronades, anem a remolc

d'Anglaterra, ara en la guerra de Rússia, i adés en el lliure canvi o en la unitat italiana. Podien els nostres patriotes fer menys per la teoria de Cobden, el somni de Bastiat, les *extravagàncies* del senyor Jean Dolfus, els *capricis* del senyor Chevalier, que tan feliçment ha trampejat ja la qüestió de l'or? En efecte, el lliure canvi, la guerra contra els monopolitzadors en massa, no és també la revolució? Aquests filosofadors mai no acabaran de comprendre que la massa dels monopolitzadors d'un país és la massa de la nació, i que lluitar contra aquesta sempre comporta un greu perill, si no una iniquitat sobirana.¹

En posicionar-se, tal com ho ha fet, en la guerra dels Estats Units, què ha pretès fer la democràcia? Doncs fer exhibició de la seva filantropia, i, sobretot, satisfer la seva mania unitària. Ha cridat: *Llibertat, igualtat i fraternitat!* Guerra a l'esclavitud, guerra a l'escissió, en això consisteix la revolució. Per això ha empès el nord contra el sud, ha fet esclatar la indignació, atiat els odis i fet que la guerra fos deu vegades més atroç. Una part de la sang vessada i de les misèries que a Europa ha comportat la repercussió d'aquesta guerra fratricida han de recaure sobre la seva consciència. Que en sigui doncs responsable davant la història.²

- 1 Últimament, un filador, davant del qual hom lamentava, des del punt de vista dels interessos francesos, la guerra americana, ha dit que aquesta guerra, que tothom considerava un desastre, seria beneficiosa per al nostre comerç i la nostra indústria. I com és això? Doncs el que passa –afegia– és que Anglaterra, que, com nosaltres, té un problema de manca de matèries primeres, guarda les seves mercaderies per a ella mateixa, i que, mentrestant, els nostres manufacturadors i negociants podrien estar en situació de plantar-li cara. Quin elogi del lliure canvi!
- 2 La diferència del règim econòmic i la barreja de races havien fet que es desenvolupessin als Estats Units dues societats divergents, heterogènies, la presència de les quals al si mateix de la confederació, més tard o més d'hora, havia de resultar incompatible. Així doncs, la Unió s'havia de trencar, o s'havia d'abolir l'esclavitud. Res no hauria estat més simple que aquesta abolició, fins i tot per la força, si el nord l'hagués volgut seriosament: proposar un pla d'emancipació gradual, amb indemnitat; en cas de negativa per part del sud,

Oh!, ja els sento com s'exclamen, aquests grans polítics! Doncs sí, hem volgut les expedicions de Crimea i la Llombardia perquè aquestes expedicions eren en si mateixes útils i revolucionàries, però hem protestat de la manera com han estat dirigides. Podem respondre d'una política que no ha estat la nostra? Sí, hem volgut l'expedició a Mèxic per bé que va ser contra una nacionalitat republicana; l'hem volguda perquè és important no deixar que el prestigi de França, òrgan suprem de la revolució, es debiliti. Sí, hem volgut el lliure canvi per l'honor del principi i perquè no podem deixar que es digui que França té por d'Anglaterra, ni en els mercats, ni als camps de

declarar lliures els esclaus en nom de la llei, és a dir, fer-ne ciutadans dels Estats Units; i bloquejar els Estats esclavistes i acollir els fugitius. A l'eficàcia moral i material d'un pla com aquest no es podia oposar cap resistència. Però es podia preveure que una caritat tan gran ultrapassés la virtut americana, tant al nord com al sud. A una raça no se li pot exigir més del que el seu temperament permet: el negre és inferior al blanc pel geni filosòfic i la bellesa del rostre, però potser supera l'anglosaxó per la tendresa del seu cor i la seva docilitat. No acusem ara la voluntat humana de les repugnàncies de la natura, aquesta no és pas la manera de crear la fraternitat entre els pobles. L'antipatia de l'anglosaxó envers els negres prové del caràcter germànic, de la pudicitat natural de les races del nord, del seu esperit de família, que fa que els esborroni tota fusió i tota barreja, com si fos una promiscuïtat. En això també es pot veure la influència de la Bíblia, que prohibeix qualsevol tracte entre els purs i els impurs. Sigui com sigui, Europa sap avui que les intencions del nord no són en absolut de transformar els esclaus del sud en ciutadans, en confederats, en germans, sinó simplement de *deportar-los* –una paraula del senyor Lincoln– i substituir-los per *treballadors blancs*. O, si hom es fa enrere davant d'una empresa tan gran com és la deportació de 4.500.000 persones a 2.000 llegües, permetre a aquells que n'expressin el desig de residir al país, però en una condició inferior, en la condició dels pàries. És per a aquesta obra tan bona que hom atia les consciències en els dos hemisferis; hom somnia reconstituir la Unió sobre aquesta degradació, ara oficial, de la raça negra, una degradació molt més profunda i irreparable que la servitud actual. Heus aquí el que patrocinen, a qui pot més, la premsa liberal, la democràcia unitària, la ciència acadèmica i l'economia maltusiana. Calia reprendre el prejudici americà, oferir ajuda a la incompatibilitat de la sang; però s'ha sembrat la discòrdia i aplaudit el fariseïsm. Aquesta *llibertat del treball* no és el digne acompanyant del *lliure canvi*? El proletariat es generalitza i es consolida amb una; amb l'altra, el monopoli, localitzat en el passat, esdevé cosmopolita i abasta tot el món.

batalla. I sí, volem que la revolució segueixi armada, que la república sigui una i indivisible, perquè, sense l'exèrcit, la revolució és incapaç d'exercir el seu mandat de justiciera entre les nacions; perquè, sense unitat, la república ja no avança com un sol home i esdevé una multitud inert i inútil. Però volem que l'exèrcit sigui ciutadà, i que tot ciutadà recuperi la seva llibertat en la unitat. Xarlatans miserables! Si la política que s'aplica a Orient i Itàlia no fos la vostra, per què n'aprovaríeu les seves empreses? Qui us manava ficar-vos en tot això? Parleu d'honor nacional, però què tenen en comú aquest honor i les intrigues que han preparat, i potser sorprès, la intervenció a Mèxic? On heu après a practicar la responsabilitat governamental? Com a principi doneu suport al lliure canvi. Bé, d'acord, però no li sacrifiqueu el principi igualment respectable de la cooperació de les indústries. Voleu que la revolució segueixi armada, però qui amenaça doncs la revolució sinó vosaltres mateixos?

CAPÍTOL III

El monograma democràtic, la unitat

La democràcia es considera en si mateixa liberal, republicana, fins i tot socialista, *en el sentit correcte i vertader de la paraula*, és clar, com deia el senyor De Lamartine.

La democràcia s'enganya ella mateixa. Mai no ha entès el trinomi revolucionari *llibertat-igualtat-fraternitat*, del qual sempre parlava el 1848 i el 1793, i amb el qual s'ha fet unes insígnies tan boniques. La seva divisa, adoptada definitivament, només conté un únic terme: la unitat.

En efecte, per comprendre la *llibertat*, i sobretot la *igualtat*, i per sentir com a individu lliure la *fraternitat*, és necessari te-

nir tota una filosofia, una jurisprudència, un bon coneixement de l'home i de les coses, de la societat i de la seva economia. Però quants es resignen a fer uns estudis com aquests? Inversament, amb la unitat, una cosa física, matemàtica, que podem veure, tocar i comptar, de seguida ho sabem tot. Fins i tot en els casos difícils no ens cal ni raonar. Amb la unitat, la política es redueix a un simple maquinisme, i l'única cosa que hem de fer amb ella és fer-ne girar el volant. I què hi farem si algú es deixa atrapar en l'engranatge; vol dir que realment no era un polític, sinó un intrús que ha rebut el càstig que mereixia per la seva vanitat ambiciosa.

Qui diu *llibertat*, en la llengua i en el dret públic, diu garantia: garantia d'inviolabilitat de la persona i del domicili; garantia de les llibertats municipals, corporatives, industrials; garantia de les formes legals, protectores de la innocència i de la lliure defensa. Però com es pot harmonitzar tot això amb la majestat governamental, tan estimada per la democràcia, i amb la unitat? L'any 1848, la democràcia, els seus investigadors i els seus òrgans van crear els consells de guerra, van organitzar les visites als domicilis, van poblar les presons, van decretar l'estat de setge i efectuar la deportació sense judici dels treballadors blancs, tal com el senyor Lincoln decreta avui la deportació sense judici dels treballadors negres. La democràcia, incapaç de governar en d'altres condicions que les de la unitat, no fa gaire cas de la llibertat individual i del respecte de les lleis, la qual cosa no és altra cosa que despotisme.

Qui diu *república* o *igualtat* dels drets polítics diu independència administrativa dels grups polítics que constitueixen l'Estat; diu sobretot separació dels poders. Però la democràcia és en primer lloc centralitzadora i unitària; té horror del federalisme; sota Lluís Felip va perseguir sense treva l'*esperit localista*, i considera la indivisió del poder com el gran recurs,

la taula de salvació del govern. El seu ideal seria una dictadura revestida d'inquisició. L'any 1848, quan els disturbis retronaven al carrer, es va apressar a concentrar tots els poders a les mans del general Cavaignac. Pensa: per què cal canviar el mecanisme governamental? Allò que la monarquia absoluta ha fet contra nosaltres, fem-ho ara contra ella i els seus partidaris. Per fer-ho, no ens cal pas canviar les bateries; n'hi haurà prou amb donar la volta als canons per tal d'apuntar als enemics. La revolució no és res més que això.

Qui diu *socialisme*, en el sentit correcte i vertader de la paraula, diu naturalment llibertat del comerç i la indústria, mutualitat de les assegurances, reciprocitat del crèdit, perequació de l'impost, equilibri i seguretat de les fortunes, participació dels obrers en les possibilitats de les empreses i inviolabilitat de la família en la transmissió hereditària. Però la democràcia s'inclina molt cap al comunitarisme, una fórmula econòmica de la unitat; només concep la igualtat a través del comunitarisme. El que necessita són tarifes màximes, préstecs forçosos, impostos progressius i sumptuaris, i tot això acompanyat d'institucions filantròpiques, hospicis, asils, escoles bressol, tontines, tallers nacionals, caixes d'estalvis i de socors, tot l'aparat del pauperisme, tots els signes distintius de la misèria. No li agrada el treball a preu fet i tracta de bogeria el crèdit gratuït; tremolaria si es trobés al davant d'un poble d'obriers savis, que sabessin pensar, escriure, fer anar el pic i el ribot, i les dones dels quals sabessin treballar sense necessitat de criats a les seves llars. Li agrada l'impost de successió que, en arruïnar la família, ten-deix a posar la propietat a les mans de l'Estat.

Resumint, qui diu llibertat diu federació, o no diu res,
qui diu república diu federació, o no diu res;
qui diu socialisme diu federació, o tampoc diu res.

Però la democràcia, tal com s'ha manifestat des de fa quatre anys, no és res, no pot ni vol res del que produeix la revolució, del que comporta el contracte, del que exigeixen el dret i la llibertat. La democràcia té per principi la unitat; el seu objecte és la unitat; el seu mitjà, la unitat; i la seva llei, un cop més, la unitat. La unitat és la seva *alfa* i *omega*, i la seva fórmula suprema, la seva raó última. És tot unitat i res més que unitat, com ho demostren els seus discursos i els seus actes; és a dir, no surt pas de l'absolut, de l'indefinit, del no-res.

Heus aquí perquè la democràcia, que sent el seu buit i tem la seva feblesa; que ha cregut que un accident revolucionari constituïa la idea mateixa de la revolució; i que d'una forma passatgera de dictadura n'ha fet un dogma; aquesta vella democràcia de 1830 copiada del 1793 és en primer lloc un poder fort, hostil a qualsevol autonomia, envejosa de l'imperi a qui acusa d'haver-li usurpat la seva política, i la tonada de la qual ens promet tornar a cantar, tal com el senyor Thiers deia del senyor Guizot, amb variacions i sense desafinar.

Cap principi, cap organització i cap garantia; només unitat i arbitrarietat, i tot plegat ornat amb les paraules *revolució* i *salvació* pública: heus aquí la professió de fe de la democràcia actual. Des del 1848, l'he comminat diverses vegades que produís un programa, però no n'he obtingut cap reacció. Un programa és quelcom que compromet, que és incert! Aquesta democràcia, buida d'idees, que al dia següent del cop de la fortuna que la duria al poder esdevindria conservadora, com tots els governs anteriors, ¿com gosaria ara declinar la responsabilitat d'empreses en les quals reconec que no ha intervingut però que hauria realitzat de la mateixa manera i que han merescut la seva aprovació?

CAPÍTOL IV

La maniobra unitària

Acabem de veure com la unitat ha esdevingut l'equivalent del no-res en el pensament democràtic. Malgrat això, és propi de les ànimes buides i que senten el seu buit sentir-se invenciblement atretes per la sospita, la violència i la mala fe. Atès que han de fingir que tenen uns principis que realment no tenen, es tornen hipòcrites, i quan se senten atacades per idees més fortes, només tenen una manera de defensar-se: vèncer els seus adversaris amb la calúmnia; i quan estan en situació de governar, només saben suplir la raó amb l'autoritat, és a dir, amb la tirania més implacable. En resum, adoptar com a *credo* el pot de tinta, especular sobre l'estropell, buscar les males passades i pescar en aigües tèrboles, i calumniar aquells que es poden intimidar o seduir: heus aquí quina ha estat, des de sempre, la política dels demòcrates. Ja és hora que el país aprengui a jutjar una secta que des de fa trenta anys només ha sabut brandejar la torxa popular, com si aquesta representés el poble, com si es preocupés pel poble com no fos per *llançar-lo als camps de batalla*, com vaig sentir a dir tantes vegades el 1848, o, quan no n'hi ha, als de Lambæsa. S'ha de saber què hi ha sota aquests cranis de cartró, que no semblen tan terribles només perquè Diògenes encara no els ha posat la llanterna sota el nas. La història de la unitat italiana ens proporciona molta matèria per a les nostres observacions.

La democràcia ha empès amb totes les seves forces a la guerra contra Àustria, i després, un cop guanyada la batalla, a la unificació italiana. Aquesta és la raó per la qual va protestar contra el Tractat de Villafranca, i és per això que tracta d'amic d'Àustria i del Papa qualsevol que gosi ara fer que la dissortada Itàlia torni a la seva llei natural, és a dir, a la federació.

En tot això hi ha una aparença de sistema que crea una il·lusió en els esperits simples.

Observeu, primer, que aquests demòcrates, campions per excel·lència del govern unitari, i que potser vós, amic lector, tindríeu la temptació de confondre amb genis polítics, diuen o insinuen a qui els vol escoltar que, per part seva, el Regne d'Itàlia mai va no va ser altra cosa que una *tàctica*; que es tracta, amb un esforç nacional, d'arrabassar primer Itàlia de les mans d'Àustria, del Papa, del rei de Nàpols, dels ducs de Toscana, de Mòdena i de Parma; que per a això era indispensable reunir els italians sota la bandera monàrquica de Víctor Manuel, però que, un cop expulsats els estrangers, assegurada la independència de la nació i consumida la unitat, hom s'hauria desempallegat immediatament del rei Galant Home i s'hauria proclamat la república. Si hem de creure els meus antagonistes, heus aquí el fons de les coses: el meu crim ha estat d'haver gosat desbaratar un pla tan bo amb el crit intempestiu de federació!

Així doncs, diguem les coses tal com són: un no està pas tan ressentit pel meu federalisme, sinó per la pèrfida inoportunitat de la meua crítica. Un és abans que res demòcrata, un és republicà: Déu no vulgui que es blasfemi mai aquest sagrat nom de república! Déu no vulgui que s'hagi pensat seriosament d'adherir-se a la causa dels reis! Però es volia que aquesta república fos unitària, s'estava segur d'aconseguir-ho amb la unitat, i es nega que es pogués fer d'una altra manera. I sóc jo qui, en unir la meua veu a les de la reacció, ha fet que la república fos impossible!

Però si això és el que opinen els ciutadans honorables, aleshores la pregunta de la bona fe es generalitza; no només cal plantejar-la al federalisme, sinó també i en primer lloc a l'unitarisme. Però és realment republicà el partit que, tant a Itàlia

com a França, ha demanat la unificació de la península amb tants crits?, no serà més aviat monàrquic? Tinc dret a fer aquesta pregunta i a demanar-ne proves, atès que res no s'assembla tant a una monarquia com a una república unitària. Per què quan es va proposar la federació aquesta va ser rebutjada, per bé que el sistema federatiu oferia si més no l'avantatge d'eliminar qualsevol equívoc? S'al·lega la salvació pública, però la federació li garantia a Itàlia la perpetuïtat de la protecció francesa. Sota aquesta protecció, Itàlia es podia organitzar com volgués, i, posteriorment, si la unitat la satisfieia plenament, podia procedir a la centralització. A alguns republicans, el sentit comú els deia que amb la federació, més de mitja república ja estava feta, mentre que, si es començava per la unitat, però què dic?, per la monarquia de carn i ossos, es corria el risc de quedar-s'hi enterrat.

Estimat lector: veieu com una mica de reflexió canvia l'aspecte de les coses? Uns maquinadors polítics als quals les meves interpel·lacions incomoden, comencen a comprometre'm davant l'opinió pública quan em presenten com un agent secret d'Àustria i de l'Església, i vés a saber?, potser com el portador de les últimes voluntats del rei Bomba. Aquest ha estat el seu argument més fort contra la federació.

Amb una paraula, rebutjo els meus adversaris que estan a la defensiva perquè —ho afirmo— ni la reputació de conspirador de Mazzini, ni el temperament cavallerós de Garibaldi, ni la notorietat dels seus amics francesos són suficients per tranquil·litzar-me. Quan veig homes que reneguen, si més no verbalment, de la seva fe republicana, arboren la bandera monàrquica, criden *Visca el rei!* amb tota la força dels seus pulmons, i piquen l'ullet per dir que tot això no és altra cosa que una farsa, en la que el rei aclamat és la riota i el cap de turc; quan sé, sobretot, de quin tremp tan fluix és la seva república, confesso que em preocupa

la sinceritat de la traïció. Ah!, senyors unitaris, el que feu no és pas un acte de virtut republicana: amb quina intenció cometeu aquest pecat?, a qui traïu?

Parleu d'*inoportunitat!*, però heu tingut tres anys per constituir la vostra unitat. Durant aquests tres anys heu usat i abusat gairebé exclusivament de la paraula. Per la meua banda, només he tractat aquest assumpte el 13 de juliol de 1862, després de la retirada desesperada de Mazzini; el vaig tornar a tractar el 7 de setembre, després de la desfeta de Garibaldi; i torno a insistir-hi avui que el ministeri de Rattazzi ha hagut de deixar pas al ministeri de Farini, encarregat per la majoria del parlament de reconèixer davant la federació els errors de la vostra unitat. Certament, ara és el moment de jutjar el que s'ha fet o de renunciar a fer-ho per sempre més. La vostra política està irresolublement perduda. I si us estimeu Itàlia i la llibertat, no us queda altre remei que tornar al sentit comú i canviar de sistema. Això és el que m'he pres la llibertat d'aconsellar-vos, per bé que m'assenyaleu com a apòstata de la democràcia. Ah!, sou la sinagoga de Maquiavel; perseguiu la tirania, i la vostra màxima és *per fas et nefas*. Des de fa tres anys, amb la vostra unitat provoqueu la desolació d'Itàlia, i trobeu còmode d'acusar-ne el federalisme. *Vade retro*, polítics del no-res!

CAPÍTOL V

L'entrada en campanya: la federació escamotejada

A les dues bandes dels Alps, la democràcia havia, doncs, pres al peu de la lletra la paraula de Napoleó III, és a dir: que França feia la guerra per una *idea*; que aquesta idea era la independència d'Itàlia, i que les nostres tropes no s'aturarien pas a l'Adriàtic. Segons els comentaristes, el principi de les *nacio-*

nalitats, com se l'anomena, apareixia així en la declaració de guerra.

Les nacionalitats! Quin és aquest element polític? Se l'ha definit, analitzat? Se n'ha determinat el paper i la importància? No, en la democràcia unitària ningú en sap res, i podria ser que ho sabés per mi un dia i per primera vegada. No importa: les nacionalitats —asseguren— segueixen sent la revolució.

Bé, doncs, sigui. No em passa pel cap censurar ni poc ni massa les esperances més o menys exagerades que l'arribada a Itàlia del l'exèrcit francès havia fet nàixer. Tothom sap fins a quin punt, en la guerra, les resolucions es veuen alterades pels esdeveniments, i hauria estat prudent tenir-los en compte. Però no m'aprofitaré d'aquesta manca de prudència. No seré pas jo, que sóc federalista, qui impugni la independència a ningú. Les meves observacions tenen una altra finalitat.

La nacionalitat no és el mateix que la unitat: una no comporta necessàriament l'altra. Són dues nocions distintes, que, lluny d'invocar-se mútuament, tot sovint s'exclouen. El que constitueix la nacionalitat suïssa, per exemple, el que li confereix originalitat i caràcter, no és pas la llengua, atès que a Suïssa es parlen tres llengües; tampoc no ho és la raça, atès que allà hi ha tantes races com llengües: ho és la independència cantonal.³ Però, Itàlia, com Suïssa, sembla haver estat cisella-

3 L'article 109 de la Constitució Federal Suïssa estableix que: «Les tres llengües principals que es parlen a Suïssa, l'alemany, el francès i l'italià, són llengües nacionals de la Confederació.» Aquest article, dictat per la necessitat i el seny més elemental, és un dels més notables que mai hagi trobat en cap altra constitució, i respon admirablement a la fantasia nacionalista de l'època. Els constituents d'Helvècia no podien expressar millor que, per a ells, la nacionalitat no és quelcom purament fisiològic i geogràfic, sinó que també —i sobretot— és quelcom jurídic i moral.

Als Estats unitaris això no es veu així. Allà ja no es troba ni el mateix respecte pels idiomes ni el mateix sentiment de la nacionalitat. Al Regne dels Països Baixos, fundat el 1814 i que va durar fins el 1830, sota el rei Guillem, altrament un príncep excel·lent, la llengua francesa era a l'Índex. En interès de la unitat,

da per la naturalesa per ser una confederació; així doncs, per què, ja abans de l'inici de la campanya, es va plantejar aquesta qüestió de la unitat? Per què s'ha fet aquesta ampliació de l'objectiu primitiu i perfectament definit de l'expedició? Era necessari, era oportú? Això és el que caldria saber.

Quan he al·legat, després de molts altres, a favor de la federació italiana, la constitució geogràfica d'Itàlia i les tradicions de la seva història, se m'ha respost que aquests eren uns llocs comuns exhaurits, unes fatalitats que una nació intel·ligent i lliure, actuant amb la plenitud de les seves forces i en el seu màxim interès, ha de superar. S'ha dit que la teoria que tendeix a explicar la política i la història per les influències del sòl i del clima era falsa, fins i tot immoral. Poc n'ha faltat perquè se'm tractés de materialista, perquè en la configuració de la península havia cregut veure una condició de federalisme, la qual cosa opino que significa una garantia de llibertat.

Aquesta argumentació singular dels que em contradiuen m'ha revelat una cosa força trista, és a dir, que les idees existeixen en la seva memòria en estat de bullícia i que la seva intel·ligència no les coordina. D'aquí prové la incoherència de les seves opinions i aquesta arbitrarietat inefable que dirigeix la seva política.

se li negava la nacionalitat. A partir de la revolució de 1830 i de la separació de Bèlgica, sota el rei Leopold, al flamenc (la mateixa llengua que l'holandès) li va tocar ser considerat estranger, fins i tot hostil, per bé que el parlessin les dues terceres parts de la població belga. He sentit com ciutadans honorables de Flandes es queixaven que els faltaven notaris i magistrats que entenguessin la seva llengua, i acusar amb força la malevolència del govern. Una sirventa flamenca que hom enviés a correus per retirar o franquejar una carta no trobava ningú que l'entengués. *Aprengeu francès*, li deia aleshores bruscament l'empleat. Els senyors homes de lletres parisencs observaran sens dubte que l'extinció del flamenc no seria una gran pèrdua per a l'esperit humà; fins i tot n'hi ha que duen el seu amor per la unitat fins a tal extrem que somnien en una llengua universal. En tot cas, això no és pas llibertat, no és pas nacionalitat, no és pas dret.

L'objectiu suprem de l'Estat és la llibertat, col·lectiva i individual.

Però la llibertat no es crea a partir de zero i no s'assoleix de cop. És el resultat, no només de l'energia de la persona, sinó de les condicions més o menys bones en les quals aquesta es troba; és l'acabament d'un seguit de moviments oscil·latoris, de marxes i de contramarxes, el conjunt dels quals constitueix l'evolució social i mena al pacte federatiu, a la república.

Entre les influències l'acció de les quals pot accelerar o endarrerir la creació de la llibertat, la més elemental i més decisiva és la del sòl i el clima. El sòl és el que proporciona el primer motlle a la raça; posteriorment, les influències reunides de la raça i el sòl modelen el geni, susciten i determinen les facultats de l'art, la legislació, la literatura, i la indústria; i, finalment, tots aquests elements junts són els que afavoreixen més o menys les aglomeracions. D'aquí surten els sistemes de les institucions, de les lleis, dels hàbits; d'aquí surten les tradicions, tot allò que constitueix la vida, la individualitat i la moralitat dels pobles. Certament, enmig d'aquestes influències el punt de partida de les quals és la fatalitat, la raó roman lliure; però per bé que la seva glòria sigui subjugar la fatalitat, el seu poder no arriba pas a destruir-la; dirigeix el moviment, però a condició de tenir en compte la capacitat de les forces i respectar-ne les lleis.

Així doncs, quan parlava de la unitat italiana he invocat la geografia i la història, no era pas per fer que certs accidents de la *fatalitat* fossin motiu de picabaralla; el meu objectiu era un tot estructurat, Itàlia en persona, en el seu cos, ànima, esperit, vida, Itàlia en tota la seva existència, la qual, creada tal com crec per a la federació, com l'ocell per a l'aire i el peix per a l'onada, protestava en el meu pensament contra el projecte de centralitzar-la.

El que he volgut dir és que Itàlia és federal per la constitució del seu territori; ho és per la diversitat dels seus habitants, pel seu geni, pels seus hàbits, i també per la seva història; és federal en cos i ànima i des de sempre. Parleu de nacionalitat, però la nacionalitat a Itàlia, com a Suïssa, és el mateix que la federació; la nacionalitat italiana es funda, s'afirma i es consolida amb la federació, i amb la federació la fareu tantes vegades lliure com Estats independents formarà, mentre que amb la unitat precisament creareu per a ella un fatalisme que l'ofegarà.

Així doncs, un cop més, quina és la raó d'aquesta unitat artificial, que només troba arrels en la fantasia jacobínica i l'ambició piemontesa, el primer efecte deplorable de la qual és haver reduït, des de fa quatre anys, el pensament dels italians a aquest problema insoluble: *acord de la unitat política amb la descentralització administrativa?*⁴

Si més no, allò que la fisiologia general dels Estats semblava voler prohibir, l'autoritzaven excepcionalment les circumstàncies? Hi havia per a Itàlia un perill de mort, una raó de salva-

4 Sobre aquest tema, vegeu, M. Béchar, *Municipalisme et Unitarisme italiens*, un plec de quaranta-cinc pàgines en el qual l'autor explica els esforços emprats pels juristes italians per intentar conciliar les llibertats municipals i provincials —que altrament tots volen— amb la centralització monàrquica, el dogma de la qual han adoptat. Després del que acabem de dir sobre la constitució geogràfica i etnogràfica d'Itàlia, i l'exposició que hem fet del principi federatiu, el lector pensarà que el problema amb el qual s'acarnissen actualment els legisladors ultramuntans és com el moviment perpetu, per no dir alguna cosa pitjor. Atesa la seva constitució geogràfica i fisiològica, Itàlia tendeix invenciblement cap a les llibertats federals. Aquesta tendència imperiosa que el país conserva de la seva naturalesa profunda, i que, a més, té l'avantatge de trobar-se avui en la línia dels principis i en les dades de l'esdevenidor, s'ha substituït per una altra, inventada per l'esperit demagògic que en aquest punt coincideix amb l'ambició principesca, el resultat de la qual ha de ser l'absorció de tota llibertat. Ferrari deia un dia al parlament de Torí: «Encara que tot Itàlia es reunís per afirmar-me que és unitària, jo li respondria que s'equivoca.» I tindria cent vegades raó.

ció pública? En això, l'habilitat del partit apareixerà al nivell de la seva filosofia.

Considerem que el final de la influència austríaca a la península havia de comportar un canvi de règim a tot Itàlia: els ducs, el rei de Nàpols, el Papa mateix, estarien obligats a atorgar constitucions als seus pobles. Per a una democràcia intel·ligent i patriota, la qüestió era, doncs, poder dominar-los tots, tot fent convergir les reformes cap a la llibertat general. Però no va anar així. El senyor De Cavour va concebre el projecte de confiscar aquest moviment a benefici de la Casa de Savoia, i, en això, els demòcrates unitaris els van servir perfectament. La independència encara no havia estat conquerida que ja es pensava com fer-la pagar a Itàlia, immersa en les piles baptismals del Piemont.

No em toca a mi ocupar-me dels interessos dinàstics implicats o compromesos en l'expedició. Atès que ara m'ataquen els suposats liberals, demòcrates i republicans, m'haig de defensar des de la perspectiva de la república, la democràcia i la llibertat. Per tant, afirmo que la política que calia seguir era aquella que, en allunyar l'absorció piemontesa, deixava prínceps, reis i papat en mans dels liberals; és a dir, era la política federalista. D'una banda, les petites monarquies italianes es trobarien entre dos perills: perill d'absorció per una d'elles o de subordinació a una autoritat federal. Si al principi de la representació parlamentària i de la separació dels poders que havia resultat de les noves constitucions hi afegíem un vincle federatiu, que quedaria del vell absolutisme? Doncs res. Per contra, la llibertat treia profit de tot allò que les velles sobiranes perdrien, atès que l'efecte de la federació és precisament que la llibertat augmenta per als ciutadans de cada Estat proporcionalment a la garantia que els aporta el pacte federal. El deure dels caps de la democràcia, de Garibaldi i de Mazzini en primera línia, era doncs oposar-se a les idees de Cavour, per aconseguir, si s'es-

queia, el suport de l'emperador dels francesos. A partir d'aleshores, res obligava a provocar la decadència de les dinasties, que resultava impossible eliminar en massa però que s'haurien pogut dominar tant per la seva rivalitat com pel nou dret.

Heus aquí el que una política sana aconsellava a començaments de l'any 1859, d'acord amb l'interès de les masses i el sentit comú. Un cop desemmascarats els projectes del Piemont, la democràcia hauria tingut com a auxiliars, amb Napoleó III que no s'hi hauria pogut negar, el rei de Nàpols, el Papa i els ducs mateixos, tots ells obligats a refugiar-se en la confederació per poder conservar les seves corones i després d'haver signat un nou pacte amb els seus súbdits respectius. Per què Garibaldi i Mazzini han preferit les ziga-zagues de la seva tàctica unitària en comptes d'aquest comportament tan sa i tan segur? Quina cosa tan estranya! Han estat els homes que portaven la bandera de la democràcia els que han assumit i s'han responsabilitzat de la gran obra monàrquica; i són els prínceps, que en el passat eren absoluts, que invoquen ara el dret a la llibertat. És així com els revolucionaris han esdevingut monàrquics i els prínceps han esdevingut federalistes.

Certament, si la voluntat del poble italià és consagrar-se a Víctor Manuel, o, el que acaba sent el mateix, de constituir-se en un Estat unitari amb president o dictador, no puc objectar-hi res, i estic disposat a creure que, malgrat l'Emperador i el Papa, Itàlia acabarà per dotar-se d'aquest passatemps. Però aleshores que no es parli més ni de llibertat ni de república. En dir adéu a la seva tradició liberal, Itàlia es declara *ipso facto* retrògrada. A partir d'aquest moment, el seu principi és el mateix que els dels vells cèsars, com no sigui el de la monarquia burgesa, centralitzadora i corruptora, en què la burocràcia substitueix la unió dels municipis, i la feudalitat financera substitueix la federació agrícola i industrial.

CAPÍTOL VI

Villafranca: la política contradictòria

Napoleó III havia promès que faria retrocedir Àustria fins a l'Adriàtic, i tot demostra que la seva intenció era sincera. De quina manera se li ha impedit mantenir la seva promesa? Per què es va aturar després de Solferino? En aquest assumpte encara no s'ha dit tot; però dels documents i els fets resulta que la vertadera causa ha estat la perspectiva d'aquesta Itàlia unitària que s'alçava davant seu. I en comptes d'atraure el cap de l'exèrcit francès amb actituds federals que l'haurien tranquil·litzat, s'ha fet tot el possible per descoratjar-lo: se l'ha inquietat i se l'ha ferit amb declaracions que certament haurien fastiguejat qualsevol individu menys pacient. Diré les coses tal com les veig. Més que acceptar l'alliberament d'Itàlia fins a l'Adriàtic en unes condicions que haurien fet que la península esdevingués com a mínim una federació de monarquies constitucionals, a l'espera que esdevingués una federació de repúbliques, s'ha preferit enviar l'emancipador d'Itàlia de nou a casa seva; procurar-se un altre aliat en una potència rival, Anglaterra; deixar Venècia sota el jou d'Àustria; ofendre el món catòlic amb la guerra contra la Santa Seu, per bé que tot seguit s'ha acusat l'emperador dels francesos d'inconseqüència, de despit contingut i d'ambició frustrada. Heus aquí l'origen del Tractat de Villafranca. Han fet prova d'intel·ligència els que el van provocar? Ha estat *oportuna* la seva tàctica?

Tanmateix, en signar el Tractat de Villafranca, i en estipular una confederació d'Estats italians, Napoleó III encara oferia la seva protecció, i imposava a Àustria la seva mediació victoriosa. Ara li tocava a la democràcia reconèixer la falta comesa, una falta que podia no ser irreparable. Però la presumpció dels tribuns és sorda als advertiments. Mazzini, que

al començament s'havia mantingut a distància, va assumir la responsabilitat de negar-s'hi en nom del partit del poble. Exhorta Víctor Manuel a apoderar-se d'Itàlia, i amb aquesta condició li ofereix la seva ajuda: «Goseu, majestat —li escriu—, i Mazzini és vostre!» No quedava perfectament clar que, si se li donava la unitat, essència de la monarquia, la suposada democràcia ja estava satisfeta?, que la unitat hi fa el paper de doctrina, de dret i de moral?, que només en això consisteix la seva política? Així doncs, un cop més s'elimina la república i la llibertat en favor de la Casa de Savoia i a canvi d'un sistema burgès. I amb quin pretext? Doncs amb el pretext que, mentre Itàlia, exposada com està a les incursions del gals i dels germans, no estigui unificada, serà incapaç de subsistir.

Tanmateix, semblava que l'exèrcit que havia guanyat a Solferino i a Magenta, que la nació que es declarava germana d'Itàlia, podia considerar-se com una garantia respectable, i que si a la solidesa d'aquesta garantia se li afegia una política liberal i reparadora, l'existència de la confederació italiana al si d'Europa esdevenia un fet irrevocable. I jo afegiria també que semblava que les més simples convencions li aconsellaven, a una nacionalitat tan poc segura de si mateixa, que s'abstingués de tota desconfiança injuriosa envers un aliat que a canvi del seu esforç només demanava una rectificació de fronteres per la banda dels Alps. Però això s'hauria semblat massa a una república de treball i de pau; la democràcia italiana tenia projectes més grandiosos, i volia demostrar de seguida la seva ingratitud.

Com a excusa es diu que la cosa més important era fer fora els prínceps i destronar el Papa i el rei de Nàpols que el Tractat de Villafranca havia mantingut, i que, secretament d'acord amb Àustria, haurien provocat que les forces de la confederació canviessin de rumb i anessin contra les llibertats públiques.

En aquesta desfeta podem reconèixer la tàctica jacobina. Es tracta d'impedir una revolució favorable a la llibertat, a la sobirania positiva de les nacions, però contrària als seus instints de despotisme? El jacobí comença per sospitar de la bona fe dels personatges amb els quals ha de tractar, i per amagar la seva mala voluntat, denuncia la mala voluntat dels altres. «Els altres no consentiran pas —diu—, i si consenten, serà amb la segona intenció de traïr.» Però què en sabeu, vosaltres? Qui us diu que davant la imperiosa necessitat del segle, aquests prínceps, nascuts en l'absolutisme, no consentiran pas a abandonar la seva quimera? I si una vegada hi consenten, com pot ser que en la seva acceptació, encara que fos feta de mala fe, no hi veieu una garantia més preuada que el que significaria ara la seva expulsió? Oblideu el que els va costar el fet d'haver volgut retractar-se, a Lluís XVI i a Carles X? Oblideu que l'única reialesa que no torna és aquella que per malaptesa o perjuri s'ha trobat en la necessitat d'abdicar? I per què en aquesta circumstància hauríem de confiar menys en Francesc I, en Pius IX, en Leopold o en Robert, que no pas en Víctor Manuel? D'on ve aquesta preferència a favor d'un príncep que la ironia italiana sembla haver sobrenomenat *el Galant Home* només en record de les moltes perfídies dels seus avantpassats? Vosaltres, demòcrates, heu fet un pacte amb la bona fe piemontesa?

«Itàlia —repliquen d'un aire menyspreador aquests puritans devoradors de reis— en comptàvem set, entre l'emperador, el papa, reis i ducs. D'aquests set, el nostre projecte era, primer, fer-ne fora sis, i després, ben aviat, hauríem acabat amb l'últim.»

He vist com gent d'ordre, burgesos honestos i tímids, als quals les innocents passejades del 17 de març, del 16 d'abril i del 15 de maig de 1848 feien caure en basca, somriuen ara

a aquesta política de corsaris. Com n'és, de veritat, que en les tres quartes parts dels mortals, la pedra de toc del bé i del mal no es troba en la consciència sinó en l'ideal!

Potser el càlcul seria correcte, i, com a republicà, jo no n'hauria de dir res, si Itàlia, alliberada d'Àustria i els seus prínceps, Víctor Manuel inclòs, hagués hagut de romandre *in statu quo*, és a dir, formar set Estats diferents, set governs, com en el passat. Aleshores hauríem estat en plena federació. Però justament això és el que no volen els nostres tribuns amb aspecte de regicides, per als quals es tracta sobretot de reconduir Itàlia cap a la unitat política. El seu ideal, les contradiccions del qual eviten veure, és reunir la democràcia amb la unitat. I què proposen amb aquest objectiu? Doncs d'allunyar primer sis pretendents, gairebé com a Turquia, on, amb motiu de la mort del sultà, la massacre dels germans garanteix la corona al fill més gran. Un cop fet això, afegeixen, la república hauria pogut desempallegar-se fàcilment de Víctor Manuel. Però ara pregunto: qui em garanteix l'èxit del complot? Està ben clar que la monarquia, que guanya en poder el que ha perdut en nombre, no ha de témer res dels conspiradors. No s'acaba pas igual amb un aguiló que amb set rossinyols. I en el cas que l'objectiu de la democràcia italiana hagués estat precisament fer servir els sis prínceps proscrius com a escambell per a Víctor Manuel, podia fer altra cosa? La unitat no s'ha fet, i està lluny d'assolir-se; ara per ara, Víctor Manuel només regna en les tres quartes parts d'Itàlia, i ja es molt més fort que els demòcrates. Què poden fer ara contra ell Garibaldi i Mazzini? Altrament, tot admetent que aquest cop tan ben muntat hagués tingut èxit, què hi hauria guanyat la llibertat? S'hauria realitzat menys la unitat, és a dir, la monarquia, l'imperi?, s'hauria vist menys exclosa la república? La veritat és que els neojacobins no es preocupen pas més el 1863 de la república

—que segueixen proscrivint amb el nom de federalisme— del que ho van fer els seus avis l'any 1793. El que a uns els cal és, depenent de la diversitat de temperaments i l'energia de les ambicions, la monarquia centralitzada i de bàscula,⁵ segons les idees dels senyors Syeyès i Guizot, i, als altres, un imperi pretorià renovat de Cèsar i Napoleó; a aquest, una dictadura; a l'altre, un califat. Perquè no hem pas d'oblidar que, un cop tallat el setè cap⁶ de la bèstia, la monarquia es quedaria sense representant dinàstic, una presa oferta al més popular, o, com Danton deia, al més pervers. Així ho vol la unitat: *El rei és mort, visca el rei!*

CAPÍTOL VII

El papat i les sectes religioses

Repetiré el que he escrit en altres llocs respecte al papat i el poder temporal, és a dir, que aquesta qüestió, que ha esdevingut un obstacle difícil en el sistema unitari, ni tan sols existeix en el sistema federatiu?

Partim d'un principi. La Itàlia regenerada admetrà, suposo, la llibertat de culte, excepte, és clar, la submissió del clergat a les lleis de l'Estat. «*L'Església lliure en l'Estat lliure*» és una màxima acceptada pels unitaris. Durant les seves escomeses contra el papat, Mazzini mai va dir que pensés proscriure el cristianisme. Raono, doncs, a partir d'un fet reconegut, el de la llibertat religiosa. Però, sigui com sigui que s'hagi proveït a

5 *Nota de la traductora:* Fig. El sistema de bàscula és un sistema que consisteix a donar satisfaccions alternatives a cadascun dels partits polítics que es reparteixen les influències. (E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*).

6 *Nota de l'ed.:* En referència al que s'havia mencionat anteriorment (pàgina 160) quan mencionava que a Itàlia hi havia set governants amb títols reials (emperador, papa, reis i ducs).

la vida del clergat a Itàlia: que hi hagi un concordat o que no n'hi hagi, que els sacerdots tinguin un sou a compte del presupost o que visquin de les cotitzacions dels fidels, o que conservin les seves propietats immobiliàries; no importa, gaudiran, com tots els ciutadans, dels seus drets civils i polítics. Només en el cas que el poble italià es declarés massivament deïsta o ateu es podria crear una situació amenaçadora per a l'Església. Però ningú, ni a Itàlia ni a França, no es troba en aquesta situació.

Dit això, afirmo que, justament perquè l'existència de l'Església seria reconeguda i autoritzada de ple dret, i que d'una manera o altra estaria subvencionada per la nació, l'Església tindria el seu lloc, gran o petit, dins l'Estat. No hi ha cap exemple d'una societat alhora política i religiosa en la qual el govern i el sacerdoci no mantinguin uns vincles molt estrets entre ells, com a òrgans d'un mateix cos i facultats d'un mateix esperit. Amb tota la subtileza del món, no aconseguireu pas traçar millor una clara línia de demarcació entre la religió i el govern que entre la política i l'economia política. Feu el que feu, el poder espiritual sempre s'insinuarà en el poder temporal, i el poder temporal envairà el poder espiritual: el vincle entre aquests dos principis és tan fatal com el de la llibertat i l'autoritat.⁷ A l'edat mitjana, la relació entre l'Església i l'Estat estava regulada pel Pacte de Carlemany, si bé distingia entre

7 Quan August Comte va voler organitzar la seva societat, donar l'ésser i el moviment a la idea que havia concebut, es va adonar que en el seu sistema hi havia una llacuna immensa: la religió. Atès que no sabia com emplenar aquesta llacuna, i atès que no volia tornar la cristianisme, Auguste Comte no va dubtar: amb algunes esmenes va transformar la seva *Philosophie positive* (Filosofia positiva) en *Religion positive* (Religió positiva), i de fundador d'escola va esdevenir pontífex. La cosa més singular és que va manllevar a l'Església el culte mateix de la Verge, que va disfressar amb el nom apocalíptic de La Femme (La Dona). Segons Auguste Comte, que parla aquí com el ritual, la Dona és font de tota gràcia, *Mater divinæ gratiæ*! Els seus alumnes més positivistes van protestar, cosa fàcil; però amb què voleu substituir la religió, la importància de la qual Auguste Comte havia reconegut.

les dues potències, no les aïllava, sinó que les igualava. Actualment, aquesta mateixa relació s'estableix d'una altra manera, més íntima i perillosa, com veurem tot seguit.

Un cop la llibertat de culte és declarada llei de l'Estat i un cop reconegudes les relacions de tota mena entre l'Església i l'Estat, s'infereix que tot ministre d'un culte i, per consegüent, tot sacerdot catòlic, tot bisbe i tot monjo, pot, en la seva doble condició de ciutadà i sacerdot, ser elegit representant del poble, ser nomenat senador, com es practica a França des del 1848, o fins i tot ser dut a la presidència de la república, com en altres temps va succeir amb els jueus i els musulmans, sense que es pugui al·legar cap incapacitat o incompatibilitat legal. I què! Teniu una llei que permet que un sacerdot pugui acceptar qualsevol classe de funció governamental, de mandat polític; pot esdevenir ministre, com Granville, Ximènès, Richelieu, Frayssinous; pot esdevenir senador, com els senyors Gousset, Morlot, Mathieu; pot esdevenir diputat, acadèmic, com l'Abat Lacordaire, ¡i us estranyeu que en un país de religió i sacerdoci, en aquesta Itàlia pontifical, on la teocràcia és quinze segles més antiga que Jesucrist, un bisbe, el cap dels bisbes catòlics, sigui alhora el príncep d'un petit Estat de 4.000.000 de fidels! Comenceu, doncs, per abolir el vostre Concordat; per excloure els sacerdots, però què dic?, qualsevol individu que faci professió de cristianisme, del mandat electoral i de les funcions polítiques; per proscriure, si goseu, la religió i l'Església, i aleshores s'acceptarà que demaneu, per raó d'incompatibilitat, la destitució del Sant Pare. Perquè, us ho advertixo: per poc que el clergat ho vulgui, per poc que li plagui donar suport a les seves candidatures amb algunes proves de reforma i progrés, en pocs anys segur que en l'escrutini popular aconseguirà més nominacions que la democràcia i el govern junts. Però, què estic dient? Ell mateix esdevindrà

l'òrgan de la democràcia. I, pareu compte: si a Roma li treieu el Papa, que no us el torni a París. El sufragi universal opera miracles com aquests.

S'invoca el precepte o consell evangèlic de la separació dels poders. Heus aquí una qüestió de teologia que afecta exclusivament el clergat i no té a veure amb el dret públic. M'estranya que uns homes que afirmen que han estat formats en els principis del 1789, oradors de la revolució, s'hagin embolicat en una controvèrsia com aquesta. En el sistema de la revolució, la llei és superior a la fe, la qual cosa ha fet que es digués sense gaires contemplacions que era atea. I aleshores, si el sacerdot, a través del sufragi dels seus conciutadans, és revestit d'un caràcter polític, encarregat d'un mandat parlamentari o ministerial, no ho serà —per dir-ho d'alguna manera— directament i exclusivament com a sacerdot, sinó que ho serà —repeteix— com a ciutadà i sacerdot. En un Estat en què es reconeix la utilitat de la religió i s'admet la llibertat de culte, el sacerdoti torna a ser una categoria que dóna dret al mandat polític, ni més ni menys que la categoria de jurista, de savi, de comerciant o d'industrial. Succeirà exactament el mateix si el príncep dels sacerdots, és a dir, el Papa, és elegit president de la República, cap de l'Estat en el qual resideix. Tothom continua sent lliure, en el seu fur intern, d'atribuir aquesta elecció a l'alè del Sant Esperit, *Placuit Spiritui sancto et nobis*; davant la llei civil, resulta del dret revolucionari, que ha declarat que tots els homes són iguals davant la llei, que poden optar a qualsevol lloc de treball i que són jutges sobirans de la religió que els convé seguir. Que després d'això un teòleg escrupolós vingui a censurar aquesta acumulació de poder temporal i espiritual, i pretengui que hi ha violació de la llei de Crist..., què li fa a la democràcia aquesta disputa de seminari? Som o no som la posteritat del 1789?

Observeu que, per sostenir aquesta argumentació, no em cal recórrer al dret federatiu, més liberal, i de bon tros, que el dret unitari; només cal que em situï en el terreny de la monarquia constitucional, que és el de la república una i indivisible; en el terreny del senyor De Cavour i de tota la democràcia francoitaliana, un terreny artigat, plantat i regat per Voltaire, Rousseau, Mirabeau, Robespierre, Talleyrand i tots els nostres autors de constitucions, Aquest poder temporal de la Santa Seu, que escandalitza els nostres esperits forts, i contra el qual s'addueixen textos de sant Mateu, de sant Pau, de sant Tomàs, etc., doncs bé, si s'escaigués, es podria justificar amb la tolerància filosòfica, tot just conquerida després d'un segle de debats; es podria justificar amb totes les nostres declaracions de drets, inspirades en el geni més pur de la incredulitat; es podria justificar —deia— per l'ateisme mateix de la llei. Fins ara, el clergat no s'ha aprofitat del dret que la llei del 1789 garanteix a tots els eclesiàstics, però, per què? Doncs perquè des del 1789 la situació de l'Església, les seves relacions amb l'Estat i la seva influència social s'han regulat d'una altra manera, és a dir, a través del Concordat. Però suprimiu el Concordat, aboliu el pressupost eclesiàstic i com ara sant Pau quan fabricava tendes per viure, el sacerdot treballarà en el comerç, la indústria, l'ensenyament, i, finalment, en la política i l'economia política, en competència amb tots els ciutadans, i aleshores us trobareu amb una situació ben diferent.

Si se'm pregunta com penso sortir d'aquest cercle viciós espantós, que ens mostra, en les eventualitats del futur, i enmig de les suggestions d'una societat que a força de materialisme ha tornat a ser mística, un califat universal que surt de l'escrutini universal, declaro, encara que em titllin de monomaniac, que només hi trobo una escapatòria en la federació.

Observem, primer, que per raonar de forma encertada en aquesta matèria com en qualsevol altra primer s'ha de generalitzar la qüestió. En la qüestió romana, la democràcia només hi veu Roma i el papat; una Roma per la qual sospira per tal de poder completar la unitat italiana; el papat, l'autoritat espiritual més que la temporal del qual en el fons enveja. En aquesta qüestió de Roma i la Santa Seu cal considerar totes les esglésies, totes les sinagogues, totes les sectes místiques, tots els cultes i tots els temples de l'univers, en les seves relacions amb el dret públic i la moral de les nacions. Qualsevol altra manera de raonar és particular i, per tant, parcial. Feta aquesta reserva, que amplia a totes les creences religioses el que hem de dir de l'Església romana, podem abordar la qüestió papal.

Independentment del seu dogma, l'Església és la mare de tota autoritat i unitat. Amb aquesta unitat ha esdevingut, per dir-ho d'alguna manera, la capital del misticisme. En aquest aspecte, cap societat religiosa no es podria comparar amb ella. La seva divisa és: Un sol Déu, una sola fe, un sol baptisme, *Unus Dominus, una fides, unum baptisma*; i la seva màxima de govern, l'excomunió o supressió dels rebels: que aquell que no escolta l'Església sigui considerat per vós pagà i publicà, *Qui non audierit Ecclesiam, sit vobis sicut ethnicus et publicanus*. Els emperadors i els reis han copiat de l'Església la seva política d'unitat i el seu prestigi; manllevem la seva majestat del seu esplendor. La república una i indivisible dels jacobins, el *Dio e popolo* de Mazzini, tampoc són altra cosa que plagis de la seva doctrina. De la mateixa manera, tret de les seves disputes, la democràcia moderna és a l'Església el que van ser els emperadors, des de Constantí i Carlemany, plena de deferència i submissió. En l'època de les seves venjances, Robespierre sempre va tenir debilitat pels sacerdots, i l'any 1848 es va poder veure amb quina diligència la república els rebia al seu si. Tant se val

si l'Església, avui bonapartista o legitimista, es declara demà demòcrata; no s'hi juga gaire, i aviat arribarà la reconciliació. Des del 1830, a París hi ha una fracció de demòcrates que considera que la Revolució Francesa és un corol·lari de l'Evangeli; si aquest partit és lògic, haurà de considerar la democràcia com un sinònim d'Església. En tots els països on s'ha propagat, l'Església posseeix, doncs, per anterioritat de prerrogativa, la força que la unitat comunica al govern. Heus aquí perquè, als segles passats, en cas de desacord entre els poders espiritual i temporal, l'Església, com ha fet tantes vegades, concentrava en ella tota l'autoritat temporal, excomunicava els prínceps, alliberava els pobles del jurament de fidelitat i efectuava una revolució en el govern. Com a l'edat mitjana, uns fets com aquests encara es poden tornar a produir, i potser d'aquí poques generacions en seríem testimonis si, posat que la corrupció dels hàbits seguís el seu curs i la política evolucionés cada cop més cap al despotisme per l'exageració de la unitat i l'autoritat, l'Església romanica l'única autoritat moral i moderadora.

Inversament, la federació és la llibertat per excel·lència, és pluralitat, divisió, govern d'un mateix per un mateix. La seva màxima és el dret, no pas donat per l'Església, intèrpret del cel, o definit pel príncep, representant de la divinitat i braç del sant pare, sinó determinat pel lliure contracte. En aquest sistema, la llei, el dret i la justícia són l'estatus arbitral de les voluntats i, per tant, un estatus superior a qualsevol autoritat i creença, a qualsevol Església i religió, a qualsevol unitat, atès que, com l'autoritat i la fe, la religió i l'Església depenen exclusivament de la consciència individual, aquestes se situen per la mateixa raó dessota del pacte, expressió del consentiment universal i la més alta autoritat que hi ha entre els homes. Finalment, atès que en la federació el principi d'autoritat està subordinat i que la llibertat hi és preponderant, l'ordre polític és una jerarquia

inversa en què la major part del consell, de l'acció, de la riquesa i del poder roman a les mans de la multitud confederada, sense poder passar mai a les d'una autoritat central.

Suposem ara que en la confederació tingués lloc un desenvolupament extraordinari del sentiment religiós que duqués a unes pretensions exagerades per part del ministeri eclesiàstic i que resultés en un conflicte entre els dos ordres, el temporal i l'espiritual. Aleshores podria succeir que el clergat, que gaudeix com la resta del poble dels drets civils i polítics, aconseguís una certa influència en l'administració local; que en un cantó el bisbe esdevingués president del senat, del cos legislatiu, del Consell d'Estat. Però l'Església mai no podrà assolir el poder de la Confederació, i el sufragi universal mai farà que una república federativa esdevingui un Estat pontifical. I com que la proporció de clergues present al cos electoral és naturalment força limitada, i com que el principi d'autoritat i unitat està totalment subordinat, en cas de conflicte, l'interès polític i econòmic, és a dir, el poder temporal, anticlerical, vencerà l'interès eclesiàstic.

Però veiem ara el que és més decisiu. Després del que acabem de dir, la idea d'un pacte establert entre individus, ciutats, cantons, Estats, amb diferents religions, llengües i indústries, suposa implícitament que la moral no necessita la religió; que l'Evangeli mateix encara no ha dit l'última paraula del dret; que la llei de beneficència és incompleta, i que una justícia basada en l'adoració és una justícia inexacta; és allò que un jurista que interpreta el pensament de la revolució ha anomenat l'ateisme de la llei. D'això resulta que podem preveure el cas que, a causa de consideracions, no pas d'alta política com el 1793, però sí d'elevada moralitat pública, s'hagués de decretar l'abolició dels cultes que haguessin caigut en el desvergonyiment i l'extravagància, il·legalitzar l'Església, excloure els seus

ministres de totes les funcions i honors públics, i inaugurar la pura religió de la justícia sense simbolismes ni ídols. Però no ens trobem en aquests casos extrems; tanmateix, la història està plena de fets que justifiquen totes les previsions; i tant la política en les seves constitucions, com la justícia en les seves decisions, no estableix preferències pel que fa a les creences i els individus. L'Església no ha pas perdut el record dels gnòstics; l'imperi dels cèsars va veure com, després d'haver elegit Trajans i Marcs Aurelis, la plebs del pretori cobria de púrpura els heliogàbals, els alexandres severs i els julis. Després d'alguna orgia democràtica i social, podríem haver de tornar a començar amb nous motius l'obra dels antics persecutors. El geni de les religions no està pas mort, i sinó demaneu-ho a l'autor de *La France mystique* (La França mística), el senyor Erdan. Així doncs, és important que ens mantiguem en guàrdia, i no pas només per al cas particular del papat romà, que no vol esmenar-se ni renunciar, sinó per a aquell molt més greu i que també es pot preveure d'una recrudescència i una coalició de tots els fanatismes, de totes les supersticions i misticismes de la terra.

Ho repeteixo, contra aquest cataclisme de les consciències només conec un remei: la divisió de les masses, no només en Estats, municipis i corporacions, sinó en esglésies, sinagogues, consistoris, associacions, sectes i escoles. Aquí, la unitat, lluny de posar traves als perills, encara els agreujaria. L'arravatament de les masses, un dia boges d'impietat i l'altre embriagades de superstició, s'incrementa amb tot el poder de la col·lectivitat. Però afegiu-li, a la federació política, la federació industrial; i a la federació industrial, afegiu-li la de les idees, i podreu resistir tots els arravataments. La federació és l'escullera de les tempestes populars. Què hi havia de més simple, per exemple, que contenir l'absolutisme papal amb els súbdits mateixos

del Papa, no pas lliurats, com hom demana, als piemontesos, sinó havent recuperat la seva autonomia amb la constitució federativa i protegits en l'exercici dels seus drets per totes les forces de la confederació? Feu-lo doncs un cop més, aquest pacte de lliure unió, encara no és massa tard; i així, no només ja no us haureu de preocupar del papat, que haurà esdevingut una mitja potència del segle, sinó que tindreu l'Església sencera, revolucionada en ella mateixa i obligada a caminar amb la llibertat; i així evitarem l'inconvenient d'aixecar contra vós l'univers catòlic.

El 1846, quan els jesuïtes, amb les seves intrigues constants, van aconseguir que set cantons suïssos trenquessin amb la Confederació i formessin una aliança separada, els altres quinze cantons van declarar que les pretensions dels jesuïtes i l'escissió que n'era el resultat eren incompatibles amb el pacte federal i amb l'existència mateixa de la república. El *Sunderbund* va ser vençut, i els jesuïtes, expulsats. Aleshores, a la Suïssa victoriosa no se li va passar pel cap, ni per un moment, abusar del seu triomf amb la redacció d'una professió de fe religiosa, o transformant la constitució federativa del país en una constitució unitària. S'accontentà amb introduir en la Constitució Federal un article que establia que els cantons només podrien modificar les seves constitucions específiques en el sentit de la llibertat, i va fer entrar en el pacte els clericals que se n'havien volgut allunyar.⁸

8 Ens equivocariem molt si imaginàvem que només els jesuïtes tenen el secret i el privilegi de trasbalsar la societat i de comprometre l'existència dels Estats. L'any passat, el 1862, el cantó de Vaud, agitat per la secta dels metodistes, vulgarment anomenats *mômiers* (a Suïssa, forma pejorativa d'anomenar els metodistes), va veure com el seu govern passava de les mans dels liberals a les d'aquests religionaris que, pel seu fanatisme, esperit d'aristocràcia i hostilitat envers la revolució, no difereixen gens d'allò que a París i a Brussel·les s'anomena el partit *clerical*. A causa d'una d'aquestes aberracions deplorables i sempre repetides del sufragi universal, els metodistes van guanyar el

Paga la pena esmentar l'excel·lent comportament dels suïssos en aquesta circumstància. Tal com deia fa una estona, podem preveure que, un dia, la revolució no només haurà d'afrontar la corporació religiosa, sinó una insurrecció, bé sigui del catolicisme, bé sigui de tota la cristiandat. Així doncs, no hi ha d'haver cap més dubte: la societat tindria dret a oposar les seves federacions justicieres a aquest nou *Sunderbund*; declararia les esglésies insurgides, fossin quines fossin, culpables d'atemptat envers la moral i les llibertats públiques, i castigaria sense contemplacions els propagandistes. Però sembla que encara no ha arribat el moment, i, a més, això tampoc no preocupa els unitaris. La conflagració de les idees mistagògiques no entra pas en les seves previsions. Quan protesten des del seu respecte més profund per Crist i la seva religió, el que demanen és arrabassar-li la corona al Papa per tal de retre homenatge a Víctor Manuel, i de violar així un cop més el principi federatiu, idèntic a Itàlia al principi mateix de nacionalitat.

Si la idea de Villafranca, per bé que va ser proposada per l'Emperador, hagués rebut suport, fatalment hauria succeït una d'aquestes dues coses: 1) el principi més fort dels dos, el principi sobrenaturalista o el principi racionalista, hauria absorbit

seus rivals amb l'ajuda de les veus de la democràcia radical. Però què poden fer? Seran més probes, més estalviadors, estaran menys consagrats a la llibertat del país i a millorar la sort de les masses que els seus predecessors? És l'única manera que tenen de legitimar la seva arribada al poder, i en aquest cas no faran altra cosa que prosseguir amb l'obra liberal. Intentaran fer una revolució econòmica? En un Estat tan petit, aquesta no tindria cap força; caldria ampliar-la a tot Suïssa, la qual cosa no podria tenir lloc sense l'ajuda dels vintidós cantons i a iniciativa de la Confederació. Intentaran una reforma religiosa, i, en aquest sentit, una revisió de la constitució cantonal? Però aquí també, la Confederació els vigila, i si tinguessin prou força per tornar a començar el *Sunderbund*, la seva sort ja estaria fixada per endavant i la seva desfeta estaria garantida.

L'agitació religiosa és avui flagrant, i no tan sols a Suïssa a causa dels *mômi-ers*, i a Itàlia pel papat, sinó que també ho és a França, a Amèrica, a Rússia, és a dir, arreu, i a causa de les creences més impures i més extravagants.

l'altre; la revolució hauria prevalgut contra l'Església, o l'Església hauria ofegat la revolució; o 2) si els dos principis haguessin transigit, en amalgamar-se, haurien donat lloc a una idea nova, superior com a mínim a un dels seus constituents sinó als dos; sigui com sigui, els amics del progrés haurien pogut alegrar-se d'aquesta evolució. El partit de la unitat no té aquestes aspiracions. No sap res de la revolució; *Nescio vos*, li diu; sempre està disposat a rebre la benedicció de l'Església. Doneu-li el patrimoni de Sant Pere per fer-ne el seu reialme i besarà el borseguí del Papa, tant indiferent en el fons a la distinció dels poders temporal i espiritual com a la llibertat i la nacionalitat.

CAPÍTOL VIII

El perill d'una rivalitat política i comercial entre França i Itàlia en el sistema unitari

Per principi, en el contracte de *beneficència*, el benefici rebut no pot esdevenir, per al beneficiari, un mitjà per poder perjudicar el benefactor. Heus aquí una màxima escrita en la consciència dels pobles, però no sembla pas que els demòcrates moderns en facin ús. Un dels seus escriptors no m'ha retret que el fet d'haver qualificat d'*ingrata* la política unitària dels italians era un acte d'adulació cortesana envers l'Emperador i de fellonia envers el partit? I, tanmateix, en això, l'Emperador només és el representant del poble francès.

S'ha parlat molt dels projectes secrets de Napoleó III pel que fa a Itàlia. S'ha pretès que amb la seva expedició havia comptat aconseguir, per a ell mateix, la corona de ferro portada pel seu oncle; per al seu cosí, el príncep Napoleó, el ducat de Toscana; per al seu altre cosí, Murat, el tron de Nàpols; per al seu fill, el títol de rei de Roma, i que era el despit d'una

ambició frustrada el que l'havia fet retrocedir després de Solferino. S'ha donat el pretext d'aquesta retirada per crear desconfiança envers ell; d'ençà d'aleshores, hom s'ha declarat en pau amb ell; s'ha arribat a la conclusió que armar Itàlia contra Àustria no era suficient, que també calia armar-la contra el seu *magnànim aliat*, i el títol de benefactor que Napoleó III venia d'aconseguir davant seu va esdevenir, per als italians, un motiu addicional per constituir-se en un Estat únic.

El secret de l'entrevista de Plombières encara és desconegut. Ignoro quins van ser els acords que es van fer verbalment entre el senyor De Cavour i Napoleó III; i encara puc dir menys dels projectes particulars de l'emperador dels francesos. Des del meu punt de vista, el coneixement d'aquests secrets és perfectament inútil per a la política. Però, si més no, hi ha una cosa certa, i és que la Itàlia alliberada no podia deixar, amb la reunió de les seves parts en un únic grup polític, d'esdevenir, per a la França imperial, una causa de preocupació molt més greu del que ho havia estat Àustria, i que, després d'haver subvingut a la independència italiana, Napoleó III hauria de subvenir al manteniment de la preponderància francesa.

Ja ho he dit abans, i d'una forma prou enèrgica, en la meva última publicació: res, ni tan sols la salvació de la pàtria, no em faria sacrificar la justícia. Contra l'interès del meu país, estic disposat a donar suport, amb el meu vot i la meva ploma, a la causa dels estrangers si aquesta em sembla justa i sempre que no sigui possible conciliar els dos interessos. Admeto, doncs, que una nació té dret a desenvolupar-se segons les facultats i avantatges amb les quals ha estat dotada, sempre que respecti el dret d'altri, és clar. Si el destí d'Itàlia és determinar, per la seva pròpia evolució política i econòmica, la decadència de la seva veïna, i si aquest resultat és fatal, bé, doncs, resignem-nos-hi i que el decret providencial es compleixi! La humanitat

no es pot aturar per consideració a cap potència. S'ha dit que la revolució faria la volta al món; i, aparentment, no està pas encadenada al territori francès. Només demano que els objectius ambiciosos no es considerin ordres de la Providència.

En aquest capítol i en els següents tinc la intenció de demostrar:

1) Que Napoleó III ha volgut l'emancipació d'Itàlia, però que l'ha volguda amb la condició d'una confederació italiana i del manteniment de la prepotència francesa, perquè, en les condicions actuals de la civilització, i amb les teories de la monarquia imperial, que encara són les de tots els Estats, li era impossible actuar en d'altres condicions.

2) Que, deixant de banda la qüestió de la prepotència, a un escriptor imparcial no li convé sostenir malgrat el seu patriotisme, i raonant exclusivament des del punt de vista federatiu, que la condició proposada als italians per l'emperador dels francesos, és a dir, la confederació, els hauria estat més avantatjosa que no pas la unitat.

Consegüentment, la democràcia unitària, a Itàlia i França, és responsable d'un doble error, en primer lloc, en oposar a les mesures de simple prudència de l'Emperador dels francesos els projectes més ambiciosos i més amenaçadors, i, en segon lloc, en fer perdre a Itàlia, amb el benefici de la unitat, el d'una revolució política, econòmica i social.

No vull exagerar res, ni les possibilitats italianes, tan febles encara que en diversos llocs es dubta de la regeneració d'aquest país, ni la decadència de la nostra nació, denunciada fa quinze anys amb un luxe esgarriós d'estadística pel senyor Raudot. Però, atès que tot es mou i tot canvia en la vida de les societats, que el moviment històric està format en cada poble per un seguit d'evolucions ascendents i descendents, que en l'actualitat el cor de la civilització sembla estar establert avui

en un i demà en l'altre, és raonable i és propi dels esperits previsors preguntar-se el que podria comportar per a França, Itàlia i Europa un esdeveniment tan important com la constitució del nou regne.

En el moment en què escrit aquestes ratlles, França és una nació cansada, poc segura dels seus principis i que sembla dubtar de la seva estrella. Inversament, Itàlia, que ha sortit del seu llarg esmussament, sembla tenir tota la inspiració i fogositat de la joventut. La primera aspira al descans, a les reformes pacífiques, a la refinació dels seus hàbits, a la renovació del seu geni i de la seva sang; la segona només demana poder avançar, en qualsevol condició, sota qualsevol sistema. Si hi neixen alguns homes com ara Richelieu, Colbert, Condé, en menys d'una generació esdevindrà, com a Estat federatiu, la república més rica i més benaurada de totes. Com a Estat unitari, ocupa el seu lloc enmig dels grans imperis, i la seva influència pot esdevenir enorme a Europa, però en detriment de la seva felicitat interna. D'aquests dos destins, tan diferents l'un de l'altre, el primer segur si se l'hagués volgut i el segon tan ple de perills, la democràcia només n'ha comprès l'últim. Més àvida de glòria política i d'acció governamental que del benestar de les masses, anuncia formalment el seu disseny de fer ús —passi el que passi i si aconsegueix constituir-la— de la centralització italiana.

Situem-nos ara davant d'un mapa d'Europa. Itàlia és un pont bastit sobre la Mediterrània que va dels Alps a Grècia i que forma la gran ruta d'Occident a Orient. Amb la línia fèrria que des de Gènova, Cuneo o Ginebra es perllonga fins a Tàrent, Itàlia aglutina en primer lloc tot el trànsit de viatgers de l'Europa Occidental cap als ports del Llevant, i, ben aviat, amb l'obertura de l'istme de Suez, dels que van cap a l'Índia, la Xina, el Japó, Oceania i Austràlia. Amb el vapor i el tren, Itàlia esdevé, com en el passat, el centre del moviment europeu. A través d'ella,

Espanya, Portugal, França, Anglaterra, Bèlgica, Holanda, el Rin, Prússia, Alemanya i una part d'Àustria es comuniquen amb Sicília, les illes Jòniques, Càndia, Lepant, Atenes, l'Arxipel, Constantinoble, Odessa i el Mar Negre, Esmirna, Xipre, Rodes, Sant Joan d'Acres, Alexandria, Suez i tot l'Alt Orient.

Actualment, aquesta posició ja es fa sentir. Els viatgers que des de Londres, París o Brussel·les van al Llevant amb el servei de les Missatgeries Imperials, ja no embarquen a Marsella; amb el tren van a fer escala a Gènova, la qual cosa els estalvia vint-i-quatre hores de navegació, i el mateix pel que fa a la tornada. Supposeu que la línia fèrria de Torí a Nàpols i a Tàrent ja estigui acabada; aleshores els embarcaments i desembarcaments es faran en un d'aquests dos ports, amb gran satisfacció dels viatgers, que, en estalviar-se els inconvenients del viatge marítim, gaudiran, a més, d'un estalvi de temps. En aquestes condicions, no hi haurà ni un sol viatger francès, ni del centre, ni de Bordeus, Tolosa, Baiona o Perpinyà que, en anar de viatge cap a Egipte, Grècia o l'Àsia Menor, vagi a embarcar-se a Marsella. Tot seguint la línia del Migdia o de Lió, després la de Certe a Marsella, Toló i Niça, hom preferiria anar a trobar la via fèrria italiana, i estalviar-se així quatre-centes llegües de navegació i quatre dies de viatge per mar. França perdria fins i tot la clientela dels seus viatgers.

Pel que fa a les mercaderies que circulen per la mateixa línia, és ben cert que la marina francesa podria conservar aquelles expedides del país o a destinació del país; però aleshores perdria el trànsit cap a Rússia, Bèlgica i Alemanya, i la competència de Gènova i Trieste no li deixaria res. Hauria de rivalitzar pel Franc Comtat, la Borgonya, l'Alsàcia, la Lorena i el nord. Altrament, així ho dictaria el principi del lliure canvi, la introducció del qual en el nostre dret públic ha estat a cura del santsimonisme anglounitari.

Però això no ho és tot. La Itàlia alliberada no pot deixar d'esdevenir també, com Àustria i Alemanya, un centre de producció manufacturera. Les matèries primeres, provinents de l'Índia o d'Amèrica, es manufacturaran naturalment en el punt més proper als llocs de consum: heus aquí com França perdrà els mercats del Danubi, Sèrbia, Bulgària, la Moldo-Valàquia, la Rumèlia i Grècia; heus aquí com el mar Negre desapareix de les nostres relacions, i tot això no ha estat motivat per odi al nom francès, sinó per una diferència mitjana de set a vuit-cents quilòmetres de transport, que, a deu cèntims per quilòmetre, resulten en un estalvi de setanta a vuitanta francs per cada mil quilograms. Més d'una vegada hem vist com el comerç es desplaçava per un benefici més petit.

En aquesta situació, ¿com podria França, aïllada de les grans rutes comercials, afectada pel lliure canvi que anul·laria la seva navegació, i desforestada per l'enorme demanda de les seves vies fèrries, aspirar encara a ser una potència marítima? De què li servirà, diguem-ho de passada, l'obertura de l'istme de Suez, iniciat *a les barbes d'Anglaterra* amb capitals gairebé exclusivament francesos, i que ha esdevingut, per a Rússia, Grècia, les repúbliques del Danubi, Àustria, Turquia i sobretot Itàlia, la font d'una prosperitat inigualable? Si l'èxit corona les previsions, el Canal de Suez serà un motiu de decadència per a Marsella i de ruïna per a Le Havre, atès que, independentment de com examinem aquesta qüestió, no en traurem cap benefici, i com més útil els sigui als estrangers, més ens perjudicarà a nosaltres. Es parla d'aliançes naturals, de comunitats de principis, de simpaties de raça, però què són aquestes frases davant l'antagonisme dels interessos?

Per als unitaris, es tracta d'aprofitar aquesta situació meravellosa d'Itàlia, però no pas precisament per a la prosperitat de les poblacions italianes, la qual cosa seria totalment justa i

contra la qual no n'hauria de dir res, sinó per al poder i l'acció del nou govern, és a dir, per al desenvolupament d'una nova i enorme monarquia, imperialista o constitucional, per humiliar la potència francesa i la perpetuïtat del règim unitari.

Des del punt de vista estratègic, l'avantatge d'Itàlia respecte de França seria igualment important. Pel que fa a això, aquells que ens prediquen amb tanta eloquència la fraternitat de les nacions no deixaran de repetir que aquest segle és reticent a la guerra, que el progrés dels hàbits empeny al desarmament, que la civilització no admet altra cosa que les lluites pacífiques de la indústria, etc. Acabem de veure què significarà per a França aquesta lluita industrial, i amb quina prosperitat ens amenaça el lliure canvi. Però sense parlar de les dures condicions a les quals estan sotmesos els nostres manufacturadors i armadors, els fets quotidians demostren, a més, a qualsevol que no sigui ni cec ni sord, que des del 1789, l'estat de guerra no ha deixat de ser l'estat habitual de les nacions, i que si des de la caiguda del Primer Imperi els conflictes són menys importants, la causa no són pas les institucions econòmiques ni uns hàbits més suavitzats, sinó que es deu als exèrcits permanents mantinguts a un cost molt elevat per conservar el nostre lamentable equilibri.

Com que els riscos de conflagració sempre són els mateixos —jo no diria pas en despit dels interessos i la seva interdependència, sinó precisament per raó dels interessos—, no podem deixar de tenir en compte Itàlia, una potència central de primer ordre, i una de les més interessades. De quina banda es decantarà? Certament, de la banda dels seus interessos, els quals, tal com acabo de demostrar, són radicalment contraris als interessos francesos. Oposada als interessos de França, Itàlia esdevé fatalment la nostra rival política i la nostra antagonista; una és la conseqüència de l'altra. I només l'estupidesa i la traïció poden negar-ho.

Però fem una darrera ullada al mapa. Sembla com si, després d'haver atribuït aquesta posició marítima a Itàlia, la naturalesa mateixa hagués tingut cura de fortificar-la encara més en previsió d'una lluita contra França. Observeu aquesta cintura de baluards que s'anomena els Alps, que s'estén des de Niça fins al Valais? Us prego que em digueu: contra qui està orientada aquesta immensa fortalesa? No és pas contra Anglaterra, ni contra Rússia, ni contra Alemanya, ni contra Àustria mateixa, i tampoc contra Suïssa. A causa de la seva posició marítima i continental, Itàlia és amiga de tots els pobles, tret d'un: el poble francès.

Hi ha cinc vies que podrien permetre una invasió dels francesos a Itàlia, i, recíprocament, una irrupció dels italians a França: la via de Ginebra a la vall d'Aosta pel Sant Bernat; la via fèrria del Mont Cenis; el coll del Montgenèvre; la via fèrria de Cuneo i el pas de La Corniche.

Concentreu 100.000 homes a Torí, al bell mig del semicercle; aquests 100.000 homes, que poden traslladar-se ràpidament i massivament al punt atacat, són suficients per guardar tots els passos, mentre que per vèncer una concentració de forces com aquesta caldria, com quan s'assetja una plaça forta, un exèrcit tres o quatre vegades més gran. I on trobaria França aquest exèrcit, amenaçada com ho estaria al nord i l'est per Anglaterra, Bèlgica i el Rin? Si suposem que França estigués en guerra només contra Itàlia, la partida continuaria sent desigual, atès que l'exèrcit ultramuntà podria ser constantment avituallat pel sud de la península, mentre que l'exèrcit francès, repel·lit després d'un primer esforç, desmoralitzat i disminuït, seria incapaç de tornar a la càrrega. I així Itàlia hauria tornat a utilitzar contra nosaltres, amb un redoblament de facilitats i moltes més possibilitats, la tàctica emprada el 1796 pel general Bonaparte contra els generals austríacs. D'aquesta manera, per bé que creguéssim que els Alps ens protegien, en realitat esta-

ríem dominats per ells. Per canviar la relació, n'hi hauria prou amb crear, a l'altra banda d'aquesta immensa muralla, un Estat únic en comptes dels sis que hi havia abans. Això és precisament el que, tot fraternitzant amb la democràcia italiana, avui reclama la democràcia francesa, i el que darrerament s'ha mirat de fer amb els mitjans que veurem més endavant.

Certament, i em plau repetir-ho, si per a Itàlia no hi hagués, tret de l'opressió germànica o gal·la, cap altra existència política que la d'una monarquia unitària; i si, per gaudir dels seus avantatge naturals, no tingués cap altra opció que obrir foc contra nosaltres des de totes les seves bateries, ens hi hauríem de resignar. La nostra única possibilitat de salvació seria que ens transforméssim en una província italiana, tret que fóssim prou forts per fer que Itàlia mateixa esdevingués un annex de l'imperi. Tant en un cas com en l'altre, la democràcia no se n'hauria de congratular; un cop més, només hauria demostrat que el geni de la pau i la llibertat no l'habita; que se'n surt molt millor armant unes nacions contra les altres que no pas organitzant-les; i que, com aquests militars que en el paisatge més encantador i en els guarets més fèrtils només hi veuen posicions estratègiques, en les forces de la naturalesa només hi sap veure instruments de destrucció. Obligada a conquerir per ser conquerida, Itàlia, tot just alliberada per França però esdevinguda temible tant per a França com per a Àustria, podria considerar-se, un cop més, perduda.

CAPÍTOL IX

Les dificultats de la situació l'any 1859

França ha volgut la independència d'Itàlia, i l'ha volguda com una causa justa. No demano pas al país que se'n desdigni. Que

es faci la llibertat, fins i tot si no ens afavoreix. Les vies fèrries llombardoveneciana, toscana, romana i napolitana, magnífics instruments d'explotació enfront de les masses, d'aglomeració de forces per al poder, de rivalitat contra l'estranger, s'han construït o estan en vies d'execució. No tinc la més mínima intenció d'obstaculitzar-les; cal que aquesta línia sense parió es realitzi. L'interès de la civilització passa pel davant del nostre.

Però s'ha volgut alguna cosa més que això. S'ha volgut la formació de tot Itàlia en un únic Estat; aquesta unitat està mig feta, i res, des del punt de vista de la llibertat i el benestar del poble italià, com del progrés general, la justifica. Per què s'ha permès la seva realització? Com espero poder demostrar més endavant, era fàcil conciliar els interessos d'Itàlia amb l'*statu quo* del nostre país i les susceptibilitats de la nostra nació: ¿com és que aquests mateixos interessos han esdevingut antagònics dels nostres? Si la unificació es consuma; si el poble i el govern italians es mostren a l'altura de la seva ambició, i si l'Europa irritada contra nosaltres els dóna suport, a França li haurà arribat l'hora de la decadència contínua, en el comerç, la política i la guerra. En menys d'una generació, podem no ser ni l'ombra de nosaltres mateixos. Amb la guerra contra Àustria ens hem erigit en salvadors de les nacionalitats; però qui ens salvarà a nosaltres de les inexorables conseqüències d'aquesta expedició, que havia de ser tan positiva per a les dues nacions i que amenaça ara amb esdevenir tan funesta per a nosaltres, francesos?

Remuntem-nos ara a la vigília de l'entrada en campanya, i considerem —si haguéssim d'admetre que hagués promès a la lleugera el que més endavant s'ha pretès exigir-li— en quin posició es devia trobar l'emperador dels francesos després d'haver aniquilat a Itàlia la influència austríaca. Anglaterra i les altres potències, que havien romàs com a espectadores, ha-

vien enviat les seves notes i expressat les seves reserves; Napoleó III, a qui s'havia instat —per dir-ho d'alguna manera— que s'expliqués, havia hagut de declarar que només actuava per consideració envers Itàlia, sense cap motiu d'ambició personal ni d'ampliació per al seu imperi. Tot fent acte d'alt justicier europeu, havia obeït un manament dels neutrals. Tanmateix, no s'havia vist mai una expedició com aquesta i amb un objecte com aquest. Tothom es va sorprendre; molts es van mostrar incrèduls, i aquest va ser l'origen de la desconfiança que l'Emperador va fer sorgir contra França i contra ell mateix. I atès que certs servidors molt poc hàbils havien parlat del tron de Nàpols per al príncep Murat, del Ducat de Toscana per al príncep Napoleó, el patriotisme italià es va almar, i, arreu, l'opinió pública, hàbilment atiada, es va mostrar contrària als pretendents francesos. Si no recordo malament, el govern imperial es va declarar aliè a aquestes candidatures. I tant és així que semblava que, per bé que fos veritat que hagués de concloure amb la formació d'una monarquia de vint-i-sis milions d'ànimes, la campanya d'Itàlia, que havia estat gloriosa per a les nostres armes però perillosa per al nostre poder, havia d'acabar per a nosaltres —per l'impuls exercit sobre els esperits— com una mistificació.

Però encara faltava resoldre el destí d'Itàlia. El vencedor de Solferino, a l'arbitratge del qual s'hauria de sotmetre la nova constitució de la península, havia de pronunciar-se entre un gran Estat militar i una confederació. Gratificat amb un petit increment de territori a la Savoia i Niça, i després d'haver-se declarat desinteressat, no li quedava cap altra alternativa; el món estava pendent d'ell. Un imperi? Sense parlar de la incompatibilitat entre una creació d'aquesta naturalesa i les idees napoleòniques, la dignitat de França després d'un servei com aquest i l'atenció a la seva seguretat en les condicions actuals a

Europa no ho permetien. Una confederació? Però, en la situació dels afers en aquell moment, donar a Itàlia una constitució federal significava, des d'una altra perspectiva, vulnerar l'imperi i provocar la propagació d'un principi hostil; significava que la França del 2 de desembre, i no pas una altra potència capaç de fer-hi front, tindria davant seu una institució que, en vincular-se als sistemes suís, germànic, holandès-belga, danubià i escandinau, l'aïllaria cada cop més, i que, més tard o més d'hora, aniquilaria el seu poder.

Si Napoleó III es pronunciava a favor de la unitat, com a hereu de les tradicions i les idees del Primer Imperi es deixava enganyar, i com a cap de l'Estat francès abdicava de tota pretensió a la primacia. Si optava per la confederació, se l'acusaria de gelosia i mala voluntat; amb això es feia odiós i, encara pitjor, organitzava i desenvolupava les federacions d'Europa contra ell. Finalment, si deixava Itàlia en l'*statu quo*, es desdèia i anul·lava l'expedició.

Napoleó III es va decidir pel sistema federatiu.

Bé, no he pas rebut la missió de defensar la política de l'Emperador, com tampoc la causa del Papa; no en sé res, de les intencions de Napoleó III el 1859, com tampoc de les seves idees actuals. Però ho haig de confessar: com més reflexiono sobre aquest assumpte italià, més sento la necessitat de creure, per a l'honor de la meva nació, que l'any 1859 el seu cap no va ser l'home més poc previsor de tots; que va voler alhora, lleialment i amb coneixement de causa, l'emancipació d'Itàlia i la seva formació en un sistema federatiu; que d'aquesta combinació esperava els resultats més positius per als dos pobles; que en feia el punt de partida d'una nova política per al seu govern intern i la seva diplomàcia a l'estranger; però que va ser enganyat en les seves esperances; primer, per la política piemontesa, i, després, pels suggeriments d'Angla-

terra; i, finalment, pel furor democràtic; que en veure les manifestacions, el clamor, les revoltes i les annexions, va creure que la seva autoritat no podria pas intervenir i es va remetre a l'acció del temps.

Aquesta és la raó de les ansietats i vacil·lacions de la política francesa, des de Villafranca fins a la retirada del senyor Thouvenel. Davant d'una situació contradictòria, de què podien servir les reticències, les distincions, les moratòries, els subterfugis i totes les habilitats de la diplomàcia? S'ha deixat fer allò que teníem el dret i el deure —i que no hem pas tingut el coratge— d'impedir; s'ha deixat la paraula als esdeveniments, és a dir, a les aventures; hem sol·licitat a l'Europa absolutista el reconeixement d'un regne l'origen usurpador del qual desaprovàvem tant com en compreníem el perill; de tant atiar-la hem cansat l'opinió pública, adés en el sentit volterrià i demagògic, adés en el sentit reialista i clerical. I la contradicció ha esdevingut cada cop més flagrant; la responsabilitat, més feixuga, i la situació, pitjor.

Admireu ara els judicis de l'opinió i els seus vaivens. Àrbitre d'Europa, vull dir, de l'Europa conservadora, el 1852 i el 1856, i esperança de la democràcia el 1859, el govern imperial és ara acusat per les dues, i de quin crim? Si no m'he equivocat en l'apreciació que acabo de fer de les intencions de l'Emperador envers els italians, la qual cosa desitjo de tot cor, el seu crim, per als partits contraris, és el fet d'haver volgut: 1) alliberar Itàlia, i 2) confederar-la. Per a aquesta idea, la més saludable i més encertada de totes, que la història tindrà en compte, ha estat amonestat tant pels que s'anomenen fastuosament la revolució, com per aquells que, de manera força més adient, hom anomena la contrarevolució. Si Geront, el bon home, encara visqués, li diria a Napoleó III: «Però què hi anàveu a fer, Majestat, en aquest maleït embolic?» Només la república

podia alliberar Itàlia, perquè només ella podia, sense esdevenir sospitosa, donar-li, i si s'esqueia, imposar-li, la federació.

CAPÍTOL X

El pla de Garibaldi; la unitat italiana fracassa per culpa dels demòcrates

Durant el primer semestre de 1862, la fortuna semblava somriure als partidaris de la unitat, i devia temptar més d'un menys audaciós que Garibaldi. La manera com havia conquerit el Regne de Nàpols i l'excitació dels ànims li prometien un èxit encara més fàcil, però d'un abast incalculable. De què es tractava? Doncs de desgastar imperceptiblement les resistències, i de forçar, sense que es notés, la mà de Napoleó. La tàctica era encertada: si Garibaldi gaudia d'un geni polític equivalent a l'odi que sentia per França i l'emperador, aleshores havíem perdut la partida i podíem posar data a la nostra decadència a partir de l'evacuació voluntària de Roma de les nostres tropes. El *desenvolupament* hauria estat menys brillant per al general que el 1860; des del punt de vista de la unitat, el resultat hauria estat cent vegades millor.

En efecte, aquest era el cas per a aquesta democràcia que no havia dubtat en adoptar com a consigna el crit de *Visca el rei!*, i de seguir fins al final la seva política monàrquica. Ara també calia erigir-se en partit conservador i d'ordre, deixar de banda la idea insurreccional i irreal de les *nacionalitats*, buscar preferentment el suport de les forces organitzades i dels interessos establerts, vincular-se als governs, la qual cosa els hauria agradat molt a tots; no parlar del Vèneto, que s'hauria recuperat més endavant; distreure la prudència francesa; deixar de banda el debat sobre el poder temporal, tot

atribuint exclusivament la defecció dels Estats de l'Església a la iniciativa de les masses; i, finalment, conspirar amb Víctor Manuel per comptes de conspirar contra ell.

Però la democràcia tenia altres compromisos. La seva hipocresia començava a pesar-li; ja es delia per treure's la màscara, tot vanagloriant-se, com sempre, de poder *actuar sola*. A més, no estava pas tan consagrada a la causa de la unitat com per acceptar de mantenir en secret les seves ambicions particulars, les seves rivalitats personals i les seves rancúnies. En el fons, la democràcia no té cap altre objectiu que ella mateixa, és a dir, la satisfacció dels seus cabdills i partidaris, els quals no formen pas, com la pleballa imagina, un partit polític, sinó una camarilla. Si a hores d'ara la unitat italiana encara no és un fet, la culpa la tenen els demòcrates.

El pla de Garibaldi tenia com a base d'operacions el principi de la *nacionalitat*, que, tal com he dit abans, havia esdevingut sinònim d'unitat. Així es va interpretar arreu la idea, i així es van formular les seves conseqüències en la intuïció popular. Per als italians, que reivindicaven a crits antigues possessions perdudes: Còrsega, el Ticino, el Tirol, Trieste, Dalmàcia, la nacionalitat significa el restabliment de la Itàlia imperial i pontifical segons els models més o menys modificats de Carlemany i Lleó III, amb capital a Roma. Per als grecs, que certament es creuen tan capaços com els italians i no s'haurien quedat enrere, la nacionalitat consisteix en la restauració del vell imperi cismàtic, amb capital a Constantinoble. Per als hongaresos, que consideren que Croàcia, Transilvània, Esclavònia, Galítsia (i per què no també Moràvia i Bohèmia?) pertanyen a la corona de sant Esteve, la nacionalitat es redueix a la substitució de la dinastia d'Habsburg per una dinastia magiar, amb capital a Viena. Per als polonesos, als quals primer se'ls hauria de restituir les fronteres del 1772, una superfície de 38.000 llegües quadrades que

inclouen una munió de poblacions que de poloneses mai n'han tingut altra cosa que l'etiqueta, la nacionalitat havia de dur a la formació d'un imperi eslav que s'hauria estès fins a Moscou i Sant Petersburg. I, finalment, és en virtut del principi de la nacionalitat, que un cert partit alemany, més preocupat del que sembla per la puresa de la raça que àvid d'annexió, proposava no fa gaire de formar, amb l'ajuda de l'emperador dels francesos, un imperi unitari, encara que per a això fos necessari sacrificar-li, a aquest aliat, la riba esquerra del Rin.

Del que podem considerar de les arengues de Garibaldi, de les revelacions de Kossuth i Klapka, i del conjunt dels esdeveniments, s'havia format, doncs, una certa harmonia, fruit d'aspiracions similars, entre els representants d'aquestes nacionalitats. A Itàlia, Grècia, Montenegro, Hongria i Polònia s'havia acordat un pla d'aixecament simultani. Certes ramificacions s'estenien al comptat de Niça i, fins i tot, segons em van dir, fins a la costa francesa, fins a Marsella. Les persones que hagin viatjat a la Provença, saben que aquesta població, de llengua italiana, encara no ha estat completament afrancesada, i la persecució contra els republicans i els socialistes l'any 1852 no ha fet que aquests sentiments s'inclinessin més per París. En donar el senyal, l'explosió s'havia de fer alhora i arreu: els pobles s'insurgien, els governs eren enderrocats, les dinasties eren expulsades, i, com bé podem pensar, ben aviat substituïdes; Venècia i Trieste eren retornades als italians i es reestructurava el mapa d'Europa, i Garibaldi, en un èxtasi heroic, després d'haver dotat el seu país d'aquesta gloriosa unitat, que havia de fer d'Itàlia la potència més central i alhora més independent d'Europa, d'altra banda, tornava la llibertat a França, i la compensava així per la preeminència perduda.

S'adheria a aquest pla la premsa democràtica de París? Sabia si més no de la seva existència? El considerava seriosament, o

només admètia prendre'l en consideració? Qui podria dir-ho? No crec pas que la premsa mateixa pugui aclarir aquest tema, ni que sigui mínimament, de tan poc intel·ligent, poc rigorosa amb els fets, indiscreta en els seus discursos i indigna com és de la confiança dels seus propis amics. A banda d'això, el senyor Guéroult és amic de l'imperi, així com el senyor Havin; el senyor Peyrat no semblava estar gens barallat amb l'imperi; *La Patrie* i *Le Pays* són tan lleials a l'imperi com ho és *La France*; *Le Journal des Débats*, que malgrat la seva simpatia pel Piemont està força vinculat a l'imperi; i, finalment, *Le Temps* ha declarat en el moment de la seva fundació que no era de cap partit. I aleshores, tot aquest periodisme ha censurat, potser sense comprendre-la, l'última manifestació general d'hostilitat de Garibaldi, la qual cosa no significa que rebutgi el principi de nacionalitat entès a la manera de Garibaldi. Només ha deixat de reconèixer la temptativa del general per incongruent i inoportuna.

Certament, el projecte d'una Itàlia unitària, considerat des d'un punt de vista exclusivament governamental, i exceptuant els interessos econòmics i el benestar de les masses, a les quals només el sistema federatiu pot donar satisfacció, exceptuant sobretot la llibertat general, per a la qual totes aquestes unitats polítiques signifiquen cada cop més un impediment, aquest projecte —deia— tenia el seu aspecte plausible, i en un cert moment vam poder creure que tindria èxit. Com ja he dit abans, per a això calia esperar el màxim del temps i de la pressió de les circumstàncies; adreçar-se als governs als quals el progrés de les armes franceses inquietava; a l'emperador dels francesos que l'afer de Roma aclaparava i que hauria acabat per arrossegar la democràcia, disposada a sacrificar l'interès manifest de l'imperi a la grandesa del nou regne.

Però com que Garibaldi i Mazzini es distanciaven de Víctor Manuel, que apel·laven a les *nacionalitats*, és a dir, a totes les

faccions excloses d'Europa, que declaraven la guerra a les dinasties; a Àustria, que havia esdevingut constitucional; a la Rússia alliberadora dels seus camperols; a la França imperial que tot just acabava d'intervenir per retornar la llibertat a Itàlia; com que es negaven a comptar amb les potències establertes i les necessitats del segle per lliurar-se al seu arravatament demagògic, havien perdut la partida, i el seu projecte d'unitat, condemnat per la revolució i l'economia política, només apareixia, des del punt de vista polític, com una utopia insostenible.

Les resurreccions de llàtzers, dutes a terme per l'acció del *pronunciament* popular, i fora de la prudència més elemental, constitueixen els ets i uts de la política dels demòcrates moderns! En comptes d'empènyer els pobles cap a la via de les federacions, que és la de totes les llibertats polítiques i econòmiques, se'ls sadolla d'utopies enormes, se'ls convida a participar en uns sistemes que no són sinó imitacions cesarianes fraudulentos, sense tenir en compte que la història de les nacions no és uniforme, que el progrés no consisteix pas en repeticions buides, i que allò que en una època s'hagués pogut justificar seria una quimera culpable en una altra; i que, quan per un atzar inesperat, es presenta l'ocasió de materialitzar aquests projectes retrògrads, es compromet tot, es perd tot, per la indisciplina, la personalitat i l'extravagància dels actes.

L'èxit hauria de respondre a la tàctica. En primer lloc i pel que fa a les conspiracions, és poc habitual que els conspiradors s'acabin posant d'acord. Cadascú intenta explotar l'afer en benefici seu, i guanyarà el que s'apoderi de la iniciativa i faci convergir tot l'esforç de la lliga en els seus dissenys particulars. Encara no ha començat la batalla i els conjurats ja es malfien els uns dels altres i s'amenacen.

Els montenegrins i els grecs donen el senyal, seguits pels de les illes jòniques. Però Garibaldi no respon a la crida de tan

ocupat com està en assegurar sobretot el triomf de la unitat italiana. Els turcs, que calia vèncer primer, es mantenen; els jònics són cridats a l'ordre pels anglesos, els seus amos i senyors, i, a més, amics de Garibaldi. Aquest no havia pas pensat en la dificultat de conservar alhora, en aquesta conjuntura, el suport d'Anglaterra i la cooperació dels jònics. La premsa britànica és unànime en la seva crítica a l'empresa irracional del general. Els montenegrins són esclafats, i, per als grecs, el resultat significa l'expulsió del seu propi rei Otó per comptes del sultà, que ara cal substituir amb un príncep qualsevol, sempre que no sigui ni anglès, ni francès, ni rus, a menys que, tal com proposava últimament *Le Siècle*, es prefereixi establir una confederació per a Grècia!... Finalment, Garibaldi apareix i recorre a Hongria, però Klapka i Kossuth també l'abandonen, li retreuen el fet d'haver arribat massa tard, i declaren que en ell no reconeixen la veu d'Itàlia perquè no està al costat de Víctor Manuel. A això Garibaldi hauria pogut respondre perfectament que si ell, Garibaldi, havia de ser al costat de Víctor Manuel per servir Hongria, ells, Kossuth i Klapka, havien d'estar al costat de Francesc Josep per servir Itàlia, la qual cosa duia a negar l'empresa. Però al final, Garibaldi, que tenia com a única possibilitat l'esperança d'arrossegar l'exèrcit reial, lliurat a ell mateix, sucumbeix a la primera topada quan intenta fer a Aspromonte el paper que Napoleó I va fer a Grenoble. Els seus compatriotes, els soldats piemontesos, li han disparat com si fos l'enemic de la seva nació. I ara Polònia acaba d'enfonsar-se en una insurrecció desesperada i en els assassinats; Alemanya aspira a la confederació, i nosaltres, francesos, esperem el nostre alliberament!

No és tot això prou absurd? Podem anomenar a això una política intel·ligent, liberal i republicana? És això una revolució? Reconeixeu en aquests organitzadors de complots, fundadors d'Estats, dirigents de nacions, vertaders polítics?

He donat fe de les virtuts personals de Garibaldi, del seu coratge, de la seva generositat, un fet que ha estat esmentat amb satisfacció per alguns dels meus adversaris. Però un cop fet sincerament aquest homenatge, puc fer altra cosa que condemnar l'agitador? Puc considerar seriosament un Garibaldi que crida *Visca Víctor Manuel!* i que alhora esmerça les seves forces a enderrocar-lo?, que afirma la unitat mentre es declara demòcrata, fins i tot republicà, la qual cosa significa aparentment un home amb tots els drets i totes les llibertats?, que acusa el ministre Rattazzi de traïr la unitat i que li retreu el seu *municipalisme* perquè el troba massa centralitzador? Garibaldi, tant disposat a apropiarse de la dictadura com a renunciar-hi, que té dins seu quelcom de Cèsar i de Washington, un cor excel·lent, sacrificat, però impossible de disciplinar, i que un geni infaust sembla governar, té una mínima idea del que són monarquia i república, unitat i descentralització? S'ha adonat mai que entre democràcia i imperi no hi ha gairebé cap distància? Què feia el 3 de febrer de 1852 a Santos-Lugares, on al capdavant de nou-cents italians va decantar la victòria a favor d'Urquiza, cap dels insurrectes de la Plata, suposadament armat per a la confederació de les repúbliques del sud i tot seguit dictador, contra Rosas, cap o dictador de la República Argentina, que per la seva banda també portava la bandera de la confederació? Garibaldi lluitava per un principi o només contra una tirania? Segons ell, de quina banda es trobava la unitat a Buenos Aires?, de quina banda es trobava la federació? Per què s'embolicava Garibaldi en aquesta disputa? I a Roma, on l'any 1849 va destacar per les seves proeses contra l'exèrcit francès, estava a favor de la federació o de la unitat? Era amb Cernuschi, el federalista, o amb Mazzini, l'unitari? O potser només obeïa, com alguns pretenen, les seves inspiracions?...

A Garibaldi se li atribueix, en referència a Napoleó III, la frase següent: «Aquest home té una cua de palla, i jo li calaré foc». Aquesta frase seria bonica si l'èxit l'hagués acompanyat. Després del desastre d'Aspromonte, això no és res més que una fanfarronada, el ridícul de la qual recau en el seu autor. Ai!, allò que la democràcia va prendre per la cua de palla de Napoleó III era la cua del diable, que està condemnada a arrossegar encara molt de temps si els tribuns en els quals ha dipositat la seva confiança no canvien les seves tàctiques i les seves màximes.

CAPÍTOL XI

La hipòtesi d'una solució pel principi federatiu

La desfeta de Garibaldi no ha resolt el problema ni ha millorat la situació. És ben cert que la unificació d'Itàlia s'ha postergat *sine die*; el senyor Rattazzi, considerat com a massa centralitzador, ha hagut de retirar-se davant les exigències municipalistes, i, per tant, la qüestió del papat ha perdut una certa presència en l'eclipsi garibaldià. Però l'antitesi de les dues potències, la italiana i la francesa, es manté amenaçadora i irreconciliable; Itàlia es debat entre la guerra civil i l'anarquia, i França és víctima de l'angoixa davant d'un perill immens.

Ara ja es parla d'una tornada a l'*statu quo*, és a dir, a una divisió d'Itàlia en quatre o cinc Estats independents, com abans de la guerra del 1859. Si s'adopta aquesta solució, serà gràcies a l'actuació de la diplomàcia, i molt probablement la seva conseqüència sigui la restauració del prínceps destituïts; es conservaran les formes constitucionals i les garanties promeses, però la democràcia, i a través d'ella indirectament la revolució, haurà patit un desengany. La causa del poble, vull dir la d'aquesta plebs obrera de les ciutats i del camp que a partir d'ara haurà

de centrar tota l'atenció dels vertaders revolucionaris, haurà estat sacrificada pel suposat partit de l'*acció* a unes especulacions personals tant ambiciosos com quimèriques, i la vertadera qüestió s'haurà ajornat per molt de temps.

Alguns *xovinistes*, als quals aterra la perspectiva d'una França afeblida, voldrien que acabéssim amb un cop definitiu, i que l'emperador del francesos, en representar intrèpidament la política del seu oncle, en confiar en la simpatia de les masses i jugar-s'ho a tot o res, declarés que l'imperi francès havia recuperat els límits del 1804, i que en un sol i mateix acte, incorporés, pel nord, Bèlgica i tot el Rin a França, i al Migdia, la Llombardia i el Piemont. A Víctor Manuel se li oferiria el tron de Constatinoble. Tret d'això, diuen, la resta només seran palliatius. França es manté anul·lada; ja no es concentra en ella el centre de gravetat de la política. Els més moderats recomanen mantenir l'agitació a Itàlia, fins que, esgotada de la guerra i cansada del bandidatge, la nació torni a cridar l'alliberador de 1859 i es llanci de nou als seus braços.

Aquests consells desesperats acusen molt l'errada dels que, amb els càlculs més infames, han empès el poble italià cap a aquesta fantasia d'unitat. Mentre que a casa nostra, la vella democràcia, farta de xerrameca, aspira a una topada general per recuperar-se, i sense provocació i sense motius sol·licita noves annexions; mentre que multiplica allà el seu maquiavelisme i empeny les masses cap a la revolta, Anglaterra, que observa fredament la crisi, guanya terreny arreu i ens desafia; Alemanya, Àustria, Prússia, Bèlgica i Rússia estan preparades per actuar. Un cop l'imperi bloquejat, tothom n'espera l'explosió. Si sucumbim en un nou Waterloo, de la qual cosa podem estar-ne segurs, si la victòria, com es habitual, roman fidel als grans batallons, llavors, com a cos polític, com a centre de la civilització des d'on la filosofia, la ciència, el dret i la llibertat

irradien a tot el món, tot s'haurà acabat. La França d'Enric IV, de Richelieu i de Lluís XIV, la França del 1789, del 1793, de 1802, de 1814, de 1830, de 1848, així com la de 1852, haurà dit la seva última paraula, i estarà acabada.

Com n'hauria semblat, de simple, fàcil i beneficiosa per a totes les parts aquesta situació desoladora, si el 1859 se l'hagués examinat des del punt de vista dels principis, des del punt de vista de la federació!

Considerem, primer, que el que fa que Itàlia, com a potència marítima i industrial, sigui una rival tan terrible per a França desapareix completament, sense cap pèrdua per al poble italià, en el sistema federatiu. En efecte, els avantatges de situació i territori, la superioritat de la indústria i dels capitals, no són pas el que fa que un poble sigui perillós per als seus veïns, sinó la seva concentració. La riquesa distribuïda és inofensiva i no atia pas l'enveja; només la riquesa aglomerada a les mans d'un feudalitat fortament establerta, i a través d'aquesta posada a la disposició d'un poder emprenedor, pot esdevenir, en l'ordre econòmic i en l'ordre polític, una força destructiva. La influència opressiva i desintegradora d'una aristocràcia financera, industrial i territorial sobre el poble que explota i sobre l'Estat no és pas dubtosa; gràcies al 1848, aquesta veritat pot considerar-se avui un lloc comú. Doncs bé, el que l'aglomeració de les forces econòmiques a l'interior del país significa per a la classe treballadora ho esdevé a l'estranger per a les nacions veïnes; i, recíprocament, el que per al benestar d'una nació i la llibertat dels ciutadans significa la distribució equitativa dels instruments de treball i les fonts de riquesa també ho és per al conjunt del pobles. La causa del proletariat i de l'equilibri europeu són interdependents; totes dues protesten amb la mateixa energia contra la unitat i a favor del sistema federatiu. Cal dir que aquest mateix raonament s'aplica al govern i a l'exèrcit, i

que, atès que la confederació més coratjosa disposa del mateix nombre de soldats, aquesta no pesarà mai sobre els seus veïns com ho faria si es transformava en monarquia unitària?

Els italians estan en el seu dret de treure el millor partit de la seva situació geogràfica, de desenvolupar la seva marina, d'explotar les seves vies ferroviàries, i d'esdevenir industrials i rics, i nosaltres, francesos, no ens n'hem de preocupar. A cada nació, la seva herència; nosaltres tenim la nostra, i només depèn de nosaltres que la sapiguem valorar. Després de tot, no podem pas tenir la intenció d'explotar ni de conquerir la terra; hem de deixar aquestes idees de monopoli industrial, comercial i marítim als anglesos. No hem de construir la nostra fortuna sobre el subministrament als estrangers; els anglesos, els nostres rivals, ens podríem dir que, si bé en certs moments el privilegi de l'exportació produeix uns beneficis enormes, també pot produir una misèria espantosa. En l'economia general, el mercat principal de cada nació es troba en ella mateixa, i el mercat exterior només és accessori, i només excepcionalment pot donar preeminència a l'altre. El desenvolupament econòmic que es pot observar actualment a tot Europa és una demostració d'aquesta regla, que la federació italiana hauria aplicat de forma decisiva. L'Anglaterra aristocràtica també empeny amb totes les seves forces cap a la unitat italiana. Entén que, en qualsevol cas, i atès que se li escapa la preeminència a la Mediterrània, el que li importa és oposar una centralització i una bancocràcia equivalents a la bancocràcia i centralització franceses.

Tanmateix, confesso que, per bé que la federació industrial —que a Itàlia s'estructura pel fet mateix de la federació política— no constitueix per a la França unitària un assumpte d'inquietud legítima; que si la Itàlia confederada, que no té res a veure amb l'imperi francès, ni en la seva constitució, ni en les seves aspiracions, i que no s'erigeix en absolut com a rival, no

pot ser acusada de causar-nos cap perjudici, el seu progrés comercial i industrial no deixarà de ser, però, un motiu de menys beneficis i guanys perduts. Però, quina conseqüència hem de treure d'això? Doncs només una, i és que si el poble francès vol conservar la seva iniciativa i mantenir dignament la competència, haurà de seguir l'exemple del poble italià; i suposant que mantingui la seva centralització política, haurà de tenir cura de preparar, si més no, la seva federació econòmica. Un resultat com aquest seria un dels efectes més positius de la federació, no només per a Itàlia, sinó també per a França i per a tot Europa.

Però això tampoc no preocupa en absolut els partidaris francesos de la unitat italiana, que en general són especuladors, negociants sense escrúpols, caçadors d'accions industrials i de suborns, i enfeudats a la bancocràcia. Per consolidar el monopoli a França i protegir-se alhora de la competència del monopoli italià, organitzaran —si és que no ho han fet encara— una associació enorme, en la qual es trobaran fusionats i associats la burgesia capitalista i tots els accionistes d'aquesta i l'altra banda dels Alps. No oblidem pas que la monarquia constitucional, burgesa i unitària, tendeix a protegir, en l'àmbit de la política internacional, i d'Estat en Estat, les classes explotadores contra les classes explotades, i, consegüentment, a formar la coalició dels capitals contra els salaris, siguin quines siguin la llengua i la nacionalitat de tots. Heus aquí la raó per la qual *Le Journal des Débats* coincideix amb *Le Siècle*, *L'Opinion nationale*, *Le Pays*, *La Patrie* i *La Presse* sobre la qüestió italiana. Aquí, el color polític s'esvaeix davant la conspiració dels interessos.⁹

9 La coalició capitalista entre França i Itàlia ja ha estat realitzada en les seves tres quartes parts; n'hi ha prou amb fer un cop d'ull a la quarta pàgina dels diaris per comprovar-ho. Què són els préstecs anomenats italià, piemontès i romà, el préstec de la ciutat de Milà, el canal Cavour, els ferrocarrils llombard,

Acabem aquesta segona part. Contra el projecte renovat dels antics cèsars d'una unitat italiana hi havia:

- la constitució geogràfica de la península;
- les tradicions municipals;
- el principi jurídic i republicà de la federació;
- l'ocasió favorable: Àustria vençuda i França que ofería la seva protecció;
- la qüestió romana que calia resoldre, la qual cosa significava secularitzar el papat i revolucionar l'Església;
- emancipar la plebs;
- contemporitzar amb les susceptibilitats polítiques i comercials de França i l'amor propi de l'emperador;
- ajudar al progrés de les nacions i reformar l'equilibri europeu mitjançant el desenvolupament de les federacions.

Si allò que en política s'anomena *oportunitat* no és una paraula buida, m'atreveixo a dir que es trobava allà.

La democràcia neojacobina no ha admès cap d'aquestes consideracions. Ha ignorat la geografia; ha menystingut la història; ha trepitjat els principis; ha traït la causa del proletariat; ha refusat l'ocasió; ha menyspreat la protecció francesa; ha embolicat la qüestió romana; ha amenaçat i compromès

venecià, romà, etc., sinó valors francesos tant o fins i tot més que italians? El parlament de Torí ha decidit que les accions del ferrocarril de Nàpols estarien reservades als capitals italians: *Italia fara da se*. Però sabem que darrere d'aquest noms vernacles hi haurà, com sempre, proveïdors de fons francesos. Es prepara un nou préstec italià amb un capital de cinc-cents milions: qui el subscriurà? Una persona que està prou al dia en aquesta classe de coses m'ho assegurava últimament: la casa Rothschild. Més tard o més hora es crearà a Itàlia un crèdit hipotecari i un crèdit mobiliari: quins seran els seus fundadors? Doncs els mateixos o d'altres homòlegs seus que han creat el crèdit mobiliari a Espanya i a França. Associar els capitals de tots els països en una gran societat anònima és el que jo anomeno acord d'interessos, fusió de les nacionalitats. Què en pensen, el neojacobins?

França; ha ferit l'emperador, i, amb el pretext de la *nacionalitat*, ha sacrificat el progrés europeu a una conspiració d'aventurers i intrigants. I ja sabem què ha passat després.

En un cert moment de la seva carrera, només va dependre de Garibaldi el fet de poder donar a Itàlia, amb la llibertat i la riquesa, tota la unitat que entre ciutats independents comporta un règim de garanties mútues, però que mai trobarem en un sistema d'absorció. En afavorir les federacions d'Europa en comptes d'aquestes *nacionalitats* desaparegudes per sempre més, només va dependre d'ell que la república esdevingués preponderant arreu, i inaugurar així, amb una força irresistible, la revolució econòmica i social. Hauria de dir que ha retrocedit davant d'aquesta feina? Déu no ho vulgui; n'hi hauria hagut prou que ho albirés perquè ho volgués executar. Garibaldi no ha comprés res de la seva època, i, per tant, res de la seva missió. La seva ceguesa és el crim d'aquesta democràcia retrògrada que s'ha escoltat massa, d'aquests iniciadors de revolucions, restauradors de nacionalitats, estratèges de l'aventura i homes d'Estat *in partibus*, envers els quals ha mostrat massa deferència. Tant de bo ara que el seu error l'ha enfonsat pugui comprendre alguna vegada i en tota la seva profunditat la veritat que ha ignorat! Com a filòsof, com a heroi, podria suportar la pèrdua de les seves il·lusions, però els seus penediments li serien massa amargs.

He declarat quins eren els meus principis, i el que hauria volgut fer si hagués estat al lloc de Garibaldi i Mazzini; el que hauria aconsellat si hagués tingut veu i vot en aquest assumpte; i el que creia haver expressat prou bé en la meva última publicació. Sabrien dir-me al seu torn, els senyors demòcrates unitaris, el que han volgut i volen? Podrien explicar-me què entenen per *llibertat*, *sobirania del poble* i *contracte social*, i donar-me una definició de república?

III

La federació i la unitat a Itàlia

Nova edició, 1862

Mai no he cregut en la unitat d'Itàlia; tant des del punt de vista dels principis com des de la pràctica i l'evolució, sempre l'he rebutjada.

Per donar força a la meva opinió, podria citar els homes més honorables i més intel·ligents d'Itàlia: Montanelli —la presència del qual tant trobem a faltar—, que vaig tenir l'honor de conèixer; Ferrari, l'historiador erudit, i l'excel·lent general Ulloa; tots dos formen part del meu cercle d'amistats. Uns noms com aquests serien suficients per protegir-me del retret que se'm fa d'extravagant. Però, de fet, no tinc cap necessitat d'aquestes garanties tan preuades, i si la informació de la qual dispo és correcta, la immensa majoria del italians és federalista, i en la unitat només hi ha vist una màquina revolucionària.

Després del Tractat de Villafranca, em vaig quedar convençut que, en insistir a reunir tota Itàlia sota la figura de Víctor Manuel, la premsa democràtica s'equivocava; que els beneficis que aquesta maniobra prometia no compensarien els

inconvenients; que això era ignorar el principi de les revolucions modernes i situar-se, per subtileza política, fora de la política real, dificultar el progrés en desnaturalitzar la idea de nacionalitat, comprometre la pau a Europa sense cap avantatge per a la llibertat dels pobles, i interposar entre Itàlia i França un antagonisme perillós, només útil a terceres parts estrangeres.

Tanmateix, un cop iniciat el moviment d'unificació, vaig creure que havia de guardar silenci i limitar-me a expressar, molt de tant en tant, en els llibres, els meus dubtes sobre l'èxit d'aquesta empresa. Els pobles, com els individus, estan subjectes a unes passions de les quals només es guareixen amb les mortificacions de l'experiència. Com que no tinc personalment cap motiu per impedir la unitat d'Itàlia si aquesta fos factible, si convingués a totes les parts, si per casualitat resultés ser útil i legal; content de veure els italians esdevenir portadors del seu destí; i encara més curiós d'observar el que resultaria d'aquest assaig de realització d'una utopia, pensava que el millor era deixar que els esdeveniments anessin tenint lloc i avaluar fins a quin punt el lliure albir de l'home podia, en una circumstància tan solemne, prevaler sobre la necessitat de les coses.

Però quan es va publicar la circular de Mazzini el 6 de juny de 1862, per la qual anunciava que abandonava Itàlia i que a partir d'aleshores miraria d'aconseguir per la via de les conspiracions el que no havia pogut aconseguir ni a través de la diplomàcia ni de l'agitació popular ni de la connivència del govern piemontès al qual donava suport la premsa estrangera, em va semblar que la situació havia canviat. Si bé es pot considerar que el moviment unitari hauria pogut servir fins ara per a la regeneració italiana, vaig pensar que aquest moviment estava exhaurit, que la revolució havia de prosseguir a partir

d'aleshores per altres vies, i que havia arribat el moment de dir-hi la meva.

En les pàgines següents, no pretenc pas haver fet altra cosa que no sigui acostar-me al meu tema, plantejar problemes i albirar algunes solucions. La teoria de les *nacionalitats*, entre d'altres, sobre la base de la qual s'ha pretès establir la unitat italiana, mai ha estat analitzada a fons; per abordar-la separatament caldria dedicar-li un volum sencer. Però les argumentacions llargues no estan fetes per als diaris, que s'accontenten amb breus apreciacions superficials i exigeixen, abans que cap altra cosa, conclusions pràctiques. Actualment es tracta, i no només per a Itàlia, sinó per a França i Europa, de tirar decididament endavant, sense perdre més temps en una fantasia que està demostrat que és irrealitzable. Estic absolutament convençut que els defensors de la Itàlia unitària no tenen res millor a fer que —en l'interès dels seus clients— predicar-los la resignació, o de sortir ells mateixos al més ràpidament possible de la via equivocada en la qual s'han extraviat. Afegim-hi també que la glòria del Piemont no ens ha de fer oblidar a nosaltres, francesos, les nostres pròpies necessitats. Des de fa quatre anys, el pensament públic ha estat aferrat al nostre país al *carroccio* de la Itàlia una i indivisible: heus aquí quatre anys perduts per al nostre propi progrés i les nostre llibertats. Lloem en Garibaldi un patriotisme fervent, però mal entès; respectem la seva ferida, però, per Déu!, no fem pas d'aquesta cama trencada una relíquia.

L'article que llegirem a continuació està datat el 13 de juliol de 1862, i per tant és posterior a la retirada de Mazzini. Va ser publicat a l'*Office de publicité*, un petit diari que es publica a Brussel·les i que és totalment desconegut a París. Aquí el reproduixo tal com va ser publicat fa tres mesos, amb el seu tarannà polèmic i el seu caràcter reprovatori, i no ho faig

en absolut per augmentar el dolor d'una esperança decebuda, sinó per a la veritat històrica, i per tal de ressaltar millor el canvi brusc que, si no vaig errat, està a punt de tenir lloc en les ments de la gent.

Mazzini i la unitat italiana

Brussel·les, 13 de juliol de 1862

I

El 6 de juny d'enguany, el ciutadà Mazzini va arremetre amb un manifest en el qual, després d'acusar el govern de Víctor Manuel de traïr Itàlia per no haver-se apoderat de Venècia i Roma, i de seguir una política contrarevolucionària, va acabar declarant que a ell, Mazzini, li era del tot impossible comprometre's encara més, que abandonava l'acció i que pensaria com obtenir el que la política piemontesa li negava per altres mitjans.

Els mitjans de Mazzini són les societats secretes, la insurrecció, la conspiració. «Conspirarem —diu ell—, i puix que no sabeu o no voleu bastir Itàlia amb nosaltres, la bastirem contra vosaltres.»

Conspirar!, heus aquí una paraula greu i que un home com Mazzini no hauria de pronunciar com si res. Deixem que els fanàtics de l'autoritat declamin contra els conspiradors. La conspiració pot ser un acte d'heroisme o un acte delictiu, el

deure més sant o la perfídia més notòria. Tot plegat depèn de la causa, de les circumstàncies, de l'objectiu i també de l'èxit. Té Mazzini ara el dret a declarar la guerra a Víctor Manuel, a agitar les masses i erigir-se en venjador de la llibertat italiana traïda o abandonada? Aquesta és per a mi la qüestió, una qüestió totalment pràctica, i paga la pena que aquesta sigui tractada públicament per un amic de la revolució, al qual la condició de conspirador no espantaria més que, si s'esqueia, al mateix Mazzini.

De què es queixa el gran unitari? França, empesa pel triomf mateix de les armes, ha reconegut, però sense garantir-lo, el Regne d'Itàlia; Anglaterra, amb més satisfacció que França, l'ha reconegut; Rússia el reconeixerà aviat, i Prússia no hauria de trigar gaire a imitar-la.¹ Cal admetre-ho: ni la influència de Mazzini ni la de Garibaldi mai haurien aconseguit uns resultats com aquests. Fa tot just quatre anys que va començar el moviment d'absorció, i ara més de 20 milions de persones es troben sota la bandera piemontesa!... Quin motiu d'esperança!... Organitzeu primer aquests 20 milions d'individus, instruiu aquest poble, desenvolueu la riquesa d'aquest país admirable; feu que hi neixi la llibertat, la filosofia i els bons costums, i podeu estar segurs que, ben aviat, sense cap dificultat, per la virtut de l'exemple i la força de les coses, la resta ja us arribarà. Dieu que no podeu fer res mentre no posseïu Roma i Venècia. Au, va, home! França mai no s'hauria format, mai no hauria conquerit les seves fronteres actuals, si Hug Capet i els seus successors haguessin dit: mentre no tinguem l'oceà, els Pirineus, el Mediterrani, els Alps i el Rin, no podem fer res. Precisament el fet d'aconseguir-ho a poc a poc va constituir la seva missió i la

1 El reconeixement de Rússia i Prússia es va anunciar oficialment uns quants dies després del 13 de juliol.

seva glòria. Us assembleu al jardiner que pretenia que no podia plantar les cols en una hectàrea de terra excel·lent, i que volia ampliar-la en vuit metres més. Acuseu els ministres de contrarevolució, de traïció!, però està demostrat que aquests ministres han estat implicats en totes les empreses de Garibaldi; que la presència de l'exèrcit piemontès ha fet més per arrossegar la Toscana, les Romanyes, Sicília i Nàpols que els camises roges i totes les seves xarangues. ¿No és cert que, fa encara molt poc temps, Rattazzi es va veure implicat en l'afer de Brescia? Certament, no podem acusar aquest govern de mala voluntat. Quan Mazzini, el conspirador, diu: mata, Rattazzi, el conservador, crida: assassina. Podríem trobar un acord més commovedor que aquest? Demaneu-ho a Francesc II i al Sant Pare.

—Volem Roma i Venècia, respon Mazzini, tan categòric com Cèsar quan deia que, mentre quedi quelcom per fer, no s'ha fet res; les volem *de seguida*, i si no ens les donen *de seguida*, CONSPIRAREM!...

Cal que a Itàlia estigui passant alguna cosa greu perquè un home de mitjana edat mostri una impaciència tan pueril. Aquesta famosa unitat no és tan fàcil d'assolir com hom havia pensat; els reconeixements exteriors i la tirania i les intrigues internes no serveixen de gran cosa. I quan hagi estat assolida, hom preveu que el poble italià no estigui gaire millor. Mazzini, Garibaldi, Rattazzi, *e tutti quanti*, ja no saben què mes fer; el primer, més sagaç, es retira, tot acusant el govern, abans que aquest no l'acusi, tot donant la culpa als seus conjurats i escudant-se darrere el seu paper de gran ciutadà.

Malgrat tot, vivim en un segle d'informació i de control, en la qual els tribuns i els ministres han de retre comptes davant l'opinió pública, i ser jutjats pels seus principis i pels seus iguals. Seria massa desorbitat que uns homes que, fora dels poders oficials, s'erigeixen en òrgans de la revolució i s'invo-

lucren en l'acció d'atjar les masses, obtinguessin de la seva iniciativa una mena d'inviolabilitat i romanguessin en el seu propi partit sense que ningú els contradigués. La democràcia no serà una potència, no serà digna de consideració, fins que hagi organitzat, envers ella mateixa, un règim d'interpel·lació, de debat i de responsabilitat.

I atès que Mazzini, mitjançant la publicació del seu manifest, ha recorregut a l'Europa democràtica, prenc la paraula davant la democràcia i acuso Mazzini de dues coses: com a cap del moviment, d'haver estat totalment mancat de previsió en la política que ell mateix ha seguit des de fa quatre anys; com a home de doctrina, d'haver-se erigit en el propagador d'un sistema fals en el seu principi i funest en les seves conseqüències, la unitat italiana.

II

Hom recorda que el 1859, quan s'anava a declarar la guerra, Mazzini va protestar obertament contra la intervenció de França en els assumptes d'Itàlia. No confiava en l'emperador Napoleó, i exhortava els seus compatriotes a malfiar-se d'aquest benefactor ambiciós, hostil envers la revolució i la llibertat, i declarava, per tant, que, pel que feia a la seva persona, es mantindria fora dels esdeveniments. I posteriorment, quan l'èxit va desmentir els seus pronòstics, Mazzini, que se sentia superat i compromès davant del poble, va pensar a refer-se, i, després d'haver protestat contra aquella empresa, a treure profit del resultat. Va venir a Itàlia, va felicitar Víctor Manuel en una carta que es va fer pública, i li va dir aquestes paraules que han esdevingut celebres: *Aventureu-vos, Majestat, i Mazzini estarà amb vós*. Heus aquí el que Mazzini, consagrat en cos i

ànima a la seva idea d'unitat, demanava: que Víctor Manuel, sense cap preocupació ni pel dret de gentes, ni pel principi de *nacionalitat*, ni per l'interès dels pobles, ni pel vertader esperit de la revolució, ni tan sols pel decòrum monàrquic, s'apoderés dels diversos Estats de la península itàlica. Heus aquí el que, completament imbuït de la seva idea d'unitat, reclamava Mazzini. A canvi d'això, prometia ajornar les seves esperances, fer callar les seves conviccions republicanes. Per a un republicà seriós, això hauria significat l'apostasia a canvi d'una utopia; per a Mazzini, era un acte de la màxima virtut.

És però ben cert que Mazzini posava una clàusula resolutòria a aquest tracte estrany que salvava la seva consciència: en cridar a Víctor Manuel «*aventureu-vos*», sobreentenia que el nou conqueridor, sense més tardança, havia d'ocupar Roma, Venècia, Nàpols, etc., fer fora el Papa i els austríacs, tot plegat sense l'ajuda i, si s'esqueia, contra la voluntat, de França. Existeix un principi del dret que estableix que: «*seran nul·les de ple dret totes aquelles condicions de contingut impossible*». Era una condició d'aquesta classe la que Mazzini, en aparèixer després de Magenta i Solferino, va imposar al rei del Piemont tot fent alhora la cort a la democràcia i a Víctor Manuel. Algunes persones interpreten aquests ardis com a política; la pleballe té tendència a aplaudir-los. Personalment, en aquesta carta de Mazzini a Víctor Manuel només hi puc veure una farsa italiana. Com?, aquest cèlebre conspirador pensava que Itàlia era capaç, amb el petit exèrcit piemontès i les seves societats secretes, d'obligar Napoleó III a fer fora dels seus Estats els sobirans italians, el Papa del Vaticà, i els austríacs del quadrilàter?² No, certament Mazzini no ho pen-

2 *Nota de la traductora*: Les forteses del quadrilàter són, entre 1815 i 1866, un sistema defensiu austríac a la Llombardia-Vènet que s'estén en un quadrilàter els angles del qual són les forteses de Peschiera, Màntua, Legnago i Verona,

sava, això; només volia, tot endurint les condicions al rei, el Galant Home, tornar a fer-se una posició; i és en aquest punt que l'acuso de manca de previsió, per no dir d'una completa incapacitat política.

Quan Napoleó III, apressat per De Cavour, es va decidir a intervenir a Itàlia, era evident que no volia fer-ho només per satisfer els piemontesos, ni tan sols per a la independència d'Itàlia; i encara més perquè no es podia plantejar com a objectiu de satisfer el desig de Mazzini, és a dir, la formació de la unitat italiana. Sembla que, al començament, Mazzini ho va comprendre quan va expressar la seva protesta; malauradament, el que va succeir després va demostrar que els seus re-cels eren d'ordre personal envers l'Emperador dels francesos, i no estaven gens inspirats en consideracions d'una alta i sana política.

A l'expedició calia sobretot considerar tres coses: la guerra de l'emperador dels francesos contra Àustria, la unitat italiana i el papat. Des de cap d'aquests punts de vista, Mazzini, l'home de la unitat, no podia comptar amb l'èxit d'aquella empresa.

Pel que fa a Àustria, la raó de la guerra era absolutament manifesta. L'emperador dels francesos no podia deixar que la influència austríaca s'anés estenent més; la política que va triomfar a Solferino va ser la continuació de la que l'any 1832 va dur a ocupar Ancona. Què volia França? Un restabliment de l'equilibri, i, eventualment, una rectificació de la seva frontera dels Alps mitjançant una petita annexió de territori. Tret d'això, França no conservava cap sentiment hostil contra Àustria;

comprés entre el Mincio, el Po, l'Adige, i cap al 1850, la via fèrria Milà-Venècia, que permetia garantir l'avituallament durant les campanyes d'Itàlia. Difícils de contornejar, impedièn el moviment de les tropes enemigues a la plana del Po. (Font: Wikipedia, article «Forteresses du quadrilatère»; consultada el 22 de maig de 2012; traducció al català de B. Kraysenbühl.)

la rivalitat de les dues potències era d'una altra època; es basava en unes condicions que ja no existeixen. Potser Napoleó III esperava alguna cosa més, però pel que fa a això últim, no se n'ha pogut saber res, i els italians, amb l'adhesió més fingida que sincera a Víctor Manuel, es van afanyar a posar-hi ordre.

Des del punt de vista de la unitat italiana, calia ser més que ingenu per imaginar-se que Napoleó III, victoriós, després d'haver fet el regal de la Llombardia al seu amic i aliat Víctor Manuel, consentís a erigir-lo en potentat tot donant-li la resta de la península. Si hagués donat suport a una transformació com aquesta, hauria faltat als seus deures envers França i ell mateix. Com a cap d'un Estat militar, Napoleó III no pot permetre que a les portes de França es creï una potència de primer ordre; com a rei constitucional, tampoc podria; i com a simple president d'una república, democràtica, pacífica i socialista, encara ho pot acceptar menys. Algun dia, França donarà al món el senyal del desarmament; és un honor que sembla estar-li reservat; era el somni secret de la república. Però això serà així amb el benentès que, mentre es desarmi, les altres no s'armaran; que mentre llicenciï els seus exèrcits, descentralitzarà la seva administració, organitzarà els seus municipis, farà reviure les seves províncies, totes aquestes petites nacionalitats que constitueixen la França imperial; mentre fa això, d'altres no es concentraran i no es fortificaran sorneguerament en contra seva. El 1848, la democràcia francesa va donar tan suport com va poder a l'emancipació d'Itàlia i la república romana. ¿Podem imaginar per això que aquesta mateixa democràcia, socialista o no socialista, però dedicada en cos i ànima a les obres i als bons hàbits de la pau, hauria tolerat que els italians s'organitzessin militarment? No; pensar-ho seria una bogeria, i dir-ho, una traïció. Què passaria si Àustria, si els turcs feien ombra a Itàlia? Bé, doncs que la República revolucionària

Turquia i Àustria, destruiria les armes refractàries, però mai permetria que les institucions de la guerra i les formes de la conquesta es restablissin.

Així doncs, imperi o república, organitzada per a la guerra o per a la pau, en cap cas França, en intervenir a Itàlia contra la preponderància de la casa d'Àustria, no podia admetre que els seus protegits d'ahir esdevinguessin els seus rivals de demà. Es tracta d'una cosa tan simple que no comprenc pas com pot ser que la premsa francesa, suposadament democràtica, es negui obstinadament a comprendre-ho; per tant, molt a desgrat meu, em faig una idea molt deplorable del seu patriotisme i de la independència de la seva opinió. Ens contem de totes les maneres possibles que els italians són per a nosaltres uns germans, que els seus interessos i les seves idees són les nostres, que la seva revolució és la nostra revolució, i cent altres beneiteries que demostren fins a quin grau d'imbecil·litat ha caigut la democràcia francesa, fins al punt que més aviat faci falta veure-hi la prova de la defecció dels seus representants. Alguns bocamolls creuen haver-ho dit tot quan han parlat de les *races llatines!* Ignoren o fan veure que ignoren que els Estats més antagònics són justament els Estats limítrofs, i que les nacions menys fetes per unir-se són les que s'assemblen més? En política, els nostres enemics són els nostre *veïns*: aquest axioma és més cert que cap dels de Maquiavel. El 1854, Àustria va sorprendre el món amb la seva ingratitud envers Rússia, la seva benefactora, i és que Àustria —en les tres quartes parts de la seva població— és, com Rússia, un imperi eslau, i que si aquests dos Estats tenen interessos similars és precisament per això que són contraris. Calia que ens gratifiquéssim amb el regal de la ingratitud italiana? De fet, per expressar-se, aquesta no ha esperat que es formés la unitat. Esclata dia rere dia des de fa quatre anys en les imprecacions dels tribuns, en els

articles dels diaris, i fins i tot en les mostres d'afecte i reconeixement fetes pel parlament de Torí a Napoleó III.

No, un cop més, Napoleó III no pot acceptar la formació d'una Itàlia unitària, i com més es deixi dirigir per les idees de la pau i del progrés, menys la voldrà. Ja n'ha fetes prou, i per la seva pròpia glòria i per la pau d'Itàlia mateixa. Napoleó I va agafar la corona de ferro,³ però va distribuir la Toscana i Nàpols entre les seves germanes i el seu cunyat. No va pas voler una Itàlia unitària, fins i tot en benefici seu. ¿Com pot ser que escriptors que es declaren demòcrates, però que no han renunciat ni a l'obsessió per les armes, ni a la glòria de les batalles, ni a les conquestes; que no deixen de somniar per a França la supremacia o, si més no, la preponderància al món; que empenyen el govern cap a la conquesta de Mèxic per comptes de convidar-lo més aviat a retirar-se'n; que haurien volgut intervenir en la guerra civil dels Estats Units; que reclamen Bèlgica i la línia del Rin; com pot ser —deia— que aquest suposats demòcrates es mostrin tan prudents envers la potència itàlica? Com és que, tan bon punt es tracta del nou regne, fan tan poc cas de les seves apetències i es mostren més unitaris que el rei del Piemont mateix?...

III

Roman la qüestió del papat.

Com hom bé pot imaginar, no seré jo qui s'encarregui de defensar la Santa Seu, ni tampoc esdevindrà company de lluita dels senyors Lamoricière i Veuillot. Avaluo una situació, una política. Com a demòcrata, m'interesso en tot allò que succe-

3 *Nota de la traductora:* Es refereix a la corona dels reis de Llombardia.

eix a Europa en nom de la democràcia, i demano comptes a un demòcrata pel seu comportament. El millor que es podria fer per abolir el poder temporal, suprimir el papat, substituir l'Església i salvar la moral humana compromesa per la pèrdua o la insuficiència de la fe cristiana és una qüestió que no analitzo. Ho reconec de bon grat: tot això no entra en les previsions d'un vertader revolucionari, i no blasmaré Mazzini, Déu me'n guardi!, pel fet d'haver-hi pensat. Estem d'acord en la finalitat, però ara es tracta dels mitjans, del camí que cal seguir, i, sobretot, de la doctrina que ha de substituir l'antiga fe.

Podia creure Mazzini que Napoleó III, perseguit a Itàlia pel clamor dels jacobins reunits, santsimonians bonapartitzats, emigrats de tots els països, buscadors de fortuna i de gresca, autoritzaria, sense fer-ne massa cas, el desposseïment del Sant Pare? En primer lloc, pensem que, des de la perspectiva històrica, l'existència del Papa-Rei està íntimament lligada a la de l'Emperador; que aquest no pot fer res a l'altre sense atemptar contra el seu propi títol, i, per dir-ho d'alguna manera, sense dessacralitzar-se davant les nacions. Què és Napoleó III? Doncs és el continuador de Napoleó I, el representant de la idea napoleònica. Però què era Napoleó I? Doncs era el restaurador de l'obra de Carlemany en un nou segle, i amb formes i costums nous. La unió de l'Església i de l'imperi, heus aquí, doncs, el que representen els dos Napoleons tan bon punt us eleveu per un instant pel damunt de la política ordinària. Amb aquesta mateixa idea, Pere el Gran, tsar de totes les Rússies, va agafar el títol d'Emperador, tot renovant en la seva persona l'imperi d'Orient, de la mateixa manera que Carlemany havia renovat el d'Occident, i erigint-se per a l'Església grega en allò que Carlemany havia estat per a l'Església llatina. França, encara tota cristiana després de la caiguda de la Primera República, va comprendre aquesta idea quan aplaudia el Con-

cordat; els soldats d'Austerlitz, de Jena, de Friedland, també la van comprendre quan saludaven el seu general que duia el títol d'Emperador d'Occident. Preneu ara aquesta tradició a Napoleó III, preneu-li aquesta alta significació del títol imperial, digueu-li que trenqui amb l'Església, i què en queda? Un disbarat, un personatge de fantasia, un emperador de la mena dels d'Haití, el Brasil i Mèxic [...] Emperador i revolucionari! Un és massa...⁴

Hi ha gent per a la qual les tradicions no signifiquen res, que creuen que hom canvia d'Església com de calçó, que modifiquen els hàbits i les creences dels pobles com ho fan, al seu despatx, amb el mapa d'Europa. Suprimir la història o ressuscitar una nacionalitat no els sembla gaire difícil. Però qui no veu que aquesta influència austríaca tan envejada i que ha esdevingut tan inquietant, no tenia, però, cap altre objectiu que el protectorat de la catolicitat? Després de Wagram, l'emperador Francesc renuncià al títol d'Emperador germànic, apostòlic i romà; i si va conservar el títol d'Emperador d'Àustria va ser com a record de família, un títol honorífic, i per no semblar massa desposseït davant dels seus súbdits. El vertader emperador era Napoleó. Des del 1815, la casa d'Àustria havia tendit a restablir la tradició amb totes les seves forces; França, que havia tornat a ser revolucionària, com el 1789, havia recuperat el seu rei; Roma mantenia unes bones relacions amb el príncep cristianíssim, però les seves predileccions eren per l'hereu de Carlemany, l'Emperador d'Àustria. Napoleó III ha canviat per segona vegada aquesta situació; heus aquí perquè ha

4 *Nota de l'editor [de la 1a edició]:* El passatge substituït per punts és el desenvolupament de l'oració que el conclou. Per tant, la idea és inofensiva; però la forma ens ha semblat d'una llibertat que hauria pogut semblar irreverent. Davant la impossibilitat en què es troba l'autor de canviar el text d'un article que ha esdevingut per a ell una peça històrica, suprimim aquestes sis línies amb el seu assentiment.

ordenat que els seus soldats romanguin a Roma i fortifiquin Civitavecchia; és per això que dubta entre tres bisbes per donar un preceptor al seu fill, i que, malgrat totes les provocacions i desavinences, es manté en la comunió del Papa i del bisbat. Abandonar Roma i deixar, com hom diu amb tan poc seny, Itàlia als italians seria per a Napoleó III renunciar a les seves pretensions del 1859, deixar la via lliure a l'Emperador d'Àustria, anul·lar tots els resultats de la campanya de la Llombardia i accelerar la caiguda del Regne d'Itàlia, un regne desafortunat, 10 vegades fundat des de fa 14 segles i 10 vegades enderrocat. I, com a compensació, què ofereix la camarilla mig bonapartista i mig jacobina a Napoleó III? Els sufragis de *Le Siècle*, *L'Opinion nationale*, *La Presse*, i potser de *Le Temps* i *Les Débats*! Francament, això no val 300 bisbes, arribats a Roma i provinents de les cinc parts dels món, que recentment han votat el memorial al Sant Pare.

I encara hi afegiria: sigui quina sigui l'opinió d'un home d'Estat en matèria de fe, llevat que estigui al servei d'un govern revolucionari, armat per a la propaganda revolucionària, li està prohibit actuar sobre el pensament i les idees religioses, i en particular de resoldre, en detriment de la Santa Seu —com s'hi convida constantment a fer al govern imperial—, la qüestió del poder temporal. Sense comptar amb el fet que la separació del poder espiritual i del temporal, duta a l'extrem, es redueix en teoria a una absurditat, i, en la pràctica, a una hipocresia; les creences no s'ensorren amb mitjans com aquests, ni tampoc es destrueixen així les esglésies i les sectes. Tan sols la filosofia —la més radical—, en actuar lentament sobre les intel·ligències lliures, és competent aquí. Tot el que pot fer un govern ordinari, obligat a la tolerància envers les opinions i els cultes, és deixar actuar el temps i abstenir-se de qualsevol iniciativa. Uns embolcaires amenacen de cisma el papat, fins

i tot de protestantisme; alguns, aduldors en excés, proposen a Napoleó III que es declari tant cap del poder espiritual com del temporal. Segons aquests somnis, podem avaluar el grau de desconcert que habita les ments. Si el cisma fos seriós, vull dir, si realment fos degut al sentiment religiós, la idea cristiana, seria el triomf del papat, tot mostrant com n'és encara, de sòlida, la pedra sobre la qual ha estat edificada l'Església. El protestantisme és mort: només uns barroers germànics es poden declarar cristians i negar l'autoritat de l'Església i la divinitat de Crist. Pel que fa a la idea de fer de Napoleó el cap del poder espiritual, tot imitant els primers cèsars, aquí l'espero. Aquell dia, la Revolució li diria, com Sant Remigi a Clodoveu: *Acota el cap, altiu sicambre; adora el que has abrusat i abrusa el que has adorat*. Però no rebria pas l'imperi de les Gàl·lies com a recompensa pel seu baptisme [...].

Mazzini no sembla haver reflexionat sobre res de tot això. Vol Roma, i *de seguida*. Tracta d'hipòcrites aquells que en insistir en l'abolició del poder temporal, es mostren encara més submisos a l'autoritat del sobirà pontífex pel que fa al poder espiritual. Com Napoleó I, comprèn que si el Sant Pare és el rei del poder espiritual, ell és el rei de l'univers. La idea que el Papa representa —diu Mazzini— està exhaurida; cal sacrificar-la amb la resta. Bé, perfectament, però cal substituir-la, aquesta idea; i per això cal alguna altra cosa que la professió de fe del *Vicaire savoyard* (vicari savoia),⁵ alguna altra cosa que la divisa *Dio e popolo*, adoptada per Mazzini. Déu i poble!, heus aquí encara més superstició, més pontificat. Heus aquí Mazzini, el denunciador d'hipòcrites, sorprèn, ell mateix, amb el seu deisme renovat de Robespierre, en flagrant delictes d'hipocresia!

5 Nota de la traductora: Fa referència a un personatge de l'Émile de Rousseau, Llibre IV, «La professió de fe del vicari savoia».

IV

En tot el que he exposat abans crec haver demostrat que Mazzini no havia pogut comptar seriosament, per a la realització de les seves esperances, amb els resultats de la victòria de Solferino, i que si havia estat maldestre a protestar abans de la batalla, encara havia comès un error més greu en adherir-se al moviment. Ara es tracta de valorar aquesta famosa unitat, per a la qual Itàlia, des de fa quatre anys, ha malbaratat tanta sang i tants tresors.

Deixo a d'altres, com ara a Ferrari, la tasca de demostrar que Itàlia és federalista per temperament i per vocació; que les seves tradicions, el seu geni, les seves tendències, són antiunitàries, i que fer-la entrar per força en aquest motllo és desnaturalitzar-la, és fer-la retrocedir. Els antics gals eren federalistes com els seus veïns, els germànics; la revolució, del 1789 als 1793, també ho va ser. Van ser els jacobins els qui, el dia 31 de maig, van fer que esdevinguéssim obertament indivisibilistes i centralitzadors. Des d'aquesta època, França ha començat a admirar-se en aquesta centralització; se li va dir que els estrangers li envejaven aquesta centralització, i França i els estrangers que s'ho escoltaven s'ho van creure. És així com les nacions es desdiuen, canvien de màximes i de formes; semblaria com si a l'objecció estreta de les tradicions històriques li manqués solidesa. Cal avaluar la idea en ella mateixa, reconèixer la seva vàlua o demostrar-ne el defecte intrínsec. Això és el que mirarem de fer ara.

En general, hom considera Mazzini com un dels pares de la unitat italiana. Ben mirat, fins i tot sembla que mai no hagi tingut res més al cap. Mazzini és antisocialista, prou que ho sabem en Louis Blanc i jo; i ja hem vist més amunt que entre el seu republicanisme i la monarquia hi podien haver tripijocs. La seva

originalitat es troba en el dogma en apòstol del qual s'ha erigit, és a dir, la unitat italiana. Segons diuen, des del 1820, quan encara era molt jove i estava implicat en les conspiracions que agitaven Itàlia, França i Espanya, Mazzini es va entusiasmar amb aquesta unitat en la qual veia la resurrecció i la glòria del seu país. El 1820, totes les intel·ligències es dedicaven a la política, hi havia una febre de les constitucions. La qüestió econòmica i social encara no havia sorgit. Espanya, Rússia i Alemanya havien demostrat amb esforços heroics el que poden la voluntat i la unió d'un poble per a la defensa de les seves llibertats i per a la seva pròpia regeneració. L'espectacle de França, tan transformada en 25 anys, tan pletòrica després de tants desastres, donava un prestigi irresistible al sistema centralitzador. Per part d'un polític de 20 anys, aquesta il·lusió es podia perdonar. Malgrat tot, alguns profetes com ara Sismondi, Chateaubriand, Royer-Collard, Fourier o Saint-Simon ja denunciaven la fragilitat, el buit i la falsedat de les noves institucions; i si la seva veu sens dubte sobtava en els millors anys de la Restauració, això ja no podia ser el cas després de la Revolució de Febrer de 1848: ara l'experiència ja s'havia completat. Tanmateix, a la vista dels fets, no sembla pas que Mazzini hagi modificat la seva opinió: l'any 1848, com el 1862, com ho era el 1820, ha romàs jacobi per temperament, hostil a les idees socials, religionari a la manera de Jean-Jacques, i altrament unitari en contra de tothom, fins a donar cabuda a la conspiració. Unim-nos, doncs, a la unitat i mirem de fer-nos-en una idea exacta.

V

El primer efecte de la centralització —atès que aquí no es tracta de res més— és fer desaparèixer, en les diverses locali-

tats d'un país, qualsevol classe de caràcter propi; i per bé que hom cregui que d'aquesta manera s'atia la vida política en les masses, de fet, així la destrueix en les seves parts constitutives i fins i tot en els seus elements. Un Estat de 26 milions d'habitants, com ara Itàlia, és un Estat en el qual totes les llibertats provincials i municipals són confiscades en benefici d'un poder superior que és el govern. Allà, qualsevol municipi ha de callar, i l'esperit localista ha de guardar silenci. Llevat del dia de les eleccions, en què el ciutadà expressa la seva sobirania a través d'un nom propi escrit en una butlleta, la col·lectivitat és assimilada pel poder central; tot allò que té a veure amb l'administració, la justícia, l'exèrcit, l'ensenyament, les obres públiques, la policia, els cultes, etc. condueix al ministeri; i tot allò que té a veure amb la legislació, al parlament. En una paraula, la fusió, és a dir, l'aniquilació de les nacionalitats particulars, on viuen i es diferencien els ciutadans, en una nacionalitat abstracta en la qual ja ningú no respira ni es coneix: heus aquí la unitat. Mazzini és nacionalista; en el seu manifest només parla, només té la intenció de valer-se del *dret nacional*. Però, si el principi del nacionalisme és cert, l'és tant per a les nacionalitats més petites com per a les més grans; implica la independència i l'autonomia tant dels grups més reduïts com de les aglomeracions més extenses, sobretot perquè, en última instància, fora de les divisions territorials donades, unes vegades per la naturalesa i d'altres per la política, resulta impossible delimitar clarament una nacionalitat.

Però, en boca dels unitaris, el principi de la nacionalitat només és una enganyifa, i no voldria pas que Mazzini cregués que em prenc més seriosament les seves paraules del que ho fa ell mateix. Aquests senyors es preocupen tan poc de les nacionalitats com del poder espiritual, i això ho podem veure en la

manera com els funcionaris del govern piemontès tracten els annexionats que protesten.

Per governar 26 milions de persones a qui s'ha arrabassat la possessió de si mateixos, per fer funcionar aquesta màquina immensa, cal una burocràcia prodigiosa, una multitud de funcionaris; per defensar-la contra l'interior i l'exterior, i fer-la respectable davant dels seus súbdits i els seus adversaris, cal un exèrcit permanent. Empleats, soldats, recaptadors d'impostos, heus aquí d'ara endavant qui substituirà la nació. Fa 15 anys, a França el nombre de funcionaris s'estimava en 600.000. Aquesta xifra certament no ha disminuït des del cop d'Estat. Les xifres de l'exèrcit i de la marina són similars. La unitat necessita tot això: es tracta de les despeses generals de l'Estat, unes despeses que s'incrementen en raó directa de la centralització, i inversament a la llibertat de les províncies.

Finalment, a aquesta unitat grandiosa li cal glòria, prestigi, luxe, i això explica el pressupost enorme de la casa reial o del cap de l'Estat, uns sous magnífics, ajuts a les lletres i les arts, missions, pensions i sinecures. Els ambiciosos, els intrigants, les persones vingudes a menys, els aventurers, tots partidaris de la unitat, pul·lulen al voltant del govern. Naturalment, no podem pas donar-ho tot a uns i res als altres. En un règim d'unitat, tothom para la mà; les ciutats i els individus demanen. Un poder intel·ligent se sap fer estimar pels municipis, les parròquies, les confraries, amb regals, subvencions, encàrrecs; s'emprenen obres d'embelliment o d'utilitat pública; es construeix i s'enderroca; es multipliquen les vies de tren i les vies estratègiques; s'erigeixen monuments a les glòries locals; s'afavoreix el comerç, l'agricultura, la indústria, amb medalles, exposicions, deduccions impositives i préstecs de capital. Mines, canals, vies fèrries, colònies, agències de canvi, despatxos ministerials, adjudicacions, concessions de tota mena

i subministraments constitueixen la moneda amb la qual els governs paguen les seves majories, mantenen el públic en suspens, i fan que tothom esperi prosperar. Tot es treu de la massa; es tracta de veure qui aconseguirà el tros més gran. Qui diu nació unitària diu nació venuda al seu govern, *urbem venalem*. Hom compra una ciutat amb una església, un poble per un estanc. He vist penalitzar un cap de partit (de cantó) amb la retirada d'una companyia d'infanteria que hi havia estat enviada en guarnició; n'he vist un altre abjurar de la seva oposició per un càrrec de comissari de policia.

I qui es beneficia d'aquest règim d'unitat, el poble? No, les classes altes.

Sota el domini dels cèsars, la unitat era l'autocràcia pretoriana, el pillatge de les províncies, la manutenció gratuïta de la plebs de Roma. Déu me'n guardi d'identificar l'imperi de Napoleó III amb el de Neró, de Còmmode o Caracalla! La unitat, avui i des del 1815, és simplement una forma d'explotació burgesa sota la protecció de les baionetes. En els grans Estats, la unitat política és burgesa: els càrrecs que crea, les intrigues que provoca, les influències que manté, tot això és burgès i està adreçat als burgesos. A l'exèrcit francès hi ha 25.000 càrrecs d'oficial de tots els graus i l'equivalent d'això en sotsoficials. ¿Podem creure que si els individus que ocupen aquests càrrecs valoressin tan poc el seu lloc de treball com els soldats valoren el servei, l'exèrcit romandria ni tan sols 24 hores sense dissoldre's i que el poder central hi podria comptar? Dels 2.060 milions que constitueixen el pressupost de l'imperi, les dues terceres parts van a parar a la classe burgesa; des de Brumari, aquesta és la seva peculiar manera de participar en el govern. En un Estat petit, el burgès, el banquer, l'especulador, el gran propietari, l'empleat, l'artista o l'intel·lectual no pot esgarrapar res. Pocs càrrecs, poc o gens remunerats, una atenció ingrata, serveis gratuïts, abnegacions

dubtoses: heus aquí quelcom que no pot atraure una ambició noble ni emparar una individualitat forta.

Mazzini és republicà, i se n'enorgulleix. Sap el que ha fet per Itàlia amb la seva unitat? Li ha inoculat el despotisme. Mazzini és demòcrata; la causa que defensa és la de la plebs. Sap què ha fet per la plebs italiana en fer que esdevingui fanàtica de la unitat? Li ha imposat el regne burgès, un regne acabat, jutjat i condemnat a França des del 1847; un regne que va ser l'error de la primera Constituent, dels jacobins, del Consolat, de la Restauració, de la Monarquia de Juliol, i que constitueix la fatalitat de Napoleó III.

Allò que França ja no volia l'any 1848, Mazzini, més que cap altre si el seu programa unitari es duu a terme, haurà contribuït a donar-lo a Itàlia. Perquè, finalment, aquesta monarquia constitucional, el principal beneficiari de la qual és Víctor Manuel, ¿és alguna cosa més que la unitat governamental que ha substituït l'autonomia provincial i municipal en benefici de la classe que porta el vestit en detriment de la que porta la bata? A Itàlia, arreu, el burgès s'estima els càrrecs remunerats als quals l'home del poble no pot aspirar. Mazzini ha assistit a la lluita acarnissada per aconseguir alguna cosa, però què han aconseguit els seus amics, els homes del poble? A Itàlia existeix una quantitat enorme de propietats eclesiàstiques, la venda de les quals reclama el burgès amb gran insistència. D'aquesta terra sagrada, quina part anirà a parar a les mans del proletari sense peculi, al pagès que es creuria condemnat a l'infern, si agafés, tot pagant-la, la seva part del *patrimoni dels pobres*?

Alguns partidaris de Mazzini pretenen que, per a ell, la unitat no és altra cosa que una tàctica, i que el seu únic objectiu és assegurar Itàlia contra la tornada dels estrangers, tot armant-la i unint-la. Hom afegeix que no hi ha cap italià que no ho

entengui així. Creieu —hom pregunta— que els italians són unitaris? Mai de la vida...

Confesso que Mazzini m'inspiraria una llàstima immensa si pogués creure en la sinceritat d'una justificació com aquesta. Allà on només cal seny, això seria massa profund.

Atès que Napoleó III manifestava tan bona voluntat, que tant abans com després de Solferino declarava que no volia res per a França més enllà dels Alps; que s'accontentava, com a únic emolument, amb una franja insignificant al peu del Montblanc i a la ribera esquerra del Var; i, finalment, que avui ja es reconeix que la verdadera barrera que impedeix el retorn dels austríacs no la formen ni els exèrcits de la península, ni els camises roges de Garibaldi, ni les societats secretes de Mazzini, sinó els braços de França: per fundar la federació, per què no s'ha aprofitat l'avantatge d'aquesta protecció generosa? Un cop compromès, Napoleó III no se'n podia desdir, i ara mateix, malgrat tantes raons d'enuig, no se'n desdiu. Per què inspirar desconfiança d'aquell que Itàlia *anomenava* el seu llibertador, en rebutjar, com una *traïció*, el Tractat de Villafranca, i en parlar d'una manera tan ofensiva com intempestiva d'unitat italiana? Com és que amb una conducta tan poc encertada, tan gratuïtament ingrata, s'ha creat un perill que no existia, que només existirà el dia en què França, indignada, es retiri d'Itàlia, malgrat que, aleshores, la intrepidesa de Víctor Manuel i els crits de Garibaldi no podran conjurar-lo? La idea fonamental del Tractat de Villafranca, la federació d'Itàlia, sota la protecció de Napoleó III, havia de ser aclamada per tots els italians com la *Bonne Nouvelle*: el maquiavelisme italià, afegit a la política incomprendible dels diaris francesos, no ho ha permès. Més que sobre cap altre, la responsabilitat recau sobre Mazzini.

Tampoc admeto, i no sóc l'únic que ho pensa, que una constitució federal sigui incompatible amb un bon sistema de defen-

sa nacional. El 1855, la Rússia unitària, atacada a la frontera, va sucumbir davant l'exèrcit aliat que lluitava a 1.200 llegües de casa seva. L'any 1859, l'Àustria unitària va patir el mateix en idèntiques condicions. Per contra, es va poder veure amb quina rapidesa la Confederació Helvètica, amenaçada el 1836 per Lluís Felip i el 1856 pel rei de Prússia, es preparava per defensar-se. En aquest precís instant, creieu que els Estats Units del Nord experimenten la més mínima dificultat en la seva manca de centralització per atacar els del Sud, i que aquests experimenten per defensar-se? És ben cert que el patriotisme dels suïssos és molt profund i que la còlera dels americans és immensa, però, i què! Els qui demanen la unitat italiana desconfiarien per casualitat del zel de les poblacions de la península i del seu coratge? Bé, doncs aleshores no parlem més d'unió: és el *compelle intrare*, és la força.

Última consideració: des del punt de vista de la democràcia europea, Mazzini i els seus han faltat a la consigna; han fet prova d'egoisme nacional, i ara són castigats per això. La federació d'Itàlia, proposada, defensada per un emperador, era un cop de sort per a les llibertats de tot Europa. La contrarevolució mai no havia posat les coses tan fàcils als republicans. La Itàlia federada, amb la llibertat constitucional arreu, hauria estat la vertadera realització del principi *la unió fa la força*. Cap gelosia entre ciutats-estat, cap rebel·lió, cap guerra civil. El jove rei de Nàpols s'hauria inscrit, juntament amb Víctor Manuel, en la llista dels reis constitucionals; el Papa, tot mantenint la possessió dels seus estats, s'hauria vist obligat a fer com ells; l'emperador d'Àustria, arrossegat pel moviment, s'hauria trobat dominat; i el duc de Toscana no hauria manifestat ni un bri d'oposició. Itàlia, amb els seus reis, els seus ducs, el seu emperador i el seu Papa, hauria entrat, sense esforç, en possessió de si mateixa, i hauria començat la

seva vertadera existència. I quin exemple per a les poblacions d'Àustria! Quina idea suggerida a la nació francesa! Quina força a la revolució!... Però això era massa simple, massa directe, massa decisiu per als homes d'Estat de més enllà de les muntanyes: més valia fer dreuera. Com! Hom somnia dissoldre l'imperi apostòlic i comença per crear una Itàlia unitària, l'única manera de tornar-li la vida! Hom no veu que des que Itàlia s'ha posat a treballar per la unitat, sense aconseguir-la, Àustria ha refet la seva? Com! Hom fa una crida a les nacionalitats, i el primer ús que fa de la independència és engolir-les: napolitans, romanesos, toscans, llombards, tots són menys a Itàlia que els hongaresos, els bohemis, els croates a Àustria! Contradicció, escarni.

VI

Ignoro si la unitat italiana serà o no una realitat; aquí, qui pot respondre de res? És possible que l'emperador Napoleó, després d'haver resistit durant molt de temps a les influències que el sol·liciten, retiri els seus soldats de la península, doni Roma a Víctor Manuel, l'ajudi a més a conquerir Venècia, i acabi així, contra França i contra ell mateix, allò que tan infeliçment ha deixat començar a De Cavour i Garibaldi [...]. Aleshores es veurà clarament que França renuncia a tota mena d'il·lustració, a la preponderància i a la llibertat, a la glòria i als principis.

El que puc dir és que Mazzini, en vantar-se d'haver arrencat la unitat italiana de la campanya de 1859, i en imposar-la a Víctor Manuel, ha fet prova d'una valoració mediocre i ha faltat a la seva missió de revolucionari i demòcrata. La unitat a Itàlia és com la república indivisible de Robespierre, la pe-

dra angular del despotisme i de l'explotació burgesa. Quan un home ha comès tantes faltes, ja no conspira, sinó que es fa fonedís. La dilapidació i el dèficit, l'arbitrarietat, la hipocresia, la tirania subalterna, l'incendi, la matança, la ruïna, heus aquí el que Itàlia ha obtingut des de fa quatre anys d'aquesta política d'unitat, preconitzada des del 1820 per Mazzini, amb el suport de Cavour i el seus successors, i defensada a França per una premsa sense autoritat. Un compatriota de Mazzini ha dit d'aquest que en tota la seva vida només havia sabut fer dues coses: treure els diners als rics i la sang al poble, i que mai no havia tornat cap de les dues coses. Els italians tenen una paciència!...

Pel que fa a nosaltres, francesos, crec que també hauríem de fer balanç del que ens ha costat la utopia mazziniana: 500 milions i 50.000 homes; quatre anys perduts per als estudis i la llibertat; quatre anys de desmoralització i de tedi, quatre anys durant els quals, com a únic plaer, ens han entretingut amb les proeses de Garibaldi, les febleses del rei galant i les penes del Sant Pare. A canvi, la ingratitude, la injúria i el menyspreu dels nostres protegits. I aleshores, tot just saldat aquest compte, heus aquí que ens n'obren un altre a Mèxic. La mateixa idea que a França defensa la unitat italiana, ha preparat i donat suport a la campanya de Mèxic, i proposava no fa gaire la intervenció als Estats Units. (Comparar els articles de Michel Chevalier, a la *Revue des Deux-Mondes*, i de Guérault, a *L'Opinion nationale*.) Els francesos tenen tant d'enginy!...

Cal dir que en escriure aquesta carta no conservava cap segona intenció imperialista o papal? Sóc tan poc gibel·lí com güelf; crec tan poc en la renovació del Pacte de Carlemany com en la resurrecció de la cavalleria. Posicionar-se respecte de les tradicions, les idees i els interessos amb els quals Mazzini havia d'ensopegar en la seva temptativa d'unitat; mostrar el

poder encara gran d'aquests elements; criticar la feblesa dels mitjans emprats per vèncer-los; sostenir en conseqüència que, en les condicions en què Mazzini es trobava, la victòria era impossible, i que qualsevol campanya organitzada alhora contra l'imperi i el papat acabaria en desastre: evidentment, això no significava adoptar aquestes tradicions, afirmar aquestes idees, defensar aquests interessos.

De què van servir, durant la Restauració i la Monarquia de Juliol, els 33 anys de guerra del *Constitutionnel* contra els jesuïtes? Doncs de res en absolut, atès que, finalment, el *Constitutionnel* mateix es va fer jesuïta. De què poden servir avui els atacs, tan desproveïts de pes com de seny, de la premsa itàlica i unitària contra l'imperi, sigui francès o austríac, i contra el papat? De res, atès que, com veurem més endavant, el papat i l'imperi sempre constitueixen el pensament íntim d'Itàlia, i que en la dissolució social en la qual tot Europa es debat, el catolicisme encara apareix, tal com ho han confessat els mateixos adversaris del papat, com l'únic refugi de la moral i el far de les consciències.

Així doncs, si burlar-se del vell *Constitutionnel* i del seu voltairianisme no hagués significat, fa 20 anys, fer professió de fe jesuïta, de la mateixa manera, avui, constatar la perfecta insuficiència dels mitjans emprats per Mazzini per enderrocar el papat tampoc significa fer un acte d'adhesió a la teocràcia papal. Altrament, és així com ho han entès els diaris més o menys vinculats a la política del govern imperial i a la inviolabilitat de la Santa Seu, i que han publicat extractes de la meua carta: de la mateixa manera que estaven lluny de creure que jo estigués unit a les seves idees, també ho estaven d'unir-se a les meves. Així han tingut cura de declarar-ho ells mateixos, la qual cosa no ha impedit que els badocs pensessin que m'estava tornat papista, imperialista, i també paneslavista, és clar. S'ha

sentit una gran remor, sobretot entre els liberals de Bèlgica, adherits des de fa molt de temps a la fe garibaldina i convençuts que si Roma era lliurada a Víctor Manuel, la francmaçoneria substituiria el cristianisme arreu del món. En aquesta ocasió, els *remugaments* que es van deixar sentir per part seva eren el preludi de l'enrenou que havia d'esclatar més endavant.

Però tornem ara a Garibaldi:

El 13 de juliol, data de la publicació que acabo de posar a disposició del lector, jo ignorava, com tothom, que Garibaldi hagués decidit reprendre, en favor de la unitat, la campanya que tan feliçment havia dut a terme el 1860 contra els Borbons de Nàpols. Tan bon punt es va difondre la notícia de la seva partença cap a Sicília, vaig tornar a prendre la decisió de callar i esperar el desenllaç, per bé que, per a la solució d'un problema com el d'Itàlia una i indivisible, no tingués pas més confiança en el *prestigi* de Garibaldi que la que anteriorment havia tingut en l'agitació mazziniana. Per poc que fos, no volia pas contribuir al fracàs que ja preveia. M'hauria fet vergonya associar la meva reprovació de filòsof i de republicà amb els crits de reprovació cristiana i conservadora que sorgien per tot arreu contra l'infortunat general. Altrament, l'esdeveniment no havia de trigar gaire a justificar les meves tristes previsions.

Garibaldi i la unitat italiana

Brussel·les, 7 de setembre de 1862

[10 dies després de la derrota de Garibaldi a Aspromonte]

Fa dos mesos, quan escrivia el meu primer article sobre la unitat d'Itàlia, Garibaldi encara no havia partit cap a la seva última expedició; ignorava el seu propòsit de conquerir Roma i Venècia tot sol, com havia conquerit el regne de Nàpols, i ni se'm passava pel cap que, gràcies a ell, els esdeveniments em donarien tan aviat la raó. Heus aquí el que deia, en essència, en aquesta valoració de la política de Mazzini, sense atacarlo —tot sigui dit de passada— en els seus aspectes personals:

- que el 1859, Mazzini, en adherir-se al moviment italià després d'haver protestat de la seva desconfiança envers Napoleó III, havia estat poc prudent i poc previsor, atès que Napoleó III, sense abans desdir-se, faltat al seu propi principi i comprometre la preponderància francesa, no podia admetre la reducció de tot Itàlia a un únic cos polític;
- que, posteriorment, Mazzini, en acceptar per al seu partit l'hegemonia de Víctor Manuel, havia fet acte de reialisme; que, en certa manera, se'l podia anomenar gran

- patriota, però no pas gran polític, i encara menys gran ciutadà;
- pel que fa a la unitat mateixa, que es tractava d'un principi fonamentalment monàrquic, militarista i burgès, i que si, per una condescendència inconcebible de l'Emperador dels francesos, aquesta fantasia italiana finalment es feia realitat, duria Itàlia a un sistema combinat de pretorianisme i explotació que deixaria la plebs en un estat encara pitjor que l'anterior;
 - que en tot aquest assumpte, la democràcia italiana, tan presumptuosa com impotent, ansiosa per actuar sola, havia faltat a la solidaritat europea i havia fet prova d'egoisme;
 - i, finalment, que el resultat més clar de tota aquesta utopia seria el retrocés de la reforma econòmica i social, per tot Europa, de 10 i potser 50 anys.

Heus aquí el que vaig dir fa dos mesos, el que jo tenia dret a defensar tot tractant amb consideració les persones, malgrat el que hom hagi pogut dir, tot caracteritzant les doctrines tal como ho havien de ser segons el meu punt de vista, no pas únicament de demòcrata socialista sinó de francès i home.

Des d'aleshores, l'obra que Mazzini havia *preparat*, Garibaldi s'ha encarregat d'executar-la. Ha volgut completar la unitat italiana sense el rei, malgrat el rei, fins i tot contra el rei, tot cridant més fort que mai *Visca el Rei!* Garibaldi ha fracassat miserablement. D'un sol gest, Napoleó III ha tret de la seva apatia el govern piemontès, i amb 1.800 *bersaglieri*⁶ sota les ordres d'un coronel n'hi ha hagut prou per detenir Garibaldi en la seva marxa i obligar-lo a rendir-se, ell i els seus 2.000 voluntaris.⁷

6 *Nota de la traductora:* Tiradors d'elit.

7 Quan es van escriure aquestes línies, els diaris encara no havien publicat els detalls de la batalla.

Així doncs, d'una banda, el govern imperial ha aniquilat el partit de l'acció a Itàlia; de l'altra, aquesta unitat que Mazzini s'enorgullia de dur a terme contra el govern, s'ha girat en contra dels seus propis autors, i això a la satisfacció absoluta d'Europa. Consulteu la premsa anglesa, francesa, alemanya, belga: què hi trobeu? Doncs que, amb força mostres de simpatia envers el vençut d'Aspromonte, la dificultat més gran d'Itàlia, l'enemic més perillós del govern unitari, era justament el partit republicà, eren Mazzini i Garibaldi!

Ara, un cop allunyats Mazzini i Garibaldi, sembla que les indecisions de l'Emperador dels francesos ja no tinguin cap pretext, i hom diu que ell és qui ha de completar l'obra tot retirant les seves tropes de Roma i dotant finalment Itàlia de la seva capital. Heus aquí el que criden els diaris a Itàlia, a França, arreu; el que repeteixen els 400.000 o 500.000 badocs que els llegeixen, de forma tan conjunta que permet dubtar de la perseverança de Napoleó. Més que mai, la unitat d'Itàlia és a l'ordre del dia. Tornem, doncs, encara un cop més a aquesta famosa unitat, nascuda d'unes imaginacions tan apassionades com buides, acariciada per una democràcia sense principi, expressió tant d'anarquia com d'unió, i que acaba de ser batejada amb la sang de Garibaldi.

II

El primer punt de vista des del qual em sembla adient considerar avui la unitat italiana és la manera com aquesta ha mirat d'introduir-se. Qualsevol causa que es presenti davant d'un tribunal sense respectar les formes és inflexiblement desestimada, és considerada injusta *ipso facto*. Aquí, el litigi és una hipòtesi política, el tribunal és l'opinió. La història dictarà la sentència.

Cal que digui que reto el meu homenatge més sincer al caràcter de Garibaldi, al seu sacrifici, a la seva elevada probitat? Heus aquí un home que no escatima els seus serveis i que sap sacrificar-se per una idea. Defensor de Roma el 1849, vencedor a Marsala el 1859, conqueridor del regne de les Dues Sicílies el 1860, confereix pel prestigi del seu nom una mena de moralitat a la defecció d'uns, a la usurpació dels altres, d'una simplicitat ancestral en la seva vida privada, pel que fa a la seva persona, Garibaldi és irrepreensible; la seva virtut desafia la calúmia. Aquells que el tracten de filibuster, de *condottiere*, es deshonren ells mateixos.

Però si bé en un líder convé distingir l'home de la idea, i si bé els defectes del rol no han de ser confosos amb les febleses de l'actor, amb més raó encara tenim dret a criticar, tot excusant l'home, si s'escau, el partit, la idea i l'acció: pel que fa a aquests tres aspectes, no podem negar que el comportament recent de Garibaldi convida a la crítica.

En Garibaldi, admiro més que ningú el patriota i el soldat, però deixo de fer-ho quan el veig esdevenir líder d'una facció; però què estic dient?, l'instrument d'una facció l'ànima de la qual és un altre; quan el veig emprendre una política de conspirador; quan el veig llançar-se, al servei d'una causa si més no dubtosa, a una empresa insurreccional; quan el veig intentar fer, davant tot Europa, la segona representació d'una d'aquestes aventures fabuloses que només funcionen una vegada; quan el veig prorrompre en declamacions exaltades del 1793; quan el veig donar al seu país el senyal de la guerra civil;⁸ quan el veig retornar d'aquesta manera l'esperança als

8 Garibaldi ha protestat dient que havia volgut impedir que els seus soldats empressin les armes, i l'hauríem de creure. Però aleshores havia comptat amb la defecció de les tropes reials, i el que feia era una temptativa de reclutament, la qual cosa no fa que la seva causa sigui millor, ni la seva tàctica més encertada.

partidaris de les cases d'Habsburg i de Borbó, els seus enemics mortals; quan el veig injuriar el papat i l'Església, i acaronar sacerdots i monjos tan bon punt s'alien a la seva causa; quan el veig incriminar el *municipalisme* de Rattazzi, com els jacobins incriminaven el federalisme de la Gironda; provocar la insurrecció a Hongria, sense adonar-se que la qüestió romana li és indiferent a Hongria, i que tot multiplicant així els seus enemics, els uneix contra ell; quan el veig prodigar l'insult a l'Emperador dels francesos, la protecció del qual és l'única cosa que impedeix el retorn dels austríacs; quan el veig introduir en els assumptes d'Itàlia, pels seus emprèstits a Anglaterra, una influència tan perillosa com la de França o Alemanya, i cobrir-ho tot plegat amb els crits de *Visca Víctor Manuel!*, tan forts, tan fervents, que ja no sabem quina hem de creure, si la sinceritat de Garibaldi o la seva perfídia.

Què podem esperar d'una demostració tan desgavellada? Què hem de pensar d'una causa que mata moralment el seu representant pels actes mateixos que li exigeix? Així mateix, l'opinió, desconcertada, rebutja Garibaldi; tota la premsa unitària, tant a Anglaterra com a França, l'abandona; els seus antics companys se n'allunyen; el general Klapka li respon, en nom dels hongaresos, que no el reconeixen com la *veu d'Itàlia*, que el seu lloc és al costat de Víctor Manuel, i que, altrament, atès que Garibaldi no ha respost a la crida dels serbis, dels croates, dels montenegrins, el moment favorable ja ha passat, i que Hongria tampoc no respondrà a la crida de Garibaldi. Davant la gravetat d'aquests retrets, la ironia hi afegeix el seu verí, i serà Kossuth, l'advocat, qui s'encarregarà d'agreuja al màxim les penes de Garibaldi. El llenguatge de Klapka havia estat franc, però digne i encara simpàtic; Kossuth, que ha esperat l'últim moment per parlar, que abans d'escriure ha volgut assegurar-se que l'aventura era desesperada, ridiculitza el pla

de Garibaldi, se'n riu; anava a dir que és com fer llenya de l'arbre caigut, però no, de fet és com el cop de gràcia.

Digueu-me: no és pas una presumpció nefasta contra una causa veure com es desacredita pels seus actes, i, en el moment crític, com és abandonada i denunciada pels seus mateixos col·laboradors? Perquè és evident, i això es dedueix de tot el comportament de Garibaldi, que, per al partit del qual n'era el braç, la unitat italiana era molt menys una qüestió de principis que un tema d'oposició, una màquina contra el govern del rei, l'anomenat «home galant». Endebades diu el ministre que la unitat d'Itàlia arribarà sens dubte amb el temps, hom l'exigeix *immediatament*. Per a Itàlia, es pretén realitzar en 24 hores allò que a França ha requerit 900 anys; s'acusa el govern de *municipalisme*; hom crida *Visca el Rei!*, però hom entén reaccionar com una facció, formar un Estat dins l'Estat, oposar exèrcit a exèrcit, tribuna a tribuna. Només caldria que Garibaldi fos vencedor a Aspromonte perquè Víctor Manuel estigués convençut d'haver fet assassinar els patriotes, d'haver pactat amb França i Àustria, d'entendre's amb el Papa. En sentir aquests crits, Itàlia s'insurrecciona, Mazzini s'erigeix en dictador, i Garibaldi, generalíssim de la república! Fa un mes, Garibaldi era la individualitat més gran i més noble d'Itàlia; però què en queda, d'ell, ara?, què roman del seu partit? La batalla d'Aspromonte n'ha revelat el secret. El coronel Pallavicini ha demostrat —per a qualsevol que no s'encegui voluntàriament— que la força del Partit d'Acció es trobava tota en les seves gesticulacions i els seus crits, i que si Víctor Manuel ho volgués, seria el sobirà. De tota aquesta aventura, només un home s'ha mantingut dempeus, Mazzini, el *preparador* de l'afer, que no ha participat en absolut en la seva execució i que a sobre es pot plànyer que Garibaldi ha estat maldestre. Pobre Garibaldi!

En aquest trist episodi encetat en nom del principi de les *nacionalitats*, no oblidem pas de posar de relleu la brutalitat amb la qual es manifesta l'egoisme de partit, bé, diguem les coses pel seu nom, l'egoisme nacional. Hom conspira, hom s'arma, en nom de la llibertat i la fraternitat de les nacions, però tothom té la intenció de treure el màxim profit de l'aliança en benefici propi. Els grecs, els montenegrins i els serbis obren el ball, però Garibaldi, que només pensa en Roma, no està preparat. *Cadascú a casa seva, cadascú per ell mateix*. I aleshores, al seu torn, entra en escena, i recorre a Hongria; però Hongria declara que ara ja no toca, i que a Garibaldi no li toca res més que espavilar-se tot sol, que *Italia fara da se*. Això em recorda que Mazzini, sol·licitat una vegada pels polonesos, es va negar a unir la seva causa a la d'aquests, tot dient que l'aristocràcia polonesa no tenia cap element en comú amb la democràcia italiana. Això està molt bé si només es tracta de reformes econòmiques i de l'emancipació del proletariat. Però acabem de veure que a Itàlia la qüestió era absolutament unitària i nacionalista: per què calia, doncs, rebutjar els polonesos?

III

Però admetem que la qüestió de la unitat italiana no hagi de ser considerada responsable de la dissort de Garibaldi. Una persona m'escrigué que no està demostrat que el govern unitari sigui dolent en si mateix i contrari al principi republicà; i una altra, que no està demostrat que la reducció de tot Itàlia sota un poder centralitzador no hagi de ser, per a la nació italiana, i durant un cert lapse de temps, una condició d'independència i de regeneració.

Aquí no abordaré pas la qüestió dels principis; és massa seriosa per ser tractada de forma incidental, i per tant us demano permís per deixar-la per a més endavant. En un altre moment demostraré —atès que la demostració existeix i que la democràcia contemporània sembla ignorar-la— que el principi federatiu, com l'organització municipal, és un corollari del principi encara poc conegut de la *separació dels poders*, fora del qual no hi ha república, no tan sols monarquia constitucional. Ara per ara, em limitaré a la qüestió pràctica de la unitat, considerada des del punt de vista d'Itàlia, sobretot perquè Mazzini, Garibaldi i els neojacobins francesos que els donen suport només són republicans de portes enfora, i s'interessen relativament poc en els principis i la llibertat.

I ara, quatre paraules de geografia i la causa quedarà vista.

Per la seva naturalesa i configuració, Itàlia és federalista. Ho va ser a l'Antiguitat fins a la conquesta dels romans, la missió històrica dels quals no va ser, com hom ja sap, formar la unitat italiana, sinó convertir el món conegut fins aleshores a una religió i un dret únics. Un cop assolit aquest objectiu i enderrocat l'imperi d'Occident, Itàlia torna a la seva idiosincràsia, a les seves atraccions, a la llei dels seus interessos i dels seus destins. La raó d'aquest retorn es pot observar —per dir-ho d'alguna manera— a simple vista.

Itàlia està formada principalment per: 1) una península llarga, en forma de bota, limitada al nord-oest per la cadena semicircular dels Alps, i pel mar per totes les altres bandes; 2) i tres grans illes: Sardenya, Còrsega i Sicília. La superfície total del país és aproximadament de 18.000 llegües geogràfiques quadrades, de les quals 14.600 corresponen a la part continental, 1.600 a Sardenya, 443 a Còrsega i 1.360 a Sicília. La població total està constituïda per uns 25 milions d'individus, més densa a la Llombardia i més escassa a Sardenya.

I en primer lloc, pel que fa a les illes, i fent abstracció de França, que s'ha annexionat Còrsega, pregunto: quina raó tenen per a la unitat? Quin argument de *commodo et incommodo*, quina raó de veïnatge, d'explotació del sòl, de connectivitat territorial, de solidaritat cultural, d'indústria, d'administració, podem invocar?

La mateixa observació serveix per a la zona peninsular. Podem concebre que la conca del Po i dels seus afluents, la més gran i rica de totes, formi un únic grup polític. Però, que té en comú aquesta conca amb la del Tíber, que talla obliquament la península itàlica pel mig; amb tota la part sud-est, des de les Llacunes Pontines fins a Reggio i Tàrent? Tota aquesta península, a partir de la gran conca del Po, que en el passat hom anomenava la Gàl·lia Cisalpina, i que ni tan sols es considerava que formés part d'Itàlia, forma una mena de corredor estret, dividit al llarg per la cadena dels Apenins, des del cim de la qual surten, a dreta i esquerra, com si fossin graons, tot un seguit de valls independents que condueixen al mar.

Aquí, la unitat és quelcom artificial, arbitrari, una pura invenció de la política, una combinació monàrquica o dictatorial, i que no té res a veure amb la llibertat. Fins fa pocs anys, la crítica dels liberals, hostils a la Casa de Nàpols, observava que els sicilians no havien pogut suportar mai els napolitans; així doncs, per què voldríem ara que suportessin els piemontesos?

La manca de realisme d'aquesta unificació encara es fa més palesa quan pensem en la capital que s'hauria de donar a la nova Itàlia, Roma.

No són necessàries extenses recerques en història, política o economia política per descobrir la raó que ha determinat la formació de les capitals més cèlebres: Nínive, Babilònia, Memfis, El Caire, Corint, París, Londres, Viena, Moscou, Lisboa, Pavia

o Milà. N'hi ha prou amb mirar el mapa. Roma mateixa —em refereixo a la Roma antiga—, situada al curs inferior del Tíber, que governava tota aquesta vall important, Roma —deia— va tenir la seva raó d'existir com a capital de la república llatina. Però tan bon punt Roma va conquerir el món, va tendir a decaure, i els seus triomfs, els seus jocs, els seus monuments i el seu senat no van servir de res. El govern, obligat a seguir l'emperador, va tenir la seu arreu: a Alexandria, a Nicomèdia, a Constantinoble, a Trèveris, a París, a Ravenna. Per a Roma, el títol de capital només va ser un títol honorífic. Els segles i les revolucions no han canviat la situació. Què és Roma avui? Un museu, una església, res més. Però com a centre de negocis, de comerç, d'indústria, com a punt estratègic, com a centre poblacional, res de res. Roma viu de l'estranger, és a dir, tal com deia l'economista Blanqui, de les almoines de la cristiandat. Si li preneu els seus capellans veureu que és la ciutat més lúgubre, la que té menys valor d'Itàlia i del món, una necròpolis.

Però ho comprenc. Per a la Itàlia unitària, hom justament vol Roma amb el seu prestigi pontifical; hom vol el papat, però adaptat a la moda constitucional. Malgrat el que hom pugui dir, Itàlia sempre és papal; i els sarcasmes de Garibaldi i Mazzini contra el sacerdoci no destrueixen pas aquest fet. En subordinar el papat al nou ordre, hom vol tornar a Itàlia la supremacia del món catòlic, supplantar França i Àustria, d'ara endavant simples satèl·lits del gran planeta romà i cristià. Roma i la unitat; i, ben aviat, Venècia, Ticino, Còrsega, Niça i Il·líria. Per dur a terme aquesta gran restauració, només caldria canviar una paraula: per comptes d'anomenar Víctor Manuel rei, caldria anomenar-lo emperador. D'aquesta manera, Itàlia, més que mai pontifical i imperial, hauria assolit el *súmmum* dels seus somnis; tal com diu Mazzini, hauria reconquerit l'*apostolat* d'Europa, i Garibaldi mantindria la promesa que va fer

als demòcrates francesos, amics seus, d'alliberar França de la tirania i de *regenerar-la!*...

Us calen més bogeries? Com?, creieu en el despertar d'un poble que, com a única política, no sap fer altra cosa que donar voltes a la seva història passada, que no entén res del nou segle, i que ni tan sols té l'instint que la seva situació geogràfica li hauria de suggerir; que només demana desposseir el Sant Pare per refer de tot Itàlia un Estat semiimperial i semipontifical; que encara viu en les disputes güelfes i gibel·lines; que, just abans de la batalla d'Aspromonte, creia en una comèdia que es representava entre Víctor Manuel i Garibaldi, i oblidava que la reialesa és envejosa, i que Garibaldi, en repetir el paper de Wallenstein, acabaria com Wallenstein? Com?, heu vist en l'última protesta violenta organitzada pel general com diputats, magistrats, oficials, funcionaris públics, estudiants, burgesos i obrers, a Gènova, Milà, Florència, Nàpols i Palerm, estaven disposats a desertar la bandera de Víctor Manuel, com havien desertat abans les dels seus ducs i del rei Francesc II, i encara creieu en la consistència d'aquest poble, en la seva nacionalitat? Creieu en el civisme intel·ligent dels punyals sicilians, dels ganivets trasteverins, de les bombes d'Orsini, des les baionetes garibaldines?

Bé, doncs jo us ho repeteixo: el que Itàlia vol, el que demana i el que tindrà és una mà de ferro que la flagel·larà, tant si aquesta mà és la d'un Habsburg, com si és la d'un Bonaparte, d'un príncep de Savoia o d'un Garibaldi. La seva sort, cercada fora de la revolució, ja ha estat tirada; serà una combinació del pretorià, de l'explotador i del capellà; tret d'això, Itàlia tornarà a caure a trossos a les mans dels estrangers. Les races persisteixen, però les nacionalitats no renaixen, i no crec pas més en la resurrecció d'Itàlia del que creia el difunt Metternich, com tampoc crec en la resurrecció d'Hongria i de Polònia.

IV

Situem-nos ara en la perspectiva francesa, íntimament vinculada al punt de vista europeu.

Comprenc perfectament la insistència amb la qual Anglaterra persegueix la formació de la unitat italiana, i no li ho retrec; també comprenc que els francesos, els belgues, els austríacs, i fins i tot els russos, aplaudeixin aquesta política, i no els censuro per això. Cada poble té dret a perseguir allò que més bé serveixi els seus interessos; i si França, la primera potència militar a Europa, la més afavorida per la seva situació, inquieta els seus veïns pel progrés de les seves armes i la influència de la seva política, per què hauríem de considerar un crim el fet que jo miri de menyscar-la i envoltar-la d'un cercol de ferro? El que no entenc és l'actitud de la premsa francesa, dominada per les seves simpaties ultramuntanes.

És evident que la constitució d'Itàlia en una potència unitària, amb un exèrcit de 300.000 homes, menyscaba l'imperi de totes les maneres.

Des del punt de vista polític, el consell amfictiònic d'Europa, fins ara constituït pels representants de cinc potències, augmentarà en una sisena, la veu de la qual ens serà naturalment contrària. Som massa veïns d'Itàlia, ens hi assemblem massa, li hem fet massa serveis importants perquè ens estimi. En política, la ingratitude és el primer dret i el primer deure.

Estratègicament, mentre que Espanya ens amenaça per darrere, Anglaterra, Bèlgica i Holanda ho fan per davant, i Alemanya, Àustria i Rússia ho fan pel costat, Itàlia ens dispararà a les cames i ens clavarà la baioneta al ventre, l'únic costat pel qual ens podíem sentir protegits. La coalició contra França compta a partir d'ara amb un altre membre. La relació de parentiu no hi fa res: recordeu Joachim Murat i la seva dona Carolina.

Socialment, des del punt de vista de la religió i les idees, la nostra influència disminuirà, d'una banda, per tot allò que haurà perdut el nostre poder polític i militar; i, en segon lloc, per l'avantatge que ens assegurava el títol de primera potència catòlica, protectora de la Santa Seu, tant si el Papa, desposseït dels seus Estats, s'uneix a Víctor Manuel, com si s'exilia d'Itàlia. Els protestants i els anglicans ho comprenen, i se n'alegren per avançat: si lluiten pel poder temporal i demanen l'evacuació de Roma pels francesos no és pas per la glòria d'una tesi de teologia. Certament, el mal no seria res si aquests protestants i anglicans renunciessin per la seva banda a la seva propaganda; si, en l'univers civilitzat, els Estats estiguessin d'acord a suprimir el pressupost dels cultes, a abolir els bisbats, els seminaris, els consistoris, les esglésies i els temples, i fins i tot les sinagogues. Però no es té aquesta intenció, i de la mateixa manera que la Itàlia unitària vol conservar el papat, les esglésies dissidents aspiren a substituir l'Església Ortodoxa, que representa una clientela de 130-150 milions d'ànimes que guanyarien per a elles! Però atès que les potències no estan gens d'acord en abolir els cultes, i atès que la civilització en els diferents pobles és força desigual, que la moral filosòfica és emprada per una minoria ínfima, i que la influència política de les nacions existeix en funció de la superioritat dels seus costums i del seu geni, el resultat de la unitat itàlica ens apareix clarament: França, hauria perdut la preponderància que li assegurava la seva força militar, hauria sacrificat a més l'autoritat de la seva fe sense substituir-la per la de les idees, i llavors França seria una nació que abdica, una nació acabada.

Com? —diu—, així que no content de combatre a ultrança la unitat italiana, ara agafeu el partit del papat i us passeu al bàndol dels clericals!

Pot ser, però les paraules no m'espanten, ja us ho aviso; el que vull pel damunt de tot és raonar correctament i no deixar-me enganyar. Una cosa és, com faig cada dia, perseguir l'economia política i el dret a través de la filosofia, i, finalment, la regeneració social a través de la revolució, i una altra és buscar quin pot ser, en un moment donat i en un govern immobilista, el comportament que ha de tenir un home d'Estat. La política és l'art de dirigir les forces de les nacions; ara bé, en la hipòtesi que discuteixo i en opinió de totes les potències interessades, la religió és una d'aquestes forces. La religió encara és, per a la immensa majoria dels mortals, el fonament de la moral, la fortalesa de les consciències. Tothom ho reconeix; els mateixos Mazzini i Garibaldi ho proclamen. Afirmo, doncs, que lliurar una de les forces que han estat confiades a un cap d'Estat abans d'haver previst un substitut seria trair-lo. S'assemblaria al general que, un cop informat de la invenció del fusell de pistó i del canó ratllat, comencés per fer trencar tots els seus vells fusells de pedrenyal sense esperar que li haguessin fabricat d'altres. I sí, per posició, sóc catòlic —clerical, si voleu— perquè França, la meva pàtria, encara no ha deixat de ser-ho, i perquè els anglesos són anglicans, els prussians són protestants, els suïssos són calvinistes, els nord-americans són unitaris, i els russos són ortodoxes; perquè, mentre els nostres missioners són martiritzats a la Cotxinxina, els d'Anglaterra venen bíblies i d'altres articles comercials.

De totes aquestes consideracions, crec que el que resulta és que, a causa de l'embolic italià i la campanya de 1859, la qual no em sap greu haver aplaudit, la nació francesa es troba davant d'un fracàs immens, i es veu abocada —per dir-ho d'alguna forma— a la seva pròpia decadència. I si bé comprenc perfectament les raons que fan que les potències rivals desitgin aquest fracàs, el que no puc comprendre és l'adhesió de la

premsa liberal francesa a aquesta irreparable degradació; és l'estupidesa italiana que la demana; és la manca de previsió de certs Estats, la seguretat dels quals no és ni de bon tros cap garantia, i que l'aplaudeixen.

Bé, l'exèrcit francès sortirà de Roma; també Àustria acabarà, mig per pròpia voluntat mig per la força, cedint Venècia: la unitat italiana s'haurà consumat; ja imagino la cosa feta. Creieu, però, que França i Àustria, totes dues —que en aquest cas estan unides per interès—, hi renunciaran sense compensació? El que ho pensi és idiota.

El meu patriotisme no té res d'absorbent ni d'exclusiu; la lleialtat al meu país no comportarà mai que li sacrifiqui els drets de la humanitat. Si el govern francès comet una iniquitat envers el poble, m'entristeixo i protesto tant com puc i tant com el meu deure em reclama; si és castigada per les malifetes dels seus caps, acoto el cap i dic des del fons de la meva ànima, *Merito hæc patimur*. Sense tenir-ne potser una necessitat absoluta, Brutus va immolar els seus fills a la seva pàtria. En el meu cas, si em veies obligat a triar entre una i l'altra, jo immolaria la meva pàtria a la justícia.

Un cop feta aquesta declaració, i en descàrrec de la meva consciència, demano en què i com, en la circumstància actual, França hauria merescut la humiliació que l'amenaça. Ha estat un crim haver destruït a Itàlia la influència austríaca i canviat el règim despòtic establert a la península itàlica des de fa 400 anys? Aleshores, per què Europa no ha reaccionat? I per què l'opinió pública, hostile a Àustria, no només a Itàlia i França, sinó també a Anglaterra i Alemanya, ha aplaudit? Per què, després de la seva desfeta, Àustria ha sancionat la nostra obra en adoptar per a ella mateixa les institucions que abans rebutjava? Però, què estic fent? Tot aquest debat és superflu: a Europa, ningú no gosaria incriminar França per la seva conducta

envers el poble italià. Torno, doncs, a la meva pregunta: per què França es deixaria enganyar, víctima de la seva pròpia bona acció?

Hom diu: «Doncs mala sort per a França si, un cop Itàlia emancipada, unificada, esdevé una nosa per a ella! Els italians tenen dret a organitzar-se a casa seva com més els agradi, i Roma i Venècia els pertanyen...» Ah, mala sort per a França! En bona hora: cadascú és rei a casa seva, sé reconèixer aquest principi. Però França té dret a posar condicions als seus serveis: això és l'*abc* de la política i del comerç. I encara vaig més lluny i dic que si el servei prestat ha aconseguit l'aprovació d'Europa, i si el deutor és insolvent, Europa esdevé garant del deute i codeutora. Bé, doncs, aquesta Itàlia tot just emancipada no és pas tan forta com per poder protegir-se ella sola. Hom vol que l'exèrcit francès evacui Roma el més ràpidament possible. D'acord, però que quedi ben clar que si als austríacs se'ls passa pel cap de tornar-hi, França no els ho impedirà: *Italia fara da se*. Seria exagerat que després d'haver creat Itàlia i d'haver-la armat contra nosaltres, encara haguéssim de fer guàrdia per defensar-la. Admeto que França no exigeixi res pels seus morts de Solferino i Magenta; però quan exigeix per a aquesta guàrdia?...

Els italians senten això tan bé que ells mateixos s'avancen a la resposta. La nacionalitat d'un es fa —pensen— a expenses de la nacionalitat de l'altre; la unitat es paga amb l'annexió. Si l'Emperador dels francesos s'apodera de la riba esquerra del Rin, des de Basilea fins al mar, si França torna a les seves *fronteres naturals*, nosaltres mateixos l'hi ajudarem. Amb aquest suplement de vuit milions d'ànimes i sis mil llegües quadrades territori,⁹ haurà trobat el seu equilibri.

9 Nota de la traductora: Aproximadament 26.500 km².

Voldria saber què pensa la democràcia belga d'aquest sistema de compensacions, tan favorable a la idea garibaldina. Així és com l'he sentit proposar, tant en nom d'Itàlia com de Polònia, de lliurar a Àustria, a canvi del Vènet o de la Galítsia, Sèrbia i Montenegro, i, si s'escau, la Moldo-Valàquia. Qui sap si una eventualitat com aquesta no entrava en les previsions de Garibaldi? Res no és tan egoista com la nacionalitat, res és menys escrupolós que la passió unitària. En aquests últims anys s'ha malparlat molt de la insolència dels repartiments de Viena; però deixeu actuar la unitat i les nacionalitats i en veureu moltes d'altres, de coses. Deixeu que l'imperi italià s'acabi, i ben aviat veureu com la premsa liberal i democràtica francesa canvia de sobte i sotmet *a estudi* l'annexió de Bèlgica. Què haureu de respondre, aleshores, valents periodistes belgues que només sabeu emplenar les vostre columnes de les vostres llauanes, escrites entre dues gerres de cervesa, quan, atrapats pels vostres propis raonaments, hom us comminarà a atorgar a la unitat francesa el que tan bé heu sabut reclamar per a la unitat italiana? Us diran que heu reconegut el regne d'Itàlia; per tant, en certa manera, us heu compromès per ell. Heu contribuït a la unitat italiana amb els vostres sufragis, i heu forçat la mà, tan fort com us ha estat possible, del gabinet de les Tuïleries. Ara bé, la unitat italiana té com a conseqüència irreversible la consumació de la unitat francesa, i, quan es desplegui davant vostre el mapa d'Europa, i es posi el dit i es ressegueixi la línia negra que va des de Basilea a Rotterdam, hom afegirà: heus aquí aquesta unitat!...

Però estiguen tranquils, us demostrarem que aquesta unitat es troba tant en l'esdevenidor com en les tradicions del poble belga; que aquest és el desig del seu cor; que estan en joc els seus interessos més preuats; que sou francesos de religió, de llengua, de costums, francesos fins al moll de l'os; que des

de Cèsar, i des d'abans que Cèsar, pertanyeu a la gran nació; que el regne de Bèlgica només ha estat fundat com una base per a quelcom més que arribarà més endavant; i per convèncer-vos, tindreu la possibilitat d'interpel·lar-vos a vosaltres mateixos, reunits en un escrutini nacional, sota la llei del sufragi universal. Sabeu que la multitud sempre vota per qui la consulta. Veureu aleshores amb quina avidesa el poble francès, que té clar que no es deixarà intimidar i que en el fons estima la justícia, mossegarà aquest nou esquer; amb quin entusiasme, amb quina fúria, els vostres veïns cavallerosos i alegres, que ara ja us estimen molt, acolliran la idea d'aquesta annexió, justa indemnitat pels sacrificis que hauran fet per Itàlia; amb quina felicitat el nostre valent exèrcit s'oferirà a executar el decret d'annexió. Certament, això no es farà sense trobar resistència; per la dreta i per l'esquerra, del nord, del sud i de l'est, sorgiran protestes i ultimàtums; la guerra es generalitzarà, i encara més perquè Àustria voldrà aprofitar aquesta circumstància per tornar a Itàlia; i us trobareu al bell mig del remolí. Però res s'esgota més ràpidament que la guerra; al final, les parts trobaran una solució, i els forts es posaran d'acord en detriment dels febles; i aleshores aprendreu, per bé que una mica tard, que la lògica és inflexible, i que si bé les constitucions escrites no sempre són veritats, si bé els tractats internacionals a vegades tendeixen —per la bogeria democràtica— a ser anul·lats, la llei de les compensacions és un decret del destí.

Parlem clar: li correspon a una política sana i previsorament fer fracassar una potència com França? Anglaterra pot fer aquest joc, que no li convé ni a Bèlgica ni a Alemanya. Hom diu: Roma pertany als italians, a la qual cosa replico que Roma pertany als romans, com Nàpols als napolitans i París als parisencs; que els italians, com els francesos, són una abstracció; que el que és cert és que ara mateix existeix una gran aglome-

ració política que s'anomena França, però que això no és ni de bon tros una raó per donar-li un vessant dels Alps, sinó tot el contrari.

V

Voldria dir encara algunes paraules sobre el perjudici comès contra la democràcia pel ressò que s'ha donat des de fa deu anys a la política jacobina i mazziniana, i així posaré punt i final al meu tema.

L'any 1848, si bé no es posaven d'acord entre elles, les diferents escoles socialistes havien plantejat la qüestió, no només pel que feia a França, sinó a Europa sencera, en els aspectes pràctics que realment importaven: reformes econòmiques i socials, garantia de treball, disciplina dels interessos, una millor distribució de la riquesa, educació popular i organització municipal. Dit amb d'altres paraules: descentralització administrativa i regeneració dels costums.

Atès que els problemes eren nous, era impossible que aparegués una solució immediata, però, si més no, la democràcia socialista havia provocat l'atenció general; la vella política quedava relegada a un segon pla, i només això ja constituïa un progrés enorme.

El nostre parer és que estava demostrat —i, de fet, el que ha succeït des de fa 10 anys ha fet encara més palesa aquesta veritat— que l'abast polític del 1789 s'havia exhaurit; que la societat francesa, a risc d'esfondrar-se i d'entrar en un període de decadència, havia de sortir del camí fressat que havia seguit fins aleshores; que qualsevol agitació, fora de la línia indicada pel socialisme, era estèril i retrògrada; que a partir d'aleshores, les qüestions de dinastia, de forma de govern, de nacionali-

tat, de fronteres, de preponderància, eren secundàries; que la diplomàcia i el militarisme eren obsolets; i que la religió mateixa, que havia sucumbit sota el seu pes, reclamava, si no un canvi de principis, com a mínim una transformació total.

Aquestes eren les nostres reflexions el 1848, i ja sabem com van ser rebudes. Els nostres adversaris més acarnissats van ser aquests epimènides del 1793, la influència dels quals, després d'haver fet divagar el govern provisional —un cop Alemanya confosa, Hongria desolada i Itàlia fanatitzada— i d'haver provocat arreu d'Europa una reacció terrible, acaba de fracassar de nou en la persona de Garibaldi. El cop d'estat del 2 de desembre ha ofegat la veu del socialisme, i ha deixat la paraula, d'una banda, als òrgans immobilistes, i de l'altra, als suposats republicans del jacobinisme. Gràcies, sobretot, a aquests últims, el govern imperial ha pogut desenvolupar les seves empreses: qualsevol oposició, sorgida de font orleanista, legitimista o clerical, ha estat declarada impopular i per tant, sospitosa. Només els diaris demòcrates, suposadament independents, haurien pogut fer una oposició útil; només ells podien donar uns consells que haurien estat escoltats; per tant, és just d'imputar-los la meitat de la responsabilitat de tots els actes del poder. Ara per ara no vull començar a criticar aquests actes, ni tan sols els enumeraré. Només diré una paraula: ¿és cert o no que la situació de França, a l'interior i a l'exterior, és avui pitjor que ho era el 1848? El govern imperial ha fet grans coses, i bé puc emprar aquesta expressió després que l'hagin emprat *Le Siècle*, *La Presse*, *L'Opinion nationale*, *Les Débats*, etc. Què en queda, ara mateix, de tot plegat?

L'expedició de Crimea va ser beneficiosa per a Rússia, que va sortir-ne regenerada; l'expedició de la Llombardia ha reconstituït sobre unes bases millors l'imperi austríac; per als italians, fins ara, la unitat itàlica només ha estat un motiu

d'anarquia, de pillatges i de massacres; i, per a nosaltres mateixos, de contrarietats. I amb quines dificultats i amb quins perills ens amenaça encara! Mentrestant, la nació francesa s'embruteix en el seu industrialisme; aquesta política de demagògia la desmoralitza [...].

La nostra decadència és manifesta; i el que ens omple d'espant és que el càncer que ens devora s'escampa pertot arreu, infecta Europa. I si França, sens dubte la més avançada de totes el 1848, portaestendard del progrés, ha esdevingut, a causa de l'esperit reaccionari que se n'ha apoderat, un focus de dissolució, les altres nacions la segueixen en funció del desenvolupament assolit per cadascuna. I doncs, qui és el responsable de tot aquest mal? Ho dic agosaradament: els qui podien parlar i que no ho han sabut fer; que, tot tenint la capacitat de combatre, i a través d'això, de mantenir la vida col·lectiva, han traït la seva causa i han cedit terreny a l'enemic; que, podent donar consells que haurien estat escoltats, només han sabut atiar els mals instints del país, afalagar el poder i perdre'l.

Ara haig de concloure. Tota la premsa suposadament liberal i demòcrata de França demana amb molta insistència l'evacuació de Roma. Garibaldi només haurà estat vençut perquè les seves exigències siguin satisfetes més ràpidament. En això, la premsa francesa no fa altra cosa que reproduir el desig universalment expressat per la premsa de Bèlgica, d'Alemanya i d'Anglaterra. Amiga de l'Emperador, fins i tot gosa insinuar a l'Emperador que la seva seguretat està en perill.

Com tothom, ignoro quin partit prendrà l'Emperador dels francesos. Però heus aquí com raono: plantejo un dilema darrere l'altre.

O bé Napoleó III, fidel al principi de la seva institució, a l'esperit militar del seu govern, als seus antecedents de 1849 i de 1852, respondrà amb una negativa enèrgica, clarament

articulada, a unes demandes que progressivament esdevenen una amenaça i, d'una vegada per totes, notificarà a Víctor Manuel, que ja ha fet massa concessions, la seva intenció de romandre a Roma, de fer respectar el domini papal, i fins i tot, tan bon punt esclati un aldarull, d'ocupar el Regne de Nàpols per poder-ne disposar a benefici de qui li pertoqui en aquest cas, la democràcia socialista ja sap què l'espera. Com en el passat, roman fora d'aquest sistema immobilista burgés i clerical, allunyada del militarisme, que n'és el pol oposat. Si més no, agrairà al govern imperial haver sortit finalment de l'equívoc, i, per aquest acte d'enèrgica franquesa, no li negarà la seva estima, o bé, tot cedint a la pressió dels bàndols i de l'estranger, [...] oblidarà que en una època com la nostra, la bala i el punyal són el pa de cada dia del cap de l'Estat, com també ho són del soldat, i Napoleó retirarà les seves tropes, deixarà que el papat esdevingui el que pugui, i lliurarà Itàlia a si mateixa. En aquest cas, heus aquí el discurs que tinc l'honor d'adreçar a Sa Majestat:

[...] ¹⁰

Ja hem lluitat prou per la *idea*; ara hem de pensar en la nostra fortuna. Hem donat la Savoia a França, o més ben dit, heu donat França a la Savoia. D'aquí poc serem a Mèxic, i potser pagui la pena, sempre, però, que no regaleu aquest vast imperi

10 *Nota de l'editor [de la 1a edició]*: En aquest passatge, l'autor, tot adreçant-se a l'Emperador mateix, pretén que, atès que les institucions de l'imperi han substituït les de 1848 i 1830, Napoleó III s'hauria compromès, en certa manera, *ipso facto*, envers França, a tornar-li, en glòria i riquesa, el que havia perdut de llibertat política; però, fins ara, a causa sobretot dels esdeveniments a punt de complir-se a Itàlia, l'efecte no hauria respost a l'esperança. Tot això es podia dir, però, malauradament, l'agosament en la forma ens ha fet témer que la malícia francesa no caigués en una equivocació similar a aquella en què ha caigut la ingenuïtat belga.

a algun arxiduc o cosí; i això si Mèxic, annexionat a França, no esdevé per a aquesta una segona Algèria, i ens costi, entre una cosa i l'altra, 20.000 homes i 100 milions. Però, Majestat, de què serveixen aquestes conquestes, tan estèrils com oneroses, en l'altre hemisferi? No sabríeu pas trobar a Europa una polzada de terra que ens reportés quelcom? Pel que fa a les conquestes, voldríem un país que estigués al nostre abast, abundant en homes i productes, la riquesa llargament acumulada del qual ajudés la nostra indigència, els conscrits del qual poguessin rellevar els nostres... Goseu, Majestat, com Mazzini deia a Víctor Manuel; goseu, i el Rin, Luxemburg, Bèlgica, Holanda, tota aquesta França teutònica, antic patrimoni de Carlemany, serà vostre. Us pertoca per títol imperial, o com a indemnitat pel que acabeu de fer, a petició d'Europa, per Itàlia. Qui us podria resistir? Des de Boileau, el Rin ja no és enemic del nom francès; el Rin alemany no entén ni un borrall de la política del rei de Prússia, i el mateix dels debats de la Confederació Germànica. Bèlgica us espera, cal creure-ho; allà, com a casa nostra, i fins i tot més que a casa nostra, el poble passa gana i somnia, la burgesia digereix i ronca, la joventut fuma i fa l'amor, els militars s'avorreixen, l'opinió pública segueix no tenint cap contingut, i la vida política s'esmoreeix. Els mercaders i els industrials ja han avaluat què guanyarien amb l'anexió; els obrers creuran fàcilment que se'ls augmentarà el salari; al clergat no li molestarà pas que l'allibereu de la cridòria dels liberals; els representants..., de quina resolució enèrgica podeu tenir por d'homes que passen sis setmanes discutint sobre un incrèdul inhumat a Terra Santa? Les muralles d'Anvers cauran al so de les vostres trompetes; la Flandes orangista estarà encantada amb aquesta enganyifa feta al govern. Tindríeu por d'Anglaterra? Bé, doncs tingueu-ne més aviat del pauperisme que ens rosega, [...] tingueu por de la Revolució. Potser,

després d'haver mostrat tant de desinterès envers Itàlia, seria preferible i més útil, més moral, més conforme a l'esperit del segle, més digne de vos i de França, dur al màxim la vostra generositat tot donant a Europa el senyal del desarmament, i, tot cercant de reconquerir, amb una política de treball, de justícia i de regeneració social, aquesta supremacia que se'ns escapa. Seria una glòria com qualsevol altra; vos, Emperador, sou qui heu de reflexionar-hi. Però no us escapareu de l'alternativa: la Glòria, Majestat, o la Llibertat!¹¹

En l'article següent, tornaré a tractar alguns punts fonamentals que només he abordat superficialment en aquest.

L'emoció causada a Bèlgica per aquest segon article va ser extraordinària, però ben aviat s'hi va barrejar la malevolència, i amb no sé quina influència secreta que va atiar els ànims, aquesta emoció es va transformar en una vertadera rebel·lió. En primer lloc, acabava de tirar per terra un ídol venerat. Els belgues, que es coneixen massa els uns als altres com per adorar-se, són propensos a inclinar-se davant dels déus estrangers, i ara per ara Garibaldi n'és un. I, en segon lloc, en la meua argumentació antigaribaldina s'hi havia barrejat la hipòtesis d'una annexió de Bèlgica a França, una conseqüència previsible de la unificació d'Itàlia. Però aquesta idea d'annexió, que el 1830 i el 1832 no feia por a ningú, ha esdevingut, per als belgues i en aquests últims anys, una mena de Medusa, el sol nom de la qual ja els treu de polleguera. Quan em van sentir parlar d'annexió, ja no van saber seguir el raonament, només van veure el fet, i allò que jo havia presentat en una forma prosopopeica, com el resultat possible, i fins i tot probable, de la devoció dels belgues per la idea de Garibaldi, i, con-

11. Vegeu nota B al final.

seqüentment, com la reducció a l'absurd del projecte d'una Itàlia unitària, va ser entès al peu de la lletra i considerat com una invitació formal a l'Emperador. Els *brigands* del 1789, enviats a les províncies per *scier les blés* [segar el blat], mai no van arribar a provocar un terror tan gran. I, finalment, en la meua arenga, que hom va considerar annexionista, jo hi havia barrejat alguns trets de crítica manllevats de la premsa del país i que s'adreçaven als belgues mateixos. Sota l'aparença d'una broma certament prou anodina, els donava un avís d'una altra mena, que tots m'haurien agraït si en aquella circumstància la imaginació no hagués tingut més força que l'enteniment. L'encert de les crítiques va fer creure en la sinceritat de la resta, i d'aquesta manera vaig ser denunciat a Bèlgica per quaranta diaris com a agent secret de l'Emperador, mantingut a Brussel·les per preparar l'annexió.

Tanmateix, hem de dir que els homes intel·ligents, tan nombrosos a Bèlgica com a qualsevol altre lloc, no es van deixar enganyar per aquesta estranya al·lucinació, i no em van mancar els testimonis de simpatia i les propostes d'ajuda. Em trobava entre els riures i els carrisqueigs de dents.¹² Mentre que la premsa liberal, que amb poques excepcions sembla haver-se assignat la missió de cloroformitzar les masses, es mostrava respecte a la meua persona tan nècia com injuriosa, la premsa catòlica, amb la qual només comparteixo i puc compartir l'àmbit de les idees morals, a les quals tendim des de pols oposats, denunciava la mistificació.

En resum, no tindria res més a dir sobre aquest incident ridícul si no fos perquè els suposats liberals, als quals he promès respondre, no haguessin considerat oportú, des de la meua partença de Brussel·les, redoblar les seves invectives, i si, tot reunint

12 Vegeu la nota C al final.

tots els fets dels quals he tingut notícia, no m'hagués adonat, en aquesta agitació mig sincera mig provocada i falsa, d'una certa disposició molesta que crec que, tant en interès de Bèlgica com de França, és el meu deure donar a conèixer. Cal que Bèlgica sàpiga vers on l'empenyen els liberals. Aquest serà per a mi el text o el pretext d'un tercer article sobre la unitat italiana.

La premsa belga i la unitat italiana

París, 1 d'octubre de 1862

I. La premsa liberal belga¹³

Amb Mazzini i Garibaldi, el gran conspirador i l'heroi patriota, havia fet una ascensió, però aquesta ha esdevingut una caiguda. Era dalt de tot amb les àguiles, hauré caigut entre les granotes?

Pel que fa a la unitat italiana, els periodistes suposadament liberals de Brussel·les i de nou províncies belgues, amb Defré, àlies *Joseph Boniface*¹⁴ al capdavant, m'han denunciat als seus conciutadans com a provocador de l'annexió de Bèlgica a França. No rieu tan de pressa, això és més seriós del que ells mateixos pensen.

Sabeu vos, honorable Boniface, i vosaltres, senyors de la premsa liberal, que us creieu lliures perquè ja heu dit el que haviéu de dir, que us presenteu com a periodistes quan no sou al-

13 Vegeu la nota D al final.

14 Vegeu la nota E al final.

tra cosa que predadors polítics, sabeu el que acabeu de fer? Heu cobert —tant com heu pogut— d'un enorme ridícul la vostra nació; i no contents amb això, com si us hi anés la vida en provocar l'execució d'un fet del qual jo només he volgut mostrar la possibilitat, amb les vostres declaracions exagerades esteu empenyent la nació belga i el seu govern a una via on només poden trobar la destrucció.¹⁵ Us ho demostraré més endavant.

Arreu on ha pogut arribar el meu article del 7 de setembre sobre Garibaldi i la unitat italiana, aquest provoca, en qui el llegeix i en qui l'escolta, un riure homèric; els sarcasmes cauen com la pedra sobre el poble belga, que només coneix la meva persona i les meves paraules pel que vós els heu dit, i que no té res a veure amb el vostre maquiavelisme. Això és així en una mesura tal que més endavant em veuré obligat a defensar-lo, jo, a qui aquest volia lapidar, i a venjar el seny flamenc i la raó valona de l'estupidesa de les seves institucions.

Bonifaci, us he demanat, així com als vostres acòlits, en termes pacífics i sense fer un requeriment per escrit, que em diguéssiu si realment era bo que em presentéssiu a la població de Bèlgica com si fos l'enemic de la seva nacionalitat. Crec que us he fet comprendre el més clarament possible que, fins un altre avís, preferia creure en un error per part vostra. Tot mirant de fer poc cas de les vostres invectives adreçades a la meva persona, i aquelles força més doloroses que prodigueu als meus compatriotes i a França, us he deixat vuit dies —*L'Office de publicité* només apareix un cop per setmana— perquè us féssiu enrere i tornéssiu a una opinió més encertada. Però per comptes de retirar les vostres paraules, heu respost, bé, *L'Écho du Parlement* ha respost en nom vostre, que les meves *explicacions* eren *confuses i complicades*, senyal —segons

15 Vegeu la nota E al final.

vos— d'una consciència culpable agafada en flagrant delictes. I aleshores, tot prosseguint amb els vostres postulats deshonestos, heu reiterat l'ofensa, heu propagat l'agitació, provocat la còlera, empès el poble a la sedició, i, finalment, amb els vostres crits heu obligat *L'Office de publicité* a no deixar expressar-me més a les seves columnes. Ara que la població s'ha calmat, porteu a l'extrem les vostres agressions tot cridant, com un possés, que no es tracta pas de *discutir amb mi*, sinó que es tracta de *destruir-me*.

Jo, molest? Au, Boniface! Però què voleu doncs que em faci sentir molest, vós, pamfletari maldestre que sou, que en el vostre afany de denúncia no poseu atenció a allò que us diu el vostre adversari, ni a allò que és? Què no us he dit —la qual cosa us ha escandalitzat d'allò més— en aquest mateix requeriment que us he adreçat que mantenia tots els termes de la meva carta, que no en suprimia ni una síl·laba, la qual cosa us ha fet exclamar que estava desafiant la premsa belga? Quina raó podia tenir jo, doncs, per haver de dissimular i discutir amb vós? Atès que sóc un habitant voluntari de Bèlgica, no hi ha res que em retingui per força al vostre territori. Sóc un assalariat vostre o estic a càrrec vostre? Si em fallés França, a la qual tinc lliure accés des de fa dos anys, no dispo —en cas de malfiar-me de la terra on vaig néixer— d'Anglaterra, Holanda, Alemanya, Suïssa, que sens dubte m'haurien acollit tan bé com Bèlgica? Com?, ni tan sols heu estat capaç de comprendre que si no responia immediatament, com ho mereixien, les vostres provocacions és perquè em sentia tan segur de la meva paraula com de la meva intenció; és perquè, tot prenent haver degudament merescut la nacionalitat belga, d'entrada no podia mostrar-me sever envers unes persones que, malgrat ser representants del poble o periodistes, bé podien equivocar-se respecte a mi només pel fet d'estar privats de sentit comú!

Ah!, ja he entès perfectament la vostra tàctica. Després d'haver estat atacat indirectament, com tots els vostres amics de la premsa suposadament liberal, per les vostres tendències antifranceses i la vostra política atzarosa, heu pensat que el millor que podíeu fer era presentar-me, a través d'un equívoc, com un annexionista. Comminat després a respondre de forma categòrica, amb un sí o un no, a la meua interpel·lació categòrica, heu pensat: «Allunyem-nos; prosseguim amb les nostres citacions ambigües, i, en comptes de respondre a la pregunta del nostre adversari, referim-lo, ell mateix, al judici de l'opinió pública. I si vol, que es justifiqui; escoltarem la seva defensa, i després ja ens encarregarem de dir si és o no és satisfactòria. D'aquesta manera i passi el que passi, conservarem el benefici de la nostra acusació, i, a causa de la susceptibilitat del nostre patriotisme, encara tindrem més punts a favor nostre per poder incrementar el reconeixement dels nostres conciutadans».

Boniface, aquest raonament certament no és massa dolent per a un ex alumne de la Universitat Catòlica de Lovaina que posteriorment ha esdevingut liberal, deista, fins i tot fourierista, el mandat legislatiu del qual haurà de ser renovat en les properes eleccions. Però pregueu al nou déu que adoreu, aquest déu doctrinari que només es diferencia del dels clericals pel fet que en ell no hi ha ni Esperit ni Verb; pregueu-li, us dic, perquè colpegi amb la ceguesa l'*Association libérale* i tota la ciutat de Brussel·les, perquè, us ho juro, per poc sentit comú que quedi a Bèlgica, a més d'un indret la gent s'avergonyirà de veure com el poble més positiu de tots està representat per un eixelebrat com Boniface.¹⁶

16 Per a una comprensió perfecta d'aquest passatge, vegeu al final la nota C sobre la premsa belga, i la nota D sobre Defré.

Espero que el meus antics lectors belgues, partidaris o adversaris, mai hagin esperat de mi que respongués als discursos emmetzinats de Defré i als insults de la premsa suposadament liberal. Se m'ha preguntat per què no enviava la meva protesta a *L'Écho du Parlement*, a *L'Étoile*, i *tutti quanti*, als quals, en virtut de la llei, tenia dret a exigir aquest accés. Però precisament això era el que no em convenia. No el vull pas, aquest paper d'acusat; sóc jo qui vol continuar sent l'acusador. I a més, sense comptar amb què una simple denegació, ni que fos en paper timbrat, no podia satisfer el meu objectiu, un cop més, què m'importa l'opinió d'aquests homes i de les multituds que els segueixen? Què m'importa si els tanoques de Brussel·les, tan espavilats a la seva manera com els de París, em consideren o no annexionista? Les persones honestes de Bèlgica m'han entès; aquells l'aprovació dels quals jo ambicionava m'han donat la raó; han vingut a donar-me la mà, a oferir-me asil a casa seva. Què n'haig de fer, doncs, de la resta?

Però encara no he dit tot el que penso de la unitat italiana, considerada en les seves relacions amb la política internacional, i en particular amb la independència del poble belga. Per als amics als quals tot just em referia, per al públic assidu que, des de fa quatre anys i mig que visc a Brussel·les, m'ha fet l'honor de seguir-me, i —ara ja puc afegir— per als meus compatriotes, desitjava realment completar la meva exposició. I pel que fa als suposats liberals belgues, si els convé, que treguin el profit que puguin de les meves idees; no els demano pas que m'ho agraeixin. Potser sóc l'únic francès que, guiat per una reflexions serioses, no vol la incorporació de la seva pàtria a la meva. A causa d'aquesta opinió, que certament no era gens hostil, marxaré de Bèlgica una mica més aviat del que m'havia proposat. Foragitat per les sospites de la policia? No. Per la persecució del partit clerical? No. Pel clamor dels liberals.

II. Resum de la meua opinió sobre Garibaldi i la unitat italiana per un belga

En termes tan precisos com sigui possible, recordem la idea que vaig desenvolupar a *L'Office de publicité* del 7 de setembre. És important que aquesta idea s'entengui bé, i no tant per demostrar als belgues que la malevolència d'uns quants homes de partit no ha canviat gens els meus sentiments envers ells, sinó perquè aquesta idea està relacionada amb tot un sistema de política general.

Un dels homes més recomanables de Bèlgica, l'amistat del qual em vaig guanyar des del primer dia, un d'aquests esperits excel·lents que l'escriptor més independent accepta com a crític minuciós i sever, m'escrivia el següent el dia 9 de setembre:

Si he copsat bé el fil de les vostres idees, el vostre article sobre *Garibaldi et l'Unité italienne* es pot resumir en unes poques propostes fortament vinculades les unes a les altres, cadascuna de les quals té la seva pròpia veracitat.

1. L'empresa de Garibaldi es condemnava ella mateixa, perquè induïa el seu autor a uns actes que el dret públic i el dret de gents, la prudència revolucionària i una moral —per poc estricta que sigui— reproveu.

Això és efectivament el que vaig dir i el que continuo pensant, i per això li demano perdó a la gran ànima de Garibaldi. Déu no vulgui que afligeixi aquest noble vençut! No estic qualificat per donar-li lliçons; i si mantinc el meu parer és només per defensar allò que considero el dret i la veritat, fora dels quals no conec ni llibertat ni república; per defensar allò que anomeno la Revolució, i que no té res a veure amb aquests

cops d'efecte fantàstics que tant agraden a les masses; i, finalment, espero que els amics d'Itàlia, que suposo que també són amics de França, acabaran per comprendre que ha arribat el moment de canviar de tàctica.

2. En violar les lleis de l'ordre social i destruint des d'aleshores amb les seves exigències i conseqüències la unió que volia fundar, aquesta empresa anava doncs contra el seu propi objectiu.

3. Aquí, la geografia, l'economia política i la història estan d'acord amb la política. Per naturalesa, per tradició i per destí, Itàlia és antiunitària; Roma mateixa, destituïda d'aquest pontificat sobirà, respecte del qual hom declara precisament que ja no en vol més, no reuniria cap de les condicions d'una capital.

4. En el fons, el que demanem per a Itàlia, el que somnien els italians, impregnats dels seus records grandiosos i dramàtics, és, des del punt de vista polític, fer que Itàlia sigui una sisena gran potència; i, des del punt de vista religiós, després d'haver subordinat el pontificat al regne, conferir a aquest últim el protectorat de la catolicitat. En resum, hom tendeix, per bé que no ho diu, a tornar, d'una altra manera, a la dualitat imperial i pontifícia, expressió de la Itàlia de l'edat mitjana. El partit radical italià, que, en repudiar el papat i l'Església, s'arroga *l'apostolat* d'Europa, no surt pas d'aquesta condició; no fa altra cosa que incorporar-la als seus punts de vista, i deixa així constància del sentiment retrospectiu que guia les poblacions italianes.

5. Davant d'aquestes pretensions de Jove Itàlia, la França imperial, enutjada en la seva prepotència, no pot deixar de fer una d'aquestes dues coses: o rebutjar Itàlia tot al·legant els tractats, l'equilibri europeu, els motius geogràfics i històrics, i, si cal, el principi mateix de les nacionalitats, que el Piemont interpreta i aplica d'una manera excessivament ampla, o buscar un creixement compensatori per mitjà d'alguna adjunció important.

El meu corresposal observa que «això no implica, per part vostra, ni un consell, ni una aprovació, ni un desig. Es tracta simplement de la previsió d'un fet, indicat per les lleis de la mecànica internacional».

6. Si el govern imperial es decidís per això, posaria infal·liblement la seva atenció en Bèlgica i el Rin; i ho faria sobretot perquè, d'una banda, rebria el suport provinent del prejudici i del desig secret del poble francès, i, de l'altra, rebria el suport de totes les nacionalitats que actualment treballen en favor de la seva resurrecció o concentració: italians, hongaresos, polonesos, alemanys unitaris, els quals, tots plegats, per assegurar-se l'aliança amb França, ignorarien els belgues, la nacionalitat dels quals està de moda pensar que és inexistent.

Conclusió. — Així doncs, si Bèlgica comprèn quins són els seus interessos, si es preocupa per la seva independència, si reconeix tal com és el Regne d'Itàlia, ha de desconfiar de les seves simpaties garibaldines, abstenir-se de prendre partit per la unitat peninsular, persuadir-se ben bé que, en afavorir annexions aquí, les està autoritzant allà, i que els vertaders enemics de la nacionalitat belga, els únics anexionistes que ha de témer, són els seus periodistes suposadament liberals, els quals, tot responent als anglesos, demanen amb grans crits la incorporació dels Estats de l'Església al Piemont, sense preocupar-se per si aquesta no tindrà com a conseqüència la invasió del seu país pels francesos.

Un llenguatge com aquest —afegeix el meu corresposal— podria estar perfectament en boca d'un dels nostres homes d'Estat. Així doncs, considero que el vostre article és l'avís d'un amic donat a Bèlgica; i, per la meva part, com a belga que sóc, us ho agraeixo.

Efectivament, aquesta és exactament, punt per punt, la idea del meu segon article. Crec que no es tracta de saber si una na-

ció, considerada *in abstracto*, fora de qualsevol definició, especificació, limitació, relació i acció, té en si mateixa el dret de constituir-se en un Estat independent, únic i unitari; la naturalesa general mateixa d'una qüestió com aquesta demostra la seva vacuïtat. Es tracta d'un fantasma que només sap excitar les imaginacions i agitar les masses. Es tracta de saber, *in concreto*, des del punt de vista de la pràctica social i en la realitat de les coses, allò que originalment constitueix la nacionalitat; de quina evolució és capaç; si, per exemple, els pobles de la península itàlica i de les illes que hi estan associades formen vertaderament una única nació homogènia; si la seva fusió en un mateix cos d'Estat correspondria a la seva naturalesa, així com a les conveniències i als drets dels estrangers, o si seria una causa de trasbals per a tots.

Ara bé, sobre això m'he pronunciat d'una forma prou explícita. No la vull pas, jo, la unitat italiana, perquè aquesta unitat només és, segons el meu punt de vista, una fantasia italiana; perquè és contrària als principis polítics, a les tendències de la civilització, al dret de les diferents nacions d'Itàlia; perquè només es podria establir mitjançant una dictadura militar, a despit de les condicions geogràfiques i les tradicions històriques; perquè, com que ajornaria durant molt de temps les aspiracions liberals d'Itàlia, afectaria greument el desenvolupament de la llibertat a Europa; i perquè, finalment, aquesta unitat, obligada a crear una força militar temible per tal de reprimir les divergències de les poblacions, trencaria l'equilibri establert a l'exterior, i provocaria en els Estats que la circumden una agitació que només es podria acabar amb la reorganització del mapa polític d'Europa. Amb motiu d'això, en especificar la meva idea, vaig apuntar que la incorporació de Bèlgica a l'imperi francès seria, amb tota probabilitat, una de les conseqüències d'aquesta reorganització.

Així doncs, l'atac dut a terme a Itàlia contra el dret públic o el dret de gents, tindria com a repercussió un atac equivalent i, per dir-ho d'alguna manera, compensatori, contra el sistema europeu establert des del 1814 en detriment de la nació belga, entre d'altres, i sense cap benefici per a ningú.

III. Formació a Bèlgica d'un partit de coalició contra França

El restabliment de l'imperi francès el 1852 ha estat per als belgues un motiu d'alarma contínua que ha motivat que el seu sentiment nacional esdevingui més viu que mai. Això es pot comprendre, i evitaré de fer-ne un tema de retret envers aquest poble. Fins i tot observaré que, des de fa 10 anys i pel que fa a aquesta qüestió, més d'una vegada el govern imperial ha cregut necessari donar a Bèlgica les garanties més amigables. Però la por és una passió de la qual hom es cura difícilment, sobretot quan l'objecte que la inspira encara es manté.

Podem concebre, doncs, que la política de Lord Palmerton envers el govern imperial i els projectes d'annexió que se li suposen hagi estat adoptada amb entusiasme per la nació belga, com d'altra banda també ho ha estat per a l'Alemanya sencera i la major part d'Europa. I aquí em temo que l'instint de conservació s'ha expressat més fortament que la reflexió; però no li ho podem recriminar. Ara bé, quina és aquesta política de Lord Palmerston? Doncs es tracta de constrènyer per tot arreu l'acció imperial, tancar-la dins d'un cercle d'Estats poderosos, organitzar militarment Anglaterra, armar Bèlgica, aliar-se amb Prússia mitjançant un casament dinàstic, donar suport a Àustria, i, finalment —heus aquí el punt més important— crear la unitat italiana. Fins aquí —ho repeteixo—, no tinc res a retreure al poble belga, com tampoc als seus liberals

i clericals. Cadascú és lliure de tenir cura de la seva seguretat com vulgui, a compte i risc seu. Fins i tot comprenc que a França els homes d'una oposició seriosa vegin amb bons ulls la formació d'aquesta mena de protecció estrangera contra un poder que no compta amb la seva aprovació. Un dels càrrecs d'acusació més perillosos contra un govern és poder-li retreure que està aïllat, sense cap suport exterior, sense aliats. I qui gosaria afirmar que aquesta oposició, empesa a la desesperació, no estaria disposada a buscar-se ella mateixa el suport a l'exterior? En tots els segles i tots els països, els partits vençuts, republicans, legitimistes o aristòcrates, tant els pobles oprimits com els sobirans expulsats, han estès la mà a l'estranger: això és propi per natura.

Però heus aquí on comença, per a Bèlgica, l'inconvenient de la política dissenyada amb tanta gosadia per Lord Palmerston, i sobre el qual crido també l'atenció, i no pas únicament de la democràcia francesa sinó també de la democràcia europea.

L'oposició al govern imperial duu la figura de l'Emperador i la dinastia dels Bonaparte molt més lluny que el sistema napoleònic: afecta tota la nació. En general, els estrangers no comprenen gens el moviment que, des de fa mig segle, arrossega França. En les seves revolucions successives hom només hi veu un efecte del caprici, un testimoni de la lleugeresa del nostre caràcter, i, diguem-ho sense embuts, de la nostra incapacitat per governar-nos. Mentre cridem sense parar: *Cap endavant!*, *cap endavant!*, sense poder dir sempre —cal reconèixer-ho— cap on anem, a Anglaterra, a Bèlgica, s'enorgulleixen de l'estabilitat de les institucions. Si Alemanya es troba actualment en procés de realització de reformes indispensables, un cop aquestes reformes realitzades, aquest país, mal que bé, tinguem-ho per cert, entrarà en una fase de descans. El moviment perpetu és la llei de la història, però les masses no el suporten.

Perquè el progrés sigui acceptat, cal que es realitzi de forma inapreciable, o que una transformació ràpida, si no es pot evitar, serveixi durant segles. Des del 1789, només França sembla complaure's amb l'agitació, amb els cops d'Estat. La facilitat que el govern imperial ha tingut per restablir-se en el poder, després de 37 anys de règim constitucional, ha escandalitzat sobretot els nostres veïns. Han pensat: Així doncs, és cert que els francesos només estimen la *glòria* i les *batalles*!; no està fet per a la llibertat; és incapaç d'elevant-se al nivell del *self-government* (autogovern). És un poble covard i sense dignitat, que només té energia contra els poders bonassos, contra un Lluís XVI, un Carles X, un Lluís Felip, un govern provisional, però que adora els Lluís XIV i els Napoleons!... Heus aquí d'on surten les teories més impertinents sobre la inferioritat de les races gal·loromanes i la preeminència dels pobles germànics. Un professor alemany, el nom del qual he oblidat, n'ha fet una doctrina, d'aquesta gal·lofòbia, tot demostrant a la manera dels pedants de l'altra banda del Rin que la nació francesa està acabada, i que Europa té el dret i el deure d'alliberar la civilització d'aquesta malura. El compliment més afalagador que he rebut a Bèlgica ha estat que arreu m'hagin dit que no era francès, sinó germànic. Hom creia honorar-me en diferenciar-me de la meua nació. En resum, al desig molt evident de lluitar contra la preponderància de l'imperi actual s'hi afegeix en els pobles agitats el desig sincer d'aniquilar per sempre més la influència francesa, tot actuant contra la nació, com ho demanava el Baró de Stein el 1814, a través de l'annexió i el desmembrament. Deixem de banda les possibilitats —sens dubte molt problemàtiques— d'una empresa com aquesta. El que està clar i el que hem de considerar com una desgràcia enorme, des de tots els punt de vista, és que de l'estranger hom només senti odi a França.

Com hom pot imaginar, no perdré pas el temps ni gastaré paper per lluitar contra aquests sentiments i demostrar-ne la injustícia. Aquestes condemnes en massa són absurdes, però en això apareix un símptoma que els periodistes seriosos no haurien pas d'ignorar. Els nostres veïns i rivals —ho repeteixo— no comprenen absolutament res dels nostres afers; no sospiten ni una paraula de les qüestions que, des de l'adveniment de la Monarquia de Juliol, ens trasbalsen, uns problemes terribles que ens hem plantejat i que afecten tot Europa. Aquesta aturada tan brusca de qualsevol mena de resistència després del 2 de desembre, aquest decaïment de les voluntats, aquest escepticisme gangrenós de les consciències, aquesta dissolució dels costums, tots aquests signes d'una decadència inesperada, que a més és fàcil de constatar tant en els nostres detractors com a casa nostra, i que fan del destí del nostre país el de tot Europa, en la ment dels estrangers tot això ens condemna, i justifica per avançat l'execució que mediten, en els vapors del seu cervell, tants demagogs imbècils, patriotes hipòcrites, diplomats pèrfids, pedants estúpids i aventurers insensats.

Afirmo, doncs, que a Bèlgica existeix un partit d'oposició, i no pas només al govern imperial, sinó a França mateixa. I si una observació de quatre anys no m'ho hagués deixat endevinar cada dia, el que m'acaba de passar seria prou per convèncer-me'n. L'horror a l'annexió, l'antipatia envers les institucions de l'imperi i la còlera contra la nació francesa s'han barrejat en les declamacions i les manifestacions de les quals n'he estat l'objecte. Allò que fins ara només estava latent, ha esclatat tot d'una a la vista de tothom; i puc dir, sense por d'equivocar-me, que des del 7 de setembre passat, a Bèlgica han sorgit dos corrents d'opinió que abans havien passat desapercibuts: el dels homes que, com el meu corresponsal abans esmentat, estan en guàrdia contra la infatuació italiana, la política de Lord Palmerston i

l'hostilitat envers França, i aquell altre, el dels falsos patriotes, mediocritats ambiciosos, liberals anglòmans, que impulsen la unitat italiana i la coalició. Cap on s'inclina el govern del rei Leopold? Naturalment, aquesta pregunta mai li ha estat plantejada de forma tan concreta, però crec que tinc força raons per pensar que, si fins ara ha mantingut una gran reserva, només es declararà contra nosaltres de mal grat.¹⁷

Heus aquí el que els dic, jo, als Boniface i companyia, que, des que vaig marxar de Brussel·les, no han deixat de fomentar aquesta agitació perillosa:

Però sabeu com a mínim cap on aneu i qui us guia? Mentre que jo, estranger en el vostre país, m'esforço a conjurar, amb una discussió pacífica sobre els afers italians, fins i tot el pretext i la possibilitat d'una invasió de Bèlgica per part de França, i, conseqüentment, una conflagració general, vosaltres, amb un frenesí equivalent a la vostra vanitat, heu sembrat entre els vostres compatriotes el menyspreu i l'odi a França, acostumeu les vostres poblacions flamenques i valones a la idea d'una creuada contra ella i, tant com podeu, feu que la guerra, i com a resultat l'annexió del vostre país, esdevingui inevitable.

Doncs sí, ho afirmo, aquesta annexió de la qual esteu fent ara un instrument de terrorisme i de popularitat, vosaltres l'esteu preparant; serà una obra vostra. I no us fieu de les coalicions; no hi ha res més fàcil que dissoldre-les, de la mateixa manera que un general hàbil divideix un exèrcit en el camp de batalla. Per defensar-vos, no compteu pas amb el suport dels estrangers. Per no parlar de l'exèrcit francès, que segons em deia un dia un dels vostres oficials més destacats, és la màquina de guerra més colossal que mai hagi existit, l'emperador Napoleó té a la seva disposició, en els ferments revolucionaris escampats per tot

17 Vegeu la nota E al final.

Europa, en les rivalitats dels Estats, en les rivalitats dinàstiques, en la divergència de les nacionalitats, en les divisions de les faccions, en l'egoisme britànic mateix, deu vegades més recursos dels que li caldrien per sortir vencedor d'una lluita el preu de la qual seria Bèlgica. No espereu res de la nostra democràcia, com tampoc de l'orleanisme o de la legitimitat. Tan bon punt l'oposició francesa tingui la prova que la coalició estrangera es dirigeix alhora contra l'imperi i contra el país, us girarà l'esquena i us dirà, com Hermione a Orestes, en l'*Andròmaca* de Racine:

I per molt ingrati que sigui, em serà més dolç
morir amb ell que viure amb vos.

Burgesos de Bèlgica, guardeu-vos d'aquests joves doctrinaris que ara s'arroguen el privilegi del patriotisme, que us parlen, com ho fa Joseph Boniface, d'amortallar-vos en la *immortalitat de la mort*, i que, quan arribés el moment del desastre, serien els primers que us donarien el senyal de l'abdicació. Recordeu el que us diré ara i que podeu considerar com una paraula profètica, perquè em baso en la naturalesa de les coses i en dos mil anys d'història: Bèlgica no és ni alemanya, ni anglesa, ni francesa; la seva missió és separar França d'Anglaterra i d'Alemanya. Bèlgica, que és amiga de la primera, no serà mai annexionada, però si esdevé hostil, aleshores podem apostar el que vulgueu que sí que ho serà. Interpreteu bé les meves paraules i no les considereu amenaçadores: són el resultat de llargues meditacions tant sobre la vostra història com sobre el present i el futur d'Europa.¹⁸

18 Els advertiments a Bèlgica es multipliquen de manera significativa. Mentre que el govern imperial, a través de De la Guéronnière, s'excusa per no marxar de Roma per por de caure en la temptació d'entrar a Bèlgica, *L'Opinion Nationale*, tot responent al retret d'inconseqüència que li fa La France, declara clarament

IV. Política de federació i política d'unitat

Em diuen, i a aquesta l'observació no li falta raó, que tota aquesta política envers els assumptes belgues i italians pot ser, per si mateixa, i dins dels límits que acabem de veure, irreprotxable, però que li falta una ratificació com ara vincular-se a algun gran principi, a una concepció de la política general europea. Sense això —hom observa—, ens quedem en les particularitats. Prou que veiem, per exemple, la relació que existeix entre la unitat italiana i el manteniment de la independència belga; però això només és un detall, un accident, contrari o conforme, res no ho demostra, a la llei general. Ara bé, existeix aquí una llei general, o bé es tracta només de simples consells de prudència, bé sigui als italians, bé sigui als belgues? Quin és el principi, el *pla general*, que, segons vosaltres, regeix Europa?

En el meu article del 13 de juliol, *Mazzini et l'Unité italienne*, ja deia que el principi destinat —segons el meu parer— a regir la política moderna no és cap altre que el principi federal, corollari de la separació dels poders, el qual al seu torn constitueix la base universalment reconeguda de tot govern lliure i regular, i, amb més raó, de tota institució republicana, que té com a contrari el principi de concentració dels pobles i de la centralització administrativa. D'aquesta manera, el dret públic

que si Alemanya acaba constituint-se en una nació compacta de 40 milions d'habitants, no dubtarà en donar al poble francès el consell de buscar seguretat amb una ampliació de territori. Pel que fa a això, Gêroult recorda la força amb la qual ha aconsellat l'annexió de Savoia i Niça per contrarestar la unitat italiana. Tot això —diu—, forma part d'un pla general ben pensat i força lògic. Així doncs, *L'Opinion Nationale*, un diari d'oposició democràtica, els mals costums del qual segueixen els senyors de la premsa liberal belga pel que fa a Itàlia, es declara més unitària que l'imperi, més napoleònica que Napoleó. Belgues, ho compreneu, això? I quin és aquest pla general del qual parla Guêroult, l'exredactor de *La République*? Passeu al capítol següent i ho podreu albirar.

i el dret internacional van plegats: tal és la llei d'un, tal serà la de l'altre; concentració i centralització, o federació dels pobles i separació dels poders. No vull pas entrar aquí en el tema de les diferents parts d'aquesta tesi; ara per ara ja n'hi ha prou amb anunciar-la. Només diré algunes paraules sobre l'aplicació d'aquest principi a la política actual.

Els diferents Estats, uns 36 o 40, que componen Europa, es divideixen naturalment en dues categories: els *grans* i els *petits*.

En l'actualitat, hi ha cinc grans Estats que anomenem les cinc grans potències: *Anglaterra*, *Àustria*, *França*, *Prússia* i *Rússia*. Els petits Estats inclouen tots els altres.

Amb raó o sense, les cinc grans potències comparteixen la supremacia a Europa; en formen l'amfícionia. Quan estan d'acord, regna la pau, i només sorgeixen les dificultats domèstiques. Quan entren en conflicte, la guerra esdevé universal. Amb motiu de l'expedició a Crimea, per a Prússia, Àustria, la Confederació Germànica i els altres Estats, no deixar-se arrossegar per les bel·ligerants, Rússia, França i Anglaterra, va ser quelcom molt difícil. El mateix va succeir durant la campanya de Llombardia.

D'aquesta divisió natural dels Estats europeus en dues categories, els grans i els petits, neixen dos sistemes polítics oposats: el sistema *unitari* i el sistema de les *federacions*.

El primer està representat per les cinc grans potències abans esmentades, més, si la idea mazziniana triomfés, la Itàlia reial i papal. El segon està representat per la Confederació *Germànica* i la Confederació *Helvètica*, a les quals podem afegir, tot tenint en compte les tradicions del passat i les eventualitats del futur, cinc altres confederacions, que es troben en un estat més o menys rudimentari: la Confederació *Italiana*, que Mazzini, Garibaldi i Víctor Manuel volen reconduir cap a la unitat; la

Confederació *Escandinava*, formada per Dinamarca, Suècia i Noruega; la Confederació *Danubiana*, que està per crear i definir; la Confederació *Hispànica* (Espanya i Portugal), i la Confederació *Cisrenana*, Bèlgica, Holanda, Luxemburg, Trèveris, etc., des del Zuiderzee fins a Dunquerque i la desembocadura del Mosel·la.

El sistema unitari, o de les grans zones, té com a objectiu repartir Europa, i consegüentment la major part de la Terra, entre cinc o sis centres amplis, constituïts ells mateixos sobre el principi de la subordinació de les províncies i els municipis, i, per tant, sobre l'absorció de qualsevol llibertat i de qualsevol nacionalitat. Es tracta d'una nova classe de feudalitat imperialista i comunitària, que abasta fins i tot la propietat, la indústria, l'ànima de la qual seria, més que l'Església, la bancocràcia judeosant-simoniana, i el principal òrgan, *L'Opinion nationale*. La democràcia italiana i la premsa suposadament liberal de Bèlgica el segueixen. La finalitat del sistema federatiu és diametralment oposat: tendeix a donar a cada nacionalitat, província o municipi, la quantitat més gran de vida, d'activitat i d'independència; i a cada individu, la màxima llibertat possible. Aquest és el vertader principi del 1789, la tendència republicana de tots els segles.

Tot això és igualment lògic: des del punt de vista de l'encaïment de les idees, les dues teories són equivalents. Només el dret i la llibertat poden decidir quina de les dues prevaldrà, la teoria de la unitat o la de la federació. La qüestió rau a saber, tot considerant les coses des de dalt, si l'home modern, dues vegades emancipat, primer per la Reforma i després per la Revolució, accepta prosseguir amb l'obra de la seva llibertat; si vol seguir sent mestre d'ell mateix, disposar del seu pensament, de la seva feina i riquesa, governar-se amb una ciència positiva, fer respectar la seva sobirania, i, consegüentment,

controlar sempre l'Estat; o si serà millor que tornem al sistema d'una jerarquia basada en l'or i en l'espasa, d'un comunitarisme agrícola i industrial; en poques paraules, d'una feudalitat materialista en la qual només mana la raó d'Estat i la raó individual no hi té res a dir.

Perquè aquests seran el dret civil, el dret polític i el dret econòmic; aquesta serà la idea que ens haurem de fer del dret internacional; i, consegüentment, aquesta serà o haurà de ser per a cada país la seva política exterior. El debat europeu resulta fonamentalment d'aquesta oposició. Diguem finalment que si el progrés de la humanitat s'ha d'assolir en el sentit de la llibertat individual, corporativa, local, municipal, provincial, nacional, i la primera amb el suport de les següents i l'última fent de base o taula de totes les altres, forçosament succeirà que, després d'una sèrie d'oscil·lacions, els grans Estats perdran imperceptiblement el seu caràcter centralitzador, s'aproparan a la forma federativa, i de l'absolutisme unitari només conservaran la mutualitat de les garanties i la comunitat de les lleis. I, si com alguns pretenen, el progrés va en el sentit de la jerarquia social, de la submissió dels individus i dels grups, aleshores succeirà el contrari. Cal que digui quin d'aquests dos sistemes subscric?

Les federacions, la seva solidaritat, la seva influència recíproca, el seu suport mutu, heus aquí el que jo considero l'únic mitjà potent que li queda a la Revolució per posicionar-se i actuar, ja no com a promotor d'una demagògia condemnada, una coalició de conspiradors i d'aventurers, sinó com a promotor de la JUSTÍCIA, la CIÈNCIA i la LLIBERTAT, fora de les quals el sistema social es redueix a una bancocràcia universal, servida per cinc o sis emperadors.

Un cop establerts aquests principis, per a cada Estat no hi ha res més fàcil que deduir la política que ha de seguir. Però la

lògica és cosa de pocs, i, a través del joc de les passions i els interessos, sovint la política dels governs i l'opinió de les masses van en el sentit contrari al que haurien d'anar.

Per exemple, ¿no és estrany que el representant de la unitat a Itàlia sigui justament el republicà Mazzini, i que el paladí del federalisme sigui l'emperador Napoleó?... Ara bé, la república i la unitat, la federació i l'imperi, no encaixen en absolut; i de la mateixa manera que el partit mazzinià no va ser capaç de fundar la seva unitat, l'emperador dels francesos se sentiria decebut si es veiés obligat a proposar la federació. Però admireu com la fortuna, que hom diu que és cega, distribueix els èxits i els fracassos! Aspromonte ho és tot alhora: per a l'Emperador, la revenja del seu fracàs a Villafranca, i per a Garibaldi, l'expiació de l'annexió de Nàpols.¹⁹

Enmig d'aquestes desavinences, com s'ha de comportar un Estat petit com ara Bèlgica? Si s'inspira en les seves tradicions locals, si consulta la seva història, si estudia la seva situació en el mapa, Bèlgica no pot deixar de pronunciar-se a favor del principi federatiu, en això d'acord amb els republicans francesos, que sens dubte mai han tingut la intenció de cedir Itàlia a Víctor Manuel, i que no deixen de protestar, des de fa deu anys, arran de la seva oposició al règim dels exèrcits permanents i del seu menyspreu respecte les annexions.²⁰ En adoptar la política federalista, Bèlgica assoleix, en el sistema europeu, una importància considerable i una garantia de primer ordre. Conserva el seu significat històric; la seva nacionalitat ja no té res d'equívoc

19 *Nota de l'ed. IEA*: Es refereix a la batalla d'Aspromonte (1862) en què l'exèrcit reial italià va derrotar els milicians liderats per Garibaldi.

20 L'any passat, els senyors Garnier Pagès i Desmarests van fer un viatge per tot Alemanya en el qual van plantejar, en nom del partit republicà francès, el principi de la federació europea. En un opuscle, *Le salut de l'Italie*, Villiaumé també es va pronunciar en aquest sentit. He citat Pelletan (vegeu nota B al final); en podria citar d'altres.

i s'explica amb les mateixes consideracions que abans tendien a negar-la. Podem comprendre que aquest poble sigui alhora flamenc i való, és a dir, gal i alemany, de la mateixa manera que Suïssa és alhora francesa, germànica i italiana. Podem concebre que un dia Bèlgica pugui vincular-se, però sense barrejar-se, a Holanda, a les províncies anomenades renanes, i que formi així el nexa d'una confederació de nou milions d'individus. I observeu que en tot això no hi ha res de clerical, com tampoc d'imperial, ni tan sols res que exclogui totalment la monarquia constitucional, una forma que prepara l'arribada de la república, com deia Lluís Felip. Bèlgica i Holanda poden conservar les seves dinasties respectives o acomiadar-les; l'una pot seguir els seus desigs democràtics, i l'altra, les seves preferències aristocràtiques; mantenir l'*statu quo* burgès o fer una revolució social, sense que el principi federatiu es vegi alterat.

Però com pot ser que siguin precisament els liberals més exaltats de Bèlgica els que s'aliïn al partit unitari italià? Vosaltres, que em convideu a estudiar la vostra història, heu comprés alguna vegada la seva filosofia? ¿M'hauríeu pogut dir, si ara mateix jo no us ho indiqués, el que Bèlgica fa al món i quin és el seu paper en la història? Però, què estic dient? Vosaltres que insulteu davant la tristesa d'una situació que cap potència humana entre nosaltres podia conjurar, vosaltres que us vanaglorieu d'una llibertat que no és obra vostra i de la qual feu un ús tan roí, vosaltres enganyeu els ignorants que us llegeixen. Oblideu que Bèlgica, amb la seva xerrameca parlamentària, el seu doctrinarisme, les seves tendències centralistes, el seu esperit de conservació burgès, els seus ferments revolucionaris, el seu proletariat i els seus aventurers, Bèlgica, que està en plena dissolució moral i religiosa, es troba en el mateix mal pas on França, el vostre cap de fila, està encallada; que arreu on el dret econòmic no s'ha formulat, on l'equilibri d'interessos no

existeix, hi ha una tendència fatal a l'absorció burocràtica i a l'omnipotència del centre; que uns impulsos com aquests, independents de la voluntat dels homes, són irresistibles; i que no teniu pas més dret a retreure a França la contramarxa del 2 de desembre que el que tindria jo a acusar els senyors Frère i Rogier de no ser exactament uns Artewelde.

V. La qüestió italiana

Tota teoria es confirma per les seves aplicacions.

Acabo de demostrar com la crítica que he fet de la via seguida fins ara per la democràcia en els afers italians, i, consegüentment, els meus consells a Bèlgica, es troben vinculats a un sistema de política general que crec que és el de la llibertat i del futur, i que és el contrari d'un altre sistema que seria el de les grans potències, és a dir, el de les concentracions unitàries, el de les tendències absolutistes i les extincions de les nacionalitats. Ara haig de dir com, en les circumstàncies actuals, jo hauria entès l'aplicació d'aquests principis. I cal que ho faci sobretot perquè hom ha cregut veure, en les meves dues primeres cartes, primer una adhesió al sistema imperial, per bé que jo no feia altra cosa que revisar, seguint el meu punt de vista, un pensament de l'Emperador, i, posteriorment, no sé quina mena de predilecció secreta pel papat, per bé que no he deixat de protestar contra qualsevol classe de pontificat. Han sorgit dubtes sobre la puresa dels meus sentiments republicans, uns dubtes que la malignitat no ha deixat passar l'ocasió d'explotar. Us demano que us digneu escoltar-me sense prejudicis, i jo, per la meva banda, faré tot el que pugui per expressar-me clarament.

En la meva vida he tingut més d'una ocasió de dir-ho, i prego que els meus lectors en prenguin nota d'una vegada per to-

tes: la meva norma de comportament, tant en la política com en la vida privada, són els principis, és el dret, és la ciència. Si es dóna la circumstància que, en aquest terreny de la ciència i del dret, sol i únic àmbit de la vertadera política, es trobin l'Emperador i el Papa, declaro que ni l'Emperador ni el Papa em faran retrocedir. Fins i tot m'alegraré de la trobada, de tan segur com estic que l'imperi i el papat, les dues més grans potències que mai hagin existit entre els homes, no podrien fer de mi —jo que sóc un home de principis— el seu vassall; seran els principis els que subordinaran el Papa i l'Emperador.

Però, malauradament! ara mateix estic lluny de poder vanagloriar-me que les idees, que la política que defenso, siguin les de Roma i les Tuileries. I quan dic que Napoleó III, en la situació en què es troba, no pot retirar les tropes de Roma; que Itàlia no pot ni ha d'esdevenir unitària; que Roma no té res del que fa falta, des del punt de vista de les idees modernes, per fer-ne una capital; que si la democràcia, la francmaçoneria, el deïsmo i el doctrinarisme, amb les seves controvèrsies sobre el poder temporal i els seus atacs contra el clergat, aconseguissin fer trontollar la Santa Seu, no farien altra cosa que donar més força a l'Església i al catolicisme, està clar que no raono com a partidari de les institucions imperials o del papat, ni tan sols raono com a defensor d'una idea determinada que momentàniament compartiria amb l'Emperador i el Papa, sinó que ho faig com a lliurepensador crític amb l'Església i l'imperi, i no gosaria dir com el seu adversari.

Examinem, una després de l'altra, aquestes dues qüestions, la qüestió italiana i la qüestió papal, i mirem quina solució, segons el meu parer, s'hi podria trobar:

De bon començament, m'he negat a adherir-me a la idea d'una intervenció de França a Itàlia en les condicions en què s'anava a fer, i no pas, com Mazzini, per raó de recel envers

els sentiments secrets de Napoleó III, perquè jo no creia que la llibertat pogués arribar als italians d'una mà imperial. Ho repeteixo, no faig cap cas d'aquesta política de la subjectivitat; i si ja no m'agrada gaire el govern personal, a l'hora de jutjar les potències m'abstinc tant com puc de barrejar-hi la personalitat. Jo preveia —cosa fàcil, atès que ja havia estat reconeguda per endavant— que, en entrar a Itàlia, l'Emperador dels francesos no havia d'esperar res de l'èxit de l'expedició per a si mateix, per a l'ampliació del seu imperi o per al desenvolupament de la influència francesa; que a partir d'aleshores, si la campanya no es feia per a ell, se li giraria en contra; que la idea per a la qual hauríem vençut Àustria no seria pas una idea francesa sinó una idea italiana; que el primer acte d'aquesta idea seria manifestar la seva independència tot erigint-se en antagonista del seu aliat i cercant suports suposadament menys perillosos. Jo no creia això perquè ho hagués endevinat; era simplement una qüestió de lògica, de psicologia internacional.

Quan raonava aleshores la posició en què es trobaria l'Emperador, com ho he fet respecte a Mazzini, pensava que Napoleó III no podria, ni com a cap d'Estat, ni com a protector del món catòlic, consentir en la unificació d'Itàlia, i encara menys a l'esfondrament del Papa; que com més aversió manifestés en això, més entusiastes de la unitat es mostrarien els italians, per l'efecte natural de les oposicions (antinòmies); que si l'Emperador invocava el principi federatiu, que és el d'Itàlia, això és consideraria una defecció per part seva; que aleshores el govern imperial es trobaria en una posició contradictòria, atès que d'una banda no podria acceptar el principi de l'Estat unitari per a Itàlia que nogensmenys és el seu; i que, de l'altra, no tindria la possibilitat de fer acceptar el seu projecte de federació, contra el qual s'alçaria la desconfiança italiana. I d'aquesta manera aniríem de dificultat en dificultat, de decep-

ció en decepció, la qual cosa alegraria molt Anglaterra i les altres potències, les quals, tot reconeixent el Regne d'Itàlia, actuarien directament contra la influència francesa. Fer tornar Itàlia a la federació per la força no era viable perquè hauria significat condemnar l'expedició al fracàs. Però com es pot imposar un govern a aquells la independència dels quals havíem vingut a salvar? Més hauria valgut no intervenir i deixar Itàlia *in statu quo*.

Si abans de baixar a la Llombardia l'Emperador hagués estipulat amb el rei del Piemont, a través d'un tractat autèntic, que la guerra no tindria cap altra finalitat que no fos aturar la influència austríaca i tornar l'autonomia als italians; que, conseqüentment, el rei del Piemont podria, llevat d'indemnitzacions a França, annexionar-se, si fos el cas i en virtut del dret de la guerra, la Llombardia i el Vènet, però que aquí s'aturarien les seves pretensions; si li hagués dit: «A vós no us pertocarà res, ni dels Estats de l'Església, ni de la Toscana, ni de Nàpols», potser no hauria criticat res d'aquesta empresa. I dic *potser* perquè ¿qui pot vanagloriar-se en política que els esdeveniments s'aturaran en els límits establerts pels tractats? Però no hi ha res similar que sembli haver estat acordat, i, com succeeix en qualsevol aliança, s'ha actuat amb entusiasme, i voldria creure, si més no per part de França, d'absoluta bona fe. I on som, ara?

Anglaterra, els hàbits polítics de la qual li permeten actuar com una associació de particulars allà on no es preocupa d'aparèixer com un govern, ha donat suport a l'última empresa de Garibaldi. Un cop repel·lida aquesta temptativa, amb l'aprovació de la premsa anglesa mateixa, unànime en el seu reconeixement que l'Emperador dels francesos no podia retirar-se dignament davant d'una sublevació, podem preveure que Víctor Manuel, sempre a instàncies d'Anglaterra i aprofiteu

tant una ocasió favorable, mirarà de reprendre pel seu compte, amb l'ajuda d'Itàlia i les potències, l'obra de Garibaldi; que, com a cap d'una nació independent, sol·licitarà la retirada de les tropes franceses i establirà un termini per a l'evacuació. I aleshores què farem? Els diaris francesos, que no van creure que l'Emperador pogués cedir davant les comminacions de Garibaldi; que, no fa gaire, després de l'afer d'Orizaba, protestaven contra les paraules de Jules Favre i argumentaven que l'exèrcit francès no podia tornar-se'n després d'un fracàs, que havia d'anar a negociar a Mèxic, aquests mateixos diaris aconsellaran obeir el mandat de Víctor Manuel i d'Anglaterra? Aleshores, prou que la vergonya fóra gran... Si més no, per cobrir aquesta vergonya, es vanaglorien aquests mediadors servicials d'obtenir una compensació de l'Europa constitucional, democràtica, protestant i nacionalista? Però no s'atorga cap compensació a una potència que es fa fora; només es dóna als qui tenen la força per arrabassar el que volen. I a més, a títol de què —en el sistema seguit fins ara pels diaris esmentats— França podria pretendre obtenir una indemnitat? Tota la seva política testimoniaria aquí contra nosaltres, i amb el suport a més de les baionetes d'Europa. Acceptarem el desafiament, i, sense cap altra explicació, entrarem a Bèlgica? Però una conducta d'aquesta mena seria tan odiosa com ridícula. La causa de la Santa Seu, respecte de la qual, el 1859, es tractava simplement de deixar que ella mateixa s'espavilés dins la Itàlia confederada, s'identificaria amb la nostra; nosaltres mateixos, després d'haver parlat tant de democràcia, esdevindríem promotors de l'absolutisme, ens erigiríem en una nació conqueridora; els pobles indignats s'insurreccionarien, el *Tugendbund* renaixeria, i, per segona vegada, la Franca del 1789, enganyada per un sofisme polític, hauria de fer les campanyes de Leipzig, de París i de Waterloo!

Per a mi, a una situació inextricable i que amenaça amb esdevenir perillosa no li trobo més que un remei, també indicat per les circumstàncies i els principis plantejats abans:, que el partit federalista, els elements del qual són tan nombrosos a Itàlia, i que és l'únic que representa vertaderament la llibertat, la república, el dret, el progrés, si trenca intrèpidament amb la utopia de Cavour, de Mazzini i de Garibaldi, recuperi l'obra de la confederació italiana, que es fonamenta, no ja en la vella idea pontifical i imperial, sinó en les federacions d'Europa, directament interessades en l'èxit d'aquest nou desenvolupament, i a les quals no deixaran d'unir-se, més tard o més d'hora, tots els liberals, republicans, demòcrates, i fins i tot socialistes que hi ha als grans Estats, la tendència dels quals va clarament en el sentit federalista. I és que l'Emperador dels francesos, en el moment que es considera que el seu paper de salvador de la societat ja s'ha acabat, conclogui el seu moviment de conversió del 24 de novembre; que torni a la nació les garanties i llibertats sospeses des de fa deu anys; que ell mateix prepari la reorganització municipal i provincial, un àmbit en el qual els russos mateixos ens han passat al davant; que deixi l'Església al seu altar, per tal que ella mateixa tingui cura de defensar-se contra la filosofia; un cop fet això, un cop donades aquestes garanties, que es presenti a les federacions d'Europa com a amic i aliat, i que, consegüentment, ofereixi als italians abandonar Roma el dia en què hauran proclamat el seu pacte federal.

Aquesta solució i la iniciativa, que situo sota el nom de l'Emperador per tal de posar-ne de relleu el pensament conciliador, són conformes a les idees, al dret, a les aspiracions més íntimes de la Revolució; és pacífica, legal, parlamentària; no pot provocar l'animadversió de cap interès legítim. Rebutjar-la, sigui quin sigui el pretext de la negativa i vingués

d'on vingués, seria reconèixer la seva impotència, tancar-se voluntàriament en un laberint sense sortida, situar-se fora de la raó, fora del dret, fora de la política. Per la via que indico, el partit de la Revolució esdevé, sense cap dificultat, sense atacar els governs, per la sola virtut de la idea, àrbitre de la política europea; i fins i tot si el govern imperial descartava la seva proposta, hauria fet un acte de vida i de força, hauria aconseguit que se'l reconegués. Fora d'això, els homes de la Revolució es presentarien com un partit de subversió, inacceptable, incapaç.

VI. La qüestió papal

Acabem d'entreveure com, en resoldre les dificultats de la situació, el principi federal posaria fi a la qüestió romana. Examinem-ne algunes idees.

Deixo de banda la controvèrsia sobre els aspectes del poder *espiritual* i *temporal*, una controvèrsia que aquí no hi té res a veure i que surt de la pràctica. Durant tota l'edat mitjana, la societat cristiana, en exagerar l'abast de la paraula de Jesucrist, va intentar constituir-se sobre la base de la separació orgànica, efectiva, d'aquests dos principis, l'esperit i la matèria, o, si ho preferiu, la fe i el dret, però no ho va aconseguir. Les interpretacions fetes successivament del Pacte de Carlemany, les transaccions, pragmàtiques sancions, concordats, entre la Santa Seu i els prínceps així ho demostren. I per molt que s'argumenti sobre els concilis, sobre l'Evangeli i els pares, per establir que la distinció entre el poder espiritual i el temporal i la separació en el govern de la societat són una qüestió de la doctrina cristiana, no és però menys cert que aquesta opinió en si mateixa considerada és un error contra el qual el papat

ha hagut de protestar amb els seus actes, fora que no hagi gosat condemnar-la formalment amb els seus decrets. En efecte, atès que la teologia inclou en el seu àmbit el dogma i la moral, del fet d'admetre que el govern civil era independent del govern eclesiàstic, en derivava que els principis de l'ordre civil eren diferents dels de l'ordre religiós, i que, conseqüentment, a la societat hi hauria hagut dos poders espirituals, la qual cosa és impossible de tot punt de vista. Així doncs va sorgir el conflicte, que ha durat des del temps dels apòstols fins als nostres dies, i que res no ha pogut aturar. Cansat de lluitar, hom va assolir un compromís, l'única raó del qual es troba en la seva pròpia irracionalitat: en primer lloc, el Papa conserva els seus Estats, que és incapaç de defensar però que no regala a ningú; es pronuncia sobre qüestions de fe i de moral domèstica, però no s'ocupa ni del dret públic, ni del dret internacional, ni del dret econòmic, els quals constitueixen tanmateix i en gran part l'àmbit espiritual de les societats i l'àmbit moral dels Estats; seguidament, el clergat, desposseït dels seus béns, rep un sou de l'autoritat laica, a les lleis de la qual promet obeir; i, finalment, l'Església, que conserva el ministeri de les ànimes, però que no intervé en el dels interessos, el joc regular o la discordança dels quals són, es faci el que es faci, les dues grans causes de la salvació dels homes o de la seva condemna eterna. Així ha viscut la cristiandat, i encara subsisteix, en gran part, sobre una hipòtesi que, malgrat ser concebible en la metafísica i poder servir de preludi a l'establiment posterior d'un principi vertader, no es pot tractar d'absurda, però que, segons l'aplicació que se n'ha mirat de fer, condueix a l'absurd.

El polític no pot entrar en aquestes discussions de teologia. No l'importa gens que l'Església s'hagi equivocat, i que, malgrat la doctrina autèntica de Crist, els papes hagin mirat de fonamentar la seva supremacia religiosa en una base posi-

tiva. En política, el que cal prendre en consideració abans que res són les qüestions de fet; però, de quins *fets* parlem aquí? Doncs del fet que la religió encara ocupa un lloc important en l'ànima dels pobles; que allà on, per una influència qualsevol, la religió establerta s'afebleix, de seguida sorgeixen supersticions i sectes místiques de tota mena; que la transformació d'aquest estat religiós de les ànimes en un estat purament jurídic, moral, estètic i filosòfic, que doni plena satisfacció a les consciències i a les aspiracions de l'ideal, encara no s'ha assolit enlloc; que d'aquesta manera els governs es veuen obligats a viure, a maniobrar i avançar envoltats, sia de religions autoritzades i sacerdocis pagats, sia de sectes independents, antagoniques, i secessionistes i hostils envers ells; que en aquesta situació, qualsevol atac a les religions, a la llibertat de culte, i especialment a l'Església Catòlica i als drets que li han estat reconeguts, tindria el caràcter d'una persecució, l'únic efecte de la qual seria revifar la passió religiosa i fer que el poder civil esdevingués odiós; que el clergat, lluny d'imaginar-se en aquest moment una persecució com aquesta, sembla més aviat provocar-la; i, pel que fa més particularment al papat, que no se'l destruiria tot desposseint-lo de la resta dels seus Estats sinó que se li estaria preparant una restauració gloriosa; que, en efecte, el desposseïment del Papa acabaria provocant que, arreu, l'Església ortodoxa esdevingués enemiga de l'Estat i que el catolicisme es transformés en una gran societat secreta; que, per als governs, mantenir la independència política del Sobirà Pontífex ofereix moltes més avantatges, no vull pas dir de revolució, sinó de transacció, per tal de refrenar millor, a través d'ell, l'esperit esvalotat de l'episcopat. Pel que fa a la ciutat de Roma, però, està clar que la seva existència material depèn en gran part de la seva supremacia espiritual; que si el papat no hi fos, es quedaria reduïda a un museu i unes tom-

bes; que si bé és absolutament just permetre la participació dels habitants en el govern i l'administració, no podem ignorar que l'autoritat papal no conté en ella mateixa el principi de la seva existència i de la seva independència, la qual cosa no es troba en cap altra.

Heus aquí els fets, enutjosos per al racionalisme —ho admeto—, i fins i tot potser irritants però incontestables, i que no reduïrem amb sevícia i pamflets.

La conclusió, l'única pràctica, que podem treure d'aquests fets és que, atès que Itàlia s'ha sotmès al sistema de les seves federacions, considerem que Roma i els seus annexos: 1) formen un Estat a part, únic en la seva espècie al món, i 2) com a Estat confederat, el papat i el poble romà s'hauran d'entendre de forma amigable per tal d'organitzar el seu govern sota la garantia federal i pel bé dels interessos de tots. En aquesta situació, heus aquí, em sembla, el que sens dubte succeirà:

El Papa no és el cap de la Confederació, només n'és un membre. En això, si més no, l'Església i l'Estat ja van plegats, la fe s'humanitza i la religió esdevé dret i política.

Respecte a l'administració de l'Estat pontifical, tampoc no tinc cap dubte que Roma i l'Església, la nació i el papat, abandonades a si mateixes, no es poden ni oprimir ni eliminar. El poble romà se'n guardarà prou d'abolir el papat, que li confereix tota la seva importància davant de l'univers catòlic; i el Papa, per la seva banda, haurà d'obeir els desigs del poble, que haurà esdevingut el seu soci de govern, com ho era en el passat l'emperador germànic. Així doncs, d'això en resultaria una transacció en virtut de la qual el Sobirà Pontífex esdevindria una mena de rei constitucional, totpoderós, absolut, indiscutible en el seu ministeri religiós i el seu vicariat diví, i que, a més d'això, exerciria el seu control de forma col·lectiva amb els delegats de la nació.

Si el Papa es negués a aquesta transacció necessària, no veig què el podria salvar de la reprovació universal. Ell sol seria aleshores el responsable de l'aflicció de l'Església; com a exiliat voluntari, no caldria pas que esperés trobar un altre Carlemany que li constituís un altre patrimoni, i la decadència del papat ben aviat comportaria la dissolució del catolicisme. Però si, contràriament a això, el Papa hi donava la seva aprovació, doncs, bé!, aleshores l'Església es veuria encara més obligada a avançar amb el segle, a sostenir-se per la virtut del seu principi contra la competència de la filosofia; viuria de si mateixa, sense haver de recórrer a les potències de la Terra, o moriria de mort natural, sense que se'n pogués acusar ningú.

En tot cas, aquesta solució tindria l'avantatge d'enfrontar el papat, i l'Església juntament amb aquest, no ja a la política dels prínceps i dels demagogs, una política d'ambició i arbitrietat, sinó a la necessitat de les coses, al progrés de la raó humana, a la Revolució. Així s'evitaria l'aspecte odiós de la solució proposada actualment. En efecte, amb el pretext de la unitat, a qui i a què se sacrifica el pontificat? ¿A la Revolució, que sens dubte hom té el propòsit de servir?, no; ¿a la filosofia, a la justícia humanitària, al progrés?, no; ¿a la llibertat, a la nacionalitat, a la república?, no, no i no. Hom sacrifica el Papa a Víctor Manuel de Savoia, rei, estranger, conqueridor, inevitablement dèspota, i ja reaccionari.

¿I —ara em direu— si els romans confederats no volen sentir parlar del Papa?... Us responc que no hi crec, en un divorci com aquest, perquè els romans són catòlics, pontificalistes, i perquè tenen un interès molt gran a conservar el Papa. Però si això succeís, aleshores us respondria que, en virtut del principi de la llibertat de les consciències, i atès que els romans, en l'aspecte del poder temporal, manen a casa seva, al Papa li pertocaria retirar-se i a la catolicitat li pertocaria proveir a

la seva institució. I no hi hauria res a dir: l'Església romana s'hauria acabat si la seva naturalesa, com la de tota cosa en aquest món, fos acabar-se.

Una religió, una Església, un sacerdoci, no es destrueix amb persecucions i diatribes. Es destrueixen per si mateixos, per la seva pròpia desraó, per l'abandó dels pobles, i, sobretot, pel progrés del principi que està cridat a reemplaçar-los. El 1793 vam intentar abolir el catolicisme mitjançant la proscripció i la guillotina, però, en depurar el clergat, la tempesta revolucionària només va servir per fer més forta l'Església. Mai s'havia tornat a aixecar tan pletòrica com va aparèixer durant el Consolat. Trenta anys abans, Voltaire s'havia proposat tornar-la *infame*, però va ser el mateix Voltaire i la seva escola els que van ser declarats llibertins. Mercès a les llicències dels seus adversaris, l'Església ha fet seva la bandera de la moral, una bandera que ningú des d'aleshores, ni la democràcia, ni la filosofia, ni la francmaçoneria, ni els economistes, ni els santimoniens i falansterians, no li ha pogut arrabassar. El 1848 tots li vam retre homenatge i li vam estendre la mà. El màxim que podem fer ara és reconquerir, amb el desenvolupament dels nostres principis, amb la pràctica de la llibertat i la moral, el terreny que ens van fer perdre Voltaire, el Terror i els nostres incomptables fracassos. Qualsevol altre comportament ens situaria, a nosaltres mateixos, fora del dret, de la ciència, i, conseqüentment, de la política.

El que proposo no és —i us prego que us digneu escoltar-me— un pacte entre la Revolució i l'Església, en el sentit que reconeguessin recíprocament els seus principis o que acordessin un model comú, com quan Bossuet i Leibniz van mirar de reconduir el protestantisme cap a l'ortodòxia, tot redactant una professió de fe que pogués convenir tant als protestants com als catòlics. Es tracta d'un simple acte de tolerància, com

el que la llibertat d'opinions requerirà eternament entre els homes. Tant la Revolució en oferir la reialesa constitucional a un pontífex, en assimilar el culte del qual aquest pontífex és el cap a un interès d'Estat, com l'Església en acceptar aquesta reialesa en condicions purament humanes oferirien el millor exemple de tolerància que hom pogués imaginar. Ja no seria pas com en les velles disputes entre l'imperi i la Santa Seu, on cadascú lluitava per l'AUTORITAT, una idea fonamental per a ambdós però que en els nostres principis es redueix a una ficció. Quan Víctor Manuel, per exemple, o l'emperador Napoleó es basen primer en el dogma teològic de la separació dels poders temporal i espiritual, i després en la hipòtesi metafísica d'una unitat italiana per disputar al Papa els seus Estats, no és ben cert que fan alhora un acte de religió i d'autoritat? Poden pretendre ser representants de la ciència i del dret? Estan realment en la política?... Guardem-nos, homes de la revolució, de prendre partit en aquest altercat, ens equivocariem de mig a mig si esperàvem treure'n algun avantatge. Mai cap príncep es va mostrar més rude envers el papat que Lluís XIV; sabem com va tractar els quietistes, els jansenistes i els protestants. A l'edat mitjana, els papes i els emperadors feien el mateix: es reconciliaven mentre cremaven els heretges. Pel que fa a mi, després de l'amnistia particular que a finals de l'any 1860 em va arribar mentre era a Brussel·les, em vaig abstenir —per bé que la temptació era gran— d'enrolar-me en la petita guerra que el govern imperial sostenia contra l'episcopat, i me'n felicito. Serveixo els meus principis, que són la meva consciència; no els poso al servei de ningú, ni tan sols del govern del meu país.

No tinc pas la pretensió de reconduir en un instant, pel simple poder d'un opuscle, l'opinió extraviada des de fa molt de temps. Els moviments de la reflexió no són pas els de l'entusiasme. Ja em consideraria molt feliç i molt honorat si acon-

seguís fer comprendre a un cert nombre d'esperits sincers, amics de la llibertat i la justícia, per quina sèrie de sofismes s'ha abusat de la seva religió respecte de la qüestió italiana.

En nom de la nacionalitat s'ha començat per decidir la unitat, però no s'ha dit què era una nació; s'ha fet servir el mapa com una enganyifa; dins d'un mateix cercle s'han englobat poblacions diferents i incompatibles, i, sota el nom de la unitat, s'ha preparat l'extinció de les nacionalitats.

I aleshores, en virtut de la unitat, s'ha demanat l'evacuació de Roma i el lliurament de la Ciutat Eterna a Víctor Manuel, i ningú d'entre els adversaris del poder temporal s'ha adonat que la guerra contra el Papa no tenia cap altra finalitat que la de completar la formació d'aquest regne unitari, tan aliè als vertaders principis de la llibertat europea com contrari als interessos, i no dic pas del govern imperial al qual no em toca defensar, sinó de la França democràtica mateixa. I doncs, com és que, malgrat que la nostra pròpia descentralització política ha esdevingut una condició del nostre progrés, ens han pogut ficar al cap impulsar-la, de patrocinar-la entre els nostre veïns italians?

En favor de la unitat italiana s'ha seduït els adversaris del catolicisme, a qui s'ha presentat el desposseïment del Papa com la garantia certa de la propera caiguda de tota l'Església. ¿Però hom encara no se n'adona que l'ocupació dels Estats del Sant Pare no afecta gens la seva autoritat pontifical, que el partit catòlic desitja secretament aquesta ocupació; que, en agafar una aparença de persecució, la guerra contra l'Església només serveix per multiplicar les seves forces, i que, atès que la unitat italiana no es fonamenta en res consolidat, la restauració molt probable del papat en el seu poder temporal haurà fet que el poder de l'Església sigui més gran i que els seus enemics siguin més febles que abans?

Algunes persones han abraçat la causa de la Itàlia unitària per esperit d'oposició al govern imperial. Però, sense comptar què amb això es posaven al servei d'una coalició perfectament marcada contra França, han traït la seva pròpia causa tot substituint els principis amb les combinacions del maquiavelisme, i amb aquesta tàctica miserable s'han situat ells mateixos al marge del dret i la política.

I, finalment, hi ha hagut persones que han pensat de bona fe que la unitat podia ser necessària a Itàlia per tal de regenerar-la. Han trobat admirable que es fer servir Víctor Manuel com un instrument de la Revolució, tan segurs que creien estar de poder desempallegar-se d'aquest tan bon punt ja no fos necessari. Però no han reflexionat que, en el desenvolupament de les societats i el progrés de la civilització, l'experiència d'una nació ha de servir al progrés de l'altra; que per bé que França, per exemple, hagi estat arrossegada, sota la pressió dels esdeveniments, en el seu impuls centralitzador molt més enllà dels límits racionals, això no justifica que Itàlia i Alemanya hagin de seguir el seu exemple; que és precisament aquest exemple el que, ben al contrari, ha fet que a l'altra banda del Rin s'hagi acabat detestant la unitat; que, a més, el vincle federatiu ja era suficient per a la tasca de la regeneració comuna; i que Víctor Manuel, rei d'Itàlia per la voluntat dels pobles, autor de la independència nacional, reconegut per les potències unitàries, i segur de rebre el seu suport si la Revolució l'amenaçava, seria més difícil d'enderrocar que el rei de Nàpols, el Papa, els ducs de Mòdena, de Parma i de la Toscana.

L'era dels governs de concentració i de les grans aglomeracions dels pobles ja s'ha acabat. La civilització ja no en vol saber res més; Itàlia palesaria la seva imbecilitat o la seva mala intenció si s'hi obstinés. Crec que la decadència d'aquest vell sistema serà l'avenç més decisiu de la nostra època.

VII. El que França guanyaria amb l'annexió de Bèlgica

He lluitat contra la unitat italiana en nom dels principis; també hi he lluitat en l'aplicació. Sento la necessitat de donar al meu pensament una última confirmació.

Aplicat a gran escala, el principi federal, com a element d'un nou dret internacional i base d'una nova política, semblaria un somni de filantrop i de moralista si no el consideréssim encara des d'un altre punt de vista, el dels interessos. Després de tot, em podrien dir, què trobeu que sigui tan espantós en aquestes grans reunions d'homes, on la vida política, on el geni literari, la ciència i la riquesa, semblen desenvolupar-se en proporció a la massa? La llibertat individual s'hi veu reduïda?, hi són les garanties menys sòlides?, hi és el pensament col·lectiu menys enèrgic?, hi és la família menys inviolable?...

Només en enunciar aquestes preguntes hom s'adona que la imaginació fa aquí el paper principal. Després, quan l'orgull i la cobdícia s'hi barregen, hom s'acaba estimant encara més perquè és súbdit d'un Estat més vast: tota annexió territorial sembla un increment de la fortuna, tota població incorporada es considera com un ramat arrabassat en una ràtzia i destinat a ser consumit pel vencedor.

Heus aquí les idees dominants, tant en les nacions grans com en les més petites, tant pel que fa al mèrit de la unitat com al valor de les annexions. Han contribuït molt a popularitzar el sistema de Mazzini a Itàlia.

Sentir dir a un periodista francès que per al seu país no vol ni Bèlgica ni el Rin és una cosa tan original que la major part dels seus compatriotes tenen la temptació de veure'l com un boig, mentre que els estrangers, sobretot aquells que són amenaçats per l'annexió, només veuen antífrasi en les seves paraules. No és veritat, senyors de la premsa liberal belga, que quan critico

la unitat italiana perquè aquesta conduirà a l'annexió del vostre país, una annexió contra la qual protesto, feu l'ullet com si les meves paraules no tinguessin cap altre objectiu que confondre l'espia? Esteu tan convençuts de l'avantatge enorme que en trauríem, de la incorporació del vostre territori i dels seus habitants! El vostre amor propi nacional coincideix tant en això amb el que creieu que és la passió endèmica del poble francès!

Però, en primer lloc, sabeu què és annexió, incorporació, conquesta —tots aquests termes són equivalents—, i el que això vol dir? No, veig en les mirades de reüll de Joseph Boniface que em prega mentalment, com quan el senyor Jourdain li feia de professor de filosofia, que li expliqui això com si no en sabés res.

En el passat, una annexió era simplement una qüestió de botí. Hom s'emparava d'un país, d'una ciutat, per arrabassar-ne les riqueses, assegurar-se de la rendibilitat del sòl, després d'haver mort o venut els habitants com a esclaus, que hom substituïa per colons importats d'un altre país. Això es considerava quelcom molt bonic, molt magnànim i molt heroic. Els cants de guerra més sublims, les poesies més meravelloses, daten d'aquesta època.

Posteriorment, la incorporació, per bé que no pas exempta de pillatge, va tenir com a objectiu la defensa d'una idea, la propaganda religiosa, la reunió en un únic Estat de poblacions més o menys homogènies, la separació política de les quals havia esdevingut una molèstia, per no dir una impossibilitat. Era l'època dels grans conqueridors, dels Cir, dels Alexandre, dels Cèsar, dels Carlemany, l'acció dels quals, que tothom reconeix ara que ja ningú no la pateix, si bé va ser destructiva, també va ser civilitzadora.

Actualment, l'annexió és sobretot una qüestió d'estratègia i de política. Ja no s'expropia, ja no es roba als enemics; el po-

ble conquerit gaudeix dels mateixos drets, llibertats i garanties que el poble conqueridor: això s'anomena *isonomia*. D'això resulta que, molt sovint, la incorporació sigui més onerosa per a qui incorpora que per a qui és incorporat, i que un govern que no es guiï per la gloriola de les victòries hagi de ser molt curós abans d'annexionar-se qualsevol territori.

Admeto, doncs, amb Cèsar i Napoleó, que l'annexió dels territoris belgues, holandesos i germànics, fins al Rin, proporcionaria a França una magnífica línia estratègica, mitjançant la qual estaria gairebé segura de dominar Europa. Però he fet observar que ja no vull cap més estratègia, ni unitat, ni annexió, ni imperi europeu, que per a la meva pàtria somniava una preponderància d'una altra mena; que, atès que la guerra de propaganda ja no tenia raó de ser, sobretot entre pobles civilitzats, més tard o més d'hora caldria procedir al desarmament, i que em pronunciava amb tanta energia contra la unitat italiana per poder accelerar l'arribada d'aquest gran dia.

Però si no vull pas l'annexió de Bèlgica per un interès de pura estratègia, per quina altra raó la desitjaria? ¿Us heu plantejat alguna vegada aquesta pregunta, Joseph Boniface? Ah!, si hi haguéssiu reflexionat un minut, bé prou que us n'hauríeu estat, d'acusar-me!

Des del punt de vista de la civilització, no ens heu de donar res, ni una idea, ni un principi. En el passat, en els temps dels Artewelde, la vostra institució comunal hauria pogut ser un bon exemple per a nosaltres; fins i tot es van celebrar negociacions per a una aliança entre la burgesia flamenca i la burgesia francesa. Però en el moment en què us escric, aquest apostolat ja no té sentit perquè, pel que fa al règim comunal, heu entrat en un període retrògrad. A més, les vostres lleis i els vostres codis són els nostres; el vostre sistema mètric i monetari és el nostre; la vostra llengua oficial, la vostra literatura, els vos-

tres costums, tot això és nostre; la vostra Església és la nostra Església; el vostre exèrcit és el general Belliard, al qual en reconeixement heu erigit una estàtua, que el va organitzar; la vostra constitució és la nostra de 1830 que heu calcat, i que, tal com està, ja no ens serviria. Tenim necessitat d'escriptors, periodistes, artistes, enginyers, pamfletaris? No, i sense voler menysprear de cap manera els vostres compatriotes, de tot això en produïm igual i més que vosaltres. Què ens podeu, doncs, oferir? Quan els sabins es van adherir a l'aliança de Ròmul, amb ells van dur la religió, els ritus, la família, les lleis, la dignitat patrícia i els hàbits laboriosos. Certament, no desdenyaríem pas una reforma, però teniu vós caràcter per a una missió com aquesta? Moltes persones que ens envolten creuen i confien en un evangeli social, però ara mateix tota Bèlgica protesta contra aquest; vós mateix, Boniface, que en el passat juràveu per Fourier, ara jureu contra Fourier i contra qualsevol mena de socialisme, i a nosaltres ens tocarà portar-vos un dia la reforma social. Ara bé, no patiu, això es farà sense annexió.

Des del punt de vista econòmic, no la vull pas jo, l'annexió belga, i això per dues raons molt serioses: la primera és que Bèlgica, si compartís els nostres impostos, encara els incrementaria; la segona és que, atès que aleshores els interessos serien interdependents, no seria pas Bèlgica la que es podria considerar sacrificada a França, sinó França sacrificada a Bèlgica.

En primer lloc, és notori —això es pot comprovar quan es comparen els diferents pressupostos d'Europa— que les despeses generals dels Estats no disminueixen proporcionalment al seu creixement, sinó que, ben al contrari, augmenten en funció d'aquest creixement. Per exemple, al cantó de Vaud, on la població és de 200.000 habitants, l'impost és de 15 francs per cap; a Bèlgica, on la població comprèn gairebé cinc milions

d'ànimes, és de 30 francs; i a França, amb trenta-set milions de contribuents, puja a 54 francs. Uniu Bèlgica amb França i obtindreu per la perequació de l'impost, però només per uns quants anys, una lleugera disminució; i aleshores, l'impost, seguint la seva llei de progressió, pujarà ràpidament a 60 francs. Heus aquí el que hauríem guanyat amb aquesta incorporació. La teoria de les despeses generals, que consisteix en què, atès que en tota empresa les despeses generals o improductives es mantenen més o menys iguals, mentre que la producció i les despeses, matèries primeres, instruments i salaris que necessita, augmenten, la proporció de les primeres disminueix constantment, doncs bé, aquesta teoria no és certa pel que fa als Estats. I la raó és ben simple, i és que els salaris dels funcionaris, les despeses d'imatge, de representació, viatges, etc. no es paguen en funció de la seva necessitat i el valor real dels serveis, sinó de la importància de la població, sovint fins i tot en funció d'un ideal de magnificència i de majestat que indigna la població. El pressupost de la casa reial del rei Leopold és de 2.700.000 francs, és a dir, 0,54 cèntims per cap; el pressupost del cap de l'Estat corresponent a Napoleó III és de 25 milions, la qual cosa representa 0,68 cèntims per cap. A Bèlgica, un ministre rep un salari de 20.000 francs; a França, 100.000. La retribució per als representants del poble a Bèlgica és de 450 francs al mes; a França, de 750. Fins i tot crec que enguany ha pujat a 10.000 francs per any. Reunir els dos Estats significaria 30 milions per a l'Emperador; per al ministres, 120.000 francs, i per als representants, 15.000: heus aquí tot el misteri. Estaríeu tan empipat com sembleu, Josep Boniface, si veiéssiu que amb l'annexió el vostre sou es multiplica per tres? Raoneu en l'aspecte material i en el personal, i quan hàgiu calculat què costa la glòria de les concentracions, les necessitats de la centralització, l'orgull de la prepotència, el prestigi dinàstic i

la llei de majestat, veureu que afegir cinc milions d'ànimes més a l'imperi faria que el pressupost esdevingués insostenible, i que, si el territori i la població s'incrementessin en un 50%, la nació cauria immediatament en la bancarrota.

Pel que fa als interessos privats, és igualment incontestable que per bé que a Bèlgica trobem proporcionalment fortunes més grans que a França, el pauperisme també hi és més agut; que la riquesa tant mobiliària com immobiliària, per família i per cap, és menor en el primer dels dos països que en el segon, i la renda també ho és, de tal manera que si ajuntéssim el *deure* i l'*haver* dels dos pobles, i si després calculéssim la quota proporcional de cada individu, el belga hauria guanyat i el francès hauria perdut. Aquesta és la raó que Algèria i la Savoia li costin més a França del que li aporten com a beneficis, i l'annexió de Bèlgica seria una nova decepció. El que dic aquí potser no és d'una caritat exemplar, però, francament, ara mateix no som pas prou rics per mostrar-nos pròdigs, i està bé que cadascú alimenti els seus pobres.

Situem-nos en la perspectiva del progrés polític, de l'estat general de les consciències i de les seves aspiracions de futur. Ja us he dit que la situació actual del poble francès era una crisi de transició, i que l'objectiu cap al qual tendim ultrapassa de bon tros l'ordre de les coses establert pels tractats de 1814 i 1830. Es tracta de saber si el sistema polític, si el nivell de l'opinió a Bèlgica ens podrien ajudar en algun aspecte.

A Bèlgica, d'una població de gairebé cinc milions de persones, veig que dues terceres parts són catòliques, i un terç és suposadament liberal, tant vells com joves. Estableixo la meva proporció no pas a partir de la relació de forces dels dos partits a les cambres, atès que el dret electoral només és atorgat als censataris que paguen com a mínim 40 francs de contribucions, sinó sobre l'afinitat natural que existeix entre la religió

i el pauperisme, entre l'Església i la plebs, en aquells llocs on aquesta no ha esdevingut socialista o revolucionària. Entre vosaltres hi ha un revolucionari per cada 10.000 persones, i cap socialista. Si reunim, doncs, els catòlics i els liberals de Bèlgica amb els partits corresponents a França, i atès que la població belga representa una vuitena part de la població francesa, el partit clerical i el partit doctrinari es veurien reforçats en una França ampliada, i nosaltres hauríem retrocedit del ministeri del senyor De Persigny al del senyor Guizot.

Acabem de completar el quadre.

Naturalment, valons i flamencs es mostrarien, si més no al començament, uns súbdits poc submisos. Per tant, es mantindria la permanència dels exèrcits contra els enemics de dins i contra els de fora: us enviariem guarnicions franceses que us afusellarien a les vostres places si protestàveu el més mínim, mentre que els vostres soldats, incorporats als nostres regiments, afusellarien per la seva banda, de la forma més benigna possible, i potser no sense una certa voluptuositat, els nostres insurrectes. Al mateix temps, unint la seducció a la força, atacariem en la ciutadella inexpugnable de les vostres consciències aquest patriotisme que avui és tan ardent. Així doncs, Joseph Boniface, reprement a la vostra manera les consideracions que ara mateix us faig veure, i desenvolupant-les en un d'aquests pamflets que tant agraden als vostres amics liberals de Brusselles, explicariéu als vostres conciutadans, amb mots plens de tendresa i devoció entusiasta, que la fatalitat és inevitable, i que els camins de la Providència són impenetrables; que la resignació a la voluntat de Déu és la virtut del savi; que, després de tot, les annexions també comporten alguna consolació, atès que, materialment, la de Bèlgica a França li seria més beneficiosa a la primera que a la segona, i que, des del punt de vista moral i polític, garantiria l'èxit de les vostres opinions. Als vos-

tres col·legues de la premsa liberal, tota la bohèmia belga, que us fan d'eco, se'ls assignarien llocs de treball, condecoracions, pensions; a vós per la vostra intel·ligència excel·lent, l'Emperador mateix us condecoraria, se us gratificaria amb una sotsprefectura, o serieu elegit pels vostres conciutadans, amb la recomanació de l'autoritat, al cos legislatiu; rebrieu una retribució de 1.250 francs per mes per comptes de 450, i com només es tracta d'agafar les coses pel bon costat, després de la vostra adhesió, serieu un diputat tan popular, un patriota tan inflexible, com el dia en què tocàveu a l'atac contra els francesos.

Boniface, us conec bé; sé quina mena d'esperit és el vostre, i acabo de traçar el vostre horòscop. No l'he pas buscat en els astres, sinó que l'he llegit tot al llarg de cada pàgina del vostre pamflet. La gent senzilla us admira, meravellada davant les vostres peroracions; però jo, que he estudiat els misteris de la consciència en les seves relacions amb la retòrica; jo, que sé fins a quin punt el que intenta disfressar el seu pensament amb la seva paraula gairebé sempre s'acaba traint, hi veig tan clar en la vostra ànima com en el meu paper. Que vingui, doncs, aquesta annexió, amb la qual ara jugueu com si toquéssiu un címbal, i us veurem, sempre per patriotisme, agenollar-vos el primer i acotar el cap davant del vostre nou sobirà. Mentre que jo, després d'haver estat, gràcies a vós, deshonrat a Bèlgica per annexionista, seré expulsat de l'imperi, a causa de la vostra denuncia, per separatista. «Havíem considerat malament aquest home —direu—. És el geni de la divisió. No ha pas escrit: *Déu és el mal; la propietat és el robatori; el millor dels governants és l'anarquia?* Però l'imperi és la unitat, la centralització, l'annexió. Com pot ser que ell, ateu, enemic de Déu, el gran ésser únic, sigui partidari de l'imperi unitari? Com pot ser que, essent acusador de l'Església una i catòlica hagi defensat la supremacia del Papa? Com pot ser que aquest partidari

del repartiment, que no para de perseguir el monopoli, l'acaparament, els privilegis, i de calumniar la propietat, pugui ser un annexionista?...»

Però no espereu, Boniface, fins que això passi per fer-me justícia. Feu-ho des d'ara mateix; podeu fer-ho sense perdre ni el fruit del patriotisme actual, ni de la vostra futura submissió. Convingueu amb mi que allò que no vull per a Itàlia i que defenseu amb tota la força de la vostra eloqüència tampoc ho vull per a França i Bèlgica, no ho vull des de cap punt de vista ni per a cap país. La meva opinió és que tota annexió és dolenta, corruptora, principi de despotisme, causa de dèficit, per naturalesa, i que només és útil per a aquells grans actors el geni dels quals s'ofegaria en una confederació de ciutats lliures, i que necessiten imperis de 40 milions d'ànimes.

VIII. De l'hospitalitat al segle XIX

Després del que acabem de llegir, no crec pas que m'hagi de defensar del retret d'*ingratitude* que m'ha estat adreçat —qui més, millor— per la massa dels diaris belgues. Però han estat tan insolents en les seves acusacions; s'han mostrat, per a vergonya del seu país, tan ignorants pel que fa a les nocions més elementals del dret modern; i m'han arribat tantes reclamacions indignades dels meus compatriotes que resideixen a Bèlgica, que he cregut que tenia l'obligació de consignar aquí, com una crida a l'ordre, algunes observacions sobre el que anomenaré l'*hospitalitat internacional*. Serà una forma d'acabar dignament un article la idea del qual és la federació universal.

Hospitalitat! Heus aquí una paraula que ha esdevingut molt vella, molt vaga, i que, com tantes altres que no expressen ja altra cosa que records, requeriria urgentment que se'n

donés una nova definició. En primer lloc, saben els senyors de la premsa suposadament liberal que, des del punt de vista purament econòmic, i pel que fa a la circulació de les persones que viatgen, ja no existeix cap *hospitalitat*, i que allò que els antics anomenaven —cosa que els àrabs beduins, els negres del Sudan, els tàtars de Mongòlia encara anomenen així— ha esdevingut, simplement, entre els civilitzats un acte de comerç? La invenció dels hostals, dels cabarets i de les tavernes ha acabat amb els costums de l'*hospitalitat*, i tothom se n'alegra. Un nou principi s'ha introduït en el dret de gentes, i és que, el que viatja, sigui quina sigui la seva nacionalitat, té el dret a ser protegit, en els països per on passa, per l'autoritat local, com les persones autòctones. Això és millor que l'*hospitalitat*, és un dret. Tret d'això, no queda res més que l'assistència, la caritat. No li he demanat res, a Bèlgica, ni tan sols feina. He viscut dels meus propis mitjans, de les quantitats que obtenia en gran part de França amb la venda de les meves publicacions; per tant, no dec res als meus proveïdors d'Ixelles, En cas de no pagament, hauria pogut ser acusat de bancarrota, però què significa la ingratitud en un assumpte com aquest?

En relació amb la política, és cert que durant dos anys i mig he viscut a Bèlgica en qualitat de refugiat. Les autoritats belgues m'han tractat en aquesta ocasió amb una certa benevolència, i els ho agraeixo. Però això és quelcom de pura cortesia, i no puc pas anomenar *hospitalitat* la mena de convenció tàcita segons la qual les nacions civilitzades acullen recíprocament els seus refugiats polítics: això encara forma part del dret de gentes. Es tracta d'un d'aquests principis que no es posa per escrit en els tractats, però que existeixen en la consciència universal, i que són objecte de nombroses comunicacions diplomàtiques. El govern belga comprèn, tant com els altres, els deures que aquest progrés de la civilització li

imposa, i els compleix tan bé com pot, i per això l'elogio i el felicito. Venir aquí a parlar de l'*hospitalitat* de Bèlgica seria insultar la seva raó i la seva consciència, com si fóssim als temps de la conquesta romana o de la invasió dels cimbres i els teutons.

Arribarà un dia en què la nacionalitat deixarà de ser exclusiva; on a tot individu que viatgi per plaer o per negocis li serà permès d'esdevenir ciutadà de diverses pàtries; on, per entrar en un grup polític, per comptes de tenir cinc anys de residència i la celebració d'un acte solemne a les cambres, només s'exigirà viure al país i la declaració de l'impetrant. Encara serà dret, mutualitat, però serà cada cop menys hospitalitat.

Durant la meva estada a Bèlgica, bé sigui com a refugiat o com a resident voluntari, per decòrum, per respecte envers el prejudici d'*estranyesa*, encara tan fort, tan profundament arrelat entre els senyors de la premsa suposadament liberal, m'he abstingut d'immiscir-me en els assumptes del país. Però amb això no he pretès abdicar del meu dret: sia de crítica, de qui no es pot quedar indiferent davant de qualsevol cosa que passi a la societat en la qual viu; sia de tercer interessat, atès que totes les nacions són solidàries i actuen constantment les unes envers les altres; sia fins i tot com a contribuent que participa, encara que només sigui pel fet de consumir, en els impostos del país.

Tant a Bèlgica com a França tinc dret a presentar-me com a republicà, socialista, revolucionari, catòlic, absolutista, fins i tot *papista*, i tot el que vulgui, sense que ningú n'hagi de dir res. Tinc dret a llogar els meus serveis si trobo la feina que els correspon; a treballar en el comerç, a fer de comissionista, a treballar en la banca, a exercir la medicina, a pledejar, a ensenyar, a muntar un taller, a fer-me una clientela, a adquirir propietats, sempre i quan ho faci de conformitat amb la llei. Així

ho mana l'esperit modern, molt superior al de les èpoques en què s'exercia l'hospitalitat. I encara vaig més lluny: a Bèlgica, davant dels belgues, tinc el dret a defensar l'annexió del seu país a França, de la mateixa manera que ara mateix defenso a França contra el desig secret dels meus compatriotes, la idea contrària. Qualsevol opinió que s'expressi amb franquesa i que no atempti contra la moral és conforme al dret arreu. El que no és conforme al dret és la traïció, la servitud, la corrupció, el suborn; desafio qui vulgui retreure'm el més mínim acte d'aquesta mena.

Només una cosa roman en nosaltres de l'antiga hospitalitat, i és aquest moviment de simpatia personal que, fora de les relacions legals, fa que en qualsevol país hi hagi homes que cerquen l'estranger per oferir-li els seus serveis, a admetre'l en la seva intimitat, a embolcallar-lo amb la seva pròpia consideració. En aquest últim aspecte sí que he tingut amfitrions belgues, i me n'enorgulleixo. Pel que fa a la resta, puc dir, sense ofendre'ls, que no els conec. Perquè vós, Joseph Boniface, tindríeu per casualitat la pretensió de presentar-vos com el meu amfitrió? Què tenim en comú, vós i jo? Jo no us aprecio, no m'interesseu en absolut, no us dec res, però res, allò que es diu res de res.

Oh, amics belgues!, els meus únics amfitrions, vosaltres que m'heu fet creure durant quatre anys molt agradables que al vostre país jo havia trobat una segona pàtria; vosaltres que heu acollit el meus treballs, els meus estudis, les meves opinions; vosaltres que heu sabut fer justícia al sentiment que animava la meva última carta, espero que tampoc trobeu res a censurar en aquesta. A vosaltres no us hauria pas impressionat amb unes poques frases, atès que entre nosaltres mai hi va haver ni reticència ni adulació. Coneixeu les misèries de la vostra nació como jo conec les misèries de la meva. Odieu els

vostres intrigants, els vostres farsants, els vostres hipòcrites, com jo odio els nostres estafadors, els nostres proxenetes i els nostres apòstates. Mai heu maleït ni desesperat de França. I jo sempre us he dit que, malgrat els vostres imitadors, els vostres rapsodes, els vostres patrioters, sou una nació a part, que en el passat va tenir —i actualment conserva— la seva raó de ser, o a la qual res li és més fàcil que crear un destí brillant. Prou que sabeu com us comprenia quan vaig dir que el fons de la consciència belga era la *llibertat*. Al vostre torn em comprendreu i m'aplaudireu si us dic que el fons de la consciència francesa és el DRET, la qual cosa no vol pas dir annexió, sinó federació, equilibri, neutralitat, garantia pública, i, finalment, com a casa vostra, Llibertat. En aquest moment la consciència civilitzada pateix un eclipsi. Totes les nacions semblen trobar-se fora del seu camí. L'alliberament serà comú per a totes: tindrà lloc aquest alliberament?, com serà? La Bèlgica burgesa i conservadora mateixa acaba d'anunciar-ho al món; el Congrés cosmopolita de 1862 s'ha expressat com la república de 1848, és a dir, a través de la CIÈNCIA SOCIAL.

Notes

Nota A

Tanmateix, la finalitat d'aquest article, sobre el qual ningú a França no s'ha deixat enganyar, només es podia comprendre perfectament a Bèlgica; però justament és allà on, tant per l'efecte de la susceptibilitat nacional com per l'agitació dels diaris, els esperits es van equivocar. Per als lectors francesos, un comentari resulta indispensable. He cregut que m'agraïrien que tractés ara alguns aspectes concrets. Serviran per ajudar a comprendre per quina giragonsa mental, típica sobretot dels flamencs, la major part del públic belga ha acabat atribuint-me, durant quinze dies, un pensament i unes opinions diametralment oposades a les meves.

Tota aquesta França teutònica... és vostra. — A casa nostra generalment s'ignora, i la gent instruïda oblida massa que després de la caiguda de l'imperi d'Occident el país on vivim, en altres temps anomenat Gàl·lia, va ser conquerit pels francs; que aquests francs eren de raça germànica o teutònica, i, consegüentment, estrangers per a nosaltres; que l'imperi que van

fundar va tenir el seu cor fora de la Gàl·lia, a Bèlgica i a la vora del Rin; que d'aquesta manera la Gàl·lia va ser realment annexada a França; que posteriorment es va anomenar Austràsia o *França teutònica* el país situat entre el Rin i el Mosa, on residia la major part del poble franc, el primer emperador germànic del qual, Carlemany, va ser el cap més il·lustre, i Nèustria o *França gal·la* les províncies annexades, és a dir, la Gàl·lia mateixa; que a poc a poc aquestes dues Frances van tendir a separar-se, però que l'escissió no va ser definitiva fins a l'arribada al tron d'Hug Capet, fundador d'una dinastia antiaustrasiana, i al qual es remunta la nostra monarquia nacional. Aleshores, per una d'aquestes innumerables contradiccions de la història, un cop la Gàl·lia va recuperar la independència, va conservar el nom de França, mentre que el país habitat pels francs el va perdre; la França de convenció no va parar de desenvolupar-se i créixer, mentre que la vertadera França va desaparèixer. D'això podem inferir que, en convidar el cap de la França actual a apropiat-se de la França teutònica, com si li pertanyés com a França que era, he fet allò que s'anomena una antífrasi. Segons els costums de la conquesta, a l'annexionat que ha recuperat la llibertat no li toca reivindicar el país que li va imposar el seu nom; a aquest més aviat li pertocaria reclamar, en virtut del nom, la província que se li ha escapat. I atès que el coneixement dels fets està molt més propagat a Bèlgica i a Alemanya que no pas a França, la ironia, altrament tan lleugera, de les meves paraules s'havia de notar. Però no; es van prendre les coses a la valenta, i els alemanys residents a Brussel·les, sentint-se ofesos al seu torn, van manifestar el seu descontentament amb una gran protesta.

El poble, com a casa nostra, i encara més que a casa nostra, dejuna i somnia. — «I què més us importa?», em demanava un bon obrer al qual aquestes paraules havien escandalitzat.

«Deixeu-nos fer la nostra *cuina* com vulguem. Ja ens agrada com és, i no us concerneix...» Com bé es pot veure, si hagués dit que el poble se'n va de festa no m'hauria pas escapat d'una reprimenda. El fet és que vaig parlar dels meus múltiples sentiments socialistes, en els quals incloc el proletariat de tots els països. *Com a casa nostra!* Però el poble belga, que considera una qüestió d'amor propi no ser annexionat, aquell dia no estava disposat a sentir-me.

La burgesia digereix i ronca. — Aquesta frase ha semblat xocant; ha fet que una munió de persones honestes es possessin contra mi. Déu meu!, podia haver emprat expressions més parlamentàries, i dir, per exemple, que la burgesia belga, adormida per una premsa insípida, afalagada per tots aquells que assisteixen als seus banquets, mantinguda en les disposicions inalterables pels intrigants que capten els seus sufragis, compromesa pel seu fals liberalisme en una política odiosa, s'adormia en una quietud imprudent. Vaig creure que la paraula gruixuda, temperada per una intenció que, segons la meva opinió, no tenia res d'equívoc, expressaria millor el meu pensament. *Digereix i ronca!* Cal haver participat en un àpat flamenc per sentir el preu d'aquesta onomatopeia. És culpa meva si aquesta burgesia feliç, en sentir els crits dels Boniface, s'ha despertat sobresaltada? Bé, doncs ara cal que s'adoni de la posició que certes persones voldrien fer-li prendre, i que em perdoni.

La joventut fuma i fa l'amor. — Sempre *com a casa nostra!* Clarament, no vaig tenir la intenció d'elogiar la joventut, però estic segur que a París aquest sarcasme enorme no m'hauria pas comportat la més mínima manifestació per part dels estudiants.

El militar s'avorreix. — Aquí no sóc pas jo el que parla; és l'oposició belga; però què estic dient?, és tot Bèlgica. «Des de fa trenta anys —s'exclamen unànimement els diaris—, amb

cada nou pressupost, Bèlgica ha gastat 600 milions en el manteniment d'un exèrcit. Però, per a què? Contra qui? Amb quin objectiu?...» I les crítiques no s'aturen. He injuriat l'exèrcit belga en suposar-li, com a la burgesia i al poble, la consciència de la seva inacció, certament ben involuntària? Això seria com creure que no té cap seny. Alguns oficials de la guarnició han mirat de buscar-me per tal de demanar-me una explicació. No puc fer altra cosa que fer-los observar, a aquests senyors, que s'han pres malament una frase innocent; que el que he volgut fer ha estat descriure una situació general, anòmala, i no pas qüestionar la seva capacitat militar i el seu patriotisme; que el fons d'aquesta situació és que Bèlgica, un Estat neutral, una societat burgesa i molt atrafegada, una població industriosa, que sent poca simpatia per les institucions militars; Bèlgica, que no hauria pas de tenir més soldats que Holanda i que hauria de traspasar les quantitats que inverteix en un exèrcit inactiu a la partida de l'educació popular; Bèlgica —deia—, en posicionar-se imprudentment sobre la qüestió italiana, malgrat les seves tradicions federals, SEMBLAVA oferir, amb aquest pretext, totes les condicions d'una annexió fàcil i duradora.

Les muralles d'Anvers cauran al so de les vostres trompetes. — De nou aquí m'aventuro a dir que a Bèlgica m'he mostrat més belga que els belgues mateixos. Dues opinions divideixen Bèlgica pel que fa a les fortificacions d'Anvers, com succeeix amb el manteniment de l'exèrcit. Uns voldrien amb Cobden que Bèlgica confiés en la protecció de les potències i en el patriotisme dels habitants; els altres, convençuts de la insuficiència de les milícies ciutadanes i al·legant certes eventualitats fàcils de preveure, sostenen que la millor manera d'assegurar aquesta protecció és organitzant una força regular, i, per fer-ho, imposar-se alguns sacrificis. Pel que fa a això, podem apreciar com és, de delicada, la posició d'un

escriptor francès que resideix a Bèlgica. Si aconsella el desarmament, sembla que afavoreixi l'annexió; si, al contrari, recomana la defensa, està treballant contra el seu país. Personalment, m'inclinaria —juntament amb l'escola economista belga— per la supressió de l'exèrcit i de les fortificacions, però a condició d'un fort desenvolupament de les llibertats nacionals i d'una educació activa del proletariat. Passi el que passi amb aquestes divergències d'opinió, i atès que el govern belga s'ha adherit, amb el concurs de les cambres, a aquest últim parer, he donat a entendre que l'excitació provocada contra les fortificacions d'Anvers en un moment en què tothom s'estremia davant la idea d'annexió era mal compresa i més que inoportuna. De quina manera les muralles d'una ciutat podrien resistir als enemics si el sentiment cívic els era hostil?... No he volgut pas dir quelcom diferent. I justament això és el que em retreu amargament un dels meus amics de Flandes, disposat a sacrificar la seva llibertat per la llibertat del seu país, que ha demostrat les seves aptituds, però que les fortificacions d'Anvers han fet ara irreconciliable. Les poques paraules de crítica envers els *antifortificacionistes* que he deixat caure de la neva ploma són l'única cosa que ell hauria volgut suprimir del meu article.

La Flandes orangista... — La separació entre Bèlgica i Holanda ha deixat nombrosos remordiments al país, això ningú no ho pot discutir. Fins i tot a vegades ens podria semblar que existeix una mena de recança de la Revolució de 1830. He sentit ments brillants que la retreien, com una traïció a França i Anglaterra. Des del punt de vista de l'equilibri europeu i de les precaucions que cal prendre contra un retorn ofensiu de la França imperial, el Regne dels Països Baixos havia gaudit d'una concepció admirable. Però hi ha tantes incompatibilitats entre la Flandes democràtica i catòlica, i l'Holanda aris-

tocràtica i protestant, com entre la democràcia americana del nord i l'aristocràcia esclavista del sud, i en comptes de tenir un regne unitari hom s'hauria hagut d'accontentar amb una federació. Ara, però, les lamentacions són inútils; Flandes i Holanda, Anvers i Rotterdam, no podrien viure sota el mateix ceptre, i l'únic partit que els orangistes de Bèlgica han d'agafar és el de la resolució viril. Heus aquí el fons del meu pensament.

El comerciant i l'industrial ja han avaluat què guanyarien amb l'annexió. — Aquests sentiments són els dels comerciants i dels industrials de qualsevol país, pertanyen a la naturalesa de les coses: els Tirteus i els Demòstenes de Bèlgica s'imaginen que la seva nació és una excepció a la regla?

L'obrer creurà fàcilment en un increment salarial. — A això li podeu afegir que estarà igualment satisfet si se li dóna el sufragi universal.

Al clergat no li molestarà pas que l'allibereu de la cridòria dels liberals. — I doncs?

Els representants...: Quina resolució enèrgica es pot esperar d'uns homes que es passen sis setmanes debatent sobre un incrèdul inhumat a terra santa? — Estic francament disgustat pel que fa als senyors representants, però en aquest assumpte ridícul del cementiri d'Uccle no han fet prova ni de prudència legislativa, ni de caritat cristiana, ni d'esperit liberal. Uns han irritat la consciència religiosa, i els altres, en abusar de la llibertat de consciència mateixa, s'han mostrat intolerants. Si, com sembla, el cementiri d'Uccle era de propietat eclesiàstica, i no comunal, calia, sense discussió, aplicar la llei de l'expropiació per raó de necessitat pública i transferir la propietat del cementiri al municipi. Aleshores hauria estat tan bé a Uccle com a París, on la mateixa terra acull els incrèduls i els fidels. Déu reconeixerà els seus.

Una persona que es considerava força espiritual em deia, respecte a aquesta poc afortunada peroració:

Als vostres escrits els caldria
un endeví que els expliqués.

Ai las!, li vaig respondre, massa bé que ho veig. Hi ha gent que sap llegir entre línies; però n'hi ha d'altra per a la qual caldria afegir una nota a cada línia.

El que està clar és que el caràcter flamenc es presta difícilment a aquestes evolucions oratòries, en les quals la veritat es barreja amb la ironia, i on totes les figures es reuneixen en la boca de l'orador o sota la ploma de l'escriptor, per tal de produir un efecte encara més gran. Quan escric, per exemple: «Heus aquí el discurs que tinc l'honor d'adreçar a la Sa Majestat», l'obrer brabançó no dubta pas que no es tracti d'una carta tramesa a l'Emperador; i això mateix m'ho han dit a mi. L'amic intel·ligent, les paraules del qual he citat al meu tercer article, em relatava respecte d'això l'anècdota següent:

«Quan es va inaugurar la via fèrria de Saint-Germain, ja no sé pas en quin any, J. Janin va escriure en el seu fulletó: “Aquestes vies fèrries són admirables. Encara no havíem arrencat que ja havíem arribat.” Aquesta frase paradoxal, imitada de *L'Amfitrió* de Molière, on Sosie diu al seu amo: “I havia vingut, us ho juro, abans que hagués arribat”, va agradar força a París. Aquí no va succeir exactament el mateix. He sentit força gent honesta que en llegir aquesta frase s'exclamava: “Quina *exageració!* Per molt ràpid que vagi el tren, com podria ser que abans d'haver arrencat ja hagués arribat?”... I tenien raó, seguien una lògica absolutament sòlida, i ningú no els demostrarà que s'equivocaven.»

Això —ho repeteixo— no prové pas de l'estupidesa, sinó del caràcter o de l'estat dels idiomes. El flamenc, aturat en el seu desenvolupament literari, sembla haver romàs simplista i ingenu com el grec d'Homer. Això no es percep en els flamencs instruïts, que parlen correctament el francès i que potser pensen més en la nostra llengua que en la d'ells; entre aquests n'hi ha que tenen l'esperit tan refinat com el que hom pot tenir a París. Malgrat això, i per evitar qualsevol malentès, em sembla que els senyors Madier-Montjau i Bancel farien bé de donar als seus oients flamencs que se'ls escolten amb tanta bona voluntat algunes conferències sobre els trops de Dumarsais.

Nota B

La carta sobre Garibaldi i la unitat italiana va aparèixer en el número de *L'Office de publicité* del diumenge 7 de setembre. Al dia següent mateix, una certa agitació es va manifestar entre el públic de Brussel·les, i, per part de diverses persones, que tanmateix no eren hostils, vaig ser l'objecte d'interpel·lacions que em van sorprendre moltíssim. Després de quatre dies de reflexió, el dimecres 10, *L'Echo du Parlement*, un diari de la tarda, va donar el tret de sortida d'aquesta mena de protesta nacional que va agitar tota Bèlgica, i demostrar, un cop més, l'afecte per la seva nacionalitat i el seu rei. Els diaris de províncies, uns quaranta, van respondre tant a l'uníson a la crida que em va fer sospitar que aquest concert de reprovació no provenia únicament d'una confusió, sinó que obeïa a una intenció calculada. Això és el que em va motivar a escriure la carta següent, que es va publicar a *L'Office de publicité* el 14 de setembre:

Senyor Redactor,

L'Écho du Parlement, en una mena de crítica del meu últim article sobre la unitat italiana, en truncar i tergiversar les meves paraules, m'acusa de predicar l'annexió de Bèlgica per França. *L'Étoile belge*, *La Meuse*, *La Tribune*, *de Liège*, *Le Journal de Liège*, *Le Précurseur*, *Le Nouvelliste de Gand*, *La Vérité*, *L'Observateur*, i d'altres que sens dubte no he llegit, tot seguint el mateix sistema d'interpel·lació, s'han posat furiosos. Es tracta doncs d'una consigna?

Estic mitjanament convençut de la sinceritat d'aquesta indignació patriòtica; crec poc en un excés de niciesa per part de persones doctes, com tampoc no admeto que la calúnnia pugui tenir la bona fe com a excusa.

Malgrat això, atès que l'actitud mateixa que he pres m'imposava la moderació davant d'aquest atac inconcebible, vull creure en una equivocació, i deixar si més no aquesta porta oberta a una possible reconciliació. Respondré doncs a *L'Écho du Parlement* —deixo de banda el seus col·legues més arravatats— que les seves reflexions no m'han semblat ofensives, ni tan sols malintencionades. Hi ha ací i allà algunes esgarrinxades, però no les trobo gaire doloroses. Fins i tot diria que gairebé em felicitaria d'haver inspirat el seu article pel sentiment agut de dignitat nacional que trasllueix. Malauradament no podria acceptar, o més aviat patir, el pensament que ha dictat aquest article, i que es basa totalment en allò que em veig obligat a anomenar com a mínim una *ficada de pota*.

I doncs!, ¿és així com els senyors redactors de *L'Écho du Parlement* llegeixen els escriptors als quals consideren oportú respondre? ¿És així com aquests periodistes, homes de polèmica, que millor que ningú han de saber tot allò que les circumstàncies, la posició de l'orador o del periodista, el seu

nom, el punt de vista on se situa, la hipòtesi segons la qual raona, la causa que serveix, l'evolució del discurs, etc., etc., han comprès un article el fons, la forma, els girs i fins i tot les hipèrboles del qual refuten les intencions que ells m'atribueixen?... Vertaderament, si no hagués après amb l'experiència fins on poden arribar els errors de l'ofici i les susceptibilitats del patriotisme, no sabria què pensar de la intel·ligència d'aquests senyors.

Altrament, de què em puc queixar? *L'Écho du Parlement* sembla estar habituat a aquesta mena de deliris. No m'ha tractat ni millor ni pitjor que als honestos belgues del Congrés Filològic de Bruges, entre els quals també ha vist annexionistes. Si més no, és el que acabo de llegir a *Le Précurseur* d'Anvers, que acusa el seu col·lega d'inventar conspiracions holandeses pel plaer de denunciar-les, i que, entre parèntesis i pel que fa a la meva persona, bé hagués hagut de treure profit de la seva pròpia admonició.

Hom parla d'*hospitalitat*, d'*ingratitude*. Francament, goso dir que si mai algun francès va merèixer la bondat de Bèlgica, aquest sóc jo i precisament per aquest article, del qual em guardaré ben prou de treure'n ni una sola síl·laba. És cert que en el decurs de la meva argumentació he deixat caure, per ací i per allà, quan m'adreçava a certs farsants massa escoltats a Bèlgica, algunes veritats mínimes, crítiques anodines, que només afecten els individus. Però són justament aquestes veritats les que, com que confereixen al meu article un caire local, serveixen per arribar a la conclusió el sentit de la qual només podria fer dubtar els cecs.

Sense aquestes petites veritats, que tenia dret a dir en el cas que ens ocupa, i de dir-les com les he dit, les meves exhortacions a Napoleó III pel que fa a Bèlgica i el Rin no tindrien ni enginy ni abast; els faltaria oportunitat, el seu sentit apa-

rent podria ser el sentit vertader, i el patriotisme belga tindria una certa raó d'inquietar-se'n. Gràcies a Déu no busco pas les ovacions, però pel que fa a l'hospitalitat amb la qual els meus adversaris m'honoren des de fa quatre anys, si al meu discurs molt poc parisenc li haguessin afegit unes quantes bones encaixades de mà, vull creure que no les hauria pas trobat a faltar. Per sort, no n'han fet res, i d'aquesta manera allà no m'acusaran pas de tenir contactes secrets amb l'estranger.

Tanmateix, hi ha un passatge respecte del qual voldria donar una explicació immediatament. Quan, tot adreçant-me al periodisme belga, excessivament infatuat d'idees unitàries, vaig escriure: 'Heu reconegut el Regne d'Itàlia!', no pretenia pas fer al·lusió al govern. Crec que, en reconèixer el Regne d'Itàlia, el govern de Bèlgica ha fet el que era adient. Des del punt de vista dels principis, tenia l'obligació envers ell mateix de reconèixer una monarquia constitucional, fundada en les mateixes condicions que la dels belgues. Des del punt de vista de la política internacional, no li va mancar prudència, atès que no va fer altra cosa que respondre al desig manifestat pel govern de Napoleó III mateix, que no fa gaire encara sol·licitava i obtenia, en favor de Víctor Manuel, el reconeixement de Rússia i Prússia.

I el que dic aquí no és pas per desempallegar-me de les dificultats. És una opinió que he expressat moltes vegades: hi ha algú que des de la seva alta posició en el govern belga ho podria testificar, atès que ho ha sentit dir en boca meua. El que el govern del rei Leopold no ha fet, i li n'estic agraït, és formular cap demanda respecte a Roma, Venècia i la unitat italiana; és empènyer aquesta plena unificació amb mala voluntat i implicar-se en una política de coalició. Deixa que les coses vagin per si mateixes, i està bé que així sigui.

Però, en el paràgraf que ha atret els retrets de *L'Écho du Parlement*, a qui m'he adreçat? A periodistes desconsiderats, per als quals el reconeixement del Regne d'Itàlia només és el primer en un camí al final del qual Bèlgica haurà de topar inevitablement amb França, als quals la realització d'una quimera justifica arriscar a comprometre la seguretat del seu país. Sóc culpable de fellonia per haver cridat als belgues 'Fermis!' mentre els seus sentinelles dormen?

Altrament, *L'Écho du Parlement* anuncia als seus lectors un *Épître de Joseph Boniface à P.-J. Proudhon* (Carta de Joseph Boniface a P.-J. Proudhon). Per explicar-me millor i si així se m'exigeix fer-ho, esperaré la publicació d'aquesta carta. Joseph Boniface és alhora pamfletari i parlamentari: tots dos em van bé. Sabre o pistola, com vulgui. Confesso tanmateix que em sentiria humiliat de veure'm obligat a defensar-me, i no pas per mi que no demano pas perdó, sinó per la premsa belga.

Ben..., etc.

P.-J. Proudhon

P.S. Respecte a la unitat italiana, *La France* acaba de publicar un article que la major part dels diaris belgues ha reproduït. No s'hi diu ni una paraula ni sobre el Rin ni sobre Bèlgica; però qui tingui orelles que escolti. Convido els meus censors a reflexionar sobre les paraules del senyor De la Guéronnière.

M'oblidava de dir-vos també que, pel que fa a aquesta mateixa qüestió de la unitat italiana, he trobat un ajudant inesperat, el senyor Pelletan. No us deia pas jo que el patriotisme francès no trigaria gaire a despertar-se!

El divendres al vespre, dia 13, atès que el senyor Defré, més conegut amb el nom de Joseph Boniface, havia publicat en contra meua un dels fullets més enverinats, vaig afegir aquesta postil·la a la carta anterior:

«Dissabte al matí, 13 de setembre de 1862

Estimat Director,

Acabo de llegir en *L'Écho du Parlement* d'avui al matí la carta del senyor Defré on signava com a *Joseph Boniface*. El senyor Defré té una pressa excessiva per emprar la ploma. Segurament pensava que jo no deixaria passar l'atac de *L'Écho du Parlement* sense dir una paraula de protesta, i, a manca de lleialtat, la prudència li ordenava esperar... Però Joseph Boniface ha pensat d'una altra manera: vol de totes passades encetar una conversa política amb mi. Bé, doncs, fem segons el seu desig. Només li demano una cosa, a ell i als senyor de *L'Écho du Parlement* i als seus incomptables col·legues de la premsa de Brussel·les i les seves províncies, i és que tinguin l'amabilitat de voler-me dir si persisteixen a sostenir que predico l'annexió de Bèlgica a França, cosa que no penso de cap manera, que mai l'he pensada i que considero, en aquesta situació, una calúnnia de part seva. La meva resposta al senyor Defré dependrà de la resposta que es faci a la meva pregunta.

Ben cordialment,

P.-J. Proudhon»

Hom pot comprendre la raó que em dictava aquestes respostes. És massa ridícul que hagi de comparèixer com a acusat davant de persones que he volgut servir; i encara ho hauria estat més si em posava a explicar, davant d'una població agitada, que no permet que s'hi faci broma sobre l'annexió, que el que s'havia interpretat com una opinió seriosa per part meua era una figura de retòrica. Estava completament decidit a no deixar-me posar a la defensiva, i tractar aquells que jo anomenava calumniadors com ho mereixien. En llegir aquestes cartes, els crits doncs no van fer altra cosa que redoblar, amb un

prejudici de mala fe i d'injúria que ja no em va deixar cap dubte sobre el pensament secret que presidia el moviment. El dimarts, dia 16, al vespre, el mateix moment en què se celebrava el banquet en honor del senyor Hugo, va tenir lloc una primera temptativa de manifestació: homes i nens que portaven una bandera i cantaven *La Brabançonne* es van aturar davant la casa on vivia i es van posar a cridar «Visca Bèlgica! A baix els annexionistes!», i dos policies locals van ser suficients per a dispersar la concentració. Al dia següent, el 17, hi va haver una nova temptativa de rebel·lió, però aquesta vegada més greu que la primera; es va tocar la retirada, es va tallar el carrer pels dos costats, i el poble, com la primera vegada, es va retirar. La proclamació següent va ser penjada pels carrers a instàncies de l'Ajuntament d'Ixelles:

«Conciutadans,

Ahir al vespre, al nostre municipi van tenir lloc unes manifestacions que per si mateixes podrien comprometre la millor de les causes. Hi va haver d'intervenir la policia, que les va reprimir ràpidament.

Tot fa esperar que aquestes manifestacions no es tornaran a produir, però, tanmateix, l'administració té el deure d'aconsejar als ciutadans pacífics que no es barregin, sota cap pretext, amb els grups que podrien tornar-se a formar en qualsevol indret del municipi.

L'autoritat vetlla i s'han pres mesures perquè la tranquil·litat pública no es vegi alterada.»

Estava segur que el govern no s'equivocava pel que feia a les meves intencions i que, consegüentment, no havia de témer res. Alguns amics em van oferir d'anar a casa seva si em calia. Però l'agitació no parava d'incrementar-se, i atès que estava

ben decidit a no rebaixar-me a donar cap explicació, que no tenia en absolut la intenció de retirar cap paraula del que havia dit, que, tot confirmant les meves idees antiannexionistes, volia mantenir el meu dret de crítica de totes passades, vaig creure que la resposta que jo havia anunciat el 14 per al dia 21 era impossible en aquell moment, i, atesos els ànims, inútil. Aleshores em vaig decidir a executar immediatament el meu projecte, que havia ajornat fins aleshores, de tornar a França. D'ençà, *L'Office de publicité* m'ha fet saber que no creia oportú inserir en les seves columnes el tercer article que tenia la intenció d'escriure sobre la qüestió italiana, i que havia de servir alhora de resposta als senyors de *L'Écho du Parlement* i companyia. Aquesta és la raó per la qual publico aquest article, amb els dos anteriors, a París.

Per tant, al poble belga li hauré servit de causa, d'ocasió o de pretext per manifestar la seva independència, de la qual cosa només puc felicitar-lo; de celebrar, amb un extra d'entusiasme, l'aniversari de la revolució, i de festejar la convalescència del rei Leopold. Que hi hagi intrigants polítics, periodistes menystinguts que hagin aprofitat la circumstància per cridar l'atenció sobre ells una vegada a la seva vida i fer-se valer davant del seu país i el seu govern, és el que veiem per tot arreu; que el ministeri hagi fet seu aquest incident per imposar silenci a l'oposició d'Anvers és de dreta llei. Però tot això no resol totalment l'enigma. El fet d'haver predicat l'annexió de Bèlgica no és el que certes persones em retreuen en el seu fur intern, sinó el fet d'haver lluitat, des del punt de vista belga, contra la unitat italiana, és a dir, la política piemontesa, ajudada per Anglaterra, eixelebradament propagada per la premsa liberal belga, i destinada, com ja ho he dit a la meua tercera carta, a esdevenir el nucli d'una coalició contra França.

Nota C

Entre els diaris belgues que s'han interessat en els meus articles sobre la qüestió italiana i dels quals he tingut notícia, gairebé quaranta han estat d'acord en denunciar-me com a annexionista. Tots pertanyen a l'opinió liberal, i són els següents: *L'Écho du Parlement*, *L'Étoile belge*, *Le Guide du commerce*, *La Semaine universelle*, *La Paix*, *Le Bulletin des cantons*, *La Vérité*, *Le grelot*, *Sancho*, *Méphistophélès*, *Uylenspiegel*, que s'editen a Brussel·les; *L'Écho de Flandres*, *L'Indépendant du Luxembourg* i *De Grondwet*, a Anvers; *Le Courrier du Limbourg* i *L'Union libérale*, de Verviers; *L'Écho de Renaix* (Audenarde); *Le Journal de Liège*, *La gazette de Liège* i *La Tribune*, de Lieja, *La Meuse*, íd., *La Gazette de Huy*, *Le Journal de Huy*, *Le Courrier de Huy*, *de la Hesbaie et du Condroz*; *Le Journal de Bruges*, *Le Nouvelliste de Gand*, *L'Éclaireur de Namur*, *La Revue de Namour*, *L'Impartial de Bruges*, *Le Mémoires de Courtray*, *L'Écho du Luxembourg*, *L'Union d'Alost*, *La Gazette de Mons* i *L'Économie*, de Tournai; *L'Union*, de Charleroi, *Le Journal de Charleroi* i *L'Organe de Namur*.

M'han defensat els següents diaris, la major part dels quals són d'opinió clerical: *Le Journal d'Anvers*, *Le Journal de Bruxelles*, *Le Courrier de Bruxelles*, *Le Journal de Gand*, *Le Bien public de Gand*, *La Gazette de Nivelles*, *Le Journal de Dinant*, *La Vedette du Limbourg*, *L'Économiste* (Brussel·les) i *La Patrie*.

Després d'un primer moment de sorpresa, *Le Précurseur*, d'Anvers, també s'ha pronunciat a favor meu.

L'Indépendance, *L'Observateur* i *L'Écho de Bruxelles* han mantingut la neutralitat.

Aquesta estadística traeix una de les misèries més grans de la premsa belga: atès que els diaris es classifiquen tots en una o l'altra de les dues categories, liberal o clerical, podem apos-

tar per avançat, i gairebé sense equivocar-nos, que si un dels principals òrgans d'una part o de l'altra s'adhereixen a una idea, tots els diaris de la mateixa opinió també s'hi adheriran, mentre que els diaris de la part contrària s'hi aplegaran en contra. Els liberals i els clericals s'excomuniquen recíprocament; res del que uns diuen pot ser veritat per als altres. Els redactors que tenen una opinió contrària es llegeixen els uns als altres, i bé prou que ho han de fer; el públic és inflexible en la seva intolerància: només coneix els seus. I això és així fins al punt que en aquesta Bèlgica tan lliure, la llibertat d'opinió és més nominal que real. Heus aquí un exemple que pot servir per demostrar que, per dominar el pensament, estrictament parlant no calen lleis repressives, ni de fiança, ni de timbre, ni de censura prèvia, ni d'avertiments.

Amb algunes excepcions, la causa d'aquesta nul·lilitat gairebé general de la premsa belga prové, crec, del caràcter mateix de la nació. En algun lloc d'una biografia per la qual se m'ha felicitat, perquè en llegir-la cada belga creia identificar-s'hi, vaig escriure que Bèlgica era en primer lloc burgesa. La burgesia és la que regna i governa, pensa i actua, de la mateixa manera que negocia, trafica i posseeix. La noblesa ja no existeix des de fa molt de temps, i la plebs gairebé no dona senyals de vida. Dels seus antics costums, aquest burgesia n'ha conservat quelcom d'altiu, que li fa relegar a un segon pla els treballs intel·lectuals, en particular la literatura, i amb més raó la premsa. Avui, com a l'època de Descartes, de Spinoza, de Voltaire, la producció i la circulació de les idees són per als belgues d'antiga soca un article de curiositat i de comerç, però del qual altrament no fan cap cabal. Per a ells, el diari només és un mitjà d'informació, de publicitat, que fan servir per defensar les seves idees i els seus interessos, atacar els seus enemics, que ells mateixos consegüentment inspiren, i que no els gover-

na. Existeix clarament un poder de l'opinió pública a Bèlgica, però aquest prové dels hàbits i no deu res als diaris. El resultat d'això és que la posició d'aquests, en tant que funció social i expressió del pensament del país, es secundària; que ni un gosaria encarar-se al sentiment general, i que la veritat sempre està subordinada per ells a allò establert. Tots els diaris de la capital i de les províncies reunits no contrarestaven l'autoritat de l'Associació liberal de Brussel·les; no són pas instructors, monitors, consellers, la qual cosa comportaria una certa iniciativa per part seva; són, literalment, i tal com s'anomenen ells mateixos, *exploradors*, *ecos*, *memorials*, *sentinelles*, etc.

Subordinada d'aquesta manera, la premsa està condemnada a moure's exclusivament dins del cercle que la burgesia, gran i petita, li traça des de dalt, si no vol córrer el risc de veure's abandonada immediatament. Les persones de lletres que es consagren a la professió de periodista només obtenen una consideració mediocre; el particular benestant que, per devoció a una opinió, esdevé redactor de gasetta sembla venir a menys; i atès que en l'home la consciència tendeix sempre a posar-se al nivell de l'opinió que hom té d'ell, a Bèlgica el que succeeix és que entre periodistes molt honorables es troben *industrials* la venalitat, els hàbits de xantatge i d'insolència dels quals assoleixen un nivell que hom no troba enlloc. Conec un experiodista, un dels homes més doctes de Bèlgica, escriptor elegant i amb una intel·ligència elevada, una consciència sòlida, que, revoltat per la poca consideració que rebia per part del seu sector, i desitjós d'alliberar-se d'un patronatge insuportable, va deixar la ploma i es va fer flequer. Els seus negocis han prosperat, ara és un ciutadà honorable i ja no escriu. Atès que el periodista no és altra cosa que un instrument en mans d'una casta, un ajudant de pregoner, d'advocat, d'agutzil, un periodista de mala mort, com els nostres escri-

vents públics, s'adapta al seu trist ofici; i cal que realment tingui una virtut robusta per no degenerar del tot i esdevenir un esbirro literari.

Això explica per què a Bèlgica no existeix, com a França, Anglaterra, i fins i tot a Rússia, un òrgan de govern, excepte *Le Moniteur belge*, que mai no discuteix; cap diari ministerial, i, per tant, tampoc cap diari d'oposició. Qualsevol diari ataca el govern o li fa d'oposició com vol, segons el moment i l'ànim de la camarilla que representa. Tal com he demostrat amb l'ajuda de l'estadística, la premsa es divideix en liberal i clerical; fora d'això, cadascú defensa els interessos de la seva corporació i de la seva ciutat. Fins i tot hi ha diaris que no representen res en absolut, i no són pas els menys venuts, i sembla que agraden més en la mesura que es dediquen a la seva indústria de novel·listes: *L'Étoile belge*, el de major difusió de tots, amb una tirada de 20.000 exemplars, no es decanta per cap opinió. Hom diu que rep una subvenció del prínceps d'Orleans. *L'Écho de Bruxelles* és una còpia exacta de *L'Étoile*. Podria citar un diari en concret, el propietari del qual no gosa reclamar els terminis vençuts dels seus abonats, senyors importants, que aparentment troben que l'òrgan de la seva opinió no mereixeria més la seva confiança si aquest fos objecte del seu finançament. A Bèlgica, qualsevol idea de venalitat s'associa amb la de gasetà. No dic pas que els ministres, o qualsevol altre poder, no exerceixin, si s'escau, una influència sobre aquesta premsa suposadament lliure; però això es fa d'amagatotis, clandestinament, i només per a una operació especial. Malgrat les seves influències ministerials, jo diria fins i tot malgrat el seu desig d'esdevenir una premsa governamental, ni *L'Écho du Parlement* ni *L'Office de publicité* no gosarien pas declarar obertament que són òrgans del ministeri. L'humor del país no ho suportaria. Igualment, si s'escau,

fan d'oposició com els altres. El senyor Hymans, redactor en cap de *L'Office de publicité* i col·laborador de diversos altres diaris, el talent del qual ha dut a ser nomenat diputat per la ciutat de Brussel·les, em deia un dia: «Si volgués fer política de principis seria demòcrata; però ningú m'escoltaria.» I deia la veritat, i els meus lectors francesos hauran d'interpretar bé les seves paraules. A Bèlgica no és possible que un home que vulgui progressar en la carrera política es posi al servei d'una idea, que es declari no ser ni ministerial, ni dinàstic, ni demòcrata, no pas més que fourierista o republicà. Primer cal seguir el corrent. El senyor Van Bommel, professor de literatura a la Universitat Lliure de Brussel·les, director de *La Revue trimestrielle*, no fa gaire redactor en cap de *L'Observateur* i actualment col·laborador de *La Semaine universelle*, que considerava un amic, que no podia equivocar-se respecte al sentit de les meves paraules, i que més que cap altre fins i tot podia donar fe dels meus sentiments, no es va poder estar, davant del clamor popular, de manifestar també la seva estranyesa i demanar-me explicacions. Hauria tingut por d'enfrontar-se a l'opinió pública i haver d'allunyar-se del seus col·legues. Si em vol creure, Van Bommel faria bé en abandonar el periodisme, les lluites del qual no convenen ni a la seva honestedat ni al seu temperament. Finalment, quan un escriu en un diari belga, un no és pas home d'una idea, ja no té cap amic; pel damunt de tot, s'és flamenc o való, liberal o clerical, home de Gant o de Lieja o d'Anvers; un és burgés, fins i tot doctrinari, encara que hagi de resquitar-se en la política exterior del dejuni forçat que imposa la política interior, i a procurar al seu país el màxim bé possible sense fer ombra als prejudicis nacionals.

Aquesta situació té els seus avantatges, però ja he explicat que està subjecta a greus inconvenients. En primer lloc, la vertadera veritat és difícilment acceptada a Bèlgica tan bon

punt ofèn l'opinió rebuda o sembla ferir, per poc que sigui, els amors propis. La veritat, fins i tot la més dura, dita a un anglès el fa reflexionar, i, si l'observació li sembla encertada, intenta corregir-se sense dir res, i aquí rau la seva força. En un cas similar, el francès es posa a riure, va més enllà de la crítica, i no fa ni més ni menys, i aquí rau la seva feblesa. El belga s'irrita, i aquí rau el seu error. De la mateixa manera cal dir que no hi ha poble més àvid de lloances que el poble belga: poso per testimoni el brindis de Louis Blanc al banquet de Víctor Hugo.

Altrament, el menyspreu dels principis, i consegüentment l'absència de discussions greus, fa molt de mal al país, ja que l'enganya sobre la naturalesa de les seves relacions internacionals, atura el desenvolupament del seu geni i en reprimeix el caràcter. Ja ha passat el temps en què Bèlgica es podia acontentar amb imprimir, vendre o falsificar qualsevol classe de llibres; d'ara endavant cal que, com tothom, es posicioni ideològicament, encara que hagi d'esdevenir insignificant, la qual cosa seria un primer pas vers l'annexió. La neutralitat ha deixat de ser oportuna. Però si bé l'extensió reduïda de Bèlgica fa que l'acció revolucionària li sigui prohibida, la fa perfecta per desenvolupar un rol que l'últim congrés de Brussel·les li deu d'haver revelat i que li permet conservar el seu caràcter nacional: el paper d'erigir-se —si em permeteu dir-ho— en el representant del cosmopolitisme. Sembla ser que *L'Indépendance*, un diari alhora belga i europeu fundat per un francès, hauria tingut aquests idea feliç; però què passa? Els altres diaris el tracten de *molt poc belga*, i ell mateix, més o menys subjugat per la tendència del país, ha agafat últimament i pel que fa als assumptes d'Itàlia i Amèrica una actitud que no sempre ha estat la d'una raó universalista i d'una elevada imparcialitat.

Finalment, pel que fa a la dignitat mateixa del periodista, com pot ser que la burgesia no s'adoni que li repercuteixen

les malapteses del personal que s'encarrega, en certa mesura, d'expressar les seves idees i de defensar els seus interessos; que el periodisme envilit es revenja en corrompre l'esperit públic, i que allà on la paraula és prostituïda, la consciència ho serà ben aviat? Una persona que va destacar entre els qui m'insultaven m'ha estat presentada com un ésser carregat de tantes vilanies que a un home honest li repugnaria tocar-lo ni que fos amb el bastó. Una altra ha estat acusada públicament per un dels seus col·legues d'estafa i xantatge, i no li ha respost res. La mateixa persona ha trobat el secret per fer que l'administració dels jocs de Spa li doni una pensió, i ho sé de bona font. Rep una subvenció del pressupost del cap de l'Estat, i aquell, segons asseguren, tan agosarat com l'aretí, la posa a contribució. I atès que he començat a citar exemples, citem-ne uns quants més.

El senyor Toussaint, notari a Brussel·les i accionista principal de *L'Étoile belge*, fundador de *Le Bulletin des cantons*, és un home de gran intel·ligència, amb una perícia consumada en els negocis, que ha dut a terme honorablement una missió difícil que el govern li havia confiat, i del qual he rebut, més d'una vegada, testimonis de consideració i simpatia. Poc temps abans de la publicació del meu article sobre Garibaldi, m'expressava el desig d'aconseguir, si no la meva col·laboració, com a mínim els meus consells per al seu nou diari, i acceptava la recomanació que li feia d'un amic meu com a redactor. Com pot ser, doncs, que el senyor Toussaint, que no es dignaria agafar una ploma, hagi pogut fer que m'insultessin i vilipendiessin per mitjà d'un d'aquests miserables creditors amb penyora, incapaços de distingir entre una ploma i un estilet? Doncs ja ho he dit: menyspreu de l'home de lletres i tirania de l'opinió. El senyor Coomans, membre de la Cambra dels Representants com els senyors Hymans i Defré, propietari de

La Paix, ha fet el mateix al seu diari; per rebutjar-me ha fet servir la mà d'un literat pobre, al qual el culte de Melpòmene no dóna prou per viure; el mateix, crec, que amb el pseudònim de Ménippe m'insultava alhora en *Le Guide du commerce*. Però el comportament del senyor Coomans en aquesta circumstància encara és més estrany si tenim en compte que a Bèlgica fa el paper de Cobden: partidari de la pau a qualsevol preu, enemic declarat de les fortificacions d'Anvers, al cap i a la fi un catòlic més o menys racionalista que menysprea els liberals. Però calia seguir adherint-se a l'opinió majoritària, sota pena que li poguessin dir, com els rumors ho han deixat entendre, i molt injuriosament, que el senyor Coomans era partidari de l'annexió i amic de l'Emperador.

L'antiga Grècia va erigir un monument a les cortesanes que en la guerra contra els perses havien *pregat a Venus* per la salvació de la nació. Bèlgica, indiferent i burgesa, fa més o menys el mateix envers la seva premsa. Accepta coses que nosaltres, francesos, amb la nostra negligència, no suportaríem. Els nostres veïns pensen que tota virtut és relativa, i davant dels nostres veïns tots esdevenen iguals. Així doncs, malgrat la poca consideració pel periodisme que hi ha entre els belgues, se li han agraït les manifestacions antifranceses, i el preu al millor tret atorgat als carrabiners ha estat un àlbum il·lustrat per *Sancho*. Però què pensen de tot això els escriptors i artistes francesos? Què en pensa Victor Hugo, l'amic, el comensal, l'hoste d'en *Sancho*?

Nota D

Louis Defré, membre de la Cambra de Representants de Bèlgica, nascut a Lovaina l'any 1813, va cursar els seus estudis a la

Universitat Catòlica d'aquesta ciutat, i, després d'haver obtingut el títol d'advocat, es va establir a Brussel·les. Allà va ser on, després de sentir les predicacions de Victor Considérant i de Hennequin, es va adherir a la doctrina falansteriana, de la qual es va mostrar un dels seus partidaris més fervents. El 1848, al seu títol de fourierista li va afegir el de republicà, i va contribuir a la redacció d'un diari socialista, *L'Organisation sociale*, que s'imprimia a Brussel·les. A més, hi va publicar un estudi amb el títol següent: *La femme, l'enfant et le penseur* (La dona, el nen i el pensador) (anònim). El 1850, en veure que el vent bufava en direcció oposada, Defré va abandonar aquesta via per lluitar contra els capellans. D'ell ens ha arribat: *Le parti libéral joué par le parti catholique* (El partit liberal enganyat pel partit catòlic), de Maurice Voituren, un dels pseudònims del senyor Defré; *L'Université catholique de Louvain et le Christianisme* (La Universitat Catòlica de Lovaina i el cristianisme) (anònim); i, finalment, una sèrie de pamflets, signats Joseph Boniface, que el va dur a la Cambra fa quatre o cinc anys. Si estic ben informat, va ingressar en la francmaçoneria. Avui, tot esperant que el vent canviï, s'ha adherit al ministeri.

Amb aquest exemple veiem que a la Bèlgica seriosa, flemàtica i immòbil, els penells són tan abundants com a la nostra França despreocupada. El senyor Defré, un advocat que no exerceix malgrat el seu títol, vanitat ambiciosa, però amb un talent natural per dessota de la mediocritat, polític de taverna de poca cosa i per això encara més estimat per la *farocràcia*²¹ de Brussel·les, ha cercat durant molt de temps la seva via en un país on tanmateix li era tan fàcil orientar-se. Va del catolicisme al fourierisme, del fourierisme a la república; després, en adonar-se que Bèlgica no és ni socialista ni republicana, es

21. Nota de la traductora: Al·lusiu a *Faro*, el nom d'una cervesa belga.

refugia en el liberalisme, i finalment esdevé doctrinari. Les seves facultats són de les que agraden a la classe situada just per sota de la classe mitjana, entre la burgesia i la plebs, una classe que arreu és força nombrosa i a la qual és més fàcil seduir en la mesura que té un horror instintiu envers les persones que sospita que en saben més que ella, i a la qual el cens electoral, poc elevat a Bèlgica, assegura una quasi preponderància, com a França el sufragi universal l'assegura al poble. Tanmateix, no jutgem pas de forma inapel·lable els electors del senyor Defré. Per molt que pretengui ser l'èmul dels Timon, dels Courier, dels Beaumarchais, dels Pascal (com aquell que res!), és ben cert que els seus pamflets només obtenen un èxit molt mediocre i fan riure les persones instruïdes. El meu article sobre Garibaldi li va oferir l'ocasió de fer-se notar, i Jospeh Boniface no l'ha pas deixat escapar.

L'autor de *La Belgique calomniée, réponse a M. Proudhon* [Bèlgica calumniada, resposta al Sr. Proudhon] ha interpretat literalment, com ho han fet tants compatriotes seus, la invitació feta a Napoleó III d'apoderar-se de Bèlgica? Bé, no exactament; el senyor Defré no duu l'estúpida tan lluny, i hi posa més astúcia. Quan dic, per exemple, i des del punt de vista pràctic, que Mazzini i Garibaldi mostraven una monumental manca de prudència quan buscaven un sistema d'unitat que podia enfrontar Itàlia a França, la seva protectora; i quan afeixo, des del punt de vista teòric, que aquesta unificació no només era intempestiva, sinó que les mateixes raons que la justificarien, justificarien l'annexió de Bèlgica a França, de la qual cosa es desprèn la reprovació del sistema unitari, el senyor Defré diu que afirmo brutalment que el poble italià no té dret a constituir-se en la seva unitat; que França, una i centralitzada, li prohibeix seguir l'exemple, i que si es mostra rebel, l'Emperador sabrà obligar-lo, o que es rescabalarà apoderant-se de

Bèlgica. Fa que les meves idees apareguin com una proposta comminatòria, la qual cosa li permet declamar com vol, i representar-me amb aquesta marrada com si jo volgués seriosament allò que sembla que només demano irònicament.

El fons de tot plegat és que el senyor Defré és ara mateix un partidari tan entusiasta de Garibaldi i la unitat italiana com ho va ser en el passat de Fourier i la república; que per servir aquesta causa, ara tan poc clara i que, espero, sigui abandonada aviat, no tem enfrontar el seu país a França, per la via d'associar la qüestió italiana i la qüestió belga, que precisament he volgut separar. L'Association libérale de Bruxelles ja avaluarà un dia, quan hagi recuperat la calma, aquesta política del senyor Defré que, pel que fa a la meva persona, em conformo a exposar.

També deixo de banda les pulles injurioses, irritants, que Joseph Boniface llança contra França, el seu zel anticlerical i les seves adulacions ultraxovinistes al poble belga, el qual se'n podria ben bé estar. Sabem prou bé què constitueix el bagatge d'un suposat liberal belga, sobretot d'aquell que, com ara Joseph Boniface, i malgrat haver passat per la Universitat catòlica, el fourierisme, la república, la francmaçoneria, l'escola doctrinària, etc., sent la necessitat de fer oblidar les seves apostasies successives amb el fervor de la seva nova fe. Admirar-se beatament, en comparació amb aquesta França amb la qual, com hom sap, Bèlgica no comparteix res; lladrar al clergat; denunciar, tergiversar i calumniar aquells que la seva hipocresia no enganya: heus aquí el prototip del suposat liberal belga.

El senyor Defré em retreu amargament el fet d'haver posat la caritat per dessota de la justícia, o, en una crítica la profunditat de la qual és incapaç de mesurar, d'haver dit: «Déu és el mal». En això podem reconèixer el deïsta a la manera de

Jean-Jacques i Robespierre, prest a enviar al patíbul aquells que li vagarà de qualificar d'*ateus*. Aquesta devoció del senyor Defré al Ser Suprem, un record de la Universitat de Lovaina atiat per les representacions masòniques, no és res més que ridícula. Però quan, després d'haver-me representat com un truà que, un cop a dins d'una família, abusa de l'hospitalitat per cridar els seus companys a la matança i al robatori, es permet escriure una frase com aquesta, en la que els meus amics de Brussel·les són designats al seu torn com a ciutadans dolents, com a traïdors: «No us inspireu en les paraules escandaloses d'alguns esperits insatsifets, amargats, malalts, que no saben fer res més que queixar-se, dedicats com estan constantment a comptar les taques del Sol», no em puc estar de dir-li: «Atu-reu-vos Boniface!, encara no sou prefecte de policia; ni tan sols sou frare inquisidor».

Nota E

Prego al lector que no es confongui aquí pel que fa al sentit i l'abast de les meves paraules. A Bèlgica, quan parlo de formació, d'un partit de coalició contra França, no vull pas dir que aquest partit existeixi actualment amb els seus líders, càrrecs directius, òrgans, consignes, que tingui consciència de si mateix, d'allò que fa, dels seus objectius, i encara menys que el govern del rei Leopold l'accepti i l'afavoreixi. Estic profundament convençut que el govern belga, siguin quines siguin les seves aprensions envers l'imperi, els seus afectes de família envers Àustria, les seves preferències pels hàbits anglesos i les seves simpaties, potser, per Víctor Manuel i Garibaldi, estarà a la defensiva. Ni tan sols dubto que les seves inclinacions no siguin, en el fons, més franceses que britàniques o aus-

tríaques, i que si les circumstàncies milloressin, no els donés curs, tal com ja ha succeït en el passat. Respecte a la nació, es troba en un estat d'agitació massa febril per saber alguna cosa del que li passa internament, i sospitar del mal camí vers on l'empenyen alguns capitosts, amb el suport de patriotes cecs o incongruents.

I afirmo que, arran de la por exagerada a l'annexió, a la sobreexcitació de la política estrangera, al seu entusiasme per Garibaldi, a una certa afectació d'anglomania, plena d'un menyspreu molt mal motivat i d'un odi encara més injust envers França, actualment existeix a Bèlgica un partit de coalició antifrancesa no pas totalment format, però sí *en formació*. I dic que, si Bèlgica no hi té cura, aquest partit es guanyarà el favor de la majoria, arrossegant-ho tot, i que acabarà per dur la nació i el govern a un esclat de conseqüències nefastes, la qual cosa jo consideraria des de tot punt de vista un desastre per a la llibertat d'Europa i la Revolució.

Deixo de banda tots aquells petits incidents que, des de fa un mes, en unir-se com un sol feix, m'han revelat aquesta formació perillosa; em limito a recordar la tesi d'aquells que m'han contradit però que tanmateix s'han mostrat menys acerbs envers meu. Esmentaré, entre d'altres, el senyor Portael, el fullet del qual només conec per una citació, *La Tribune de Liège* i *La Paix*.

Però què em recreen aquests escriptors?

Després d'haver fet que Itàlia sencera esdevingués una única nació, la qual cosa és falsa i nego, i haver posat consegüentment la unitat política d'aquesta suposada nacionalitat com la condició de la seva existència, la qual cosa torno a negar, diuen, i heus aquí el meu crim segons ells, que accepto la unitat per a França, però que no la vull per a Itàlia, perquè seria afeblir França; perquè duria a la supressió del papat, que ara

em plau defensar; i, finalment, que la rebutjo pel risc d'annexió de Bèlgica a l'Imperi, la qual cosa els sembla, i amb raó, una insolència intolerable. Aquest és el mateix raonament que el del senyor Defré, amb la diferència que mentre aquest em representa com el que demana sobretot l'annexió de Bèlgica, i que amb aquesta finalitat utilitza la unitat italiana com a pretext, els altres, sense imputar-me una intenció tan formalment hostil al seu país, em critiquen per defensar contra Itàlia una tesi encara més odiosa en la mesura que, segons confesso, s'acabaria annexionant Bèlgica.

I heus aquí el que, a partir d'això, els que em contradiuen divulguen amb crits de guerra: que els belgues són amics dels pobles lliures i enemics dels tirans; que sabran defensar la seva independència i es mostraran dignes dels seus avantpassats; que a Bèlgica mai, mai no regnarà el *Fransquillon*,²² i altres paraules d'un xovinisme totalment intempestiu i estèril. Resumint, hom no dubta a fer que la independència de Bèlgica depengui de la unitat italiana, la qual cosa ultrapassa de bon tros, com ja he dit en la meva carta del 14 de setembre, el reconeixement del Regne d'Itàlia pel govern de Leopold.

Ben al contrari d'això, he defensat, amb els termes més clars possible, que el principi d'unitat és per naturalesa il·liberal, desfavorable al progrés, a la sobirania de les nacions, i fins i tot al principi de la separació dels poders, que, consegüentment, no el voldria per a ningú; que si ara mateix existia un excés d'unitat a França, això era una raó de més per oposar-li un contrapès a Itàlia; que lamentava que la democràcia

22 *Nota de la traductora:* El terme pejoratiu *fransquillon* té diverses accepcions. En general, designa un francès i la seva llengua. A Valònia designa una persona que s'expressa, per afectació, en francès, a la manera del francès central. A Flandes designa una persona partidària de la utilització del francès contra l'uni-lingüisme flamenc.

italiana no hagués tret profit del Tractat de Villafranca i de les disposicions de l'Emperador per inaugurar a Europa una política federativa; que, lluny d'enderrocar el papat, la unitat italiana li prepararia el triomf; que un efecte que encara s'ha de témer més d'aquest entusiasme per la idea d'una unitat que inquieta Itàlia i Alemanya seria abandonar a França la riba esquerra del Rin i sacrificar Bèlgica, quelcom que evidentment no vull de cap manera, atès que empro aquest pronòstic com un argument contra la unitat.

Però els patriotes *italianíssims* de Bèlgica no ho entenen així. No segueixen pas la raó, sinó la passió. El que volen, malgrat els principis, que desconeixen, malgrat les seves tradicions nacionals, de les quals es mostren tanmateix tan orgullosos, malgrat la seguretat del seu país, que ha esdevingut no fa gaire i per culpa seva el camp de batalla d'una guerra general, és que Itàlia esdevingui una de sola de grat o per força; que aquesta unitat es retorni, com un ariet, contra França, i que Garibaldi sigui nomenat cap d'aquesta creuada que garantiria indubtablement, a tot Europa, la llibertat, la riquesa i la pau! No veuen que l'unitarisme els amenaça per totes bandes, i que, un cop el papat abolit, vint pontificats sorgiran per un, des del del Pare Infantin²³ fins al del Gran Mestre dels francmaçons.

Però justament contra això protesto. Per a la democràcia francesa i la Revolució, no vull l'hostilitat belga; no vull ni la unitat alemanya, ni la unitat italiana; no vull cap pontificat, i lluito amb tota la meva força contra la política dels diaris belgues. *Inde iræ!*²⁴

23 *Nota de la traductora:* Barthélemy Prosper Infantin, també anomenat Père Infantin, va néixer a París el 8 de febrer de 1796, i morí a París el 31 d'agost de 1864. Va ser un dels principals líders del moviment santsimonià. (Font: Wikipedia)

24 *Nota de la traductora:* I heus aquí la raó d'aquest ressentiment!

Així és aquesta facció, actualment en plena formació, i ja tan poderosa que només a ella li atribueixo la negativa de publicar el meu tercer article que m'ha estat manifestada per *L'Office de publicité*. Ni el director de *L'Office*, ni el seu redactor en cap, el senyor Hymans, tan convençuts com estaven de la meva simpatia per la nació belga, no els preocupa si trenquen amb nombrosos col·legues seus en un assumpte tan delicat; qui sap si fins i tot alguna opinió oficiosa del ministeri no els ha convidat, en nom d'una sàvia previsió, a deixar estar un debat capaç de trasbalsar-ho tot a Bèlgica, els homes i les coses?... Sigui com sigui aquesta mena de denegació de la justícia, la qual, ho confesso, no m'esperava ni de bon tros, no he cregut que agafar la paraula per última vegada fos un error meu, ni que cap belga em pogués culpar per això. Ho repeteixo: el que vull és que Bèlgica sigui amiga i aliada de França, i no pas annexionada a França. Ho dic als meus compatriotes i ho dic cridant als belgues. Després de tot, les meves paraules només em comprometen a mi, i no consideraré pas que sigui dolent que, en llegir-me, els patriotes belgues recordin que sóc, per a la seva nació i el seu govern, un estranger.

IV

Noves observacions sobre la unitat italiana

Al redactor en cap del *Messenger de Paris*.
París, 10 de desembre de 1864

Senyor redactor,

Atès que a certs periodistes —entre els quals n’hi ha prou d’esmentar De Girardin— els ha agradat atraure cap a mi l’animadversió de l’opinió liberal pel que fa a la unitat italiana, em permetreu al vostre torn d’inserir en la imparcialitat de les vostres columnes algunes paraules de justificació? No abusaré pas de la vostra amabilitat. En primer lloc —em sap greu dir-ho però ho haig de fer—, no tinc cap desig d’encetar cap mena de polèmica sobre cap tema amb De Girardin. Ni el meu temps disponible ni les meves forces m’ho permeten. I a més, encara que pogués, tampoc no ho voldria fer. En aquests últims anys, més d’una vegada he fet a De Girardin el que em plauria anomenar, juntament amb els professors d’esgrima, una crida, però aquest no hi ha replicat. Amb uns quants amics meus, i referent a l’abús que feia del seu diari envers els

seus adversaris polítics privats de veu, he hagut d'adreçar-li amonestacions justificades, però tampoc no les ha acceptades. De Girardin atorga tot el potencial publicitari de *La Presse* a la seva gent i quan li vaga, sense comptar que cal complimentar-lo amb excés. I, a més, gosaré dir-ho?, no sé fins a quin punt cal agafar-se massa seriosament l'opinió de De Girardin pel que fa a la unitat italiana; més endavant us diré per què. Per acabar, deixeu-me afegir que tinc motius per creure que, després d'haver llegit aquestes línies, De Girardin tindrà molta cura a no intentar replicar-me. Estareu, doncs, d'acord, senyor director, que aquí us presento més raons de les que un home cavallerós necessita per declarar que, tot mirant de justificar una opinió llargament madurada d'una vegada per totes contra De Girardin i altres col·legues seus, renuncia a qualsevol polèmica.

De Girardin qualifica de *boutade* [sortida de to] un article que vaig redactar, fa gairebé dos anys, contra la unificació italiana. D'altres, encara amb més petulància que De Girardin, m'acusen d'haver escrit un sermó avorrit. Pel que fa a respondre les meves objeccions, ningú —ni en *La Presse*, ni en *L'Opinion Matinale*, ni en el *Charivari*, ni en *Le Temps*, ni en *Le Siècle*, ni enlloc— no hi ha pensat mai. Amb la llei de 1852, la premsa suposadament independent us escanya: així és com entén la pràctica de la llibertat. Doncs bé, que De Girardin i afins, que sens dubte no busquen altra cosa que la llibertat, em permetin d'exposar-los, pel que fa a aquest greu assumpte de la Itàlia unitària, algunes qüestions molt simples a les quals vull creure que la seva saviesa política no tindrà gaires dificultats a respondre. Si les resolen de la manera que podem esperar d'uns periodistes honorables, hauran fet un servei molt important a la causa que defensen, i, per la meua banda, els prometo que passaré a ser un defensor de la uni-

tat. I si, contràriament a això, com massa sovint els succeeix, aquests senyors no saben fer altra cosa que ballar i fer l'enze entorn d'aquesta qüestió, hauran d'acceptar que prossegueixi amb les meves sortides de to.

De Girardin i els seus col·legues s'han acostumat a abordar la política a vol d'ocell. Res no iguala la franquesa i la naturalesa superior de les seves concepcions. Les diferències més categòriques, més inconciliables, de territoris, races, tradicions, interessos, els semblen —a l'alt nivell en què se situen— com aquelles ombres indecises que veiem sobre la lluna. Res tampoc no els inquieta; retallen els estats o els districtes, amunteguen els pobles, fan constitucions, *ad libitum*. Tampoc no s'haurien preocupat gaire més si haguessin volgut fer d'Itàlia una república confederada del que ho han estat fent-ne una monarquia unitària; així és com aquests genis dirigeixen els afers d'Estat! Jo toco més de peus a terra, i és per això que mai no he pogut estar d'acord amb De Girardin.

La política, art o ciència, i deixo que altri tingui cura de la seva definició, està constituïda, segons el meu pensament, per cinc elements principals: *geografia, etnografia, història, economia política* i *dret de gentes*. Això significa que, per fer una bona política, sempre cal tenir en compte escrupolosament la configuració del territori, els privilegis i les servituds, el clima, la naturalesa dels habitants, el passat, l'estat de la seva civilització i les relacions amb els altres pobles. Afirmo que no ens hem de limitar a teories abstractes, sinó considerar les realitats en elles mateixes, tractar les poblacions com a col·lectivitats vives, intel·ligents i lliures, i no pas com a xifres. I heus aquí, resumit en uns pocs arguments, el que m'ha preocupat de la qüestió italiana, quan després de Solferino es tractava de fer que Itàlia fos una gran potència, a la manera de les cinc que comparteixen la sobirania de l'Europa moderna.

1. Geografia

Tota aglomeració humana compresa en un territori clarament circumscribit i que pot menar-hi una vida independent està predestinada a l'autonomia. Petita o gran, és allò que anomenem una potència o sobirania, un Estat. Dins del grup polític, com dins de l'individu, la llibertat no suporta altres entrebancs que aquells imposats per les necessitats territorials, és a dir, per les servituds de veïnatge. Així doncs, com més independència existeixi entre les diverses parts d'un país, illa, península, continent, etc., per aquesta raó, i atesa la naturalesa de les coses, encara més llibertat hi haurà entre les societats i els seus habitants; i aquesta llibertat, diguem, originària, espontània, només desapareixerà per una causa aliena, la guerra o la força. I al contrari, com més dependència i més imposicions hi hagi entre les diverses parts d'un territori, més tendència hi haurà que depenguin les unes de les altres i es governin mútuament, més tendència hi haurà a l'autocràcia, una tendència que només serà vençuda definitivament amb una divisió artificial del país, a imitació de la divisió natural dels estats més lliures. Aquest és el principi pel qual, d'una banda, es van formar originàriament les grans monarquies unitàries, i, de l'altra, les repúbliques o federacions. Però, atès que el moviment de la civilització avança en el sentit de la llibertat, d'això es deriva que, allà on la independència de l'individu i del grup troba menys obstacles, allà es manifesta el progrés en tot el seu abast; i, inversament, allà on la massa d'un tot domina les parts, allà també s'hi troba l'immobilisme, l'endarreriment. De tal manera que, atesa la geografia d'un poble, podem predir-ne —tal com Herder ha demostrat— la història.

Només examinant el mapamundi, d'un cop d'ull podeu valorar que el centre del moviment civilitzador, el gran bres-

sol de la història, no serà ni Tebes, ni Babilònia, ni Nínive, ni Persèpolis, ni Ecbàtana, ni, posteriorment, Viena, Moscou, Cracòvia, París, Lió o Madrid. La civilització va poder néixer en aquestes grans valls del Nil, del Ganges, de l'Eufrates, del Danubi, del Volga, del Rin o del Roine; va poder desenvolupar-s'hi durant segles; i fins i tot podria ser que, sota la influència de les institucions polítiques i dels exèrcits, finalment semblés que s'hi establiria definitivament. Però aquests llocs no en constitueixen la residència natural i definitiva. Durant els dos grans períodes del paganisme i de l'edat mitjana, el bressol de la civilització no podia ser continental, aquest paper li corresponia a la conca mediterrània. En primer lloc, havia de trobar-se a les Illes, tal com els orientals anomenaven Grècia, aquesta mar de bellesa, simbolitzada en Afrodita, en la qual convergien tants estats independents com rius, ports, badies i valls podia descobrir el navegant que recorria la seva riba.

A partir de la desembocadura del Nil, doneu la volta a la Mediterrània tot remuntant per Síria. En un determinat moment, arreu només trobareu països lliures. La llibertat és un do del mar, perquè el mar, en definir el mapa i fer que les ciutats estat siguin independents, fa retrocedir lluny la servitud, vers les terres altes, amb els grans imperis. Gairebé tot l'Àsia Menor és una concentració de petits estats el vèrtex dels quals es troba a les muntanyes, a les fonts dels rius, i la base, al mar. Creueu el Bòsfor i trobareu la mateixa transfiguració, símbol d'un mateix destí, per a Grècia, des de Bizanci fins a Corfú. La independència dels estats, la seva federació pel mar: heus aquí la llibertat segons l'ordre de la naturalesa; heus aquí la civilització antiga; heus aquí Grècia.

Per contra, per on s'estenen aquells imperis enormes i fabulosos, la història apocalíptica dels quals continua entretenint

els nens i els erudits, sense ensenyar-los gairebé res? Pels massissos travessats pels grans rius, que aquí són indicadors de dependència més que no pas de llibertat. Hi ha Egipte, amb el seu únic gran riu de fonts recòndites; i Assíria, establerta entre el Tigris i l'Eufrates, que absorbeix, en tota la seva extensió, i dins del seu àmbit d'atracció, tota una multitud de petits estats que la naturalesa hauria volgut lliures; i Pèrsia, que la succeeix, i que, un cop més, i més que mai, amenaça les llibertats marítimes fins al dia en què serà vençuda per Alexandre. Xerxes flagel·la l'Hel·lespont; heus aquí una al·legoria contundent del rei de reis, el dèspota oriental, que va proposar-se forçar Afrodita, la deessa del mar i de la llibertat.

I observeu també això: el progrés civilitzador, els serveis prestats al món, són inversament proporcionals a la immensitat dels imperis. Què hem conservat de Babilònia? Que ens van deixar els caldeus i els mags? Ben poca cosa; però Judea, Fenícia, les ciutats gregues de l'Àsia, escampades al llarg del mar, de Grècia i les seves illes, ens ho han donat tot: filosofia, ciències, arts, lletres, política, indústria, religió, lleis i llibertat. Egipte, aquest avi del gènere humà, encara pot reivindicar el seu títol de primer mestre, però no pot caminar. Ha inventat la navegació, però són els fenicis i els grecs els que fan els viatges de descobriments. Les expedicions d'aquests herois fabulosos no són altra cosa que curses contra els salvatges que infesten els camps conreats, que són perseguits per tal de poder-los caçar com hom caça grups de mones o bandades de pardals. Quan es declara el moviment general, el vell i impotent Egipte pertany al primer que l'ocupa; com ara Assíria i Pèrsia, és la prova que tota gran monarquia està predestinada a la dissolució, que la vida es troba en el fet de compartir i que la democràcia de les nacions és la llei de la humanitat.

El que acabo d'observar pel que fa a Grècia i Orient ho retrobarem a Itàlia i a la resta d'Europa.

Sentint vagament la importància d'aquestes consideracions geogràfiques i volent fonamentar la idea d'una Itàlia unitària en l'autoritat d'un gran nom, *La Presse* ha citat un fragment del *Mémorial de Sainte-Hélène* en què Napoleó I ofereix als seus companys d'exili una lliçó de geografia política. El gran capità agafa les dimensions de la península amb el compàs; com ho faria un agrimensor, calcula les distàncies, la superfície; compta les serralades, els grans rius, les ciutats, etc. Tota la seva geografia és la d'un mestre d'escola revestit de soldat. El que millor ha discernit és el semicercle dels Alps, que formen un bastió natural per a la defensa de l'interior. És molt senzill: Napoleó era unitari. Atès que va ser cap de l'exèrcit, conqueridor, hereu de Cèsar i de Carlemany, hauria estat possible que no fos centralitzador? I atès que tota la península està situada entre els Alps i el mar, pensa que ha de formar un únic Estat. És com si de la naturalesa rodona de la Terra inferíssim la seva omniarquia. El que Itàlia té de meravellós Napoleó ni tan sols ho ha albirat: és a saber, que totes les parts que la conformen són, malgrat la seva contigüïtat, tan independents les unes de les altres com si haguessin estat disseminades més enllà de l'oceà, la qual cosa justament fa que, en comptes d'atraure la unitat la, repel·leixin.

Dues coses —repeteix— determinen la formació dels grans estats: la dependència territorial o la conquesta; una necessitat natural, però no invencible, o la força de les armes. Pel que fa a la raó política, aquesta rebutja amb totes les seves forces una disposició com aquesta. I per què, doncs —us ho demano—, cal reunir en un mateix govern Sicília, Sardenya i Còrsega? Quina necessitat tenen aquestes illes l'una de l'altra, o del continent que tenen davant, per a l'organització política, l'agricultura o

la indústria? Només el comerç podria motivar una annexió; però el comerç, de totes les coses la més necessària després de la feina, és també la que menys necessita la centralització. No tenim el lliure canvi?... Però heus aquí el que és més trist: Itàlia és una península llarga, dividida de dalt a baix per una serralada contínua de muntanyes, des de la qual s'estén, pels dos vessants i fins al mar, una multitud de valls separades per un nombre igual de carenes i totalment independents. Podria assemblar-se a l'esquelet d'un cetaci immens. Té la constitució més original i més clarament federalista del món atès que, en la mateixa mesura en què aquestes petites divisions són properes les unes de les altres i estan a l'abast per poder-se socórrer, també són independents i lliures de tota obstaculització mútua.

Fins a cert punt s'entén que l'antiga Gàl·lia, que va caure sota l'espasa de Cèsar i que es va veure obligada a sotmetre's a la centralització romana, hagi mantingut la forma que li va imprimir la conquesta. I, com que les ciutats de l'interior necessitaven una sortida, la unificació va semblar aquí una conseqüència obligada de la situació general. París necessitava Rouen i Le Havre; a Lió, Marsella; a Tolosa, Bordeus; a Orleans, Nantes, i així successivament. Allà, les grans artèries regulen el moviment i es governen entre elles; això explica, per exemple, que el Saona i el Sena no poguessin estar gaire separats, i que aquell que posseïa la línia Màcon, Chalon, Besançon i Gray havia d'acabar posseint la línia, adossada a l'anterior, Dijon, Auxerre, Sens, Montereau i Melun.

Però a Itàlia no hi ha res similar a això, tret, potser, de la conca del Po, de la qual, altrament, tal vegada no seria impossible fer una línia de confluència federal. Allà, qualsevol ciutat que sigui mínimament important obté la seva llibertat i autonomia directament del mar, i per als seus negocis amb l'estranger no li cal passar-ne per cap altra: Venècia, Ravenna,

Rimini, Ancona, Bari, Òtranto, Tàrent i Reggio, a l'Adriàtic; Nàpols, Roma, Civitavecchia, Florència (a l'Arno), i Gènova, a la Mediterrània. Segons aquest punt de vista, a Itàlia es podrien establir seixanta sobiraniaes. De fet, així va viure durant molts segles abans de la conquesta romana. I quan va arribar la caiguda de l'imperi d'Occident, Itàlia no va pas fer com la Gàl·lia, no va conservar aquesta falsa unitat que li havia estat imposada per la conquesta, sinó que va tornar a la seva constitució natural, i tota l'edat mitjana va progressar sobre la base d'aquesta constitució d'Itàlia, com si fos sobre una màquina d'engranatges, des de l'any 476 fins al 1530, tot allò que durant més de 1.000 anys va constituir el pensament, la vida i la llibertat del món. Seguint l'exemple i inspirades en Itàlia, es van formar altres confederacions: la Hansa Teutònica, les Províncies Unides, entre l'Escalda, el Mosa i el Rin; i, finalment, Suïssa, que, relegada als cims del Alps, pot ser considerada com una federació truncada, de la qual el mar s'hagués retirat a poc a poc. L'objectiu d'aquestes federacions no és difícil d'esbrinar, es tractava de resistir a l'atracció poderosa dels massissos monàrquics: el massís gal, que molt aviat va esdevenir el Regne de França; el massís germànic; i el massís eslau i moscovita, a l'atracció dels quals semblaria que la societat moderna s'hagués lliurat per un cert temps.

Així doncs, aquí trobem realment una llei: llei natural, que ha existit des de sempre i arreu; llei inviolable, que s'imposa a les nacions i domina els governs des de les altures. De Girardin reconeix aquesta llei? Negar-la seria estendre's a si mateix un certificat de ceguesa. I com és que no compta més en les seves elucubracions sobre Itàlia? Es tracta d'un oblit? L'omissió seria més imperdonable que la negació. Com espera, doncs, en la seva Itàlia unitària, conjurar l'acció constant de la natura, rebutjar-ne la influència indomable?

Potser De Girardin dirà: «Altres temps, altres idees, un altre sistema». Però allò que és etern no es pot canviar; i perquè hem inventat el ferrocarril De Girardin creu que d'un mateix cop hem eliminat el gran riu, aquest camí que avança, i l'oceà? Però aquí es tracta de la llibertat, aquesta llibertat que De Girardin fa veure que adora exclusivament entre tots els déus, i que aparenta creure que és possible en tots els règims; de la llibertat —deia— que, abans de trobar armes en aquests instruments del treball humà, ha volgut crear-se tot un sistema de fortaleses en l'esmotxadura dels continents i els mars. Es tracta de la civilització en el seu conjunt, una civilització que fins avui només ha avançat, i només avançarà encara durant molt de temps, a través de la dissolució dels grans imperis i les aliances entre estats lliures. Es tracta del pensament federalista, el qual, malgrat els seus errors molt deplorables, es presenta arreu d'Europa i del món com l'última paraula de les nostres constitucions, un pensament que hom ha volgut obstaculitzar un cop més amb la creació del Regne d'Itàlia. Però —ho torno a preguntar—, què esperen els pobles italians d'aquesta unitat? La unitat és la servitud moderna, la servitud racional, recíproca, constitucional. I quina és la compensació per l'antiga independència?

Cada dia se'ns parla de les *fronteres naturals*. Tot esperant que se'ns expliqui què s'entén amb aquestes dues paraules, *fronteres naturals*, us diré que la millor frontera, la més segura, la més natural de totes és aquella que garanteix la llibertat més absoluta a les poblacions que separa, el *self-government*²⁵ [l'autogovern] més absolut. Arreu d'Itàlia es troben aquesta mena de fronteres: per què ens entossudim a veure-les només als Alps i en el mar?

25 *Nota de la traductora*: En anglès a l'original.

2. Etnografia

La religió i la moral, la ciència i el dret, s'han encarregat des de sempre d'unir els homes i de fer que les nacions fraternitzin; aquí es troba la unitat vertadera, una unitat completament espiritual, fora i pel damunt de les voluntats i els interessos. I m'aventuro a dir que l'obligació de la política, d'acord amb la naturalesa en això, és —al contrari— separar des del punt de vista dels interessos i de les circumstàncies materials tot allò que es pot separar. Com un altre, més que com molts d'altres que en parlen sense conèixer-les, subscric el principi de *nacionalitat* tal com faig amb el de la família, i és justament per això que protesto contra les grans unitats polítiques, que no em semblen res més que confiscacions de nacionalitats.

Per exemple, es pot dir que el poble de Sicília sigui realment italià? No, els sicilians són grecs que es van veure obligats per la força a aprendre el llatí, com tants d'altres, durant la dominació romana; altrament, uns grecs una mica barrejats de sang sarraïna i cartaginesa. El mateix succeeix amb els calabresos, la terra dels quals antigament hom anomenava la Magna Grècia, la Grècia Occidental, l'Hespèria, i, posteriorment, la segona de les Dues Sicílies. Segons les tradicions més antigues, els primers que van habitar Sicília van ser els sicanis, d'origen ibèric o pirinenc, que havien anat avançant al llarg de la costa sud-est, als quals es van afegir després els sicilians o sículs, d'origen dàlmata, que havien anat avançant al llarg de la costa oposada, la nord-est. Els grecs van ser els últims a arribar-hi. Però la civilització siciliana va ser grega: la llengua, la literatura i la política, tot va ser grec, i la influència grega encara és present en els costums actuals. Aquesta és la raó, més que suficient, que justifica la meva afirmació que Sicília era grega. Només hi trobarem la llengua que sigui itàlica, i va

ser introduïda per la força. I com és, doncs, que des del 1859 el Regne de les Dues Sicílies s'ha italianitzat sobtadament? Per deduir la unitat de la raça n'hi ha prou amb l'analogia força recent dels dialectes? N'hi ha prou que l'absolutisme imperial hagués imposat, fa 1.000 o 1.500 anys, la seva llengua als vençuts perquè avui en traiem com a conseqüència la unificació política? Que hom al·legui, en favor de Víctor Manuel, el dret de conquesta, passi; però la nacionalitat, quina mentida! Què en diu, d'això, la bona fe de De Girardin?

I atès que hom volia un Regne d'Itàlia, calia, si més no, que la dinastia fos italiana: com és que s'ha triat Víctor Manuel? Hereu de l'antiga casa de Moriana, al·lòbroke o savoia d'origen, Víctor Manuel no té res d'italià. És rei d'Itàlia com Maximilià és emperador de Mèxic, és a dir, un príncep d'importació estrangera. I amb quin dret Víctor Manuel ha venut la Savoia i Niça a França? En qualitat de què ha aconseguit ser rei d'Itàlia? De Girardin mai no ha escrit a la capçalera d'un dels seus llibres: *La propietat o la reialesa és el robatori*. Bé, doncs, com és que ara sóc jo el més susceptible de tots dos pel que fa a aquesta usurpació d'Itàlia?

I per molt que digui Garibaldi, nascut a Niça i actualment ciutadà francès, que si ara està per la república i ara per la monarquia; Garibaldi, que és hoste, comensal, còmplice o estadant de Víctor Manuel, que li deu el regne de les Dues Sicílies, és Garibaldi mateix italià? I si no és italià, per què hi fica el nas aquest aventurer? Perquè, després de tot el que sabem de la seva vida, resulta impossible posar-li un altre qualificatiu. Garibaldi no és més italià que Víctor Manuel; és de raça lligur, una raça que en el passat s'estenia al llarg de tota la ribera marítima, des de Barcelona fins a Gènova. Les revolucions polítiques han dividit la Ligúria, i n'han incorporat els trossos en part al Piemont, que tampoc no és Itàlia, en part a França i en part a

Espanya. Tanmateix, a l'edat mitjana —no sabia pas dir ara en quina època— va existir una mena de regne lúgur que s'estenia des d'Espanya —passant per França— fins a la vora d'Itàlia, la capital del qual era Montpeller. Va significar un últim esforç de la nacionalitat lúgur. Però, per bé que els lígurs hagin estat esborrats del mapa dels estats, d'això no s'hauria de derivar que els homes d'aquesta raça tinguin el dret de fer i desfer els regnes, de parlar en nom de nacionalitats estrangeres, d'esborrar-ne arbitràriament una, d'atorgar l'imperi a una altra, de resistir al progrés natural de la civilització, de trasbalsar la política i la història. Com pot ser això? La vostra unitat italiana ha estat precipitada per un soldat lúgur en favor d'un príncep savoia, en contra de tota geografia i nacionalitat, i voleu que subscriuïu aquesta obra del maquiavelisme i de la força? Cerqueu altres herois i unes raons millors, perquè, us ho dic clarament, ni Víctor Manuel ni Garibaldi m'infonen cap respecte.

Deixo de banda Sardenya i Còrsega, però no puc deixar de dir alguna cosa sobre la Llombardia.

La Llombardia forma per si sola una part notable de la península itàlica, i actualment n'és la més rica i civilitzada. Allà sí que ens podríem sentir al bell mig d'Itàlia. Però no tindriem res a dir d'aquesta nacionalitat? Formulo la pregunta no pas pel pur plaer de discutir per qualsevol cosa, sinó perquè ens revelarà la vertadera naturalesa de la població peninsular.

Tots sabem que, molt abans de la conquesta romana, el país que actualment s'anomena Llombardia es deia la *Gàl·lia Cisalpina*; que des de temps gairebé immemorials havia rebut moltes colònies gal·les; que aquestes colònies s'estenien al llarg de les dues ribes del Po, raó per la qual la *Gàl·lia Cisalpina* va adoptar després els noms de *Gàl·lia Transpadana* i *Gàl·lia Cispadana*. Segons això, podem dir que, des del punt de vista etnogràfic, la *Gàl·lia Cisalpina* és realment italiana? Quan Na-

poleó I va annexionar la Llombardia —amb la qual va crear el Regne d'Itàlia amb Milà com a capital— al seu imperi, des del punt de vista de la nacionalitat tenia més raó que no pas Víctor Manuel quan annexionava Sicília i Nàpols al Piemont. Perquè, finalment, nosaltres, gals, fins a cert punt podem considerar Virgili i Tit Livi com a compatriotes, mentre que Teòcrit, Arquimedes, Dió, Hieró, els noms dels quals són tots ells grecs, sens dubte no són pas cosins germans dels *taurinis*.

Certament, Itàlia ha tingut els seus *aborígens*; han hagut d'existir, i probablement encara existeixen, vertaders italiotes. Però el fet és que no els coneixem; no han fet que hom en parlés. Formen una minoria imperceptible, i és impossible determinar el seu paper en el conjunt de les nacionalitats que van ocupar la península. Amb els sicanis, els sículs, els dàlmates, els grecs o pelasgs (tessalis, arcàdics, etc.), els gals o celtes, que ben aviat la van envair i poblar, Itàlia encara va rebre, en èpoques antigues, egipcis, semites, grecs d'Àsia (meonis arribats de la Lídia, posteriorment anomenats tuscs, o sacrificadors, els toscans), frigis, germans, fenicis o cartaginesos; i, en els segles posteriors, va veure venir bàrbars, hèruls, ostrogots, llombards, francs, sarraïns i normands. Durant un període de vint-i-cinc a trenta segles, les colònies van arribar de totes bandes, com un diluvi, a les valls d'Itàlia. Així doncs, abans dels temps d'Abraham, els semites, que havien baixat de les muntanyes d'Armènia, van travessar les planes de Caldea i van inundar les valls de Síria i Palestina. Un efecte curiós de la seva configuració geogràfica, i que des del començament posa en relleu l'originalitat de la seva història, és que Itàlia va ser poblada, pel mar i pels passos dels Alps, per tota mena de nacions. Els colons remunten els grans rius; des de les ribes del Mediterrani i de l'Adriàtic avancen vers les carenes, tot fent fora els aborígens, més o menys bàrbars, dels Apenins i dels Alps (*orobii*,

muntanyesos), els quals, després d'haver estat, pel dret de ciutadania, els primers propietaris de la península, s'eclipsen en la seva història.

Així doncs, pel que fa a Itàlia no podem dir, com ho fem pel que fa a la Gàl·lia, Alemanya, Escandinàvia, Moscòvia, etc., que existeixi un nucli de població autòctona que en forma la nacionalitat. A Itàlia, hi ha poblacions que provenen d'una infinitat de llocs i que tenen una infinitat de naturaleses. En el fons, no existeix cap raça italiana. La nacionalitat italiana és una ficció.

I heus aquí, doncs, el país amb el qual a alguns homes els ha plagut fer un Estat molt centralitzat, un regne unitari, un poble homogeni! Per a una confusió com aquesta hom gosa invocar ara el principi de les nacionalitats, ara el de les fronteres naturals! Com si la unitat no fos, des del punt de vista de les races, la desnacionalització! ¿Podem creure tanmateix que la força secreta, inherent a la terra i als seus habitants, que en altres temps va diversificar i va conservar els pobles de la península itàlica amb les seves naturaleses respectives; que va produir l'etrusc religiós, el sabí greu, pare del bel·licós samnita i d'una munió d'altres pobles petits, el cisalpí opulent i municipalista; que, de la fusió d'aquestes naturaleses va configurar el romà patrici i jurídic; podem creure que aquesta força que trenta segles de revolucions i d'opressió no han esgotat, atès que, com la terra i les races, és immortal, deixarà d'actuar per pura arbitrarietat i unes fórmules constitucionals? Canviaran els destins perquè a aquesta Itàlia que té cent portes i cent rostres se li haurà manat que es comporti com si només en tingués mitja dotzena, atès que, amb la unitat, sis portes i sis rostres són més que suficients?

Imaginem que a nosaltres, francesos, poble unitari per excel·lència, se'ns digués: amb Brest, Cherbourg i Toló, amb Calais, Boulogne i Le Havre, Saint-Nazaire, Bordeus i Marsella, ja teniu tot el que us cal per a la vostra marina mercantil i de guer-

ra. Amb deu ports ben situats, França ja en té prou. Per què necessita, doncs, aquesta extensió de costes al Mediterrani i a l'Oceà Atlàntic, i aquestes incomptables sortides que dispersen la feina, multipliquen les despeses i semblen atraure l'enemic? A un gran Estat centralitzat, militar i amb grans monopolis, la condició del qual és en primer lloc tenir unes bones fortificacions, i estar ben tancat, ben vigilat i ben explotat, la lògica i una economia sana li dicten que rebutgi qualsevol expansió divergent i que intercepti les comunicacions inútils.

Un discurs com aquest ens semblaria ridícul; ens ofendria el fet que, amb aquestes barreres estranyes, se'ns volguessin limitar les sortides al mar. En efecte, som tan inseqüents que, mentre fem que la centralització sigui la nostra primera llei, considerem que una de les riqueses de França i l'avantatge més gran de la seva situació és l'extensió de les costes i la multitud dels ports. I, tanmateix, els unitaris italians han d'arribar a una conclusió d'aquesta mena. Si l'estat de guerra es manté entre les grans potències, un dia Itàlia reconeixerà que el mar que l'envolta, i que li hauria de garantir les llibertats, constitueix el perill més important que l'amenaça. Allà, molt més que a França, la incompatibilitat entre la constitució territorial i el sistema polític és flagrant, absoluta. Per al nou objectiu que hom li proposa, i tenint en compte quina és la seva configuració, oberta als quatre vents, dividida per diverses nacions i amb forces contraposades, Itàlia resulta absurda. O bé l'esperit d'independència, immanent, indomable fins i tot en les seves més mínimes sinuositats, n'eliminarà la unitat, o bé, per tal de conservar aquesta unitat impossible, caldrà posar una camisa de força a la península i edificar en les seves costes una muralla amb només cinc o sis portes que, partint de la Cornisa, es prolongui fins a Reggio, per tornar després per Tàrent, Ancona i Venècia fins a l'Isonzo.

3. Consideracions històriques

La constitució d'un Estat no s'ajusta només al seu territori i els seus habitants, també ve determinada per la tradició. Atès que és l'expressió de l'esperit nacional, també l'és de la història. Tothom coneix aquestes idees. Cadascun de nosaltres sap que els pobles tenen la seva vida, com els individus; que aquesta existència col·lectiva és una evolució, les baules de la qual s'engendren les unes a les altres, i que exclou qualsevol solució de continuïtat i tota arbitrarietat. Així doncs, abans de decidir que Itàlia, independitzada d'Àustria, del papat i dels Borbons, formés una única monarquia parlamentària, militar, unitària, sota el ceptre recentment convertit al liberalisme de la casa de Savoia, sembla que hauria convingut investigar quina era la llei de l'evolució històrica. Abans d'imposar a vint-i-cinc milions d'individus, als quals s'ha despertat amb un sobresalt, un nou reglament polític, hauria estat convenient de demanar-los abans com havien viscut fins aleshores. Per què no s'ha fet res d'això?

Sens dubte, els líders de París i de Torí, que temen per la seva ambició el judici de la història, han volgut sostroure-s'hi tot *escamotejant* la pregunta. Juntament amb De Girardin, han cregut que el fet seria més poderós que la idea; que abans que cap altra cosa calia procedir a l'execució, i que, un cop Itàlia ja existís, no es faria enrere dels *fets consumats*. Però heus aquí que al cap de cinc anys la unitat italiana, feta barroerament pels Cavour, els Garibaldi i d'altres, està menys avançada que el primer dia; llangueix i s'esgota. De Girardin mateix, el pare de la famosa màxima del fet consumat, interpretant la convenció del 15 de setembre, demostra als italians que sembla que la seva unitat es troba entre el desmembrament i la bancarrota, la qual cosa significa l'abdicació i el deshonor. Cal que li expli-

qui ara, a De Girardin, que fins ara no sembla haver-hi pensat, que quan el fet consumat va contra la història mateixa, per gran que sigui, no és res, no serveix de res, no significa res, i que aquest és justament el cas de la unitat italiana?

Itàlia és antiunitària. primer, per la seva constitució geogràfica, com ja ho hem demostrat en un primer paràgraf. En segon lloc, ho és a causa de la diversitat original de la seva població, una diversitat tan gran que en aquest país no podríem trobar el primer nucli d'allò que en altres indrets vulgarment s'anomena *nacionalitat*. En tercer lloc, afegeixo que Itàlia també és antiunitària arran de la divergència de la seva història i el problema de constitució política que planteja. Altrament, aquest antagonisme persistent d'Itàlia és d'allò més lògic. Atès que la història ve donada *a priori* per la població i el territori, els quals, al seu torn, vénen donats per la configuració geogràfica, hem d'esperar que el principi establert per la naturalesa en l'origen dels continents, encarnat després en les races, esdevindrà infal·liblement el principi mateix de l'Estat. L'esperit i la matèria progressen junts.

No m'estendré gaire en detalls d'erudició històrica. La història d'Itàlia no s'assembla a cap altra; les seves característiques generals salten a la vista. Només cal obrir els ulls.

Divideixo tota la història de la península itàlica en quatre parts: la primera, que abraça des dels orígens fins a la conquesta romana, aproximadament el 145 abans de Crist; la segona, que inclou des de la reducció d'Itàlia en província romana, el 145 abans de Crist, fins a la caiguda de l'imperi d'Occident, el 476 de la nostra era; la tercera, que comprèn tota l'edat mitjana, des del 476 fins al 1530; i, finalment, la quarta, que és l'era moderna.

Durant la primera època, i tot obeint la seva naturalesa, Itàlia, dividida en cent nacions diferents, estableix la seva idea

fonamental, és a dir, el municipalisme. Dóna llum al *dret de ciutadania*. Però els destins superiors de la civilització, representada successivament per Orient, Grècia, Cartago i Roma, també l'arrosseguen. Després d'haver contribuït amb tots els seus poders, amb totes les seves idees, amb totes les seves llibertats, amb totes les forces, a la constitució de l'imperi, en el qual es resumeix, en el segle d'August, la civilització general, desapareix durant un temps. Quina ha estat, doncs, la participació de les ciutats estat italianes en aquesta constitució, que ha esdevingut la de la humanitat? Doncs no costa gaire dir-ho: és el *dret de ciutadania*, com es deia a Roma, seguint l'exemple de tota Itàlia, tal com ho repetiran tots els pobles que adoptin aquest dret amb entusiasme; el *dret del ciutadà*, com dèiem el 1789, o, més simplement, el DRET; el dret que Roma es vantava d'haver ensenyat al món, que l'antic Orient a penes va albirar, que Grècia no va tenir prou temps de desenvolupar i definir; el dret és el producte autèntic, heretat per la Roma victoriosa, de l'antiga Itàlia.

Amb el dret s'inaugura la unitat espiritual del gènere humà, simbolitzada alhora, d'una banda, per l'imperi i, de l'altra, per l'Església i el papat. I aleshores, un cop revifada aquesta unitat —l'imperi—, és a dir, la base material que havia servit perquè aquesta fos predominant, la submissió imperial desapareix al seu torn; les nacionalitats tornen a aparèixer, i Itàlia torna a la seva antiga constitució. Heus aquí la segona època de la història d'Itàlia.

I llavors comença per a Itàlia la gran epopeia. El problema consisteix a poder fusionar les llibertats municipals i la unitat jurídica; més concretament, a donar a les nacionalitats independents i a les ciutats lliures un protectorat que les protegeixi i que, altrament, no pugui emprendre res contra cap d'elles. Aquest és el problema que sorgeix de la llibertat universal i

federativa, i Itàlia té com a missió intentar-ne la realització amb l'ajuda de les idees vigents en aquell moment: 1) l'Església, representada pel papa, i 2) l'emperador que ha esdevingut cristià, bisbe seglar, braç dret de Sant Pere, i consagrat per aquest. Heus aquí l'aliança dels dos poders, espiritual i temporal, és a dir, el pacte de Carlemany; això constitueix la base sobre la qual Itàlia intentarà, durant més de 1.000 anys, fonamentar la pau i la llibertat del gènere humà.

Però l'aliança dels dos poders és antinòmica. El papa i l'emperador estan en una situació de contradicció perpètua: ambdós són usurpadors; el primer, aspirant al poder absolut, a l'absorció del món temporal dins del món espiritual; el segon, lliurant-se al cisma, creant antipapes, dividint l'Església, posant la mà en els assumptes eclesiàstics, i, encara més, pretenent clarament dominar les ciutats estat. El problema continua, doncs, sense solució, i la missió d'Itàlia cauria en el no-res si, mentre que la cristiandat persegueix un ideal quimèric, Itàlia no establís inconscientment per a si mateixa un destí superior, aliè a l'omnipotència imperial, que tendeix a la tirania, i de l'absolutisme pontifical, esdevingut idolatria i Anticrist. Però és justament en aquest punt on brilla més que mai el talent polític d'Itàlia. Com que oposava a voltes l'emperador contra el papa i a voltes el papa contra l'emperador, ara güelfa ara gibel·lina; com que trobava a més, ja sigui en l'emperador d'Orient, al qual estan vinculades moltes ciutats, ja sigui en el regne (França o Itàlia) nous contrapesos, Itàlia, mercès a la iniciativa oportuna, a la influència decisiva, a la notorietat dels seus exemples, va salvar la societat cristiana d'aquest doble absolutisme, el principi del qual, santificat per la religió, estava molt profundament arrelat en les consciències. Itàlia ha debilitat, l'un per l'altre, el papat i l'imperi; ha sotmès, ha devorat els seus reis; i quan, esgotada per una

lluïta tan llarga, aclaparada per l'ambició dels prínceps i la imbecil·litat dels pobles, va quedar fora de combat, el perill ja havia passat; l'antiga raó social, papa-emperador, ja havia estat abrogada; el *Renaixement*, la gran revolució del segle xv, ja havia estat efectuada, i la *Reforma*, la gran revolució del segle xvi, preparada per les seves pròpies mans, estava en curs. Des de la presa de Florència, el 1530, que va posar fi a allò que agosaradament podem anomenar l'hegemonia italiana, Itàlia descansa. Les regnes del progrés primer van passar de les seves mans a les d'Espanya, i després d'Alemanya, i de França; i on són avui? Quina és ara la nació directora?... Itàlia espera que se li reveli el destí, i només li hem sabut respondre: monarquia constitucional, regne unitari! *Risum teneatis* [contingueu el riure].

Itàlia es presenta a la generació actual en la perpetuïtat i les contradiccions de la seva història; s'afirma simultàniament com a municipal o federal, romana o unitària; imperial, aquí amb l'emperador de Constantinoble i allà amb l'emperador germànic; papal amb Bellarmino i antipapal en els concilis; feudal, episcopal, reial, nobiliària, güelfa i gibel·lina, rústega i burgesa, reformadora i ortodoxa. I ara Itàlia us demana, a vosaltres, tribuns i intrigants, militars de pa sucat amb oli, i doctrinaris, que disposeu de l'opinió pública i dirigiu el moviment, el que voleu que finalment sigui, el que vosaltres mateixos sou.

Bé, De Girardin, home de les 100.000 idees, què en penseu? Itàlia serà un regne? Mazzini hauria volgut poder dir no; Garibaldi, l'antic soldat de la república, Garibaldi, en voler satisfer tothom, ha dit que sí. Quina és la vostra opinió? Vosaltres dieu que esteu a favor del *fet consumat*. Doncs bé, si es tracta de regne, a Itàlia el fet consumat està ben lluny de ser una cosa segura. Des de l'antic Brut, Itàlia devora els seus regnes. Tothom sap quin horror inspirava a Roma el nom de rei. Sense anar

més enllà del final de l'imperi d'Occident, Itàlia engoleix l'una després de l'altra totes les formacions monàrquiques:

Regne dels hèruls	376-493
Regne dels ostrogots	493-554
Regne dels llombards	568-774
Regne dels francs	774-887
Reis feudals	888-951
Hi podeu afegir el regne de Napoleó I	1804-1815

Em direu que aquestes reialeses desapareixen les unes a mans de les altres, per la rivalitat dels prínceps i l'agitació dels pobles. Sens dubte, les armes són bàrbares, però el pensament és italià; en aquestes catàstrofes reials, sempre hi trobareu l'acció autòctona, i sovint fins i tot la del Papa. La maledicció de l'Església pesa sobre la reialesa. El regne sembla mantenir-se en un únic lloc, a Nàpols, senyal d'una nacionalitat diferent i d'una altra projecció. I, tanmateix, examineu-lo més a fons; des de la conquesta normanda, vers l'any 1016, per bé que el regne s'hagi mantingut, la dinastia ha canviat moltes vegades: normands, angevins, aragonesos, alemanys, hongaresos, espanyols; els reis són de tots els països, excepte els de les Dues Sicílies. Creieu que això té gaire futur per a l'antic rei de Xipre i de Jerusalem, Víctor Manuel?

Seguint els dictats dels seus padrins, Itàlia demana que la seva capital sigui Roma. Creieu que aquest desig d'Itàlia respon a una reflexió profunda, que és absolutament autèntic? Poseu-vos al cantó de qui vulgueu, i veureu que esteu equivocats. Roma no és res més que una tomba, una capella sepulcral. En general, tothom hi està d'acord. Tot allò que en el passat n'havia fet la ciutat eterna, parió del món, *urbi et orbi*, religió, imperi, papat, tot això és mort, diu amb prou

encert Petruccelli della Gattina, i res no ho podria fer ressuscitar. Roma està destruïda, al mateix nivell que Memfis, Nínive i Babilònia. Roma, capital d'un Estat modern..., heus aquí un idealisme insensat, el somni d'una ombra. I tanmateix, elimineu Roma del pensament dels italians i, immediatament, les idees d'unitat, de centralització, d'imperi, de regne, desapareixen; ens agradi o no, cal limitar-nos a la federació. I és que, com tinc l'honor de comunicar-vos, la unitat a Itàlia és un pur idealisme que només es podrà sostenir mentre s'expressi a través de Roma, un altre idealisme. Quin servei, s'exclama Petruccelli della Gattina, li faríem a la Itàlia unitària si l'alliberéssim d'aquesta vella Roma, si féssim que Sant Pere i tots els monuments saltessin pels aires!... No se n'adona que, un cop Roma destruïda, la il·lusió unitària s'esvairia. Heus aquí les il·lusions i les necessitats de la història.

Suposo que Itàlia continua essent catòlica. Una nació no canvia les seves creences si no és sota l'embranchida d'una revolució interior; i, ni el Renaixement, ni la Reforma, ni la filosofia del segle XVIII, ni la filosofia alemanya, ni la Revolució Francesa fins ara no semblen haver estat capaços de fer perdre la seva fe als italians. A Itàlia hi ha ateus, llibertins, deistes, potser alguns protestants: els individus són allò que poden. Però també és papista? Si hem de jutjar pel clamor que el poder temporal aixeca contra ell, tendiríem a respondre negativament, però, si hi reflexionem, ens quedem amb el dubte.

A Itàlia, més que en cap altre lloc, la dificultat d'harmonitzar consciència religiosa i constitució política és enorme. A França, Àustria, Baviera, Bèlgica, Polònia, Espanya, etc., podem concebre perfectament que l'Església i l'Estat estiguin separats, delimitats, i convisquin alhora; a Itàlia no és així. Allà, el catolicisme és quelcom més que una religió de l'Estat o de la majoria dels italians; és l'Església mare i senyora de totes les

esglésies catòliques del món, el centre i la cúspide del cristianisme ortodox estès per tota la Terra. Però Itàlia no té cap ganes d'abdicar de l'honor del pontificat sobirà, potser oprobi de la raó filosòfica i de la raó d'Estat, però principal glòria d'Itàlia.

D'això deriva el reconeixement en el pontífex romà d'un poder superior al dels bisbes, arquebisbes i cardinals dels altres països; i, per tant, la necessitat entre l'Església i l'Estat d'una conciliació o d'un altre pacte que no pas un simple concordat. Heus aquí una qüestió pràctica contra la qual enfurismar-se i donar cops no serveix de res.

A Itàlia, el catolicisme es troba en situació majoritària, el papat n'és el representant; com a auxiliar, té els catòlics de tots els països. Així doncs, hi hem de comptar. Els pocs filòsofs que Itàlia té, com ara Petruccelli della Gattina, voldrien que el poble estigués amb ells i que el papat se n'anés al diable, però veuen perplexos com ningú no els segueix.

Operar una revolució en les creences italianes és un poder que no els ha estat donat als seus pensadors: ara les coses són així. Ni el sabre de Víctor Manuel ni la paraula de De Cavour han estat capaces de tallar aquest nus més que gordià. M'han dit que, en aquests últims anys, al Parlament de Torí s'havia proposat una constitució civil del clergat. Hom va malparlar del poder temporal, però quan va ser l'hora de votar no hi va haver ningú. Un dia, un membre del Parlament que s'havia mostrat més aferrissat que els altres es presenta per combregar a la seva parròquia. El rector, reconeixent-lo com un dels enemics més violents de la Santa Seu, li denega el sagrament. I què fa l'excomunicat? Doncs cita el seu rector davant del jutge civil!... Aquest representant del poble pot declarar-se enemic del papat? Durant molt de temps, en el país dels nostres veïns, un Estat constitucional, el primer principi del qual és la tolerància, no s'admetrà que la llei sigui atea; durant molt de temps, Itàlia

no consentirà que es repudii el pontificat perquè ja no es consideraria cristiana. Però el pontificat només existeix amb una part considerable de poder temporal. En el seu sistema d'unitat, està preparat De Girardin per atorgar aquestes dues coses?

He sentit com Ferrari defensava que de la mateixa manera que Itàlia no ha deixat de ser cristiana i papista malgrat totes les seves corrupcions, tampoc no ha deixat de ser imperial; per tant, sempre gibel·lina i sempre güelfa, ambdues coses van juntes. I l'opinió de Ferrari sembla ben fonamentada: el mateix dia en què l'emperador Francesc Josep deixava anar la Llobardia, l'emperador Napoleó III era glorificat i se'l proclamava alliberador. I és que, realment, a Itàlia, qui diu imperi diu, des de Carlemany, protectorat, un poder que, equilibrat pel pontificat, limitat per les llibertats municipals, no exerceix cap autoritat sobre les ciutats i no té el dret d'imposar-les ni llei ni contribució, però pel seu títol té l'obligació de defensar-les contra les seves guerres civils i els atacs provinents de l'estranger. Com ja us he dit, això és allò que s'anomena el pacte de Carlemany. Ara com fa 1.000 anys, Itàlia sembla estar imbuïda d'aquesta idea singular: un poder que la protegeixi i no la mani. Sense això, Itàlia no existirà. Però els italians com més senten la necessitat d'aquest protectorat, més se'n malfien, atès que saben perfectament que en política qui protegeix mana.

Per què no es protegeixen, doncs, ells mateixos?, direu; per què no s'alliberen, per què no es defensen ells mateixos? Doncs això és el que van pensar que feien quan nomenaven Víctor Manuel i decretaven la unitat; però en la mesura que reconeixen que es van equivocar quan van signar la convenció del 15 de setembre, en desisteixen tot seguint el consell de De Girardin. En comptes de guerrear, bé sigui perquè no se sent prou forta, bé sigui perquè això és massa car, Itàlia es bat en retirada davant la bancarrota. Quina fe en la seva unitat! Tin-

dria De Girardin algun mitjà per resoldre aquesta dificultat tan italiana?

Així doncs, tant per les tradicions i idees com per la geografia i les races, Itàlia està en contradicció permanent amb la unitat, s'oposen contínuament l'una a l'altra, en favor de les seves llibertats, imperi, reialme, papat, i cerca en el món ideal, en aquest antagonisme etern, una síntesi impossible. Primer de tot, Itàlia valora les seves llibertats regionals i municipals: és federalista i no se n'amaga. Amb aquest objectiu, a vegades fa una crida a l'imperi, i l'imperi vol manar-la; al papat, i el papat la traeix; al reialme, i el reialme, una autocràcia disfressada, l'horroritza. Per consolidar la seva autonomia, Itàlia demana Roma; però que és Roma sense el papat? Un sepulcre blanquejat. Impacient, Itàlia seria capaç d'abjurar de la religió dels seus pares: *No popery*, s'exclama amb els seus bons amics, els anglesos, però no té prou coratge per fer-ho.

I, tanmateix, ja n'ha tingut, d'exemples. Itàlia ha vist com passava la Reforma, i se n'ha rigut d'aquesta comèdia que sempre s'acaba amb casaments: vegeu el cas de Luter, el d'Enric VIII, el del landgravi Felip de Hesse, el de Joan de Leiden.

I aleshores va arribar la Revolució Francesa. Després de la caiguda del primer Napoleó i les restauracions subsegüents, veiem com a Itàlia es formen les societats de *carbonari*. El jacobinisme del 1793, amb la seva república una i indivisible, el seu deisme a la manera de Robespierre, *Dio e popolo*, esdevé ultramuntà. Heus aquí una falsificació i un anacronisme. Durant el primer imperi, els jacobins es van fer comtes i barons; durant la restauració van esdevenir uns farsants del liberalisme; i després del 1830 i del 1848, conservadors i reaccionaris. A Itàlia, les coses van ser millors: els seus gibel·lins i els seus güelfs eren força superiors als nostres deplorables jacobins. Ara el jacobinisme ja s'ha acabat. A Itàlia, Mazzini ja no té cap ascendent.

Fastiguejada del jacobinisme i del carbonarisme, així com dels seus gibel·lins i güelfs, des del 1859, i sota els auspicis de Garibaldi, Itàlia es va declarar liberal, doctrinària, és a dir, monàrquica constitucional i burgesa. Heu-la aquí enmig del canvi. Falsificació i anacronisme. De fet, de doctrinarisme polític i de canvi, els italians en saben més que nosaltres. Doncs que revisin els seus autors i rellegeixin els seus annals! Certament, la monarquia constitucional va deixar a França millors records que el triumvirat de Robespierre, Saint-Just i Couthon, però podem dir que ja no estem en aquella època i que és poc probable que hi tornem. Però si la monarquia constitucional, exhaurida a casa nostra en trenta-tres anys, casa tan poc amb el caràcter francès, podem dir que casi més amb el caràcter italià? De Girardin, que en el passat va ser conseller íntim de Lluís Felip, gosaria respondre-hi?

Itàlia es busca i no es troba. Sacsejada entre les seves repúbliques, els seus emperadors, els seus papes i els seus reis, i sense haver estat capaç d'aclarir l'enigma de les seves antigues federacions, s'agita amb una desesperació impotent. Per moments sembla que —com en el passat— estigui a punt d'agafar de nou l'orifloma revolucionària i guiar els pobles cap a l'alliberament final. I heus aquí l'última al·lucinació que acaba de posar al descobert el contrasentit històric de la unitat italiana. Garibaldi, cap del partit de l'acció, no content de fomentar, al seu país d'adopció, la monarquia constitucional, fa una aliança amb totes les aristocràcies europees. Garibaldi és partidari de la restauració polonesa; conspira amb Kossuth i els magiars, i alhora afalaga els lords anglesos. En realitat, l'il·lustre camisa roja no correspon als temps que li ha tocat viure. Quan el tsar Alexandre II expropia els nobles i atorga la llibertat, la propietat i la jurisdicció als camperols; quan l'emperador Francesc Josep, tot endinsant-se finalment en la

via oberta pel famós Congrés de Viena, converteix Àustria en un imperi representatiu i federalista; quan les classes obreres d'Anglaterra s'encaminen vers la conquesta dels seus drets polítics i la destrucció dels monopolis, tendir la mà a les aristocràcies, tal com fa Garibaldi, no és anar a contracorrent alhora de la revolució i de les nacionalitats?

Empesa fora del seu camí pels seus dictadors, els seus periodistes, els seus herois o els seus pedants, la infeliç Itàlia es consumeix secretament; bé, encara pitjor, a les mans dels seus agiotistes polítics, ha esdevingut un instrument de la contrarevolució; i tots i cadascun de nosaltres patim les conseqüències del seus errors i de les seves faltes.

4. La qüestió política i econòmica

Si bé és evident, i d'una evidència immediata, que Itàlia és antiunitària, atesa, en primer lloc, la seva constitució geogràfica, en segon lloc, la divisió original de les seves nacionalitats, i, en tercer lloc, el problema complex de la seva història; si bé és cert que aquesta triple incompatibilitat no és sinó l'expressió d'una triple llei: llei de la natura, llei de la vida i llei de l'esperit, ens preguntem quin interès, quin pretext, han tingut els líders de l'últim moviment italià a empènyer els seus conciutadans a una política que les tradicions, la llibertat i la naturalesa contradiuen alhora. D'on prové aquesta conjura, tan nova a Itàlia, del que és arbitrari contra la independència, contra la terra, contra la sang, contra l'esperit dels italians?

Després d'haver buscat durant molt de temps, heus aquí el que he descobert. M'han dit: esteu predicant als conversos. Tots els italians som com vosaltres, republicans i federalistes; no ens importen gens ni els emperadors ni el rei, ni Roma ni el

seu papa. Però no es tracta pas d'això, i ni tan sols us acosteu a la qüestió. Hem volgut la unitat com a màquina de guerra i instrument de garantia. L'hem volguda i hem rebutjat la federació: 1) perquè amb la federació teníem poques esperances de poder fer fora els nostres prínceps, que, en qualsevol cas, ens volíem treure del damunt; 2) perquè, si finalment ho haguéssim aconseguit, creiem que la federació els hauria tornat a restablir; 3) perquè, un cop els prínceps restablerts, el papa al capdavant, la federació italiana no hauria estat ja allò que volem que sigui; 4) perquè amb la manca dels prínceps destituïts, la restauració dels quals havíem d'impedir, encara podríem veure com retornava a Nàpols el fill de Murat, a Florència un Bonaparte qualsevol, i és que Itàlia ja no vol cap Bonaparte ni cap Murat, com tampoc cap Borbó i cap Habsburg; i, finalment, 5) perquè, mentre Itàlia no sigui alliberada fins l'Adriàtic, Itàlia no es podrà federalitzar, i l'única manera que té d'alliberar-se és aplegant les seves forces per tal de fer front d'una banda a Àustria i de l'altra a la França imperial.

Aquesta és la idea que els patriotes italians acaricien al fons del seu cor, una idea que la burgesia constitucionalista s'ha encarregat de difondre, i de la qual se n'aprofita mentrestant la dinastia sarda. Des del començament he replicat a tot això: mentida i mistificació. Aquesta intriga piemontesa no ha estat ordida ni contra els emperadors ni contra els prínceps ni contra el papat, sinó que ho ha estat contra vosaltres mateixos, oh italians!, pobres innocents, i així us ho demostro.

De forma general, no hauríem d'admetre que cap interès, per gran que sigui, pugui arribar a transgredir la naturalesa mateixa de les coses. I, tanmateix, aquest és precisament el cas aquí: l'aplicació de la unitat política a Itàlia crea una impossibilitat tan extrema que ni tan sols permet la hipòtesi. Podem concebre que la França del 1814 dubtés, després de la

caiguda de Napoleó, entre la república i la monarquia; que pensés que, per acabar com més aviat millor amb la invasió, un retorn a la monarquia legítima era la decisió més segura. Durant 1.400 anys, França havia estat governada per reis; des de la conquesta de Cèsar, havia viscut vint segles de règim unitari. També hem vist que la seva constitució etnogràfica i territorial es presta molt millor a una centralització que la de la península itàlica. Allà, las coses no són iguals: la unitat significa la desnaturalització de tot un país, la desnacionalització de deu pobles; significa també la transformació arbitrària de vint-i-cinc milions d'ànimes, malgrat la geografia, les races i les idees. El fet que el fals liberalisme de la nostra època hagi concebut un projecte com aquest és absolutament simple: el que aquests liberals volen és quelcom diferent del que busquen els republicans. Però que uns patriotes sincers hagin caigut en aquest parany maquiavèl·lic és quelcom que no deixa de sorprendre'm molt. On s'és vist que un metge sostingui que per guarir un malalt primer necessita fer-ne l'autòpsia? Una Itàlia que s'uneix sota el ceptre d'un rei per tal de tornar a ser lliure ens evoca la història de les filles d'Esó que varen fer bullir el seu pare per tal de rejoyenir-lo. És la història de la nostra oposició pretesament republicana i alhora dinàstica; tothom ha pogut jutjar des de fa divuit mesos quin benefici ha obtingut la llibertat de la promesa solemne que va fer a l'emperador a casa nostra.

En aquest cas particular, afegeixo que totes les al·legacions dels unitaris són falses. És fals que el 1860 el principi federatiu estigués vinculat, a Itàlia, bé fos al manteniment, bé fos a la tornada, dels prínceps, mentre que la unitat els seria fonamentalment contrària. El que és unitari a Itàlia —ho hem demostrat tot seguint el fil de la història— és, amb el catolicisme i el papat, l'imperi, el reialme, el principat; el que és federa-

lista són les ciutats, és la república. Com s'ha pogut fer creure als pobles d'Itàlia que després de Solferino allò blanc havia esdevingut negre i allò negre havia esdevingut blanc? Sostenir que la federació seria més favorable als prínceps exclosos que la unitat monàrquica constitucional era afirmar una doble fal·sedat, és a dir, que la federació ha estat conservadora i immobilitista des de fa 1.000 anys, i que ho tornaria a ser un cop més; mentre que l'Església, l'imperi, el regne, en una paraula, la unitat, se'ns mostraria, com sempre, reformadora, progressista i revolucionària.

Hom diu que sense la unitat, l'expulsió del rei de Nàpols, les dels ducs de Toscana, Parma i Mòdena, i, posteriorment, la decadència del papa com a príncep temporal, eren impossibles. A això he replicat que si ho interpretàvem des del punt de vista de les persones hom tenia raó: Itàlia, que no fa gaire temps tenia cinc o sis prínceps, ara només en té un; però que, si raonéssim des del punt de vista dels principis, ens equivocàvem de mig a mig, atès que la nova unitat tenia un altre valor ben diferent, com a autoritat i com a centralització, que els cinc o sis petits caps d'Estat per la gràcia de Déu. Per tant, hom ha mentit quan ha fet valer, a favor del nou reialme, la destitució de les antigues majestats. Tan sols el fet de la divisió d'Itàlia en sis principats ja constituïa un primer federalisme, una mena de democràcia de les ciutats estat que el regne unitari està fent desaparèixer.

Finalment, també és fals que la necessitat de reunir les forces italianes en una sola mà hagués de ser prioritària a qualsevol altra consideració. He fet veure l'aspecte il·lusori d'aquest càlcul, tot demostrant, primer amb exemples coneguts, que les federacions poden desplegar tanta força bèl·lica com les monarquies, i, després, fent veure que, en cas que la unitat d'Itàlia fos factible, els dos emperadors, com a caps d'Estats militars i

com a protectors rivals del catolicisme representat pel papa, hi romandrien contraris; que sempre es posarien d'acord per impedir-la, atès que l'objecte del seu antagonisme més enllà dels Alps no és en absolut la independència de les masses italianes, sinó la seva pròpia influència sobre aquestes. M'equivoco en aquesta apreciació? Què és, doncs, el Tractat de Villafranca? Què és l'ocupació de Roma pels francesos? Què és la protesta de Napoleó III contra la conquesta de Nàpols? A l'últim, què és aquesta convenció del 15 de setembre per la qual el rei d'Itàlia, el rei unitari —em senti bé?—, amenaçat de caure en la bancarrota, s'obliga a fer de sentinella del Sant Pare en lloc dels francesos? I la perspectiva d'una dinastia muratista a Nàpols, d'una altra de bonapartista a Florència o en un altre lloc, s'ha esvaït en la unitat? Què significa, doncs, el casament del príncep Napoleó amb una princesa piemontesa? Heus aquí què ha quedat d'aquesta unitat fatxendosa! Heus aquí a què havia de servir el milió de soldats exigint per Garibaldi! Napoleó III n'ha tingut prou de dir una paraula a cau d'orella al seu bon amic Víctor Manuel per fer que aquest amic esdevingui un soldat sacrificat i lleial del Sant Pare! Per molt que els casuistes de la premsa francesa discuteixin ara tant com vulguin sobre el sentit de la convenció del 15 de setembre, no és pas menys cert que aquesta convenció ha posat al descobert la inviabilitat d'una Itàlia que, entre França i Àustria, voldria fer-se unitària, i, per tant, la seva impotència. L'abdicació o la bancarrota!, li crida el govern imperial per boca de De Girardin. I tant en un cas com en l'altre, quina vergonya!, respon tristament Petruccelli della Gattina. A això només em permetré afegir a la manera d'un amén: i de qui n'és la culpa?

Per bé que els motius aparents, més o menys oficials, que s'han donat de la unificació d'Itàlia són clarament falsos, n'hi deuen haver que hom no ha gosat dir i que no ens costarà gaire

descobrir, tot seguint la lògica nefasta de la intriga i el xarlatanisme. Hom ha volgut la unitat d'Itàlia, i hom ha volgut tant sí com no, contràriament a la seva constitució geogràfica, contràriament a la naturalesa i el desig de les poblacions, contràriament als antecedents de la història, i, finalment, contràriament a totes les condicions d'una política sana, i així ho acabem de demostrar. I, si més no, podria ser que aquesta unitat hagués estat desitjada per consideracions superiors d'economia social? Doncs no, atès que allò que és hostil a la llibertat, contrari a una bona explotació del territori, incompatible amb els antecedents històrics, la tendència dels pobles i les necessitats de la política, en cap cas no podria ser propi d'una bona economia. Vegem-ho.

A l'igual que a França, com a totes les nacions modernes, a Itàlia li ha picat la mosca de l'agiotatge. El que la burgesia italiana ha volgut, a exemple d'aquelles que ha agafat com a guies i models, és guanyar diners, *to make money*, molts diners; ha estat —heus aquí un somni pèrfid— gastar per endavant les seves riqueses naturals molt ràpidament, sense preocupar-se per les generacions futures, como fem nosaltres, sobretot des del 1830, i encara més des del 1852, i com ho fan avui tots els pobles instigats pel moloquisme judeobritànic.

En una de les seves cartes a De Girardin, Petruccelli della Gattina, que aparentment és unitari per pur respecte humà, però federalista per la seva erudició històrica i el seu patriotisme ardent, fa una enumeració dels partits a Itàlia; cito segons *La Presse* del 13 de novembre:

- A Itàlia —diu— som federalistes 2
- Republicans encara no 25
- Partit de l'acció..... zero
- I tota la resta, una camarilla governamental.

Així doncs, segons Petruccelli della Gattina, el qual, a més, s'hi ha volgut incorporar, i al qual no li sembla bé que jo no hagi fet el mateix, el partit de la unitat a Itàlia és una *camarilla governamental*. A França, sabem què vol dir això. La camarilla governamental és la política dels negocis; i atès que l'hem de dir pel seu nom, és la *corrupció*. UNITAT i, per tant, centralització, remuneracions inflades per als funcionaris, sinecures, monopolis, privilegis, concessions, suborns, grans negocis lucratius, lliures de tot risc gràcies a la intervenció dels homes que són en el poder: heus aquí tota una sèrie de coses que estan íntimament relacionades. I els membres de la camarilla, que saben molt bé del que parlo, que en treguin el profit que vulguin! En poques paraules, Petruccelli della Gattina ens ha lliurat el secret de la unitat italiana. Ja fa temps que la pudor de tot això havia pujat de Torí a París.

En efecte, qui diu unitat o centralització política diu món dels grans negocis;

diu centralització dels capitals;

diu centralització del crèdit al 7, 8, 9 i 10%;

diu centralització de les hipoteques, infeudació de la propietat, reconstitució de les grans propietats, feus i primogenitures;

diu alienació i unió dels ferrocarrils;

diu acaparament dels emprèstits estatals;

diu feudalitat industrial i mercantil;

diu increment dels impostos, multiplicació de l'ocupació, augment del deute públic;

diu venda de les propietats nacionals a cap preu;

diu aliança de la burgesia de l'Estat centralitzat amb totes les aristocràcies terratinents, financeres i especuladores de la Terra.

Aquí realment es tracta dels gals cisalpins, i dels toscans, i dels romans, o dels napolitans o sicilians, i dels mateixos piemontesos! A Itàlia hom no vol res més que *italians*, de la

mateixa manera que a França només hom vol francesos, és a dir, persones que no siguin del seu país. Però, per a la camarilla, aquestes persones desnacionalitzades es divideixen en dos grups: un, el més petit, format per capitalistes-empresaris-proprietaris, que parlen qualsevol llengua, que tenen qualsevol origen, i l'explotació del qual es basa en una forta centralització política; l'altre grup, incomptable, més específicament natural del país, però sense capital ni propietat, format per tota la massa d'assalariats del país, tant clarament exclosos dels beneficis de la riquesa pública que se'ls manté atrapat pel seu fervor unitari i la davallada dels quals ha estat —per dir-ho d'alguna manera— decretada pel mateix sufragi universal.

La unitat italiana encara no té cinc anys d'existència; de fet, el mercantilisme centralitzador va ser inoculat com qui diu ahir a la península itàlica, i el deute italià ja arriba a la xifra de cinc mil milions, tan ràpida en el seu creixement pacífic com el deute bèl·lic dels Estats Units. Aquest exèrcit d'un milió d'homes al capdavant del qual Garibaldi havia de fer fugir les forces austríaques només existeix sobre el paper, i hom hi renuncia atès que no es pot ni armar ni alimentar: què succeiria si encara s'haguessin de suportar les conseqüències d'una o dues campanyes? Venècia no ha estat reconquerida; per fer-ho, hom se'n remet a la lògica del temps, protectora de les nacionalitats. Fins a nou ordre, i segons la convenció del 15 de setembre, Roma seguirà essent del papa, si més no mentre l'emperador dels francesos no permeti que aquesta convenció sigui un nou parany. El govern central farà una primera mudança que li costarà 100 milions; mentrestant, des de la dreta o l'esquerra, i sempre en interès de la sana unitat, hom abrogarà les legislacions existents per tal d'establir arreu uns hàbits unitaris. Així mateix, ¿no caldria que els diputats italians fessin un aprenentatge parlamentari, i que, després

d'haver establert al seu país la unitat política, hi organitzessin la unitat administrativa i judicial mentre esperen que els sigui possible culminar la seva obra amb la creació d'una capital? Una capital en un país en què el mar n'és el vertader centre i que, consegüentment, no pot admetre'n cap, precisament perquè hi hauria lloc per a seixanta? Heus aquí quina ha estat últimament la gran preocupació dels homes d'Estat italians!

Una raó positiva crida debades a aquestes ments rutinàries que la centralització industrial i mercantil, corol·lari obligat de la centralització política, és incompatible amb la llibertat, el mercat i la riquesa; que com més dividida està la sobirania en un poble, més possibilitats hi ha que la propietat i la renda també ho estiguin; que les obres i els serveis, la terra i els impostos, estaran més ben repartits com més s'acosti el govern a una anarquia racional; però no en volen veure res, no en volen sentir res. Pel que fa a l'economia general, pillatge i malbaratament, explotació i parasitisme; i pel que fa al govern, mentida, corrupció i oscil·lacions, i, si escau, bombardejos doctrinaris. Heus aquí els hàbits i les institucions noves que la unitat ha dut als italians. I quan, després de la decepció més espantosa, el cor d'aquest poble sagna, i quan la indignació i la vergonya l'ofeguen, Petruccelli della Gattina i De Girardin apareixen per dir-li, tot prement la navalla contra el seu coll: «El desarmament o la bancarrota!». I sobre qui fan recaure aquests espavilats la responsabilitat d'aquest dilema terrible? Doncs sobre els adversaris de la unitat. Sembla que no n'hi ha prou que els italians siguin les víctimes de la política més nefasta, cal que a més continuïn estant convençuts de la seva excel·lència fins al final; cal que qualsevol que els n'hagi volgut estalviar l'amargor sigui considerat per sempre més com un enemic.

De Girardin em replica amb l'autoritat de Sismondi i de Gouvion Saint-Cyr; i per què no la de Dante i Maquiavel? Pel

bé dels seu país, ells també van inclinar-se en favor de la unitat; el segon fins i tot va arribar a desitjar la conquesta d'Itàlia per un sobirà estranger. I per què no també l'opinió d'Alexandre Dumas pare, un home que s'enorgulleix d'haver escrit *200 volums* —i quan ha tingut temps de reflexionar, doncs?—, la tercera ploma de la nostra literatura contemporània, contra la dinastia de Nàpols, el desè volum de la qual publica ara mateix *La Presse*? Entre els lectors de *La Presse*, no s'ha trobat ningú que pogués fer aquestes dues observacions tan simples a De Girardin i a A. Dumas, que per jutjar la política que millor li esqueia a Itàlia el 1864 no n'hi havia prou de dir-se Dante, Maquiavel, Sismondi o Gouvion Saint-Cyr; també calia poder abastar d'un cop d'ull tota la història italiana i viure l'any 1864; i pel que fa a la monarquia de Nàpols, que allò que havia fet que aquesta dinastia fos tan abominable era l'abús del principi monàrquic, és a dir, l'excés d'unitat, i que, conseqüentment, existien raons de pes per pronunciar-se no pas per la transferència de la monarquia napolitana a la casa de Savoia, sinó per l'abolició de la monarquia mateixa.

Compreneu, doncs, ara, senyor redactor, que l'opinió de De Girardin pel que fa a Itàlia em sembli sospitosa i que la manera com la fa servir envers la meua persona podria ben bé no tenir altre objectiu que no fos no voler reconèixer allò que té d'odiós aquesta frase cruel sorgida del seu indiferentisme: *El desarmament o la bancarrota?*

5. Dret europeu. Conclusió

Bé, doncs, em direu, atès que, segons la vostra opinió, Itàlia no podrà de cap manera esdevenir unitària; atès que ni el seu territori, ni les seves races, ni el seu passat, ni la seva política

ben entesa ni els seus interessos econòmics no li ho permeten, proclameu vós mateix com ha de ser, què ha de fer. La vostra crítica de la unitat, tan extensament aprofundida, us hi obliga. Perquè, de fet, quan Napoleó III va cridar els italians a les armes, independentment de quina en fos la segona intenció, els italians honorablement no van poder rebutjar la proposta que se'ls feia. Haurien desmerescut en l'estima dels pobles. Se'ls va parlar d'alliberament, *d'alliberament fins a l'Adriàtic*, una expressió que semblava insinuar la creació d'un nou Estat, adient a tota la península. Havien d'acceptar, aprofitar l'ocasió que la fortuna els oferia. Itàlia va esdevenir unitària per l'ambició d'alguns i l'entusiasme de la resta: atribuïm-ho només a la fatalitat. En aquest cas, la unanimitat dels moviments populars, el vincle entre les revolucions i l'analogia de les idees ho van fer tot. Parleu, doncs, i sense acusar els altres ni excusar-vos més dieu el que hauríeu desitjat; proposeu d'una vegada la vostra solució. Mai no és massa tard per dictar el dret —*iuris dictio*— i la veritat, fins i tot davant del fet consumat.

Certament, parlaré, i ho faré amb poques paraules, sense circumloquis ni embuts, no pas com seria adient davant d'una assemblea encarregada de constituir un país tan gran, sinó com només ho pot fer un estranger que no veu altra cosa que els principis.

I. Un cop alliberada d'Àustria, Itàlia, que es coneixia perfectament ella mateixa, havia de fer primer el següent: abans de disposar sobiranament del seu destí, consultar l'estat del dret públic europeu, les tendències europees. Però no va fer res d'això; va actuar seguint la individualitat de la seva fantasia: heus aquí la seva primera falta, una falta molt greu.

II. Si Itàlia hagués entès que aquesta vegada, més que mai, havia d'avançar a l'uníson dels pobles, i, si esqueia, servir-los fins i tot de model i de guia, hauria vist —quelcom que ara és d'una evidència flagrant per als més rebels—, d'una banda, que, des del 1789 i el 1815, Europa està progressant contínuament vers les llibertats polítiques i econòmiques, i, de l'altra, que, pel que fa a l'organització dels estats, aquest progrés s'expressa primer, i a títol provisional, en la monarquia constitucional i ben aviat, en la democràcia federativa; i pel que fa a l'economia pública, en la unió íntima del capital i el treball, és a dir, l'abolició de les aristocràcies i del sistema de l'assalariament.

III. Conseqüentment, Itàlia hauria vist que l'estat dels governs i les aspiracions dels pobles li indicaven la solució al seu problema històric; que la solució podia resumir-se amb aquesta fórmula: una confederació, no ja merament fortuïta i natural, sinó raonada i jurada, en la qual les ciutats recuperarien la independència, les llibertats, les tradicions, en una paraula, tota la sobirania; i pel que fa a la protecció federal, que només l'havia de trobar en el seu si, en el poder del dret federal i els termes del pacte. Hauria vist que aquests emperadors, papes i reis que tant de soroll havien fet en els seus annals, i l'ombra dels quals encara la persegueix, només van existir en aquests annals com a simbolismes; que la realitat política no es troba en aquestes personificacions, i que l'única manera d'assolir la vertadera unitat, les vertaderes garanties, seria començant per eliminar aquestes creacions idolàtriques dels temps antics.

IV. Que el fet que, en aquestes noves condicions, Itàlia continués donant asil al pontífex romà, i no tant per a ella

mateixa com per al servei del món catòlic, era una qüestió que només la concernia ella mateixa, i que, liderada per individus com Rossi o Gioberti, podia accelerar singularment la transformació del cristianisme —quelcom molt més important que un *Concordat* o un nou protestantisme.

V. Res no era més fàcil —m'aventuro a dir— que executar aquest pla; com ja vaig dir un dia, només calia agafar al vol les paraules pronunciades a Villafranca, i després pressionar moralment en interès de la federació universal, quelcom que es va fer servir amb tant d'èxit en benefici de la casa de Savoia i de la seva falsa unitat. Si Itàlia hagués sabut dur a terme aquesta obra, hauria esdevingut *ipso facto*, com a l'edat mitjana, el cor del moviment europeu, i hauria assolit una major glòria que la que nosaltres mateixos hem assolit amb la revolució. I, a més, qui sap què pot fer encara Itàlia? Ha estat unificada: espero que sigui com la pólvora, que, com més comprimida està, més força explosiva té.

Això és el que afirmo, i no parlo aquí només en el meu nom, parlo en nom de tots aquells que, com o mateix, sense negociació i amb un ànim inflexible, cerquen en les lleis de la naturalesa, de l'economia política i de la història les condicions de la llibertat. La vostra Itàlia centralitzada ens fa pena i ens incomoda; ens resulta hostil, reaccionària, i no la volem de cap de les maneres. Preferiríem veure-la cent vegades austríaca, borbònica, papista, muratista i tot el que vulgueu: si més no, hauria mantingut les estructures.

I ara, ¿continuareu adduint, com a últim argument, que Itàlia, després d'una letargia de més de tres segles, consumida per una dissolució tan llarga, ja no té l'energia necessària per afirmar el seu federalisme, i que de l'únic que era capaç el

1859 era de deixar-se constituir, sota la protecció de França, en una monarquia del just mig? Bé, doncs!, aleshores que ja no se'n parli més, d'Itàlia. Que se l'exclogui de les potències i de les nacionalitats. Itàlia ja ha passat a millor vida. Ara, que els dos emperadors que han lluitat per ella es posin d'acord i se la reparteixin; és el millor que li pot passar. La federació arribarà pel seu compte, i, si Itàlia no pot fer res per a ella mateixa, com a mínim no s'haurà de retreure el fet d'haver comès cap traïció.

V

**I si els tractats de 1815 haguessin
deixat d'existir?**

Actes del futur congrés

Índex

- I. Importància de la qüestió. — Les paraules de l'Emperador s'han d'entendre en un sentit hiperbòlic i figurat.
- II. Teoria general dels tractats de pau: són, alhora, convencions i judicis. — Distinció que cal fer entre els *motius* i el *dispositiu*. — Els tractats de Westfàlia i de Viena: esperit federatiu de federació i garantia mútua. — Aquests actes són irreformables i indestructibles en els seus aspectes fonamentals.
- III. Relació entre el dret públic dels estats i el dret internacional establert pels tractats de 1815. — L'era de les constitucions.
- IV. Sobre les esmenes realitzades als tractats de 1815 i llurs ratificacions; de quina manera hem ensarronat l'opinió pública sobre això. — Assumptes d'Espanya, de Bèlgica, de Neuchâtel; — Revolució de Juliol; restauració de la dinastia dels Bonaparte.
- V. Continuació del mateix tema. — Als tractats de 1815 contraposem els principis de la nacionalitat i de les fronteres naturals; fragilitat d'aquesta contraposició. — La qüestió italiana i hongaresa.
- VI. La qüestió polonesa.
- VII. Conclusió. — Els tractats de 1815 són indestructibles: el futur congrés ha de marcar la seva evolució.

I. Importància de la qüestió. — Les paraules de l'Emperador s'han d'entendre en un sentit hiperbòlic i figurat.

Napoleó III ho ha dit amb aquestes mateixes paraules: «Els tractats de 1815 ja no existeixen; s'han trencat.» En escoltar aquesta notícia, els senadors, els membres del Consell d'Estat, els representants i els ministres s'han quedat estupefactes; la premsa s'ha trasbalsat, la Borsa ha baixat 10 cèntims; Àustria protesta, Anglaterra es mostra burleta; Rússia se n'ha alegrat; Polònia continua esperant; el *Siècle* aplaudeix, i els xovinistes, els jacobins i els cretins participen d'aquesta alegria. Després de 15 dies, tothom es pregunta: Què en traurem, de tot això? Serà la pau? Serà la guerra? Què ens anuncia aquest missatge? Finalment, què vol dir això?

«Els tractats de 1815 ja no existeixen!» En primer lloc, és cert, això? Ens ho podem creure? Però, això podria ser? Qui gosaria assegurar-ho? Quina podria ser la causa d'aquesta abrogació? Hom parla d'infraccions: qui són els infractors? Els pobles o els sobirans? Quin interès hi podrien tenir els uns i els altres? He llegit el discurs imperial; espero que els ministres de la paraula¹ ho expliquin més a fons.

Si els tractats de 1815 ja no existeixen, aleshores tampoc no existeix un dret públic europeu; tal com algunes personalitats dels diaris més importants han conclòs en primer lloc. A partir d'ara, en què es basa l'existència de les nacions? On són les seves garanties? Sense dret públic, Europa es troba en estat de guerra. Res no pot impedir que els estats es llancin els uns contra els altres. Què esdevindrà amb els petits enmig d'aquest encontre entre els grans?

1 *Nota de la traductora:* En aquella època, l'emperador nomenava uns ministres sense cartera, els *ministres de la parole*, que s'encarregaven de defensar, davant les cambres, els projectes de llei.

Si els tractats de 1815 són abrogats, les fronteres legals ja no existeixen: on acaben Prússia, Àustria, França, Itàlia, Alemanya, Rússia, Suècia? Per a qui serà el Rin? I el Vístula? I el Danubi, Constantinoble, Gibraltar, l'Adriàtic?

Si els tractats de 1815 són abolits, les nacionalitats de les quals tant parlem apareixeran sens dubte en la integritat dels seus orígens; arreu, els habitants originals se separaran dels estrangers. Serà com el dia de la resurrecció: els fills de la pàtria a la dreta, els altres a l'esquerra. Quina tria...!

Si els tractats de 1815 han deixat d'existir, aleshores només queda la força. Cal *reconstruir* el sistema europeu, així establert pels tractats; ho diu l'Emperador mateix. Però en virtut de quin dret? Del dret de la guerra, naturalment, atès que tota creació comença per un antagonisme, i que la destrucció dels tractats ens remet al començament del món, als temps en què la força per si sola generava tota mena de dret. A les armes, doncs, i, recordeu, pobles, que per constituir-vos en estats, atès que la primera condició és la de mesurar-vos, el vostre deure no és altre que combatre!

Però, què dic? Si els tractats de 1815 ja no existeixen, acabem del tot i declarem, a més, que el Codi Civil ja no existeix, que el Codi Mercantil ha estat abrogat i que el Codi Penal ja no té cap raó de ser. Però, ¿no és ben cert també que hi ha gent que cada dia falta al respecte de les lleis, tant pel que fa a les persones com a les propietats? Aboliu les duanes i ja no hi haurà contraban. Aboliu la propietat i ja no hi haurà lladres. Aboliu la pena de mort i ja no sabreu què fer-ne, del botxí. Així doncs, si portem el raonament a l'extrem, la infracció de les lleis i els menyspreu dels tractats tindrien justament com a resultat el fet de fer abolir les lleis i d'anul·lar els tractats! Un cop les persones i les propietats es quedessin sense cap garant, un cop la justícia hagués es-

tat privada de sancions, la violència i el crim manarien i es venjarien... Heus aquí una política prou singular, la que comportés aquestes conseqüències...!

Però potser exagero les conseqüències del discurs imperial. Si els tractats de 1815 han deixat d'existir, això vol dir simplement que tornem a un *statu quo* qualsevol. Certament, aquesta és la idea de l'Emperador. Amb el seu esperit pràctic, assenyat, previsor, no ha volgut pas dir que, arran de la destrucció de quatre papers, Europa s'hagi hagut de lliurar a una conflagració general. Aleshores, a quin *statu quo* tornem? Al de 1812, al de 1804 o al de 1802? A l'*statu quo* de 1797 o el de 1789? A l'*statu quo* de 1771, de 1762, de 1748, de 1734, de 1712, de 1678, de 1648? Si els tractats de Viena han estat anul·lats, tornem de Tilsitt, d'Amiens, de Campo-Formio, d'Aix-la-Chapelle, d'Utrecht, de Nimega o de Westfàlia? No hi ha cap raó per la qual hàgim de preferir un d'aquests *status quo* a un altre, puix que no n'hi ha cap que sigui totalment inacceptable com a mínim per a una meitat d'Europa. Tot esperant quelcom millor, mantindrem l'*statu quo* actual? Quan durarà? Qui pot assegurar que mai no s'acabarà? Però atès que els tractats de 1815 existeixen, si més no a títol provisional, com tots els tractats del món: més valia no declarar-ne l'abrogació i estalviar-nos aquesta por.

Heu dit que els tractats de 1815 havien deixat d'existir. En bona hora. El mínim que resulta d'aquesta proposició és que, aparentment, procedirem a la modificació del mapa polític d'Europa. Sense això, el discurs imperial no hauria aportat res de nou, hauria estat un esforç inútil. El poble, que no sempre va amb embuts, certament aprofitaria per comentar-ho. Però, independentment de les incomptables polèmiques que sens dubte aixecarien una nova delimitació, hi ha un aspecte que ens interessa particularment: saber quin nombre total d'estats

hi haurà, i, per tant, quines en seran les dimensions relatives. Se'n vol allargar la llista mitjançant la multiplicació de sobirania o, atès el seu gran nombre, reduir-la? Dit amb altres paraules, quins seran els màxims i els mínims de les potències en població i territori? Aquesta pregunta és extremadament important per a la llibertat interna de les nacions, així com per a l'harmonia de les seves relacions. Tothom sap que, en els estats de dimensions enormes, l'esperit de conquesta i l'absolutisme troben molts menys obstacles que en els petits. Tot esperant el Messies, els jueus somniaven amb el domini de l'univers. I jo més aviat demanaria que de les sis o set grans potències que existeixen actualment, en sortissin 60 noves sobirania. Alemanya, per exemple, conservarà tots els dominis que té o es veurà reduïda a un de sol? Europa estarà formada per un total de 200 estats o només per una dotzena? Aquests estats seran iguals entre si?, i en cas d'una resposta afirmativa, com podrem conciliar la igualtat amb la nacionalitat? O bé ens aferrarem al principi de la nacionalitat sense prendre en consideració la raó de l'equilibri?, i en aquest cas, quina és la llei de la delimitació? Què entenem per *nacionalitats*? Hi ha tantes nacionalitats com races? Cal afegir la característica del culte i de la llengua a la de la raça? Hi afegirem a més la forma de govern? Considerarem que forma part d'una nacionalitat el contingent de nacionalitats estrangeres que aquella s'hagi annexionat políticament? Donem voltes a un cercle viciós. En què consisteix aquesta assimilació? Què és allò que determina la raça? Quina és la influència del culte i dels idiomes...? Ah!, i si una mica d'atzar, i fins i tot d'arbitrarietat, s'acaba infiltrant en les actes del futur congrés —la qual cosa sembla inevitable—, què és el que francament podem retreure al Congrés de Viena?

Els tractats de 1815 han deixat d'existir. Però, perquè una declaració com aquesta tingui una certa transcendència, cal-

dria que es comunicés com a mínim a la majoria dels signataris. I què passaria si els emperadors d'Àustria i de Rússia, els reis de Prússia, de Baviera, de Suècia i de Noruega, de Dinamarca, de Saxònia, de Hannover, de Bèlgica, d'Holanda, d'Espanya, d'Itàlia, de Portugal, d'Anglaterra, de Grècia, etc. us responguessin: «Es mantenen els tractats de 1815?», prosseguiria aleshores l'emperador dels francesos, sol contra tots, amb l'abrogació dels tractats? Això és impossible; i, a més, amb quin objectiu? Ho ha dit ell mateix: no vol emprendre res de forma aïllada, no reclama res per a ell mateix; només vol agafar la iniciativa de les grans empreses. La mirem per on la mirem, si la proposició del missatge vingués de qualsevol altre que no fos un emperador seria considerada, si més no, temerària.

Els tractats de 1815 han deixat d'existir! Així doncs, teniu un altre pacte que voleu proposar a Europa, un nou dret, més racional, més complet, més eficaç, més intel·ligible. En veritat, convoqueu un congrés. Les potències ja han rebut les seves cartes per assistir-hi. El cert és que no n'hi ha cap de nosaltres, francesos, que no se senti satisfet amb l'honor que el nostre país té de reunir a la seva capital una assemblea tan augusta. Però aquesta no és la qüestió. Em pregunto si aquests SOBIRANS, com els anomena el discurs imperial, seran realment els plenipotenciaris idonis? Quina serà la seva competència? Seran portadors d'un mandat? Perquè, finalment, excepte l'emperador de Rússia, Alexandre II, l'autoritat del qual descansa en el principi patriarcal, i l'emperador dels francesos Napoleó III, al qual la nació li permet de fer pràcticament tot el que vol, a Europa ja no queden monarques absolutistes. Totes les prerrogatives han estat més o menys modificades pel nou règim constitucional. En conseqüència, de quina manera aquests alts funcionaris —que per si mateixos no tenen dret de recaptar ni un cèntim de contribució als seus estats— podrien

tenir el dret de tractar dels seus dominis i de reorganitzat el mapa d'Europa? L'any 1859, Víctor Manuel es va guanyar la reprovació universal en bescanviar poblacions amb les quals l'unia un vincle patriòtic i patrimonial per la Llombardia que li havia lliurat Napoleó III. Amb el pretext de revisar els tractats de 1815, no tornarem a reproduir-ne les animositats? Segur que les nacions estan disposades, avui com ho van fer el 1815, a deixar-se cedir en propietat i usdefruit a qui vulgui? I si no consenten, si rebutgen les seves ratificacions, de què haurà servit la convocatòria dels *Sobirans*?

Bé està el que bé acaba. M'agrada pensar, i cobejo amb plaer aquesta esperança, que el futur congrés, que aquesta amfictionia d'Europa, tot parlant en nom del dret i de la llibertat de les nacions, tot votant per majoria dels vots emesos, tot actuant com a sobirana, apareixerà guiada pels pensaments més generosos; que sabrà imposar al món les institucions de la pau, fer callar les ambicions i forçar els refractaris. Però podria ser que no fos així; que els SOBIRANS només es trobin a París, com l'any 1823 ho van fer a Verona, per aixecar barreres contra la *Revolució*, i que amb el pretext d'un ordre internacional, s'aliïn contra les llibertats del món. Per què hauríem de creure que aquest nou dret de gents, esmenat per una majoria de sobirans més o menys ben intencionats, seria més favorable a la civilització que el de 1815? Aquesta és la vostra esperança; jo preferiria una certesa. Sense això, no entenc pas la necessitat de precipitar-se a trobar una nova llei, per suscitar una autoritat que pot transformar-se, de la nit al dia, en una contrarevolució.

Al començament, aquestes reflexions, que qualsevol home de seny pot fer-se, em van fer sospitar. Puix que de sobirans n'hi ha, m'agrada que es quedin a casa seva, i em malfio dels seus conciliàbuls. Pensava que si quan Napoleó III ha declarat

abolits els tractats de 1815 i ha convocat un congrés només s'ha deixat aconsellar per ell mateix, aleshores la seva idea és poc perillosa, es tracta d'una fantasia sense cap desenllaç. Però si s'ha posat d'acord amb els prínceps, qui pot endevinar què ens depararà aquesta altra Santa Aliança...! Heus aquí el que impregnava les meves reflexions. I, a còpia de reflexionar, he pensat que potser el discurs imperial no s'hauria d'agafar al peu de la lletra, *in sensu obvio*; que en aquest cas calia separar la part de la metàfora de la part de la hipèrbole, fins i tot diria d'un cert misticisme, examinar el pensament del cap de l'Estat per la via de la interpretació; que, altrament, ens vèiem abocats a veure en aquesta comunicació, més oratòria que diplomàtica, una certa manca de consideració que entra en contradicció amb el caràcter del personatge i que s'assemblaria a un cop d'Estat, per no dir a un cop de cap; una conclusió irreverent que naturalment no es pot admetre.

Tothom sap que quan era president de la República i personalment responsable, Lluís Napoleó havia agafat el costum —en el temps de l'Assemblea Constituent i l'Assemblea Legislativa— d'escriure sol les comunicacions; els seus ministres s'assabentaven dels continguts al mateix temps que els representants. I no crec que des de la restauració de l'imperi hagi abandonat aquest mètode, molt més d'acord amb l'esperit de la Constitució de 1852 que no pas del de la de 1848. Desitjós de posar-se en contacte amb les masses a les quals deu la seva gran fortuna, Lluís Napoleó sembla haver-se adonat que l'estil oficial, minucios, dels antics discursos de la corona i la precisió filosòfica no li anaven bé. S'ha deixat anar més a la imaginació popular, al llenguatge figurat, als llocs comuns. Després d'un sermó molt bonic fet per un bisbe en una gira pastoral, un pagès, al qual l'eloqüència del prelat havia commogut, s'hi va acostar i li va dir: «Monsenyor, el

meu esperit no us comprèn, però la meva ànima us sent». El mateix succeeix amb l'Emperador: el poble que el llegeix no el comprèn, però el sent. El contrari succeeix amb les persones instruïdes, la intel·ligència reflexiva de les quals no té cap relació amb una facultat de pura intuïció, que ni el senten ni el comprenen. Aquest fenomen singular, que ja vaig observar fa temps i per primera vegada en els escrits de Lluís Napoleó, mai no m'havia sobtat tant com en aquesta última circumstància.²

Sigui com vulgui, alertat per la gravetat de la proposició i pel perill de les seves conseqüències, sobretot després de veure els comentaris absurds provinents del periodisme oficiós i aplaudidor, jo mateix vaig sentir que per copsar el pensament imperial calia anar més enllà d'aquest text, calia examinar, des d'una visió elevada i general, la constitució i l'esperit dels tractats de 1815, quina n'ha estat la influència des de fa cinquanta anys, quines modificacions s'hi han fet, què succeiria si fossin abrogats, o si, arribat el cas, no serien indestructibles en tot allò que hi és fonamental. He pensat que aquesta recerca seria la millor interpretació del missatge, que aclariria les coses al poble, confortaria l'opinió, i, si s'escau, no seria inútil per al treball dels plenipotenciaris del futur congrés.

2 L'opinió expressada en el text sobre la manera en què convé llegir el discurs de l'Emperador no és únicament meva. Vegeu el que es pot llegir en el *Times* del 17 de novembre, citat per *la Presse* del 18: «El discurs anterior a la proposta del congrés ha produït una sensació tan gran que sembla que l'Emperador vulgui renunciar a la proposta adoptada amb motiu de l'obertura de les cambres. Hom diu que les seves paraules han estat una *manera de dir les coses* que només significaria que els assumptes europeus no han estat resolts, que molts assumptes encara estan pendents, i que més valdria prendre'ls en consideració. Hom diu que l'Emperador *té molt en compte certes parts dels tractats*, i que voldria veure-les ratificades amb altres tractats. L'Emperador té dret a *explicar* les seves paraules i a *retirar-les*.

II. Teoria general dels tractats de pau: són allora convencions i judicis. — Distinció que cal fer entre els *motius* i el *dispositiu*. — Els tractats de Westfàlia i de Viena: esperit federatiu i garantia mútua. — Aquestes actes són irreformables i indestructibles en els seus aspectes fonamentals

Tota sentència decidida per un jurat, tota decisió emesa per un tribunal, està constituïda per dues parts fonamentals: una que comprèn els *motius* i una altra que constitueix la decisió. A través dels motius o els considerants, el jutge necessita la causa, la determina en fet i en dret, en els fons i en la forma, i la jutja; a través de la decisió, estatueix en conseqüència sobre l'interès de les parts.

Segons això, es concep que allò que més importa als litigants, que generalment tenen poc interès en les consideracions desenvolupades pel jutge sempre i quan guanyin el plet, és la decisió. Però davant la societat, per a la qual el dret ho és tot i els interessos particulars són poca cosa, davant els tribunals superiors, als quals es pot apel·lar perquè revisin la sentència; davant l'acadèmia i davant la filosofia això ja no és el mateix: gairebé només els motius importen; constitueixen la part veraderament interessant, sagrada, eterna, dels actes judicials.

El mateix succeeix amb els tractats internacionals conclosos entre potències, sota els auspicis d'allò que s'anomena la victòria; aquests tractats són veraders actes judicials, sentències.

Fins a l'any 1648, la data del cèlebre Tractat de Westfàlia, podem dir que tots els tractats de pau s'han basat en aquest motiu únic, que la victòria resolva la qüestió del litigi en favor del més fort, exactament com ho hauria fet una sentència. Ara no es tracta d'investigar allò que aquesta jurisdicció de la força pot tenir de racional, de moral i de just. Afirmo que aquesta ha estat la pràctica del gènere humà des dels inicis del

món fins a l'any 1648, any en què per primera vegada, solemnement, es va fer una reserva immensa que tractarem més endavant. Afirmo que d'aquesta pràctica universal ha sorgit una mena de dret que s'ha anomenat *dret de la guerra*, sobre el qual s'han fonamentat, en totes les èpoques, els judicis o els tractats, d'altra banda més o menys justos, sobrevinguts entre els bel·ligerants.

Considerant que —es deia— ha sorgit una dificultat pel que fa a *x* entre els habitants de la ciutat d'A i els de la ciutat de B;
Que aquest litigi, després d'esforços inútils per resoldre'l de forma amistosa, ha hagut de ser resolt per la via de les armes;
Considerant que la victòria s'ha pronunciat en favor d'A;
Considerant que, segons la consciència i la pràctica universal, hom estima que la decisió de la força en una circumstància com aquesta té força de llei;
Les dues ciutats, amb la voluntat de posar fi a l'efusió de sang, han acordat entre elles el següent, etc.

Ho repeteixo, aquest és l'esperit de tots els tractats de pau conclosos des de l'origen del món fins avui, tret de les excepcions i reserves aportades successivament des de l'any 1648 per les actes de Westfàlia i de Viena. En tots aquests actes, que, ho repeteixo, són alhora convencions i judicis, les potències bel·ligerants són alhora —pel que fa a elles mateixes— jutge i part; així ho requeria la necessitat.

D'això resulten dues conseqüències, i de la màxima gravetat: una és que en qualsevol tractat de pau hi ha un element jurídic, espiritualista, i per conseqüent, indestructible, superior a tota voluntat humana, és a saber, que la força pot esdevenir en certs casos una raó de dret. El complement, o la decisió, que habitualment considerem com el tractat mateix,

és perible: pot ser anul·lat, destruït, bé sigui per l'acord de les parts, bé sigui per la força.

Així doncs, tot tractat es compon fonamentalment de dues parts: 1) un motiu o considerant de dret, hipotètic o real, que no analitzo respecte al present, sinó admès universalment, i, com a tal, irreformable; i 2), un reglament d'interessos que sempre pot canviar i pot ser modificat il·limitadament.

La segona conseqüència, tan important com la primera, i que resulta de l'aplicació del dret de la força, és aquesta: que el litigi sobrevingut entre les dues potències pot ser tal que el judici impliqui l'absorció d'una per l'altra i suprimeixi la nacionalitat d'aquesta en benefici d'aquella; així es van formar en tots els temps i per annexions successives els grans estats. En aquest cas, qualsevol tractat de pacificació que hagués pogut existir anteriorment entre les parts bel·ligerants és abrogat en virtut del propi dret de la força, no pas únicament pel que fa a les seves clàusules, sinó pel que fa a la persona mateixa del vençut, és a dir, pel que fa a la nacionalitat més feble. Això no vol pas dir que la nació vençuda hagi de ser massacrada, desterrada o dispersada, sinó únicament que perd la seva independència política, i que a partir d'aleshores —llevat que hi hagi un capgirament de la fortuna o una revolució de la força— forma part integrant de les possessions del vencedor. Tots els tractats que existien abans entre Polònia i Rússia han estat abrogats d'aquesta manera pel que fa a les clàusules i el reconeixement de la nacionalitat polonesa, i això ha estat així tant per les particions de 1773, 1794 i 1796 com pels tractats mateixos de 1815. Tret que es produís una insurrecció triomfant o una dissolució de l'imperi rus, que retornaria totes les províncies a elles mateixes, Polònia és condemnada a seguir el destí de Rússia, que en disposa pel dret de conquesta sense que cap altra potència pugui impedir-ho.

Examinem ara el Tractat de Westfàlia. He dit que aquest tractat, que va acabar amb la guerra del Trenta Anys, havia introduït una modificació considerable en el dret de gents. Contràriament a les idees que des de fa temps immemorial eren vigents al món, aquest no va pas reconèixer que el dret de la guerra observat fins aleshores fos una quimera, un perjudici de la barbàrie: ningú no s'ho hagués cregut, només va declarar això: que la hipòtesi d'una monarquia universal, una conseqüència extrema del dret de la guerra, admesa pels pobles antics, en particular pels romans i per l'Església, era quimèrica; que d'aquesta manera, fossin quines fossin les guerres que en el futur podrien destruir les nacions cristianes, aquestes guerres no podien arribar a absorbir-les totes en una de sola, i a donar, doncs, nova vida a l'experiència d'un Estat únic; que, tret de la delimitació que caldria fer dels territoris, en el futur, la pluralitat de les potències seria en principi acceptada i mantinguda el màxim possible per la seva igualtat o *equilibri*.

Des d'aquella època, el principi d'equilibri ha estat admès en el dret de gents, de manera que podem afirmar, amb tota lògica i veritat, que si el dret de la victòria o la raó de la força és el primer article del dret de gents, l'existència d'una pluralitat de potències, i, en conseqüència, la raó de l'equilibri, n'és el segon. És en virtut d'aquest principi que Prússia s'ha constituït i desenvolupat al nord d'Alemanya, i que les victòries de Frederic II han esdevingut irrevocables. I, a l'inrevés, Napoleó I actuava contra aquest mateix principi quan, com va confessar més endavant en el preàmbul de l'*Acte additionnel* (Acta addicional), va estructurar el seu *gran sistema federatiu* europeu, que no era altra cosa que una nova feudalitat, el comandament de la qual havia d'estar a les mans de la França unitària.

El principi de la pluralitat de les potències sobiranes, introduït en el dret de gents després de la Reforma, per comptes del

principi d'unitat que havia establert el pacte de Carlemany, dit d'una altra manera, la llei politicoeconòmica de la divisió de la col·lectivitat humana en estats independents, protegits pel seu equilibri, és una idea bàsicament federalista que va canviar el curs de la civilització, la influència del qual, havent descendit des de la seva grandesa, no pot deixar de transformar, a la llarga i arreu on existeixi, la unitat interior o la centralització dels estats. La Revolució Francesa va recuperar aquesta tradició del Tractat de Westfàlia; però per una fatalitat de circumstàncies va transformar la FEDERACIÓ del 1789 en una república, *una i indivisible*, i en aquest punt vam tornar a ser més catòlics, més papistes, que Carlemany i tots els seus descendents.

Des de 1648, totes les potències signatàries del Tractat de Westfàlia han experimentat canvis en la seva configuració geogràfica. Unes hi han guanyat, d'altres hi han perdut; hi ha hagut transformacions. No crec que cap hagi desaparegut, sinó que més aviat l'equilibri que les protegeix s'ha consolidat. Pel que fa a aquesta qüestió, podem dir que el Tractat de Westfàlia, tant en la part dispositiva com en l'exposició de motius, no ha deixat d'existir. Tots els canvis que es poguessin fer en el mapa polític d'Europa no l'abrogarien. Mentre hi hagi una pluralitat de potències més o menys equilibrades, el Tractat de Westfàlia existirà. Només hi hauria una manera de suprimir-lo del dret públic d'Europa: fer que Europa tornés a ser, segons el pensament catòlic i feudal de l'edat mitjana, un imperi únic, una jerarquia d'estats. Carles V i Napoleó no ho van aconseguir. Després d'aquest doble fracàs podem dir que la unitat i la concentració política, elevades fins a aquest nivell, són contràries al destí de les nacions. El Tractat de Westfàlia, expressió superior de la justícia identificada amb la raó de les circumstàncies, existeix per sempre més.

Examinem ara els tractats de 1815.

Els tractats de 1814-1815, obra del Congrés de Viena, es troben en el mateix cas que el Tractat de Westfàlia. El Tractat de Westfàlia va introduir un principi innovador en l'antic dret de gents, el principi de la pluralitat dels estats i del seu equilibri; al seu torn, els tractats de Viena van introduir en el dret públic europeu, creat pel Tractat de Westfàlia, un principi suplementari, el qual, tot imposant-se al govern de cada Estat, els vincula tots amb una mena de garantia mútua. Aquest nou principi, reivindicat pels pobles, reconegut i promès pels prínceps, però amb un suport escàs i encara poc comprès, és el de les constitucions polítiques. Segons aquest principi, els tractats de Viena van esdevenir, com el Tractat de Westfàlia, en els seus motius i en una part —la més important per bé que la menys extensa— del seu dispositiu, un monument indestructible.

Les manifestacions del dret de gents se succeeixen les unes a les altres; i com la llei de Moisès proclamada sobre el Sinaí, esclaten enmig de convulsions polítiques que podríem anomenar tempestes de la consciència universal. I aquests principis mai no es plantegen d'una manera abstracta, com si fossin idees pures que esperessin ser aplicades; això sempre succeeix d'una forma concreta, pràctica, efectiva, tot responent a una necessitat preemptòria i general. La idea només penetra en les ments a través de la seva incorporació en un fet; imperible per naturalesa, fa —al seu torn— que el fet que li serveix d'expressió o de monument sigui irrevocable.

Després de la desfeta de Napoleó, el Congrés de Viena va ser l'encarregat de reglamentar el dret públic a Europa. Naturalment, la primera idea del congrés va ser de tornar al Tractat de Westfàlia i restablir l'equilibri —que Napoleó havia perjudicat tan greument— a Europa. Però aquesta qüestió ja no interessava només els sobirans i els estats. Des de feia 25 anys, els pobles havien rebut una nova iniciació; en generalitzar-se,

la guerra havia esdevingut revolucionària arreu. Els exèrcits de la República Francesa, i més endavant els de l'imperi, havien fet una propaganda immensa; a tots els estats successivament annexats a Europa, des del 1795 fins al 1812, s'havia renovat el dret públic i el dret civil; Itàlia, Espanya, Suïssa, els Països Baixos i la Confederació Germànica havien acceptat la idea del 1789. Polònia, constituïda per Napoleó i cedida al rei de Saxònia, semblava situada com una avantguarda destinada a temptar al seu torn els pobles sotmesos a la dominació dels tsars. La nostra doctrina s'havia aprofitat tant de les nacions que l'any 1813 aquestes van reeditar contra nosaltres el moviment del 1792. I si encara hi ha una consolació per a nosaltres, malgrat les nostres desfetes a Leipzig i Waterloo, si encara podem estar orgullosos després d'aquests desastres i donar una mà reconciliada als nostres vencedors és perquè, després de tot això, aquells que vam trepitjar no van fer altra cosa que seguir el nostre exemple. L'imperi es va malmetre, però no pas durant la coalició dels reis, sinó durant la insurrecció dels pobles; la batalla de Leipzig va ser anomenada la *Batalla de les Nacions*. S'havien fet promeses, per no dir que aquestes havien estat exigides; no cal dir que si els pobles fiquen el nas en els afers d'Estat no és pas per res. Un cop Napoleó vençut, els prínceps, llevat d'alguns canvis en les delimitacions territorials, anaven doncs a recuperar els seus dominis hereditaris; però, en aquests dominis, el retorn a l'*statu quo* havia esdevingut impossible. La guerra havia emancipat els súbdits; ara calia comptar amb ells. Per exemple, el fet que Prússia, tan debilitada, tan humiliada per Napoleó, hagués pogut tenir malgrat tot un paper molt important en les últimes campanyes va ser gràcies al patriotisme dels seus pobles; la societat del Tugendbund havia estat alhora el cap i el braç, el consell i la força; la dinastia dels Hohenzollern li deu la seva existència.

Així doncs, heus aquí un nou element: als anys 1814-1815, la qüestió de l'equilibri internacional es trobava íntimament lligada a la de les reformes governamentals. El Congrés de Viena havia de respondre alhora, d'una banda a la petició dels prínceps que reivindicaven els seus territoris, i, de l'altra, a la dels pobles que reclamaven unes constitucions. La idea ja era present arreu; així doncs, malgrat les seves reticències, els seus equívocs, els seus subterfugis, la diplomàcia no se'n podia escapar de cap de les maneres.

Aquestes dues qüestions, de si mateixes ja força delicades, el restabliment de l'equilibri europeu i la fundació dels usos constitucionals, en comportaven moltíssimes d'altres, sia com a corollaris sia a títol de maneres i recursos. Quina seria, per exemple, la norma que caldria seguir per a la nova delimitació dels estats? Quina part caldria atribuir a la nacionalitat, a la geografia, a la tradició, a les necessitats del moment? Un Estat, sigui quin sigui, no roman immòbil; tendeix a desenvolupar-se, a engrandir-se, a voltes a dividir-se. Heus aquí un grup de petits estats vinculats per una federació; aquests estats es poden fusionar en un Estat unitari. I a l'inrevés: heus aquí un gran Estat format per poblacions més o menys homogènies; aquest Estat es pot dissoldre, pot ser substituït per una federació. En ambdós casos, hi haurà una ruptura de l'equilibri. Pel que fa a aquests dos casos, quines seran les previsions del Congrés? Si una de les potències agraïeix greument aquest equilibri, d'on vindrà la repressió?, Com s'organitzarà? Què succeirà si dues o diverses potències fan coalició per al seu engrandiment mutu en detriment de les altres? Finalment, què passarà si una nació no està d'acord amb el seu govern? I si la primera reclama el benefici d'una constitució que el segon es nega a concedir? I si hi ha una revolució?, intervindran les potències?, i amb quin objectiu...?

Aquestes eren les bases de la Pau de Viena —que resultaven d'aquestes dues fórmules- que l'any 1814 i 1815 eren al cap de tothom, i que les circumstàncies, la força de les coses, feien inseparables: *equilibri europeu, constitucions polítiques*. Només cal un moment de reflexió per comprendre que, per molt que estigués animat de bones intencions, el Congrés mai no aconseguiria oferir solucions a totes aquestes qüestions. Per exemple, tot sol no podia ocupar-se de cap manera de les constitucions sol·licitades. La independència dels prínceps, l'autonomia de les nacions s'hi oposaven. L'única cosa per a la qual el Congrés podia ser útil era per afirmar els principis, posar les bases, intentar una primera compensació, calmar la cobdícia virulenta, impedir certes exorbitàncies, oferir als pobles una garantia moral tot convidant els prínceps a fer els seus deures, i després de remetre's a la saviesa dels governants, a la influència de l'opinió, esperar-ho tot del temps. Al mateix temps que els drets i la impaciència dels pobles, calia anar amb compte amb els hàbits encara vius de l'antiga societat, les tradicions del dret diví i la raó d'Estat; calia evitar, amb gairebé la mateixa cura, de parlar massa, de preveure massa, de definir massa, i també de no rebutjar res.

De fet, la importància dels tractats de 1815 resulta molt més del que aquests sobreentenien que del que expressen. Els seus considerants no són dubtosos. Pel que fa a la decisió, només han fet un primer pas. De forma més o menys amigable, es va fer el repartiment dels països conquerits entre les potències victorioses: les dinasties d'Espanya, Nàpols, Holanda i el Piemont van recuperar la possessió dels seus estats, i els pobles ho van fer de la seva nacionalitat; Saxònia va ser empetitida com a càstig per la seva fidelitat a Napoleó. Segons l'antic dret, podia haver estat eliminada del mapa si l'esperit del segle hagués estat favorable a les abolicions. Per la mateixa raó, d'una banda,

i de l'altra per les raons que l'any 1772 havien determinat el seu repartiment, Polònia va tornar a les mans dels seus antics senyors. França, que gairebé havia retornat a les seves fronteres, sola entre les potències contractants, va tenir la garantia expressa d'una constitució, de tal manera que la nació vençuda encara va ser la més afavorida. Una de les parts, el líder de la qual era el cèlebre baró de Stein, reclamava el seu desmembrament. A aquesta part se li va contraposar el Tractat de Westfàlia, i se li va fer observar que França era indispensable per a l'equilibri, i així es va mantenir la unitat francesa. Anglaterra, després d'haver estat sadollada, va plantejar el seu cèlebre principi de *no-intervenció*; un principi equívoc, vertader en allò que afecta la constitució particular i el govern intern de cada Estat, però fals pel que fa a les seves relacions internacionals i, per consegüent, els seus drets a una constitució. D'aquesta manera, Anglaterra sempre ha fet prova del seu sentit del temps i del seu interès en la llibertat dels pobles. Després, els plenipotenciaris es van separar, tot deixant, com es diu, el protocol obert.

Efectivament, allò que distingeix els tractats de Viena del de Westfàlia, i de tots els altres, independentment dels dos grans principis que hi consten per escrit, l'equilibri dels estats i, si més no, l'esperança, si no la garantia formal donada a cada poble d'una constitució, és que el seu contingut no és explícit ni definitiu; que la redacció només queda, per dir-ho d'alguna manera, esbossada, que els articles encara s'estan discutint, i que el seu esperit encara està en vies de realització; i, finalment, que el Congrés de Viena només pot ser considerat com la primera baula d'una cadena, la segona de la qual va ser el Congrés de París l'any 1856, i la tercera de la qual seria la proposada per Napoleó III al seu últim discurs. Des de fa cinquanta anys, la doble reflexió que va inspirar el Congrés de Viena no ha deixat de realitzar-se ni un sol moment, així com

els tractats de 1814 i 1815, malgrat les infraccions comeses, ho han deixat de complir-se; Napoleó III mateix ha fet més per ells que Lluís Felip i els Borbons. Aquests tractats, com ara el de Westfàlia, són doncs indestructibles; ells sols ens ofereixen la comprensió del present i del futur; i puix que el seu manteniment és d'ara endavant l'única garantia de pau al món, els atacs que la ignorància i un fals patriotisme no deixen de llançar-los a través de l'opinió pública són la primera causa del desconcert a Europa.

III. Relació entre el dret públic dels estats i el dret internacional establert pels tractats de 1815. — L'era de les constitucions

Hem mostrat de quina manera, pel curs de les circumstàncies, la qüestió de l'equilibri, i, per tant, de la pluralitat i de la independència dels estats, s'havia trobat vinculada el 1814-1815 a la qüestió de la seva constitució interna; a quins compromisos els sobirans havien agafat amb els seus pobles; i, finalment, de quina manera el Congrés de Viena, contràriament a les tradicions de la diplomàcia, s'havia vist obligat a treballar el tema de les constitucions.

No hauríem pas de creure que en tot això només hi va haver una coincidència fortuïta; que, per exemple, el manteniment de l'equilibri a Europa fos per si mateix independent del règim constitucional, i, recíprocament, que les garanties exigides des de 1815 per tots els pobles, i ara pel propis russos, poguessin prescindir d'aquesta alta sanció. Dic que no ens hauríem d'imaginar que fos possible abolir els tractats de 1814 i 1815 sense que aquesta abolició pogués tenir conseqüències per a la independència o la llibertat dels pobles, o suprimir les garanties constitucionals sense que l'equilibri internacional se'n

veies compromès. Allò que els plenipotenciaris reunits a Viena els anys 1814 i 1815 no podien fer gaire més que entreveure —la dependència íntima dels dos principis establerts pel Congrés- va aparèixer clarament en els cinquanta anys posteriors, fins al punt que als juriconsults gairebé ja no els és possible de distingir, com ho feien en el passat, entre *dret públic* i *dret de gents*. El dret públic, o dret polític propi de cada Estat, i el dret de gents van esdevenir, amb els tractats de Viena, una sola i única cosa, i tendeixen a identificar-se cada cop més. Ara ja podem imaginar el dia en què una guerra entre dos estats, que es trobés sota la jurisdicció d'Europa sencera, només seria considerada com la repressió d'un avalot en un Estat particular. Insurrecció, guerra civil o guerra contra algun país estranger, tot plegat seria el mateix. Pel que fa a la idea d'esborrar la data de 1815, això no seria res més que una disputa de cronologia que no mereixeria ni un minut d'atenció per part dels esperits seriosos.

Per comprendre bé aquests tractats sobre els quals tanta gent parla —i fins i tot escriu- sense conèixer ni tan sols la primera paraula, cal, doncs, convèncer-nos d'una cosa: com acabo de dir, hi ha una dependència entre el principi d'equilibri internacional i el principi de les constitucions, i els fets que han tingut lloc des de fa cinquanta anys en virtut d'aquesta dependència són tants actualment que no es podrien alterar el més mínim sense fer retrocedir la societat més enllà del Tractat de Westfàlia, fins a aquell terrible dret de la força, del qual una de les manifestacions més espantoses fou la Guerra dels Trenta Anys.

Fins al final del segle XVIII, els estats havien seguit llurs tradicions originals, obeint més l'espontaneïtat natural que no pas raonant els seus principis. El dret diví dels prínceps, fonamentat sobre la conquesta i sostingut per la força, general-

ment feia el paper d'una carta atorgada. Les aristocràcies, les repúbliques, no eren altra cosa que fragments de monarquia en els quals el dret del príncep era transferit, per una ficció legal, a la casta representada per un senat o a la ciutat representada pel seu burgmestre. Més avançada que els altres països en la pràctica constitucional, gràcies a una llarga sèrie de concessions arrabassades a la corona, l'any 1788 Anglaterra no n'era, però, una excepció: la seva divisa era encara *Déu i el meu dret*. Pel que fa a França, tots hem llegit la història de la Revolució; coneixem la trista situació en la qual el nostre malaurat país havia caigut. Per als prínceps, tota la política es resumia en dos punts: a l'interior, l'explotació del poble, a l'exterior, la conquesta, la guerra.

Ja he explicat de quina manera, després de la Guerra dels Trenta Anys, pel Tractat de Westfàlia havia oposat una barreira, encara molt feble, al tarannà bel·licós dels reis. Per fi va sorgir la idea de refrenar, tant a dins com a fora, aquest despotisme sanguinari, de reduir el govern a uns preceptes i a posar per escrit les fórmules del dret públic. De la mateixa manera que amb un tractat s'havia preludejat un sistema internacional, cadascú a casa seva es va voler governar per constitucions positives. Durant tot el segle XVIII es va anar elaborant aquesta idea; totes les persones que pensaven i sabien escriure a Europa van participar en aquell debat. Si hom hagués hagut de jutjar per les aparences, hom hagués dit que es tractava d'un club de lliurepensadors malparlant de la política de la mateixa manera que malparlaven de la religió i contra qualsevol altra cosa. Finalment s'ha vist que la raó de les masses estava emergint i que, sense rebre instruccions del Cel, reformava els poders de la terra.

L'agitació comença el 1773 amb la insurrecció nord-americana. Tres anys més tard, les colònies proclamen la indepen-

dència; l'any 1778, França els envia ajuda; després de 10 anys de lluita, la independència dels Estats Units és reconeguda per Anglaterra en el Tractat de París (3 de setembre de 1783). La primera utilització que els nord-americans van fer de la seva llibertat va ser dotar-se d'una constitució. D'aquesta manera es manifestava la connexió, per no dir la similitud, entre aquests dos termes: *independència, autonomia*.

Aleshores, com si l'agitació no hagués fet altra cosa que tornar a creuar l'oceà, veiem com es manifesta a diversos punts del Vell Món, a Holanda, Brabant, Hongria, Ginebra. L'any 1787, l'*stathouder* (lloctinent) és expulsat pels patriotes holandesos, i tot seguit restablert per Prússia. L'any 1789, l'emperador Josep II, les reformes del qual, massa impregnades d'absolutisme, no havien obtingut l'aprovació de les masses, es veu obligat a restablir l'antiga constitució a Hongria, mentre que a Ginebra, després dels debats entre els *Négatifs* (negatius) (aristòcrates) i els Representants, se'n redacta una altra.³ Finalment, com passa a l'òpera quan el teló s'aixeca després que l'orquestra hagi finalitzat l'obertura, Lluís XVI convoca els Estats Generals. Comença la Revolució, i, com a primera actuació, l'Assemblea Nacional intervé en la Constitució.

Però una constitució no és únicament la fórmula escrita de l'organisme polític, també és i ha de ser un pacte lliure. Per a un pacte d'aquesta mena, els temps revolucionaris són dolents. Mentre duri la lluita entre l'antic ordre de les coses i les noves

3 *Droit négatif* (dret negatiu), dret que el Petit Conseil de Genève s'atorgava de rebutjar les representacions que els ciutadans feien, sia per interpretar lleis poc clares, sia per mantenir lleis infringides. (Voltaire, *Lett. d'Argental*, 12 de febrer de 1766)

Un *négatif* (negatiu), un partidari del dret del Petit Conseil a Ginebra. Aquest [Sr. André] hauria fet que un cors i un genovès, un representant de Ginebra i un *négatif*, i el muftí i un arquebisbe sopessin junts i en bona harmonia. (Voltaire, *L'homme aux quarante écus*)

idees, les constitucions, expressions de l'antagonisme més que no pas d'una raó sintètica, fruit de la victòria i no pas obra del consentiment, seran precàries; mentre n'hi hagi poques i siguin casos aïllats, mentre els drets dels pobles no puguin defensar-se mútuament, les seves garanties seran poc sòlides: tant per als pobles com per als individus, la llibertat defuig totalment l'aïllament. De la mateixa manera, fins al 1814, les constitucions no fan altra cosa que anar passant, com a conseqüència d'esborranys en els quals s'endevina alhora la confusió dels constituents i la hipocresia dels intriguants.

- Constitució dels Estats Units, proposada des del 1787, adoptada el 1789.
- Constitució de Ginebra, 13 de febrer de 1789.
- Constitució de Polònia, 3 de maig de 1791.
- Constitució Francesa, monàrquica, 23 de setembre de 1791.
- Constitució Francesa, democràtica, 24 de juny de 1793.
- Constitució Francesa, directorial, de bàscula,⁴ 22 d'agost de 1795.
- Creació de les repúbliques: liguriana, 31 de maig de 1797; cisalpina, 29 de juny de 1797; romana, 15 de febrer de 1798, amb governs més o menys apropiats.
- Constitució consular, retorn a un govern personal i despòtic, 13 de desembre de 1799.
- Constitucions imperials del 4 d'agost de 1802 i del 18 de maig de 1804; en realitat, abrogació del principi constitucional.
- Constitució Federal Helvètica, sota la mediació de Napoleó, 19 de febrer de 1803.

4 *Nota de la traductora:* Sistema que consisteix a donar satisfaccions alternatives a cadascun dels dos partits oposats.

- Al mateix temps, la República de Ginebra s'uneix a França; consegüentment, abrogació de la seva constitució.
- Reial Constitució holandesa, segons el tipus de la constitució imperial, 10 de juny de 1806.
- Confederació del Rin sota el protectorat de Napoleó; consegüentment, abolicció de l'imperi germànic, 1 d'agost de 1806.
- Constitució de Polònia sota el rei de Saxònia, aprovada per Napoleó, 27 de juliol de 1807.

Aquestes dates porten amb elles la seva doctrina. Cap independència per als estats, cap equilibri possible, per tant, cap constitució en el sentit liberal de la paraula, amb la preponderància d'un ampli imperi que imposa una supremacia feudal. Podem dir que Itàlia, Holanda, Westfàlia, Alemanya, Espanya al cap de poc temps, tenien una constitució quan de fet estaven sotmeses? França mateix, el cap de la qual distribuïa a dreta i a esquerra les constitucions, podia enorgullir-se de tenir-ne una...? Tota aquesta època és revolucionària; des del punt de vista de les constitucions, no és altra cosa que un preludi que s'acaba amb la capitulació de París el 3 de març de 1814. El major obstacle per a les constitucions és l'Emperador. Observeu únicament que el poder de la idea constitucional és tan gran que Napoleó es veu obligat a invocar-la pel bé del seu poder i a mentir, doncs, a la seva pròpia autocràcia. Així ho havia fet la Muntanya,⁵ després de les jornades del 31 de maig i el 2 de juny de 1793; França, gairebé del tot insurrecta, es va tranquil·litzar súbitament davant l'exhibició d'una constitució.

5 *Nota de l'ed.*: En referència al sector més radical de la Convenció Nacional (Robespierre, Marat, Danton...), 1792-1795.

El vertader moment de les constitucions és aquell en què pobles i sobirans, vencedors i vençuts, proscriptors i proscrits s'uneixen amb la doble idea de garantir a cada Estat la seva independència, i, amb aquest objectiu, de dotar-lo d'una constitució. Aquest moment té lloc amb el retorn de Lluís XVIII a França; des d'aquell dia, l'obra constitucional, condició de l'equilibri europeu, ha prosseguit sense interrupcions. Certament, pel que fa a aquesta qüestió, els tractats han guardat una reserva excessiva; els emperadors i els reis no agafaven aquest camí voluntàriament. Encara hi haurà debats virulents, es produiran escissions doloroses i se sacrificaran dinasties. Als repartiments s'hi afegiran reestructuracions, però..., que importen aquestes misèries? Les convencions que es modifiquen són convencions que es consoliden; de fet, no es van negar els principis, només van sorgir dubtes i controvèrsies sobre els detalls de la seva aplicació. Si hi ha una època en la història que sigui testimoni del progrés de la humanitat, de ben segur que és aquesta. L'any 1814 significa el vertader punt de partida de l'era constitucional, mil vegades més il·lustre que l'era de la batalla d'Actium. I quelcom singular és que qui desvela el secret de l'època és l'emperador de totes les Rússies; ell és qui, certament com a sobirà desinteressat, atès que els seus súbdits no estan preparats, anuncia la mort del despotisme; ell, que es mostra com el més inflexible pel que fa als principis i que imposa el dogma revolucionari al rei cristianíssim. No puc comprendre de quina manera, amb quin objectiu, amb quins motius, a benefici de qui o de què, en honor de quina idea, certes persones que es creuen periodistes perquè escriuen als diaris gosen negar el fet més notori del segle, resultat de cent batalles, el producte més clar fins ara de la Revolució Francesa, del qual podem dir que aquesta última n'ha estat només el primer episodi.

- Carta Constitucional francesa, reclamada a grans crits per la nació, imposada pel Senat, i que compta amb el suport de les potències col·ligades que en fan la condició de la seva aliança davant dels Borbons, i atorgada per Lluís XVIII el 4 de juny de 1814.
- Congrés de Viena: de l'1 de novembre de 1814 al 25 de maig de 1815. Al mateix temps que els repartiments, allà es van fer les promeses de constitucions, els projectes d'aliances i de garanties recíproques, les teories d'equilibri i de desarmament. Després del que ha succeït d'aleshores ençà, mireu ara si aquestes promeses han estat tan vanes, i, per tant, si aquests tractats estan ara mateix tan destruïts com la Borsa i certs diaris pretenen.
- Constitució Federal Helvètica, 8 de setembre del 1814...

Abans de prosseguir, observem el següent: totes aquestes constitucions estan subjectes a revisió perquè, atès que totes expressen llibertat, són instruments de progrés. Heus aquí una altra raó per la qual els tractats de 1815 no moriran; el desenvolupament del seu pensament és etern.

- Acta Addicional a les Constitucions de l'imperi, atorgada per Napoleó després del seu retorn de l'illa d'Elba, el 22 d'abril de 1815.
- Restauració de la Confederació Germànica, 8 de juny de 1815. — Certament no és perfecta, ni de bon tros; però, digueu-me, es tracta ara d'abrogar-la o només de revisarla, de fer-la —per dir-ho d'alguna manera— més federal?
- Constitució del Regne dels Països Baixos, 8 d'agost de 1815. Redactada pels notables i jurada pel rei Guillem, malgrat l'oposició del clergat catòlic belga.
- Constitució del Regne de Polònia, demanada pel congrés i

- atorgada per l'emperador Alexandre, 24 de desembre del 1815.
- Constitucions representatives de Lippe-Schaenburg i Schwarzburg-Rudolstadt, 1816.
 - Constitució atorgada al Tirol per l'emperador Francesc, 13 d'abril de 1816.
 - Constitució de les illes Jòniques, atorgada per Anglaterra, en substitució de l'atorgada abans pels francesos. Aquesta constitució anglesa no era ni de bon tros liberal; però enguany, el govern de la reina Victòria ha reparat aquest greuge tot cedint aquestes illes a Grècia; 29 de desembre de 1817.
 - Constitució de Saxònia-Coburg-Saalfeld, 19 de març de 1818.
 - Constitució de Baviera, 26 de maig de 1818.
 - Constitució de Baden, 22 d'agost de 1818.
 - Constitució de Württemberg, 29 de setembre de 1819.
 - Constitució de la República de Cracòvia.
 - Constitució de Brunswick, 25 d'abril de 1820.
 - Constitució del Regne de Nàpols, 13 de juliol de 1820. Atorgada sota pressió de l'opinió pública, aquesta va ser retirada posteriorment; i un cop restaurada, i un cop més retornada, i de nou recuperada. Sabem el que li va costar a la dinastia de Nàpols el fet d'haver-se resistit a l'esperit del segle i haver mal interpretat els tractats.
 - Constitució de Hesse-Darmstadt, 17 de desembre de 1820.
 - Constitució Espanyola, imposada per les Corts el 1820, suspesa o abrogada el 1823, i restablerta a la mort de Ferran VII el 1838. Què prometen als espanyols des de fa 15 anys els pretendents al tron d'Isabel? Quina és la base de les seves operacions? Una constitució, però ja és massa tard.

- Constitució de Saxònia-Coburg Gotha, 8 d'agost de 1821.
- Constitució de Saxònia-Meiningen, 4 de setembre de 1824.
- Constitucions de Nassau, Mecklemburg, Saxònia-Weimar; no tinc les dates.
- Constitució de Portugal, atorgada el 1820, reformada el 18 de juny de 1937.

Certament —ho repeteixo—, aquestes constitucions no són ni de bon tros models de liberalisme. Encara no s'hi ha dit l'última paraula; encara serem testimonis de moltes temptatives. Però el principi hi és i només cal perfeccionar-lo. Si pensem que l'any 1814 els censos senyorials⁶ encara no s'havien abolit en diversos llocs d'Europa i que tanmateix en aquests llocs es rebrien constitucions; que a França mateix, just abans del 1789 encara hi havia serfs; que la servitud tot just acabava de ser abolida a Rússia; i, finalment, que l'any 1852, el poble francès, amb fama de ser el més avançat d'Europa, va preferir retrocedir en les llibertats constitucionals que no pas entrar en la via de les reformes econòmiques, cal estar predisposats a una certa indulgència envers els prínceps constituents.

- Conspiració a Rússia, en nom de la *República Eslava*, per una constitució, 1825. Malgrat tot el que hom pugui dir, una repercussió del Congrés de Viena.
- A Itàlia, l'agitació constitucional no s'atura ni un moment; el Ducat de Florència hi va guanyar institucions i una administració que el reialme unitari no ha pas igualat.

6 *Nota de l'ed.*: Els censos senyorials eren obligacions imposades pels senyors feudals als serfs. Aquestes obligacions podien ser en espècies (bestiar, productes del camp, etc.) i/o podien comportar la prestació de jornades de treball evidentment no remunerades. El text original en francès es refereix a les darreres (*corvée*).

- A França, revisió de la Carta Constitucional després de la Revolució de Juliol, 9 d'agost de 1830. Ni una protesta es fa sentir a favor dels Borbons per part de les potències signatàries dels tractats. La raó per la qual el desfavor va caure sobre Lluís Felip no va ser en absolut perquè se'l considerés hostil a la Santa Aliança; de fet, durant vuit anys no va parar de demostrar el contrari. Va ser perquè se'l considerava l'usurpador d'una corona que hom creia que havia de recaure en el jove Enric V.
- El mateix any, revisió de la Constitució federal suïssa.
- Constitució belga després de la separació de Bèlgica i Holanda, 1831.
- Al mateix temps, es demana una constitució per a Schleswig-Holstein.
- Revisió de la Constitució del Valais (Suïssa), 1839.
- Reforma de la Constitució de Hannover, 1840.
- Promesa feta pel rei d'Holanda a Luxemburg de donar-li una constitució.
- Constitució de Grècia, març de 1844.
- Projecte de reforma de la Constitució sueca a la mort del rei Bernadotte; rebutjat el 1844.
- Arribada al papat de Pius IX; això fa esperar una constitució, 1846.
- Revolució de Febrer: França es dota d'una constitució republicana, 4 de novembre de 1848.
- Assemblea de Frankfurt per a la revisió del Pacte Federal germànic. Alhora, Prússia i Àustria, empeses pels esdeveniments, es doten de les seves primeres constitucions, que aviat seran suspeses o retirades.
- Revisió de la Constitució Federal suïssa i de les 25 constitucions cantonals.
- Constitució de Dinamarca, 25 de maig de 1849;

- Promesa del Papa, de *motu proprio*, de donar una constitució, 4 de setembre de 1849.
- Promulgació de la constitució revisada de Prússia, 1 de febrer de 1850.
- Cop d'estat del 2 de desembre de 1851, que suprimeix la constitució republicana de 1848, i fa retrocedir la nació fins a la de 1802.
- Restauració de l'imperi, 2 de desembre de 1852. Napoleó III declara que, amb aquesta restauració, el poble francès pren la revenja dels tractats de Viena.
- Constitució del Piemont, 1855; Itàlia sencera s'encén.
- Constitució oferta pel rei de Nàpols Francesc II: ja és massa tard. Itàlia prefereix els perills d'una constitució unitària a la conservació d'una dinastia tantes vegades perjura, 1860.
- Decret de l'emperador Napoleó III que dóna més joc a la constitució imperial, 24 de novembre de 1860.
- Rescripte de l'emperador Francesc Josep, que reorganitza l'imperi Austríac tot basant-se en principis combinats del sistema federatiu i del règim parlamentari. Els pobles incorporats a l'imperi no hauran perdut res pel fet d'haver esperat: la Constitució austríaca és amb la Constitució suïssa la més liberal d'Europa, 1861.
- Finalment, i això corona l'obra, l'emperador de Rússia aboleix el servatge als seus estats, i transforma alhora tots els pagesos en propietaris. El principi de la separació dels poder s'aplica al govern, i de seguida comença a propagar-se per Rússia l'opinió a favor d'una constitució.

El Nou Món segueix el moviment del Vell Món:

- Constitució d'Haití, 4 d'abril de 1811, reformada el 1846.
- Constitució de Caracas o Veneçuela, 1816.

- Constitució de Buenos Aires, 1817-1819.
- Constitució brasilenya, febrer de 1821. L'any 1822, Brasil se separa de Portugal: la constitució és la independència, no ho oblidem.
- Constitució de Colòmbia, 20 d'agost de 1821.
- Constitució del Perú, 8 d'octubre de 1821.
- Xile, Mèxic i Nova Granada també tenen les seves constitucions. Aquestes constitucions han estat reformades moltes vegades després d'agitacions locals, però el principi segueix essent indestructible. Quina és ara la raó donada per Napoleó III de la seva expedició a Mèxic? Doncs la necessitat d'aturar l'anarquia que assola aquest país, tot dotant-lo d'una constitució.
- L'any 1837 esclata una revolta al Canadà; és sufocada molt aviat, però el règim militar és abolit, i el Canadà, amb la constitució més flexible de totes, no sentint ja la mà d'Anglaterra a sobre, amb la qual manté tanmateix el vincle, supera els Estats Units en prosperitat i progrés.

En el mig segle que acaba de transcórrer, des de la capitulació de París fins a l'any que ara comença, el 1864, s'han atorgat, revisat, modificat, sol·licitat i promès més de cent constitucions; és a dir que tot l'univers civilitzat ha passat del règim inorgànic de l'Estat a un sistema de reflexió, de dret i de llibertat. Afirmo que aquí es troba el fet incommensurable del segle XIX, davant del qual s'eclipsen els 12 anys del gran drama revolucionari i els 15 de l'epopeia imperial, un fet que només troba el seu equivalent en el desenvolupament prodigiós de les ciències i la indústria, al qual serveix —per dir-ho d'alguna manera— d'introducció.

Des del 1814-1815, després del senyal donat pel Congrés de Viena, una immensa eclosió va tenir lloc a la terra, i encara

dura. Les nacions han canviat realment de cara. L'Estat, abans amorf, com una mena de monstre, s'ha dotat d'òrgans de producció i fins i tot de beneficència; s'ha dotat de membres, d'idees i d'una consciència; s'ha posat a caminar i a actuar com un ésser moral, intel·ligent i lliure. La seva educació està lluny d'haver finalitzat, però ja no dubtem que, amb el temps, aquesta bèstia ferotge pugui esdevenir l'àngel del benestar, de la pau. Els pobles devastats han tornat a tenir esperança; han comprès que, en el futur, l'Estat, per satisfer els seus desigs d'antropofàgia, ja no els farà tributar fins al seu últim escut i el seu últim fill. La revolució dels cèsars o la de Crist mateix van produir quelcom més sublim que això?

I nosaltres, francesos, que després d'haver lluitat valerosament per aquesta regeneració gloriosa, després d'haver-ne dut els principis a tots els pobles, ens vam embriagar estúpida­ment amb els nostres triomfs; nosaltres, que del paper d'alliberadors que ens havia atorgat la Revolució ens vam deixar transformar, seduïts per la glòria, en opressors: obrirem finalment els ulls? Vencedors dels reis, ha estat necessària una creuada de les nacions per fer-nos tornar als nostres principis; rebutjats aleshores per aquesta mateixa revolució que havíem desencadenat al món, vam tornar a les nostres llars sense la mínima comprensió de la nostra obra; vam deixar que el nostre pacte fos esquinçat com hom esquinça una vella escarapella, i no vam aconseguir reeixir. Mentre que les nacions, emancipades per les nostres armes, creixen a l'ombra de les llibertats que els hem portat, a nosaltres, descontents amb nosaltres mateixos i amb els altres, no se'ns acut altra cosa que declamar contra els tractats de 1815, tot somniant amb la frontera del Rin i la revenja de Waterloo...!

IV. Sobre les esmenes realitzades als tractats de 1815 i llurs ratificacions; de quina manera hem ensarronat l'opinió pública sobre això. — Assumptes d'Espanya, de Bèlgica, de Neuchâtel; — Revolució de Juliol; restauració de la dinastia dels Bonaparte

El 25 de setembre últim, en resposta al senyor De la Guéronnière sobre Polònia, Èmile de Girardin, escrivia a *la Presse*:

El diari *La France* informa a Franca del següent: ELS TRACTATS DE 1815 JA NO EXISTEIXEN. Quina bona notícia! Quin descobriment! Ja fa molt de temps que els tractats de 1815 ja no existeixen. Ja no existeixen des que Rússia, malgrat els vincles de parentiu que tan estretament la unien amb la casa d'Orange-Nassau, i tot violant els articles 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72 i 73 de l'acta del Congrés de Viena del 9 de juny de 1815, va consentir l'any 1831 en el desmembrament d'Holanda i en la separació de Bèlgica; ja no existeixen des que Àustria, l'any 1847, es va annexar l'Estat de Cracòvia, tot negligint els articles 6 i 9 tan categòrics de l'acta abans esmentada;

ja no existeixen des que el príncep Lluís Napoleó Bonaparte va accedir, l'any 1852, al tron imperial amb el nom de Napoleó III, emperador dels francesos, tot succeint així a Napoleó I i Napoleó II (duc de Reichstadt), tot infringint l'article 2 del tractat de l'aliança del 20 de novembre de 1815;

ja no existeixen des que Prússia, en el ple exercici de la seva sobirania, va renunciar a la possessió de Neufchâtel, la qual cosa li garantia l'article 23 de la mateixa acta abans esmentada;

ja no existeixen des que Àustria va donar el Ducat de Milà, inclòs en l'article 93, a França, l'any 1859, la qual al seu torn el va donar al Piemont;

ja no existeixen des que el duc de Mòdena, arxiduc d'Àustria-Este, príncep reial d'Hongria i Bohèmia, va perdre els seus ducats

de Mòdena, de Reggio, de Miràndola, de Massa, de Carrara, de Guastalla, especificats a l'article 93; ja no existeixen des que la duquessa de Parma va perdre els seus ducats de Parma, de Placència i el seu principat de Lucca, supòsits de reversibilitat que havien estat tan curosament previstos en l'article 99;

ja no existeixen des que el gran duc de Toscana, arxiduc d'Àustria, príncep d'Hongria i de Bohèmia, malgrat l'article 100 —tan clar en això—, va perdre el seu Gran Ducat de Toscana i les seves dependències;

ja no existeixen des que el sobirà dels estats romans va perdre les marques i les legacions de Ravenna, de Bolonya i de Ferrara, que havien estat retornades a la Santa Seu per l'article 103;

ja no existeixen des que l'hereu de la seva Majestat el rei Ferran IV, restablert per l'article 104, «tant per a ell com per als seus successors al tron de Nàpols, i reconegut per les potències com a rei del Regne de les Dues Sicílies», a Roma ja no és res més que un refugiat i un conspirador...

Així doncs, quan la premsa governamental, dinàstica, bonapartista, però prudent i circumspecta, expressa la seva sorpresa davant d'un fet tan important, l'abolició dels tractats de 1815, la premsa suposadament liberal i democràtica, la premsa d'oposició, respon pomposament, ho troba absolutament simple i rep el comunicat de l'Emperador amb aplaudiments frenètics. El senyors Havin i De Girardin avergonyeixen el senyor De la Guéronniere. Heus aquí de quina manera els líders de l'opinió pública ensenyen al poble com s'han de considerar els afers humans, i tracten la política davant dels seus ulls! Dels fets només en veuen la matèria, l'escorça, el cadàver; no copsen l'esperit, l'ànima. De la mateixa manera, les seves paraules són totes paraules de mort. Són oportunistes, agiotistes polítics, adoradors del fet innegable, aduladors

del poder del dia i de la fantasia del moment; la seva única ocupació, tot tenint cura dels seus interessos, sembla ser la d'aniquilar els pensaments elevats que constitueixen la vida universal. Per a ells, res no existeix; el món és una barreja de formes passatgeres, sense relació entre elles, sense energia, sense fecunditat. La societat és una ombra incapaç de produir altra cosa que el no-res: objecte d'*speech*, pretext de demostracions diplomàtiques, parlamentàries o bel·licoses, tan vanes com la lletra dels tractats. Diuen que el Congrés de Viena va passar com una bufonada; ara tenim taula rasa: intentem una altra cosa. Després de l'amor per la cuina, a la terra no hi ha res de cert que no sigui el plaer de fer prevaler la pròpia opinió i de manipular la pleballeja; tota la resta és una il·lusió. D'aquesta manera, aquests sofistes odiosos enverinen la civilització, crispen els estats, roben l'enteniment i el sentit moral a les masses. Van perdre la monarquia de juliol; van traïr la República; acabaran amb l'imperi que creuen salvar tot fent-lo a imatge seva.

En veure la resistència dels sobirans al desig de llurs pobles, la seva desconfiança, el maquiavelisme de les faccions, jo també vaig creure un dia que els tractats de 1815 —la idea tan elevada dels quals, però, jo havia pogut copsar— havien esdevingut paper mullat, i vaig expressar el meu dolor per això. Però posteriorment vaig reflexionar-hi i vaig comprendre que les declaracions de la justícia eren imperibles, que ningú tenia el poder d'abrogar-les; i encara més, que tenien la virtut de transmetre als pactes internacionals i a totes les institucions a les quals s'incorporaven una durada indefinida. I us dic: heus aquí allò que fa que el progrés sigui permanent, que la història tingui continuïtat. La immortalitat, que la religió ens fa esperar en un altre món, la podem veure ja en aquest. Es manifesta entre nosaltres i en som els seus agents...

Així doncs, tot tornat als homes d'Estat de *la Presse* i de *le Siècle*, la separació de Bèlgica i Holanda, la incorporació de Cracòvia, la restauració de la dinastia dels Bonaparte, la cessió feta pel rei de Prússia dels seus drets sobre Neuchâtel, la formació del Regne d'Itàlia, i afegiu-hi, si voleu, l'annexió a França de la Savoia i Niça, aquestes són —segons aquests dos periodistes eminents— les cinc o sis grans infraccions a partir de les quals se senten amb al dret de concloure que els tractats de 1815 han deixat d'existir. El que jo argumento, ben al contrari, és que precisament tot això demostra que els esmentats tractats existeixen, que governen Europa, incloent-hi l'imperi francès, és clar. La demostració, si bé una mica llarga, serà si més no instructiva.

He dit que, gràcies al principi d'equilibri que el Tractat de Westfàlia havia expressat per primera vegada i que, per tant, havia aplicat per primer cop, el tractat havia esdevingut indestructible en la part dispositiva; que el mateix havia succeït amb els tractats de 1815 atesa la combinació dels principis d'equilibri i de les constitucions; en aquesta part dispositiva, tots dos també havien esdevingut imperibles. Efectivament, tal com són, i malgrat la pobresa de la seva redacció, aquests tractats constitueixen l'esborrany de la propera constitució europea; per als pobles, són l'única garantia indestructible de les seves llibertats; per als interessos, són l'única garantia de seguretat i d'ordre. Malgrat el que puguem llegir al text, l'esperit que impregna tots aquests tractats era tan fort el 1814 que l'emperador Alexandre no va poder evitar, en la candor del seu misticisme, d'expressar el seu gran entusiasme davant del món, tot proposant l'any següent un nou tractat que fos signat per les potències i que ha esdevingut molt conegut amb el nom de la Santa Aliança. L'objecte d'aquest tractat era doble: 1) establir una garantia mútua entre els sobirans; 2) inaugurar

l'era dels principis en la política internacional, la qual cosa era, ni més ni menys, que un jurament a la Revolució davant la Santíssima Trinitat. *L'era dels principis*: aquesta idea va sorgir després de 1814 d'una ment russa, i hauria honrat Lafayette. No dubto gens a reivindicar-la com a francesa; és l'aplicació de la Declaració dels Drets de l'Home als assumptes internacionals.

El zel d'Alexandre no va trobar gaire simpatia entre els sobirans que es veien atrapats per les idees noves, llançades a tota velocitat vers el desconegut. Mentre que els pobles es deixaven dur per l'esperança, una mena de terror dinàstic es va apoderar dels reis. Per adonar-nos-en realment, cal recordar aquí el que havia d'esdevenir, el que la reialesa és en el sistema de les constitucions.

Segons les teories constitucionals, l'Estat és una unitat de composició que ja no encarna ni representa, com ho feia en el passat, la persona del rei; per tant, la llei de l'Estat, adequada a la voluntat nacional, és una resultant, la qual cosa exclou la hipòtesi d'una majestat directora. D'això es deriva que, en els nous principis, la reialesa és una circumstància extraconstitucional, un element místic, incompatible amb la racionalitat rigorosa del sistema. Perquè el rei pugui ser quelcom en el futur, cal que esdevingui un poder més entre aquells definits per la constitució, la qual cosa en fa, no pas com deien els periodistes del segle XVIII, que es creien agosarats, el mandatari de la nació —l'absolutisme s'adaptaria molt bé a aquesta condició de mandatari—, sinó una de les FUNCIONS, o, de forma encara més simple, un dels alts *funcionaris* de l'Estat. Tret d'això, el rei no és res; la reialesa ja no té cap raó de manifestar-se. Aleshores, quina pot ser la funció reservada al rei? Per als sobirans, aquí comença el pànic de les especificacions; la indefinició els anava molt més bé. Serà el rei cap de la justícia, generalíssim, president inamovible del ministeri, gran elector?

Trieu. Serà una cosa o l'altra d'aquests càrrecs, fins i tot en podrà ser més d'un, i reunir en la seva persona una part o la totalitat del poder executiu; però a partir del moment en què la seva autoritat està definida, esdevé —com deia abans— un simple funcionari, i un funcionari responsable; ja no és allò que abans s'anomenava rei. Pel que fa al poder legislatiu, està clar que, com a molt, el pot exercir de forma participada, atès que, si només ell el detingués, i hi afegís el poder executiu, estaríem tornant al règim anterior; la constitució ja no tindria cap sentit. Heus aquí una lògica cruel: podem dir que, des que la idea constitucional va entrar al món, la reialesa en va sortir. El reis mateixos ja no hi creuen, com no sigui potser a Prússia; però allà estan bojós.

Les persones que van fer els tractats, que hi van posar la seva signatura, devien d'estar doncs molt poc disposades a perseguir-ne l'execució, no dic pas respecte dels repartiments (territorials?)—les infraccions no van pas començar amb aquest aspecte purament accessori—, sinó pel que fa a les constitucions promeses i universalment esperades. Els exèrcits encara no havien tornat de la seva primera campanya que ja les promeses havien estat oblidades, el pacte havia estat infrangit, i els sobirans només pensaven en la manera d'escapolir-se de les conseqüències de la seva restauració. Tanmateix, si mirem la cronologia veiem que aquesta mala disposició no es va poder mantenir. El retorn de l'illa d'Elba havia demostrat que les constitucions s'havien de tenir en compte seriosament, i això sota pena d'una nova deposició irrevocable. A partir del 8 d'agost de 1815, el rei dels Països Baixos seguia l'exemple de Lluís XVIII. Els van seguir els dèbils prínceps d'Alemanya; els forts es van mantenir tant com van poder.

Quan el rei d'Espanya, Ferran VII, va començar l'any 1820 a perseguir les Corts, el patriotisme de les quals havia mantin-

gut la seva corona, estava violant els tractats de Viena en la seva idea fonamental. Si el senyor De Girardin tingués una mínima comprensió del que està dient, quan gosa escriure sobre els tractats de 1815 hauria hagut de començar a mencionar les violacions per aquí. I quan l'any 1823, la reialesa francesa, malgrat les protestes d'Anglaterra, va intervenir en la disputa, amb l'assentiment de Rússia, Àustria i Prússia reunides al Congrés de Verona, i va decidir el triomf del dret diví contra els constitucionals espanyols, estava violant aquestes mateixos tractats d'una manera encara més flagrant i odiosa. Els Borbons havien tornat a França només a la condició de prestar jurament de fidelitat a la Carta; aquesta carta formava una part integrant dels tractats; les potències se n'havien fet garants; era una de les condicions de la deposició pronunciada contra Napoleó. I heus aquí que, tan bon punt restablerts en el tron dels seus avantpassats van declarar la guerra a la Carta i van destruir la Constitució espanyola...!

Aquí es troba el principi de la commoció que ens tenalla. Allò que les dinasties borbòniques van fer o van mirar de fer a França, Itàlia, Espanya, d'altres ho van mirar de fer en altres llocs. Prússia encara no ha vençut l'obstinació dels seus reis. La pacificació de Viena, que havia d'inaugurar l'*era dels principis*, de començar el gran període de progrés, ben aviat només va semblar una era de reacció i de letargia. L'efecte d'aquesta resistència sobre l'esperit dels pobles va ser deplorable. La desconfiança, i ben aviat l'horror, es va generalitzar envers els tractats. Atès que els sobirans rebutjaven les peticions de constitucions, la Santa Aliança va ser considerada com la coalició dels reis contra els pobles, i les delimitacions de les fronteres, en alguns llocs desafortunades o poc hàbils però que altrament no s'haurien notat, com un ultratge a les nacionalitats. Els dèspotes s'havien repartit les nacions com si fossin simples

ramats: heus aquí la hipèrbole que van fer servir. Des d'aleshores ha existit una tendència recíproca dels pobles i dels governs a estripar el pacte, una tendència funesta, respecte de la qual la democràcia es va deixar enganyar arreu, i de la qual li costarà sortir. Per als amics de la llibertat, la vertadera tàctica consistia en fer que els sobirans fossin cridats constantment a l'esperit i al respecte dels tractats, de la mateixa manera que els lliberals a França invocaven la Carta contra les tendències nefastes de la legitimitat; però va succeir el contrari. Cal que els tractats de 1815 estiguin fortament establerts, que la idea n'hagi estat determinada pel destí, perquè hagin resistit al conjunt d'atacs dels prínceps i dels pobles.

La revolució de 1830, que va enderrocar els Borbons i que el senyor De Girardin hauria pogut citar amb la mateixa raó que la restauració de l'imperi sota Napoleó III, no tenia res en si mateixa que menyscabés els tractats de 1815; res més lluny d'això: de fet, els venjava. Un cop la dinastia canviada, i atès que la relació de França amb Europa seguia essent la mateixa, que la seva constitució seguia essent representativa, parlamentària, gens conqueridora, sense la més mínima vel·leïtat de menyscabar l'equilibri d'Europa, es podia, s'havia de defensar que la Revolució de juliol era la consagració dels *principis* proclamats per la Santa Aliança, i en absolut una negació de la veritat de l'esperit de Viena. Debades cercaríem què hi podria haver en l'afirmació de la Carta i en l'expulsió d'una dinastia infidel a la condició de la seva restauració que fos contrari als tractats: no ho trobaríem. Debades protestaven els sobirans, sorpresos de les conseqüències del gran acte en el qual havien participat com a parts i àrbitres, contra l'aplicació que se'ls en feia. Debades, empesos per la sensació de pànic, havien dictat a Verona una mena de sentència de cassació: no hi havia res a fer, la força de la veritat els escanyava. No podien pas abjurar

del principi d'equilibri. Tampoc podien negar que aquest principi, per al qual havien compromès la seva paraula reial, haguesses esdevingut dependent i correlatiu del de les constitucions... Aquest aspecte de la Revolució de 1830 va ser totalment desconegut. En la caiguda dels Borbons, de la dinastia de l'estranger, com se l'anomenava, hom va voler veure un desafiament a la coalició i un primer acte d'hostilitat contra els tractats, un monument —deien— a l'absolutisme dels prínceps contra la llibertat dels pobles. Seguint l'exemple de França, que des de Lluís XIV mantenia el poder de marcar la pauta i que tantes vegades tan malament ho havia fet, arreu, les poblacions, enfurismades, van adoptar aquest biaix. Aquí se situa la secessió de Bèlgica, recordada pel senyor De Girardin.

Puix que el rei Guillem d'Holanda —altrament un home honest— s'havia comportat envers els seus súbdits belgues gairebé com el rei Ferran ho havia fet envers els espanyols, Bèlgica, empesa pel seu clergat, aleshores preponderant, es va aixecar com un sol home, i la divisió del regne dels Països Baixos es va consumir amb el suport de França i Anglaterra. No analitzo pas si la insurrecció dels belgues va ser oportuna, o si, per raons d'interès que els plenipotenciaris de Viena semblaven haver copsat millor que els ciutadans de Brusselles i els habitants del país de Lieja, no van tenir l'ocasió de lamentar-se'n: aquest és un altre assumpte. La qüestió és saber si aquesta secessió anava contra els tractats. Sense cap dubte, sí que hi anava; però, per culpa de qui? Per culpa del príncep que havia faltat als seus deures constitucionals, o de la nació que reivindicava els seus drets? A aquesta primera pregunta, la resposta està clara: és evident que la infracció va ser tota deguda al príncep, no pas al poble. Però pel que fa al respecte de les convencions, els principis que regeixen les nacions són els mateixos que els que regeixen els simples

particulars. Cal que el senyor De Girardin, que ha ficat el nas en molts assumptes a la seva vida, torni a llegir l'article 1884 del Codi Civil; hi veurà que la condició resolutorià sempre està sobreentesa contra aquella part que falta al seu compromís. En infringir el dret constitucional dels seus pobles, el rei Guillem infringia *ipso facto* el Pacte de Viena; pel que feia a ella mateixa, la nació belga pronunciava la deposició del seu sobirà. Afirmo que una derogació com aquesta era conforme a l'esperit dels tractats de 1815.

Pel que fa a la qüestió del territori, aquesta es va resoldre en el mateix sentit. En un primer moment, es va tractar d'incorporar Bèlgica a França, però les potències no ho van permetre. Aquesta annexió hauria destruït l'equilibri. El Regne dels Països Baixos havia estat creat el 1815 contra França; Bèlgica va ser declarada neutral; això va ser tot. D'aquesta manera va desaparèixer dels tractats el fet més sensible per al nostre amor propi, la delimitació del nord-est de França que es va fer al Congrés. Des del 1830, les places fortes que el rei dels Països Baixos mantenia a un alt cost contra nosaltres, Philippeville, Courtrai, Mons, etc., han estat successivament enderrocades pel rei dels belgues; d'aquesta banda, qualsevol greuge ha desaparegut. Les raons que podien tenir Lluís XIV, Napoleó, Lluís Felip mateix, de reclamar Bèlgica han deixat d'existir atesa la neutralització del país i l'enderrocament de les places fortes. L'equilibri més aviat hi ha guanyat que no pas perdut. Llevat que pretenguem, amb els liberals de la Restauració però contra la història i contra la lògica, que els tractats de 1815 eren una garantia mútua dels reis contra els pobles, com podem dir que degut a la separació entre Bèlgica i Holanda han deixat d'existir? Un príncep culpable d'infracció ha estat castigat; per al poble que li havia pertangut s'ha fet un altre arranament: no hi ha res més, això és tot.

Sí —ho confesso—, s'han comès nombroses infraccions; sí, i pel que fa a això, no he canviat d'opinió: des de fa 30 anys, el fet que els tractats de Viena no fossin 100 vegades aniquilats no ha depès dels pobles o dels sobirans, de la premsa bocamolla o dels falsos homes d'Estat. Però per bé que el fanatisme i la hipocresia s'hagin desfermat fins a la sacietat contra aquests tractats, la incapacitat actual de poder posar-nos d'acord per anihilar-los encara ha estat més gran. A cada violació li respon una protesta, i el debat sempre es decideix en favor de l'equilibri.

Més endavant parlaré de la incorporació de la República de Cracòvia per part d'Àustria.

Hom esmenta el reconeixement de Napoleó III. Què vol dir això? Els Tractats de 1815 garantien a França un règim constitucional; alhora, la dinastia dels Bonaparte era nominativament exclosa de la corona [...].

¿Resulta tan difícil de comprendre que qualsevol convenció pot ser modificada amb el consentiment comú de les parts, no els principis del dret que la custodien i que per naturalesa són immutables, però si en la seva aplicació, és a dir, precisament en la part dispositiva; que si les potències —després d'haver aplaudit el 2 de desembre, fins i tot Suïssa i Bèlgica el van aplaudir!— van creure que havien de reconèixer el nou emperador, la infracció queda coberta pel seu consentiment; que l'exclusió de la família Bonaparte depenia exclusivament del fet que fos considerada com l'expressió d'un pensament hostil envers l'equilibri europeu i el sistema constitucional, però que, atès que l'experiència havia demostrat la bona disposició d'aquesta dinastia, l'ostracisme pronunciat contra ella ja no estava justificat? ¿És cert que, fins ara, Napoleó III no ha fet res contra aquest equilibri que se l'acusava de voler destruir; que, ans al contrari, sempre

l'ha mantingut; que ha gastat a Orient mil milions de francs i 100.000 homes per afirmar-lo davant de Rússia, l'ambició de la qual amenaçava de trencar; que, amb el mateix objectiu, després d'haver posat fi a l'exorbitància austríaca més enllà de Mons, va aturar la conquesta piemontesa a Villafranca; que no deixa de protestar de la seva entesa cordial amb les potències; que no vol fer res que no sigui de forma concertada amb aquestes; pel que fa a les llibertats públiques, que la seva Constitució, que en part imita la del 1799, ha tingut l'excusa de la pressió de les circumstàncies; que ja l'ha modificat amb el seu decret del 24 de novembre; que ha anunciat la seva intenció de *coronar l'edifici*; i, finalment, que des de fa 12 anys ha estat, no tan sols un dels pilars del Congrés de Viena, sinó el suport més sòlid de l'ordre, l'enemic confés dels *anarquistes* i dels *revolucionaris*; i he estat a punt de dir cap de la Santa Aliança, tal com el senyor De Chateaubriand i els sobirans de Prússia, Àustria i Rússia tenien la intenció de presentar-la en el Congrés de Verona? Ah, i vosaltres, senyors De Girardin i Havin, que ostensiblement us presenteu com els caps de l'oposició, i que socarronament mencioneu l'arribada de Napoleó III al tron com una prova de la destrucció dels tractats, sou uns servidors molt pèrfids. ¿Com pot ser que no veieu que comprometeu doblement l'Emperador, primer en l'esperit de la democràcia, que revifarà el seu horror cap els tractats, i en l'esperit de l'estranger que, després del cop d'Estat, havia dipositat en ell la seva confiança?

Hem parlat de Neuchâtel. Confesso que m'ha sorprès que els suïssos, normalment tan previsors, hagin trencat una aliança útil, que no costava res ni a la seva consciència, ni a la seva llibertat, ni a la seva butxaca. Però Suïssa hi ha posat el seu amor propi; als habitants de Neuchâtel els preocupava que se sospités del seu republicanisme; els altres cantons temien les

possibles conseqüències del vincle, altrament tan fràgil, que els lligava a Prússia. Un bon dia, el poble de Neuchâtel va faltar al compromís amb el seu rei, i els suïssos van aplaudir. Així doncs, podem veure en aquest divorci alguna cosa més que un afer domèstic? En què l'equilibri europeu, en què la llibertat helvètica o prussiana patirien? Totes les potències es van interposar per calmar l'amor propi ofès del rei de Prússia; li van enviar el seu condol; i a això li dieu una violació dels Tractats de 1815! Però si això és mofar-se del sentit comú. Uns tractats que fossin violats d'aquesta manera durarien tant com les muntanyes.

V. Continuació del mateix tema. — Als tractats de 1815 contraposem els principis de la nacionalitat i de les fronteres naturals; fragilitat d'aquesta contraposició. — La qüestió italiana i hongaresa

Això és ben cert: actualment, els pobles i els governs es troben, els uns envers els altres, en un estat antijurídic que atura les transaccions, trasbalsa els esperits, posa en perill la revolució en comptes d'ajudar-la. I la primera causa d'aquest malestar, que des de fa cinquanta anys domina totes les altres, són els tractats de Viena. No tinc la més mínima intenció de negar-ho: precisament faig responsables a tots aquells que, mitjançant l'exercici del poder, la tribuna o la premsa, i malgrat tenir el privilegi d'aclarir l'opinió pública, no han sabut fer res més que predicar violacions, abrogacions, modificacions i una palingenèsia perpètua a les masses. Existeixen o no existeixen els tractats de 1815? Es mantindran o seran abrogats? Cal *odiar-los tot respectant-los*, com deia Thiers en el passat, o més aviat cal *respectar-los tot odiant-los*, com sostenia Guizot? Tant en un cas com en l'altre, quina és la nostra situació en tot aquest

afer? Heus aquí el que tothom es pregunta i al que, lluny de respondre-hi, els senyors De Girardin, Havin i companyia s'hi esforcen al màxim per tal d'aconseguir que qualsevol resposta sigui impossible.

Però cal que aquesta ceguesa s'acabi. Per bé que és clar que l'abolició dels tractats de 1814-1815, en cas que fos possible, tindria com a conseqüència l'aniquilació de l'Europa civilitzada, també cal dir que la calma i la seguretat només renaixeran quan els pobles i els governs sàpiguen amb què poden comptar definitivament pel que fa al sentit i l'abast d'aquests tractats, tan mal coneguts com legítimament cèlebres.

Una de les coses que més bé es van fer a Viena, i en la qual les potències signatàries havien pensat menys, va ser l'entrecreuament de races i llengües provinent de la irregularitat de les sinuositats geogràfiques. Per a la fraternitat de les nacions no estava malament que a França hi hagués flamencs, alemanys, italians, bascs; encara hauria estat millor si hi hagués hagut francesos, no tan sols a Bèlgica, Suïssa, el Piemont i fins i tot Prússia i Anglaterra, sinó també a Àustria, Rússia, Nàpols, Espanya, Turquia i arreu. La divisió dels pobles eslaus entre diverses potències, inevitable atès el seu elevat nombre, en un sistema d'equilibri, també podia, des del punt de vista de la civilització general, considerar-se excel·lent. Aquestes barreges es legitimaven amb consideracions solemnes. Ensenyaven als pobles que la justícia, com la religió, estan damunt de la llengua, el culte i l'aparença física; que allò que configura la pàtria, molt més que els accidents geogràfics i la varietat de races, és el dret.

Primer va semblar que a aquesta idea li hauria de correspondre l'èxit. En els països amb llibertat política, poques persones es van queixar de la pàtria que els tractats els havien assignat o retornat. De la mateixa manera que a França no hi

ha patriotes més fidels que els alsacians i els corses, els patriotes més fervents de Suïssa van ser els ciutadans dels cantons de Vaud, Friburg i el Valais; suposo que als valons els importa poc incorporar-se a França, la llengua de la qual parlen, i els flamencs a Holanda, la religió dels quals és l'única cosa que els separa, i de perdre doncs el seu nom de belgues, que avui només és un arcaisme; i tampoc he sentit a dir mai que els insulars de Jersey i de Guernesey enyoressin massa desesperadament la seva pàtria natural. Fins l'any 1848, els hongaresos s'havien mostrat lleials a la Casa d'Àustria. Aquesta lleialtat no pot no ser-los retornada amb una constitució que, tot donant a les diverses poblacions de l'imperi la mateixa llibertat i els mateixos drets, ha substituït tan feliçment la tradició feudal pel règim federatiu.

Un cop els recels atiatats, tot es va oblidar; es va deixar la fraternitat de banda. Amb la rapidesa del llamp, el pensament de les masses va canviar de direcció; per comptes dels déus que amb tant d'entusiasme s'havien aclamat es van forjar nous ídols. Es deixen de banda els tractats de 1815, i les seves compensacions, i les seves interaccions, i les seves fusions; fins i tot es menyspreen les seves constitucions. Als principis proclamats a Viena se n'oposen d'altres, més relacionats amb les quimeres, més atractius en el seu materialisme. D'una banda hi ha el principi de les *nacionalitats*, aparentment simple i de fàcil aplicació, però en el fons indeterminable, subjecte a reserva i contradicció, font de gelosies i de desigualtats; de l'altra banda hi ha el principi, encara més sospitós i més arbitrari en el seu fatalisme, de les *fronteres naturals*.

Sovint s'ha dit que per enderrocar un sistema cal un sistema, i que per rebutjar una idea cal una idea. Això és el que sembla que han comprés els adversaris dels tractats de 1815, que contraposen principi a principi, política a política. Mai

un assumpte no ha estat tan greument criticat: potser es van pensar que les actes de Viena estaven liquidades, i si Napoleó III, l'any 1859, després de Solferino, hagués fet la declaració del 5 de novembre de 1863, confesso que jo mateix m'hauria estremit. Però el 1863, després d'haver sacsejat violentament ell mateix aquests falsos principis amb la seva política de Crimea i de Villafranca, dir que els tractats de 1815 han deixat d'existir ja no es pot comprendre, i, per la meva banda, tindria una impressió molt molesta si no tingués raons més poderoses encara per creure i afirmar que el vertader pensament de l'Emperador és completament diferent del que li atribueixen els diaris que fan l'aleta a l'oposició.

Es podria fer un estudi interessant sobre les *nacionalitats* i les *fronteres naturals*, dos elements, crec, que fariem malament de considerar que són quimèrics, però que s'han exagerat, desvirtuat i finalment compromès singularment, i contraposar-los als principis molt superiors de 1815. Que el lector em permeti posposar aquestes qüestions a un altre moment, i, per no allunyar-me del meu tema, constatar simplement aquí que els dos principis de *nacionalitat* i *frontera natural*, indubtablement cridats a desenvolupar un paper en les futures constitucions però inoportunament invocats contra les actes del Congrés de Viena, de les quals han rebut el desmentit més notori i més irrefragable (incontrovertit?).

Pel que fa a Bèlgica, hem observat que, si bé l'any 1830 es van infringir els tractats, aquesta infracció havia estat feta pel príncep; que en pronunciar la seva deposició, el poble no havia fet altra cosa que aplicar-li la regla del codi relativa a la condició resolutòria; que posteriorment, un cop la separació consumada, tot s'havia resolt amb l'assentiment de les potències, de conformitat amb l'esperit dels tractats de 1815. Observeu, però, que Bèlgica, tot afirmant la seva independèn-

cia, no ha tingut gens en compte el principi de nacionalitat, com tampoc el de les fronteres naturals. Des del punt de vista fisiològic, no existeix una nacionalitat belga, com tampoc no existeix una nacionalitat suïssa; es tracta d'una associació política entre dos i fins i tot tres fraccions de races diferents, neerlandesa o batava, gal·la i germànica. Pel que fa a les fronteres, la diplomàcia ha pogut dibuixar-les amb un llapis sobre un mapa, però resulta impossible justificar-les segons la configuració territorial.

Així doncs, no només els tractats de 1815 no han estat acompanyats amb la creació del Regne de Bèlgica, sinó que els dos principis de nacionalitat i de fronteres naturals que voldríem contraposar als dels tractats no hi han tingut cap paper. Se n'ha tingut tan poc en compte com dels records de Clodió i Carlemany.

El mateix va succeir, de 1848 a 1860, a Itàlia. També allà, el doble principi inaugurat a Viena ha vençut el doble principi invocat per Garibaldi. D'això n'ha tret profit Itàlia, que hores d'ara no gaudiria de la independència si l'emperador dels francesos només hagués tingut en compte les seves fronteres naturals i la seva nacionalitat.

Pel que fa a Itàlia, observem en primer lloc que la primera infracció contra els tractats va ser feta per la cort de Viena i no pas pels italians. Els italians reclamaven una constitució, com tots els altres, la qual cosa implicava —cal reconèixer-ho—, dins d'un cert període, la facultat de governar-se ells mateixos. En última instància, això es podia fer sota la sobirania de l'emperador germànic, com s'havia fet a l'edat mitjana, com s'havia fet més endavant a Hongria i Bohèmia, com els tractats havien estipulat que es faria per a les tres fraccions de Polònia. Atès que no van aconseguir res, van declarar la insurgència; vençuts una primera vegada, van tornar-ho a intentar amb el

suport de França. La formació del Regne d'Itàlia va ser el producte de la victòria de Solferino. Sens dubte, Àustria hi va perdre una part dels territoris que els tractats li havien assignat. ¿Però cal dir contínuament que, segons l'esperit dels tractats, les dinasties, com també les circumscripcions territorials, són quelcom secundari i subjecte a modificacions i reformes; que el punt fonamental, vertader objecte del pacte, es troba en el manteniment de l'equilibri internacional i la garantia de les constitucions; que, en conseqüència, qualsevol canvi de fronteres o de dinastia, qualsevol creació de sobirania, derivada d'una infracció contra els tractats, però que altrament no els menyscaba, és conforme al dret europeu, i que, lluny d'abrogar-lo pot ser que el consolidi?

Tanmateix, hi ha un lloc on l'expansió italiana va topat amb un obstacle insuperable. Segons els principis de la nacionalitat i de les fronteres naturals que es contraposen als tractats de 1815, els italians tendien, i encara tendeixen, a formar un gran regne de tots els pobles que suposadament tenen vincles de sang i de llengua italians, la qual cosa duu en primer lloc a englobar en un Estat únic, malgrat la seva nacionalitat perfectament distinta i les seves fronteres clarament marcades per la naturalesa, estats independents fins ara com el regne de Nàpols, Sicília, els estats de l'Església i la Toscana; en segon lloc, a fer retrocedir Àustria molt més enllà de l'Adriàtic, a tancar qualsevol accés a aquest mar, a fer que aquest esdevingui un llac italià; en tercer lloc, a arrabassar un cantó a Suïssa i Còrsega a França, a equilibrar la potència francesa a la qual els italians deuen la seva independència; i, finalment, a abolir les temporalitats dels papes i a posar un bisbe piemontès com a cap de la catolicitat. Heus aquí una aplicació irrisòria del principi de la nacionalitat, que, a més, creava una situació inacceptable per a la França imperial, Àustria i tota la catolici-

tat, i que, sense cap profit per als pobles i les idees, posava en perill l'equilibri general.

En la política i la història, existeix un principi i és que, sense posar en perill la seva existència, una nació no pot ni retrocedir ni decaure. Això no ho afirmen pas l'ambició o la vanitat sinó les lleis de l'evolució fisiològica i de la vida col·lectiva.

En les condicions que els esdeveniment li han marcat, davant d'aquesta preponderància a la qual semblen haver-la convidada els tractats mateixos, França no podia, sense rebaixar-se, acceptar una ampliació com aquesta del regne italià. No n'hauria tingut prou amb l'annexió de Niça i la Savoia, aconseguides a canvi de la Llombardia, la Toscana i Nàpols; calia un suplement com a compensació.. La unitat d'Itàlia, amb la frontera fins a l'Adriàtic —però què dic?—, fins a Trieste i Croàcia, significa França al Rin, des de Basilea fins a Dordrecht. Els diaris de l'imperi, els de la democràcia unida, tots ho admeten: viuen esperant això. Certament, en aquesta esperança hi ha més ambició que interès en els tractats; però, podem negar que en aquest cas l'esperit mateix dels tractats és el que serveix de motiu a l'ambició? Si de dues quantitats equivalents n'augmentem una, perquè l'altra torni a ser igual que la primera caldrà incrementar-la al seu torn en una proporció equivalent. L'equilibri és la justícia mateixa: és el dret de gents, malgrat les fronteres suposadament naturals i de les nacionalitats. En cas que aquest equilibri ja no estigués garantit pels tractats, es restabliria per si mateix, i cap potència no ho podria impedir. Un cop iniciat, el moviment compensatori faria la volta a Europa. França al Rin significa els russos a Constantinoble, Àustria als Balcans i al Mar Negre, Anglaterra a Egipte o en un altre lloc, i Prússia englobant tot Alemanya. L'equilibri europeu es reforma —diríeu que deixant de banda els tractats de 1815?—, doncs no, sinó tot corroborant els tractats, la primera regla dels quals és l'equilibri.

I justament és en aquest punt on cal admirar l'efecte de la justícia, un cop que —per dir-ho d'alguna manera— s'ha incorporat als fets. La situació actual és tal que cap de les grans potències no pot acceptar menys del que acabem de dir, però que les altres no ho poden atorgar. L'emperador dels francesos no podria donar Constantinoble a Rússia sense faltar a la seva tradició familiar i sense traïr alhora França i Europa. De la mateixa manera, França, Àustria, Grècia i Rússia no poden deixar Egipte i el passatge de Suez a Anglaterra, que, per la seva banda, amb Alemanya, no pot cedir a cap preu Ostende, Anvers i el Rin a França. Veiem doncs que aquesta reorganització del mapa, tan fàcil a primera vista, resulta ser impossible quan l'analitzem de prop.

Per tant, la Itàlia emancipada s'haurà de sotmetre a la norma comuna: la seva unitat només s'estendrà fins allà on a la dignitat i la prepotència de França, la seva protectora, li convingui; a l'existència d'Àustria, a la qual ningú no pot pretendre barrar-li el pas a l'Adriàtic; als interessos del catolicisme, que se sentiria desposseït si el Papa passés de ser un príncep independent a ser un bisbe a sou del rei de Sardenya. Protesteu que no n'heu de fer res, del Papa, que no voleu res, ni del seu poder temporal, ni tampoc del catolicisme que representa. I això què demostra? Ara estem parlant de política, no pas de teologia. És o no és el catolicisme la força moral més gran que existeix al món, una força que aviat veureu créixer justament pels esforços gens intel·ligents que feu per destruir-la? I pretendríeu no tenir-la en compte? Quants sou? De fet, ja us ho he dit en un altre lloc: per vèncer el catolicisme calen altres idees que les vostres; tret d'això, assumiu-ne les conseqüències.

Per tant, hi haurà parts de la raça italiana que pertanyeran a França, d'altres a Àustria i Suïssa. Però alerta!, és doncs aquesta sang tan noble —sembla que va dir la Convenció—,

que, en interès de la pau mundial, no s'hi pugui barrejar ni una gota de sang estrangera? Els alemanys, els eslaus, els francesos mateixos són menys primmirats; i, malgrat el que hom pugui dir, no trobo que siguin inferiors en res als compatriotes de Garibaldi. I si Itàlia, només fent cas del seu egoisme, segueix volent eximir-se de la norma comuna, bé, doncs, que els seus *camisards* ho sàpiguen: en protestar contra el dret de 1815, se situen sota l'antic dret de la guerra anterior al Tractat de Westfàlia, la qual cosa significa que la seva nacionalitat, inconciliable amb la pau a Europa, serà propietat del primer ocupant.

Faig la mateixa observació respecte d'Hongria.

L'any 1848, Hongria, aprofitant la commoció general, se separa d'Àustria. Atès que aquesta separació estava motivada per la resistència sistemàtica de Metternich al moviment constitucional, repeteixo el que he dit respecte a Itàlia i Bèlgica: Hongria es trobava en una situació que responia al veritable sentit del Congrés de Viena; l'infractor era Metternich. Però tan bon punt Hongria, inspirada per l'advocat Kossuth, comença a invocar el principi de nacionalitat, no se n'adona que actua contra la seva pròpia ambició i va cap al seu propi fracàs. La noblesa hongaresa només havia de fer una cosa: apoderar-se de la prepotència política, i, si s'esqueia, posar-se al lloc de la dinastia dels Habsburg, tot organitzant, però, sobre la base del principi d'igualtat, la federació dels pobles austríacs. Per comptes d'això, els magiars es posen a reclamar els seus antics privilegis amb una insistència sospitosa; es consideren sobirans, tracten els croats i els transsilvans, que anteriorment havien estat els seus tributaris i que ara són els seus iguals degut a la Revolució i els tractats, com si fossin subordinats —per no dir com si fossin pobles conquerits—. El resultat es podia preveure fàcilment: els transsilvans i els croates, juntament amb els alemanys de l'Arxiducat d'Àustria,

s'uneixen a l'imperi contra Hongria. Al seu torn, l'emperador Nicolau intervé, però únicament per sufocar l'esperit de revolta, sense adonar-se que, en prendre la defensa dels tractats, sense saber-ho, estava afavorint totes les llibertats millor del que ho haurien fet els nacionalistes.

Al cap de deu anys, després de la batalla de Solferino, va semblar que la fortuna encara volia afavorir els hongaresos; a l'imperi austríac li arribava la seva darrera hora: qui el va salvar de la destrucció? Primer, la contradicció del principi de nacionalitat que els magiars s'obstinaven a invocar i que, per segona vegada, va reunir les nacionalitats amenaçades sota el pavelló imperial; i segon i últim, la Constitució de 1861 que va enfortir Àustria, malgrat les seves pèrdues, més del que ho havia estat abans de la guerra.

VI. La qüestió polonesa

Havia decidit guardar silenci pel que feia a Polònia fins que estigués totalment apaivagada, però atès que és per ella que es declara que els tractats de 1815 estan abrogats i que es reuneix un congrés; atès que Polònia ha esdevingut l'escull de la diplomàcia, del dret de les nacions i de la pau al món; i atès que està en joc la generositat francesa, a la qual se li exigeix que es manifesti, que compleixi les seves promeses i que pagui els seus deutes, em sembla que ha arribat el moment de sotmetre aquest assumpte a un debat rigorós. En expressar la meva opinió, poc favorable —em sap greu haver-ho de dir— a les pretensions dels polonesos, baso la meva justificació en les circumstàncies.

Tothom ha observat l'entrellat de contradiccions que enfosqueixen aquest debat inquietant. D'una banda, en virtut dels

tractats de 1815, la diplomàcia va intervenir en favor de Polònia, va afavorir la revolta i va fer pressió sobre el govern de Sant Petersburg; de l'altra, en virtut d'aquests mateixos tractats i del seu dret de conquesta, Rússia reclama la sobirania del Regne de Polònia i la propietat de les províncies que li havia pres anteriorment. Però el polonesos, que durant molt de temps han invocat els tractats de Viena, avui s'aixequen contra ells, i tot apel·lant a principis segons ells superiors, a consideracions tretes del Tractat de Westfàlia i del principi d'equilibri mateix, de la inviolabilitat de les nacions, reclamen el seu alliberament. Finalment, per poder satisfer al màxim aquesta demanda, els tractats de 1815 han estat declarats abrogats *in globo*, i ara es treballa per poder organitzar un congrés. És a dir que el dret públic europeu promulgat al Congrés de Viena ha estat declarat sense efecte, que la pau a Europa està sacrificada, l'equilibri està compromès, totes les llibertats dels pobles estan exposades a una suspensió, perquè els tractats de 1815, considerant la cosa jutjada, no han cregut que fos necessari reconsiderar la sentència dictada en els anys 1772, 1794 i 1796 contra els polonesos. Hi ha quelcom tan desmesurat en el sacrifici dels interessos d'un continent sencer a les satisfaccions exigides per una nacionalitat abolida des de fa més d'un segle, que el sentit comú desconfia, i podem dir per avançat que una reclamació com aquesta no es pot admetre.

Així doncs, examinem ja d'una vegada què és aquesta qüestió polonesa que fins ara ha estat considerada des del sentimentalisme. Heus aquí un text de declamació fàcil per als retòrics que, tot tancant els ulls davant dels fets, no tenen en compte ni les circumstàncies de l'existència política de les nacions ni les justícies de la història. Examinem-la, doncs, aquesta cèlebre causa de la manera més succinta possible, a la llum de la jurisprudència dels estats. La veritat no fa mal a ningú. I

si fos el cas que Polònia hagués estat tractada alhora segons el dret de les nacions i segons allò que es mereixia; que el seu desmembrament hagués estat tan just com necessari; que la raó històrica ho hagués ratificat; que una política sana exigís que això es mantingués; si fos veritat que el repartiment de 1773 hagués estat per a Polònia el punt de partida de la regeneració dels seus pobles, aleshores només diria que França i Europa s'haurien d'abstenir de comparèixer en el debat actual, però que la insurrecció, tot abandonant les armes, hauria de considerar el fet consumat com una expiació i un bé.

Fins ara, els defensors de la nacionalitat polonesa s'han basat en la hipòtesi que Polònia havia estat eliminada del mapa d'Europa a conseqüència d'un parany; que tres sobirans havien comès un crim contra ella, tres truans coronats: el rei de Prússia, Frederic II, la emperadriu de Rússia, Catalina II, i l'emperadriu d'Àustria, Maria Teresa. Hom diu que la participació comuna en aquest assassinat pesa sobre Europa, que no tornarà a trobar la pau fins que se n'hagin fet les reparacions corresponents. Periodistes, escriptors de fulls volants, historiadors, plebeus i aristòcrates, jacobins i jesuïtes, tots estan d'acord en acusar aquest cèlebre repartiment. La burgesia honesta, que només sap de les coses allò que els seus diaris li expliquen entre la informació de la borsa i un fulletó de teatre, troba que el comportament de les tres potències és inqualificable. Els amics de l'imperi fan valer a favor de Polònia una gloriosa confraternitat d'armes; la democràcia socialista ha après a dir: *els nostres germans polonesos* —quelcom que faria riure si no fos perquè fa llàstima—. Homes honorables, l'opinió dels quals es percep com una autoritat en la política i la història, però que aquí no fan altra cosa que repetir una antiga queixa, afegeixen el pes del seu judici a aquesta reprovació universal. I, sens dubte, per bé que Polònia s'equivoca quan es queixa,

l'opinió al seu favor ha estat conscientment treballada. Doncs bé, veiem del cert què hi ha de veritat en aquest suposat crim; per fer això, els asseguro que no cal estripar els tractats i calar foc als quatre confins de la Terra.

Sóc desconfiat per naturalesa. En els casos greus, m'agrada adonar-me de les coses tot sol; i quan albiro la mentida, quan sorprenç la hipocresia, *flagrante delicto*, malgrat que no ho vulgui, em torno sever. Que se'm perdoni, doncs, allò que les meves expressions puguin tenir de cruesa. El que m'indigna ara no és pas la insistència dels polonesos, als quals no puc retreure el seu patriotisme, sinó la mala fe dels que els atien, o que, mentre els prediquen la resignació, no tenen el valor de dir-los la veritat tal com és, veritat cruel, però tanmateix menys cruel que la falsa compassió d'aquests conciliadors.

Plantegem la pregunta tal com ha de ser, en la seva crua veritat: Des del punt de vista de la història i del dret de gens, tenen els polonesos bones raons de recórrer contra el repartiment de 1773 i els que l'han seguit, i a reclamar el seu restabliment al tribunal d'Europa? Perquè és evident que si d'una banda els polonesos no tenen bones raons que justifiquin el seu recurs, i si, de l'altra, la posteritat ha de confirmar el judici de 1773, aleshores la darrera diplomàcia que s'ha ficat en aquest assumpte ha actuat amb malevolència i mala fe envers Rússia, ha ignorat l'esperit dels tractats i, secretament, tenia alguna altra cosa més al cap que l'interès que podia inspirar-li una nació exaltada; els seus actes, doncs, han de ser blasmats. I si, contràriament a això, hi ha hagut delicte, no hi ha fet consumat que valgui, reparació que satisfaci, o conciliació que pugui ser acceptada; cal retornar a Polònia la seva independència i la seva sobirania.

Però, després de dos anys d'estudi, un estudi que abasta la història sencera de Polònia des del segle v de l'era cristiana fins

enguany, 1863, heus aquí la resposta que he trobat a la meua pregunta:

No, els polonesos no hi estan legítimament autoritzats. A favor de la seva reviviscència no poden pas adduir ni els tractats de 1815, ni el Tractat de Westfàlia, ni l'antic dret de la guerra i de gens, ni cap consideració de dret natural o positiu. Els repartiments de 1773, 1794, 1796, 1807 i 1815 van ser actes jurídics perfectament regulars, i avui més que mai, susceptibles de ser atacats. És cert però que els primers, que l'any 1773 van procedir al desmembrament, no semblen haver tingut clarament consciència del seu acte. L'ambició, tant com el dret, va participar a la seva obra. Això ha estat així degut a l'estat encara poc avançat de la filosofia de la història, a la ignorància dels principis generalment predominant. Però nosaltres, que veiem les coses en conjunt i que jutgem sense prejudicis, nosaltres, que no ens hauríem de deixar encegar per les misèries de la política i els horrors de la guerra pel que fa a la realitat de les coses, podem dir que els autors del repartiment han estat agents d'una justícia que ha estat establerta des de fa molt de temps; que l'execució de Polònia ha estat un fet d'ordre europeu, imposat per una necessitat, la cura de la pau general i del progrés, un fet que els tractats subsegüents han hagut de sancionar, i que seria insensat, per no dir abominable, revisar.

Ho diré amb poques paraules: no trobo cap plaer a furgar en una ferida dolorosa. Però la mena de malson que aquesta qüestió de Polònia fa pesar sobre els meus conciutadans; l'obligació que es pretén imposar a França d'encarregar-se tota sola, contra el sentiment de les potències, d'una restauració tan perillosa com mal justificada; l'entramat de mentides acumulades per una premsa, el patriotisme i el desinterès de la qual, tant com la intel·ligència, des del 1859, hem après a qüestionar; la impulsió de les multituds, a les quals s'ha aconseguit

fer creure que una intriga de jesuïtes, de patrioters i de nobles era la causa sagrada de les nacionalitats; totes aquestes consideracions fan que em senti en l'obligació de dir clarament el que penso. I si els pocs fets que m'esforço a aplegar en aquest escrit semblen insuficients, aviso que en tinc deu vegades més que aquests a la meva disposició, i que estic en condicions de respondre a les desaprovacions, vinguin d'on vinguin, d'una manera que cap rèplica podrà contestar.

Per ser justos i deturar qualsevol ressentiment, comencem per constatar un fet l'observació del qual sembla haver escapat als historiadors. Totes les desgràcies de Polònia tenen el seu origen en la institució que, des del segle x, hi va esdevenir preponderant, de la qual, però, no hauríem de culpar els polonesos: la naturalesa humana ha estat aquí l'única culpable; em refereixo a la institució nobiliària.

No es tracta pas ara d'una fútil demostració de *sans-cu-lottisme*. El lector s'equivocaria i em perjudicaria si esperés de mi una cosa semblant. Com la monarquia mateixa, a tots els pobles l'aristocràcia té un origen primordial. Arreu, és la que dóna a la multitud l'empenta i el caràcter, modela la monarquia, organitza el poder; i només es retira quan la plebs ha assolit la majoria d'edat. Sabem quin va ser el geni polític, la virtut incomparable i la majestat de caràcter del patriciat romà; quins exemples, quines tradicions va deixar al poble; amb quina claredat de criteri, amb quina perseverança en els principis va conduir la plebs llatina vers la conquesta del món. Aquest exemple ens mostra quin va ser el paper de l'aristocràcia en el passat; allò que, generació darrera generació, va fer legítima la seva prepotència, i com cal jutjar-la avui. També coneixem la força de l'aristocràcia anglesa; quin paper ha fet en la fundació i el desenvolupament de les llibertats britàniques; de quina manera ha sabut esdevenir popular amb el seu

esperit de progrés, i fins a quin grau de potència ha dut la nació. A Anglaterra, l'aristocràcia ha creat la burgesia i el poble. En algun lloc, John Russell va escriure que ignorem en quina època es va abolir el servatge a Anglaterra. L'aristocràcia anglesa s'extingirà com totes les altres, però no arrossegàrà la nació darrere seu, i, mentre mor, la seva glòria consistirà a deixar una democràcia que serà superior a ella.

Pel que fa a Polònia, i fins i tot a favor seu, el que miro de fer constar aquí és que la institució nobiliària, de si ja tan perillosa per a les races més vigoroses i que a Polònia va assolir una dimensió tan desmesurada, era menys feta per als polonesos que per a cap altre poble, molt pel damunt de llur seriositat, energia moral, de la consistència de llur esperit. Tant és així que, a penes formada, va esdevenir l'agent de dissolució dels costums públics, el flagell del pagès i de l'Estat. La naturalesa eslava és incompatible amb la idea de casta. A Polònia, com arreu, l'aristocràcia ha nascut espontàniament; primer, de la desigualtat de les capacitats, i, després, de l'exercici de les funcions públiques, i de l'atorgament i distinció dels privilegis. Però, certament, el desenvolupament d'aquest germen, d'una complexió feble, ben aviat s'hauria aturat si de fora no hagués rebut, amb el cristianisme, l'impuls de l'Església catòlica i feudal. A Rússia, els costums primitius es van preservar millor; els sacerdots grecs no hi estaven tan oposats; la classe senyorial, importada i d'imitació polonesa, es va formar tard i mai va aconseguir dominar l'autoritat popular dels tsars. A Polònia va succeir el contrari. Allà, atès que l'Església dominava la corona, la influència feudal es va desenvolupar lliurement. L'esperit de les masses no va poder reaccionar; la reialesa, respectada per l'episcopat, es va trobar impotent. Hi va haver un vertader frenesí d'ennobliment, i, com més mediocres els personatges, més ardent el frenesí. I la raça pretesament noble,

corrompuda des del seu naixement, sense cap esperit propi però subordinant i posseint tota la resta, només va existir per envilir el poble, per a la ruïna de l'Estat i la vergonya nacional.

Mai abans una nació no havia estat traïda per allò que a l'edat mitjana semblava haver de garantir la seva grandesa, la seva noblesa i el seu clergat. I és que, cal repetir-ho, l'aristocràcia, perillosa de si mateixa i que, en qualsevol cas, sempre cal considerar com un òrgan de transició, és nefasta per a les naturaleses simples i tendres, en les quals la vanitat, com passa amb les dones, domina més que l'ambició, el jo de les quals, vehement o tímid, és tan impropï per manar com per dominar. Els esclaus, uns nens grans, no eren en absolut de la mena de fusta de la qual, sense massa risc, es poden fer nobles. Van agafar la noblesa, els seus títols, les seves immunitats i els seus privilegis com una joguina; l'han estimat com els agradaven les pells luxoses, les armes boniques, els cavalls i les curses ràpides que aquests els proporcionaven: ni se'ls va passar pel cap considerar-se homes polítics, educadors de la plebs; mai no van ni imaginar aquesta màxima de l'aristocràcia occidental: «noblesa obliga».

Aquí caldria explicar que la noblesa polonesa, així com els reis mateixos, va néixer de la classe agrícola; quins en van ser els orígens, les usurpacions, la vida pública i la privada, la forma de guerrear i el comportament envers la pagesia, o sigui els seus germans no ennoblits. Caldria explicar-ne l'ostentació, les prodigalitats, la insolència i alhora la humilitat; la manca absoluta d'esperit públic, la intemperància proverbial, el gust per la rapinya i la violència. Però el temps m'empeny; deixo aquesta monografia per a una altra ocasió. Catòlica, apostòlica i romana, Polònia va rebre la sentència de mort amb el baptisme. Ja no era viable.

Així doncs, quan dic Polònia, queda definitivament sobrentès que em refereixo a dos o tres milions de nobles polone-

sos escampats per la superfície dels territoris repartits, i que gairebé sols, ara com al segle xi, configuren el cos polític. Allà, el poble ha romàs sempre en el servatge, oprimint per les vexacions, sotmès a un règim de ràtzies. No ha començat a conèixer la llibertat fins al desmembrament. En el moment d'escriure aquestes ratlles, encara no ha nascut a la vida política. Pel que fa a la noblesa, segueix essent la mateixa, no ha rebaixat en res el seu envaniment, no ha perdut ni una mica de la seva incapacitat. Els que diuen el contrari l'afalaguen, és incurable... I jo pregunto: què és una nació que només està formada per nobles? Té lloc dins l'Europa moderna, l'Europa de la Revolució? No és l'enemiga natural de tots els pobles, no només dels pobles llatins i germànics, sinó també i sobretot dels pobles eslaus? Plantejada des del començament, aquesta qüestió de la noblesa polonesa ja constituiria en si mateixa un prejudici insuperable davant la petició de restauració a la qual aspira.

Després de segles d'escandalitzar Europa amb les seves discòrdies, Polònia s'acaba moralment l'any 1696; exhala amb Sobieski. Sobieski, l'home més gran que mai no hagi produït Polònia, un cor veritablement gran i noble, però, justament per això, el rei que la noblesa sembla haver odiat més de tots els reis. A partir de la mort de Casimir III, l'últim dels Piast l'any 1370, Polònia va començar a treure profit de la seva corona, com una cortesana de la seva bellesa. Amb aquest mercadeig va guanyar, a banda dels diners dels candidats, l'annexió de Lituània, les terres immenses i fèrtils que molt oportunament van proporcionar als nobles polonesos un mitjà per recuperar-se, però amb les quals, malgrat les complaences de Jagellon i els seus successors, no va deixar de conviure sempre força malament. La unió fraternal dels lituans i els polonesos, és a dir, dels nobles dels dos països, atès que tant en els dominis dels uns com dels altres la plebs no compta, aquesta unió —deia—

fins el 1772 és un mite, i ningú podria dir avui que la seva desfeta comuna els hagi reconciliat. Posteriorment, un cop extingida la dinastia jagellònica, els polonesos van intentar-ho amb la dels Wasa, el 1587, amb la qual es veien a la llarga senyors de Suècia. És per això que el rei de Polònia, Segimon II, va defensar la seva pàtria contra Suècia, una guerra tan injusta com impolítica que els dos herois suecs Gustau-Adolf i Carles XII van fer pagar als polonesos.

Així doncs, què descobrim amb el primer cop d'ull que fem sobre Polònia i la seva història? Doncs que la nacionalitat polonesa està formada exclusivament per la noblesa, i tot seguit pregunto: què tenen en comú aquesta casta nobiliària i l'Europa democràtica, igualitària i constitucional? Què més ens ensenya el segon cop d'ull? Doncs que, després d'haver exhaurit els seus reis, els nobles abans esmentats van cridar prínceps estrangers, hongaresos, lituans, francesos, transsilvans, suecs i saxons perquè regnessin sobre ells. I torno a preguntar: ¿amb quin desvergonyiment la noblesa polonesa gosa queixar-se avui del fet de pertànyer als reis prussians, austríacs i russos? Mai no heu sabut ser polonesos i goseu parlar de nacionalitat.

Des dels seus orígens, la història de Polònia pot ser descrita com una llarga decadència: el vocable és de l'historiador Salvandy, un amic dels polonesos. Resulta estrany que se'ns vulgui cridar l'atenció sobre la restauració d'una nacionalitat que els seus propis annals condemnen. Tret de les personalitats extraordinàries que trobem a Polònia com arreu, la nació, moralment corrompuda per la seva pròpia conversió, despullada per la seva fantasia catolicofeudal de llurs institucions originals, privada del seu esperit, conservant només els seus vicis, i, per acabar, aturada en el seu desenvolupament, apareix tan desproveïda d'instint polític com de sentit justicier. Pel que fa al dret civil, deixa morir l'herència eslava, protectora de la comunitat

i de la llibertat del camperol, però no aconsegueix constituir — ni que sigui en favor de la noblesa— la vertadera forma de propietat al seu territori. Tot imitant la França d'Hug Capet, rival de l'imperi, mira de constituir-se per la monarquia, 964-1139, però no ho aconsegueix. La reialesa és vençuda, anul·lada, per l'aristocràcia. El títol es va conservar, però la institució només va existir formalment. «No vull ser un rei de porcellana», els deia Báthori el Transsilvà, un dels homes més grans que mai hagi regnat —no diem mai governat— a Polònia. Hom suposa que el verí va escurçar la vida d'aquest príncep amb idees governamentals. A Polònia, el rei és un distribuïdor de sinecures (*starosties*), el senyor més magnífic de tots; tret d'això, no és res més. Quan la dinastia original es va extingir, es va recórrer als estrangers; va ser aleshores quan va començar la gran mistificació. Fascinats per aquest títol de rei de Polònia, del qual no coneixien ni el significat ni les responsabilitats, el pretendents arribaven del nord, de l'oest, de l'est i del sud, prodigaven tresors, convidaven la gent en tot moment. Després, un cop els tractes fets, se'ls feia jurar els *pacta conventa*, els acords pactats, una carta insignificant que anul·lava la seva autoritat.

Després de la monarquia, Polònia prova amb l'aristocràcia feudal; mira d'unir-se al sistema de l'imperi, 1139-1319. Però la petita noblesa s'aixeca contra l'alta [noblesa]; al dret germànic hom hi oposa el dret polonès, i tot s'acaba amb una transacció que no és ni monarquia, ni feudalitat, ni democràcia: és el just mitjà polonès. Del 1320 al 1492, Polònia és sotmesa a un règim de grans oscil·lacions, i si bé no va crear la teoria del govern doctrinari, tan hàbilment elaborada i practicada en l'actualitat, no se li pot negar la prioritat que li atorga. Els historiadors polonesos anomenen aquest període *florent*, sens dubte a causa de les fornades de lleis, més boniques les unes que les altres, en la confecció de les quals van participar reis,

noblesa i clergat, cap de les quals, però, no pot vanagloriar-se d'haver tingut l'honor de ser implementada. Entreteniment d'ociosos que juguen a la *reforma*, amb la qual algunes persones honestes es van deixar enganyar momentàniament i que els historiadors polonesos exposen amb orgull. Però mai en cap poble, la dissolució dels costums, la insolència nobiliària, el menyspreu de les lleis i la misèria de les masses no van fer més estralls violents que durant aquesta florida. És el moment àlgid de la corrupció polonesa i del servatge dels *kmetons* o camperols. Bé, doncs, diguem que en aquella època, a Polònia, no n'hi havia, d'anarquia, no; per no haver-hi, no hi havia ni un simulacre d'autoritat. Ni justícia, ni policia, els nobles feien el que volien, com diu la Bíblia quan parla de l'anarquia dels hebreus. La política dels reis era deixar fer i passar-ho bé. El més il·lustre de tots, aquell que els polonesos han sobrenomenat el *Gran*, Casimir III, va ser un sardanàpal. Al capdavant comença la crisi final amb la pujada al tron de Joan Albert i s'acaba amb la mort de Sobieski: és el període de la gran anarquia. Si, tal com crec, el principi anàrquic elevat fins a l'absolut té el seu paper en els destins del gènere humà i en la constitució dels imperis, aquest element ha trobat el seu veritable representant a Polònia; malauradament, cal reconèixer-ho, a l'anarquia encara no li ha arribat l'hora.

Polònia sempre ha anat a contracorrent del moviment general. A Anglaterra, l'aristocràcia s'entén amb la burgesia per controlar la reialesa; a França, la reialesa s'uneix a la burgesia per reduir la noblesa; a Alemanya, la Confederació es constitueix a l'entorn de l'eix imperial. Polònia és refractària a totes les combinacions; la seva pretesa civilització en l'edat mitjana no és altra cosa que una vana ostentació de luxe oriental; la seva literatura, una imitació fraudulenta de llatinistes; la seva república, el vocabulari de la qual ha estat manllevat a l'antiga

Roma, un decorat d'òpera; la seva devoció, una beateria excessiva. Res que sigui vertader, res que sigui sòlid en aquestes naturaleses sensuals, lliurades a tota la fúria de les passions, a totes les gelosies de l'egoisme, a totes les fantasies de l'ideal. El prejudici nobiliari, portat a l'extrem de la puerilitat i a la bogeria, la indisciplina erigida en punt d'honor, desvirtuant totes les idees —les veurem una a una—, falsos reialistes, falsos aristòcrates, falsos demòcrates, falsos catòlics, falsos protestants, falsos revolucionaris, de la mateixa manera que eren falsos nobles; només romandran fidels als jesuïtes.

He dit que el poble, al qual sempre hem de referir-nos quan volem jutjar una nació, encara no ha dit paraula, com no sigui per maleir i cremar aquests senyors. A l'època de la conversió, l'any 964, els nobles van prohibir que fossin batejats, jutjant que no eren dignes de la redempció de Crist. Posteriorment, l'any 1040, aquesta malaurada plebs, que hom mantenia en el seu paganisme per tal d'explotar-la encara amb menys esclúpols, i que havia gosat insurgir-se, pateix unes massacres terribles sota Casimir el Monjo. En aquella època, la paraula *eslau*, *esclau*, esdevé a Europa sinònim de serf. Hauríem pogut nosaltres, habitants de les ribes del Sena i del Roina, inventar-la? ¿No queda, doncs, clar que aquesta odiosa qualificació de servatge ha estat el producte d'aquesta noblesa, la qual, tractant el camperol, l'home de la llengua (*slava*), ha deshonrat el nom d'eslau, alhora que es preuava ella mateixa d'anomenar-se *lakhy*, raça de Lech, o més aviat *Schlakhtitz*, raça noble? No m'estendré sobre la guerra d'extermi feta al segle XVII contra els cosacs de Zaporozhia, és a dir, els camperols refugiats sobre les cataractes del Dnièper, el crim irremissible de Polònia després de l'atroç *pacificació* de Casimir, el Monjo. Res no demostra que els nobles polonesos tinguin una sang diferent de la dels seus *kmetons*, però la mortificació patida per

aquesta desafortunada classe durant vuit segles ha estat tan gran que no conserva res de la fisiognomia dels seus senyors, i que homes savis, com ara Malte-Brun, suposen que a Polònia existeixen dues races: una conqueridora, la noblesa, i l'altra conquerida, i, des de temps immemorial, reduïda al servatge, els camperols. Els pobles, com els individus, sempre eviten violentar la seva naturalesa. Els eslaus polonesos, no contents amb la fe catòlica que havien abraçat, i tot imitant la cristianitat occidental, van voler dotar-se de nobles, reis i serfs. Allà, la noblesa ràpidament va degenerar en bandolerisme; la reialesa va esdevenir un ídol insubstancial; el serf va esdevenir més miserable, més envilit, com mai s'havia vist en els orientals, els romans i els grecs. Hom parla de nacionalitat. El que cal és que la noblesa polonesa sigui la primera a fer el que ha de fer: que torni a la vida aquelles persones a les quals va usurpar la terra i que oprimeix des de fa tant de temps.

Però anhele arribar al repartiment.

Un cop Sobieski mort, Polònia es ven al saxó, el qual, per aliança amb Pere de Rússia, atrau sobre ella la ira del rei de Suècia, i es veu forçat a deixar pas a Stanislas Leczinski, un caràcter noble, dotat de totes les virtuts de Sobieski però sense cap de les seves febleses, l'amic, és a dir, el protegit de Carles XII. Per als polonesos es tractava d'abandonar el saxó i de garantir la independència, d'una banda, aliant-se amb Suècia, de la qual no havia de témer mai res, contra el moscovita que l'amenaçava; de l'altra, de dotar-se d'una reialesa definitivament polonesa. Però, a Polònia, la reialesa és incompatible amb la nacionalitat. Un cop Carles XII va ser vençut a Pultava, Frederic August torna a Polònia com si fos casa seva; Stanislas fuig a l'estranger. El 1720 se signa la pau.

L'any 1733, mort de Frederic August I, «més enyorat», diu un escriptor, «pels saxons que havia arruïnat per adquirir Polò-

nia que pels polonesos que havia sadollat per comprar-los els sufragis.» En saber aquesta notícia, Stanislas abandona França i és reconegut rei a Varsòvia. Comença la guerra entre França i Àustria per la successió de Polònia; durarà tres anys. Però els polonesos no donen suport al seu rei patriota. Frederic August II, l'home de Rússia i d'Àustria, es manté, i Stanislas renuncia per segona vegada al tron del seu país. Se li cedeix el ducat de Bar i de Lorena, en aquella època, una terra germànica que pertanyia a la Casa d'Àustria, amb dret de reversió a la corona de França; a canvi, Àustria rep el ducat de Toscana. Així és com França va rebre la seva part en el desmembrament de Polònia.

Com podem veure, Polònia ha estat una causa permanent de conflagració per a Europa, el centre de gravetat de la qual ha desplaçat constantment per la venalitat de les seves eleccions. El Tractat de Westfàlia ja no existia perquè així ho van voler els polonesos. Una situació com aquesta no es podia tolerar. El 3 d'octubre de 1735, la Pau de Viena, per la qual França i Àustria es desinteressaven mútuament de les seves aspiracions respecte d'aquest país, era un auspici que no presagiava res de bo, una mena d'avançament del repartiment de 1773. A partir d'aleshores, l'estranger té Polònia sota el seu control; més tard o més aviat, de grat o per força, haurà de sotmetre's a la llei de l'equilibri, i, si no pot entrar sencera en el sistema europeu, ho farà esquarterada.

¿Però hem vist que des del 1735 fins al 1764, data de la mort de Frederic August II, rei de Saxònia i de Polònia, els polonesos s'hagin esmenat? No, en absolut; no sospiten ni la seva vilesa ni el perill que els amenaça.

La degradació arriba a tal punt que les dues figures més importants de la república, els germans Czatoryski, no veuen altra solució per a la seva pàtria que una reforma imposada autoritàriament i amb el suport d'una força estrangera.

Es tracta precisament del sistema recuperat actualment, amb menys destresa, però, pel marquès de Wielopolski. Hom s'estremeix davant la idea d'una empresa tan desesperada, que revela tant clarament la incapacitat política i la mala disposició dels polonesos. Però llegiu l'*Histoire* de Rulbières, llegiu-la dos cops més que no pas un, i estareu convençuts que aquest era realment l'últim recurs de la llibertat a Polònia l'any 1764.

Considerant-la aleshores menys perillosa per a la independència del seu país que Prússia o Àustria, els Czatoryski van demanar ajuda a Rússia. Heus aquí la raó de l'elecció de Stanislas Poniatowski, el seu nebot, examant de l'emperadriu Caterina. No era pas el candidat que els prínceps Czatoryski haurien preferit, i el que va succeir després va demostrar que havien tingut raó a l'hora de jutjar aquest home. Però, per als polonesos, el prestigi del títol d'amant d'una emperadriu era tan gran que la candidatura de Poniatowski, tot just presentada per ell mateix, els va ser imposada: va ser elegit el 6 de setembre de 1764 amb l'aprovació de Prússia i en honor de Caterina, el poder i els amors generosos de la qual van ser celebrats arreu.

Nogensmenys, semblava que l'èxit havia de respondre als esforços dels dos reformadors. Una de les seves idees, la més important, era crear a Polònia una classe mitjana, en part formada per camperols, que, com a classe, haurien estat globalment emancipats, i en part per aquesta petita noblesa que odiava la feina, que creia que es rebaixava si es dedicava al comerç i a la indústria, que preferia pidolar o viure en la domesticitat dels alts senyors. La classe mitjana havia de servir de punt de suport a la reialesa contra els atacs del sector retrògrad. Per què, doncs, tot d'una, aquest pla va fracassar? Fou a causa del rei mateix, Poniatowski, que va traïr el secret dels seus oncles i els va abandonar per posar-se a les mans de la noblesa. I aleshores van ser els nobles, és a dir els polonesos, amb

la seva aversió envers qualsevol reforma nobiliària i qualsevol emancipació de la plebs, que van denunciar el pla regenerador dels Czatoryski a Caterina com si es tractés d'un complot contra Rússia. A partir d'aquest moment, tot estava perdut: es va abandonar la reforma iniciada; l'emperadriu, alertada, va vigilar de prop el govern de Poniatowski. I quan França, que com a premi pel seu desistiment envers Polònia tot just s'havia annexionat la Lorena, va intentar tanmateix —amb una diversió molt considerable— de salvar aquest país tot fent que la Porta declarés la guerra a Rússia, immediatament Prússia i Àustria, a l'entrar en la disputa, van respondre al senyal que havia sortit de Constantinoble tot fent avançar els seus exèrcits el 1771. Dos anys després, a instàncies de Frederic II, es procedia al repartiment.

Ningú més que jo està més disposat a compadir els polonesos. Però a qui poden acusar del seu infortuni si no és a ells mateixos? Suposem que al Regne de Bèlgica, esdevingut electiu, la corona fos oferta pel poble belga a vegades a un príncep de Gal·les, o a un arxiduc d'Àustria, o a un emperador dels francesos, o al rei de Prússia. No és difícil de preveure que més tard o més d'hora el príncep electe voldrà conservar allò que tot just li haurà estat donat per sempre; que d'altres pretendents no ho permetran; que la guerra esclatarà entre les potències competidores per a la possessió d'aquest reialme que està en concurs, i que el debat s'acabarà amb una transacció, la qual, en apaivagar tots els interessos rivals, farà creu i ratlla a la nacionalitat belga. Per una raó anàloga, Lluís XIV va envair els Països Baixos l'any 1665, atès que no els podia deixar a la Casa d'Àustria; el seu únic error va ser no declarar els seus projectes obertament i prevalenentse d'un suposat dret de devolució que no existia. I aquesta era precisament la situació de Polònia a la mort de Sobieski, al segle XVIII. Però atès

que no sabia, no podia, ni volia pertànyer a si mateixa, atès que només existia per a confusió d'Europa, calia que fos d'algú: el repartiment de 1773 va deturar l'anomalia polonesa. A Europa no es va aixecar ni una sola protesta: qui doncs podia estar-hi interessat? Com ja hem vist, França s'havia desinteressat a canvi d'aconseguir la Lorena, Suècia encara conservava el record dels seus greuges, i Anglaterra ja s'havia agafat des de feia molt de temps les seves compensacions.

Els repartiments posteriors van ser la conseqüència del primer factor, i, com el primer, van ser provocats pels polonesos. L'any 1791, la constitució va ser reformada pel rei, que per fi va comprendre la sensatesa de les idees dels seus oncles. Es van fer promeses als camperols; la reialesa va esdevenir hereditària, i la corona es va oferir a la Casa de Saxònia després de la mort del rei que aleshores ocupava el tron . Es va sol·licitar l'aliança de Prússia. Però ja era massa tard, ja res no funcionava. En primer lloc, els nobles, que havien conservat els seus drets i prerrogatives, van formar, amb el suport de l'ambaixador de Rússia, la Confederació de Targowitz per al restabliment de l'antic ordre; Saxònia va desdenyar la corona que li era oferta; Prússia va posar un preu exorbitant a la seva aliança. Aleshores, ningú no en va voler saber res més, dels polonesos; no els volien per a res. En comptes d'això, es va decidir en ferm que aquesta vegada ells serien els que haurien de pagar. Finalment, el rei va cedir, i el triomf de la noblesa polonesa va dur a un nou desmembrament (1794). Per segona vegada, l'odi implacable del noble envers el camperol duu al repartiment de la pàtria.

La insurrecció de Kosciusko va tenir lloc immediatament després, de març a octubre de 1794. Els patriotes polonesos fan aleshores una crida a la revolució, demanen ajuda a la Convenció, proven mitjans d'imposar-se pel terror, una temp-

tativa desafortunada que només serveix per exasperar les potències —en aquella època en guerra amb el poble francès—. Polònia no estava a l'altura d'un 1793; el seus caps no tenien pas el temperament dels nostre revolucionaris. Kosciusko no pot deixar de comptar amb la col·laboració de la noblesa, com tampoc pot convertir-la a les seves reformes. Una mena de *septembrisade* (massacres de setembre) havia tingut lloc a Varsòvia (28 de juny de 1794). Kosciusko va exigir que els principals autors de la matança —set persones— fossin penjats. Quan es va conèixer la notícia d'aquesta execució, el Comitè de Salut Pública de París va exigir a Bars, ambaixador de la república insurrecta de Polònia, que donés una resposta categòrica a les preguntes següents:

¿Si el general Kosciusko assegura d'una banda, teòricament, que empra mitjans realment revolucionaris per salvar Polònia, com pot ser, doncs, que en la pràctica actuï d'una altra manera? Com pot ser que essent ell dictador tingui contemplacions amb —i que reconegui com a sobirà— el traïdor Estanislau August? ¿Que actuï sense cap consideració contra aquells que, a punt de ser afusellats per la diada del 28 de juny, no s'amagaven i responien assossegadament que matant els vertaders culpables creien que servien els interessos de la pàtria? ¿Que volent vetllar pels interessos i els privilegis dels nobles, tingui por d'alliberar espontàniament els camperols?, I, finalment, que tracti amb miraments la pèrfida Àustria que està en guerra contra nosaltres...?

Confús i sense poder negar uns fets tan notoris, Bars es va retirar, i la Convenció, tot emparant-se en la lògica dels seus principis, va abandonar la nació polonesa a la seva dissort.

El repartiment de Polònia es va completar així l'any 1796, i sempre, en última anàlisi, per la mateixa raó: l'egoisme dels

nobles, que tant el 1796 com el 1794, com el 1773 i el 1767, els va fer preferir l'alienació de la pàtria a l'emancipació dels camperols. L'any 1807, Napoleó no va pas revocar aquest repartiment, només hi va introduir un quart beneficiari en donar el ducat de Varsòvia al seu amic el rei de Saxònia. A favor de Polònia, hom invoca actualment allò que Napoleó va escriure posteriorment a Santa Elena. ¿Però què és l'opinió de Napoleó que reconstrueix *a posteriori* la seva pròpia història basant-se en dades retrospectives, al costat de la del mateix Napoleó que obeeix, com actor principal, a la lògica de la història i que executa les sentències?

Per a qualsevol que estudiï fredament la història d'aquest país, la destrucció de l'*anarquia* de Polònia, com s'ha anomenat aquest Estat, sembla presentar totes les característiques d'una necessitat de venjança. Ha estat prevista molt abans per tots els homes d'Estat que han tingut a veure amb els assumptes polonesos, per Esteve Bathori, per Juan Casimir, per Sobieski, per Leczinski, pels Czartoryski. El desmembrament va tenir lloc el dia en què es va demostrar que Polònia era un perill públic per a Europa. M'atreveixo a dir que ni a la història antiga, ni a la de l'edat mitjana, ni en els temps moderns trobaríem ni un sol exemple d'una execució tan ben fonamentada. La supressió de l'Estat de Polònia, imposada per la seguretat de les potències veïnes, significava un alliberament de les classes treballadores. A partir d'aquests repartiments que ens presenten com a assassinats aquestes van començar a respirar. Per a la plebs polonesa, el repartiment ha significat l'emancipació.

I ara, doncs, a quina justícia, divina o humana, recorrerem aquesta condemna severa però irrefragable de la història? Al dret natural? Però el fet és que, en primer lloc, el dret natural exigiria prèviament dels nobles polonesos, no només la manumissió dels seus serfs, esdevinguts lliures malgrat seu, sinó

la restitució de les terres que els van arrabassar en el passat, la possessió injusta de la qual ha estat la primera causa de tots els mals de la seva pàtria. Si existeix un lloc al món on més que arreu és cert dir —no pas des del punt de vista d'una crítica transcendent, sinó del de la pràctica positiva— que la propietat és fruit del robatori, aquest és Polònia. Poso per testimoni el general Mieroslawski... Altrament, el dret natural no pot oposar-se al dret escrit, del qual només n'és el sentiment, la idea espontània i original. Us ho prego, si cerqueu la justícia, no la demaneu pas a la barbàrie; no us imagineu, juntament amb Rousseau, que la trobareu més intel·ligent, més humana en els salvatges que en les persones civilitzades. Les invasions dels bàrbars, els vestigis que queden després del seu pas us en desenganyarien dolorosament.

Al dret antic de la guerra i de gens? Però això no és altra cosa que el pur dret de la força. ¿Creieu que Carlemany, Roma o Alexandre haurien suportat al seu costat una raça turbulenta, incapaç, desorganitzada, devoradora de serfs tant de temps com ho han suportat les potències de l'Europa moderna? Jo us dic: el dret de la força s'ha fet esperar massa a Polònia; heus aquí perquè avui sorgeixen tants dubtes sobre la seva aplicació.

¿Al nou dret inaugurat pel Tractat de Westfàlia? Però ja he explicat que era precisament en virtut d'aquest dret que Polònia, sempre en situació de manca d'equilibri, incapaç de poder exercir la seva sobirania d'una altra manera que no fos a través de les seves accions degradants, i formant al centre de l'Europa civilitzada una àmplia llacuna, havia estat i havia hagut de ser desmembrada. Quan una nació es mostra rebel davant de l'ordre universal, pretendreu que per a ella no existeix ni policia ni justícia, de la mateixa manera que n'existeix una per als individus? Aleshores, amb quin dret heu forçat l'entrada del Japó i de la Xina?

A l'esperit més liberal dels tractats de Viena? En efecte, aquests tractats, l'abrogació dels quals demanen els procuradors de Polònia, han gosat ocupar-se de les llibertats internes d'aquest país, la qual cosa certament no hauria fet el Tractat de Westfàlia —al qual només importava l'equilibri general—. En certa manera, els tractats han posat les bases de la rehabilitació polonesa, en convidar els sobirans coparticipants en el repartiment a fer que els seus súbdits polonesos respectius poguessin gaudir d'una constitució. Els tractats haurien de fer alguna cosa més? Bé, analitzem-ho. L'any 1814, ens trobàvem a quaranta anys del primer repartiment; atesa la conducta recent dels polonesos, la seva filantropia, han sabut fer-nos oblidar els seus antics excessos?

L'eminència gris de Polònia ha fet que, a partir de l'esdeveniment catastròfic que el 1773 va determinar la seva dissolució, aquesta actuï sempre en sentit contrari a allò que li mana una política sana, el seu caràcter, els seus deures i els seus interessos. Així doncs, després d'haver rebutjat la reforma dels Czartoryski, una reforma perfectament concebuda que el 1765 hauria passat sense aixecar cap sospita, els polonesos, alligonats pel primer repartiment, tornen a la idea d'una constitució. Però en quin moment i de quina manera? Doncs als anys 1791 i 1794, justament quan la revolució acaba d'esclatar al món, fent trontollejar els trons i fent taula rasa de tots els privilegis. És precisament en aquest moment quan fingeixen voler configurar-se com França, malgrat que, com a nobles que són, detesten els seus principis i es decideixen definitivament a no seguir els grans exemples, mentre juguen a la revolució, després a la reacció, però tot evitant que tingui lloc la seva nit del 4 d'agost, i no fent altra cosa que inquietar les potències, l'animadversió de les quals atrauran ben aviat...

Del 1797 al 1814, quina és la tàctica dels polonesos? Doncs és la de fer causa comuna, primer amb el directori, després amb el consolat i l'imperi, sense miraments pel que fa al canvi de principis que havia tingut lloc en el govern francès, sense cap respecte pel dret i els interessos de les nacions veïnes, sense adonar-se que amb la República estaven al bàndol dels pobles contra els dèspotes, mentre que amb Napoleó estaven al bàndol del despotisme contra els pobles. Durant 15 anys els veiem guerrear sota les banderes de Napoleó, contra la independència de les nacionalitats, a Santo Domingo, Itàlia, Espanya, Alemanya, Rússia i arreu. Entenc que amb els seus serveis s'hagin guanyat alguns drets al reconeixement francès, i que els nostres militars tinguin algunes raons per considerar-los germans d'armes. ¿Però l'havien merescut també l'any 1814 de tots aquells que ells havien contribuït a esclafar, sempre sense tenir en compte ni els temps ni les causes, a Zuric, Marengo, Hohenlinden, Somosierra, Smolensk, Borodino, i a tantes d'altres batalles? Als anys 1799 i 1813 van compartir els nostres revessos, i ens hauria pertocat a nosaltres tornar-los la independència si això hagués depès de la nostra voluntat. Però cal reconèixer que, malgrat la simpatia que els devíem el 1814, més dret tenien els russos, els austríacs, els prussians, els alemanys, els espanyols i els napolitans de sentir-se rancuniosos envers ells, una rancúnia que ens és tan prohibit blasmar com compartir. Però què estic dient? Nosaltres, que jutgem ara fredament les enormes expedicions del nostre primer emperador, que hem entonat el nostre *mea culpa* de tantes victòries guanyades per res i d'una política tan desmesurada; nosaltres, que vam estrènyer la mà als *aliats*, no vam ratificar finalment els tres repartiments? I si pensem que el fet de poder aprofitar-se des del 1815, sota la sobirania dels emperadors de Rússia, dels avantatges del règim constitucional estipulat tant per a

Polònia com per a França pels tractats de 1815 només ha depès dels polonesos, podem lamentar aquesta ratificació?

Està demostrat que, mentre que Rússia era tractada pels seus emperadors com a terra de servatge, Polònia ho era pels mateixos com a terra lliure; que ni un sol *kopek* de les contribucions gravades a Polònia va entrar mai en les caixes de l'imperi; que tot es gastava al servei del Regne; que els famosos *six points*, que han provocat tant de soroll en aquests últims temps, havien estat atribuïts des de feia molt de temps als polonesos, als quals Rússia només demanava el seu contingent militar. Amb una mica més de seny i menys egoisme, els polonesos haurien entès que la situació que se'ls imposava els situava al capdavant de Rússia; que durant un cert temps esdevenien, pel sol efecte d'una constitució observada de bona fe, no pas únicament lliures —més lliures del que els seus avantpassats mai no ho havien estat—, sinó sobirans de l'imperi rus. Haurien pres la iniciativa d'aquestes reformes que avui constitueixen la glòria d'Alexandre II, mentre que aquestes han acabat fent-los detestables per a tota persona que tingui un cor de camperol. Mai una nació conquerida no havia tingut tan bona sort; qui els l'ha feta rebutjar? El seu orgull de nobles, de nobles polonesos. Aquí rau la vertadera causa de l'odi que senten pel tsar i del menyspreu, encara més gran, que senten pels moscovites. Després de 1815, el pla dels polonesos ha consistit únicament en utilitzar la constitució que els havia atorgat Alexandre II com una màquina contra els tsars. Alguns anys després, aquesta constitució els va ser retirada; això era precisament el que volien. Aquesta retirada els va servir de pretext per aixecar-se el 1831. ¿Em direu quin pensament els guiava en aquesta insurrecció, afortunada en el seus inicis, però que al cap de tres dies era considerada com perduda per tots els homes de seny; una insurrecció en

la qual van esclatar —més violentes que mai— les seves velles discòrdies, en les quals es van mostrar tan implacables envers la plebs com en els temps del gran Casimir, irònicament sobrenomenat per ells *rei dels camperols*? El principi nobiliari ha estat la fatalitat de Polònia.

L'error dels emperadors de Rússia pel que fa a Polònia ha estat, des del 1773, tenir massa consideracions envers aquesta noblesa incorregible, i imaginar que amb bons tractaments, favors i càrrecs la vincularien al seu govern. Fins i tot la van dotar d'una constitució: quin error! Els potentats tenen la malaltia de voler envoltar-se de privilegiats i nobles. En la història, els Lluís XI són realment extraordinaris. Així ho va fer Lluís XIV després de la Fronde i Napoleó I quan es va unir als blaus i als blancs contra el republicans vermells l'endemà del seu cop d'estat. Seguint aquesta política, els emperadors de Rússia van fer causa comuna amb els enemics naturals dels seus pobles i van incomplir els seus deures de sobirans. De fet, han estat cruelment castigats per això. La seva complaença només ha rebut a canvi ultratges. I quan han volgut actuar amb rigor, s'han fet odiosos a tot Europa, que només ha vist en els polonesos enviats a Sibèria uns màrtirs de la pàtria i la llibertat.

L'any 1846, tornen a començar amb les intrigues, i els camperols de Galítsia els massacren. S'ha intentat fer creure que aquesta matança havia estat instigada per les autoritats austríaques. Però unes revelacions recents, que han estat àmpliament difoses, ens han fet saber què cal pensar d'aquesta al·legació polonesa. Des de fa molt temps, els linxaments de camperols i l'incendi de les seves bordes són els mitjans de propaganda dels suposats revolucionaris polonesos contra la tirania moscovita. Aquests linxaments i aquests incendis compleixen una doble funció: en primer lloc, obligar els camperols a unir-se a la insurrecció pel terror, i, després, llançar-los contra els rus-

sos acusats de ser els autors de tots aquests crims. L'11 de novembre de 1846, la República de Cracòvia, constituïda pels tractats, però que malauradament per a ella servia de plaça d'armes als conspiradors, va ser incorporada a Àustria, amb l'aprovació de Rússia i Prússia. Qui va ser-ne el culpable?

Em guardaré prou d'aprovar la repressió moscovita en el que té de barbàrie, sobretot perquè no hi ha ni un rus que tingui dos dits de front que no la deplori. Sóc dels que pensa que, com més acarnissament mostra l'enemic, més necessari és actuar envers ell amb generositat. La grandesa de la nostra humanitat és que, per bé que a vegades els pobles es vegin fatalment arrossegats a la guerra, no la facin com a bèsties ferotges i com a bandolers. Però de tot allò que fan tot emprant la seva còlera els Mourawieff i els Berg hi ha quelcom encara més odiós: especular sobre l'atrocitat mateixa de la repressió, com ho fan els polonesos amb un maquiavelisme aristocràtic al qual veiem que la sang no els costa pas més que la calúnnia. Altrament, els polonesos poden dir ara dels seus opressors tot el que vulguin; després de tot el que hem sentit des de fa un any de la seva Santa Vehma, desafio qualsevol persona a creure'ls.

Ara canviem de tàctica. Després d'haver invocat durant molt de temps els tractats de 1815, que els garantien una constitució —com si algun cop s'haguessin preocupat el més mínim per les constitucions...!—, després d'haver gosat dir que l'únic obstacle que trobaven a l'emancipació dels camperols era el tsar, com algun cop a Polònia els nobles s'haguessin preocupat pels camperols com no fos per robar-los i fuetejar-los..., els polonesos es treuen la màscara. Declaren que no es tracta en absolut d'això; que la seva competència governamental només els concerneix a ells; que atès que mai han tingut sobirans despòtics, els tractats de 1815 no els havien de garantir una constitució, sinó més aviat tornar-los la seva nacionalitat; que en

aquest aspecte no estan sota la jurisdicció de la llei de Viena; i pel que fa als seus camperols, ningú té cap dret a fer-los retrets; que el pauperisme i la misèria són endèmics a tot Europa, i que si la noblesa polonesa ha demostrat envers els seus proletaris una caritat mediocre, aquesta encara espera els bons exemples que li ensenyin a enriquir-los.

Aleshores, en un canvi bruscat d'opinió, afegixen que Polònia és indispensable per a l'equilibri europeu; que la seva missió en el futur, com ho ha estat en el passat, és la d'oposar una barrera a la invasió moscovita, una invasió l'amenaça de la qual s'entreveu cada cop més. Així doncs, en sentir-los, l'interès més peremptori d'Europa seria restablir Polònia dins dels seus límits de 1772 i reparar així la falta comesa pels homes d'Estat amb poca visió de futur i els estrategs sense experiència de Viena. Per donar suport a la seva petició, fins i tot gosen formular amenaces. Fan entendre que si les potències no satisfan la seva demanda es tornaran a llançar als braços de l'autòcrata, i que aleshores ja veurem què passarà...! Aviat ens atemoriran dels sicaris del seu govern ocult. I per què no? A París hi ha molts diaris que estan disposats a aplaudir-los de seguida!

Una cosa intolerable que em fa envermellar és que la Polònia aristocràtica parla amb més autoritat a París que cap altra vella facció nostra; gaudeix de més autoritat que el sufragi universal mateix. Actualment li sembla tan fàcil utilitzar la nostra ingenuïtat xovinista per als seus objectius, encara que això ens hagi de costar la invasió i la bancarrota, o que tot Europa s'esfondrés sobre nosaltres, com en el passat trobava natural recórrer a la vanitat dels prínceps, tot oferint-los les seves princeses i la seva corona. Polònia dirigeix des de dalt la política del seu govern; disposa de tota la premsa, mentre que a nosaltres, els republicans de febrer, nos se'ns permet tenir ni un tros de periòdic en el qual puguem proferir les nostres

queixes i dipositar les nostres esperances. Polònia és predominant en els consells d'aquesta suposada oposició, que aviat sentirem retreure al govern imperial els 200 milions gastats a Mèxic, mentre que ella demanarà mil milions i 150.000 homes per a Polònia. No aniria bé que els senyors Havin i Guérout fessin campanya i il·lustressin amb victòries el seu democratismes cesarià...? Polònia perora, desafia, fa desmentits, fa furor al Senat, predica per boca dels nostres bisbes, dogmatitza a l'Acadèmia; fins i tot crec que comença a practicar la narració en els nostres instituts. Ben aviat només pensarem, només raonarem i només ens pronunciarem a través de Polònia.

Pel que fa a aquesta futura invasió moscovita, el terror de la qual des de la campanya de Crimea hom no ha deixat de propagar, recentment s'ha inventat a benefici dels polonesos una teoria manllevada de les ciències geològica i etnogràfica que tendeix a establir que els límits naturals de Polònia, com a raça o nacionalitat i com a territori, es troben per la banda de Rússia al Dvinà i al Dnièper; que allà s'acaba el món europeu i l'eslau, i comença el món asiàtic, turànic i mongol; que entre aquests dos móns no hi cap possibilitat d'unió, cap relació ni de política ni de costums ni de mestissatge, com tampoc n'hi ha entre els anglosaxons i els pells roges; que els moscovites—com actualment sembla que es volen denominar exclusivament els russos— han de ser de totes totes foragitats a les seves estepes; que únicament en aquestes condicions, Europa es trobarà salvada de la barbàrie tàrtara.

Des de l'època del primer repartiment s'ha organitzat un sistema de denigració contra Rússia, i hem de creure que n'estem veient l'última etapa. A Europa, l'odi envers els russos està molt estès. En això, tant la gent del comú com la gent de món es mostren tan intel·ligents els uns com els altres, no diferenciant en absolut entre les diverses èpoques i els diversos regnes, no

tenint en compte les fatalitats i les tendències, oblidant sobretot el que hi ha de monstruós en aquestes condemnes col·lectives de pobles i races. S'ha responsabilitzat sobretot Rússia del desmembrament de Polònia, del qual tanmateix no ha estat més que un tercer participant. Hom afirma que la primera idea del repartiment s'ha d'atribuir als seus consells, malgrat que hom sap que l'home d'enginy —com Voltaire l'anomenava i amb raó— que va decidir prendre aquesta gran mesura, malgrat l'avversió de Maria Teresa i Caterina, va ser el gran Frederic. No gosant tractar de bàrbares potències com ara Àustria i Prússia, tots els anatemes s'han reservat per a Rússia, molt menys avançada. I, tanmateix, heus aquí que Rússia ha fet més en tres anys per al progrés dels seus pobles i la millora del seu govern, i, per tant, per a la seguretat a Europa, del que els polonesos dels Boleslas, dels Casimir, dels Sigismons, dels Poniatowski han fet en vuit segles. Ara, duent l'ultratge fins a l'escarni, als moscovites se'ls nega la categoria d'eslaus; se'ls treu el nom de russos; es diu que es creuen superiors als habitants de les ribes del Vístula, el Dvinà o el Dnièper; se'ls esborra de la llista de les nacions civilitzades o civilitzables i de les races nobles, i, en nom de la salvació pública, es demana que se'ls faci retrocedir més enllà dels Urals, tot esperant que l'expansió dels vertaders eslaus els vagi a exterminar a l'últim racó del Kamtxatka.

Aquest és el postulat, l'últim corol·lari del principi de les nacionalitats i del de les fronteres naturals, que sens dubte hom té la intenció de desenvolupar davant del futur congrés. Respecte de Polònia i de les seves elevades pretensions, hom pensava: «Però els lituans no són polonesos, els rutens no són polonesos, els habitants de la Prússia Oriental i del ducat de Posen, en part alemanys o pobles germanitzats, no poden pas ser restablerts com a polonesos. En matèria de fronteres, és a dir, de grans línies estratègiques donades per la naturalesa,

Polònia no en té, ni al nord, ni a l'est, ni a l'oest. És el país més desdibuixat de la terra; al sud només té la serralada dels Carpats que la separa d'Hongria, però que no bastaria per delimitar un país com Polònia.» Aquests dubtes feien vacil·lar els més amics. Amb la teoria de la qual parlo no cal preocupar-se de res; hi haurà lloc per als prussians, els austríacs, els hongaresos, els moldaus, els turcs mateixos, lloc per a tothom, excepte per a aquests moscovites espantosos. Després d'haver-ne eliminat l'element tàrtar o moscovita, serà tan fàcil constituir la unitat eslava sota l'hegemonia de Polònia com la unitat de les races llatines, aquesta *unitat de les races llatines* que Lluís XIV i Napoleó I van intentar amb un cost tan elevat i que tot just s'ha replantejat respecte de Mèxic.

Estic segur que em diran que sóc russòfil; que em diguin com vulguin, això no m'altera massa. Però m'avergonyiria del meu país i dels meus contemporanis si entre nosaltres no es trobés un home capaç de protestar contra aquests jocs de mans dels polonesos, després dels jocs de mans italians de l'any passat. He esperat tant com he pogut; per què hauria de ser jo aquest home? Declaro doncs que opino que totes les races humanes tenen el mateix dret a existir, el mateix dret a entrar en el cercle de la civilització, i que pretendre excloure'n una de sola ja és un crim. Pel que fa als moscovites, els considero vertaders eslaus; opino que tenen completament el dret d'agafar el nom de *russos*; que pel que fa a les aptituds intel·lectuals i morals, fonamentalment, els russos i els polonesos són gairebé iguals. I per bé que els polonesos tinguin més aparença, fins ara, els russos han demostrat tenir una superioritat política indiscutible, i que el que està succeint davant nostre, com el que ha estat succeint des de fa quatre segles, proporcionaria, si fes falta, la prova que més aviat són els russos els que ens haurien de protegir dels polonesos i no pas els polonesos dels russos. I

afirmo que com més progressos faci Rússia en la civilització i en la via constitucional, més perdrà el seu tarannà invasiu; que com més els seus camperols, tot just emancipats, s'instrueixin i enriqueixen, s'acostumin a les arts i als hàbits sedentaris, menys els haurem de témer; que aquí es troba la garantia de la nostra seguretat, el vertader contrafort d'Europa. Pel que fa als territoris, afegeixo que si la conca del Volga difereix per la seva constitució geològica de la del Dnièper, també podríem trobar diferències anàlogues entre els rius dels països més civilitzats; que, a més, no només s'ha de tenir en compte la composició dels estrats, sinó l'orientació de les conques, molt més important per a la distribució i el govern dels estats; que en aquest aspecte, la conca del Dnièper no té res en comú amb la del Vístula, mentre que s'acosta molt a la del Volga. En resum, que hi ha menys raons d'avançar d'aquesta banda la frontera polonesa que de fer-ne retrocedir la frontera russa.

Però deixo de banda aquestes elucubracions pedantesques, en les quals la malevolència es pot percebre en cada línia, l'únic mèrit de les quals consisteix en barrejar de qualsevol manera geologia, política, història natural i dret de gens. I heus aquí l'argument que m'aconcento de contraposar als polonesos i als seus defensors resurreccionistes, predicadors de nacionalitats i de fronteres naturals:

S'endevina que el que voleu és reformar en d'altres condicions, sota d'altres dinasties, amb altres centres, en favor d'altres partits, grans unitats polítiques que substitueixin les que ja existeixen. Aquesta pretensió no es pot admetre per raó del que exposaré tot seguit.

En principi, tot deixant de banda qualsevol classe de cosmogonia i raonant únicament des del punt de vista de la pràctica immemorial dels governs, totes les nacions, sigui quin sigui el nombre de caps que constitueixen cadascuna d'elles i

l'extensió dels seus territoris, han de ser considerades com indígenes del territori que ocupen respectivament, originàriament independents i sobiranes. La civilització les sorprèn en aquest estat d'independència i de nació autòctona. Empeses per un moviment secular, veiem com una per una s'acosten, s'introdueixen les unes dintre de les altres, s'absorbeixen tot formant grups cada cop més grans; i, posteriorment, com es disgreguen, se separen o, després d'haver viscut durant èpoques amb lleis i institucions comunes, com tendeixen de nou a governar-se soles, a viure la seva vida, en virtut de l'educació apresada. La història de la formació dels estats, de les seves guerres, de les seves aliances, dels seus creixements, i, posteriorment, de la seva decadència i la seva dissolució, ens mostra aquest treball de fusió i de separació alternatives. Però aquesta dissolució, que per a molts demostra una impotència orgànica radical, considerada des d'un punt de vista més ampli no és res més que el fenomen del metamorfisme que, després d'haver configurat les nacions en un nombre petit de grans unitats polítiques, les ha de retornar totes a grups d'estats de dimensions més reduïdes a través del progrés del dret i la llibertat. La ciència, la indústria, el comerç, les arts de la pau i el perfeccionament de les constitucions són els agents d'aquesta reforma, on seria contradictori que la guerra hi fes el paper principal. Els estat actuals d'Europa poden ser considerats com l'últim producte del moviment aglomerador i unitari, de la mateixa manera que la constitució geològica actual és el producte de l'última convulsió terrestre. En establir el principi d'equilibri, el Tractat de Westfàlia ens indica el moment en què l'aglomeració va començar a aturar-se; tot inaugurant l'era constitucional, els tractats de 1815 van preparar-ne la dissolució.

I ara, què preteneu? Seguir el curs de la història, reduir gradualment, amb una divisió sistemàtica, les grans sobiranies,

tot deixant que al seu lloc només subsisteixin grups d'estats independents els uns dels altres, units només per un contracte de garantia mútua? Si aquest és el vostre objectiu, estic d'acord amb vosaltres; només ens cal donar-nos la mà. Però no, el que voleu no és això. I per molt *anarquistes* que la naturalesa us hagi fet, vosaltres, polonesos, teniu altres aspiracions. Sinó, a què ve aquesta petició de nacionalitat? Per què voleu que Polònia recuperi els seus antics límits? Per què voleu aquest desmembrament de Rússia, de Prússia, d'Àustria com a reparació del vostre? A què treu cap aquesta reestructuració d'Europa? El que voleu, avui com abans, com sempre, atès que sou nobles, és explotar, regnar. Per fer això, tendiu, com qui no diu res, a capgirar l'ordre històric tot creant de bell nou, en el lloc de les unitats que marxen, unitats més joves, encara més àvides, més absorbents, i tant pel seu esperit de nacionalitat com pel seu orgull de casta, més antagòniques. Voleu ressuscitar, però fora de les condicions de la vida moderna... Com sabeu, a Polònia, el restabliment de la vostra nacionalitat tindria com a conseqüència el produir una reacció i una recrudescència nobiliària, la qual donaria una altra forma a l'exploració dels camperols i ajornaria durant segles la creació del poble polonès; a Rússia, de sufocar el desenvolupament de les llibertats públiques des del seu naixement, d'incrementar el privilegi senyorial i de tornar a donar el poder a l'absolutisme; a Hongria, de tornar a donar volada al partit magiar, enemic, com vosaltres, de la plebs i de les nacionalitats; a Prússia i per tot Alemanya, de mantenir el vell partit feudal que rebutgen els catòlics mateixos; a França, a Bèlgica i arreu, d'assegurar el triomf de la feudalitat industrial, el regne dels jueus, causa primera i fonament dels pauperisme modern; en l'univers catòlic, de consolidar el partit episcopalista i jesuïta, del qual les ànimes religioses ja no en volen saber res. I tot això per

satisfereu un aristocratisme de tercera que ha merescut la seva decadència i que no sap morir. O la lògica no serveix per res en els afers humans, o aquestes són les conseqüències que provoca la restauració de Polònia. Els tres milions de serfs que el tsar ha emancipat presenten els mateixos perills? Protesto contra aquesta traïció envers els pobles. Seguint l'exemple dels vostres avantpassats, us oposo el meu *veto* de ciutadà francès: polonesos, el passat, el present, el futur; la llibertat, el progrés, el dret; la Revolució i els tractats, tot us condemna. La vostra única glòria en el futur és la d'acceptar la vostra condemna. Seria indigne que en dubtéssiu. Recordeu —segons Suetoni— aquella expressió contundent del soldat romà a Neró, quan l'emperador execrable, assolint el màxim nivell de covardia després d'haver assolit el màxim nivell de criminalitat, fugia davant la mort: *Usque adeone mori miserum est?* Tan gran desgràcia és deixar de viure?

VII. Conclusió. — Els tractats de 1815 són indestructibles: el futur congrés ha de marcar la seva evolució

Els tractats de 1815 existeixen, i així ho demostro,

- 1) perquè són la conclusió lògica, necessària, dels esdeveniments anteriors;
- 2) perquè són una continuació del Tractat de Westfàlia, la idea fonamental del qual reproduïen com el seu primer article;
- 3) pel principi que els és propi, un principi que ha entrat des del 1815 en el dret europeu, en la filosofia de la història i en les categories de la política; al capdavall, un principi els tractats del qual en són la més alta garantia;

- 4) per l'aplicació i el desenvolupament que aquest principi ha tingut arreu;
- 5) per la delimitació que es va fer dels estats europeus l'any 1815, i que des de fa 50 anys no ha patit cap canvi fonamental;
- 6) per la continuïtat de les relacions diplomàtiques que han creat una vida col·lectiva entre els estats, de conformitat amb l'esperit dels tractats;
- 7) per les infraccions que han estat comeses contra els tractats i la repressió a la qual s'han vist immediatament sotmeses;
- 8) pel conjunt del moviment europeu, sempre segons el sentit dels tractats, mentre que només la resistència els és contrària;
- 9) per la caiguda de les dinasties dels Borbons a França i a Nàpols, totes dues contràries als tractats;
- 10) pel manteniment de la d'Espanya, que ha recuperat a temps la promesa d'una constitució;
- 11) per la separació entre Bèlgica i Holanda, una conseqüència de la mala voluntat del rei Guillem;
- 12) per la negativa de Lluís Felip d'acceptar per a ell mateix o per a un dels seus fills la corona belga;
- 13) per la neutralització de Bèlgica;
- 14) per l'ocupació d'Ancona;
- 15) per l'abandonament de la insurrecció polonesa el 1831;
- 16) pels tractats de 1840 i 1841, relatius a la qüestió d'Orient, que van fer que França entrés en el concert europeu;
- 17) per les conseqüències nefastes que els casaments espanyols van tenir per a la Monarquia de Juliol;
- 18) per la repercussió de la Revolució de Febrer;
- 19) per l'expedició de Roma, feta per la República Francesa contra la República Romana, 1849;

- 20) per la intervenció de l'exèrcit rus en la guerra d'Hongria;
- 21) per la restauració de l'imperi, duta a terme sota aquesta condició: *L'Empire, c'est la paix* (l'imperi és la pau);
- 22) per l'expedició de Crimea, iniciada per mantenir l'equilibri a Orient;
- 23) per la constitució independent de les províncies moldo-vaques o moldaves;
- 24) per l'admissió de Turquia en el sistema europeu;
- 25) per l'expedició de la Llombardia;
- 26) pel Tractat de Villafranca;
- 27) per la modèstia de Napoleó III que, malgrat ser el conqueridor de la Llombardia, la cedeix a Víctor Manuel i s'acontenta amb una simple rectificació de les fronteres;
- 28) per la desfeta de Garibaldi a Aspromonte;
- 29) per les protestes reiterades de l'emperador dels francesos contra les annexions del Regne de Nàpols, del ducat de la Toscana i dels estats de l'Església al reialme d'Itàlia;
- 30) per la conservació de Roma i del seu territori al Papa;
- 31) per la intervenció de la diplomàcia, en nom i en virtut dels tractats de 1815, en els assumptes de Polònia;
- 32) per l'abandonament de Polònia per part de les mateixes potències, tal com ho havien fet el 1831, tan bon punt els polonesos declaren que no reconeixen els tractats;
- 33) finalment, per la proposta d'un congrés.

Així doncs, els tractats existeixen: el doble principi que s'hi troba i que des del 1814-1815 ha estat incorporat als fets, els ha convertit en indestructibles.

Si els tractats de 1815 existeixen, fet indubtable després de l'anàlisi a la qual ens acabem de consagrar; si, atesa l'eficàcia

del seu principi i els cinquanta anys d'aplicació, han esdevingut inviolables; si no podem fer-hi res sense atemptar contra l'existència d'Europa sencera, aleshores és clar que la frase del missatge imperial, *els tractats de 1815 han deixat d'existir*, no es pot interpretar al peu de la lletra. És una expressió figurativa, hiperbòlica, fins i tot he dit mística, la qual, en la imaginació de les masses, a les quals s'adreça sobretot el missatge, serveix per descriure en cinc o sis paraules tota una situació. Encara que aquest missatge no contingues cap indicatiu del fet que és convenient interpretar així les paraules de l'Emperador, la violenta contrarietat dels fets ens hi obligaria. Però encara no ens veiem reduïts a pures conjetures. L'Emperador hi ha afegit:

¿No ha arribat el moment de *reconstruir* sobre noves bases l'edifici malmès pel temps...?

¿No és urgent *reconèixer*, amb *noves convencions*, allò que està irremissiblement consumat, i d'executar, de comú acord, el que la pau mundial exigeix?

Reconstruir l'edifici malmès, *reconèixer* els fets consumats, heus aquí quelcom que no em sembla dubtós. El que l'Emperador vol dir no és pas que la destrucció dels tractats de 1815 s'hagi de considerar *consumada*, com a certs esperits embollicaires els agrada sostenir. Cap fet consumat no ha abrogat els tractats de 1815; ben al contrari, res del que s'ha fet contra els tractats ha aconseguit arribar a la seva conclusió, n'és una prova la unitat italiana, que és ben lluny de ser un fet consumat.

L'Emperador ha volgut dir que el que és un fet consumat és l'ordre general que els tractats han establert a Europa. I tot seguit ens fa observar que aquests mateixos tractats, tan poderosos amb la seva doble llei, tan lliberals en la seva garantia, en general no han estat compresos; que les violacions

a les quals han estat sotmesos, sobretot pels sobirans, han deteriorat la confiança dels pobles; que una declaració més explícita ha esdevingut ineludible. Napoleó III convida els sobirans a aquesta declaració, l'objectiu de la qual és fer callar les *passions subversives* i els *partits extremistes*. Igualment, en la seva carta de convocatòria, en repetir que els tractats de Viena són *ignorats*, estan *amenaçats* i *destruïts*, conclou la necessitat no pas d'abrogar-los sinó *de ratificar, tot revisant-les, les transformacions assolides*.

I això no és pas tot. L'Emperador no ha pensat només a revisar els tractats; ha convocat un congrés. Això significa que ha pensat que els tractats de Viena havien de tenir una continuïtat; que des del 1814-1815 han sorgit noves necessitats i han hagut de néixer noves idees, unes idees que ara és important fixar, com a desenvolupament legítim i sanció de les antigues. Així doncs,

I. Revisar els tractats:

Renovar-ne les disposicions fonamentals amb una redacció més explícita i més autèntica, que no permeti que cap dubte en els reis i els pobles pugui subsistir.

Regularitzar les modificacions que, en la part purament executòria, s'hi hagin aportat.

Consegüentment:

- 1) Notificar a l'emperador de Rússia que el Congrés es dona per satisfet de les seves explicacions; que de la seva prudència només n'espera la pacificació d'aquest país; que no dubta que Polònia, finalment informada de les causes del seu infortuni, no esperi res més de les simpaties d'Europa, es calmi per si mateixa; però que el Congrés, i amb aquest tota la democràcia occidental, estarien satisfets de saber que l'Emperador, per tal de realitzar al màxim

bones accions, ha donat terres als camperols polonesos, com als de Rússia, ha reduït els dominis senyorials a un màxim de 10 hectàrees, i ha dotat Polònia i Rússia, des d'ara i per sempre més unides, d'una constitució representativa, basada en el sufragi universal.

- 2) Pel que fa a Schleswig-Holstein, proposar una solució de conformitat amb l'esperit dels tractats i amb la interpretació que han rebut dels esdeveniments des de fa mig segle.
- 3) Pel que fa a Alemanya, les Alteses Sereníssimes i ciutats lliures de la qual han estat convocades al Congrés, incitar les poblacions germàniques a malfiar-se de les tendències unitàries; a conservar amb molta cura els seus límits actuals; a reformar la seva Confederació segons aquest principi: que el pacte federal ha de ser configurat entre les nacions i no entre els prínceps; i en el cas que entre aquests es manifestessin unes vel·leïtats de reacció, fer recordar que la destitució del príncep no ha de comportar la renúncia al país i a l'Estat.

Aquesta ha de ser la primera part de les actuacions del futur congrés. Quina serà la segona?

II. Formular el principi o la idea que els cinquanta últims anys han hagut de fer néixer en el pensament general, i que serà la de la segona meitat del segle XIX; una idea, que, juntament amb els dos grans principis atorgats pels tractats de Westfàlia i de Viena, ha de complementar el nostre dret de gents i modelar el sistema europeu.

Es tracta de descobrir aquest tercer principi, la llei de filiació —o, dit amb altres paraules, la condició d'origen— del qual ja podem donar després de la interpretació que acabem de fer de les paraules de l'Emperador.

El Tractat de Westfàlia no abrogava l'antic dret de la guerra i de gents; només hi ha aportat una reserva fecunda i harmònica, la idea d'*equilibri*.

Tanmateix, els tractats de Viena no han pas abrogat el de Westfàlia; n'han estat la continuació, tot afegint al principi establert per aquest, de màxima importància per als pobles i els estats, una *garantia* recíproca de constitució.

Llei d'equilibri entre els estats, llei d'equilibri dins de cada Estat: heus aquí la doble reflexió que va néixer de les deliberacions de Munster i Viena.

Actualment fa falta una tercera idea, lògicament deduïda de les dues altres, que les completi i les sancioni; que, sense entrar en la perillosa via de les reestructuracions de les fronteres, neutralitzi, mitjançant la distribució interna de la sobirania i del govern, els efectes nefastos de la desigualtat entre els estats, i garanteixi amb més força la llibertat dels pobles.

Aquesta idea existeix, ja està circulant, però a un simple escriptor no li pertoca ser-ne el profeta. Ha de sortir del cor de la situació, ha de ser aclamada per tothom, i rebre la benedicció del cap que ha estat el primer en fonamentar l'honor del seu regne en el triomf de les idees, la renúncia a les conquestes i el desarmament universal.

FI

VI
Obres pòstumes

Contradiccions polítiques
Teoria del moviment constitucional al segle XIX
(L'imperi parlamentari i l'oposició legal)

CAPÍTOL V

Crítica general de les constitucions

De la unitat i de la individualitat orgànica: fórmula, condicions i límits d'aquesta llei. Aplicació a l'ordre polític. Greu error dels especialistes en dret públic, homes d'Estat i autors de constitucions pel que fa a aquesta qüestió: la desmesura unitària.

Ara, lector, ja hem deixat enrere el més difícil. El que em queda per dir-vos només serà per satisfer la vostra curiositat i entreteniment. Suposo, sens dubte, que el destí de les nacions us interessa, i que les mistificacions dels homes d'Estat us entretenen. Llegiu doncs, i quan haureu acabat, sabreu més de política del que mai ningú no haurà sabut abans que vosaltres.

En el capítol anterior, heu vist que tot govern és inestable per naturalesa, i que el principi del seu moviment es troba en si mateix. Aquesta inestabilitat està motivada per la *polaritat* —per dir-ho d'alguna manera— o l'antinòmia de les nocions

sobre les quals es fonamenta el sistema polític, i que creen en ell una agitació o moviment perpetu.

Aquesta *autokinesi* constitueix la vida social. Aquest moviment és regular com el pols d'un home sa? Sí és així, podem dir que la societat té bona salut; el seu govern s'exerceix en condicions normals; té una vida feliç. Malauradament, hem pogut veure que aquest cas ha estat força rar fins ara, per no dir que no s'ha presentat mai. La nostra activitat és febril, està impregnada de rauxa. Per molt que mirem d'equilibrar-les, totes les nostres institucions polítiques sempre són inestables, fins al punt que aquest vertigen governamental, vertader flagell de les nacions, ha estat considerat per esperits eminents com la condició providencial o fatal —no sabem pas quin dels dos extrems— de la nostra existència terrenal.

Es tracta de saber d'una vegada per totes a què atedir-nos pel que fa a aquesta suposada maledicció; si la sentència pronunciada contra nosaltres és irrevocable; si aquest martiri, que dura des de fa tants segles, té realment remei. En primer lloc, el desordre que ens afligeix prové de dins o de fora? Però, fora de la humanitat, què hi ha que la pugui trasbalsar? Observeu que, per molt soroll que produeixin a l'estranger, els fenòmens revolucionaris són fonamentalment d'ordre anímic i intel·lectual: com podrien ser doncs el resultat d'una influència aliena? Per tant, cal buscar la causa dels nostres patiments dins nostre, en aquest organisme complicat que gairebé no coneixem. Tornem a començar aquest examen de consciència.

Tot organisme té la durada condicionada a la unitat i a la indissolubilitat: la dissolució significa la mort. Per exemple, la planta i l'animal són exclusius dins del seu propi organisme i indissolubles. Separeu la tija de l'arrel, la flor del botó, i feu vessar a terra la saba o el pol·len, i us adonareu que les parts separades queden així destruïdes; la planta seca esdevé erma i

mor. Separeu en l'animal el cervell, el cor, el pulmó, l'estómac, etc., i veureu com la mort es produeix immediatament. Perquè l'ésser així desestructurat pogués reviure, no serviria de res tornar a posar les diferents parts al lloc que ocupaven abans. Suposeu que dins d'un organisme se'n formés un altre: un bolet, un tubèrcul, uns paràsits; si l'animal o la planta no té prou energia per expulsar o dissoldre aquest organisme paràsit, morirà.

El mateix succeeix amb les formes col·lectives: família, tribu, companyia, exèrcit, església, etc. Separeu els uns dels altres, el pare, la mare, els fills, i veureu que ja no hi ha família. Se sobreentén que aquí es tracta de separació moral, atès que els organismes als quals ens referim són sobretot d'ordre moral, espiritual. Trenqueu el vincle jeràrquic entre el general, els oficials, els sotsoficials i els soldats; barregeu de qualsevol manera la infanteria, la cavalleria i l'artilleria, i en comptes d'un exèrcit tindreu un tropell. Si al si de l'Església dividiu entre revelació, tradició i sacerdoci, i deixeu el dogma, el culte, la moral a l'arbitrarietat de cadascú, destruïreu l'Església, i amb l'Església, la religió. Si en una indústria l'empresari, l'encarregat, els obrers, el comptable actuen sense cap direcció, aquesta indústria caminarà vers la ruïna.

La societat política, o la polis, es comporta exactament de la mateixa manera. És una i indivisible per naturalesa; per destruir-la, només cal fer una cosa: sembrar-hi la discòrdia, o fer que hi aparegui una societat rival. La saviesa diu que tot regne dividit perirà; segons Jesucrist, Satanàs mateix no podria mantenir-se si fos dividit.

Tot això és elemental; ningú no ha negat mai aquest principi; i jo mateix, que en política professo l'*anarquia*, que m'he declarat clarament *antiunitari*, me'n guardaré prou de negar-lo. En l'organisme polític, a risc de desaparèixer, la unitat és inviolable.

Veiem tot seguit on comencen les dificultats.

En primer lloc, tot organisme té uns límits naturals. Els organismes vegetals molt rarament assoleixen una alçada de 60 o 70 metres i viuen més enllà d'uns quants segles. Entre els animals, els més grans són l'elefant i la balena, i la geologia ens ensenya que diverses races anàlogues, potser d'una talla superior, han desaparegut. Aquestes dimensions queden molt lluny de les del planeta, en el qual una certa filosofia mística també hi ha volgut veure un organisme. La Terra no és un ésser organitzat, a no ser que pretenguem que la roca, la pedra o el gra de sorra també ho són..

Un segon aspecte que cal tenir en compte és que, en totes aquestes existències que es distingeixen per la seva organització, finalment, la força vital, el poder d'acció, l'agilitat, etc. no es troben pas en raó directa, sinó més aviat en raó inversa al volum i a la massa. Si tenim en compte el seu pes, el talp té més força que un elefant, i l'oreneta vola incomparablement millor que l'àguila o el volor. Per bé que l'home, ateses les seves facultats intel·lectuals i morals, és el rei dels animals, també podem dir que és inferior a tots en els altres aspectes, de manera que, puix que l'energia vital sembla aparèixer en raó inversa a la massa, la intel·ligència —al seu torn— només sembla desenvolupar-se a expenses de la vitalitat.

Aquestes observacions també s'apliquen als éssers col·lectius; en aquests, la força de la cohesió, l'energia del grup, també té els seus límits que determinen els del grup mateix.

En la família, la unitat es manifesta amb la màxima força, i aquesta unitat sembla trobar-se concentrada al màxim quan la família és jove, quan està limitada només a tres categories d'individus: l'espòs o pare, l'esposa o mare, i el fill. Però si, a causa del creixement mateix del fill i al seu casament, [es forma] una nova parella, el vincle familiar de seguida comença a

debilitar-se; l'autoritat paterna es redueix, i ben aviat es compartirà. Això és el que fa que la tribu tingui menys potència orgànica que la família mateixa. Suposem ara que en aquest grup, format abans per tres i fins i tot quatre generacions, les parelles joves, en comptes de romandre en la llar comuna, marxin i s'estableixin a una certa distància. Tan sols aquest fet d'un domicili separat significarà un nou cop a la tribu; seran vertaderes famílies, que afirmaran la seva pròpia unitat i la seva inviolabilitat, i es posicionaran com a rivals de la família mare. Aleshores, faci el que faci el patriarca, aquest serà —tot guardant les proporcions— menys poderós que el pare, atès que haurà de tenir en compte els seus fills i néts.

Plantegem doncs aquest principi, un principi d'experiència i de raó: «En tot organisme, la força d'unitat apareix en raó inversa a la massa»; i, per conseqüent: «En tota col·lectivitat, la potència orgànica perd en intensitat allò que guanya en extensió, i recíprocament.»

Aquesta llei és universal; governa el món de l'esperit i el món dels cossos; la trobem en la *filosofia*, la *ciència*, el *dret*, la *literatura*, l'*art*, la *poesia*, la *història*, etc. Sense unitat no hi ha veritat, bellesa, ni tampoc moralitat. Un sistema sense unitat és una contradicció; una justícia doble és la iniquitat mateixa.

Apliquem ara aquesta llei a la política: la polis és fonamentalment una, indivisible i inviolable; com més se'n desenvolupi la població i se n'ampliï el territori, més li caldrà moderar la força de cohesió, la unitat governamental, si no vol córrer el risc de caure en la tirania i finalment en la ruptura. Si a la vora seu, o a una certa distància, hi estableix sucursals, colònies, més tard o més aviat aquestes colònies o sucursals es transformaran en noves polis que només conservaran amb la ciutat mare un vincle de federació, o fins i tot no en conservaran cap.

La naturalesa mateixa n'és el primer exemple. Quan el fruit és madur, es desprèn i crea un nou organisme; quan un home jove esdevé major d'edat, deixa el pare i la mare, diu el Gènesis, i es vincula a la seva dona; quan la nova polis està en condicions de ser autosuficient, ella mateixa proclama la seva independència. Amb quin dret la metròpoli podria pretendre tractar-la com a vassalla, fer-ne una explotació, una propietat?...

D'aquesta manera hem vist ara com els Estats Units s'alliberaven d'Anglaterra; com el Canadà també se n'alliberava, si no oficialment, sí de fet; com Austràlia ja camina vers la separació, el consentiment i la completa satisfacció de la mare pàtria. Així mateix, Algèria es constituirà en una França africana, a menys que —mitjançant unes estratègies abominables— persistim a mantenir-la, amb la força i la misèria, en la indivisió. Finalment, també és així com l'antiga Grècia va fundar arreu colònies lliures, i va inaugurar al voltant de la Mediterrània una civilització molt superior a la imperial i pretoriana que la va substituir posteriorment.

Si aquesta teoria de la unitat política i de la seva multiplicació hagués de ser confirmada per experiències en el sentit contrari, no hi mancarien exemples. Quan el conjunt de les polis gregues és absorbit per Macedònia, les repúbliques gregues desapareixen. Quan Roma s'apropia de tot Itàlia amb la victòria, Itàlia torna a poc a poc a l'estat salvatge, i Roma mateixa —una llar insuficient per a tants pobles— canvia la forma del seu govern i perd la llibertat. Quan el món sencer esdevé tributari de l'imperi, que es vanagloria de donar-li el dret i la pau, el món cau en la dissolució i no troba ni la pau ni el dret. Aleshores, la Roma imperial retrocedeix davant la pròpia obra; ara es contradirà i canviarà d'opinió en tots els aspectes. Convida les nacions tributàries al dret de ciutadania; en comptes d'un emperador, se'n dóna quatre, i així prepara

ella mateixa aquesta gran dissolució que no serà altra cosa que el retorn, endemés incomplet, a les unitats originals.

Més que mai, el principi d'unitat ens colpeja després d'haver estat la nostra esperança; i és que aquest principi, també més que mai, no havia estat menys comprés i més maldestrament aplicat. Repúbliques i monarquies es llancen a l'absorció unitària; i, el que és encara més estrany és que, en el mateix moment en què proclamen, com tants drets sagrats, els excessos d'aquest unitarisme, reivindiquen amb la mateixa passió el principi diametralment oposat, la nacionalitat¹.

1. El fet que la unitat del poder, no pas únicament en allò que té de racional i legítima, sinó en la seva desmesura més aclaparadora, hagi constituït, des de l'any 1789, la preocupació constant dels nostres especialistes en dret públic i homes d'Estat és el que resulta sobretot del text de la constitució, republicana i tanmateix democràtica, de 1848. Però què sabem ara del que contenia aquella constitució, qui se'n preocupa? Qui hi ha que, un cop llegida, n'hagi entès mai la idea principal? Qui dubta que la principal preocupació dels seus autors hagi estat protegir la República contra el republicanisme de les seves institucions? Doncs ningú, ni tan sols l'honorable Tupin, que ha publicat un comentari sobre aquesta obra mestra. El lector també es veurà molt sorprès d'aquí una estona quan sàpiga i es convenci a través de la seva pròpia lectura de la constitució de 1848, un producte, segons els crítics del just mig, de l'anarquia socialista, va ser concebuda, elaborada, debatuda i votada enmig d'una vertadera febre monàrquica. De les 15 actes conservades als nostres arxius, cap demostra fins a aquest punt la vinculació de França als costums i formes del poder reial. El *Preàmbul* ja és del tot edificant, semblaria un sermó del pastor Coquerel. Comença amb un senyal de la creu i s'acaba amb un *Gloria Patri*. Només en citaré les primeres paraules, amb els articles II i V, els únics que tenen a veure amb el meu propòsit:

«EN PRESENCIA DE DÉU, [...] la República francesa es democràtica, una e indivisible.» Això sembla molt poca cosa; al començament, aquesta unitat indivisible no és més gran que un àtom. Però, per a un simple aclariment, plantejem-nos la pregunta: Per què la República Francesa, democràtica —pensem—, no estaria pas subdividida en diverses sobiraniaes? No seria això encara més democràtic? ... I de seguida veureu com el monstre surt del seu embrió i se us apareix.

V. «Ella (la República) respecta les nacionalitats estrangeres, com entén que s'ha de fer respectar la seva; no emprendre cap guerra amb un objectiu de conquesta, i mai emprarà les seves forces contra la llibertat de cap poble.» La caritat ben entesa comença per casa, diu el proverbi. Si aquest hagués de ser l'esperit de la nova República, ¿per què no començava ella mateixa per fer mostra del seu bon propòsit tot tornant la seva existència a les nacionalitats

Pel que fa a aquesta, l'error és tan general, tan profund, tan reconstrat; del vell dret de *conquesta*, que li donava una mena d'excusa, però que hem de dir que està abolit per sempre més,

que conformen la seva unitat? ¿Els autors de la Constitució de 1848 podien imaginar per casualitat que els 12 o 15 pobles, perfectament diferenciats, la reunió dels quals forma allò que vulgarment s'anomena el *poble francès*, no són pas vertaderes nacionalitats?

«Article 1. La sobirania resideix en la *universalitat* dels ciutadans francesos [...] Cap fracció del poble no es pot atribuir el seu exercici.» Segueixo amb la meua pregunta. Admeto totalment que la part no hagi de governar el tot, però, per quina raó cada part no es podria governar a si mateixa? A algú li perjudicaria això?

«Article 10. Tots els ciutadans són igualment admissibles en tots els càrrecs públics.» Sóc partidari de la igualtat davant la llei i el lloc de treball. Però aquí cal fer una diferència: de la mateixa manera que hi ha funcions GENERALS per a les quals tothom és admissible, hi ha funcions *locals* per a les quals crec que només els habitants de cada població són adients.

«Article 15. Tot impost s'estableix per a la utilitat *comuna*.» Què!, l'impost establert per a la Bretanya s'estableix per a la Savoia, i l'establert per als Pirineus s'estableix per a Flandes, i recíprocament! Passi pel que fa a les despeses generals, però, i per a les despeses departamentals? Què és doncs aquest desfici universalitzador? De què serveix? En cas d'una desgràcia, no n'hi hauria prou amb un contracte d'assegurances?

«Article 18. Tots els poders públics, siguin quins siguin, emanen del poble.» Aquí cal fer la mateixa observació que hem fet anteriorment, als articles 1 i 10. Altrament, es tracta d'una imitació flagrant de la fórmula monàrquica: «Tota justícia emana del rei».

«Article 19. La separació de poders és la primera condició d'un govern lliure.» Afegiu-hi: i probe. Però no es tracta només de separar els poders segons les seves classes; aquí es tracta de l'autoritat del govern, de l'administració, de la justícia, de la policia, etc. Qui impedeix que tot això no sigui distribuït de manera que cada població en tingui la seva part? La democràcia és fonamentalment distribuïdora; només a la monarquia li agrada la indivisió. Els nostres constituents no n'han fet cap cabal.

«Article 20. El poble francès delega el poder legislatiu en una assemblea *única*.» I un cop més la unitat! Què? Dues cambres no eren ja prou unitàries!

«Article 43. El poble francès delega el poder executiu en un ciutadà que rep el títol de president.» Sempre amb la unitat!

«Article 23. L'elecció dels representants es basa en la *població*.» Amb això no n'hi ha prou; hauria fet falta —en la representació nacional— tenir en compte els capitals, la indústria, les aglomeracions de població, etc. Napoleó I ho va entendre perfectament; en aquest aspecte, la seva Acta Addicional era més republicana que la Constitució de 1848.

«Article 30. L'elecció es farà *per departaments* i *amb escrutini plurinominal*.» Confusió electoral amb un objectiu manifest d'absorció. Això no correspon a la república, sinó a la monarquia.

s'ha introduït de manera subtil en el dret públic de cada Estat; hi ha aparegut tan natural; per millor sorprendre l'opinió pública i enganyar la crítica, ha sabut envoltar-se de tantes reserves falses,

«Article 34. Els membres de l'Assemblea Nacional no són els *representants* dels departaments que els nomenen, sinó *de tot França*.» Heus aquí un fals principi, inoportunament renovat, del 1793; són els representants d'aquells que els nomenen, i la vostra ficció d'unitat no hi farà res. No pot ser d'altra manera.

«Article 35. No poden rebre *cap mandat imperatiu*.» Sens dubte, són els diputats de tot França, la qual cosa vol dir de ningú. Però, si com ho dicten la pràctica i la raó, això és una altra cosa, aleshores són els diputats dels seus electors. Per tant, si el mandat electoral no pot pas ser globalment imperatiu, sí que pot molt bé ser-ho per a una part. Ho veiem cada dia.

«Article 36. Són *inviolables*.» És a dir que són superiors als seus comitents, la qual cosa és absurda.

«Article 46. El President és nomenat per sufragi *universal i directe*.» Si hagués estat nomenat per l'assemblea, no hauria estat altra cosa que un simple funcionari; elegit pel sufragi universal i directe de 40 milions d'homes, és un rei, i els esdeveniments us ho demostraran.

«Article 64. El President nomena i revoca [...] tots els magistrats i funcionaris de la República.» És irracional, però és monàrquic. L'Article 65 encara va més lluny: «El President de la República té el dret de suspendre i revocar els agents de l'administració *elegits pels ciutadans*.» Més valia dir que les municipalitats eren sucursals de la prefectura. Em pregunto amb quin dret els exrepublicans de 1848 acusen ara la centralització imperial?

«Article 71 i ss. Hi ha un Consell d'Estat, i el President de la República n'és president nat. Aquest Consell d'Estat prepara, reglamenta i controla tots els assumptes de la República.» Així doncs, tot s'ha reduït curosament a la *unitat*; pel legislatiu, per l'executiu, per la nominació de tots els càrrecs, per la suspensió i la revocació dels càrrecs municipals elegits pels ciutadans, per la reglamentació, pel control.

«Article 77. En cada departament hi ha una prefectura;

· en cada districte, una sotsprefectura;

· en cada cantó, una administració cantonal;

· en cada municipi, un consell municipal.» Admireu aquesta hàbil jerarquia! En el passat parlàvem de llibertats municipals. La Constitució de 1848 reuneix les prefectures, les sotsprefectures i les municipalitats —que barreja en una mateixa categoria— en un únic bloc, tot reservant-se però la possibilitat de donar explicacions més endavant sobre la manera de nominar els alcaldes i els tinents d'alcalde. Aquesta qüestió ha estat resolta posteriorment pel govern imperial, en el sentit previst, ja ho podem dir, per la constitució republicana. Altrament, així és com la Constitució de 1793 ho havia entès, la qual cosa va facilitar singularment el 1799, el 1802 i el 1804, l'organització del règim autocràtic de Napoleó I.

de garanties aparents, de concessions il·lusòries, de contrapartides sense acció, que no podem evitar dedicar-li un capítol més, que tindrem cura de fer el més breu i el menys tediós possible.

CAPÍTOL VI

Crítica general de les constitucions

De quina manera, a causa de l'unitarisme desorbitat, es trenca l'equilibri polític, mentre l'Estat i la societat són lliurats a l'antagonisme. — Anàlisi dels mitjans proposats per al restabliment

«Article 81. La justícia s'imparteix *en nom del poble*.» Heus aquí una fórmula mística, que significa que els magistrats encarregats de fer justícia i que, atès que ja no són els òrgans del dret diví, són suposadament els intèrprets de la consciència del seus conciutadans, escollits per aquests, responsables davant seu, són, per contra, independents dels seus justiciables, aliens a la localitat on es reuneixen, nomenats pel President de la República, assalariats del poder central, i finalment inamovibles. Valia la pena renegar doncs del dret diví?

«Article 91. Hi haurà un *Alt Tribunal de Justícia*.» Ni més ni menys que sota el Primer Imperi, com si els tribunals ordinaris no estiguessin ja prou elevats pel damunt de tots nosaltres, deplorables republicans que som!

«Article 104. La força pública és fonamentalment obedient.» A banda d'això, l'Article 50 estableix que el President de la República dirigeix les forces armades, de tal manera que, el 2 de desembre de 1851, ni els guàrdies nacionals, amb grau o sense grau, ni a París ni en cap ciutat, ni els militars de l'exèrcit com a tals, contra el cop d'Estat no tenien a recórrer a l'article 110 que estableix expressament que: «El dipòsit de la Constitució es confia a la guàrdia i el patriotisme de tots els francesos.» Per bé que la seva consciència de ciutadans estigués en desacord amb el deure d'obediència al president, el seu cap immediat, no podien resistir-s'hi. Primer, el seu deure era obeir; després, un cop s'haguessin tret l'uniforme i depositat les seves armes, si tenien temps, podien signar tranquil·lament en els seus ajuntaments i a les seves casernes una protesta respectuosa.

Heus aquí l'esperit amb el qual es va concebre la Constitució de 1848, i només n'he citat una mostra; heus aquí el monument al geni republicà a França al segle XIX. Va costar com a mínim 100 dies de reflexions profundes i de deliberacions madures de 900 electes de la democràcia, és a dir, en xifres, una quantitat de 2.250.000 francs, sense comptar les despeses administratives, dietes, il·luminació, calefacció, per no parlar de la impaciència del país, de la baixada dels valors, de l'estancament dels negocis, etc.

d'aquest equilibri: revisió o perfeccionament de les constitucions; sobirania col·lectiva, divisió dels poders, organització municipal. Vanitat de tots aquest pal·liatius.

Recordem primer que, en el fons, totes les constitucions, malgrat ser diferents de to i color, són idèntiques; per a nosaltres, això prové de l'ordenació seriada que n'hem fet; l'evolució posterior ens ho demostrarà cada cop més. La unitat és sobretot allò que els partidaris de cada sistema s'estimen més. No s'equivoquen; malauradament, resulta impossible desconèixer un principi tant com ho fan ells.

«El poder és únic, indivisible, universal, absolut», diu l'autòcrata. Si només es tractés de la prerrogativa del monarca, representant del grup polític, encara es podria admetre. De la mateixa manera que no s'ha de témer l'autoritat paterna, de la seva naturalesa, que al si de la família és al contrari protectora, benèfica i dedicada, l'autoritat reial, dins l'Estat, pot ser perfectament considerada tan bona i útil com racional, atès que la seva base és la unitat. Però el dinasta realment vol quelcom diferent: per a ell, el grup polític que dirigeix no té límits; vol regnar sobre milions d'ànimes i milers de llegües quadrades de la mateixa manera que regna sobre el clan, o la ciutat, del qual n'és el cap hereditari. Heus aquí una pretensió tan funesta com injuriosa i absurda. Aquí es troba el principi de la tirania monàrquica, la més vella de totes les tiranies.

«La República és una i indivisible», diuen al seu torn els demòcrates. I en això no s'equivoquen, sigui quin sigui el sentit que donem a la paraula república, associació de ciutadans, fins i tot de ciutats, o govern. Tota república dividida desapareixerà; això és cert i és clar, i amb això es pot justificar fins a cert punt el culte dels republicans a la unitat i el seu horror de la divisió. Però ells mateixos cauen en l'error i la tirania

del dèspota quan es neguen a comprendre que, de la mateixa manera que tots els ciutadans són iguals davant la llei i en els comicis electorals, al seu torn, totes les polis són iguals en la sobirania i el govern, com correspon a les persones morals o les individualitats col·lectives, i que, en conseqüència, aspiren a sotmetre tots els grups a una autoritat, a una administració única. Aquest és el principi de la tirania republicana o democràtica, la més violenta, i, per aquesta raó, la més passatgera.

«La sobirania és una i indivisible» repeteix el just mig; «però és exercida col·lectivament pel rei (o l'emperador), la Cambra dels Pars (o Senat), i la Cambra dels Diputats». ¿Però què importa aquesta col·lectivitat del govern si, en un Estat tan gran com França, per exemple, o tan sols Bèlgica, les polis es mantenen indivises; si totes les parts del cos social estan sotmeses, tant com sigui possible, a la mateixa autoritat, a la mateixa legislació, a la mateixa justícia, a la mateixa administració, a la mateixa vigilància, a la mateixa universitat, etc.? En què aquesta pretesa conciliació del principi monàrquic, de l'interès burgès i de l'element democràtic o republicà és certa? En què pot ser útil?

Cada vegada més veiem que la diferència fonamental entre les constitucions prové del fet que, en una, l'eix central del govern és un home; en una altra, és una assemblea; en una tercera, seran dues assemblees juntament amb un rei. L'ideal democràtic seria que la multitud governada fos alhora una multitud governant; que la societat fos idèntica i adequada a l'Estat, el poble al govern, de la mateixa manera que en l'economia política els productors i els consumidors són els mateixos. Indubtablement, no nego que, segons les circumstàncies, aquestes diferències d'organització governamental, i des del punt de vista del govern pròpiament dit, no tinguin cadascuna el seu valor. Si l'extensió d'un Estat mai sobrepassés

la d'una ciutat o municipi, deixaria que cadascú n'opinés com vol, i tot estaria dit. Però no oblidem que es tracta de grans aglomeracions de territoris en les quals les ciutats, els pobles i els llogarrets es compten per milers, i que els nostres homes d'Estat que provenen d'escoles diverses tenen la pretensió de governar o dirigir segons les lleis del patriarcat, de la conquesta i de la propietat, la qual cosa declaro —en virtut de la llei d'unitat mateixa— absolutament impossible.

Insisteixo en aquesta observació, que en política és cabdal.

Cada vegada que els homes, seguits per les seves dones i fills, es reuneixen en un lloc, concentren els habitatges i les cultures, hi desenvolupen diferents indústries, es creen entre ells relacions de veïnatge, i, mal que els pesi, s'imposen condicions de solidaritat, i formen allò que anomeno un grup natural, que ben aviat es constitueix en polis o organisme polític, i s'afermen en la unitat, la independència, la vida o el seu mateix moviment (*autokinesis*) i autonomia.

Grups similars situats a una certa distància els uns dels altres poden tenir interessos comuns; i podem concebre que s'entenguin, s'associïn, i, atesa aquesta confiança mútua, formin un grup superior, però mai que en unir-se per protegir els seus interessos i el desenvolupament de la seva riquesa, arribin a abdicar com si s'immolessin davant d'aquest nou Moloc. Un sacrifici similar és impossible de realitzar. Malgrat el que puguin pensar de si mateixos, i facin el que facin, tots aquests grups són polis o societats polítiques, és a dir, organismes indestructibles, entre els quals pot existir perfectament un nou vincle de dret, un contracte de mutualitat, però que no poden pas despullar-se de la seva independència sobirana, de la mateixa manera que el membre de la polis no pot, atesa la seva qualitat de ciutadà, perdre les seves prerrogatives d'home lliure, de productor i propietari. Tot el que s'aconseguiria amb

una empresa similar seria crear un antagonisme irreconciliable entre la sobirania general i cadascuna de les sobiranies particulars, enfrontar autoritat contra autoritat; en una paraula, amb la creença d'estar desenvolupant la unitat, de fet, s'estaria organitzant la divisió.

Però si modifiquéssiu la constitució general cada sis mesos, si multipliquéssiu fins a l'infinit les variacions del vostre sistema polític, i si el principi d'absorció unitària no canviés, atès que les polis o els grups naturals estan sempre condemnats a eclipsar-se al si del nivell superior, que podem anomenar artificial, atès que no té res que sigui necessari en ella mateixa, i que pel seu objectiu confés és el producte d'un error i tendeix a l'impossible, i atès que la centralització finalment roman la llei primera de l'Estat, l'arcà del govern, la societat, en comptes d'avançar, giraria sobre si mateixa, seguiria sent revolucionària, i per poc que la situació s'agreugés, avançaria ràpidament vers la decadència i la ruïna.

Des del 1789, els nostres legisladors i artífex de constitucions han sentit aquest perill. Han reconegut, per bé que sense mai comprendre la causa, la inestabilitat dels seus sistemes; per això han plantejat com a principi la *perfectibilitat* de les seves constitucions. L'antic règim, o dret diví, no tenia cap intenció de suposar aquesta perfectibilitat; als seus ulls, la immobilitat de les institucions era el segell de la seva perfecció —he estat a punt de dir, la divinitat del seu origen—. En això, l'antic règim només tenia raó a mitges, de la mateixa manera que els teòrics del 1789, amb la seva perfectibilitat constitucional, només anaven mig errats. Hem dit que els pobles són arrossegats a un cercle governamental, que podem considerar com una fase preparatòria. A aquesta visió li podem respondre que en la successió històrica de les nostres constitucions existeix una mena de progrés. Però un cop la societat ja ha trobat

l'equilibri i duu una vida normal, la constitució ja no canvia, i en aquest aspecte ja no podem dir que hi hagi progrés. La perpetuïtat del moviment exclou una noció com aquesta.

Altrament, tothom pot veure quin recurs tan pobre ha estat per a Franca des del 1789 aquesta pretesa perfectibilitat constitucional. Els nostres governs només han estat vàlids per la confiança que el país els ha atorgat, i també una mica per l'incidentiu de la modernitat, que sempre provoca esperança; però un cop ja s'ha fet l'experiència i s'ha desgastat la confiança, les dinasties cauen sense que hom s'hagi dignat proposar-hi la més mínima modificació. Com a prova podem mencionar el Consolat, els primers anys de la Restauració i de Lluís Felip. ¿Qui pensa avui seriosament en perfeccionar la Constitució de 1852? Romandrà tal com és, o serà substituïda per una altra, i espero que els seus autors no pretenguin anunciar la perpetuïtat de la seva obra amb el pretext de la perfectibilitat i el progrés. Després de l'èxit, i atès que totes les constitucions, les de 1791, 1795, 1848 i 1852, havien previst i reglamentat per endavant la seva pròpia revisió, seria pueril repetir que *la constitució és perfectible*.

El defecte del sistema polític, un defecte que podem qualificar de constitucional, consisteix, en aquest tractament que rep el poder, en què les províncies i les polis que conformen l'Estat i que, totes juntes, com a grups naturals, han de gaudir de la seva autonomia plena i completa, seran al contrari governades i administrades, ja no pas per elles mateixes —com correspon a ciutats i províncies associades—, sinó per una autoritat central, i com a poblacions conquerides. Però, si una condició com aquesta es manté, què importa —repeteixo— la forma de govern? I com podem imaginar que les llibertats públiques, així sacrificades, puguin trobar una solució en el perfeccionament de la constitució? Això no té cap sentit.

Per alleugerir el rigor d'aquesta concentració letal, hom ha ideat, a banda del perfeccionament legal de la constitució, la possibilitat de fer que el govern sigui col·lectiu. He citat més amunt l'article de la Carta: «La sobirania, una i indivisible, és exercida col·lectivament pel rei, el Senat i la Cambra de Diputats.» El rei és el representant de la unitat, del poder central i de la comunitats d'interessos. Els pars són personatges notables, i la major part ha sortit dels departaments. Els diputats són elegits pels departaments, proporcionalment a la seva població. Cada ciutat, cada província, té doncs els seus representants naturals a les cambres. El poder executiu és confiat als ministres, la major part —si no tots— dels quals provenen dels departaments, i aquests han de rebre el suport de la majoria de les cambres. Finalment, tots els francesos tenen dret a criticar el govern, i tots també són candidats vàlids per als càrrecs. Quantes garanties, no? Com de profundament impregnada de confiança es devia sentir la nació quan el rei Lluís XVIII li va proposar aquesta carta! Hom va oblidar la invasió, l'estranger present a les seves ciutats i tots els infortunis de les últimes guerres.

Trista il·lusió! Us ho prego de tot cor, lector, teniu en compte en primer lloc que si la sobirania és exercida en nom col·lectiu, això no vol pas dir que per si mateixa no sigui una i indivisible, o que la seva acció no sigui fonamentalment unitària, o que no s'estengui arreu del país i l'absorbeixi, o que no pugui deixar res fora d'ella sense contradir el seu principi, sense anar contra el seu objectiu, sense arriscar-se a desaparèixer. En segon lloc, que en convertir aquesta sobirania en col·lectiva, no s'ha fet altra cosa que crear rivalitats, oposicions i antagonismes. I com n'és de difícil de trobar en una majoria set o vuit homes capaços d'assumir les funcions ministerials, que s'entenguin els uns amb els altres, que acceptin la corona, que si-

guin acollits igual de bé a les dues cambres. Quants sacrificis mutus són indispensables, i això, és clar, en favor de la unitat, en detriment de les localitats particulars! Quin cansament al parlament! Quantes intrigues! Quina condició la que se li ha fet al príncep!... Durant la monarquia de juliol vam veure el dia en què Lluís Felip ja no va poder formar un ministeri; vam veure com totes les faccions de la cambra el consideraven sospitós, com esdevenia impopular a la capital i als departaments. Aquesta col·lectivitat del poder no és, doncs, altra cosa que un eufemisme que serveix per disfressar la fatal dissolució a la qual es troben sotmesos tots les governs, sigui quin sigui el títol que s'atribueixin i sigui quina sigui la forma que adoptin. Per conservar la seva prerrogativa i lluitar contra una dissolució sempre imminent, cada participant en la sobirania esmerçarà els seus esforços en atraure cap a ell la totalitat del poder: el rei treballarà sota mà per assegurar-se la majoria a les cambres; el ministeri voldrà ser més que el rei; l'oposició denunciarà la camarilla; en resum, en aquesta santa col·lectivitat, el país oferirà l'espectacle de la discòrdia. Pel que fa a això, no dissimulo pas la meva opinió: trobo totalment natural que, un cop determinat el principi d'un govern centralitzador, l'autor del 2 de desembre se subordinés al Senat i a les cambres. Com tots sabem perfectament, el sistema no és millor, però de fet és més lògic; i després dels debats que van tenir lloc des del 1830 fins al 1851, ens mereixíem aquest silenci. Pel que fa al sistema de Sieyès, a la manera en què pretenia evitar la dificultat, aquest no era altra cosa que una enganyifa de metafísic amb l'objectiu de reintroduir la monarquia parlamentària mateixa.

Puix que l'exercici col·lectiu del poder no tenia cap resultat útil, a banda d'il·lusori, es va pensar en fer-ne el repartiment, sense, però, menyscar el principi d'unitat; vegem ara com. En adoptar el principi econòmic de la divisió del treball o

separació de les indústries, el legislador va dir: a l'Estat, els poders estaran separats, i les funcions i els càrrecs repartits segons aquesta mateixa llei. Aquesta és la condició d'un govern lliure. Un altre serà per tant el poder legislatiu, i un altre el poder executiu; un altre l'administració i un altre la justícia; un altre l'Església i un altre la universitat; i així successivament, fins al jutge de pau, que no serà el mateix que el jutge de comerç, fins al guarda rural, que no serà el mateix que el de les aigües i els boscos.

Déu me'n guardi de reprovar un principi que jo mateix he lloat, el poder i la fecunditat del qual ningú no pot negar. Però, ¿qui no veu aquí que el legislador, des de les altures constitucionals on es troba, ha perdut la terra de vista, i que, des de la posició vague on es trobava el seu pensament, ha caigut en l'equívoc més lamentable?

La separació de les indústries té lloc en dues situacions diferents: en la primera, les indústries separades són independents les unes de les altres, i cada empresari es manté com a propietari absolut de les seves operacions, com succeeix amb el mosso de corda i el carreter, que, malgrat que treballen junts, es mantenen separats i completament lliures; el metge i el farmacèutic; el carnisser i el rostissaire; el flequer i el marxant de farines, etc.

És això el que succeeix al govern? Òbviament no: una separació dels poders feta d'aquesta manera destruiria la unitat, i no pas únicament aquesta unitat conqueridora, que tendeix a sotmetre grups independents per naturalesa, que viuen de si mateixos i que afirmen la seva voluntat, a una autoritat particular, sinó també aquesta unitat racional, que, tot realitzant-se dins d'uns límits justos, exclou qualsevol idea de repartiment. Dit en poques paraules: amb una separació de poders com aquesta, no seria només la centralització imperial la que

esdevindria impossible, sinó qualsevol classe de govern, i la polis mateixa.

En la segona [situació], la separació industrial, limitada a les diverses manipulacions d'una mateixa indústria, d'una sola empresa, té lloc al si de la manufactura, fàbrica o taller; veiem-ne els exemples proporcionats per A. Smith per a la fabricació d'agulles, i de J.-B. Say per a la de cartes. En aquest cas, les funcions separades ja no són independents, sinó que estan situades sota la direcció superior del propietari, en nom i pel compte del qual es realitzen les diferents tasques. Així és com han estat estructurats els poders en els nostres governs. De ben segur que el poder hi guanya, la resolució dels assumptes està més ben garantida, i, en tots els aspectes, el sistema funciona de forma més profitosa. Però, un cop més, ¿què aporta això a la llibertat de les ciutats i de les províncies, i, per tant, a la dels ciutadans mateixos? Què aporta això a l'estabilitat del govern mateix? En què disminueix la concentració, i l'absorció? En què es redueix l'antagonisme? En què s'aturen les divisions i les discòrdies? Finalment, en què queda conjurat el risc de revolucions? En allò que té de vertaderament útil, el principi de separació dels poders a casa nostra és anterior a la revolució del 1789, que no va fer altra cosa que no fos millorar-ne l'aplicació. Però des de —i incloent-hi— la reforma del 1789 hem viscut 10 o 12 canvis de govern. Pel que fa al cas que ens ocupa, el principi de la divisió dels poders és, doncs, totalment ineficaç.

Hem buscat quelcom que equilibrés aquesta centralització aclaparadora en una *organització municipal i departamental*. A l'època de Lluís Felip se'n parlava molt, d'aquesta; se'n parlava durant la Restauració; Napoleó I mateix hi estava interessat, i se'n parla més que mai durant l'època del seu descendent. Els partidaris del just mig, que al nostre país sempre són majoria, són els que insisteixen amb més força en

aquest punt. Els sembla que, en restituir una certa iniciativa a la municipalitat, s'aportaria un equilibri estable al poder; que s'eliminarà de la centralització tot allò que té d'insuportable, i, sobretot, que s'evitaria el federalisme, tan odiat avui com abans ho va ser pels patriotes del 1793, però per altres raons. A aquesta classe de persones els agrada admirar la llibertat suïssa i nord-americana, ens hi conviden en els seus llibres, la fan servir per avergonyir-nos del nostre culte al poder, però per res del món consentirien alterar el més mínim aquesta bella unitat que, segons ells, constitueix la nostra grandesa i que —diuen— les nacions ens envegen. Des de les altures de la seva impertinència acadèmica, tracten d'exagerats i d'intemperants aquells escriptors que, curiosos pel que fa a la lògica, fidels a les nocions pures del dret i la llibertat, reclamen poder alliberar-se d'una vegada per totes d'aquest cercle doctrinari viciós. Édouard Laboulaye és un d'aquest genis amb el cervell reblanit, capaços de conèixer la veritat i de mostrar-la als altres, per als quals, però, la saviesa consisteix a escurçar els principis mitjançant conciliacions impossibles; que realment volen *limitar* l'Estat, però a condició de limitar també la llibertat; retallar les ungles del primer sempre que es tallin les ales a la segona; finalment, és un d'aquells la raó dels quals, tot tremolant davant d'una síntesi llarga i difícil, es complau a embarbussar-se en el guirigall. Édouard Laboulaye forma part d'un grup d'homes que, tot reivindicant les suposades garanties de juliol contra l'autocràcia imperial, s'han assignat la missió de rebutjar les aspiracions del socialisme i del federalisme. Va ser ell qui va escriure aquell bell pensament que al començament jo havia pensat triar com a epígraf d'aquesta obra: «Quan la vida política es concentra en una tribuna, el país es talla en dos, oposició i govern.» Bé, doncs, que el senyor Laboulaye i els seus amics, aparentment tan zelosos pel

que fa a les franquícies municipals, es dignin ara a respondre una pregunta, una de sola.

La municipalitat, com l'home, com la família, com qualsevol individualitat o col·lectivitat intel·ligent, és fonamentalment un ésser sobirà. Com a tal, la municipalitat té dret a governar-se ella mateixa, a administrar-se, a gravar-se impostos, a crear escoles per a la seva joventut, a nomenar els seus ensenyants, a organitzar la policia, a tenir gendarmes i una guàrdia cívica; a nomenar els seus jutges; a tenir els seus diaris, las seves reunions, les seves societats particulars, els seus magatzems, la seva llista de preus, el seu banc, etc. La municipalitat emet decrets, dicta ordenances; i qui pot impedir que no acabi dotant-se de lleis? Té la seva església, el seu culte, el seu clergat, lliurement elegit; debat públicament, en el consistori, en els seus diaris o en els seus cercles, tot el que passa dins seu i al seu entorn, que afecta els seus interessos o atia l'opinió pública. Heus aquí el que és una municipalitat, i per tant, el que és la vida col·lectiva, la vida política. Nogensmenys, la vida és una, sencera, amb molta acció, i aquesta acció és universal; rebutja qualsevol obstacle, no coneix altres límits que ella mateixa; tota coacció externa li resulta desagradable i extremadament molesta. Bé, doncs ara que Laboulaye i els seus correligionaris ens expliquin com pensen combinar aquesta vida municipal amb les seves reserves unitàries; com evitaran els conflictes; com pensen mantenir les franquícies locals i les prerrogatives centrals les unes al costat de les altres, a limitar aquestes i aturar aquelles, a afirmar alhora, en un mateix sistema, la independència de les parts i l'autoritat global, ara, dic, que ens ho expliquin per tal que ho coneguem i ho avaluem.

Cap punt intermedi: la municipalitat serà sobirana o dependent, tot o res. Disfresseu les coses tan bé com vulgueu: a partir del moment en què la municipalitat ja no depèn del seu propi

dret, que reconeix una llei superior, que el grup gran que porta el nom de república, monarquia o imperi de la qual forma part és declarat superior a ella, i no pas com l'expressió de les seves relacions federals, resulta inevitable que un dia o un altre s'hi trobi en contradicció, que el conflicte s'agreugi. Tanmateix, tan bon punt hi hagi conflicte, la lògica i la força faran que el poder central guanyi, i això sense discussió, sense judici, sense transacció, puix que el debat entre el superior i el subaltern és inadmissible, escandalós, absurd. Així doncs, després d'un període d'agitació doctrinària i democràtica, sempre tornarem a la negació de l'*esprit de clocher* [sentiment localista], a l'absorció pel centre, a l'autocràcia. Allà on regna el principi de la centralització dels grups, la idea d'una *limitació* de l'Estat és doncs una inconseqüència, per no dir una absurditat. No hi ha cap altre límit a l'Estat que no sigui el que ell mateix s'imposa en abandonar a la iniciativa municipal i individual certes coses que provisionalment no el preocupen. Però, atès que la seva acció és il·limitada, pot succeir que vulgui ampliar-lo a les coses que abans havia menyspreat. I atès que és el més fort, atès que ni parla ni actua mai com no sigui en nom de l'interès públic, no només aconseguirà allò que demana; davant de l'opinió pública i els tribunals tornarà a tenir raó.

Atès que hom afirma ser liberal, i que és tan agosarat com per parlar dels límits de l'Estat, en reservar-se la sobirania, que hom digui a més quin serà el límit de la llibertat individual, corporativa, regional, societària, el límit de totes les llibertats. I puix que hom se sent filòsof, que ens expliqui què és una llibertat limitada, dominada, subordinada, vigilada; una llibertat a la qual se li ha dit, tot passant-li una cadena i lligant-la a una estaca: «només aniràs fins allà, no aniràs pas més lluny».

Com a últim mitjà per equilibrar i contenir l'autoritat central, i protegir les llibertats públiques de les seves intrusions, es

va instituir el sufragi universal i directe. En parlarem després, i aquí posarem punt i final a la crítica general de les constitucions.

CAPÍTOL VII

Crítica de la Constitució de 1804, autocràtica

Que la centralització, en ignorar la sobirania dels grups, es redueix a una ficció, que només subsisteix momentàniament per la complicitats dels grups mateixos. — Del principi dinàstic a les constitucions modernes. Definició de la *tiranía*.

Si el lector ha seguit el debat anterior, en els capítols V i VI, haurà hagut de veure, però veure des d'un punt de vista immediat i clar, sense cap esforç ni contenció d'esperit, que, atesa la seva desmesura, i en aspirar a mantenir en la indivisió grups que l'ordre natural de les coses ha fet sobirans, i a governar les polis associades com a polis conquerides, la centralització viola el principi que pretén invocar, és a saber, el principi d'unitat política; que d'aleshores ençà existeix un antagonisme entre la direcció central i les autonomies locals; que la conseqüència d'aquest antagonisme desvirtua l'objectiu del govern, que d'ençà s'ha dedicat en cos i ànima a consolidar i desenvolupar la seva preponderància; i que, en aquesta lluita fatal, atès que l'opinió pública estarà ben disposada en favor de la centralització, l'autoritat superior sempre guanyarà contra les llibertats, però a condició de pagar els seus triomfs amb revolucions periòdiques. En efecte, atès que la mateixa opressió torna amb cada forma de govern, després d'un període de patiment, l'instint de les masses les empeny a canviar de règim, la qual cosa, deguda a la centralització, només acaba fent que el país doni voltes en un cercle d'hipòtesis tan falses les unes com les altres,

seguides constantment de les mateixes decepcions. La forma canvia, la tirania és immutable.

Nogensmenys, malgrat la lògica i l'experiència, algunes d'aquestes hipòtesis —hauria de dir totes— conserven els seus partidaris, en un nombre més o menys considerable segons les èpoques. Moltes persones estan convençudes que si la república, per exemple —confonen república amb democràcia—, es practiqués de bona fe, tota la nació estaria satisfeta i això duria a renunciar de forma definitiva a la monarquia. Però —observen amb tristesa— no som prou virtuoses per ser republicans!... D'altres, que ara són majoria, si no m'equivoco, prefereixen aquesta monarquia temperada, moderada, conservadora, conciliant, que tota sola —segons diuen— sap tractar de forma equitativa la llibertat i l'autoritat, viure amb l'oposició i amb el govern, la glòria de la qual sempre serà la de merèixer el sobrenom que se li ha atribuït, el de la monarquia *just mig*. I, finalment, n'hi ha que es pronuncien de forma clara per un govern personal i fort, i per als quals la unió entre el cesarisme i la plebs constitueix l'ideal d'una societat política.

Aquests prejudicis pertinaços són els que ni la insurrecció ni la contradicció poden crebantar, però que nosaltres vençerem; i espero que ho aconseguim tot concentrant cada cop més els dards de la nostra crítica en el punt que els preocupa a tots: la centralització. Atès que ja és indiscutible que en l'evolució governamental tots els sistemes són en el fons equivalents, que la seva gran preocupació és la centralització, que només difereixen entre ells per la constitució, o, com diuen els astrònoms, per l'equació del centre; es tractarà, doncs, des d'ara de fonamentar tot el debat en aquest centre. Per assolir aquest objectiu, només cal examinar un per un i des d'aquest punt de vista els quatre termes de la sèrie o cicle constitucional, que hem anomenat *extrems* i *mitjans*.

I afirmo doncs que, sigui quina sigui la constitució del centre polític, dit d'una altra manera, del poder central, en un Estat format per diverses sobiraniaes o grups naturals de població, que se'l representi per un emperador, un rei, un directori, una assemblea, o per totes aquestes coses alhora, que se'l faci absolut o responsable, que se'l sotmeti a un control regular o que se l'alliberi d'aquest, que se'l limiti en les seves atribucions o que se li atorgui un poder il·limitat, aquest centre, ànima del sistema, sempre serà més o menys una ficció constitucional, i mai una realitat completa. I això serà a causa d'aquesta consideració, extreta de l'ordre natural de les coses, que afirma que tot organisme que ultrapassa els seus justos límits i que tendeix a envair o annexionar-se altres organismes, perd en poder allò que guanya en extensió, i tendeix doncs a la dissolució. Afirmo que un govern constituït d'aquesta manera, obligat a ser present arreu, a fer successivament tots els papers, a ser una mica cada individu, ja no es pot definir com a indivisible, i que, en aquest aspecte, falta a la llei fonamental del poder, i que d'aquesta manera, trobant-se en una situació de contradicció perpètua amb ell mateix, acabarà afeblint-se pel seu propi absolutisme i a enfonsar-se en l'anarquia. Això és el que li va succeir a l'antiga monarquia francesa, la qual, atiada, des de la mort de Lluís XIV, pels elements antagònics que formaven la nació, i en trobar-se en perill imminent de mort, va ser obligada a renunciar als seus poders i a convocar els Estats Generals.

Demostrem primer que fins i tot sota el règim autocràtic, amb la personalitat del príncep i l'herència dinàstica, la centralització és una quimera.

De totes les nostres constitucions, la més lògica, des del punt de vista de la concentració del poder i de l'absorció de les forces de l'Estat, és certament la de 1804. En realitat, aquesta

constitució no és ni tan sols una, atès que considera un home com un centre, i posa aquest home en el lloc de la nació, de les províncies, de les races, de les polis, amagades darrere la capa imperial. Amb la creació del Primer Imperi, França va deixar oficialment de formar un sistema; des d'aleshores només va ser dirigida per *senat consultius*, dictats per l'Emperador, el primer i més important dels quals va ser anomenat *senat consultiu orgànic*. Cal veure en què consistia aquest organisme. Mai cap despotisme no havia mostrat tanta bogeria i insolència. Fins a cert punt, que es facin certes coses es pot tolerar, es pot excusar, però que s'escriguin..., el fet d'haver-ho permès serà la vergonya eterna d'una nació.

TÍTOL I. Art. 1. — Es confia el govern de la República a un emperador que adopta el títol d'*emperador dels francesos*. La justícia és impartida, en nom de l'Emperador, pels jutges que aquest institueix.

Art. 2 — Napoleó Bonaparte, Primer Cònsol actual de la República, és l'emperador dels francesos.

Tot el sistema napoleònic es troba en aquest títol primer. La resta no és altra cosa que vana nomenclatura, amb detalls d'etiqueta. Observeu aquesta derivació de la justícia, i després la unió d'aquests dos termes, la *República* —llegiu la *democràcia*— i l'*emperador*. És monstruós, però és lògic. Tota la societat, l'Estat, el govern, els ciutadans, els productors, l'Església mateixa, es troba en la justícia. Però, segons la teoria que substitueix la sobirania del rei per la sobirania del poble, la justícia emana de la democràcia; la democràcia, segons el senat consultiu del 28 Floreal, i el vot que l'ha sancionada, està encarnada en el seu emperador. Així doncs, aquest emperador ho és tot, i la justícia s'imparteix en nom seu. Heus aquí el pacte.

TÍTOL II. — *De l'herència imperial.*

TÍTOL III. — *De la família imperial.*

TÍTOL IV. — *De la regència.*

TÍTOL V. — *De les grans dignitats de l'imperi.*

Els grans dignataris de l'imperi són: el gran elector, l'arxibanceller, l'arxitesorer, el conestable, el gran almirall. (Tot seguit apareix el detall de les funcions, que són gairebé totes de pura etiqueta.)

TÍTOL VI. — *Dels grans oficials de l'imperi.* Una enumeració com l'anterior. Ja no ens interessa.

TÍTOL VII. — *Dels juraments.* Una enumeració dels funcionaris subjectes al jurament, i la fórmula d'aquest.

TÍTOL VIII. — *Del senat.* Una enumeració dels membres que el formen; atribucions imaginàries.

TÍTOL IX. — *Del Consell d'Estat.* Organisme consultiu, dividit en sis seccions, totalment subordinat.

TÍTOL X. — *Del Cos legislatiu.* Reglament interior, i, després, res més. Nul·les iniciativa, discussió, publicitat i nul control. El Cos legislatiu (nom de l'assemblea representativa investida de poder legislatiu) vota l'impost, i com s'hi podria negar?

TÍTOL XI. — *Del Tribunal.* Abolit el 1807, com un mecanisme inútil. L'emperador hauria pogut fer el mateix amb el senat, el Cos legislatiu, i tota la resta. No necessitava ningú, ni tan sols de la seva pròpia dinastia; només necessitava un administrador. Però volia una jerarquia.

TÍTOL XII. — *Dels col·legis electorals.* És un sistema del 1802, amb quatre i fins i tot cinc graus. Condicions censuals; alcaldes, tinentes d'alcalde, jutges de pau, presidents de col·legi nomenats per l'emperador. (Vegeu proper capítol.)

TÍTOL XIII. — *De l'Alt Tribunal Imperial.* Per a la justícia d'excepció; és fonamental en un Estat autocràtic i jeràrquic.

TÍTOL XIV. — *De l'ordre judicial.* Són detalls de terminologia.

TÍTOL XV. — *De la promulgació.*

Tot plegat, aprovat per 3.521.675 sufragis, contra 2.679. Es va acusar Napoleó d'haver causat la mort de dos milions d'homes per la seva ambició i les seves guerres. Si aquests dos milions de víctimes haguessin sortit dels 3.521.675 que van votar per l'imperi, això hauria estat just, i aleshores jo adoloraria la Providència. Però la major part es va adherir als Borbons i a la Carta, i això em desorienta.

És ben cert que seria difícil simplificar i centralitzar més; ofegar més les llibertats d'una gran nació en benefici d'una sobirania autocràtica. Napoleó és el centralitzador per excel·lència: reinstaura la noblesa, no pas com a institució, sinó per a ell mateix, com un instrument de poder. Amb el seu garbellament electoral aniquila la democràcia en demanar-li però els seus vots. Desafia el control de la representació burgesa en sotmetre-li el seu pressupost. Ofega la vida política a la ciutat i al camp. Transforma en jerarquia l'oposició natural dels elements, el funcionament de la qual estimula la civilització i garanteix el progrés. Finalment, per independitzar-se dels seus socis de Brumari, còmplices de la seva usurpació, esdevinguts senadors, ministres, grans dignataris, etc. sota el seu mandat, estableix el dret dinàstic en la seva persona; es proclama emperador, font de tot dret; es fa coronar pel Papa, sense dignar-se a dir res en la seva constitució sobre l'Església, a la qual ben aviat durà al cisma, i s'erigeix resoludament en semidéu.

La Constitució de l'any XII pot ser considerada com la perfecció del sistema centralitzador; acabem de veure de quina manera, amb una lògica que cap respecte humà pot intimidar, aquest sistema es concreta i es personifica en un sol home.

Bé, doncs, què responen a tot això la raó i l'experiència? Doncs tres coses que aniquilen el sistema i enfonsen l'usurpador en la confusió.

La primera: que tota aquesta autocràcia només existeix en les aparences, atès que el govern d'un gran Estat implica una multiplicitat d'interessos i de voluntats, i l'autòcrata, com a molt, només pot ser-ne el representant, en el benentès que aquestes voluntats accedeixin a existir i actuar només per representació.

La segona: que tan bon punt l'autòcrata, representant de tantes voluntats divergents, que el pateixen molt més que no pas el requereixen, ja no les satisfaci o vagi en contra seva, haurà de preveure que aquestes s'aixecaran contra ell, i fins i tot atemptaran contra la seva persona.

La tercera: que si l'element monàrquic, sempre disposat a conquerir i que sent aversió per qualsevol classe d'independència, és el que s'adapta més fàcilment a la centralització, que fins i tot la busca i se'n vanagloria, per la mateixa raó és el més inconciliable amb la pluralitat de les autonomies locals, respecte de les quals podem dir que el lleialisme s'acaba on comença el seu interès i on la seva voluntat pot exercir-se.

La monarquia, expressió i símbol de la unitat política, pot trobar el seu lloc a la polis, un grup natural que viu la seva pròpia vida, i que, tot produint el govern de si mateixa, com la mare dóna llum al seu fill, l'infon el seu pensament des del bressol, es reconeix i es complau en la seva criatura, l'anomena alcalde, burgmestre, rei, pares conscrits o consell municipal. Però aquest mateix príncep, o poder executiu, rei nascut al seu país, no conserva el mateix caràcter d'autoritat i de legitimitat davant de les seves colònies, les voluntats particulars de les quals, es faci el que es faci, sempre es mostraran més o menys refractàries al mandat de la metròpolis.

En poques paraules: la monarquia segueix la centralització en qualsevol dels seus moviments, el seu destí és comú, i la intensitat de la primera mesura el poder de la segona. En els estats constitucionals moderns, aquí es troba la raó de les precaucions adoptades, i no pas tant contra el poder central sinó contra la reialesa mateixa; la raó dels límits imposats a les prerrogatives de la corona, uns límits que no tenen cap altre efecte que no sigui el d'atjar molt el principi monàrquic i de precipitar-la, sia vers l'absolutisme, sia vers la demagògia.

Els fets confirmen aquestes afirmacions del sentit comú. La Constitució de 1804 va ser la primera en testimoniar contra les pretensions del seu autor. ¿De què serveix aquest senat tan obedient, tan envilit, transformat en una jubilació lucrativa i honorífica, però sense atribucions, sense independència, sense autoritat, com no sigui per cobrir amb una aparença de deliberació i col·lectivitat el caprici individual del patró? De què serveix aquest Cos legislatiu, simple cambra de ratificació, elegit pel senat a partir d'una llista presentada pels departaments després de treus graus d'elecció, renovable en una cinquena part cada any, com no sigui per conservar una aparença de comunió entre l'emperador i els departaments? I jo dic: ¿de què serveixen totes aquestes hipocresies, aquestes magarrufes constitucionals, si no és per dissimular unes voluntats que és impossible destruir?

L'emperador, creient que així podria asfixiar Anglaterra, va idear el *bloctage continental*. El contraban es va organitzar aleshores a gran escala; les ciutats marítimes, que veien el seu comerç aniquilat, es van exclamar. I què va fer l'emperador? Doncs va vendre molt cares autoritzacions per comerciar amb productes de les colònies, esdevenint així el monopolitzador. L'antic pacte de la fam no era res més que això, només li faltava la formalitat del decret imperial.

Per poder vèncer el sobirà pontífex, Napoleó convoca un concili, anomenat constitucional, i format naturalment per prelats, gal·licans sincers, tots afectes a la seva autoritat, a la seva dinastia, a la seva persona. Què passa aleshores? Doncs succeeix que aquests bisbes són vertaders cristians, vertaders catòlics, vertaders sacerdots, animats per l'esperit de l'Església, que parla per la seva boca. Amb tot el respecte imaginable es posen al costat del Papa, i el concili acaba confonent l'emperador.

Insatisfet amb Talleyrand, que criticava la seva política, i amb Fouché, que, en els seus informes policials, a vegades gosa adreçar-li algunes modestes amonestacions. Perden el favor de Napoleó. I de què li serveix, això? Fouché segueix fent la seva tasca policial pel seu compte; observa l'emperador, vigila la seva evolució, endevina les seves resolucions, preveu la seva caiguda. I d'aquesta protesta silenciosa dels homes que ha ofès, sorgeix la reflexió que, tres mesos més tard, marcarà la caiguda de Napoleó.

Així doncs, per sostenir la seva voluntat contra les voluntats del país, l'autòcrata es veu obligat a lluitar contra els seus propis *súbdits*, una guerra d'exterminació. Vaig llegir que els habitants d'un municipi situat a la vora de la frontera en una regió inaccessible, que havien cregut que podien resistir-se impunement a l'obediència que devien als decrets imperials, tot d'una es van veure envaïts per les forces armades; el poble va ser incendiat, arrasat, els culpables van ser ajusticiats, i les dones i els nens duts lluny del seu país natal. *Ubi solitudinem faciunt, pacem appellant*. L'emperador havia aplicat un càstig exemplar, havia aniquilat un focus de rebel·lió, havia mort els homes, però, i les voluntats?...

Oprimides per l'autocràcia, les voluntats conspiren contra l'autòcrata. Observeu la coincidència d'aquests fets: sota l'an-

tiga monarquia, les ciutats i les províncies van conservar en gran mesura els seus privilegis i costums. Hom pagava, però hom se sentia viu, hom se sentia ell mateix. El regicidi també era poc freqüent, va aparèixer durant les guerres de religió. Després de la Revolució de 1789, la centralització esdevé el dogma del govern, i de seguida el regicidi es multiplica d'una manera terrible; esdevé endèmic, constitucional (art. 35 de la *Declaració dels drets de 1793*). La Convenció en dóna l'exemple: primer mata Lluís XVI, i, aleshores, com si volgués fer expiar la seva pròpia dictadura a persones innocents, mata la *dona del rei*, la germana del rei, el fill del rei. Després mata els constitucionals o *feuillants*, els girondins, i Bailly, Barnave, Malesherbes, Lavoisier, tot allò que d'alguna manera havia tingut a veure amb la monarquia absoluta o representativa. Aleshores arriben les represàlies: el guàrdia de corps Pàris mata Lepelletier, Charlotte Corday mata Marat, els reis del moment; Cécile Renaud intenta matar el dictador Robespierre, que caurà, unes poques setmanes més tard, sota la reacció de Termidor. Les seccions conspiren durant vendemiari; els jacobins durant pradiàl; Babœuf conspira, els dos consells conspiren, la qual cosa comporta les execucions de Vendôme i les deportacions de fructidor. Finalment, el Directori conspira contra ell mateix, la qual cosa acaba en la usurpació de Bonaparte.

Però Bonaparte no escaparà pas a la llei. La seva dictadura militar és més dura que la de la Convenció i del Directori; la conspiració s'acarnissa amb ell: l'any 1800, conspiració dels republicans i conspiració dels reialistes; l'any 1803, conspiració de Pichegru i conspiració de Cadoudal; anys 1808 i 1809, conspiració dins l'exèrcit anomenada dels *Philadelphes*; el 1812, conspiració del general Mallet; el 1813, agitació dels reialistes, murmuris en el Cos legislatiu; el 1814, les ciutats

es pronuncien, apareixen els Borbons; el senat conservador declara la deposició. ¿Aquests fets no mostren que el vincle entre l'efecte i la causa és quelcom més que una pura coincidència? En comptes de tots aquests sobirans amb una gran centralització —la Convenció, Napoleó I, els Borbons, Lluís Felip, Napoleó III—, suposem una unitat federal, expressió d'un pacte de garantia mútua entre 15 o 18 sobiraniaes provincials: ¿creieu que la conspiració tindria la idea d'atacar una unitat com aquesta, encara que fos representada per un home que s'anomenés rei?

El més greu és que, quan després de 20 fracassos, la conspiració anticoncentratitzadora finalment colpeix l'home que ha estat el seu objectiu, aquesta no s'atura en el príncep, colpeix alhora la dinastia. Lluís XVI és immolat, amb el seu llinatge; Robespierre és executat, i el seu partit, els jacobins, també ho són juntament amb ell; Napoleó perd el seu rang, i alhora el perd el seu llinatge; Carles X és expulsat, i tota la seva família es veu obligada a seguir-lo; al seu torn, Lluís Felip és desterrat, i la branca més jove, així com la branca més gran, és condemnada a l'exili.

Observeu que cap d'aquestes dinasties no és sacrificada pels seus crims personals, o pels defectes del seu govern. Lluís Felip va ser el model dels pares de família, i, tret dels inconvenients de la centralització, tret de les intrigues i la corrupció que aquesta genera, el govern de juliol va ser força suau. La major part dels greuges que se li han atribuït, com el d'haver buscat la pau malgrat tot, d'haver abandonat Polònia, avui s'han transformat en lloances.

Carles X va ser sobrenomenat, i amb raó, el *rei cavaller*. El retret més gran que es pugui fer a la seva vida privada és el d'haver expiat, seguint l'exemple de Lafontaine, quan ja era vell, amb una devoció exagerada, les petites faltes comeses en

la seva joventut. Pel que fa al govern, a banda de les aspiracions retrògrades d'aquest capdavanter de l'emigració, aquest va ser certament més moral durant Carles X del que ho ha estat des d'aleshores. Robespierre, malgrat que l'horror del seu sistema terrorista n'ha deshonrat la memòria, ha conservat la reputació de *virtuós* i *incorruptible*. Somniava amb una república platònica quan la insurrecció el va sorprendre. Lluís XVI va tenir totes les virtuts de l'home privat; ningú més que ell va estimar tant el poble. Malauradament per a ell, era profundament hostil a les idees del seu segle, atès que no creia ni en la filosofia, ni en la Revolució, ni, sobretot, en el govern constitucional. Pel que fa a Napoleó, encara és un heroi popular. França li ha perdonat totes les seves culpes. La seva administració va ser il·lustrada, curosa, estalviadora i justa; només li va faltar una cosa: ser liberal.

Sens dubte cal que el crim de l'unitarisme sigui greu perquè un poble com el nostre el persegueixi en el millor dels nostres prínceps i amb un acarnissament tan gran. Cap virtut, cap glòria no ha pogut salvar-lo; i com sempre en les nostres disputes amb el poder, veiem com la dinastia esdevé solidària amb el seu cap, una característica que no comparteix la revolució anglesa de 1688, atès que el mateix acte que va fer caure Jaume II també determinava la pujada al tron del seu gendre, Guillem II. El poble anglès és menys unitari que el nostre, i puix que té menys aquesta dèria de la unitat, també pateix menys els seus arravataments. Sap ensinistrar una dinastia, fer que aquesta es plegui a les seves voluntats, i no l'extermina fins a les seves arrels. ¿No serà doncs que entre el principi centralitzador i el principi dinàstic existeix una relació secreta que, en el cas d'una revolta, fa que el crim del pare repercuteixi sobre els seus fills? Heus aquí un misteri que deixo a la reflexió del lector.

En resum, l'unitarisme polític, amb d'altres paraules, la centralització, atès que consisteix a mantenir en la divisió governamental uns grups que la naturalesa ha fet autònoms i que la raó vol independents, només units per un vincle de federació, és una ficció constitucional, plena de contradiccions en la teoria i irrealitzable en la pràctica. Aquí es troba la verdadera causa d'aquestes immolacions dinàstiques constants, que des de fa 75 anys han horroritzat la nostra societat. I el fet és que, per a les societats modernes, aquesta és la verdadera tirania, que no podríem definir millor que amb la següent fórmula: *Absorció de les sobiraniaes locals dins d'una autoritat central, amb l'objectiu bé sigui de glorificació dinàstica bé sigui d'explotació nobiliària, burgesa o sans-culotte.*

CAPÍTOL VIII

Crítica de la Constitució del 1793

De la producció del SOBIRÀ en la democràcia, dit amb d'altres paraules, del sistema electoral o sufragi universal. Descripció dels sistemes electorals proposats i aplicats dels del 1789 fins a la actualitat. Aquests sistemes, contraris els uns als altres i incompatibles, formen una sèrie paral·lela a la de les constitucions. Idea d'una síntesi representativa.

Malgrat el fet que la Constitució de 1793 hagi precedit d'11 anys la del 1804, n'és la seva antítesi més absoluta. I així havia de ser. Una significa el desenvolupament de l'autoritat individual, que proscriu la democràcia; l'altra és l'expressió de la sobirania col·lectiva. Allà on la primera posa *l'emperador*, la segona hi posa el POBLE. Per exemple, el senat consultiu orgànic de 1804 no diu res dels *ciutadans*, ni de les seves

llibertats, ni de les seves *garanties* o dels seus *drets*; només té en compte l'autòcrata, personificació de la massa que concentra l'Estat en la seva persona. I al contrari, la Constitució de l'any II, elaborada per Condorcet, compendiada per Robespierre, i la del l'any III s'emmirallen en la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà*. Mentre que l'absolutisme no pot suportar les fórmules i els dogmes, la democràcia els busca. I de la mateixa manera, mentre que la Constitució de 1804 es desenvolupa com un arbre genealògic, on tot emana de l'emperador, fins i tot la nació, i té a veure amb l'emperador, sense que hom pugui acusar aquesta constitució de faltar al seu propi principi, si més no de forma aparent, la Constitució del 1793 es contradia en cada article, i condueix a la més terrible de les inconseqüències, a l'abdicació mateixa del sobirà. L'autocràcia només enganya la veritat i els fets; la democràcia s'enganya ella mateixa.

Examinen aquest sistema de prop.

En una democràcia, el punt cabdal és, en primer lloc, produir el sobirà. En el govern monàrquic, absolutista o constitucional, el sobirà es veu, es toca, parla i se'l sent: és el rei, és la seva família; són els representants, col·laboradors i consellers de sa Majestat. En una democràcia, qui es preocupa del seu príncep i del seu nom, qui és el sobirà? El sobirà —es diu— és el *poble*. Perfecte, però qui és el poble?, on és?, de quina manera es manifestarà? Aquesta és la qüestió. Deixem de banda el Camp de Maig dels nostres avantpassats gals i francs; el *Fòrum* dels romans; l'*Àgora* dels grecs; l'*Església* dels primers cristians. Som la gent d'ara, aquests vells costums ja no ens interessin. Però el poble sobirà, o, tot expressant-me en un llenguatge menys concret, menys ambició, més tècnic, la sobirania nacional, es manifesta ara mitjançant l'operació electoral, allò que actualment anomenem *sufraqi universal*.

El sistema electoral ha passat a casa nostra les mateixes proves, ha fet la mateixa feina que el sistema governamental mateix. Podríem elaborar un quadre anàleg al de les constitucions en el qual veuríem, l'una darrere l'altra, unes vegades la successió històrica i unes altres la deducció teòrica o especulativa. També veuríem que, de la mateixa manera que les constitucions són expressions equivalents les unes a les altres del pensament polític i unitarista, subjecte als mateixos retrets i als mateixos fracassos, els diversos sistemes electorals també són tots d'un valor gairebé equivalent, expressions reduïdes i errònies d'una idea sintètica, la fórmula de la qual encara hem de trobar. Acontentem-nos amb proporcionar, de forma resumida, l'exposició cronològica d'aquest nou ordre de manifestacions.

Descripció històrica dels sistemes electorals, proposats i implementats a França des del 1789

1789. — Segons el projecte de constitució presentat a l'Assemblea Nacional els dies 27 i 31 d'agost de 1789, les condicions requerides per a l'exercici del dret electoral eren les següents:

Haver nascut francès, tenir 25 anys, estar domiciliat al municipi des de com a mínim un any, i pagar una contribució equivalent a tres jornades de treball. Les eleccions dels representants per al *Cos legislatiu* es feien en dues etapes.² Per a això, França havia de ser dividida en circumscripcions de 50.000 ànimes; cada circumscripció havia de nomenar 250 diputats, que elegirien entre ells un *representant*, la qual cosa

2 *Nota de l'ed.*: Es refereix a una elecció indirecta: primer a cada circumscripció s'escollien els compromissaris que després escollien els representants parlamentaris.

hauria de proporcionar, per al conjunt de França, aproximadament 500 representants. El Cos legislatiu estava format per dues cambres, la dels *senadors* nomenats pel rei, i la dels representants, elegits de la manera que acabem d'explicar per la universalitat dels ciutadans. Aquesta segona cambra s'havia de renovar íntegrament cada tres anys.

Aquest era el procediment d'expressió de la nació sobirana proposada pels legisladors del 1789. Sembla que, tenint en compte que això succeïa sota una monarquia i que només era un començament, no es podia mostrar més cura envers la llibertat i els drets del poble. L'edat de 25 anys no era gens exagerada; encara és l'edat exigida ara pel Codi civil per poder contraure matrimoni contra la voluntat dels pares. La contribució de tres jornades laborals tampoc no era onerosa; s'hi podia veure un símbol més que no pas una condició; augmentava la dignitat de l'elector i la moralitat mateixa de la funció.

La constitució adoptada per la Constituent, menys reialista que el primer projecte, també es mostra més exigent envers els ciutadans per a la concessió del dret de sufragi. Sembla que la prerrogativa del poder no pugui reduir-se sense que la prerrogativa ciutadana es redueixi proporcionalment.

1791. — Es manté l'elecció indirecta en dues etapes, així com el fet d'haver assolit l'edat de 25 anys, l'any de domicili i la contribució de tres jornades laborals. Però, a més, s'exigeix que el ciutadà hagi prestat el *serment civique* (jurament cívic), que s'hagi inscrit a la llista de la *guàrdia nacional*, i se n'exclouen els *criats*. El ciutadà que satisfà totes aquestes condicions és *ciutadà actiu* (*citoyen actif*). I atès que el senat, o cambra alta, ha estat suprimit, el nombre de *diputats* de l'assemblea única creix proporcionalment a aquest fet: es fixa en 745, segons la triple base del *territori*, de la *població* i de la *contribu-*

ció directa; dit d'una altra manera, de la *propietat*. L'assemblea s'ha de renovar cada dos anys.

No intento en absolut censurar aquestes diferents condicions, ni tampoc les anteriors. Acontentem-nos amb observar que la tendència de la Constitució del 1791 és eminentment burgesa; un pas més i veurem com els obrers, els assalariats, en resum, tota la plebs és exclosa del sufragi universal.

1793. — Projecte de constitució *girondina*. El Cos legislatiu està format per una única assemblea que es renova *cada any*. L'elecció només té una base, la *població*. El sufragi és *universal i directe*, però el nomenament del representant es fa en *dues votacions* i pels mateixos electors: una de *presentació* i l'altra d'*elecció*. La contribució de les tres jornades laborals és *abolida*; els criats poden exercir, com la resta del poble, el seu dret electoral; l'edat roman fixada als 25 anys. A banda dels diputats del Cos legislatiu, els ciutadans són cridats a elegir en les assemblees primàries³ tots els *magistrats*, *administradors* i *funcionaris* de la República, fins i tot el *Consell Executiu*.

1793. — Constitució *jacobina*. Era difícil mostrar-se més radical del que ho havia fet la Gironda, redactada per Condorcet. Robespierre va mirar tanmateix d'anar més lluny que els seus rivals: l'honor *montagnard* (muntanyenc) així ho requeria. Per tal de deixar als electors el temps de reflexionar i de permetre que poguessin actuar amb més saviesa, el projecte de Condorcet havia establert el requisit, no pas de dues etapes, sinó de dues voltes. Robespierre va voler que l'elecció fos immediata, que es fes en la primera volta. Potser això significava un estalvi de

3 *Nota de la traductora*: «Assemblée primaire»: a França, junta dels ciutadans d'un mateix cantó (en el sentit de divisió territorial) que elegeix els magistrats de l'assemblea electoral

temps però no pas una garantia d'infal·libilitat. Condorcet havia deixat que l'edat cívica establerta fos 25 anys; Robespierre la va rebaixar a 21; això significava una crida als joves contra l'edat viril. Condorcet havia reservat a cada assemblea primària la facultat de presentar *observacions* sobre les lleis votades i de proposar-ne sense abandonar la *revisió*. Robespierre va sotmetre la llei a l'*acceptació* del poble. És ben cert que aquesta acceptació és purament tàcita, i, per tant, insignificant i amb un efecte nul. Diu: «Quaranta dies després de votar la llei, si en la meitat dels departaments més un, la desena part de les assemblees primàries de cadascun correctament formades no ha *reclamat*, el projecte és acceptat i esdevé llei.» Heus aquí una aplicació solenne de la màxima: «Qui calla atorga». Tanmateix, hi va haver un punt en el qual Robespierre no va poder assolir el nivell de Condorcet, i és aquell que té a veure amb el Consell Executiu, la magistratura i els altres funcionaris, l'elecció dels quals volia que es fes, no pas directament per les assemblees primàries, sinó amb dos i fins i tot tres graus. Veiem aquí que la dictadura no tracta millor el poble sobirà que l'autocràcia; la llei que hem esmentat abans entre els mitjans (1789-1791) es torna a trobar entre els extrems (1793, 17 de febrer i 24 de juny).

1795. — La dictadura convencional s'acaba, però gràcies a ella, reneixen les idees governamentals i el poder recupera el seu lloc. El poble sobirà perd en la consideració pública. Suffragi universal indirecte; restabliment de la condició censatària, excepte pel que fa als ciutadans que han lluitat en els exèrcits de la República. Hi ha nombrosos casos d'exclusió. Ara bé, amb dues cambres, ambdues nomenades pel poble, l'elecció del Directori executiu es reserva al Cos legislatiu; s'arrabassa la nominació d'una part dels agents del poder als electors i s'atribueix al Directori.

I aquí trobem una nova confirmació de la llei esmentada més amunt. Tant en la democràcia com en la monarquia, la tensió del dret cívic és proporcional a la moderació del govern. Només en l'autocràcia trobem una excepció a aquesta regla, que naturalment no pot fer res més que negar el seu contrari.

1799. — Constitució consular. Bonaparte coneixia el poble; sabia com cal comportar-se amb la multitud. «Com amb els gossos —deia—, a cops de fuet». Heus aquí el que fa ver amb el sufragi universal; es tracta d'un dels capítols més interessants del nostre dret públic.

«Art. 7. — Els ciutadans de cada districte municipal designen entre ells i amb els seus sufragis les persones que creuen més adients per administrar els assumptes públics. D'això surt una llista de confiança que conté un nombre de noms equivalent a la desena part del nombre de ciutadans que tenen el dret de cooperar-hi. D'aquesta primera llista municipal s'han de triar els funcionaris públics del districte.

Art. 8. — Els ciutadans inclosos en les llistes municipals d'un departament també designen una desena part d'entre ells. D'aquí en surt una segona llista, anomenada departamental, de la qual s'han de triar els funcionaris públics del departament.

Art. 9. — Els ciutadans inscrits en la llista departamental designen igualment una desena part d'entre ells. D'això en resulta una tercera llista que inclou els ciutadans d'aquest departament elegibles a les funcions públiques nacionals.

Art. 19 i 20. — Les llistes departamentals són trameses al Senat, que elegeix; en aquesta llista, els legisladors, els tribuns, els consols, els jutges de cassació i els interventors de comptes.»

El Cos legislatiu es renova *cada any*, si bé en una cinquena part. El vot de les lleis se sotmet al mateix procediment que les

eleccions. És el govern qui proposa la legislació que es debat al Tribunal, davant del Cos legislatiu que la vota, en escrutini secret i sense debat, i es *sanciona* al Senat, que pot aturar la seva promulgació, però només per causa d'inconstitucionalitat. Aquest és el principi de la separació dels poders, aplicat a l'elaboració de la legislació.

Heus aquí, doncs, d'una banda, quatre graus d'elecció; de l'altra, quatre graus de legislació. Si el poble s'emancipa, si els legisladors s'equivoquen, no serà pas a causa de la constitució. I qui elegeix el senat? Primer, el senat mateix, i, posteriorment, l'emperador, la qual cosa configurarà un cinquè grau d'elecció. ¿Però qui elegeix, de les llistes departamentals i de districte, «els ciutadans més adients per administrar els assumptes públics»? Bé, doncs, un cop més, l'emperador, sempre l'emperador, que és l'únic que existeix per si mateix, i que, un cop esdevingut el cap d'una dinastia hereditària i coronat pel príncep dels bisbes catòlics, ja no és ni elegit ni elegible, sinó donat per Déu, encarnació sobrenatural del Poble.

En nomenar l'emperador tot referint-me a la Constitució de 1799, m'he avançat a les dates. Els senat consultiu de 1802 i 1804 només van desenvolupar i embellir aquest sistema, tal com podem veure en la Constitució de 1804 (vegeu pàgina 152). L'any 1807, el Tribunal va ser abolit. D'aquesta manera, i segons les constitucions de l'imperi, se suposava que el poble exerciria la seva sobirana, fent les lleis i exercint tots els seus poders a través dels seus representants elegits.

1814. — El sistema de la Carta és prou conegut: dues cambres, una d'inamovible i hereditària; l'altra, elegible i renovable en una cinquena part cada any. Per ser elector, s'han de tenir 30 anys i pagar com a mínim 300 francs de contribució directa; per ser elegible, cal tenir 40 anys i pagar 1.000 francs. El poder

legislatiu és exercit col·lectivament per la cambra dels pars i la cambra dels diputats.

En aquest punt només vull fer una observació. França, tornant l'any 1814 dels extrems de la democràcia i de l'autocràcia al just mig de la monarquia parlamentària, el sistema electoral que durant l'imperi ja no era altra cosa que un simple mecanisme, mentre que sota la República constituïa la base mateixa de l'Estat i la font de tot poder, es veu rebaixada ara a la funció material de contrapès. Aquí trobem la burgesia censatària que equilibra la corona, amb el suport de la cambra alta, del clergat i de totes les influències del poder i del pressupost.

1815. *Acta Addicional a les Constitucions de l'Imperi.* — Es tracta d'una imitació de la Carta de Lluís XVIII, excepte pel que fa als punts següents: 1) els diputats són elegits per sufragi universal indirecte; a banda d'això, existeixen uns representats especials de la propietat i la indústria; 2) l'emperador no està obligat a elegir els seus ministres de la majoria de les cambres; fa que la seva política sigui sustentada per uns ministres d'Estat sense cartera. Així es reserva la manera d'eludir el sistema parlamentari.

1830. *Reforma de la Carta.* — Les cambres comparteixen amb la corona la iniciativa legislativa. Es rebaixa el cens electoral i d'elegibilitat, la qual cosa significa que es reforça el contrapès oposat a la corona, alhora que es fa un pas cap a la democràcia, però sense introduir el poble en els comicis, la qual cosa, el just mig, amb tota la seva moderació, no suportaria.

1848. — Triomf de la democràcia. Es restableix el sufragi universal i directe, però només s'aplica a les eleccions als consells municipals i generals, i a l'Assemblea Nacional; tots els fun-

cionaris públics, excepte el president, que és elegit per quatre anys pel poble, segueixen essent nomenats pel poder executiu. L'assemblea legislativa és única; el president hi queda sotmès; la població constitueix l'única base de l'elecció. El sufragi universal esdevé la part fonamental del sistema; altrament, es tracta d'una nova confirmació de la llei que ja ha estat esmenada diverses vegades més amunt: quan el govern s'endureix, la sobirania popular declina. Això és el que ha demostrat la llei restrictiva del sufragi universal de 31 de maig del 1849.

1852. — El sistema electoral adoptat per la constitució de Napoleó III és en el fons el mateix que el del 1848; només difereix en modificacions de detall prou nombroses, mesures de precaució contra l'efervescència popular. El sufragi universal i directe, al restabliment del qual el cop d'Estat del 2 de desembre ha degut el seu triomf, és incompatible amb la constitució imperial. Tornarem a tractar d'aquest tema en el capítol dedicat a l'anàlisi d'aquesta constitució.

Del repàs que acabem de fer se segueix que, atès que el nombre dels governs possibles entre els dos pols absoluts de l'autocràcia i de la democràcia és il·limitat, de la mateixa manera, el nombre dels sistemes de producció del poble sobirà, altrament anomenats sistemes electorals, corresponents a aquestes diverses formes de govern, també és il·limitat.

Però, entre aquesta multitud de sistemes, a través dels quals la nació sobirana, tant sota el règim monàrquic com sota el règim democràtic, tendeix a manifestar-se, quin n'és el millor, el més liberal, el més verídic, el menys propens a fallar?

Responc ara com ho he fet respecte de les constitucions: tots aquests sistemes tenen el mateix valor, tots tenen els seus avantatges i els seus defectes; seria absurd mostrar qualsevol

mena de preferència, ni més a favor del sufragi universal i directe, les fetes del qual ja coneixem, ni del sistema censatari a 300 i a 1.000 francs, la insolència i la falta de lògica del qual ens revolten.

La raó d'abstenir-se aquí de qualsevol preferència és tan simple com peremptòria. I és que totes aquestes utopies electorals, ideades per empírics, són reduccions arbitràries, mutilacions d'una *síntesi* que reuneix, com cal, tots els elements oposats; i precisament perquè són oposats això és així; és a dir, una síntesi que exclou qualsevol antagonisme, garanteix alhora l'equilibri del govern i la sobirania del poble, l'aplicació de la qual, però, no té res en comú amb la rutina dels nostres executants. Miraré d'explicar-me.

Una nació que es fa REPRESENTAR ha de ser representada en tot allò que la constitueix: en la població, en els grups, en totes les facultats i condicions. Una constitució com aquesta admet el sufragi universal i directe, tot fixant però l'edat màxima requerida en 25 anys; una altra la rebaixa fins a 21 anys. Una tercera, entenent que en l'àmbit de les opinions, com en el de la riquesa i la intel·ligència, la desigualtat regna arreu, que la multitud no fa altra cosa que seguir, i que la iniciativa de les idees sorgeix en un nombre molt reduït de persones, en una paraula, que no n'hi ha prou amb comptar els sufragis, sinó que a més cal ponderar-los, bé, doncs —com deia— aquesta tercera, tot admetent el principi del sufragi universal, sotmet la pràctica a dos o diversos graus. Altres consideren que la població no és l'única base d'un sistema electoral, i que, a més, cal tenir en compte les aglomeracions, la indústria, la propietat, etc. Finalment, pel que fa a les nombroses exclusions que es permeten els sistemes suposadament més tolerants, més populars, més liberals, ens hem preguntat si el dret electoral es podria perdre en algun cas, per què les dones i els homes jo-

ves de menys de 21 anys no podien votar, així com el perquè d'aquestes «excomunions» terribles pronunciades contra els condemnats, els discapacitats, els immorals, etc., i els criats, els pidolaires, els rodamóns, etc.

Aquestes interpel·lacions no han obtingut cap resposta sòlida; s'ha dit que hom sentia escrúpols d'oposar el vot dels fills i de les dones al dels esposos i pares; que això significaria disminuir l'autoritat paterna i conjugal, i que atiaria la discòrdia a dins de les famílies pel tema de la política; que el mateix succeïa amb els criats, que aleshores esdevindrien enemics, espies i traïdors en les cases dels seus amos, atès que ja no serien simples criatures; que hom recelava encara més de posar al mateix rengle l'home honest i aquell que ha patit la deshonra de la infàmia; finalment, que forçar en aquest punt l'opinió pública seria fer que la gent abandonés els comicis i significaria un cop fatal a la institució. Aquestes consideracions tenen el seu valor, i admeto que, pel que fa al meu cas, sóc, en gairebé tots aquests punts, d'una intolerància absolutament inexorable. El dia en què el legislador atorgarà per exemple el dret de sufragi a les dones i als fills serà el dia del meu divorci; expulsaré lluny de mi la meva dona i la meva progenitura, i tornaré a la meva soledat. Però, bé, tot això no respon a l'argument de dret. Les persones a les quals els ha estat negat o retirat el dret de sufragi formen una part essencial de la nació; tenen el dret de ser representades: podem admetre que ho siguin sistemàticament per aquells de qui depenen o que els han estat assignats com a tutors o garants? Quan un metge s'acosta al malalt, el fa parlar tant com li permet la seva feblesa, no pregunta a tercers persones, ni als familiars ni a les visites. D'acord amb el cànon de l'Església, el pecador s'ha d'acusar ell mateix si vol aconseguir, mitjançant el perdó de les seves faltes, els remeis de l'ànima. Però la major part dels ciutadans exclosos de les

l·listes electorals són malalts socials i polítics: de quina manera es rehabilitaran, com aconseguiran la justícia que se'ls deu, si no poden parlar per si mateixos, si els està prohibit tenir la part que els pertoca en la representació nacional, de tenir el seu *locus standi* —si em permeten dir-ho així— en l'exercici de la sobirania del poble?

Bé doncs, no retrocedim mai davant la lògica quan aquesta serveix d'intèrpret al dret i a la llibertat. La síntesi electoral ha de comprendre, i no pas només en teoria sinó en la pràctica, tots els sistemes produïts, i ha d'admetre alhora, com a base de l'elecció, no pas únicament la població sinó el territori, la propietat, els capitals, les indústries, els grups naturals, regionals i municipals. Ha de tenir en compte les desigualtats de riquesa i d'intel·ligència, i no excloure'n cap categoria... Però em preguntareu: com podria ser possible això sense transgredir la igualtat cívica i sense provocar nombrosos antagonismes?, com seria possible, si la major part d'aquests elements s'exclouen els uns als altres?... A això responc que, en efecte, si el gran acte que té com a objectiu presentar la representació nacional consisteix a reunir un cop cada cinc anys, o cada tres anys, un tropell de ciutadans designats, i a fer-los nomenar un diputat portador d'un mandat en blanc, el qual, en virtut d'aquest mandat en blanc, representa no només els qui li han donat els seus sufragis sinó els qui hi han votat en contra, no només la massa electoral sinó totes les categories de persones que no han votat, totes les forces, poders, funcions i interessos del cos social, responc —deia— que si això és el que entenem per sufragi universal, no hem d'esperar-ne res, i que tot el nostre sistema polític és un engany i una tirania.

I acabo. En un país com el nostre, una representació sincera i verídica implica un conjunt d'institucions molt complexes perquè qualsevol interès, qualsevol idea, qualsevol element

social i polític pugui presentar-se, expressar-se, fer-se representar, obtenir justícia i garantia, exercir la seva part d'influència i de sobirania. Perquè la representació nacional, allà on existeix com a condició política, no només ha de ser un mecanisme, com en la Constitució de 1804, un mecanisme i un contrapès, com en la Carta de 1814-1830, la base de l'edifici governamental, com en les constitucions de 1793, 1848 i 1852; si no vol incórrer en una mentida, ha de ser alhora una base, un mecanisme, un contrapès, i, a més a més, una funció, una funció que abasti tota la nació, en totes les seves categories de persones, de territori, de riquesa, de facultats, de capacitats i fins i tot de misèria.

He hagut d'estendre'm en aquesta presentació del sobirà, vulgarment anomenat sistema electoral o sufragi universal, per a la importància d'aquesta qüestió i de les idees errònies que hom se'n fa generalment. Ara ja podem examinar la Constitució del 1793.

CAPÍTOL IX

Continuació del mateix tema: crítica de la Constitució del 1793

Contradicció fonamental entre el principi de la sobirania del poble i el de la representació. Abdicació nacional pel sufragi universal. Per què el sistema democràtic és més inestable que qualsevol altre. La multitud desinteressada del govern. — Hipòtesi d'una llista civil popular.

En veure per quina sèrie d'experimentacions poc afortunades pel que fa als governs, les dinasties, la legislació, la representació, l'elecció, els nostres homes d'Estat, suposadament homes d'acció, ens han fet viatjar des de fa gairebé vuitanta

anys, el lector deu sentir com disminueix el seu menyspreu pels innovadors tan calumniats actualment amb els qualificatius de *socialistes*, *utopistes*, *comunistes*, *anarquistes*, l'error més greu dels quals és haver comprès millor que els altres i d'haver gosat denunciar les aberracions dels experts?. És cert que les reformes proposades per aquests innovadors no han estat sancionades per l'opinió pública; fins i tot podem reconèixer sense cap vergonya que no sempre han estat revestides d'una certesa perfecta. La ciència es construeix amb dificultat, la veritat costa de trobar, malauradament, tant en la política com en l'economia política, la química, la geologia i la història natural. Però amb quina gosadia uns remeiers, uns embollicaires, uns xarlatans, ens retreuen les nostres utopies, amb les seves quinze o setze constitucions, cap [de les quals] ha pogut aguantar l'aplicació, de la mateixa manera que no aguanten l'anàlisi; amb les seves quinze o vint teories electorals, cap de les quals no els ha pogut complaure? Som a les mans d'uns aprenents desastrosos que tracten la matèria humana com els gossos i els cavalls que, amb l'excusa de la ciència, són assassinats per dotzenes a les nostres aules universitàries. A les mans d'aquests xarlatans, la política ha esdevingut una vertadera vivisecció.

La Constitució del 1793 ha volgut doncs donar al poble les garanties més àmplies, les més infal·libles, pel que fa a l'elecció i la representació. Què ha fet en aquest aspecte el legislador de 1793? Doncs ha pensat:

Resulta totalment impossible físicament, econòmicament, intel·lectualment i moralment que un conjunt d'homes tan gran com el poble francès exerceixi per ell mateix, d'una banda, els poders legislatiu, executiu i judicial, i, de l'altra, les funcions industrials i agrícoles; que governi, deliberi, defensi, jutgi, administri, vigili, controli, reprimeixi i lluiti al mateix temps que es dedica a les tasques de producció i a les d'inter-

canvi; és impossible —dèiem—, absolutament impossible, que una cosa com aquesta tingui lloc, tal com ho voldria rigorosament el principi i com ho indica la tendència democràtica. Ens agradi o no, resulta doncs indispensable que el poble, en una multitud de coses, fins i tot en les més importants, actuï a través de procuradors, i que es posi en mans dels representants. En una paraula, cal que el poble sigui representat: representat per a la confecció de la llei; representat per a la seva implementació, representat per a la seva interpretació, representat per a la seva aplicació, representat per a la seva revisió; representat en el govern, en l'administració, en el judici; representat en la vigilància, representat en el repartiment dels llocs de treball, representat en la determinació de les despeses, representat en la discussió sobre els comptes; representat per declarar la guerra, representat per fer la pau; i, finalment, representat per tancar acords de comerç i d'aliances. Només hi ha tres coses en les quals el poble actua per ell mateix, en persona i sense representants: el treball, els impostos i el servei militar. Així doncs —ha conclòs el legislador—, donarem al poble la sobirania electoral de la manera més àmplia possible. Escollirà, elegirà, nomenarà els seus representants, tant per a l'executiu com per al legislatiu: és el mínim que podem fer. Els seus drets seran establerts clarament i enèrgica. Després de la *Declaració del Drets* i l'afirmació solemne, comminatòria, de la *sobirania del poble*, a la constitució hi haurà un capítol sobre les *assemblees primàries*, un sobre els *Cos legislatiu*, un sobre el *poder executiu*, etc. Atès que hem de ser curosos amb el temps del poble, de la mateixa manera que hem de ser-ho amb la seva sobirania, remetrem a les assemblees electorals permanents, elegides per les assemblees primàries, el nomenament dels funcionaris de l'executiu, dels jutges, etc., una excepció entenimentada que alliberarà el poble de les càrregues feixugues de

la sobirania directa. (Aprofitant aquesta excepció, l'executiu ha acabat recuperant el nomenament de TOTS els funcionaris.) Finalment, per assegurar la unitat del govern del poble i la indivisibilitats del seu poder sobirà, s'establirà una jerarquia o subordinació entre els diversos centres administratius:

l'administració municipal,
l'administració de districte,
l'administració departamental.

Totes aquestes administracions seran sotmeses a l'alta vigilància del Cos legislatiu, que determinarà les atribucions dels funcionaris i les normes a què estan subordinades. I per assegurar aquesta subordinació, així com l'obediència dels diversos centres, a les ordres de l'autoritat superior, la Constitució de l'any III, que va succeir immediatament a la de l'any II, va instituir els *comissaris*, nomenats pel *Directori Executiu*. Amb un traç de ploma, aquests comissaris van esdevenir, per la llei del 28 de pluviós de l'any VIII (17 de febrer de 1800), els *prefectes*, amb els quals nosaltres, francesos, tenim l'honor de comptar des d'aquella data.

Però, molt il·lustríssim legislador, hi ha quelcom en què no heu pensat, i que fa que el vostre sistema s'esfondri, i és que, quan s'hagin delegat tots els poders, quan s'hagin distribuït totes les funcions públiques, quan el poble estigui representat al cim, al mig i a la base, quan les extremitats hagin d'obeir el centre, el sobirà no serà res. En una autocràcia, el sobirà pot separar força bé els poders, dividir les funcions del seu govern, i confiar-les als que hagi triat com a servidors, atès que és el cap de tots, i si no n'està totalment satisfet, els revoca i els destrueix. Observeu que això es deu al fet que el sobirà és un home que cap representació no fa defallir. Però en la

democràcia, on el sobirà és una col·lectivitat, quelcom gairebé metafísic, que només existeix per representació, els representats del qual estan subordinats els uns als altres, i tots junts a una representació superior, anomenada *Assemblea Nacional* o *Cos legislatiu*, el poble, considerat sobirà, és una ficció, un mite, i totes les cerimònies a través de les quals li feu exercir la seva sobirania electiva no són altra cosa que les cerimònies de la seva abdicació.

Fins quan aquest sobirà bonàs, més mancat de caràcter que aquell que va enviar Júpiter per regnar sobre les granotes, servirà de tarima als xarlatans que l'adoctrinen? Li diuen: «Voteu tots, i directament!», i vota. «Voteu amb dos graus, amb tres graus, amb quatre graus», i vota. «Voteu alguns, només els ciutadans *actius*», i vota. «Voteu, propietaris amb 300 francs de contribucions indirectes!», i vota. «Voteu al govern», i vota. «Voteu l'oposició», i vota. «Voteu per municipis, voteu per departaments, voteu per escrutini de la llista», i vota. «Voteu per circumscripcions arbitràries, sense conèixer-vos, a les palpenetes», i vota. Bravo, homes d'acció; feu l'exercici perfectament i voteu de meravella. A l'esquerra, a la dreta; nomenau els vostres regidors municipals, i el govern nomenarà els alcaldes, els tinents d'alcalde, els comissaris de policia, els jutges de pau, els gendarmes, els prefectes i els sotsprefectes, tots els funcionaris i magistrats de la República. I obeeixen. És fantàstic. Endavant, marxeu! Nomenau l'emperador, i criden *Visca l'emperador!* Quina raça!

Amb tot això, la Constitució del 93, la de l'any III i la del 1848 no són pas més absurdes que les del 1830, 1814 i 1799. Ho dic i ho repeteixo, són contradictòries en els *termes*, però contenen tots els elements de les altres, i en el fons no presenten res que sigui més irracional. Pel que fa a això, se les ha calunniat particularment. Els que van ignorar la Constitució

de l'any III, per exemple, haurien gosat dir que la de l'any VIII, sorgida del 18 de brumari, va ser més liberal, més lògica, més fidel al dret i als principis? *Qui vol ofegar el seu gos l'acusa de tenir la ràbia*, això és ben cert sobretot pel que fa als nostres diversos intents republicans Els Daunou, els Sieyès i tants d'altres deien amb menyspreu que la Constitució del 1793 era impracticable, però es van oblidar de deduir-ne les raons. I la Constitució de Sieyès, encara ho era més? Bonaparte elimina totes les constitucions. Agafa una mica d'aquí, una mica d'allà, de Robespierre, de Sieyès, de Mirabeau, etc., sense preocupar-se el més mínim per la lògica o l'opinió, i de pressa i corrents fa la seva Constitució de l'any VIII, que esdevé la Constitució de l'any X, i després la Constitució del l'any XII, i que dura 14 anys. Per què, doncs, la del 1793 no va tenir una singladura com aquesta?

És veritat: la República ha durat poc temps al nostre país, i voldria denunciar-ne la causa per tal de fer callar d'una vegada tant els partidaris del poder absolut com els del moderantisme. El que va posar fi a la República el 1799 i el 1851 no van ser els defectes de la seva constitució; aquests defectes no eren tals que l'impedissin viure si més no l'edat de l'home; la raó simplement és que les classes inferiors, per a les quals sobretot s'havia fundat la República, la constitució de la qual consagrava el dret sobirà, es van trobar amb que, per negligència o traïció del legislador, no tenien cap interès real en el nou ordre de les coses.

La burgesia honesta, que té un horror espantós al règim democràtic, primer, perquè li sembla que li està organitzat en contra, i, segon, perquè té el defecte igualment greu de no presentar als seus ulls cap garantia d'estabilitat, no sembla haver parat mai esment en una cosa: que, en definitiva, la humanitat no és durablement virtuosa contra el seu propi interès. Voleu que els ciutadans sempre es mostrin diligents i fidels?

Feu doncs que hi tinguin més a guanyar que a perdre. Els nostres fundadors de la democràcia mai ho han recordat, això. Mentre que, sota una constitució monàrquica, rei i prínceps, si hi ha una noblesa —i es molt rar que no n’hi hagi, atès que sempre es reforma—, tenen tots uns certs avantatges materials concrets i perfectament garantits, uns avantatges que la plebs no els disputa. Sota una constitució democràtica, els beneficis de la qual les classes superiors sempre saben treure, el poble sol no té res; el legislador no li ha assignat res, no li ha adjudicat res, no li ha garantit res. El poble roman completament desinteressat, com si la cosa no anés amb ell. I, tant és així, que el poble sobirà, que, mitjançant l’exercici periòdic del sufragi universal, renova cada tres o cinc anys la seva abdicació, encara sembla, atesa la nul·litat dels seus avantatges, ser víctima de desheretament. És un rei sense dominis, un vertader Joan sense Terra, un Walter l’indigent que, de totes les grandeses i magnificències reials, només en conserva el títol, la sobirania nua sense res. Això és absurd, injuriós, ridícul, però és així.

En un règim monàrquic, el príncep i la seva família compten amb el pressupost de la casa reial, les herències, castells, dominis, i, a més, de tant en tant, alguns beneficis ocasionals provinents de la seva posició; els senadors, els grans dignataris, amb les seves assignacions i pensions; la burgesia té el privilegi de les col·locacions de tota mena, i no n’hi ha gaires els emoluments de les quals li semblin menyspreables, i més tenint en compte que les petites retribucions són una via cap a les grans. Què han fet les constitucions democràtiques per la plebs? Quina almoïna, quina engruna de la riquesa pública li han garantit? El 1848, els obrers reclamaven el dret al treball: els va ser denegat. Consideren un favor que se’ls permeti ara reunir una certa quantitat de diners per poder tenir cura dels seus malalts i alimentar els seus padrins. Un decret del Lu-

xemburg havia fet de les Tuileries una residència dels *Invàlids del poble*; encara no havien passat 15 dies que una ordre de Causidière en va expulsar els estadants. Durant tres mesos, el poble va patir misèria per a la República, però després de les Jornades de juny es va posar a cridar: «Visca Napoleó!» Què n'havia de fer d'aquesta democràcia?

Hom diu que la República era pobra, estava endeutada, el tresor estava buit, els capitals sense confiança, i la Borsa i la propietat confiscades. Altrament —s'afegeix—, de quina manera es podria respondre a tantes misèries, a unes apetenències tan implacables? Què és una dinastia, una aristocràcia, que com a molt constitueix un ú per mil de la nació, al costat d'aquests milions d'afamats?... No culpem la democràcia d'una impotència que és la de la humanitat mateixa. El poble sobirà vol que el príncep, el seu elegit, i els seus representats siguin magnífics; això constitueix la seva glòria i és un dels seus consols en la seva pobresa. No demana pas que se'l faci viure com un Cressus o un sibarita; sap que això és impossible i que fins i tot no seria ètic...

Basant-me en el pressupost de 1863, he fet un desglossament estimat de totes les despeses anotades en els diferents ministeris a títol de subvencions, subscripcions, estímuls, gratificacions, despeses secretes, ajudes, indemnitzacions, missions, mitges pagues, despeses de viatge, restauració i construcció d'esglésies, palaus, etc.; hi he afegit el pressupost de la casa reial, les dotacions i pensions, menys les pensions civils, constituïdes mitjançant deduccions dels sous dels empleats; a més, les reduccions que s'apliquen als sous que superen el màxim autoritzat per la frugalitat democràtica; finalment, totes les quantitats que s'han despès gratuïtament, a títol luxós, honorífic, magnífic, liberal, policial i arbitrari; i he vist que el total d'aquestes quantitats s'acostava a 250 milions.

La quantitat de 250 milions sobre el producte d'un poble que les avaluacions dels economistes contemporanis, amics de l'imperi, avaluen en 12,5 mil milions de francs només representa un 2%.

Certament, no pretenc que tot s'hagi de suprimir en aquesta categoria de despeses; fins i tot en la partida de *despeses secretes*, amb fama de vergonyants, hi ha —n'estic convençut— assignacions legítimes. De fet, tampoc voldria parlar de supressió, sinó més aviat de substitució. Parlem de la democràcia, de les condicions del seu govern, de la necessitat d'interessar-hi la plebs, de la mateixa manera que les classes altes, el rei i la família reial, els senadors, els ministres i tots els agents del poder reial estan interessats en el govern monàrquic. Però, atès que el poble sobirà està condemnat per l'ordre de les coses a no poder participar en l'exercici del poder com no sigui pel nomenament dels seus mandatariis, a no regnar ni governar, ni més ni menys que un rei constitucional segons l'esperit de 1814 i 1830, em pregunto si la verdadera manera d'interessar aquest poble en el sistema que el fa rei no podria ser atribuint-li totes les despeses que, sota la monarquia i l'imperi, apareixen en el pressupost en les diferents partides que acabo de recordar.

És ben entès que aquí raono exclusivament en la hipòtesi que la nació volgués tornar al sistema de 1793 i 1848, un sistema que altrament no voldria recomanar, i que no és el meu.

Afirmo doncs que, atès que els 250 milions dels quals acabo de parlar són de naturalesa fonamentalment monàrquica o sobirana —totes tenen a veure amb la persona del monarca, la seva dinastia, la seva cort, els seus grans dignataris, els seus protegits, els militars que s'esforça a atraure a la seva causa, amb aquesta munió de demanaires que l'assetgen, el luxe de la seva corona, els agents que vetllen per la seguretat de la seva persona, etc.—, en el cas que la democràcia succeís a l'imperi,

aquestes despeses podrien perfectament revertir en el poble, tret de les modificacions que pogués comportar el nou sistema.

Només a tall d'exemple us diré que és clar que, en el cas que es mantingués l'exèrcit, atès que el servei militar seria obligatori per a tothom, els 38 o 40 milions de les pensions assignades als militars, tret d'aquelles assignades per a ferides greus, estarien disponibles i podrien, mitjançant una simple transferència de fons, figurar en una altra partida del pressupost. A més, és evident que, en una democràcia, atès que la durada del servei actiu en totes les professions és igual a la de la vida mateixa, tret dels casos provats de malaltia, discapacitat o decrepitud, i atès que els emoluments dels empleats ja no haurien de patir les retencions per a les pensions i que haurien de ser calculats en funció d'això, encara es podria economitza considerablement en interès del sobirà. Deixo de banda aquelles consideracions que proporcionarien matèria per a una crítica interessant però que no estan directament relacionades amb el meu tema.

Si prenem doncs aquests 250 milions, extrets del pressupost actual, és a dir, un 2% de la producció total del país, trobo que amb aquesta quantitat seria molt fàcil confeccionar una mena de partida pressupostària com la que rep la casa reial però per al poble, una dotació econòmica contemplada en els pressupostos estatals de la que es beneficiarien més de 500.000 electors. Vegeu com considero que es podria efectuar aquest repartiment.

1) Condicions per rebre aquest tipus de dotació econòmica: haver nascut francès; haver complert 36 anys; estar casat i ser pare de família; presentar el certificat de moralitat i bona conducta; tenir una formació suficient, segons la professió; tenir quinze anys de treball efectiu, en diverses categories de treball,

agricultura, indústria, navegació, funcions públiques, etc.; o, a defecte d'això, haver produït una obra mestra, haver fet una descoberta, una proesa; estar inscrit a la llista de la guàrdia nacional i acomplir-ne els deures; disposar només d'una renda inferior a 1.250 francs, la mitjana aproximada de la renda per família de quatre persones a França.

Els titulars serien elegits per sufragi universal en tots els departaments, i proporcionalment a la població. Serien nomenats en funció de les vacants que s'anessin produint, a partir de les llistes de membres *honoraris* elegits igualment per sufragi universal, en un nombre igual al dels titulars, confeccionada anteriorment.

2) *Xifres del repartiment.* — Segons l'antiguitat i el mèrit hi hauria tres classes de titulars: la primera, formada per tots els inscrits o pensionats a la quantitat de 400 francs; la segona, dels pensionats a 500 francs; i la tercera, dels pensionats a 600 francs.

250.000 honoraris amb una renda de...	400 fr.	100 milions
150.000 honoraris amb una renda de...	500	75 milions
100.000 honoraris amb una renda de...	600	60 milions
12.000 honoraris Estat Major de 800 a 1.200		12 milions
12.000 administració i despeses d'oficina...		3 milions
<hr/>		
512.000 titulars		250 milions
512.000 honoraris		
<hr/>		
1.024.000		

Atès que la pensió del membre participant del pressupost del poble no s'atorga per a objectius de luxe o de lleure, sinó

només per estimular la feina a les classes menys afortunades, seria important que, en aportar una millora notable a l'existència dels treballadors, es mantingués la quantitat dels subsidis però dins dels límits d'una moderació prudent. També caldria que el titular no es cregués que tot d'un plegat havia arribat al cim de la seva sobirania, la qual cosa només el duria, un cop salvat de la desesperació, a recaure en l'atonía.

Amb 250 milions del pressupost adreçat a la monarquia ja tenim una democràcia amb recursos, estimulada, amb una major dignitat, que forma, per a la defensa de la República, un exèrcit de més d'1.000.000 d'homes. ¿Creieu doncs que amb una defensa com aquesta, la Constitució de l'any II hauria hagut de témer alguna cosa, ni dels reialistes i *xuans*, ni dels militars, ni dels *advocats*, ni dels *podrits*, ni de tots aquells que van participar en el cop d'Estat de brumari? Creieu que el 1851 la representació nacional hauria estat transgredida i la constitució abolida?... Però hom objectarà al que dic tot argumentant que el vostre *pressupost del poble* no és altra cosa que l'explotació de les classes benestants per les classes pobres. Heu creat l'interès plebeu, on és ara l'interès burgès? Creieu ara que la burgesia suportarà sense rondinar aquest enorme pressupost del poble de 250 milions? Després de tot, els vostres pensionats i les seves famílies només formen una desena part de la nació: en cas de revolta, podrien doncs més que les altres nou desenes parts, havent perdut d'ençà d'aleshores qualsevol mena d'interès? Recordeu el juny del 1848!...

Tinc a punt la meva resposta, i m'enorgulleixo que el lector vegi que no hi pot replicar res.

L'estabilitat de l'Estat i del govern és un bé que la burgesia aprecia encara més que el poble, el bé més gran de tots. Aquest bé no es pot obtenir gratuïtament; l'experiència prou que ens ho demostrat fins ara (segueixo raonant en la hipòtesi de les

nostres 15 constitucions)! ¿No és doncs pas veritat que, en el moment en què escric, aquesta estabilitat tan precària ens costa —si només parlem d'una sola categoria de despeses, les despeses que anomenaré de *Majestat*— 250 milions? Bé, i què faig jo que no sigui atribuir una altra utilitat a aquests milions? La llibertat, la seguretat, l'estabilitat, la propietat, la pau, garanties al preu de 250 milions, un 2% d'avantatge que s'hauria de treure del producte nacional en favor dels treballadors més pobres, més honestos, més intel·ligents, i que, tot plegats, el dia en què rebessin la seva pensió ja comptarien com a mínim amb 15 anys de servei efectiu: qui gosaria considerar-ho car?

A més, la burgesia conserva el gaudi del seus béns i de les seves rendes, col·locacions, prerrogatives, dignitats i honors. Serà la primera a treure profit dels estalvis que, a ella que sap administrar i comptar, li serà fàcil extreure del pressupost. En aquest aspecte, està ben segura de no trobar ja ni la més mínima resistència dinàstica. Amb una democràcia interessada en el manteniment de la República i del govern, que proporcionarà un milió d'homes armats per defensar-los, ja no farà falta la policia, ja no hi haurà cap més disturbí. Voleu protegir-vos de la insurrecció popular? Agafeu el poble mateix com a guardià i així podreu disminuir la gendarmeria, tindreu llibertat absoluta de reunió, d'associació, de publicacions periòdiques o no periòdiques. Sabeu el que costen aquestes molèsties?... Una democràcia obrera sempre serà menys bel·licosa, menys aventurera que una autocràcia. D'entrada ja estalviarem 250 milions del pressupost de guerra i de la marina, i això només reduint l'exèrcit permanent a la meitat. I, en el cas que volguéssim un desarmament total, estalviariem 500 milions. Una democràcia administrada per una burgesia estalviadora, desconfiada, que ja no hauria de témer les revolucions del poble ni lluitar contra les iniciatives de la corona, trobaria ràpidament la

manera d'amortitzar el seu deute sense haver de recórrer a la bancarrota: 500 milions més que es podrien fer desaparèixer del pressupost. M'accontento amb aquestes observacions. Després d'això, de què es podria queixar la burgesia esdevinguda republicana? Voleu realment emprendre el camí de les reformes, el camí del que és econòmic? Cal saber posar-hi un preu. Al principi, això podia semblar contradictori; després del que acabo de dir, la burgesia em comprendrà.

I per què —em direu— no vau proposar aquest projecte tan bo el 1848? Bé, si us haig de dir la veritat, el fet és que els meus amics i jo som vertaders republicans, republicans rígids i de conviccions sinceres. Imaginem un estat social en el qual l'estabilitat del govern no costarà res, o gairebé res, no pas més que la circulació del diner, el crèdit, el canvi i l'assegurança, i en el qual la plebs obrera només s'haurà d'interessar en la *res publica* a través de la seva feina. Perquè no volem cap pressupost de la casa reial, ni tan sols del poble; perquè, quan obeïem la Constitució de 1848, no acceptàvem pas la seva forma unitària i indivisibilista; i, finalment, perquè, exclusivament dedicats a afirmar i defensar el principi de mutualitat, que no és res més que el de federació, contra les aberracions del comunisme i del governamentalisme, calumniats en les nostres intencions, les nostres idees, en la nostra política, havíem d'evitar sobretot d'atjar, amb propostes com aquestes, amb les ànsies populars, el furor de la burgesia i la indignació de les persones honestes.

Amb aquesta anàlisi de les constitucions he volgut demostrar en xifres que la Constitució del 1793 —he triat expressament la que pitjor anomenada té— era tan aplicable com qualsevol altra; per això només hauria calgut saber-hi interessar la classe treballadora i pobre, tot atribuint-li el pressupost de la casa reial i totes les despeses que comporta una monarquia. Però, qui sap? No és evident que el 1848, com tampoc el 1793,

els treballadors haguessin acceptat aquest regal. Haurien estat generosos. Al poble li agrada que els seus representants el representin amb determinació; les exquisitats són gairebé totes ideals. Li agraden les generositats principesques. De la República segurament no rebria amb gust ni dotacions, ni subvencions, ni gratificacions, ni drets d'hereus, ni ajudes, ni suborns, ni suplementos salarials. Té sensibilitat, orgull. Sigui com sigui, els temps del 1793 i del 1848 ja han passat, i mai no tornaran. I això és el que fa que avui em pugui permetre de fer totes aquestes crítiques, Però, oh, conservadors cecs i incorregibles, recordeu si us plau aquesta paraula de la Bíblia: «No temptareu Jehovà, el vostre Déu».

CAPÍTOL X

Crítica a la carta constitucional, 1814-1830

La matrona d'Esmirna, apòloga parlamentària. — Just mig equívoc, doctrina pedantesca, moderació hipòcrita, corrupció velada, austeritat intrigant, costums de jesuïtes, política d'adúlter, impotència absoluta.

Atès que, gràcies al monopoli de la premsa, a l'ambició advocadesca, a l'elasticitat de la consciència dels nostres suposats demòcrates, a les complaences del govern imperial, i gràcies, finalment, a la niciesa *welsche*, ves per on estem tornant a aquelles famoses institucions de juliol; afanyem-nos, doncs, ara que encara podem, a dir-hi tot el mal que es mereixen. Més endavant, la nostra opinió, força irreverent, ens seria imputada infal·liblement com una falta.

De tots els partidaris del sistema modificat al juliol, Thiers és sens dubte el més sincer, com també avui n'és el més il·lustre.

Entre nosaltres, sospito que només s'hi aferra tant perquè és l'autor de la famosa fórmula: «El rei regna, i no governa». Però, bé, una mica de vanitat no li va malament a una convicció política, i la de Thiers és absoluta, la qual cosa la fa eminentment respectable als nostres ulls. Thiers és l'home que més ha fet per la monarquia de juliol, el que millor l'ha coneguda, el que millor l'ha practicada, i el que millor la defensa avui. Bé, doncs, ha tret clarament Thiers l'entrellat dels misteris d'aquest govern constituït al seu gust i tan apropiat al seu geni? N'ha sentit la immoralitat fonamental? Ha vist que no era altra cosa que una utopia, mil vegades més corruptora, i per tant més perillosa, que les de 1793 i 1804? Li demano perdó a l'inesgotable historiador del *Consulat* i de l'*Imperi* per qüestionar d'aquesta manera la solidesa del seu parer. En la seva història sobre Napoleó, Thiers diu que hom ha estat injust envers l'*Acta Addicional*; que aquesta quarta constitució de l'imperi certament valia més que la Carta de 1814; que, en el conjunt de les seves disposicions, l'obra de l'emperador era més lliberal que la de Lluís XVIII. I Thiers ni tan sols ha observat l'article 18, que institueix els ministres d'Estat sense cartera, encarregats de defensar els actes del govern a les cambres; no se n'ha adonat d'aquesta invenció perillosa, destinada a anul·lar, en benefici de la prerrogativa imperial, tots els efectes del parlamentarisme, una invenció que, amb el sistema electoral renovat de l'any VIII, constitueix tota l'originalitat de l'*Acta Addicional*, i contra la qual Thiers lluita sense treva en la Constitució de 1852, com si fos la idea més contrària als seus sentiments, a les seves conviccions més profundes. Així doncs, tinc el dret de suposar que Thiers, amb tot l'atordiment o la petulància d'esperit que tant se li ha criticat, no ha observat, amb una crítica rigorosa, la Carta de 1830, i que en aquest aspecte hagi quedat per sota de l'opinió que, molt abans del

1848, sense filosofia i amb l'única evidència del sentit comú, havia condemnat aquest sistema. En definitiva, ¿qui guanya: l'opinió d'abans del 1848 o Thiers que avui fa tot el que pot per fer que aquestes idees canviïn?

Primer havia pensat fer una anàlisi sobre les formes d'aquest equilibri, del qual sembla que ens hem enamorat des que ja no en gaudim i que constitueix gairebé tot el bagatge de la nostra jove oposició. Però he pensat que una exposició minuciosa, per molt talent que hi pugui esmerçar, semblaria terriblement avorrida; que un tema com aquest no mereixia cap mena de discussió filosòfica una mica llarga; que un sistema polític, inventat expressament per al triomf de la mediocritat garlaire, del pedantisme mesquí i intrigant, del periodisme subvencionat, que explota la propaganda i el xantatge, i en el qual les transaccions de consciència, la vulgaritat de les ambicions, la pobresa de les idees, així com el lloc comú oratori i la facúndia acadèmica, són mitjans segurs d'èxit; en el qual la contradicció i la incoseqüència, la manca de franquesa i d'audàcia, erigides en prudència i moderació, estan perpètuament a l'ordre del dia; que un sistema com aquest —deia— es resisteix a ser refutat. Analitzar-lo seria engrandir-lo, i, independentment d'allò que fes el crític, donar-ne una idea falsa. A més, aquesta constitució encaixa amb les altres, ja que sabem que totes juntes només formen un mateix cicle. És un d'aquests termes mitjans en els quals la saviesa burgesa es complau; només cal acostar-ne els extrems l'un darrere l'altre perquè de seguida puguem veure'n la hipocresia i el buit. Però, atès que justament ja hem tingut l'ocasió de fer això moltes vegades, que la mateixa ocasió es tornarà a presentar, i que ja en coneixem l'aparença, acontentem-nos, ara per ara, amb fer-ne el croquis.

En altre temps, a Esmirna, a la costa de l'Àsia Menor, hi vivia una vídua jove i bella, malgrat que del seu espòs havia

tingut uns quants fills. Atès que era rica, tant per la dot que li havia constituït el seu espòs com per la tutela dels seus fills, era cobejada per la seva bellesa i fortuna per nombrosos pretendents. Tota la família, els pares del seu marit i els seus, li desaconsellaven que es casés: «Què n'heu de fer ara de casarvos de nou», li deien. «Una experiència conjugal de cinc anys deu d'haver fet esvanir-se els vostres somnis de joventut. El vostre difunt espòs era un home excel·lent: per això heu de considerar un honor no substituir-lo per ningú; mantingueu devotament la seva memòria. Per contracte de casament i per testament, us ha deixat, la meitat a títol de propietat i la meitat fins a la majoria d'edat dels vostres fills, la possibilitat de gaudir de tots els seus béns, que són immensos. Aquest gaudi, la quarta part del qual bastaria àmpliament a les vostres necessitats, us garanteix, amb la independència, una bona fortuna, i, el que és més important, el respecte i la deferència dels vostres fills. Substituir el cap de família, quina posició per a una dona! No comprometeu aquest futur d'honor, de dignitat i de pau amb una aliança, els avantatges problemàtics de la qual no podrien compensar per a vos els inconvenients evidents. Una dona forta sap trobar la felicitat en la llei que imposen els seus deures, la cura de la seva reputació i la Providència. Defugiu les alegries que ja no estan fetes per a vos. Com que ell mateix explotava [les seves terres], el vostre difunt espòs havia aconseguit millorar el cultiu i augmentar proporcionalment les rendes. Però, quina feinada!, quantes dificultats! Gairebé acabava de morir... Sigueu més prudent: distribuïu les vostres propietats en diferents lots; doneu-les en lloguer separatament; deixeu més als arrendataris per tal de poder comptar amb el seu rigor; absteniu-vos tant d'agafar un home que us porti els negocis com de buscar-vos un espòs, i, digna mare, santa vídua, encarregueu-vos només de l'educació dels fills. Amb un

segon casament no els trauríeu la part més important del vostre afecte, el millor lloc al vostre cor? Aneu amb compte, això seria com treure-us a vos mateixa el seu afecte. No hi hauria cap aliança entre els fills del primer llit i el nou ocupant. En donar-los un padrastrer, vos esdevindríeu una madrastra. Per a vos ha arribat el moment del seny; no us en queixeu. Mantingueu-vos com la vostra mestressa, i, amb el cor lliure, la consciència tan pura com lliure el cos, gaudiu del noble paper d'educadora i de mare verge. No trobareu res que s'hi pugui comparar.» Ella estava d'acord amb la rectitud d'aquests arguments, però tampoc li mancaven les justificacions. «Una dona —responia— sempre necessita consell i suport, tenir cura de la pròpia reputació així ho requereix. Si es tornés a casar, seria sobretot en interès dels seus fills. Els estalvis que poguéu fer durant la seva administració com a tutora, en el futur revertirien en ells; però, com podia ser que no es veiés que l'estalvi de cada any esdevindria més important si la despesa domèstica era compartida amb un segon espòs, que sens dubte no entraria al seu llit amb les mans buides. Pel que feia al finat, no pensava poder-lo honorar més que amb la tria mateixa del seu successor. I, un cop tinguéu un espòs —no deia pas en poder de—, comptava, amb el concurs d'un home intel·ligent i fidel, prosseguir amb l'explotació encara amb més èxit que aquell assolit pel seu primer espòs. Aleshores hom veuria de què era capaç.» La veritat era que, com totes les dones joves que han tastat el matrimoni, i malgrat la seva doble maternitat, estava més enamorada que mai.

Entre els admiradors que tenia s'havia fixat en dos homes força formosos, de diferent condició, però de la mateixa vàlua. Un era d'origen noble: de talla esvelta i elegant, cabells rossos, dolç esguard, mans aristocràtiques, maneres distingides, llenguatge brillant, i sobretot tenia un títol, coses que havien afa-

lagat l'amor propi de la jove vídua. L'altre, de sang plebea, era menys brillant, però la seva energia apassionada, la fortalesa dels seus muscles, el timbre de la seva veu, la seva barba negra i plena de promeses, exercien sobre ella una seducció irresistible. Davant seu no podia impedir-se de sentir un estremiment deliciós. És ben cert, però, que els indiferents no consideraven aquests dos personatges amb la mateixa indulgència. Sembla que el primer, aliè al país, havia dissipat en les bogeries de la seva joventut la part més important del seu patrimoni; després havia voltat pel món i havia tingut força aventures. Sentint ara que la maduresa li arribava, a la manera dels bons burgesos, mirava d'estabilitzar la seva vida. El segon encara havia de fer fortuna, i caminava vers el seu objectiu amb l'avidesa d'un especulador sense fre ni vergonya. Empesa pels dos rivals a manifestar-se, la jove dona no sabia què fer. Li hauria agradat molt —deia tot rient— agafar-los tots dos!... Però es va haver de decidir. Secretament s'inclinava pel morè, però finalment va guanyar el ros. Us preguntareu: ¿què li feia traïr els seus sentiments íntims, potser la felicitat de la seva vida, la seguretat de l'honor? Misteris del cor femení, que la vanitat domina encara més que l'amor. Va considerar que el ros seria un espòs més manejable; que tindria una millor presència davant de la societat, al ball, a l'hora de sortir a passejar; i, a més, volia demostrar als que maldeien que la passió no la dirigia. Tanmateix, no havia pogut contenir tan bé la seva excessivament intensa inclinació com perquè no se n'endevinés alguna cosa; la sacrificava virtuosament. Qui hagués sabut llegir el fons de la seva ànima potser hi hauria fet aquest estrany descobriment: havia comprès perfectament —reflexionava ella mateixa—, que, des del punt de vista del l'interès dels seus fills, un home de negocis seria un millor administrador que un gentilhome. I, sense gosar confessar-ho, esperava que aquest preferit

del seu cor li continuaria essent fidel per l'amor mateix que ella li havia deixat entreveure. Després d'haver-se sacrificat tal com ho exigia la seva dignitat, trobaria en l'abnegació d'un home honest la recompensa a la seva virtut. La dona posseïda per l'amor és un pou de murriada. Bé, aquesta va ser la seva decisió, i res no va poder canviar la seva resolució.

Un cop el casament consumat, un odi terrible es va encendre en el cor de l'amant rebutjat. Va acusar-la de traïció i va jurar que s'hi venjaria. «La posseiré —va dir—, de grat o per força, davant dels ulls del seu marit.» Tot seguit se li va organitzar en tot un sistema de persecució sorda i amb mals oficis. Se'l va portar diverses vegades a judici; se li van atiar en contra els camperols; els seus criats i administradors foren corromputs; els boscos li foren destruïts, el bestiar fou maltractat; se'l va desacreditar al país, l'opinió pública el va condemnar. Quan hi havia una elecció política, mai no aconseguia ni una sola veu. Ella, que havia comptat amb una vida envoltada d'honors, tenia el cor trencat davant d'aquestes vexacions que eren com dards de l'infortuni. Coneixia la causa de tot plegat, però no podia confessar el dolor a ningú, ni tan sols a l'espòs, el qual, per la seva banda, un cop en possessió dels poders de la seva dona i erigit en propietari, es llança a fer negocis, comprà, amplià el cercle d'operacions, i després es consolà dels seus errors lliurant-se —com en el passat— a la beguda i a la disbauxa. Un cop més, els parents van intervenir, i li van fer aconsellar que se separés, si no de cos, si més no de béns, l'única manera —li fan veure a la infeliç— de no passar, un cop finalitzada la tutela, a dependre dels seus fills, a la qual cosa ella respon: «No em puc queixar del meu marit, sempre tan ple d'atencions envers la meva persona; i, pel que fa a l'home que ha esdevingut el nostre enemic, bé sé prou d'on prové la seva còlera, i no puc estar-ne ressentida.» D'una banda es conxorxava

amb el seu marit; de l'altra, assaboria com a senyals d'amor els cops enverinats d'aquell, la passió del qual havia rebutjat. Mai se l'havia estimat tant.

«He pecat contra l'amor —va acabar pensant—; ara és hora que l'amor m'ajudi.» Va enviar —amb rics presents— a consultar l'oracle de Venus a aquella cèlebre ciutat de l'Hel·lespont on la famosa Hero, l'amant de Leandre, havia estat sacerdotessa. «La consultant —va respondre l'oracle— només té una manera de sortir de l'embull: tot guardant el seu espòs, tornar amb el seu amant.» Imagineu quina va ser la seva sorpresa! Era una dona honesta; respectava massa el marit, els fills, la seva dignitat de mare de família; i, tanmateix, la resposta de l'oracle li va arribar al fons de l'ànima. Allò que distingeix la hipocresia de la dona de la de l'home és que, quan aquest està sol, es treu la màscara, mentre que la dona guarda la seva. Es menteix a ella mateixa. «Els oracles són enigmàtics —va pensar—, ara ja sé què haig de fer.» Fa venir aquest persecutor implacable, li fa uns retrets ben dolços, li demana de què són culpables ella i el seu marit, els fills, envers ell, tot reconeixent que ella sola n'és la culpable; li reclama per a ells, no pas per a ella mateixa, la seva benevolència, tot deixant entendre que es jutja indigna de perdó; finalment, li treu una promesa de reconciliació. Per a ella, el dia en què va aconseguir que aquests dos homes, amics en el passat, es donessin les mans va ser un dia victoriós. Gràcies a la seva prudència havia aconseguit més que no pas tots els consells. Victòria de l'amor i de la virtut! Què no pot aconseguir una dona encantadora el seny de la qual iguala la seva bellesa? Va fer que els rivals fraternitzessin, que el lleó i el drac s'abraressin.

Tota la ciutat va parlar d'aquesta pau tan delicadament sol·licitada i tan lleialment conclosa. Les persones doctes, bohemis i pseudointel·lectuals, convidades a les festes, van cele-

brar en vers i en prosa aquesta dona noble, de la qual es va parlar, en termes discrets però molt sentits, en els diaris i fins i tot a l'Acadèmia. Déu sap, però, el que va costar aquest èxit! Encara no havien passat tres dies que la condició imposada per l'oracle ja havia estat satisfeta.

Però el que va succeir va ser totalment diferent. L'amant estava gelós com un tigre: pretenia regnar tot sol; cada dia aclaparava amb retrets la seva amant, que no es decidia ni a fer fora el seu marit del llit conjugal ni a abandonar-lo ella mateixa. Adúltera i polígama, la seva avidesa s'anava tornant desmesurada. Per la seva banda, el marit, tan indiferent com implacable, esdevingut el deutor, el protegit, el criat d'aquell que el deshonorava, s'anava tornant esquerp de dia en dia i es lliurava a la disbauxa més roïna. A vegades semblava voler demostrar autoritat, i amenaçava de tirar al carrer el rival insolent. Però aquestes còleres no duraven gaire: l'amant s'havia anat posicionant com a intendent, administrador, proveïdor, comissionista i banquer de la casa. Tots els assumptes passaven per les seves mans; feia els préstecs, les compres, les vendes i les renovacions, ajudat en tot per l'esposa, que admirava la seva gran perícia. Atès que les propietats, béns de menors, no es podien empenyorar, s'havien demanat préstecs sobre les rendes de deu anys. La subsistència de la família va passar a dependre d'aquell que de tot la desposseïa... Això era un infern, un escàndol que feia exclamar tot el país. Mentre, els fills del primer casament esdevenien grans i forts. «Mare —li deien—, vols que et traiem de sobre aquests dos homes? Començarem pel teu morè; un cop llençat aquest al femer, l'altre no ens pesarà gaire». «No, no —cridava ella desesperada—, que diria la gent de mi, Déu meu! Voleu deshonorar-me?» S'aferrava a la seva infàmia, i, com Fedra, al·legava *la cura de la seva glòria*.

Finalment, va decidir consultar l'oracle un cop més. Aquesta vegada hi va anar ella mateixa, aturant-se al llarg de tot el camí a totes les capelles erigides a l'Amor i a Venus. «Deesa—va dir en arribar al santuari—, m'heu enganyat. He seguit el vostre consell, tot ho he sacrificat a l'amor, al plaer, i ara sóc més infeliç que abans.» «Has errat, insensata, li va respondre severament Venus. Has de saber que els oracles només revelen als mortals allò que ells mateixos han concebut en el secret del seu cor. Has buscat l'adulteri, n'has gaudit. Has pogut creure que Venus seria la teva còmplice? Així calumnieu els vostres déus. Sóc, sota el nom de Venus, la Justícia, la Belleza i el Pudor. Mai he tingut ni espòs ni amant; Vulcà, Mars i Adonis no m'interessen en absolut. He donat a llum a la meva persona, abans del naixement dels homes i del déus, les Gràcies, els Amors i les Virtuts. Jo sóc qui ha fet el món, jo he fundat la primera societat, i l'última criatura meva és la Llibertat. I ara seré per a tu el Remordiment, que et perseguirà sense descans. Vés, impura, i medita sobre les meves paraules. La teva vergonya no s'esvirà fins el dia en què consentis a ser fuetejada en públic pels teus propis fills.»

Però res va fer que aquell ésser indigne acceptés deixar ni el marit ni l'amant. El desordre i el turment no feien altra cosa que agreujar-se. Els fills, que aleshores ja eren majors d'edat, van reclamar la seva herència. Aquest va ser el senyal de l'enfonsament. En comptes de fer estalvis, la tutela s'havia endeutat enormement. L'administrador s'havia apropiat de la millor part de les rendes. Ara era ric; els dos esposos expropiats, declarats en fallida, es van trobar sense recursos. La dona va abandonar aquell sostre que l'havia rebut quan era verge, sota el qual dos vegades havia estat mare, i va marxar lluny, amb el seu marit imbècil, a viure de la pensió que els fills li van assignar. De la mateixa manera que havia viscut en

la luxúria, va morir en la ignomínia. Ningú va assistir al seu funeral.

Amic lector, suposo que compreneu tot sol aquesta paràbola; tanmateix, faré com si necessitéssiu un intèrpret. En la part occidental d'Europa, amb el clima més temperat de la Terra, existeix una nació nombrosa, igualment afavorida pels dons de la naturalesa i de l'esperit, la més sociable de totes, que durant un temps va semblar destinada a servir a les altres de consell i model, i que un dia hom va anomenar la *Gran Nació*. Durant vuit segles, des de l'any 987 fins al 1788, va formar una monarquia que no va deixar de prosperar i de créixer contínuament, quan tot d'una, ara ja vídua dels seus reis... Però en quina narració m'estic ficant? Tinc, com Perrin-Dandin, el cap confós d'eleccions, oposicions, èpoques de decadència, juraments i paràboles, i no sé de quina manera expressar el que vull dir. I, tanmateix, és quelcom molt simple. Fa aproximadament cinquanta anys, França va adoptar el sistema constitucional. És a dir que, posseïda anteriorment en règim de comunitat per reis de dret diví, els seus amos i senyors, després d'una viduitat curta, es va tornar a casar en règim parafernal, allò que anomenem carta o constitució. Així doncs, es va constituir —com en el passat— en reialesa, imperi o presidència; el nom varia; prou que sabem que França sempre ha tingut molta afecció als títols nobiliaris. Però, en entrar en funcions, el príncep consort ha hagut d'acceptar com a supervisor de la seva gestió un antic amic de l'ànima de la seva esposa, conegut amb el nom o sobrenom de *Democràcia, una i indivisible*. Prou que s'havia avisat a la vídua: «No us torneu a casar; conserveu la vostra llibertat; governeu-vos, administreu-vos vos mateixa; i, puix que els vostres dominis són tan grans que sobrepassen les forces d'un home, fins i tot les d'una tropa, diviseu-vos en províncies, independents, autònomes, úni-

cament unides entre si per un vincle federal. Sobretot, res de dualisme; i si no us en podeu passar, sotmeteu-vos al vostre cap i mireu d'entendre-us bé amb ell. Però sobretot eviteu de proporcionar-li un assistent, de posar un amant al vostre llit, un adúlter, que seria per a vós un pitjor tirà que el primer. Seria alhora la vostra ruïna i la vostra vergonya...» Però França no va tenir en compte aquesta advertència. Es va tornar a casar, va agafar un amant, i les seves misèries es van començar a multiplicar tant com les seves fornicacions. Així es van trobar uns elements antagònics, inconciliables, la *Monarquia* i la *Democràcia*. Heus aquí la rivalitat fatal sobre la qual es fonamenta el nostre sistema o matrimoni polític. El príncep gaudeix del títol de consort i n'exerceix els drets; la condició de la Democràcia, representada per una èlit d'homes triats pel cos electoral, i que s'anomena Oposició, varia. Unes vegades, com a sòcia comanditària, l'obliga a passar uns comptes enutjosos, li imposa la seva direcció, el fa fora de casa seva i del seu llit; d'altres, l'espòs ultratjat es revenja, força la Democràcia a retrocedir, deixant a penes als seus representants les engrunes de l'amor, insuficients per a la seva voracitat. Des del 2 de desembre, l'amic de l'ànima menjava a la cuina; després de les últimes eleccions, acaba de rebre la invitació per tornar a seure a la taula dels senyors. Alerta amb el patró! Passi el que passi, atès que és evident que els dos rivals persegueixen exactament el mateix objectiu i desitgen exactament el mateix, és a dir, posseir la dona i el patrimoni en exclusiva, França no pot guanyar res amb aquest canvi. Tant si es llança al coll del seu marit o al cap del seu amant, reparteix el seu temps per estar amb cadascun d'ells, i intenta, tot donant-los satisfacció ara a l'un i ara a l'altre, de posar-los d'acord, res no hi fa. Els costos de les disputes i de les reconciliacions sempre es treuen de les seves rendes personals.

I què més us podria dir? En comptes del senyor únic que va posseir la seva joventut i que anomenava el *Meu tendre espòs*, França, amb el seu sistema de poliàndria constitucional, s'ha procurat dos tirans, s'ha fet prostituta. Ha adoptat l'adulteri com una forma de suavitzar l'autoritat marital i d'evitar el divorci; la promiscuïtat en la família política per tal de servir d'exemple a les famílies individuals. Heus aquí el sistema ideat el 1791, inaugurat el 1814 i consolidat el 1830, per al restabliment del qual la ciutat de París acaba de donar 153.000 vots. Què me'n dieu, orgullosos demòcrates? Sabeu el que és la vostra Oposició? Un proxenetisme. Si aquest apòleg no us sembla demostratiu, tinc a la vostra disposició tota mena d'arguments peremptoris, de fet i de dret. Però abans cal que us demostrï que ja no estic sol; que els 18 protestadors de l'1 de juny han esdevingut una *legió*, i que teniu davant vostre un partit decidit a esborrar-vos del diccionari polític.

(El document va romandre inacabat.)

De la capacitat política de les classes obreres

CAPÍTOL XIV

De la mutualitat en el govern. — Concepció de la identitat del principi polític i del principi econòmic. — De quina manera la democràcia obrera resol el problema de la llibertat i de l'ordre.

El que constitueix el *dret econòmic*, sobre el qual he parlat moltes vegades en publicacions anteriors, és a dir, l'aplicació de la justícia a l'economia política —ara ho podem comprendre—, és el règim de mutualitat.¹ Fora de les institucions mutualistes, lliurement formades per la raó i l'experiència, els fets econòmics no són altra cosa que un embolic de manifestacions contradictòries, un producte de l'atzar, del frau, de la tirania i del robatori.²

Un cop establert el dret econòmic, el dret públic es podrà deduir immediatament. Un govern és un sistema de garanties; el mateix principi de garantia mútua que ha de garantir a cada

1 Nota de l'ed.: Per *mutualisme* es fa referència al moviment cooperativista.

2 Vegeu *Contradictions économiques*. 2 vol. gr. in-18. París, 1849.

individu la formació, el treball, la lliure disposició de les seves facultats, l'exercici del seu ofici, el gaudi de la seva propietat, l'intercanvi dels seus productes i serveis, garantirà igualment a tots l'ordre, la justícia, la pau, la igualtat, la moderació del poder, la fidelitat dels funcionaris, l'abnegació de tots.

Així doncs, de la mateixa manera que el territori va ser originalment dividit per la natura i delimitat en un cert nombre de regions, i després, en cada regió, subdividit de mutu acord entre els municipis i distribuït entre les famílies; i de la mateixa manera que les feines i els oficis es van distribuir recíprocament, segons la llei de la divisió orgànica, i al seu torn van formar grups i corporacions acceptades, de forma similar, segons el nou pacte, la sobirania política, l'autoritat civil i la influència corporativa es coordinen entre les regions, els districtes, els municipis i altres categories, i a través d'aquesta coordinació s'identifiquen amb la llibertat mateixa.

L'antiga llei de la unitat i la indivisió s'ha abrogat. En virtut de l'aprovació, si més no presumpta, de les diverses parts de l'Estat del pacte d'unió, el centre polític es troba arreu, i la circumferència enlloc. Cada grup o varietat de població, cada raça, cada llengua, mana al seu territori; cada polis, emparada per les seves veïnes, és mestressa i senyora en el cercle format per la seva projecció. En el dret, la unitat només es revela en la promesa que els diversos grups sobirans es fan els uns als altres: 1) de governar-se ells mateixos d'acord amb els principis mutualistes i de tractar amb els seus veïns segons certs principis; 2) de protegir-se de l'enemic exterior i de la tirania interior; i 3) de concertar-se en l'interès de les seves explotacions i de les seves empreses respectives, i també de prestar-se assistència en els seus infortunis. I en el govern, [es revela] només en un consell nacional constituït per diputats dels estats i encarregat de vetllar per l'execució del pacte i la millora del que és comú.

D'aquesta manera, traslladat a l'esfera política, allò que fins ara hem anomenat mutualisme o garantisme adopta el nom de *federalisme*. En una simple sinonímia se'ns dóna la revolució sencera, política i econòmica...³

No m'estendré més sobre aquesta conclusió del mutualisme, una conclusió suficientment accentuada en el *Manifeste des Soixante* [Manifest dels Seixanta],⁴ pel que fa a la reorganització corporativa, la pràctica del sufragi universal i les llibertats provincials i municipals. Només cal que afirmi —segons la lògica i a la vista dels fets— que en la democràcia obrera, tal com es presenta des de fa un any en els seus actes més meditats i més autèntics, la política és el corollari de l'economia, que totes dues es tracten amb el mateix mètode i segons els mateixos principis, de tal manera que, en el futur, la república unitària, la monarquia constitucional i l'autocràcia centralitzadora no tenen més possibilitats d'assolir l'èxit en les masses que l'anarquia mercantilista o la comunitat icariana.

En el moment en què escric aquestes línies, certament, aquesta concepció condensada encara no ha progressant gaire, i només un petit nombre d'esperits d'elit la intueix. Però les bases ja han estat posades, les llavors ja han estat plantades, i la lògica de les masses i el curs natural de les coses els proporcionaran el creixement adient, *Dabit Deus incrementum*. Podem dir-ho amb tota confiança: el socialisme caòtic del 1848 s'ha eixorivit. No seré jo qui digui ara tot allò que comporta; el que sé i veig és que, com un embrió que ja és fort, està completament format. La calúnnia i la ignorància no poden fer-li

3 Vegeu *Du principe fédératif*, 1 vol. gr. in-18, per P.-J. Proudhon, París, 1862, Dentu; i *Les démocrates assermentés*, del mateix autor i ed.

4 *Nota de l'ed.*: Programa de reivindicacions socials signat el 1864 per seixanta treballadors adreçat a donar suport a una candidatura obrera en unes eleccions parcials.

res. Ha resolt el problema que tenia, i, jocs de paraules a part, podem dir que la revolució democràtica i social està garantida, i que el seu triomf no pot trigar gaire a arribar.

Quan va sorgir, la idea mutualista, fora de la qual cada vegada tindrem més l'ocasió de convèncer-nos que no hi ha cap millora possible, cap salvació per al poble, no podia deixar de provocar alguns retrets. Es van fer dues acusacions, similars en el fons i només diferents en el punt de vista i la idiosincràsia dels que les expressaven. D'una banda, els antics demòcrates semblaven tenir por que, per comptes de simplement reformar el sistema polític, atacant els abusos, canviant les formes i renovant les institucions, tal com el partit republicà sempre ho havia entès, el mutualisme destruís la unitat mateixa, és a dir, allò que constitueix el vincle social, la vida col·lectiva, allò que dóna a un poble la seva força de cohesió i garanteix el seu poder i la seva glòria. D'altra banda, la burgesia ha expressat els mateixos recels. Ha vist en aquesta mutualitat infinita una tendència a l'anarquia, i, en nom de la llibertat mateixa, ha protestat contra aquesta severitat del dret individual i aquesta exorbitància de la personalitat.

Cal dir que alguns esperits, amb millors intencions que prudència, han afavorit involuntàriament aquests retrets per la vehemència amb la qual han protestat en aquests últims temps contra els excessos del poder central, de tal manera que, si després de tants debats, de tantes contradiccions, de tanta fatiga i de tant de tedi ens queda quelcom de les nostres antigues opinions, alguna espurna del nostre vell ardor polític, en última instància, podem interpretar-ho en favor de l'ordre i contra la llibertat. Des de fa 12 anys, a França regna una vertadera inèrcia contra qualsevol moviment.

Per tant, a la democràcia obrera, i no em cal insistir en la importància de la qüestió, ara li toca mostrar de quina mane-

ra, amb el seu principi de mutualitat, entén la realització de la divisa burgesa del 1830, *llibertat-ordre públic*, allò que la democràcia republicana de 1848 expressava de més bona gana amb aquestes paraules: *unitat i llibertat*.

I aquí podem examinar en conjunt, en el seu ampli abast i el seu elevat caràcter, aquesta idea sobirana, mitjançant la qual es demostra, de la forma més reeixida possible, la capacitat política de les classes obreres.

Considerem, primer, que l'esperit humà tendeix fonamentalment a la unitat. Afirmar aquesta unitat en totes les coses: en la religió, en la ciència, en el dret. I amb més raó la vol en la política. I si això no impliqués una certa contradicció, la voldria fins i tot en la filosofia i la llibertat. La unitat és la llei de tot allò que és viu i està organitzat; que sent, estima, gaudeix, crea, lluita, treballa, i tant a través de la pugna com del treball, cerca l'ordre i la prosperitat. L'absència d'unitat ha estat concebuda com el principi del regne satànic; l'anarquia, la dissolució, equival a la mort. A través de la unitat i per a la unitat es construeixen les ciutats, es formulen les legislacions, es funden els estats, les dinasties es consoliden, les multituds obeeixen els prínceps, les assemblees, els pontífex. Per raó de l'horror a les divisions, una conseqüència inevitable de les discòrdies, la policia dels governs empaita amb els seus recels i les seves còleres la recerca filosòfica, i l'anàlisi altiu, i la negació impia, i l'heretgia deïcida; per raó d'aquesta preciosa unitat, les nacions de vegades es resignen a la més odiosa tirania.

Mirem de conèixer, sense exagerar ni disminuir res, què és la unitat.

En primer lloc, observem que, atès que no hi ha llibertat sense unitat, o el que és aproximadament el mateix, sense ordre; tampoc no existeix unitat sense diversitat, sense pluralitat, sense divergència; cap ordre sense protesta, contradicció

o antagonisme. Aquestes dues idees, *llibertat* i unitat o ordre, recolzen l'una en l'altra, com el crèdit en la hipoteca, la matèria en l'esperit i el cos en l'ànima. No les podem separar, ni absorbir-les l'una dins de l'altra; hem de resignar-nos a viure amb totes dues, tot equilibrant-les...

La qüestió aquí és, doncs, poder saber —i no pas com ho pretenen uns sofistes incompetents— si la llibertat sorgirà de l'ordre, o l'ordre de la llibertat; si podem confiar a aquesta la producció d'aquell, o si ella mateixa no és altra cosa que l'última paraula del pensament organitzador: per manifestar-se, l'ordre i la llibertat no esperen l'ajuda o el permís l'un de l'altre, ni de ningú. Existeixen indissolublement lligats l'un a l'altre per si mateixos i des de sempre. Només es tracta de descobrir quina es la seva mesura respectiva en tota cosa, i la seva naturalesa.

Fins ara, en el cos polític, ordre i llibertat han estat dues expressions provisionals, inexactes, per no dir arbitràries. Mentre la humanitat s'organitzava i s'alliberava ella mateixa —dos termes que són sinònims— va passar per un seguit d'hipòtesis destinades a servir-li alhora de prova i de transició. Potser encara no hem arribat al final. Sigui com sigui, des d'ara ens conforta i en tenim prou amb saber que: 1) en la societat es dóna un progrés paral·lel vers la llibertat i l'ordre; i 2) podem definir i accelerar aquest progrés

Com és, doncs, que tantes formes governamentals, tants Estats, s'hagin abrogat —per dir-ho d'alguna manera— a si mateixos els uns després dels altres, que la consciència universal els hagi abandonat, i que, actualment, a l'Europa civilitzada, no puguem trobar ni un sol home que vulgui jurar per cap de les constitucions anteriors? Com és que la monarquia constitucional mateixa, tan cobejada pels nostres pares, obra de tres generacions consecutives, ja no té cap possibilitat de recuperar-se en la nostra, i que arreu d'Europa mostra signes

visibles de feblesa? I el fet és que cap forma política encara no ha aportat la verdadera solució de la compatibilitat de la llibertat amb l'ordre, tal com ho demanen les ànimes raonables; que la unitat, concebuda per les intel·ligències més liberals i també pels esperits més absolutistes encara no és res més que una unitat falsa, artificial; una unitat de coerció i de pressió, és a dir, un pur materialisme, tan aliè a la consciència com impenetrable per a la raó: dogma, ficció, bandera, símbol de secta, de partit, d'església o de raça; article de fe o raó d'Estat.

Ara mirarem d'explicar això una mica millor amb alguns fets. França forma una gran unitat. A partir d'Hug Capet podem saber la data d'incorporació de cadascuna de les seves províncies. El 1860 es van annexionar la Savoia i Niça: què demostra això per a la unitat francesa? Què li aporten les ampliacions de territori i les conquestes? És la unitat política una qüestió de superfície o de fronteres? Si fos així, la unitat només es trobaria en l'omniarquía de la Terra: ningú no creuria en França, en Anglaterra, ni en cap altre Estat.

Passem ara del regne de la matèria al regne de l'esperit. El sufragi universal, tal com el va establir la llei de 1852, és sens dubte una expressió unitària; i el mateix podem dir del règim electoral de 1830, del de 1806, del 1893, etc. Però aleshores, què signifiquen aquestes fórmules? En quina hem trobat l'ordre vertader, la verdadera unitat política? Demaneu més aviat en quina hem trobat més intel·ligència, més consciència; quina no ha faltat a la llei, a la llibertat, al sentit comú. Abans dèiem que la unitat política no era una qüestió de superfície territorial ni de fronteres; tampoc no és una qüestió de voluntat o de vot. Encara us diré més: si no fos pel respecte degut a la democràcia obrera, que sembla voler conservar de manera decidida els seus drets electorals, i per l'esperança que aquesta ha fet néixer des de fa dos anys, qui creuria en el sufragi universal?

A les noves generacions els cal una unitat que expressi l'ànima de la societat: unitat espiritual, ordre intel·ligible, que ens reunixi per tots els poders de la nostra consciència i de la nostra raó, però que alhora ens deixi tenir un pensament lliure, una voluntat lliure, un cor lliure; vull dir que no provoqui protestes per part nostra, com succeeix quan som en presència del dret i de la veritat. Però, què dic? El que ens cal avui és una unitat que s'afegeixi a totes les nostres llibertats, es desenvolupi al seu torn i es fortifiqui amb aquestes mateixes llibertats, tal com dóna a entendre la parella metafísica adoptada com a divisa per la burgesia de 1830: *llibertat-ordre*.

¿Podria ser, doncs, que la unitat política satisfés unes condicions com aquestes? Doncs certament, sempre, però, que es basi en aquest doble fonament: dret i veritat, perquè només hi ha dues coses que mai no podran produir cap servitud per a nosaltres, i aquestes són la veritat i el dret.

Agafem un exemple: el sistema de pesos i mesures.

Si el nostre sistema mètric s'establís un dia arreu del món, unint així tots els productors i marxants de la terra en la utilització comuna d'un mateix mètode d'avaluació i de comptatge, ¿resultaria d'aquesta unitat, mig científica i mig contractual, la més mínima molèstia i el més mínim desavantatge per a algú? En absolut, i totes les nacions hi trobarien incomptables facilitats i l'eliminació d'una munió d'obstacles en les seves relacions econòmiques. Si en aquest moment aquesta reforma de pesos i mesures, tan racional, tan útil, encara no s'ha aplicat arreu amb una diligència unànime, creieu que és per interessos o llibertats contràries? Doncs no; els prejudicis locals, els amors propis populars, les enveges entre estats i les servituds de tota mena que afligeixen l'esperit de l'home són els que s'hi oposen. Elimineu aquesta obstinació dels costums menys justificats, aquesta gran disposició de les masses a la rutina, aquesta

resistència maquiavèl·lica de tot poder a tot allò que prové de fora, i demà mateix el sistema mètric haurà estat decretat arreu del món. El calendari rus va 12 dies per darrere del sol: per què Rússia encara no ha adoptat la reforma gregoriana? Bé, doncs la raó és que, atès l'ànim actual dels esperits, el govern que mirés de provar-la s'arriscaria a ser considerat apòstata...

Així doncs, la unitat de pesos i mesures podria existir, i això malgrat la diferència de noms, signes, estàndards o models; i significaria alhora un pas vers la unitat i més llibertat. El mateix succeeix amb la unitat de les ciències: pot existir, i de fet existeix, i s'imposa malgrat les diferents llengües, els diferents mètodes, les diferents escoles; ni tan sols podem concebre que no existís. Heus aquí un nou pas vers la unitat universal, un mitjà nou i poderós de la llibertat. I també succeeix el mateix pel que fa a la unitat de la moral, que totes les raons proclamen malgrat la distinció de cultes, de costums, d'institucions, i en la qual tota consciència troba avui el garant del seu alliberament.

Aquest ha de ser entre els éssers humans, criatures racionals i lliures, o destinades a esdevenir-ho, el vincle social, principi i fonament de tot ordre polític. En una paraula: la unitat. S'insitueix com l'essència invisible, impalpable, permeable en tot sentit a la llibertat, com l'aire que l'ocell travessa, que el fa viure i el sosté.

Bé, doncs, aquesta unitat, tan lliure de tot obstacle, tan allunyada de tot excepció, reserva o intolerància, aquest ordre tan fàcil que no podríem imaginar una altra pàtria, un altre sojorn per a la llibertat, és precisament el que promet oferir-nos l'organització mutualista.

De fet, què és la mutualitat? Una fórmula de justícia, fins ara negligida o mantinguda en reserva per les nostres diverses categories legislatives, en virtut de la qual els membres de la societat, de la classe, fortuna i condició que sigui, les

corporacions o individus, les famílies o urbs, els industrials, agricultors o funcionaris públics, es prometen i garanteixen recíprocament servei per servei, crèdit per crèdit, penyora per penyora, seguretat per seguretat, valor per valor, informació per informació, bona fe per bona fe, veritat per veritat, llibertat per llibertat, propietat per propietat...

Heus aquí amb quina fórmula radical la democràcia comença des d'ara a reformar el dret en totes les seves branques o categories: dret civil, dret mercantil, dret penal, dret administratiu, dret públic, dret de gents; i heus aquí com es vol constituir el dret econòmic.

Si aquest mutualisme existís, tindríem el vincle més fort i més subtil, l'ordre més perfecte i el menys incòmode que pot unir els homes, la mesura més gran de llibertat a la qual poden aspirar. Admeto que, en aquest sistema, la part de l'autoritat sigui cada cop més feble: què importa si l'autoritat no hi té res a fer? Admeto igualment que la caritat esdevingui una virtut cada cop més inútil: què haurem de témer de l'egoisme?... ¿De la manca de quina virtut privada i social acusareu els homes que s'ho prometen tot recíprocament, que sense concedir res per res s'ho garanteixen tot, s'ho asseguren tot, s'ho donen tot: formació, feina, intercanvi, patrimoni, rendes, riquesa i seguretat?

Algú dirà que això no és pas la fraternitat que havíem somniat, aquesta fraternitat albirada pels antics reformadors, anunciada per Crist, promesa per la revolució. Quina aridesa, quina vulgaritat! Aquest ideal pot agradar a pixatinters, a experts en escriptures comercials, però ni tan sols està a l'alçada dels nostres antiquats burgesos.

Fa temps, vaig rebre per primera vegada i sense engaltar aquesta objecció, i només m'ha demostrat una cosa, i és que les peticions de reformes de la major part dels nostres agitadors són pretextos: no hi creuen i no els preocupen gaire aquestes

reformes. No estarien gens contents que se'ls demostrés la possibilitat de dur-les a terme i que se'ls exigís la seva execució.

Homes posseïts pel culte de l'ideal, als quals les coses purament útils us semblen mesquines, i que, deixant als altres les tasques domèstiques, creieu haver escollit noblement, com Maria, la millor part, creieu-me, ocupeu-vos primer de les tasques domèstiques, de l'*oikonomià*; l'ideal ja vindrà tot sol. L'ideal és com l'amor, per no dir que l'és directament; sempre que se li doni de menjar i beure, no trigarà massa a resplendir. Com més l'acaronem, més s'aprima; i a l'inrevés, com menys un s'hi entreté, més magnífiques són les seves produccions.

Doncs sí! Perquè en comptes de dormir tots al mateix lloc, tots els homes de la mutualitat tindran casa seva; perquè tots podran dir, amb una certesa molt poc habitual actualment: «aquesta és la meva dona i aquells són els meus fills», per comptes de posar la seva llavor de qualsevol manera i d'engendrar sense ordre ni concert; perquè, seguint aquests costums utilitaris, l'habitatge de l'home estaria més net, seria més acollidor, estaria més ben decorat que el temple de Déu; perquè el servei de l'Estat, reduït per la seva banda a l'expressió més simple, ja no podria ser un objecte cobejat, ni tampoc d'abnegació. Però aleshores acusareu els nostres ciutadans de grolleria, d'individualisme! Direu que la seva companyia no té res d'ideal, res de fraternal!... Ah!, això ja ho sabíem des de fa molt de temps, ja no cal que us n'amagueu més. A la vostra comunitat, suposadament laboriosa i democràtica, li calen autoritat, distincions, corrupcions, aristocràcia, xarlatanisme, l'explotació de l'home per l'home, de l'industrial per l'artista, i l'amor lliure. Quina vergonya!...⁵

5 Allò que distingeix la falsa unitat entre totes les coses és el seu materialisme. En un règim com aquest, amb un mico que el governés ja n'hi hauria prou. Un cop la màquina muntada, tot obeeix. Ningú gosa exigir ni intel·ligència, ni

CAPÍTOL XV

Objecció contra la política mutualista. — Resposta. — Primera causa de la caiguda dels estats. — Relació de les funcions polítiques i econòmiques en la nova democràcia.

Però no ens deixem portar per les digressions. Hem d'explicar què són la unitat i l'ordre en una democràcia mutualista; i heus aquí l'objecció, molt més greu, que els nostres adversaris no deixaran passar l'ocasió de fer contra nosaltres.

Deixem —ens diran— les teories i els sentimentalismes; en qualsevol Estat fa falta una autoritat, un esperit de disciplina i d'obediència, sense el qual cap societat pot subsistir. En el govern cal una força capaç de vèncer totes les resistències, i de sotmetre totes les opinions a la voluntat general. Que hom discuteixi tant com vulgui sobre la naturalesa, l'origen i les formes d'aquest poder; això no hi fa res. La vertadera, l'única qüestió és que estigui fortament constituït. Cap voluntat humana no podria dirigir la voluntat humana, diu De Bonald, i

garantia, ni moralitat a l'acció central. Aquesta vol, ordena, n'és l'autoritat, tot està dit.

La centralització va fer triomfar la Comuna de París després de les *septembrisades* (massacres que van tenir lloc del 2 al 5 de setembre del 1792); posteriorment, el 31 de maig, va fer triomfar Marat. Va produir el triumvirat de Robespierre, Saint-Just i Couthon; va fer possible el Terror i el va mantenir durant 14 mesos. Va consolidar el 18 de brumari, i, dos anys més tard, gairebé va permetre que Cadoudal prengués la seva revenja. Si Bonaparte hagués estat assassinat per la màquina infernal, la Restauració, que no va tenir lloc fins al 1814, hauria tingut lloc 12 anys abans. Gràcies a la centralització, mentre Napoleó data els seus decrets de Moscou, poc se n'hi falta perquè Malet el substitueixi a París. L'any 1814, la centralització va fer la constitució de França a partir de la capitulació de París. Després d'haver enderrocat la dinastia dels Borbons, la centralització enderroca la dinastia d'Orleans. Set homes van fer el 2 de desembre. Amb la centralització, ja no mana un sol home, heroi o conspirador; ni Lafayette, ni Danton, ni Marat, ni tan sols la Convenció, ni el Directori, ni el rei, ni l'emperador: ha parlat la gran ciutat de París, ha parlat el centre.

conclou que ha d'existir una institució superior, un dret diví. I a l'inrevés, segons J.-J. Rousseau, el poder públic és una col·lectivitat constituïda per la cessió que cada ciutadà fa d'una porció de la seva llibertat i de la seva fortuna en favor de l'interès general; es tracta del dret democràtic revolucionari. Adoptem el sistema que adoptem, sempre arribem a la mateixa conclusió: que l'ànima d'una societat política és l'autoritat, i que la seva sanció és la força.

D'altra banda, així és com s'han constituït els Estats en totes les èpoques, i així és com es governen i viuen. Podem creure que les multituds s'hagin agrupat i que, sota la mà d'un cap, hagin fundat aquestes unitats poderoses —a les quals el treball de les revolucions hi afegeix tan poc— a través d'un acte de lliure adhesió? No, aquestes agrupacions han estat l'obra de la necessitat ajudada per la força. ¿Podem creure que d'una manera absolutament lliure, per efecte d'una persuasió misteriosa, d'una convicció impossible de motivar, aquestes masses es deixin guiar com un ramat per una creença aliena que les domina, el secret de la qual ningú coneix? Un cop més, no; aquesta capacitat de centralització, a la qual tothom es resigna per bé que remugant, també és l'excusa de la necessitat ajudada per la força. És absurd oposar-se a aquestes grans lleis com si les poguéssim canviar i així bastir-nos una altra existència basada en uns altres principis.

Què pretén el mutualisme i quines són les conseqüències d'aquesta doctrina des del punt de vista del govern? Doncs pretén establir un ordre de les coses en el qual el principi de la sobirania del poble, de l'home i del ciutadà s'apliqui al peu de la lletra; on cada membre de l'Estat, mantenint la seva independència i actuant sempre com a sobirà, es governi a si mateix, mentre l'autoritat superior només s'encarrega dels assumptes del grup; i on, consegüentment, hi hauria alguns

elements comuns però cap centralització. Però anem fins al final: un Estat on les parts reconegudes com a sobiranes tindrien la facultat de sortir del grup i de trencar el pacte, *ad libitum*. Perquè no cal amagar-nos-ho: per ser lògica, la federació, fidel al seu principi, ha d'arribar fins aquí si no vol córrer el risc de no ser res més que una il·lusió, una jactància, una mentida.

Però és evident que aquesta facultat de secessió, que en principi ha de correspondre a tot Estat confederat, és contradictòria; mai no s'ha realitzat, i la pràctica de les confederacions la desmenteix. Qui ignora que a l'època de la primera guerra mèdica Grècia va estar a punt de desaparèixer, traïda per la seva llibertat federal? Els atenencs i els espartans es van presentar sols contra el gran rei; els altres s'havien negat a anar-hi. Un cop els perses foren vençuts, va esclatar la guerra civil entre els grecs per posar punt i final a aquesta constitució absurda; el macedoni va ser el que en va treure l'honor i el benefici. El 1846, quan la Confederació Helvètica estava a punt de dissoldre's per la secessió dels cantons catòlics (*Sunderbund*), la majoria no va dubtar a emprar la via de les armes per reconduir els secessionistes. Per tant, malgrat el que s'hagi pogut dir, en aquell moment no actua pas en virtut del dret federal, que estava clarament en contra seu. De quina manera els 13 cantons protestants, tots sobirans, haurien demostrat als 11 cantons catòlics, també tots sobirans, que en virtut del pacte tenien dret a obligar-los a la unió que aquests ja no volien? La paraula federació no lliga gens amb una pretensió com aquesta. La majoria helvètica actua en virtut del dret de conservació nacional; va considerar que Suïssa, situada entre dos grans estats unitaris, no podia, sense córrer un risc enorme, admetre una nova confederació, més o menys hostil; i, tot cedint davant de la necessitat, tot basant el seu

dret en l'argument de la força, va afirmar, en nom i sota els emblemes de la seva pretesa confederació, la preeminència del principi d'unitat. En el moment en què escric, i sens dubte amb una excusa molt menys important que els liberals suïssos del 1846, atès que la llibertat nord-americana no corre cap risc, els Estats Units del Nord també pretenen retenir per la força dins la Unió els Estats Units del Sud, qualificant-los de *traïdors* i *rebels*, ni més ni menys que com si l'antiga Unió fos una monarquia i Lincoln un emperador. Però una de les dues coses és evident: o la paraula confederació té un sentit, per la qual cosa els fundadors de la Unió han volgut distingir-la clarament de qualsevol altre sistema polític, i, en aquest cas, i fent abstracció de la qüestió de l'esclavatge, la guerra del nord contra el sud és injusta; o, sota l'aparença d'una confederació i tot esperant el moment favorable, s'ha perseguit secretament la formació d'un gran imperi. En aquest cas, en el futur els nord-americans hauran d'eliminar de les seves *plataformes electorals* les paraules *llibertat política*, *república*, *democràcia*, *confederació* i fins i tot *unió*. De l'altra banda de l'Atlàntic ja es comença a negar el *dret dels Estats*, la qual cosa significa el principi federatiu, un signe inequívoc de la pròxima transformació de la Unió. El que encara és més estrany és que la democràcia europea aplaudeixi aquesta execució, com si no fos l'abjuració del seu principi i la ruïna de les seves esperances.

Resumim: en el sentit de mutualitat, una revolució social és una quimera, perquè, en aquesta societat, l'organització política hauria de ser el corol·lari de l'organització econòmica, i aquest corol·lari, que hom reconeix que ha de ser un Estat federal, considerat en si mateix, és una impossibilitat. De fet, les confederacions sempre han estat provisionals, són Estats en formació; teòricament, són contrasentits. Així doncs, en plan-

tejar el federalisme com la seva última paraula, la mutualitat s'exclou a si mateixa, no és res.

Aquest és l'argument definitiu al qual hem de respondre. Però abans haig de presentar una rectificació històrica.

Els adversaris del federalisme suposen d'una forma indulgent que la centralització està dotada de tots els avantatges que neguen a la federació; que la primera està dotada de tanta energia que la segona és poc viable; en resum, que no obstant el fet que aquesta estigui desproveïda de lògica i de força, estem segurs de trobar-ne en aquella, i que aquesta és la causa de la diferència enorme que fins ara ha marcat els seus destins. Per tant, per no ometre res i igualar les posicions, jo hauria de contraposar la crítica del principi unitari a la crítica del principi federatiu. Hauria de demostrar que per bé que, des dels orígens de les societats, les confederacions només han tingut un paper aparentment secundari, que atesa la divergència de les institucions no han perdurat gaire temps, i que fins i tot sembla impossible que se situïn en la veritat del seu principi, en canvi, els estats amb una gran centralització gairebé sempre no han estat altra cosa que uns grans bandidatges, unes tiranies organitzades, el principal mèrit dels quals ha estat, des de fa trenta segles, infligir penes infamants —per dir-ho d'alguna forma— als cadàvers de les nacions, com si l'objectiu de la Providència hagués estat de castigar-les amb segles de tortura per les seves fantasies federals.

Així doncs, hauria d'explicar que tota la història només és un seguit de composicions i descomposicions; que a les pluralitats o federacions les succeeixen sempre les reagrupacions, i a les reagrupacions, les dissolucions; que a l'imperi grec d'Alexandre, establert a Europa i Àsia, aviat li va seguir la divisió dels seus generals, un fet que va significar un vertader retorn a les nacionalitats, com avui les anomenem; que a aquest mo-

viment nacionalista li va succeir després la gran unitat romana, substituïda al segle v per les federacions germàniques i italianes; que fa poc hem vist com l'imperi Austríac passava de ser absolutista a ser federalista, mentre que Itàlia passava de ser una federació a ser un regne; que si el Primer Imperi, amb els seus 132 departaments, els seus grans feus i les seves aliances, no ha pogut aguantar davant la confederació europea, el Segon Imperi, molt més centralitzat per bé que molt menys estès que l'altre, està empès per un esperit de llibertat molt més imperiós en les col·lectivitats provincials i municipals que en les individualitats mateixes.

Heus aquí el que m'hauria agradat desenvolupar més i que m'acontentaré de recordar perquè en quedi constància.

Aquest és, doncs, l'enigma que hem de resoldre; té tant a veure amb la centralització com amb la federació mateixa.

1) Què és el que fa que els Estats unitaris, monàrquics, aristocràtics o republicans, s'acabin descomponent?

2) Què és el que fa que, al mateix temps, les federacions tendixin a adoptar la unitat?

Heus aquí el que cal respondre primer, abans d'emetre un judici sobre el valor comparatiu dels estats centralitzats i dels estats confederats. I precisament ara responc a això de conformitat amb els principis plantejats en el capítol anterior, és a dir, que la veritat i el dret són les úniques bases de l'ordre, fora dels quals tota centralització esdevé acaparadora i tota federació esdevé hipòcrita: allò que fa que els estats, unitaris i federats, estiguin subjectes a la descomposició i a la ruïna és que, en els primers, la societat està desposseïda de qualsevol classe de garantia, política i econòmica, i que, en els altres, tot suposant que el poder estigui tan perfectament constituït com es vulgui, fins ara, la mateixa societat només ha tingut garanties polítiques, mai n'ha ofert d'econòmiques. Ni a Suïssa ni

als Estats Units, enlloc trobem la mutualitat organitzada, per bé que, sense una sèrie d'institucions mutualistes, sense dret econòmic, la forma política roman impotent, el govern sempre és precari, un sepulcre emblanquinat, que diria sant Pau.⁶

Què caldrà fer encara per poder protegir les confederacions de qualsevol dissolució, al mateix temps que se'n manté el principi així definit: facultat que té tota ciutat, territori, província, població aglomerada, en una paraula, tot Estat, d'entrar en la confederació i de sortir-ne, *ad libitum*?

Observeu que aquesta situació mai no ha estat oferta a homes lliures; mai un problema com aquest ha estat plantejat per cap escriptor polític. De Bonald i Jean-Jacques, l'home del dret diví i l'home de la demagògia, estan d'acord en declarar, després de Jesucrist, que *tot reialme dividit en ell mateix perirà*. Però Crist parlava en un sentit espiritual. Els nostres autors són materialistes purs, partidaris de l'autoritat i, per tant, de la servitud.

Per fer que la confederació sigui indestructible cal donar-li d'una vegada per totes la sanció que encara espera, tot proclamant el dret econòmic com a base del dret federatiu i de tot ordre polític.

És sobretot aquí on convé tenir en compte la revolució que tindrà lloc en el sistema social pel sol fet del mutualisme, uns quants exemples del qual hem ofert abans a l'atenció del lector. Ja hem pogut adonar-nos que el principi de mutualitat, transferit de les relacions privades al moviment col·lectiu, s'estableix en una sèrie d'institucions, el desenvolupament de les quals és fàcil de traçar. Per ajudar la memòria, recordem només les més notables.

6 Nota de l'ed.: D'acord amb el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC2), per *sepulcre emblanquinat* s'entén: «Persona hipòcrita, que no té sinó les aparences de la virtut».

A. Funcions econòmiques

1. Servei de caritat i de socors a les persones, tot formant una transició entre el règim de caritat instituït per Crist i el règim de justícia inaugurat per la revolució: grups d'assistència, serveis mèdics, establiments socials, escoles bressol, sanatoris, penitenciaris, etc. Tot això existeix en més o menys mesura, sens dubte, però hi manca el nou esperit, atès que només aquest pot proporcionar l'eficiència, eliminar el parasitisme, la hipocresia, la misèria i el malbaratament.

2. Assegurances contra inundacions, incendis, riscos relacionats amb la navegació i els ferrocarrils, epizoòtia, pedra, malalties, vellesa i mort.

3. Crèdit, circulació i descompte; banques, borses, etc.

4. Serveis públics de transports per ferrocarril, per canals, rius i per via marítima. Aquests serveis no perjudiquen en res les empreses privades, sinó justament el contrari: els serveixen de regularitzadors i de principal suport.

5. Servei de magatzems, dipòsits, mercats i tarifes de mercat. Té com a objectiu garantir en tot moment la millor distribució dels productes possible en el doble interès dels productors i dels consumidors. És el final de l'especulació mercantilista, dels acaparadors, dels càrtels i de l'agiotatge.

6. Servei d'estadística, de comunicació i d'informació per fixar els preus i determinar els valors. Establiments societaris que serveixen de reguladors per al comerç al detall.

7. Companyies obreres per a l'execució de treballs de moviments de terres, repoblació forestal, desbrossament, carreteres, calçades, irrigació.

8. Companyies obreres per a la construcció de ponts, aqüeductes, cisternes, ports, túnels, monuments públics, etc.

9. Companyies obreres per a l'explotació de mines, aigües i boscos.

10. Companyies obreres per al servei de ports, estacions, mercats, magatzems, dipòsits, etc.

11. Societat constructora per a la l'edificació, el manteniment i el lloguer de les cases, i un mercat d'habitatges a bon preu a les ciutats.

12. Educació pública, formació científica i professional.

13. Propietat, revisió de les lleis relatives al dret, la formació, la distribució, el mode de transmissió, etc. de les propietats. Reforma i consolidació del sistema *alodial*.

14. L'impost...

Observacions:

1) Fins ara, les institucions o funcions que anomenem *econòmiques* han estat un *desideratum* a la societat. No les inventem, tampoc les creem per un pur desig d'arbitrarietat; ens limitem a alliberar-les, i això en virtut d'un principi tan simple com peremptori. En efecte, està demostrat que, en moltes circumstàncies, la iniciativa individual no pot realitzar allò que la cooperació de tots proporciona sense esforç i a un cost més baix. Allà on l'acció privada no pot arribar, és just, és un dret i un deure utilitzar la força col·lectiva, la mutualitat. És absurd sacrificar la riquesa, la prosperitat pública, a una llibertat sense poder. En això rau el principi, l'objectiu, la raó de les institucions econòmiques. Tot allò que l'individu pot fer, tot sotmetent-se a la llei de la justícia, es confiarà doncs a la individualitat; tot allò que ultrapassa la capacitat d'una persona recaurà en les atribucions de la col·lectivitat.

2) En la categoria de funcions o institucions econòmiques incloc els centres de *caritat*, l'*educació pública* i els *impostos*. La naturalesa de les coses explica la raó d'aquesta classificació. La desaparició del pauperisme i l'alleugeriment de les misèries humanes han estat considerats sempre com els problemes més arduos de la ciència. Igual que succeeix amb la indigència de l'obrer, les misèries socials afecten els fonaments de la producció i comprometen directament la prosperitat pública. Per tant, a una ciència, a un ordre rigorós, els pertoca alliberar tota aquesta categoria d'institucions de l'acció i la influència del poder. Hem de dir el mateix pel que fa als impostos. En això, la Revolució del 1789 i totes les constitucions que en van sortir van establir el principis vertaders, decidint que l'impost, requerit pel govern, havia de ser acceptat per la nació, i la seva distribució havia de ser feta pels consells generals i les municipalitats. No és pas el príncep qui es paga a ell mateix, sinó el país que paga el seu mandatari. D'això en deriva que el que avui anomenem ministeri d'Hisenda no pertany de cap manera a les atribucions del poder. Pel que fa a l'educació pública, que no és altra cosa que el desenvolupament de l'educació familiar, si no volem tornar a fer-ne una funció religiosa i negar la família mateixa, cal que sigui reconeguda com una funció econòmica.

3) En els articles 4, 7, 8, 9, 10 i 11 del quadre anterior podem veure quina és la importància de les associacions obres, considerades com a òrgans econòmics i institucions de mutualitat en la nova democràcia. Tenen per objecte no només satisfer els interessos dels obrers sinó respondre al desig legítim de la societat, que és el de sostroure l'explotació dels ferrocarrils i de les mines al monopoli de les societats per accions —les construccions d'utilitat pública al favoritisme de les adjudicacions i al caprici dels enginyers de l'Estat— i

[sostroure] les aigües i els boscos a les devastacions del Domini [estatal], etc. Aquestes companyies obreres, formades tot seguint les directrius del codi civil i de comerç, sotmeses al dret de la competència, tal com ho ha declarat el Manifest, i responsables dels seus actes, estan vinculades a més a la societat que les fa servir pel deure mutualista, que és el de fer-la gaudir dels seus serveis de la manera més econòmica possible.

A aquest conjunt de funcions econòmiques s'afegeix una sèrie d'altres funcions anomenades *polítiques* que les complementen. Com les anteriors, poden variar pel que fa al nombre i la definició, però, pel que fa a la seva naturalesa, ningú no es podria equivocar.

B) *Funcions polítiques*

15. Cos electoral, o sufragi universal.

16. Poder legislatiu.

17. Poder executiu: administració.

18. — policia, justícia.

19. — culte.

20. — defensa.

Els ministeris d'Agricultura, de Comerç, d'Educació Pública, d'Obres Públiques i d'Hisenda han estat traspassats i absorbits per les funcions econòmiques.

Observacions:

1. Aquestes funcions s'anomenen *polítiques* per oposició a les anteriors, anomenades econòmiques, perquè tenen com

a objectiu no ja les persones i els béns, la producció, el consum, l'educació, el treball, el crèdit i la propietat, sinó l'Estat col·lectiu, el cos social en el seu conjunt i les seves relacions amb l'exterior o amb ell mateix.

2. A més, aquestes mateixes funcions estan subordinades a les altres, i les podem anomenar subfuncions perquè, malgrat la seva solemne dignitat, fan un paper molt menys fonamental que les funcions econòmiques. Abans de legislar, d'administrar, d'edificar palaus, temples, i de fer la guerra, la societat treballa, llaura, navega, intercanvia, explota les terres i els mars. Abans de coronar reis i instituir dinasties, el poble funda la família, autoritza els matrimonis, construeix ciutats, estableix la propietat i l'herència. Al començament, les funcions polítiques estan barrejades amb les econòmiques; en efecte, res d'allò que constitueix l'especialitat del govern i de l'Estat és aliè a l'economia pública. I si, posteriorment, la raó general, tot alliberant l'organisme governamental, sembla conferir-li una mena de primogenitura, això no és altra cosa que l'efecte d'una il·lusió històrica que no ens hauria de confondre ara que hem restablert íntegrament la genealogia social i que hem posat cada cosa al seu lloc. Entre les funcions econòmiques i les funcions polítiques hi ha una relació anàloga a la que presenta la fisiologia en els animals entre les funcions de la vida orgànica i les funcions de la vida relacional. A través seu, els animals es manifesten a l'exterior i compleixen la seva missió entre les criatures, però existeixen per les primeres, i tot allò que fan en llibertat realment no és altra cosa que un *conclusum* més o menys raonat de les seves forces primordials.

3. Així doncs, en la constitució democràtica, tal com es pot deduir de les seves idees més notables i de les seves aspiracions més autèntiques, l'ordre polític i l'ordre econòmic no són al-

tra cosa que un únic i mateix ordre, un sol i únic sistema, basat en un principi únic, la mutualitat. Com ja hem vist, de la mateixa manera que, per una sèrie de transferències mutualistes, les grans institucions econòmiques s'alliberaven l'una després de l'altra i formaven així aquest ampli organisme humanitari que res fins ara feia suposar, l'aparell governamental resulta al seu torn no ja de no se sap quina convenció fictícia, imaginada per la necessitat de la república, i tan aviat retirada com establerta, sinó que es basa en un contracte real, pel qual les sobirania dels contractants, per comptes de fondre's en una majestat central, alhora personal i mística, serveixen de garantia positiva a la llibertat dels estats, dels municipis i dels individus.

Conseqüentment, ja no tenim una sobirania del poble en abstracte, com en la Constitució del 1793 i les que li van seguir, i en *El contracte social* de Rousseau, sinó una sobirania efectiva de les masses treballadores, regnants, primer sobiranes en les reunions de beneficència, en les cambres de comerç, en les corporacions d'arts i oficis, en les companyies de treballadors; en les borses, en els mercats, en les acadèmies, en les escoles, en els *comices agricoles* (cercles de pagesos), i, finalment, en les convocatòries electorals, en les assemblees parlamentàries i els consells d'Estat, en les guàrdies nacionals, i fins i tot a les esglésies i els temples. Sempre i arreu trobem la mateixa *força de la col·lectivitat* que es produeix, en nom i en virtut del principi de mutualitat, última afirmació del dret de l'home i el ciutadà.

Afirmo ara que les masses treballadores són realment, decididament i efectivament sobiranes. ¿I com no haurien de ser-ho si l'organisme econòmic els pertany totalment: el treball, el capital, el crèdit, la propietat, la riquesa?, ¿i, com a mestresses absolutes de les funcions orgàniques, com podrien no ser-ho, i amb molta més raó, de les funcions socials? La subordinació

al poder productiu del que foren en el passat —i sense incloure tota la resta— el govern, el poder, l'Estat, es manifesta en la manera com es constitueix l'organisme polític:

- a. Un cos electoral que es reuneix de forma natural, que fa el paper de controlador de les operacions, tot revisant i sancionat els seus propis actes.
- b. Una delegació, un Cos legislatiu o un Consell d'Estat, nomenat pels grups federals i reelegible.⁷
- c. Una *comissió executiva* escollida pels representants del poble i entre ells mateixos, revocable.
- d. Finalment, un president d'aquesta comissió nomenada per aquesta mateixa, revocable.

Digueu-me doncs si això no és, però capgirat, el sistema de l'antiga societat; un sistema on el país ho és realment tot; on aquell que en el passat s'anomenava cap d'Estat, sobirà, autòcrata, monarca, dèspota, rei, emperador, tsar, khan, sultà, majestat, altesa, etc., apareix definitivament com a *monsieur* (senyor), el primer potser entre els seus conciutadans per la distinció honorífica, però sens dubte el menys perillós de tots els funcionaris públics. Aquesta vegada podeu celebrar que el problema de la garantia política, el problema de la submissió del govern al país, del príncep al sobirà, està resolt. Mai més no tornareu a veure ni usurpació ni cop d'Estat. La insurrecció

7 Si els Estats confederats són iguals entre ells, amb una assemblea única n'hi ha prou. Si la seva importància és desigual, es restableix l'equilibri tot creant, per a la representació federal, dues cambres o consells: en l'un, els membres del qual han estat nomenats en nombre igual pels estats, sigui quina sigui la seva població i l'extensió del seu territori; en l'altre, en el qual els diputats són nomenats pels mateixos estats, proporcionalment a la seva importància. (Vegeu la Constitució Federal suïssa, en la qual la dualitat del Parlament té una significació totalment diferent de la de les constitucions de França i d'Anglaterra.)

del poder contra el poble, la coalició de l'autoritat i de la burgesia contra la plebs, ja és impossible.

4. Un cop clarificat tot això, torno a la pregunta de la unitat que he formulat abans: amb el dret federatiu, com mantindrà l'Estat l'estabilitat? De quina manera un sistema que ratifica que el seu pensament fonamental és el dret de cada confederat a separar-se'n, tot seguit podria actuar conjuntament i sostenir-se?

Hem d'admetre que l'objecció no tenia cap resposta mentre els estats confederats van estar constituïts fora del dret econòmic i de la llei de mutualitat. Tard o d'hora, la divergència d'interessos duria a escissions funestes, i a fer que la unitat monàrquica substituís l'equívoc republicà. Ara tot ha canviat: l'ordre econòmic es basa en unes dades totalment diferents; l'esperit dels estats ja no és el mateix; en la veritat del seu principi, la confederació és indissoluble. La democràcia, tan hostil envers qualsevol idea d'escissió, sobretot a França, no ha de témer res.

Res del que divideix els homes, les societats polítiques, les corporacions, els individus, ja no existeix entre els grups mutualistes: ni poder sobirà, ni concentració política, ni dret dinàstic, ni llista civil, ni condecoracions, ni pensions, ni explotació capitalista, ni dogmatisme, ni esperit de secta, ni enveja de partit, ni prejudici de raça, ni rivalitat de corporació, ciutat o província. Hi poden haver diversitat d'opinions, de creences, d'interessos, d'hàbits, d'oficis, de cultures, etc. Però aquestes diversitats constitueixen la base mateixa i l'objecte del mutualisme; així doncs, en cap cas no poden degenerar en intolerància d'Església, supremacia pontifical, prepotència de localitat o de capital, preponderància industrial o agrícola. Els conflictes són impossibles; perquè ressorgissin caldria destruir la mutualitat.⁸

8 Un fet poc conegut però de gran interès posarà aquesta veritat completament al descobert. En certes localitats del departament del Doubs, al districte de Montbéliard, on la meitat de la població és catòlica i l'altra meitat protestant,

I d'on provindria la revolta? En quin pretext es basaria el descontentament? En una confederació mutualista, el ciutadà no renuncia a cap aspecte de la seva llibertat, com Rousseau ho exigeix per al govern de la seva república! El poder públic es troba a disposició del ciutadà; ell mateix l'exerceix i en treu profit; i si es queixés d'alguna cosa, seria de no poder ja —ni ell ni ningú— usurpar-lo i gaudir-ne tot sol. Tampoc no ha de sacrificar més capital; l'Estat només li demana, a títol de contribució, allò que els serveis públics exigeixen rigorosament, els quals, atès que fonamentalment generen uns beneficis superiors a les despeses, en la seva justa distribució, fan de l'impost un *intercanvi*.⁹ Però l'intercanvi significa un increment de riquesa;¹⁰ d'aquesta banda, tampoc cal témer una dissolució. Se separarien els confederats davant dels perills d'una guerra civil o estrangera? Però en una confederació basada en el dret econòmic i la llei de mutualitat, la guerra civil només podria tenir un motiu, el motiu de la religió. Però, sense comptar amb el fet que l'interès espiritual és molt feble quan els altres interessos ja s'han conciliat i són mútuament garantits, qui no veu

no es estrany que un mateix edifici serveixi per als dos cultes, cadascun al seu torn, en hores diferents, i això sense la més mínima impaciència per part de cap dels seus fidels. Evidentment, aquesta bona gent ha hagut de posar-se d'acord; per a l'exercici del seu culte, entre ells han fet un pacte de tolerància mútua, i la mutualitat exclou qualsevol idea de conflicte. Resulta increïble que en aquesta pobles no s'hagi vist ningú que canviés de culte; tanmateix, això no vol pas dir que no s'hagin produït agressions i actes de fanatisme religiós. Des de fa uns anys, l'arquebisbe de Besançon ha començat a sembrar la desunió, i ha fet edificar esglésies separades per als seus fidels. Un vertader amic de la pau i de la humanitat simplement hauria proposat fer la casa de Déu més gran i més bonica; hauria entès que aquesta església-temple era el monument més bonic edificat per la mà de l'home a la caritat cristiana. L'arquebisbe no ho ha entès així. Mentre depengui d'ell, oposarà religió a religió, església a església, cementiri a cementiri. Quan arribi el judici final, Jesucrist només haurà de pronunciar la sentència; la separació dels fidels i dels impius ja estarà feta.

9 Vegeu *Théorie sur l'impôt*, de P.-J. Proudhon. París, Dentu, 1861.

10 Vegeu *Manuel du spéculateur à la Bourse*, introducció del mateix autor. París, 1857.

aquí que la mutualitat té com a corol·lari la tolerància mútua, allò que elimina aquesta possibilitat de conflicte? Pel que fa a una agressió de l'estranger, quina podria ser-ne la causa? La confederació, que reconeix el dret de secessió a cadascun dels estats confederats, encara amb més raó no pot voler doblegar l'estranger. La idea de conquesta és incompatible amb el seu principi. Aquí, doncs, només es pot preveure un únic cas de guerra provinent de l'exterior, és a saber, el cas d'una guerra de principis: seria que l'existència d'una confederació mutualista fos declarada pels estats veïns, amb una gran explotació i una gran centralització, incompatible amb el seu propi principi, de la mateixa manera que l'any 1792 el Manifest de Brunswick va declarar la Revolució Francesa incompatible amb els principis que regien els altres estats! A la qual cosa replico que declarar il·legal una confederació basada en el dret econòmic i la llei de mutualitat seria justament el millor que li pogués succeir, tant per exaltar el sentiment republicà federatiu i mutualista com per acabar amb el món del monopoli, i suscitar la victòria de la democràcia obrera arreu del món...

Però cal insistir-hi més?

En prendre part en la legislació i els hàbits, i tot creant el dret econòmic, el principi de mutualitat renova de cap a peus el dret civil, el dret mercantil i administratiu, el dret públic i el dret de gents. O més aviat, en alliberar aquesta categoria suprema i fonamental del dret, el dret econòmic, el principi de mutualitat crea la unitat de la ciència jurídica; ens ensenya, millor del que hom ho havia percebut fins aleshores, que el dret és un i idèntic, que totes les seves disposicions són uniformes, que totes les seves màximes són corol·laries les unes de les altres, que totes les seves lleis són variants d'una mateixa llei.

El dret antic, que la ciència dels vells jurisconsults havia subdividit en tantes branques especials com els diferents objec-

tes als quals s'aplicava, tenia com a caràcter general i en totes les seves parts el fet de ser *negatiu*; d'impedir més que no pas de permetre; de prevenir els conflictes més que no pas de crear garanties; de reprimir un cert nombre de violències i fraus, més que no pas d'assegurar, contra qualsevol frau i violència, la creació de la riquesa i de la prosperitat comunes.

El nou dret és, ben al contrari, fonamentalment *positiu*. El seu objectiu és procurar, amb certesa i amplitud, tot allò que l'antic dret simplement permetia fer, esperant-ho de la llibertat, però sense buscar-ne ni les garanties ni els mitjans, sense ni tan sols expressar, pel que fa a això, ni aprovació ni desaprovació. En endavant, faltar a la garantia, a la solidaritat social; persistir en les pràctiques de l'anarquia mercantil, l'ocultació, el monopoli, l'especulació, serà considerat pel nou dret un acte tan reprehensible com qualsevol estafa, abús de confiança, falsificació, robatori a mà armada i en domicili habitat, dels quals la llei s'ha ocupat gairebé exclusivament fins ara. Aquest caràcter positiu del nou dret, les noves obligacions que se'n deriven, la llibertat i la riquesa que en són el fruit, tot això ja ho hem desenvolupat a bastament en les qüestions relatives a les assegurances, l'oferta i la demanda, la fixació dels preus i dels valors, la bona fe comercial, el crèdit, els transports, etc.; en resum, a allò que hem anomenat institucions o funcions econòmiques. Ara ja no ens caldrà tornar-hi.

¿Com pot ser, doncs, que un grup obrer, després d'haver format part d'una federació mutualista, pugui renunciar als avantatges positius, materials, palpables, sobre els quals hom pot comptar, que aquesta li ofereix? Per què preferiria tornar al buit anterior, al pauperisme tradicional, a la insolidaritat, a la immoralitat? Després d'haver conegut l'ordre econòmic, ¿voldria esdevenir una aristocràcia explotadora, i, per a la

satisfacció immunda d'alguns, fer que tornés la misèria universal? Per què —pregunto— els cors d'uns homes que han conegut el dret, es declararien contra el dret, tot mostrant-se als ulls del món com una colla de lladres i bandits?

Tan bon punt proclamada la reforma econòmica, mutualista, en un lloc del món, les confederacions esdevenen una necessitat arreu. Per existir no els cal que els estats que es federen estiguin juxtaposats, reunits com si fossin a dins d'una cosa, com ho veiem a França, a Itàlia i a Espanya. La federació pot existir entre estats separats, dividits i distants els uns dels altres. Només cal que declarin que desitgen unir els seus interessos i donar-se una garantia recíproca, segons els principis del dret econòmic i de la mutualitat. Un cop formada, la federació ja no es pot dissoldre, atès que —ho repeteixo— hom no es retracta d'un pacte, d'una professió de fe, com la professió de fe mutualista, com el pacte federatiu.

Tal com hem dit més amunt, el principi de mutualitat, tant en l'ordre polític com en l'ordre econòmic, és doncs clarament el vincle més fort i més subtil que es pugui establir entre els homes.

Ni sistema de govern, ni comunitat o associació, ni religió, ni jurament, no poden, tot unint tan estretament els homes, garantir-los al mateix temps una llibertat com aquesta.

Ens han retret que amb aquest desenvolupament del dret fomentàvem l'individualisme, destruïem l'ideal. Quina calúnia! Per què, on el poder de la col·lectivitat podria produir coses tan grans? On les ànimes es podrien sentir més a l'uníson? Fora d'aquí, arreu trobem el materialisme del grup, la hipocresia de l'associació, i les feixugues cadenes de l'Estat. Només aquí ens sentim en la justícia de la vertadera fraternitat. Penetra dins nostre, ens anima; i ningú no pot retreure que l'obligui, que li imposi un jou, o que li atribueixi la més míni-

ma càrrega. És l'amor en la seva veritat i en la seva franquesa; l'amor que només és perfecte quan ha acceptat com a divisa la màxima de la mutualitat, he estat a punt de dir del comerç: un no dóna a canvi de res.

França i el Rin

I. El principi de les fronteres naturals

Entre els prejudicis més perillosos, i malauradament més en voga actualment, es troba el de la delimitació dels estats traçada, *a priori*, per la geografia i les nacionalitats.

Els qui s'entusiasmen per qualsevol idea pensen que si des del començament s'haguessin seguit les indicacions de la natura pel que fa a la divisió dels estats, ja no hi hauria cap altre pretext per a la guerra; que si cada poble fos sobirà dins dels seus límits, com el carboner ho és a la seva cabana, la humanitat es desenvoluparia en pau, rica i feliç. Per a aquestes persones, el principi anomenat *de les fronteres naturals*, combinat amb el de *les nacionalitats*, constitueix la base de la topografia política, el primer article del dret de gents, contra el qual no es pot invocar ni cap tractat ni cap prescripció.

Per exemple, per bé que ens sembli monstruós que Àustria tingui súbdits italians, eslaus o magiars, també estem disposats a creure, en particular a França, que els límits de l'Estat

francès s'han d'aturar al Rin, i que si això no fos així, seria a causa del maquiavelisme germànic i de la sort de les armes, dues causes contra les quals França conserva eternament el dret d'apel·lació. Així doncs, si demà algú, amb un pretext tan ben trobat com el que va dur l'emperador Napoleó III a la seva última campanya, se li acut desafiar Europa i reivindicar aquesta frontera tan esbombada, es trobarà sense cap dubte el mateix entusiasme i els mateixos aplaudiments que li van valer la Guerra d'Orient i la Guerra d'Itàlia. Els republicans no diran res per por de semblar mals patriotes; fins i tot confessaran que la possessió del Rin forma part dels seus principis i que aquesta també seria la seva política si arribessin al poder. Només sostindran que, per a una empresa com aquesta, la revolució és ineludible i que no confien gens en l'emperador.

Els legitimistes, amb el viu record de Carlemany, de Felip August i de Lluís XIV, pensaran exactament com els republicans; tanmateix, atès que es basen en un punt de vista totalment oposat, afegiran que, per conquerir el Rin, primer cal restablir el príncep legítim —condició de tota grandesa i instrument de tota conquesta duradora.

La burgesia, orleanista o indiferent —ambdues coses van juntes—, també estarà d'acord que això li sembla bonic, racional, just; però al·legarà la inoportunitat, el risc d'aquesta empresa, la incertesa del benefici, l'enormitat de la despesa; que el deute ja és prou pesat i el pressupost molt elevat; que als últims governs el Rin no els ha fet cap falta, i que el govern imperial també se'n pot estar. Resumint, conclouran que l'emperador hauria de comportar-se i deixar aquest magnífic, magnànim projecte, al seu hereu.

Com bé podem imaginar, amb una oposició que té aquesta força no es pot impedir res; bé, parlem amb més precisió: amb una oposició com aquesta, un govern despòtic o constitu-

cional —el sistema no hi fa res— fa tot el que vol. Digueu-ho sense embuts: el dia en què l'emperador dels francesos entri a Bèlgica, tots els partits en seran còmplices, i ho seran perquè tots obeeixen al mateix prejudici.

Altrament, cal admetre-ho: el prejudici té fets a favor seu; en certa mesura, fins i tot pot al·legar la pràctica, el costum. És del tot evident que França està admirablement ben separada d'Espanya pels Pirineus, i d'Anglaterra pel Canal de la Mànega. Així doncs, per què no hauria de succeir el mateix en el cas dels pobles germànics amb el Rin? També està clar que, amb les seves interminables reestructuracions, els estats s'han anat acostant, tant com han pogut, a allò que podríem considerar una frontera natural. Gairebé sempre és un riu, o una serralada, o un braç de mar que separa els territoris. Per tant, la idea d'una frontera establerta per la natura presenta l'avantatge, segurament molt considerable, de fer que la política internacional hagi d'abandonar aquella arbitrarietat en la qual li agrada situar-se, i d'imposar-li una llei superior, suposadament manllevada a la raó mateixa de les coses. Com veiem, si bé el prejudici té una part d'ingenuïtat, a vegades fins i tot d'insolència, també té la seva excusa.

Certament, a una ciència positiva, basada en les lleis de la natura i de la història, li pertoca proporcionar les bases del dret de gentes, i, les nacions necessàriament han de constituir-se en sobiranes separades, de marcar, tant com pugui, les fronteres dels estats. Però, tenint en compte que res no demostra que una separació tan contundent sigui una cosa positiva, veurem que, en la realitat, aquest pretès principi de les *fronteres naturals* té dos inconvenients greus: el primer és que és incompatible amb el respecte a les nacionalitats a les quals justament hauria de servir; el segon és que, en les condicions polítiques imposades als estats, crearia desigualtats impròpies, i ràpida-

ment esdevindria un mitjà de domini molt més que no pas una garantia de pau. Veiem com, a la pràctica, l'anomenat principi de les fronteres naturals es redueix a dues paraules: contradicció i injustícia. Així ho demostraré en poques paraules.

II. El principi de les fronteres naturals està en contradicció amb el seu objecte —la nacionalitat—, i amb el seu objectiu —la pau

Tot Estat es constitueix a partir d'una concentració de persones unides espontàniament pels vincles de la sang, la llengua i els costums comuns, i la unitat d'interessos. Dit en poques paraules, la família és fonament de la nació, aquesta és la base o matèria primera de l'Estat. Per tant, podem afirmar que, en principi, però únicament en principi, l'Estat és adequat a la nació, i que, ja que neix amb ella, durant un cert temps es desenvolupa només amb ella.

Però les nacions apareixen primer a les parts altes de les muntanyes, habiten els seus dos vessants, i des d'allà es disseminen per les valls, tot seguint el curs dels rius a les dues ribes. Totes les tradicions ho expliquen; la geologia i l'etnografia hi afegixen el seu testimoni. És per això que el Líban és siri, els Alps són cèltics (*Gallia cisalpina* i *Gallia transalpina*), el Jura és sèquan, etc., en els seus vessants orientals i occidentals. Els Apenins, molt més que la Mediterrània i l'Adriàtic, han estat la causa de l'homogeneïtat dels pobles itàlics. Per aquesta mateixa raó, el Nil és egipci, vull dir que la raça de Misraïm és originària del Nil, a la riba dreta i a la riba esquerra; l'Eufrates és caldeu, el Jordà és hebreu, el Rin és alemany i el Vístula és eslau. Fins i tot el canal de la Mànega té dues ribes bretones, l'Adriàtic és italià, el Kattegat i el Sund són escandinaus, de la

mateixa manera que el mar Jònic i el mar Egeu van ser grecs en el passat. Després de la disseminació dels pobles, va succeir quelcom que ningú no esperava: quan els estats van començar a formar-se, arreu, les nacionalitats es van trobar dividides pel mig en el sentit de la seva longitud territorial, justament per allò que suposadament havia d'agrupar-les, les fronteres naturals. Davant d'aquest fet universal, nefast, què esdevé amb aquell suposat principi? Caldrà sacrificar la nacionalitat per garantir l'Estat? Això seria subordinar l'home a la matèria, la societat als accidents orogràfics, la llibertat al fatalisme; també seria sancionar la llei de les amalgames, representada sobretot per Àustria, contra la qual avui lluitem. I, inversament, per garantir la nacionalitat deixarem de banda la natura i les seves fronteres? Caiem en la vaguetat, ja no hi ha cap delimitació possible. Segons vosaltres, de quin cantó estarà la raó de les coses?

Així doncs, des del punt de vista de la formació dels estats, el principi de les fronteres naturals està en contradicció amb el de les nacionalitats. Atès que els pobles obeeixen a un doble impuls, l'Estat s'ha constituït mitjançant un compromís entre la raça i el territori. En els tractats, la diplomàcia cerca les fronteres en relleu, i la guerra en treu el seu partit; en el fons, la consciència del gènere humà protesta contra aquest principi oposat a la fraternitat.

Però això no ho és tot. Un altre inconvenient, igualment important, del principi de les fronteres naturals seria crear, entre els estats que cal posar d'acord, una desigualtat de força tan marcada que la seva independència no duraria gaire; infal·liblement, aviat hi hauria algun que, gràcies a aquesta preponderància geogràfica, dominaria tots els altres. Napoleó I va dir que aquell que tingués Constantinoble dominaria el món. De la mateixa manera, l'opinió generalment compartida arreu és que

en el cas d'una dissolució de l'imperi otomà, després d'haver-ne efectuat el repartiment caldria neutralitzar aquest punt estratègic. A una escala més reduïda, potser França, un cop restablertes les seves fronteres naturals, gaudiria d'una posició anàloga.

Com tothom sap, les fronteres naturals de França són el Mediterrani, els Pirineus, l'Oceà Atlàntic, el Canal de la Mànega, el Rin i els Alps. Aquest magnífic territori, amb més de 50.000 llegües quadrades, constitueix la millor posició al cor d'Europa. Només consultant el mapa i sense saber res d'història, resulta evident que, atès que els estats obeeixen a la llei de l'antagonisme i atesa la tendència que tenen a absorbir-se mútuament, més tard o més aviat França tindrà una posició dominant. Però què estic dient? Europa formarà un sol Estat, la capital del qual serà París. La civilització i la llibertat milloraran amb això? Ho dubto, però aquesta pregunta ens allunya del tema. Limitem-nos a constatar aquest fet, absolutament material: en el cas que li assignem els límits que la natura sembla haver-li assignat, l'Estat francès està predestinat a absorbir tots els altres. La situació d'aquest gran país, alhora marítim i continental, que fa que gairebé sense adonar-se pugui posar el peu sobre els seus rivals; el seu clima temperat, la seva terra saludable i fecunda, la seva flora, la seva fauna i les condicions de vida d'una raça d'homes que es troba entre les més ben dotades constitueixen una garantia de triomf. Per tant, o bé una gran monarquia amb seu a França o bé una gran feudalitat sota la sobirania de l'emperador dels francesos: vet aquí allò que la geografia pronosticaria per a Europa en el cas que la geografia fos la que establís les regles.

Alemanya, amb una posició més cèntrica, està menys afavorida en d'altres aspectes. El seu territori, d'un mar a l'altre, és massa extens, està menys ben recollit per a la lluita. Els seus ports, al mar del Nord, al Bàltic i a l'Adriàtic, massa lluny de

l'oceà, estan tan mal situats per al comerç com per a la guerra. Per això té una població forçosament menys homogènia, amb interessos menys centralitzats, menys comuns, que té un esperit de discrepància, una menor tendència a la unitat política i una voluntat de dominació menys pronunciada. No cal consultar la història per avançar que Alemanya serà federalista, i per tant més feble que França per guanyar i foragitar els estrangers.

Rússia, freda i sense centre, amb una civilització tardana, es troba en una situació encara més desfavorable que Alemanya. Atès que sempre porta retard, lògicament, no pot aspirar a la supremacia. La seva unitat és completament artificial, no té res d'orgànic. Però imaginem que Rússia pogués assolir en totes les seves parts el nivell de la civilització francoalemanya; immediatament tendiria a disgregar-se. Per vèncer-la, no caldria pas fer l'esforç de 1812.

Pel que fa a Anglaterra, si bé l'estret que la protegeix sembla garantir la seva independència fins a cert punt, això mateix fa que no pugui aspirar a dominar el continent. Així doncs, Anglaterra està interessada a mantenir l'equilibri entre els estats, a combatre qualsevol tendència a la supremacia, i, per aconseguir-ho, assegurar-se, el màxim de temps possible, la superioritat dels capitals, de la marina, de la indústria, de les colònies. Aquesta superioritat ha de tenir un final, però atès que aquest coincidirà amb l'acabament de l'antagonisme entre els estats, la Gran Bretanya no hi perd res en veure's igualada. De fet, no té cap altre objectiu, cap altra glòria.

El paper d'Itàlia i d'Espanya és igualment clar. Segueixo raonant d'acord amb la doble hipòtesi de l'aplicació a França del principi de les fronteres naturals i de la permanència de l'antagonisme: són els dos satèl·lits del planeta; o, dit més acuradament, les dues ales de l'exèrcit francès.

Com veiem, atesa la configuració geogràfica d'Europa, i tenint en compte que la llei dels estats és la tendència a l'absorció, inevitablement la dominació francesa seria la conseqüència d'això. I el camí de la conquesta està traçat: passa, d'una banda, per fer-se amb Itàlia i Espanya; de l'altra, per neutralitzar Anglaterra amb el mar i el comerç, i posteriorment irrompre a Europa pel Rin. Però, atès que l'instint dels pobles ve donat per la raó de les coses, què succeeix? Doncs precisament que la passió innata del poble francès consisteix a obtenir la supremacia a Europa, i per això li cal posseir el Rin; i, en canvi, que la passió del poble germànic, d'Anglaterra i de Rússia consisteix a oposar-se a aquesta possessió.

Tota la política francesa —em refereixo a la política instintiva, tradicional— es troba aquí; és innata al poble. Si no volien esdevenir impopulars, tots els governs, en més o menys mesura, han hagut de servir-la. És el principi d'aquesta antipatia —que tant ens han retret— envers els austríacs i els anglesos, els nostres rivals —més aviat hauria de dir els nostres guardians naturals—. Heus aquí la raó per la qual, després d'algunes murmuracions, l'última missió d'Itàlia ha esdevingut tan popular entre les masses, per bé que, en realitat, entre els italians i els francesos hi ha una incompatibilitat de caràcter molt més gran que entre aquests últims i els austríacs o els anglesos. Per això, durant segles, els nostres reis no han deixat de lluitar contra els anglesos, de mirar de disputar-los el mar, alhora que feien incursions a Itàlia i als Països Baixos. Durant tot el seu regnat, Napoleó I no va fer altra cosa que imitar la política dels reis: col·loca un dels seus germans a Itàlia, un altre a Nàpols i un tercer a Holanda. I un cop fet això, esdevé mediador de la Confederació Helvètica, protector de la Confederació del Rin; crea un regne a Westfàlia; desmembra Àustria, Prússia, i, per acabar d'una vegada, duu els seus exèrcits

a Rússia. Quina força s'hi hauria pogut resistir? Va ser vençut perquè la idea d'una monarquia universal al segle XIX havia esdevingut retrògrada; perquè la civilització ja no ho podia admetre, tal com ho demostren la insurrecció de les nacionalitats a Espanya, al sud d'Itàlia, a Rússia i arreu d'Alemanya. Un cop s'ha vençut l'imperi, França perd la frontera del Rin; però cap explicació no il·lustra les masses, i l'instint del país es revifa encara més obstinat, cal que França sigui preponderant: la tradició monàrquica, els records imperials, l'oposició dels partits, el ressentiment de les masses, la insolència de la coalició; tot l'hi empeny.

Com uns condemnats a treballs forçats, els malaurats Borbons s'hi tornen a posar: trenquen amb Anglaterra, intervenen Espanya, protegeixen Grècia i fan de l'Àfrica septentrional una colònia francesa. Fins i tot Lluís Felip, el desertor de la supremacia francesa, que es va veure obligat, malgrat el seu amor per la pau, a donar el seu suport a la separació de Bèlgica —que no va gosar acceptar per a un dels seus fills—, a ocupar Ancona i a mantenir, en una pau absoluta però preparat per a qualsevol eventualitat, un exèrcit de 400.000 homes.

Podem admetre que, lògicament, aquest esforç obstinat no ha tingut cap altra causa que l'ambició dels prínceps, la naturalesa combativa de la nació o, el que encara seria més neci, els pretextos de la política ordinària? Explicar un fenomen natural perfectament intel·ligible amb bogeries, amb miracles, seria fer més grans els efectes que les causes.

Un filòsof de més enllà del Rin, Herder, diu que cada poble no té altra inclinació, altra idea, que allò que li comunica el territori que habita. El que ha conferit al poble francès el seu caràcter unitari, i, posteriorment, la seva tendència a la supremacia d'Europa, és el massís territorial el centre del qual ocupa, entre la Mediterrània i l'oceà Atlàntic, el Rin, els Pirineus

i els Alps. I el que ha impedit que aquest mateix poble pogués realitzar, abans i després de Roma, la hipòtesi d'un imperi universal és que mai no ha pogut, ni abans ni després de Crist, establir de manera sòlida la seva dominació sobre el Rin. I no ha pogut perquè, quan Roma lluitava contra Grècia, contra Cartago i contra Àsia pel domini del món, la Gàl·lia, encara bàrbara, no havia constituït la seva unitat; perquè posteriorment, durant la caiguda de l'imperi romà, l'opinió universal, tant a la Gàl·lia com arreu, era contrària a la constitució d'aquesta utopia colossal; perquè, més endavant, el sistema feudal, creat a iniciativa de França, així com d'Itàlia i d'Alemanya, l'excloïa; finalment, perquè quan el sistema feudal es va enfonsar, és a dir, sigui sota els ducs de Borgonya sigui després de Westfàlia, ja era massa tard.

Durant més de dos mil anys, la raó estratègica d'Europa ha protestat contra aquesta aplicació del principi de les fronteres naturals: la possessió francesa de la línia del Rin. Si mirem en rere en el temps, veurem quin paper ha tingut aquesta barrera potent en les revolucions d'Europa, quina fatalitat va pesar sobre ella. Per demostrar la realitat d'una filosofia de la història només necessito aquesta monografia sobre el Rin; i, pels temps que corren, si pogués aconseguir que m'escoltessin, aquest seria el millor servei que podria prestar als meus compatriotes.

Col·lecció Clàssics del Federalisme

El Federalista

James Madison, Alexander Hamilton, John Jay

Estudi introductori de John Kincaid

Govern federal

Kenneth C. Wheare

Estudi introductori de Michael Burgess

Liberalisme polític i democràcies plurinacionals

Ferran Requejo, Miquel Caminal (eds.)

Discurs sobre la Constitució i el govern dels Estats Units, i altres textos

John C. Calhoun

Estudi introductori d'Alan Tarr

Federalisme i plurinacionalitat. Teoria i anàlisi de casos

Miquel Caminal, Ferran Requejo (eds.)

Les nacionalitats. Escrits i discursos sobre federalisme

Francesc Pi i Margall

Edició i estudi introductori de Ramón Máiz

Antologia de textos

Valentí Almirall

Estudi introductori de Josep Pich Mitjana

Anàlisi del federalisme i altres textos

Daniel J. Elazar

Estudi introductori de Ronald L. Watts

El principi federatiu i altres textos

Pierre-Joseph Proudhon

Estudi introductori d'Alex Prichard

En preparació

**Entitat comunal, Estat, Reich com a corporacions locals. Assaig
d'un model territorial de l'Estat alemany basat en la teoria
associativa**

Hugo Preuss

Estudi introductori d'Stefan Oeter

